શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

પુસ્તક ૪૫ મુ.

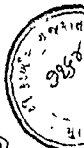
આત્મ સં. ૫૨

સંવત ૨૦૦૩.

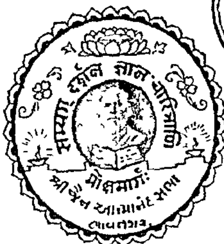
અંક ૧ લો.

શ્રાવણ : ઑગષ્ટ

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ સહિત.

પ્રકાશક—

— : શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર : —

અનુક્રમણિકા.

આ માસમાં નવા થયેલા માનવંતા સભાસદો.

૧	શ્રીયુત્ ઓધવજીભાઇ ધનજીભાઇ શાહ B.A.LL.B. સોલીસીટર		પેટ્રન	મુંબઇ
૨	મહેતા કાન્તિલાલ રીખવચંદ વેલચંદ	(૧)	લાઇફમેમ્બર	પાલણપુર
૩	શાહ તલકચંદ રવચંદ	(૧)	,,	અમદાવાદ
૪	શાહ ચીમનલાલ દેવચંદ	(૧)	,,	,,
૫	શ્રી હંસવિજયજી જૈન પાઠશાળા હા. સેક્રેટરી ચીમનલાલ ચત્રભુજ	(૧)	,,	ધંધુકા
૬	શ્રી ભક્તિવિજય જૈન લાયબ્રેરી સેક્રેટરી કેશવલાલ કરમચંદ	(૧)	,,	સાલડી
૭	શેઠ ધીરજલાલ લાડકચંદ	(૧)	,,	બોટાદ
૮	મહેતા સુનીલાલ ઝવેરચંદ (વલાલાવાળા)	(૧)	,,	ઘાટકોપર
૯	શાહ જસવંતરાય કેશવલાલ	(૧)	,,	ભાવનગર
૧૦	શાહ હિરાલાલ જમનાદાસ	(૧)	,,	,,
૧૧	શાહ કાન્તિલાલ છગનલાલ રાણપુરવાલા	(૧)	,,	,,
૧૨	વકીલ ભાઇચંદ અમરચંદ B.A.LL.B.	(૨)	,,	,,

હવે પછી નવા થનારા લાઇફમેમ્બર બંધુઓને નમ્ર સૂચના

સભાના ધારા પ્રમાણે રૂા. ૧૦૧) આપી બીજા શ્રાવણ વદી ૩૦ સુધી પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરો થનારને હાલમાં અપાતા શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર તથા શ્રી મહાવીર યુગની મહાદેવીઓ (દશ રૂપીઆની કિંમત) ભેટ આપવામાં આવશે. પછી ગમે તેટલી કિંમતના દરેક છપાતાં ગ્રંથો ધારા પ્રમાણે ભેટ મળશે.

૨. બીજા વર્ગના લાઇફ મેમ્બરોને નમ્ર સુચના.

હજી સુધી જે બંધુઓ રૂા. ૫૦) બીજા ભરી પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બર થયા નથી, તેઓ પણ વિચાર કરી તેમ કરી શકે તે માટે અષાડ વદી ૩૦ ને બદલે બીજા શ્રાવણ વદી ૩૦ સુધીમાં રૂા. ૫૦) વધારે આપી પ્રથમ વર્ગમાં દાખલ થશે તેઓને પણ આ બંન્ને ગ્રંથોની ભેટનો લાભ ફ્રી મળી શકશે. વિશેષ બંધુઓ લાભ લઇ શકે તે માટે સભાએ મુદત વધારી છે; જેથી પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બર થઇ ફ્રી ભેટનો લાભ લેવા નમ્ર સુચના છે.

સૂચના.

અધિક માસનું માસિક પ્રગટ થતું નથી અને દર વર્ષના શ્રાવણ માસથી વર્ષ શરૂ થાય છે.

૭૨૬૪

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

પુસ્તક ૪૫ મું

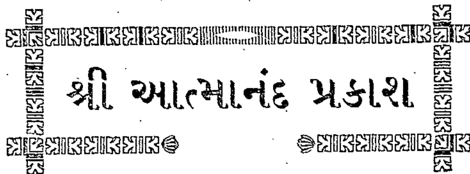
અંક ૧ થી ૧૨ : : સને ૧૯૪૭-૪૮

સંવત ૨૦૦૪

: પ્રકાશક :

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર

(પુસ્તક ૪૫ મું)

(સં. ૨૦૦૩ ના શ્રાવણ માસથી સં. ૨૦૦૪ ના આષાઢ માસ સુધીની)

વાર્ષિક વિષયાનુક્રમણિકા

૧ પદ્ય વિભાગ

૨ ગદ્ય વિભાગ

પ્રકીર્ણ

અમારા નવા થયેલા માનવંતા પેટ્રન સાહેબ.

રા. રા. શ્રીયુત્ ઓધવજીભાઈ ધનજીભાઈ શાહ

બી. એ. એલ. એલ. બી. સોલીસીટર.

ભાવનગર હાલ મુંબઇ.

રાજેશ્રી ઓધવજીભાઇ મૂળ ભાવનગરના વતની છે. તેઓ સ્વભાવે સરલ, માયાળુ અને મિલનસાર છે. લઘુવયથી જ ધર્મપ્રેમી હોવાથી ધાર્મિક શિક્ષણ (કર્મગ્રંથ સુધી)નું પ્રાપ્ત કર્યું હતું. ઉચ્ચ કેળવણી ઉપર પ્રથમથી પ્રેમ હોવાથી સામાન્ય સ્થિતિ હોવા છતાં, ક્રમે ક્રમે કોલેજનું ઉચ્ચ શિક્ષણ લઇ બી. એ. એલ. એલ. બી, સોલીસીટરની પરીક્ષા ઉંચે નંબરે પસાર કરી, ધારાશાસ્ત્રી તરીકે મુંબઇમાં લગભગ પચ્ચીસ વર્ષથી (પ્રેકટીસ) ધંધો કરી, એક બાહોશ સોલીસીટર તરીકે પ્રખ્યાતિ મેળવી પોતાના ધંધામાં સારી પ્રગતિ કરી રહેલ છે. કીર્ત્તિ કે વાહવાહ કહેવરાવવાથી તેઓ સદા દૂર રહે છે. જૈન સમાજનું એક છુપું રત્ન છે. જૈન સમાજમાં આવા કેટલાએ વિદ્વાનો હજી અપ્રગટ રહેલ હશે. શ્રી ઓધવજીભાઇ કેળવણીપ્રિય હોવાથી પોતાના સુપુત્ર ભાઈ ચંદ્રકાન્તને ઉચ્ચ કેળવણી આપેલ છે, જે હાલમાં બી. કોમ. ની ઉંચે નંબરે પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયેલ છે.

આ સભા ઉપર શ્રી ઓધવજીભાઇનો ઘણા વર્ષો થયા પ્રેમ હોઇ, પચીશ વર્ષથી તેઓ સભામાં લાઇફ મેમ્બર થયેલા છે. સભાની કાર્યવાહી, પ્રગતિ, વહીવટ, વ્યવસાય અને ઉચ્ચ કક્ષાના સાહિત્ય પ્રકાશનો જોઇ અમારી વિનંતિને માન આપી, વગર આનાકાનીએ સરલ રીતે આ સભાનું માનવંતું પેટ્રન પદ સ્વીકાર્યું છે, તે માટે આભાર માનવામાં આવે છે.

સભાના ધારા ધોરણ પ્રમાણે તેઓશ્રીનો ફોટો અને જીવનપરિચય આત્માનંદ પ્રકાશમાં મૂકવા માટે આગ્રહપૂર્વક માંગ્યા છતાં, તેઓએ કોઈ રીતે કબુલ કર્યું જ નહિં, એ જ એમની સાદાઈ અને નિરાભિમાનીપણું બતાવે છે. માત્ર ઉપલક દૃષ્ટિએ જેટલું જણાયેલ છે તેટલો જ આ પરિચય આપવામાં આવ્યો છે.

卐

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશકઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૩. | શ્રાવણ | પુસ્તક ૪૫ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૩. | :: ઇ. સ. ૧૯૪૭ સપ્ટેમ્બર :: | અંક ૧ લો.

પર્યુષણાપર્વ આરાધો

(રાગ—આ તો લાખેણી આંગી સોહાય)

આ તો **પર્યુષણાપર્વ** ઉજવાય. શોભે શાસનમાં.
તપ જપ જ્ઞાન ખૂબ થાય. શોભે શાસનમાં. ટેક.
આઠ દિવસ મંગલ સુખકારી
તમે ધર્મ કરો પ્રેમે નર નારી
વીર પ્રભુ ચરિત્ર સુણાય. શોભે શાસનમાં. ૧

કલ્પસૂત્ર ગુરુમુખેથી ભાવે સુણો
દેવ દર્શન આદિ સુખેથી કરો
છઠ્ઠ અઠ્ઠમ તપશ્ચર્યા થાય. શોભે શાસનમાં. ૨

કરો શક્તિ પ્રમાણે ઉપવાસ ખરો
દેવ ગુરુ ધર્મની આરાધના કરો
પડવે દિને જન્મ વંચાય. શોભે શાસનમાં. ૩
બારસાસૂત્ર ગુરુમુખેથી પ્રેમે સુણો
શીલવ્રત નર નારી ખૂબ પાળો
બ્રહ્મચર્યથી તેજ છવાય. શોભે શાસનમાં. ૪

સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ મનનથી કરો
પરસ્પર ખમતખામણા ભાવે લેજો
લક્ષ્મીસાગરપર્વ ઉજવાય. શોભે શાસનમાં. ૫

રચયિતા—**મુનિ મહારાજશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ**

नूतन वर्षनुं मंगलमय विधान.

कल्याणपादपारामं श्रुतगंगाहिमाचलम् । विश्वांभोजरविं देवं वंदे श्रीज्ञातनंदनम् ॥

પરિશિષ્ટપર્વ–શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય.

प्रकाशनो प्रवेश.

શાસનાધિપતિ ચરમ તીર્થંકર શ્રીવર્ધમાન પરમાત્માને નમસ્કાર કરી, સ્વ. આ. મ. શ્રી **વિજયાનંદસૂરિજી** કે જેમનું અપરનામ શ્રી **આત્મારામજી** મહારાજ હતું અને જેમના ઉભય પવિત્ર નામોને સમ્મિલિત કરી પ્રસ્તુત જૈન **આત્માનંદ** સભાનો એકાવન વર્ષ પહેલાં મંગલમય આરંભ થયો હતો તેમને વંદન કરી, જે જૈન ધર્મ સિદ્ધાંત અને ક્રિયાના ઉભય દૃષ્ટિબિંદુઓથી સર્વ ધર્મોમાં શ્રેષ્ઠતા ધરાવે છે એટલું જ નહિ પણ " જિનવરમાં સઘળાં દર્શન છે–દર્શને જિનવર ભજના રે " એ શ્રીમદ્ **આનંદઘન**જીના વચનાનુસાર સર્વ ધર્મોનો સમન્વય (Compromise) કરી શકે છે અને સર્વ દર્શનોને ' પુરુષના અંગોપાંગ કલ્પીએ ' તો જે ધર્મનું સ્થાન મસ્તકરૂપે છે તે જિન ધર્મને પ્રણામ કરી આધ્યાત્મિક સૃષ્ટિમાં ધાર્મિક આત્માના હૃદયોને વિકસિત કરી પ્રકાશ અર્પતું, અસંખ્ય નયોરૂપ કિરણોવડે જૈન દર્શનના ઉચ્ચ તત્ત્વોદ્વારા સ્યાદ્વાદના રહસ્યો અર્પતું, વાસનામય જીવનમાં મધુબિંદુની માફક ઓતપ્રોત થયેલ સંસારી જીવોને સત્કર્મ અને દુષ્કર્મનું ભાન કરાવતું, અદ્યતન સુધારકોના તર્કવાદી (Rational) જ્ઞાન કરતાં–**धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायां** એ સૂત્રને ગંભીરતાથી સમજાવી અહિંસા, તપ અને સંયમના વાસ્તવિક સિદ્ધાંતને સમજાવતું, સકલ સૃષ્ટિના અનંત પદાર્થોમાંથી આત્મા–હુંને શોધી કાઢી તમામ પૌદ્ગલિક પદાર્થોથી હું ભિન્ન છું–અજર છું–અમર છું એવા ભાનપૂર્વક ઓળખાવતું, બહિરાત્મા અંતરાત્મરૂપ થઇ પરમાત્મપદ સાથે ઐક્ય કેમ મેળવી શકે તેની ચાવી અર્પતું અને પૌદ્ગલિક આનંદોને ક્ષણવિનશ્વર માની આત્મિક આનંદ પ્રકટાવવાની કળાનું શિક્ષણ આપી **પુરુષાર્થ**પરાયણ જાગૃતિ અર્પતું **આત્માનંદ** પ્રકાશ પત્ર દ્વિતીય **શ્રાવણ** માસના મંગલમય પ્રભાતે ૪૫ મા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે.

શ્રાવણ માસ લૌકિક પર્વોથી ભરપૂર હોય છે; તેમાં લોકોત્તર પર્યુષણ પર્વની અષ્ટાહ્નિકાનો પૂર્વાર્ધ પણ આવી જાય છે; મહામંગલકારી કલ્પસૂત્રના શ્રવણનો આરંભ થાય છે. એકેંદ્રિયથી માંડીને પંચેંદ્રિય સુધીની તમામ જીવસૃષ્ટિ સાથે સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણના 'મિચ્છામિ દુક્કડં 'ની પૂર્વ ભૂમિકા તૈયાર થાય છે; શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને ક્રિયાના સુયોગની જૈન સમાજરૂપ મહાસાગરમાં ભરતી આવે છે. એ આ પવિત્ર માસની વિશિષ્ટતા છે.

संज्ञा–एक प्रेरणा.

૪૫ ની સંજ્ઞા એ જૈનદૃષ્ટિએ ૪+૫ **નવ**પદજીનું સૂચન કરે છે; આ નવ પદોનું સ્વરૂપ સાત નયોથી જાણીને, હૃદયકમળમાં સ્થાપીને દ્રવ્ય અને ભાવપૂજારૂપ આચરણ તપશ્ચર્યા સાથે

ફલિત થાય છે; ૪×૫ વીશસ્થાનક તપનું આરાધન કરવા માનવીને પ્રેરણા આપે છે કેમકે વીશ અથવા તેમાંથી એક પણ પદનું આરાધન મન, વચન, કાયાના યોગાવંચકપણે જો કરવામાં આવે તો તીર્થંકરનામકર્મ ઉપાર્જવા સુધીનું ફળ પરિણમી શકે છે; ૫-૪ આત્મા એક જ છે, પાંચ દ્રવ્યોથી ભિન્ન છે; 'एगोऽहं नत्थि मे कोइ' એ સૂત્રથી અનિત્યતાનું ભાન, જો આત્મા જાગૃત હોય તો, સમર્પે છે; ૫÷૪ સવાની સંજ્ઞાથી 'સવા વિશ્વાકેરી જીવદયા, નિત્ય પાળું રે' એ શ્રીમદ્ વીરવિજયજીના વાકયથી ગૃહસ્થ વર્ગની ઓછામાં ઓછી સવા વસા દયાની સમજણ આપે છે; અને બીજી રીતે શ્રી ૧ ની સંજ્ઞાથી નૂતન વર્ષમાં વાંચકોને પ્રસ્તુત પત્ર સવાયો આત્મિક લાભ અર્પવા સૂચના કરે છે-સમગ્ર રીતિએ ૪૫ ની સંજ્ઞા ગણધર ભગવંત શ્રી સુધર્માસ્વામીવિરચિત દ્વાદશાંગીના ઝરણારૂપે પીસ્તાલીશ આગમોરૂપે સૂચવે છે કે, જે આગમો શ્રીદેવર્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણે પૂર્વજન્મના મિત્ર હરિણગમેષી દેવની સહાયથી વલ્લભીપુરમાં પુસ્તકારૂઢ કરાવ્યા હતા. તદુપરાંત ચારની સંજ્ઞા દાન, શીલ, તપ અને ભાવરૂપ જિનધર્મના પાયાઓની સૂચક છે અને પાંચનો આંક પંચપરમેષ્ઠિ કે જે જિનશાસનમાં ભાવ મંગળરૂપ છે, તેનું સૂચન કરે છે.—આ રીતે નૂતન વર્ષની સંજ્ઞા "Books in running brooks and tongues in trees" એ મહાન કવિ શેકસપીઅરના વચનાનુસાર-દુનિયાનો દરેક પદાર્થ જો આત્મા જાગૃત હોય તો સમજણ આપી રહ્યો છે, તેમ પ્રસ્તુત સંજ્ઞા પ્રત્યેક માનવને જાગૃતિ અર્પી શકે છે અને પ્રગતિના પંથે આગળ વધવાની પ્રેરણા આપી રહે છે.

આત્માનંદ અને નયનિક્ષેપ.

જૈનદર્શનના સ્યાદ્વાદ માર્ગ અનુસાર પ્રત્યેક પદાર્થમાં સાત નયોનું અને ચાર નિક્ષેપનું અવતરણ થઇ શકે છે. તે રીતે પ્રસંગોપાત્ત આત્માનંદ પ્રકાશને અંગેનું અવતરણ જાણવું યોગ્ય થઇ પડશે. (૧) નૈગમ નયથી સર્વ આત્માઓની ચેતના-પ્રકાશ અક્ષરના અનંતમે ભાગે ખુલ્લી હોય છે, (૨) સંગ્રહ નયથી સર્વ આત્માઓની પ્રકાશ સત્તા અસંખ્ય પ્રદેશરૂપ સમાન છે, (૩) વ્યવહાર નયથી આત્મા સંસારી-મુક્ત-ભવ્ય-અભવ્ય વિગેરે અનેક ભેદોરૂપ ગણાય છે, (૪) ઋજુસૂત્ર નયથી પારિણામિક ભાવથી આત્માનો જે સમયે જે ઉપયોગ હોય જેમકે કષાયાત્મા, યોગાત્મા વિગેરે તે ગણાય છે, (૫) શબ્દ નયથી આત્મા આત્માના આનંદને ઓળખી સ્વપ્રતીતિ પ્રાપ્ત કરે તે સમ્યગ્દર્શન ગુણરૂપ હોય છે, (૬) સમભિરૂઢ નયથી અષ્ટમગુણસ્થાનકથી શ્રેણિમાં વર્તતાં કેવલ્યરૂપ આત્માનંદ પ્રાપ્ત કરે તે અવસ્થા અને (૭) એવંભૂત નયથી અનંત કાળ પર્યંત આત્મા સર્વ કર્મક્ષયથી અનંત ગુણની પ્રાપ્તિ સાથે આત્માનંદ પ્રાપ્ત કરે તે સિદ્ધાવસ્થા;-નિક્ષેપ સંબંધમાં (૧) આત્માનંદ પ્રકાશ નામ એ નય નિક્ષેપ, (૨) આત્માનંદ પ્રકાશનું પત્ર શરીર તે સ્થાપના નિક્ષેપ, (૩) આત્માના શુભ કે શુદ્ધ ઉપયોગ વગર પત્રનું વાંચન તે દ્રવ્ય નિક્ષેપ અને (૪) આત્માનંદ પ્રકાશ પત્રના ઉપયોગપૂર્વક વાચનથી થતો આત્મિક અનેક ગુણોનો વિકાસ (manifestation),-તે ભાવ નિક્ષેપ. શ્રીમદ્ આનંદઘનજી શ્રી શાંતિનાથજીના સ્તવનમાં કહે છે કે 'સકલ નયવાદ વ્યાપી રહ્યો, તે શિવસાધન સંધિરે'-અર્થાત્ નયો અસંખ્ય હોવા છતાં પ્રત્યેક પદાર્થનું જ્ઞાન સંક્ષિપ્તમાં સાત નયોથી કરવામાં આવતાં વસ્તુસ્વરૂપ સહેલાઇથી સમજાઇ જાય છે. દૃષ્ટાંત તરીકે 'હે પ્રભો! અમોને મોક્ષસુખ આપો' તો પ્રભુ

નિરંજન નિરાકાર હોવાથી મોક્ષસુખ શી રીતે આપી શકે? આ વ્યવહારનયનું સાપેક્ષ વચન હોવાથી સત્ય અને સુનય છે; પરંતુ એવંભૂતનયથી તો જૈન દર્શનાનુસાર જિનપૂજા, સંઘપૂજા, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષધ, તપશ્ચર્યા વિગેરે શુભ અનુષ્ઠાનો કરતાં આત્મા શુદ્ધ થતાં બીજનો ચંદ્ર જેમ પૂર્ણિમાએ પૂર્ણતાને પામે છે તેમ એવંભૂતનયથી અપૂર્ણ આત્મા (બહિરાત્મા) અંતરાત્મસ્વરૂપ થઈ પરમાત્મરૂપ પોતે જ બને છે અને સંપૂર્ણ **આ**ત્માનંદ સ્વતંત્રપણે પોતામાંથી જ પ્રકટાવે છે.

વાતાવરણ અને સંક્રાંતિકાળ

અખિલ **હિં**દુસ્તાનમાં અને ખાસ કરીને ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં વરસાદની અલ્પતાથી દુષ્કાળ ડોકિયાં કરી રહ્યો છે; મોંઘવારી પુષ્કળ છે, હિંદુ મુસલમાનના ઝઘડાઓ ચાલુ છે; ખાસ કરીને **પં**જાબ કલકત્તા **બં**ગાળમાં અનેક મનુષ્યોનો તેમજ માલ મીલકતોનો વિનાશ થઇ રહ્યો છે; ઇતિહાસમાં પહેલી જ વખત અખંડ હિંદુસ્તાનના **પા**કીસ્તાન અને **હિં**દીસંઘરૂપ બે ભાગલાઓ થઈ ચૂકયા છે; મ. **ગાંધી**જીના ત્યાગ અને અનેક વર્ષોના પ્રચંડ પ્રયાસ પછી અને **બા**સઠ વર્ષની કોંગ્રેસની મહેનતના ફળરૂપે સાંસ્થાનિક સ્વરાજ્યરૂપ સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ થઈ છે; તે માટેનો ભવ્ય ઉત્સવ અખિલ હિંદમાં લોકનેતાઓએ અનેક નિરાશાઓમાં અમર આશાને સન્મુખ રાખી તા. ૧૫મી ઓગસ્ટે ઉજવવાનું નક્કી કર્યું છે; હિંદુસ્તાન ઉપર લગભગ બસો વર્ષથી રાજ્ય કરતી **બ્રિ**ટિશ સત્તા વિદાય લે છે. પં. જવાહરલાલ **હિં**દી સંઘના **વ**ડા પ્રધાન બની ચૂકયા છે; **પ્રાં**તીય ગવર્નરો તરીકે હિંદીઓની નિમણૂકો થઇ ચૂકી છે, **સમ્રાટ્ અ**શોકના પુરાતન સીમાસ્તંભમાંનો **ચ**ક્રાંકિત **રા**ષ્ટ્રધ્વજ નૂતન આકારમાં તૈયાર થઇ ગયો છે; પ્રસ્તુત પત્રનું પ્રકાશન દ્વિ. **શ્રા**વણ માસમાં થશે તે પહેલાં નજીકમાં જ રાષ્ટ્રભરમાં **ઘં**ટનાદો સાથે વ્યાપક ઉત્સવ **દી**પાવલિના પર્વથી પણ અધિક ઉત્સાહ સાથે ઉજવાઇ ગયો હશે; જો કે રાષ્ટ્રનો દેહ અંદરથી જર્જરિત થઇ ગયો છે; નવયુગની ઉષા કેવળ પ્રકાશ અને સંગીતમય નથી; નૂતન હિંદ ભાગલા પડ્યાથી પાંખ કપાઇ ગયેલ પક્ષી જેવું છે; વર્તમાનમાં ભાવી ઉજ્જવળ અને નિરભ્ર ભાસતું નથી છતાં હિંદુસ્તાનના થયેલ ભાગલાની વિષાદમય હકીકતને ગૌણ કરી ખંડિત થયેલું હિંદુસ્તાન વહેલી તકે ફરીથી અખંડિત થઇ જશે અને હિંદુ મુસ્લીમ એકતા બની જશે તેવી પ્રબળ આશા ધારણ કરી વર્તમાન પરિસ્થિતિને વધાવી લઇ આવતા ભયો ઉપર વિજય મેળવવા **લો**કનેતાઓએ નિર્ણય કર્યો છે. **ચા**લો, આપણે તેમને સહુ સાથ આપીએ અને ઇચ્છીએ કે લોકનેતાઓ રચનાત્મક દૃષ્ટિએ નજીકના વર્ષોમાં હિંદી **જ**નતાને શારીરિક, માનસિક, આર્થિક, કેળવણી વિષયક, સામાજિક, આરોગ્ય વિષયક અને ઔદ્યોગિક ઉન્નતિને પંથે મૂકી પોતાનું સ્થાન દીપાવે.

સંસ્મરણો–

ગત વર્ષમાં **દ**ર્શન, **જ્ઞા**ન, **ચા**રિત્ર (દીક્ષા) અને **ત**પને પુષ્ટિ આપે તેવાં અનેક સત્રો–કાર્યો જૈન સૃષ્ટિમાં થયેલાં છે; પૂ૦ આ૦ મ૦ શ્રી વિજયલાવણ્યસૂરિજી કે જેઓ વર્તમાનમાં અત્રે ચાતુર્માસ છે તેમના નેતૃત્વ નીચે અત્રે મોટા દેરાસરજીમાં **જિ**નબિંબપ્રવેશનો ઉત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો તેમજ સ્વ. સલોત જગજીવન ફુલચંદના આત્મશ્રેયાર્થે તેમના પુત્રો તરફથી **અ**ઠ્ઠાઇ મહોત્સવ, **શ**ત્રુંજયતીર્થરચના અને **શાં**તિસ્નાત્ર વિગેરે કરવામાં આવ્યા હતા; શ્રી બબલચંદ **કે**શવલાલ મોદી કે જેઓ આ

સભાના પેટ્રન છે અને જેમણે વસુદેવહિંડી ભાષાંતર ગ્રંથમાં આર્થિક સહાય આપેલી છે, તેમને માનપત્ર આપવાનો મેળાવડો શ્રીયુત **ભોગીલાલ મગનલાલ** શેઠના પ્રમુખપદે સભા તરફથી કરવામાં આવ્યો હતો; પૂ૦ આ૦ મ૦ શ્રી **વિજયવલ્લભસૂરિજીનો** ૭૭ મો જન્મોત્સવ ગુજરાંવાલા શહેરમાં ભવ્ય રીતે ઉજવાયો હતો; આ૦ મ૦ શ્રી **આનંદસાગરસૂરિજીના** નેતૃત્વ નીચે **સુરતમાં** તામ્રપત્રમાં કોતરેલ આગમ-મંદિરના શિલારોપણનું મુહૂર્ત શેઠ **માણેકલાલ મનસુખભાઇ** તરફથી કરવામાં આવ્યું હતું; અખિલભારતીય સ્વયંસેવક પરિષદનું દ્વિતીય અધિવેશન: સિદ્ધક્ષેત્ર-પાલીતાણામાં સેવાપ્રેમી પ્રખ્યાત નરરત્ન **પોપટલાલ રામચંદ** શ્રી પુનાવાળાના પ્રમુખપદે ઉત્સાહપૂર્વક થયું હતું; તેમાં જૈન શ્રાવકોની જાગૃતિ માટે સૂચક ઠરાવો થયા હતા; સમયતા પરિવર્તન સાથે સ્વરક્ષણ માટે શરીરબળ, પવિત્ર વિચારો માટે મનોબળ (*Will power*), અને આધ્યાત્મિક શુદ્ધિ માટે આત્મબળ એ ત્રણે બળો જૈનની ઊગતી પ્રજાએ કેળવવા પડશે અને એ રીતે ઊગતી પ્રજાની શિક્ષણ અને ચારિત્રની દોરવણી જૈન સમાજે તૈયાર કરવી પડશે; તિથિચર્ચા વિગેરેના નજીવા કલેશોમાં જૈન સમાજને કુસંપ કરવાનું પાલવશે નહિ; ગત વર્ષમાં મહેસાણામાં ગત ચૈત્ર માસમાં શેઠ ભગુભાઇ ચુનીલાલ સુતરીઆના પ્રમુખપણા નીચે શ્રુતજ્ઞાનના પ્રચાર માટે-**જ્ઞાનક્રિયાભ્યાં મોક્ષઃ** એ સૂત્રનું રહસ્ય સક્રિયપણે અમલમાં મૂકવા માટે ધાર્મિક જ્ઞાનનો પ્રચાર વધારવા તેમજ ધાર્મિક શિક્ષકો તૈયાર કરવા અને ધાર્મિક પાઠશાળાઓમાં કેમ નવજીવન આવે વિગેરે માટે સમ્મેલનનો ભવ્ય ઉત્સવ ઉજવાયો હતો અને તે માટે પંદર લાખનું ફંડ કરવા નિર્ણય થયો હતો; લગભગ દોઢ લાખના ફંડની શરૂઆત પણ થઈ ગઈ છે; શેઠ નગીનદાસ કરમચંદ તથા રા. બ. શેઠ જીવતલાલ પ્રતાપસિંહ આ કાર્યમાં મુખ્ય હોવાથી કાર્યસિદ્ધિ સુંદર રીતે પાર પડશે તેવી આશા અસ્થાને નથી. ગત વર્ષમાં સમર્થ જ્યોતિર્ધર સ્વ૦ શ્રી વિજયાનંદસૂરિનો સ્વર્ગારોહણ અર્ધશતાબ્દિ મહોત્સવ પંજાબમાં ગુજરાંવાળા શહેરમાં જેઠ માસમાં ઉજવવાનું નક્કી થયેલ, પરંતુ પંજાબનું રાજ્યદ્વારી વાતાવરણ કલુષિત હોઈ ઉત્સવ મુલતવી રહ્યો છે.

મેવાડમાં ઉદેપુરના મહારાણાએ શ્રી કનૈયાલાલ મુન્શીની સલાહથી શ્રી કેસરીયાજી તીર્થની પંદર લાખની રોકડ રકમ પ્રતાપ વિશ્વવિદ્યાલય ઊભું કરીને તેમાં વાપરવા નિવેદન બહાર પાડ્યું છે; વસ્તુતઃ કેસરીઆજી તીર્થની મીલ્કત જૈનશાસ્ત્રાનુસાર દેવદ્રવ્ય હોઇ જૈનોની સાથે મળીને નક્કી કર્યા સિવાય મહારાણાશ્રીને પ્રતાપ વિશ્વવિદ્યાલયમાં વાપરવાનો અધિકાર હોઇ શકે નહિં; તેથી તે માટે શ્વેતાંબર દિગંબર બન્ને વર્ગોના જૈનોએ જાગૃત થઇ પુષ્કળ ઉહાપોહ કરવાની જરૂર છે. શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીએ વહેલી તકે આ પ્રશ્નની લડત ઉપાડી લેવી જોઇએ; આ બાબતમાં લેખો અને ઠરાવો કરતાં જલ્દી સક્રિયપણે અમલમાં આવે અને મહારાણાશ્રી જલ્દી રાજ્યનો ઠરાવ પાછો ખેંચી લ્યે તેવી સક્રિય યોજના થવી જોઇએ. મુંબઇ પ્રાંતની સરકારે મુંબઇ ધારાસભામાં હરિજન મંદિર-પ્રવેશનો ધારો મંજુરી માટે રજૂ કર્યો છે; હરિજનોને જૈનમંદિરમાં પ્રવેશ કરવાનું કારણ કાંઈ પણ ન હોઇ શકે; કેમકે તેમનો હિંદુધર્મ છે-આ બાબત મ૦ ગાંધીજીએ પણ પ્રથમ નિવેદન કરેલું છે; તેઓ જૈનધર્મી નથી જેથી જૈનવર્ગે નકામો ઊહાપોહ કરવાની જરૂર હાલ લાગતી નથી.

દિલગીરીની નોંધ.

ગતવર્ષમાં અનુભવી વયોવૃદ્ધ જૈન આગેવાન માસ્તર **મોતીચંદ ઝવેરચંદ** કે જેઓ **ભાવનગર** સંઘના ઉપપ્રમુખ હતા તેમજ સ્પષ્ટ અને નીડર વક્તા હોવા ઉપરાંત દ્રવ્યાનુયોગના વિષયના અભ્યાસી હતા તેમનું તથા શ્રી દુર્લભદાસ **મૂળચંદ** કે જેઓ વ્યવહારકુશળ અને મુંબઈમાં વીશાશ્રીમાળી જ્ઞાતિના અગ્રેસર હતા તેમનું ખેદજનક અવસાન થયું છે. ઉપરાંત ધાર્મિક સંસ્કારથી ઓતપ્રોત થયેલા વડોદરાવાળા વૈદ્ય જમનાદાસ **ચુનીલાલ** તથા સંઘવી **જેચંદ દલીચંદ**, સંઘવી **અમરચંદ ધનજી** તથા શ્રી જગજીવન **નરોત્તમ** કે જેઓ આગેવાન અને લાઇફ મેંબરો હતા.—આ તમામ વ્યક્તિઓનાં ખેદજનક અવસાન માટે પ્રસ્તુત સભા દિલગીરી જાહેર કરે છે અને તેમના આત્માને શાંતિ ઇચ્છે છે.

લેખદર્શન.

ગતવર્ષમાં પદ્ય લેખો ૩૪ (અવાંતર સાત લેખો સહિત) અને ગદ્ય લેખો ૫૮ (અવાંતર બાવીશ લેખો સહિત) આપવામાં આવ્યા છે. પદ્ય લેખોમાં મુ૦ **પૂર્ણાનંદજીના** શ્રી **પાર્શ્વ**નાથ સ્તુતિ વિગેરે ત્રણ કાવ્યો, મુ૦ લક્ષ્મીસાગરજીના **મહાવીરસ્વામીનું** સ્તવન વિગેરે ત્રણ કાવ્યો, મુ૦ હેમેંદ્રસાગરજીના **પદ્મપ્રભુ** સ્તવન વિગેરે બે કાવ્યો, મુ૦ **વિનયવિજયજીની** વર્ષાભિનંદન સ્તુતિ, શીઘ્રકવિ મુ૦ **દક્ષવિજયજીના** અધ્યાત્મ ઉત્સવગીત વિગેરે પાંચ કાવ્યો, મુ૦ **યશોભદ્રવિજયજીનું** મંદિરીએ ચાલો જિણંદના રૂપ કાવ્ય, મુ૦ **ધુરંધરવિજયજીનું** **વર્ધમાન** જિન સ્તવન, ડૉ૦ ભગવાનદાસ મહેતાનું ગુરુસ્મરણ કાવ્ય, શ્રી **હીરાચંદ ઝવેરચંદના** ઉવસગ્ગહર તથા **સં**તિકર સ્તોત્રના અનુવાદમય કાવ્યો, **ગોવિંદલાલ** પરીખના સેવાધર્મ વિગેરે કાવ્યો અને નૂતન કવિ શ્રી **અમરચંદ** માવજીના જ્ઞાનગીતા શતકના છ કાવ્યો આવેલાં છે. ગદ્ય લેખોમાં આ૦ શ્રી **વિજયકસ્તૂરસૂરિના** વિચારશ્રેણિ વિગેરેના વિદ્વદ્ભોગ્ય અર્થગંભીર ત્રણ લેખો તથા મરતાં શીખો વિગેરે છ લેખો, સિદ્ધહસ્ત લેખક રા. **મોતીચંદભાઇના** ધર્મકૌશલ્યના નવ લેખો, શ્રીયુત **વિઠ્ઠલદાસ મૂલચંદના** .શોક મોહની નિવૃત્તિના ઉપાયના અનુવાદમય બે લેખો, આત્માર્થી સં૦ પા૦ મુ૦ **પુણ્યવિજયજીના** યોગમીમાંસા વિગેરે છ લેખો, મુ૦ **લક્ષ્મીસાગરજીના** સૂક્તમુક્તાવલિ વિગેરે ચાર લેખો, વ્યાકરણ અને ન્યાયશાસ્ત્રના અભ્યાસી મુ૦ **ધુરંધરવિજયજીના** ન્યાયરત્નાવલિ વિગેરે ચાર લેખો, મુ૦ ન્યાયવિજયજી(ત્રિપુટી)ના હેમચંદ્રાચાર્યની જીવન ઝરમરના પાંચ લેખો, આ. શ્રી **વિજયપદ્મસૂરિજીના** **સિદ્ધસેન** દિવાકરજીના ગ્રંથોનો પરિચય વિગેરે ચાર લેખો, મુ. **સમુદ્ર**વિજયજીનો શ્રી વિજયાનંદસૂરીશ્વર પ્રતિ ગુરુભક્તોનું કર્તવ્યનો લેખ, પં. લાલન કે જેમની ઉમ્મર લગભગ નેવું વર્ષની છે તેમના **મહાવીરજિન** સ્તવનના ભાવાર્થ વિગેરે ત્રણ લેખો, **સાહિત્યરત્ન** **પુણ્યવિજયજીએ** સર્વધર્મપરિષદ્‌માં આપેલ વ્યાખ્યાનનો લેખ, રા. **ચોકસી** કે જેઓ વક્તા અને લેખક છે તેમના પ્રત્યેકબુદ્ધ વિગેરે છ લેખો, ડૉ. ભગવાનદાસ મહેતા કે જેમનું દ્રવ્યાનુયોગનું વિશાળ અધ્યયન છે તેમના શ્રીમાન **યશોવિજયજી** પરત્વે ચાર લેખો, પચાસમા વર્ષનો સભાનો રિપોર્ટ તથા અમારા તરફથી **નૂતનવર્ષનું મંગલમય વિધાનવાળો** લેખ—આ લેખો ગતવર્ષમાં આત્માનંદ પ્રકાશે વાચકસૃષ્ટિ સમક્ષ મૂકેલા છે; તદુપરાંત વર્તમાન સમાચારના દસ લેખો અને જૈન સમાજને વિનંતિરૂપ એક લેખ રા. વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ તરફથી આપવામાં આવ્યા છે. આ તમામ

લેખોનું સંક્ષિપ્ત સરવૈયું છે. પ્રસ્તુત લેખો જૈન સિદ્ધાંત અનુસાર રચનાત્મક શૈલિથી વિદ્વાનોની કલમથી લખાયેલ હોઇ વાચકોને અનેક અંશે ઉપકારક છે; શ્રુતજ્ઞાનના પવિત્ર અક્ષરોનું સામર્થ્ય ચિંતનદ્વારા આત્મા સુધી પહોંચી શકે છે; પવિત્ર શ્રુતજ્ઞાનને જ્ઞેય બુદ્ધિએ જાણી તેમાંથી ફલિત થતી આજ્ઞા ઉપાદેય બુદ્ધિએ સ્વીકારતાં જાગૃત આત્મા વહેલી તકે સંસારથી ઉત્તીર્ણ થવા મુક્તિમાર્ગ માટે પ્રયાણ શરૂ કરે છે; ઉપનિષદના "उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्यवरान्निबोधत" વચનાનુસાર આત્માએ અંતરાવલોકન (Introspection) કરી પુરુષાર્થ કરવો જોઇએ.

પ્રકાશન કાર્ય અને ભાવના

પ્રસ્તુત સભા તરફથી ૨૦૦૩ વર્ષમાં રા. બ. શેઠ જીવતલાલ પ્રતાપસિંહની સહાયથી તૈયાર થયેલું **સંઘપતિચરિત્ર** તથા શ્રી મહાવીર પ્રભુના યુગની મહાદેવીઓ બન્ને પુસ્તકો ભેટ તરીકે આપવામાં આવ્યા છે; દિવાળી લગભગ શ્રી સંઘદાસગણિકૃત કથાનુયોગનો પ્રાચીનતમ વસુદેવહિંડી ગ્રંથ ભાષાંતર ભાગ ૧-૨ જો તથા શેઠ લાલભાઈ ભોગીલાલ કુસુમગરની સહાયથી શ્રી અજિતપ્રભસૂરિકૃત **શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર** ભાષાંતર અને તે પછી શ્રી ચંદુલાલ ટી. શાહની સહાયથી શ્રી દેવભદ્રાચાર્યકૃત **શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર** ભાષાંતર તથા શ્રી દેવભદ્રાચાર્યકૃત કથારત્નકોષનું ભાષાંતર, **શ્રી માનતુંગસૂરિકૃત** શ્રી શ્રેયાંસનાથ ચરિત્ર ભાષાંતર તૈયાર થાય છે; મૂળમાં બૃહત્કલ્પસૂત્રનો છઠ્ઠો ભાગ તથા ત્રિષષ્ઠિશલાકા પુરુષ પર્વ ૨-૩-૪-૫ છપાય છે; સાહિત્યરત્ન મુ૦ શ્રી પુણ્યવિજયજીના સ્વ૦ ગુરુવર્ય શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ અને સ્વ૦ દાદાગુરુ પ્ર૦ શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજનો આ સભા પ્રતિ અપ્રતિમ ઉપકાર ગ્રંથ સંશોધન પરત્વે ચાલુ હતો; તેમના આધ્યાત્મિક વારસારૂપે મુ૦ શ્રી પુણ્યવિજયજીની પ્રશસ્ત સક્રિય સહાનુભૂતિ ચાલુ છે. તેઓએ વસુદેવહિંડી, બૃહત્કલ્પસૂત્ર વિગેરે ગહન ગ્રંથોનું સંશોધન કરેલું છે અને હાલમાં **દ્વાદશારનયચક્ર** ટીકાવાળા ગહન ગ્રંથનું સંશોધન કરી રહ્યા છે; તે નજીકના ભવિષ્યમાં સભા તરફથી છપાશે. શ્રી અજિતનાથ ચરિત્ર, સુમતિનાથ ચરિત્ર અને મુનિસુવ્રતસ્વામી ચરિત્રના ભાષાંતરો સભા વહેલી તકે શરુ કરવા ઇચ્છે છે. મોંઘારત અને અગવડ ઘણી છતાં પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહેશે.

ગત વર્ષમાં પાંચ પેટ્રનો વધ્યા છે; તમામ મળી સભાને ત્રીશ પેટ્રનો અને લગભગ સોળ સીરીઝ ગ્રંથોની સહાય અત્યાર સુધીમાં મળી ચૂકી છે. નવીન વર્ષમાં જૈન દર્શનના સિદ્ધાંત અનુસાર રચનાત્મક શૈલિથી ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક લેખો આપવા સભાએ ઇચ્છા રાખેલી છે; સભાની આ ભાવનાની સફળતા સાક્ષર મુનિરત્નો અને સદ્‌ગૃહસ્થોના લેખો ઉપર નિર્ભર છે. પ્રસ્તુત પત્ર સાથે સહાનુભૂતિ ધરાવનાર તરીકે પૂજ્ય મુનિશ્રીઓ અને અન્ય સાક્ષર લેખકોનો સપ્રસંગ આભાર માનીએ છીએ. અને નવીન વર્ષમાં સભાની ભાવનાને વિશેષ બળ મળે તે માટે વિચારપ્રણાલિકાને લંબાવવા સૂચના કરીએ છીએ. જ્ઞાન કે જે અરૂપી આત્મગુણ છે તેને વિકસાવવાને યત્કિંચિત્ સાધન તરીકે વ્યવહાર ભૂમિકામાં જે સ્થૂળ પ્રકાશનો માટે સભાનો આદર્શ (Ideal) છે તેની યથાશક્તિ અલ્પ સેવા બજાવવા માટે સભા પ્રશસ્ત આનંદ અનુભવે છે.

અંતિમ પ્રાર્થના–

ઉપમિતિ ભવપ્રપંચાકથાનકમાં એક રૂપક છે. સુંદર રાજમંદિરના સાતમા મજલા ઉપરથી રાજરાજેશ્વર સુસ્થિત મહારાજાની નજર

નીચે એક નિષ્પુણ્યક દરિદ્રી ઉપર પડે છે. તે ઉપરથી કથાનકમાં વર્ણવેલો દરિદ્રી ચેતના પ્રાપ્ત કરે છે; તેનું રહસ્ય એ છે કે અનાદિ સંસારમાં રખડતા પ્રત્યેક આત્માના જ્યારે કર્મો હલકાં થતાં જાય છે અને આત્મા માર્ગ સન્મુખ થતો જાય છે ત્યારે પરમાત્માની દૃષ્ટિ તેના ઉપર પડવારૂપ અતિ સુંદર બનાવ બને છે; આત્માનું યથાપ્રવૃત્તિકરણરૂપ આત્મવીર્ય પ્રકટતાં રાગદ્વેષની નિવિડ ગ્રંથિ તૂટતાં જૈન દર્શનરૂપ રાજભુવનમાં આત્મા પ્રવેશ કરે છે. આ રૂપક ઉપરથી સમજવાનું કે એકેંદ્રિયથી પંચેંદ્રિય તિર્યંચ સુધીની ગતિઓમાં કાળ, સ્વભાવ, ભવિતવ્યતા, ઉદ્યમ અને કર્મરૂપ કારણોમાં ઉદ્યમ સિવાય અન્ય કાર્યો મુખ્ય હોય છે અને તે આત્માને સહાયક હોય છે. પરંતુ મનુષ્ય જન્મમાં પુરુષાર્થની મુખ્યતા હોય છે અને અન્ય કારણો ગૌણ હોય છે. આ પુરુષાર્થની મુખ્યતા શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીએ શ્રી અજિતનાથ સ્વામીના સ્તવનમાં નિવેદન કરેલ 'અજ કુલગત કેસરી લહે રે, નિજ પદ સિંહ નિહાળ'ના દૃષ્ટાંતવાળા વાક્યાનુસાર વિચારતાં પ્રત્યેક આત્મા અનંત શક્તિમાન છે-વૃત્તિઓ વાસના કે કર્મોનો ગુલામ નથી-તે રીતે આત્માને ઓળખી લઇ અપૂર્વ શ્રદ્ધાબળ મેળવવું જોઇએ. પછીથી તપશ્ચર્યા વિગેરે શુભ સાધનોદ્વારા આત્મામાં વિરતિ બળ પ્રકટાવી ચારિત્ર મોહનીયના પ્રતિબંધક બળોને પુરુષાર્થપૂર્વક રોકવાથી આત્મામાં પ્રતિક્ષણ ગુણોનો વિકાસ થતો રહે છે; કર્મોની પરતંત્રતાથી મુક્ત થઇ મૃત્યુ ઉપર જય મેળવવાની તાકાત આવે છે. ઉર્દૂ કવિ કહે છે કે 'અરે ભાઇ ! કાલે તો કહેતો હતો કે મને પથારીમાંથી ઊઠવાની શક્તિ નથી; આજ દુનિઆમાંથી ઊઠીને ચાલી નીકળવાની તાકાત તારામાં ક્યાંથી આવી ?" સ્વ. કવિ સમ્રાટ્ ડો. રવીંદ્રનાથ ટાગોરે એક સ્થળે કહ્યું છે કે "અંધકારમાં અસીમ ડુબેલી માનવજાતને હજી સંપૂર્ણતાએ પહોંચવાનું છે; અત્યારે ક્ષણે ક્ષણે દેખાતાં અંધકારબળો જે દિવસે સત્યનો પ્રકાશ ઉતરશે તે દિવસે દૂર થઇ જશે" એક આંગ્લ વિદ્વાન્ કહે છે કે—

"Look backward how much has been won, look round how much is yet to win, the watches of the night are done, the watches of the day begin."

અર્થાત્-જૈન દૃષ્ટિએ તેનો અર્થ કરતાં "હે આત્મન્ ! તારો ભૂતકાળ તું તપાસ કે કેટલાં પાપકર્મો ઉપર વિજય મેળવ્યો છે ? આવતી કાલથી જાગૃત થઇ આત્માની શક્તિઓ અને બળાબળ વિચારી આ માનવ જન્મમાં કેટલો આત્મિક વિજય મેળવી શકીશ ? અજ્ઞાનની રાત્રિ પૂરી થઇ છે અને આત્માનંદ પ્રકાશનો દિવસ શરૂ થઇ ગયો છે." વિદ્વાન કવિઓનાં આ રહસ્યોનો જૈન દૃષ્ટિમાં સમન્વય કરતાં આત્મામાં બળ પ્રેરે છે; ઉપાદાન કારણરૂપ આત્મા જાગૃત થાય તો તમામ નિમિત્ત કારણો તેને અનુસરે છે. અનાદિ કાળથી જે ભૂલની પરંપરા તે અન્યમાં જોતો હતો તે પોતામાં જ જોવામાં આવે છે અને પોતાની શુદ્ધિ કરવા તૈયાર થઈ મળેલો માનવજન્મ પુરુષાર્થપૂર્વક સાર્થક કરવા માંડે છે; વ્યવહારનયથી સિદ્ધ પરમાત્માની કૃપા હોય તો જ ઉપાદાન કારણરૂપ આત્મા તૈયાર થઇ જાય છે જેથી રાજરાજેશ્વર સિદ્ધ પરમાત્માને ઉપનિષદ્‌ની મધ્યમા વાણીથી અથવા જૈન દર્શનના વ્યવહારનયથી પ્રાર્થના કરીએ કે બુદ્ધિમાં વિવેક પૂરે, જીવનમાં રસપૂર્તિ કરે, સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર

(અનુસંધાન પાને ૧૮ મે)

આ. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિના ઉપલબ્ધ ગ્રંથોનો ટૂંક પરિચય
(દ્વાત્રિંશદ્દ્વાત્રિંશિકા–બત્રીશ બત્રીશીઓ)

લે૦–આચાર્યશ્રી વિજયપદ્મસૂરિજી મહારાજ

(ગત વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૧૦ થી ચાલુ)

૧૦ દશમી દ્વાત્રિંશિકા—અહીં અનુષ્ટુપ્ છંદમાં ૩૪ શ્લોકો છે. દિવાકરજીએ શ્રી જિનેશ્વર દેવના ઉપદેશની બીના ધ્યાનાદિ મુખ્ય વસ્તુ લક્ષ્યમાં રાખીને સંક્ષેપમાં જણાવી છે. તેમાં શરૂઆતમાં કહ્યું છે કે–અવિગ્રહાદિ વિશેષણવાળા અમૃત શબ્દના પરમતત્ત્વની પ્રરૂપણા કરનાર પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવને નમસ્કાર થાઓ. છઠ્ઠા શ્લોકમાં સંસારના કારણભૂત આર્ત્ત રૌદ્ર ધ્યાનનો નિર્દેશ કરી સાતમા શ્લોકમાં તે બે ધ્યાનના નિમિત્તાદિની પ્રરૂપણા કરી છે. આઠમા શ્લોકમાં સંસારનું સ્વરૂપ સંક્ષેપે જણાવી સોલમા શ્લોકમાં અપ્રમાદ વિધિ વગેરેનું સ્વરૂપ નિર્દેશ કરવા ઉપરાંત સત્તરમા શ્લોકમાં જણાવ્યું છે કે લોકો શબ્દાદિ વિષયક પ્રવૃત્તિ કરે છે તે એક પ્રકારની નથી વગેરે બીના કહી છે. ૧૯ માં શ્લોકમાં કહ્યું છે કે–ઉપધાન વિધિ ઔષધના દૃષ્ટાંતે આશયશુદ્ધિકારક છે. એની આગળ વીશમા શ્લોકમાં કુશલ પુરુષની પ્રવૃત્તિને અંગે વિધિનિષેધની યથાર્થ ઘટના વગેરે જણાવી ૨૪ મા શ્લોકમાં પ્રાણાયામનું વર્ણન કર્યું છે. ૨૭ મા શ્લોકમાં ધર્મશુકલધ્યાનની ટૂંક બીના જણાવી છેવટે દિવાકરજી મહારાજ જણાવે છે કે–અહીં મેં જે જિનેશ્વર દેવનો ટૂંક ઉપદેશ જણાવ્યો છે તે વિસ્તારાર્થનું સાધન છે. એટલે અહીં ધ્યાનના વર્ણન ઉપરાંત–અપર વૈરાગ્ય, પર વૈરાગ્યાદિની સ્પષ્ટ બીના, સ્થાન, આસનાદિ યોગપ્રક્રિયાદિનું સ્વરૂપ પણ જણાવ્યું છે.

૧૧ અગીઆરમી દ્વાત્રિંશિકા–દિવાકરજી મહારાજે અહીં કોઇ રાજાની સ્તુતિ કરી હોય, એમ જણાય છે. સર્વ મળી ૧૮ શ્લોકો વિવિધ છંદોમાં છે. છેવટે જણાવ્યું છે કે "इति गुणवचनद्वात्रिंशिका" પરંતુ અહીં ૪ શ્લોકો ઘટે છે.

૧૨ બારમી દ્વાત્રિંશિકા—આનું નામ ન્યાયદ્વાત્રિંશિકા છે તે વ્યાજબી છે, કારણ કે તેમાં ન્યાયદર્શનસંમત સંક્ષિપ્ત પદાર્થતત્ત્વ જણાવ્યું છે. આ શ્લોકો ૩૨ અનુષ્ટુપ્ છંદમાં છે.

૧૩ તેરમી દ્વાત્રિંશિકા–અહીં સાંખ્ય દર્શનની ટૂંક બીના જણાવેલી છે, માટે આનું નામ છાપેલી પ્રતમાં સાંખ્યપ્રબોધદ્વાત્રિંશિકા જણાવ્યું છે. અનુષ્ટુપ્ છંદમાં શ્લોકો ૩૨ છે. ત્રીજા શ્લોકમાં પ્રકૃતિનું લક્ષણ વગેરે, તથા ચોથા શ્લોકમાં સત્ત્વ ગુણાદિ સ્વરૂપ વગેરે સંક્ષેપે જણાવ્યું. બીજા શ્લોકોમાં સાંખ્ય દર્શને માનેલા બીજા તત્વોનું વર્ણન કર્યું છે.

૧૪ ચૌદમી દ્વાત્રિંશિકા–અહીં અનુષ્ટુપ્ છંદમાં બત્રીશ શ્લોકો છે. તેમાં વૈશેષિક દર્શનની ટૂંક બીના જણાવી છે, તેથી તે વૈશેષિકદ્વાત્રિંશિકા કહેવાય છે.

૧૫ પંદરમી દ્વાત્રિંશિકા–અહીં બૌદ્ધ દર્શનની શૂન્ય વાદાદિ શાખાઓની બીના અનુષ્ટુપ્છંદમાં ૩૧ શ્લોકમાં જણાવી છે, તેથી તેનું નામ બૌદ્ધસંતાનાદ્વાત્રિંશિકા છાપેલી પ્રતમાં જણાવ્યું છે.

૧૬ સોળમી દ્વાત્રિંશિકા–અનુષ્ટુપ્ છંદમાં

બત્રીશ શ્લોકોમાં કોઇ દાર્શનિક વિષયની ચર્ચા-તર્કદષ્ટિએ કરી હોય, એમ સંભવે છે. અહીં જણાવેલી ખરી બીના અશુદ્ધિને લીધે સમજાતી નથી. આનું નામ છાપેલી પ્રતમાં નિયતિદ્વાત્રિંશિકા જણાવ્યું છે પણ તે ખોટું છે; કારણ કે તેમાં નિયતિનું સ્વરૂપ દેખાતું નથી.

૧૭ થી ૨૦—સત્તરમી દ્વાત્રિંશિકાથી વીશમી દ્વાત્રિંશિકા સુધીની ચાર દ્વાત્રિંશિકાઓમાં સત્તરમી દ્વાત્રિંશિકાનું અને અઢારમી દ્વાત્રિંશિકાનું કંઇ પણ વિશેષ નામ જણાવ્યું નથી. ઓગણીશમી દ્વાત્રિંશિકાનું "નિશ્ચયદ્વાત્રિંશિકા" નામ અને વીશમી દ્વાત્રિંશિકાનું નામ "**दृष्टिप्रबोधद्वात्रिंशिका**" નામ છાપેલી પ્રતમાં જણાવ્યું છે.

સત્તરમી દ્વાત્રિંશિકામાં અને અઢારમી દ્વાત્રિંશિકામાં અનુષ્ટુપ્ છંદમાં બત્રીશ શ્લોકો અને ઓગણીશમી બત્રીશીમાં અનુષ્ટુપ્ છંદમાં ૩૧ શ્લોકો તથા વીશમી દ્વાત્રિંશિકામાં અનુષ્ટુપ છંદમાં ૩૨ શ્લોકો છે.

આ ચારે દ્વાત્રિંશિકાઓ સ્યાદ્વાદ દર્શનમાં માન્ય પદાર્થ તત્ત્વોને જણાવે છે. સત્તરમી બત્રીશીમાં આશ્રવ અને સંવર શબ્દ દેખવાથી સમજાય છે કે-કદાચ નય દષ્ટિએ આશ્રવ સંવરનું સ્વરૂપ એટલે સંસારના કારણો અને મોક્ષના કારણો વગેરે બીના જણાવી હોય. ખરી રીતે કર્મનો બંધ અને મોક્ષમાં માનસિક વિચારની જ પ્રધાનતા છે. આ વસ્તુને યથાર્થ સમજાવવા માટે દિવાકરજીએ અહીં (સત્તરમી દ્વાત્રિંશિકામાં) જણાવ્યું છે કે-

तुल्यातुल्यफलं कर्म-निमित्ताश्रवयोगतः ।
यतः स हेतुरन्वेष्यो दृष्टार्थो हि न तप्यते ॥१७॥

સ્પષ્ટાર્થ—નામ વગેરેની અપેક્ષાએ જુદા જુદા કારણોથી બાંધેલ કર્મો ઉપલક દષ્ટિએ કદાચ સરખા જણાય, પણ ફલમાં જરૂર તફાવત પડે છે. એટલે એક કાળે બાંધેલા કર્મોના નિમિત્ત કારણો જુદા જુદા સ્પષ્ટ જણાય છે, માટે સરખા કર્મ બાંધનાર જીવોમાં પણ કેટલાક જીવો સમાન ફળને ભોગવે છે ને કેટલાક જીવો વિષમ ફળને પણ ભોગવે છે. પરિસ્થિતિ આમ હોવાથી કર્મબંધના કારણોનો સ્પષ્ટ બોધ જરૂર મેળવવો જ જોઇએ. વ્યાજબી જ છે કે કર્મોદય કાળે જ્ઞાનીને ખેદ થાય જ છે. ખેદ તો અજ્ઞાનીને જ થાય કારણ કે તે ધૈર્ય ગુમાવી બેસે છે. આ રહસ્ય ગીતાદિમાં પણ જણાવ્યું છે. તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે—

ज्ञानिनोऽज्ञानिनश्चात्र, समे प्रारब्धकर्मणी ।
न क्लेशो ज्ञानिनो धैर्यात्, क्लिश्यत्यज्ञोऽधैर्यतः॥१॥

સંભવ છે કે-દિવાકરજીએ કદાચ આ શ્લોકના તત્ત્વને લક્ષ્યમાં રાખીને જ ઉપરની બીના જણાવી હોય. (ચાલુ)

'માનવ દેહ ઉત્તમ કેમ ?'

લેખકઃ—આચાર્ય શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ.

સંસારમાં માનવ જીવન તથા માનવ દેહની ઉત્તમતા માટે બે મત છે જ નહિં પણ તે ઉત્તમ શા માટે છે તેમાં મતભેદ છે, કારણ કે માનવ જાતિ દેહદૃષ્ટિ તથા આત્મદૃષ્ટિ એમ દૃષ્ટિભેદથી બે પક્ષમાં વહેંચાયલી છે. આ બે દૃષ્ટિમાંથી દેહદૃષ્ટિની સંખ્યા મોટી છે અને આત્મદૃષ્ટિ અત્યંત અલ્પ પ્રમાણમાં છે. દેહદૃષ્ટિ દેહને ઘણી જ પ્રધાનતા આપે છે અને દેહની સારી રીતે ઉપાસના કરે છે, કારણ કે તેમની માન્યતા પ્રમાણે દેહ સિવાય આત્મા જેવી કોઇ ખાસ વસ્તુ નથી. આત્મા દેહનું નામાન્તર છે પણ અર્થાન્તર નથી એવી માન્યતા હોવાથી આત્મા શબ્દથી ઉપયોગસ્વરૂપ આત્માનો બોધ ન થતાં તેમને દેહનો બોધ થાય છે અને એટલા માટે જ તેઓ આત્મવિકાસની પ્રવૃત્તિથી પરાંગમુખ થઇને ચોવીસ કલાક દેહની જ સેવામાં મગ્ન રહે છે. પોતાને દુઃખ થાય એવા હેતુથી મનગમતી વસ્તુઓથી દેહને પોષે છે. દેહને સુંદર બનાવવાને માટે સારાં ઘરેણાં—વસ્ત્રોથી શણગારે છે. પાંચે ઇંદ્રિયોમાંથી કોઇ પણ ઇંદ્રિયના વિષયને પોષવાની ઇચ્છા થાય તો તનતોડ પ્રયત્ન કરીને પણ સફળતા મેળવે છે. આ બધુંય દેહદૃષ્ટિ માનવી દેહને પ્રધાન માનીને કરે છે. તેને સંસારમાં દૃષ્ટિગોચર થતાં જીવતાં પ્રાણીયોમાં ;માનવ દેહ જેવો બીજો કોઈપણ દેહ બુદ્ધિ—ચાતુર્ય—ડહાપણ તથા સ્વામિત્વ આદિમાં અધિક જણાતો નથી એટલે જ માનવ દેહ તથા માનવ જીવનને પુદ્ગલાનંદી દેહદૃષ્ટિ માનવી ઉત્તમ માને છે.

આ પ્રમાણેની માન્યતા દેહમાં આત્માનો આક્ષેપ કરનારી હોય છે. તેઓ આત્માને તો માને છે, પણ અનાદિ કાળથી દેહના સંસર્ગને લઇને જે દેહમાં પોતે હોય છે તે દેહને પોતાનું સ્વરૂપ માને છે.. અને મોહનીયના ગાઢતમ આવરણને અંગે તેમાં ઓતપ્રોત થઇ જવાથી આત્માને ભિન્ન પાડી આત્મદૃષ્ટિ હોઇ શકતી નથી, અને દેહમાં અનુભવાતા કર્મના વિકારોને પોતાનાજ માને છે જેને લઇને દેહાધ્યાસી એમ કહેતા નજરે આવે છે કે—હું રૂપાળો છું, મને વખાણે છે, મને તાવ ચઢ્યો છે, હું સુખી છું, હું દુઃખી છું, મને મારે છે, મને ગાળ દે છે. ઇત્યાદિ કથનથી દેહથી પોતાની અભિન્ન દશા જણાવે છે અને મારું શરીર દુઃખે છે, મારું ધન, મારું ઘર, મારું વસ્ત્ર ઇત્યાદિ કથનથી પોતાને ભિન્ન જણાવે છે, છતાં તેની હાનિ—વૃદ્ધિથી હર્ષ—શોક કરે છે; કારણ કે જડાત્મક વસ્તુઓના વિલક્ષણ પરિવર્તને મોહનીય કર્મના દબાણથી પોતાને લાભ હાનિ માને છે અને તેના અંગે વિભાવ દશાને લઇને વિકૃતિને તાબે થાય છે. જડાત્મક વસ્તુઓ સ્વતઃ અથવા ચૈતન્યની પ્રેરણાથી અનેક અવસ્થાઓમાં બદલાય છે તેમાં લાભ—હાનિ કે સુંદર—અસુંદર જેવું કશુંય હોતું નથી છતાં અજ્ઞાનતાને લઇને જડાત્મક વસ્તુઓમાં થતા ફેરફારોને જીવ પોતાના જ માનીને સુંદરતા તથા અસુંદરતાના કાલ્પનિક મિથ્યા જ્ઞાનથી પોતાને લાભ—હાનિ માને અને હર્ષ શોક કરે છે.

આત્માને માટે જડાત્મક વસ્તુમાત્ર પર હોય છે અને તે બધીયનો સંયોગ સંબંધ હોય છે. સંયોગ સંબંધ અનંતર તથા પરંપર એમ બે પ્રકારનો હોય છે. તેમાં આત્માની સાથે દેહનો અનંતર સંબંધ છે અને બંગલા—ધન—

વસ્ત્ર–આભૂષણ આદિ અચેતન તથા માતા–પિતા–ભાઇ–ભગિની–સ્ત્રી–નોકર આદિ સચેતન વસ્તુઓનો પરંપર સંબંધ છે. અર્થાત્ આ બધીય વસ્તુઓનો દેહની સાથે સંબંધ છે. આત્મા અનંતર સંબંધવાળા દેહને છોડી દે છે કે તરત જ પરંપર સંબંધવાળા બાગ–બંગલા આદિ તથા માતા–પિતા આદિનો સંબંધ છૂટી જ જાય છે પણ ધન તથા માતા–પિતા આદિનો સંબંધ છૂટવા માત્રથી દેહનો સંબંધ છૂટી શકતો નથી. તાત્વિક દ્રષ્ટિથી વિચાર કરીએ તો ઔદારિક આદિ ત્રણ સ્થૂળ દેહનો સંબંધ પરંપર છે અને કાર્મણ શરીર કર્મનો સંબંધ અનંતર છે, અને એટલા માટે જ ઔદારિક દેહનો સંબંધ છૂટી જવાથી કર્મનો સંબંધ છૂટે નહિ પણ કર્મનો સંબંધ છૂટવાથી બધાય દેહનો સંબંધ છૂટી જાય છે અને તેથી કરીને સમગ્ર સંસારનો સંબંધ પણ સર્વથા છૂટી જાય છે એટલે પછી જીવ મુક્તાત્મા તરીકે ઓળખાય છે. પરંપર સંબંધવાળા ઔદારિકાદિ સ્થૂળ દેહનો સંબંધ મર્યાદિત હોય છે અને તેના વિયોગનું પ્રત્યક્ષ અલ્પજ્ઞ અથવા તો તદ્દન અણજાણ માણસને પણ થાય છે કે જે વિયોગને સમગ્ર જનતા મૃત્યુના નામથી ઓળખે છે; પરંતુ અનંતર સંબંધ ધરાવનાર કર્મના વિયોગનું પ્રત્યક્ષ તો અતિશય જ્ઞાની સિવાય કોઈને પણ થતું નથી. કર્મ તથા આત્માના સંયોગને દૂધ–પાણી તથા અગ્નિ ને લોઢાના સંગાથ–સંબંધના ઉદાહરણથી સમજાવ્યો છે. જેમ લોઢું અને અગ્નિ તથા દૂધ અને પાણી પરસ્પર મળીને એવા રહે છે કે બંને એક સ્વરૂપ જેવાં દેખાય છે. બંનેને સંયોગાવસ્થામાં જુદા પાડીને પ્રત્યક્ષ કરાવી શકાય નહિં તેમ અનાદિ કાળથી ઓતપ્રોત થઇને રહેલા જીવ તથા કર્મને જુદા પાડી દેખાડી શકાય નહિં પણ જાણી શકાય તથા કહી શકાય ખરાં.

દેવગતિના દિવ્ય શરીર કે જે શ્રદ્ધાગમ્ય છે તેની જેને શ્રદ્ધા હોતી નથી એવા પુદ્ગલાનંદી–જડાસક્ત જીવો પશુ–પક્ષી આદિ તિર્યંચોના શરીરો સાથે પોતાના દેહને સરખાવીને માનવદેહને ઉત્તમ માને છે. અર્થાત્ વૈષયિક સુખના સાધનો મેળવીને બુદ્ધિપૂર્વક જેવી રીતે ઉપયોગ કરે છે અને જે કાંઇ સુખ-શાંતિ તથા આનંદ મેળવે છે તેવી રીતે પશુ–પક્ષી આદિ સુખના સાધન મેળવીને આનંદ મેળવીને આનંદ ભોગવી શકતા નથી. તિર્યંચો બુદ્ધિ વગરના હોવાથી કદાચ તેમને ખાવા–પીવાની સારી વસ્તુ મળી જાય તો પણ તેનાથી તેમને કાંઇ આનંદ કે સુખ જેવું જણાતું નથી. તિર્યંચો માત્ર પેટ ભરી જાણે છે. તેમને મિષ્ટાન્ન મળે યા ઘાસ મળે અથવા તો બીજો કોઇ પણ જાતનો ખાદ્ય પદાર્થ મળે બધું ય સરખું જ હોય છે. તેમનો ઉદ્દેશ માત્ર ખાવાનો જ હોય છે; પણ બુદ્ધિ તથા સમજણના અભાવથી મોજશોખનો હોતો નથી અને માણસ બાગ, બંગલા, મોટર, વસ્ત્ર, ઘરેણાં આદિના ઉપભોગથી તેમજ સિનેમા તથા સંગીત આદિથી સમજપૂર્વક જેટલું સુખ તથા આનંદ મેળવે છે તિર્યંચોને તેમાંનું કશું ય હોતું નથી. તાત્પર્ય કે પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષયો માનવી મેળવે છે, ભોગવે છે અને સુખશાંતિ તથા આનંદ અનુભવે છે. તે બધાયથી તિર્યંચો ખાલી જ હોય છે માટે જ દેહદૃષ્ટિ માનવદેહને ઉત્તમ માને છે.

જેઓ દેવગતિ માને છે અને દિવ્ય(વૈક્રિય) શરીરની જેમને શ્રદ્ધા છે એવા પુદ્ગલાનંદી વિષયાસક્ત જીવો વૈષયિક સુખને લઇને જ જો માનવદેહને પ્રધાનતા આપતા હોય તો તેઓ ભૂલ કરે છે, કારણ કે દિવ્ય શરીર સંબંધી વૈષયિક સુખો આગળ માનવદેહના વૈષયિક સુખો અત્યંત તુચ્છ તથા જુગુપ્સનીય છે. મનુષ્યનું શરીર

માંસ આદિ સાત ધાતુઓનું બનેલું છે તથા મળ, મૂત્ર, કફ, પિત્ત આદિ અશુચિ પદાર્થોથી ભરેલું છે. માનવદેહના વિલાસ માત્ર ઘૃણાસ્પદ છે. માનવદેહની ઉત્પત્તિ અત્યંત અશુચિ સ્થાનમાં અપવિત્ર વસ્તુઓથી થાય છે અને મળમૂત્રના સંસર્ગથી ઉત્પન્ન થયેલા આહાર આદિથી પોષાય છે. પોતે મળમૂત્રાદિથી વ્યાપ્ત હોવાથી ગમે તેવી સુગંધીવાળી સારામાં સારી વસ્તુ પણ દેહના સંસર્ગથી મળસ્વરૂપ બનીને ઘૃણા ઉત્પન્ન કરાવે છે. વિલાસી માણસો દેહની દુર્ગંધ દૂર કરવાને સુગંધી તેલ વાપરે છે છતાં દેહ તો સુગંધી બનતો નથી પણ દેહને ચોપડેલી સુગંધી વસ્તુઓ દુર્ગંધમય બની જાય છે. કેટલાક મોંની ખરાબ વાસ દૂર કરવાને ઇલાયચી આદિ સુગંધી વસ્તુમિશ્રિત તાંબૂલ ખાય છે તો યે મોં સુગંધી થવાને બદલે તાંબુલને દુર્ગંધી બનાવે છે જેથી મોં વધારે ગંધાય છે. માનવી પુષ્કળ પાણીનો ઉપયોગ કરીને દેહને સ્વચ્છ બનાવવા પ્રયાસ કરે છે તો ય તે સ્વચ્છ બનતું નથી; કારણ કે દેહરૂપ છિદ્રવાળા કોથળામાં મળ, મૂત્ર, કફ, પિત્ત આદિ ભરેલાં હોવાથી નિરંતર છિદ્રવાટે વહ્યા કરે છે એટલે પાણી અસ્વચ્છ તથા અપવિત્ર તો થઇ જાય છે પણ દેહ સ્વચ્છ તથા પવિત્ર બની શકતો જ નથી. દેવજાતિનાં દિવ્ય શરીર માનવદેહથી તદ્દન વિપરીત છે, દિવ્ય શરીર અશુચિ પુદ્ગલોનું બનેલું હોતું નથી. રુધિર આદિ સાત ધાતુ તથા મળમૂત્ર આદિનો અંશ પણ હોતો નથી. દેવ સ્વચ્છ તથા સુગંધીમય શય્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે માટે અપવિત્રતા તથા દુર્ગંધ સર્વથા હોતી નથી. આહાર આદિના પુદ્ગલો પણ સ્વચ્છ તથા પવિત્ર અને મનગમતા હોય છે. આહાર દેહસ્પર્શી-લોમાહાર હોય છે. મોં વાટે આહાર કરતા નથી અર્થાત્ મોઢથી ખાતા નથી એટલે મળ જેવું કશું ય ન બનવાથી તેમને મળોત્સર્ગ કરવાની (દિશાએ જવાની) જરૂરત પડતી નથી. આહારના પુદ્ગલો શરીરની સ્વચ્છતા તથા રૂપ-કાંતિના પોષક હોય છે. દેવને ઉપભોગમાં આવતી ભોગોપભોગની બધી ય વસ્તુઓ સ્વચ્છ, સુગંધીમય અને આહ્લાદક હોય છે, માટે વૈષયિક સુખને આશ્રયીને દેવ શરીરપ્રધાન કહી શકાય અને ઉત્તમતા પણ દેવદેહની જ હોઇ શકે. માનવદેહની હોઇ શકતી નથી. સાચું અને સારું પૌદ્ગલિક સુખ તો દેવ જ ભોગવે છે. તેમજ વૈષયિક શાંતિ તથા આનંદ પણ દેવજાતિમાં જ હોઇ શકે છે, માટે જો માનવીને સારામાં સારું વૈષયિક સુખ જોઇતું હોય તો તેને દેવગતિમાં જવાની જરૂરત છે, કારણ કે માનવદેહ વૈષયિક સુખ ભોગવવાને માટે છે જ નહિ. માનવદેહના તુચ્છ તથા ઘૃણિત વૈષયિક સુખ મેળવવાને માટે માનવીને ઘણી જ મુશીબતો વેઠવી પડે છે તો યે કોઇને મળે છે અને કોઇને નથી પણ મળતું. ધાર્યા પ્રમાણે તો કોઇક જ મેળવતું હશે. માનવીને પૌદ્ગલિક સુખ સ્વાધીન હોતું નથી પણ તે પરાધીન હોવાથી તેને મેળવવાને માટે ધનની ઘણી જ જરૂરત પડે છે. તે ધન ભેગું કરવાને ચોવીશે કલાક ચિંતિત રહેવું પડે છે, કારણ કે ધન પરિશ્રમ કરવા માત્રથી મળતું નથી પણ લાભાંતરાય ખસ્યું હોય અને પુન્યનો ઉદય હોય તો જ મળી શકે છે. પુન્ય સિવાય સામાન્ય દેવી-દેવલાંની ઉપાસના કે તેમના જાપ, હોમ તથા સ્મરણ કરવાથી ધન મળી શકતું નથી પણ વીતરાગ પ્રભુનું સ્મરણ, જાપ તથા પૂજા-ભક્તિ કરવાથી લાભાંતરાય ખસી જાય છે અને ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે. કેટલાકને પુન્યાનુસાર ધન પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ લોભના અંગે પૌદ્ગલિક સુખ પણ ભોગવી શકતા નથી અને નિરંતર તૃષ્ણાના તાપથી સંતપ્ત રહે છે. લાભાંતરાય ખસવાથી ધન તો મળી જાય છે પણ

ભોગાંતરાય તથા ઉપભોગાંતરાય નડતું હોય તો મેળવેલી ધનસંપત્તિ બધી ય નકામી છે, કારણ કે તે તેને વાપરી શકતો જ નથી. છતે પૈસે કંગાલ સ્થિતિમાં જ મરીને જન્માંતરમાં લક્ષ્મી મેળવતાં ઉપાર્જન કરેલા પાપનો જ ભોક્તા થાય છે. આ બધી ય વાતોનો વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ સમજાય છે કે માનવ દેહ તથા જીવન વૈષયિક સુખ ભોગવવાને માટે ન હોવાથી તેના અંગે તેની ઉત્તમતા પણ નથી જ.

વિષયાસક્તિને અંગે માનવ દેહને ઉત્તમ માનનાર માનવીએ આટલું તો જરૂર વિચારવું જોઇયે કે-માનવ દેહને જીવ નવ મહિના મળ-મૂત્રમાં રહીને ઉત્પન્ન કરે છે કે જ્યાં જીવને અવ્યક્તપણે ઘણું જ દુઃખ સહન કરવું પડે છે. પછી જન્મતી વખતે અનંતી વેદના ભોગવે છે. પવિત્ર અપવિત્રની અણસમજણને લઇને જન્મ્યા પછીની અવસ્થામાં પણ મળમૂત્રની ઘૃણા કરતો નથી. પછી બાલ્યાવસ્થામાં માતા-પિતાના સ્નેહને લઈને જોઇતી વસ્તુઓ મળી જવાથી નિશ્ચિંતપણે વિચરે છે. પછી જ્યારે યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે જીવનનિર્વાહના સાધનની ચિંતાથી ઘેરાઈ જાય છે. અને ધન ઉપાર્જન કરવાના વ્યવસાયમાં ચિત્ત પરોવે છે. શ્રીમંત માતા-પિતા હોય તો વધુ ચિંતા હોતી નથી પણ સાધારણ સ્થિતિ હોય તો જીવવાના સાધન મેળવવાની ચિંતાથી સુખે સૂઈ પણ શકતો નથી. ધન હોય તો વધારવાની તૃષ્ણાથી અને ન હોય તો મેળવવાની ચિંતાથી ઠરી ઠામ બેસતો નથી, ઘડી ભરની પણ ફુરસદ મેળવી શકતો નથી. વ્યવસાયમાં ચિત્તવૃત્તિ પરોવાયલી હોવાથી ન મળે ખાવાપીવામાં શાંતિ કે ન મળે માની રાખેલા સ્નેહીઓની સાથે સ્નેહાલાપમાં શાંતિ. આરામ તથા વિશ્રાન્તિને તો સ્વપ્નમાં પણ ભાળી શકતો નથી, તો પછી માનવ દેહને વૈષયિક સુખનું સાધન માની પ્રધાનતા કેવી રીતે આપી શકાય? માનવીને રહેવાને ઘર જોઇએ તે ન હોય તો બાંધવા સુથાર-કડીઆ તથા સાધન-સામગ્રીની જરૂરત, કપડાં શીવવા દરજીની તથા ધોવા ધોબીની જરૂરત, ઘરેણાં ઘડવા સોનીની તથા હજામત માટે હજામની જરૂરત, ભોજન માટે રસોઇની જરૂરત અને બધાના કરતાં જીવવાનું અદ્વિતીય સાધન અન્ન ઉત્પન્ન કરવાને માટે ખેતી કરવાની જરૂરત પડે છે. તેમજ વ્યાધિ આવે તો તેને મટાડવા વૈદ્ય તથા ઔષધની પણ જરૂરત પડે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં માનવીને પૌદ્ગલિક સુખ ભોગવવા સમય તથા અનુકૂળતા કેટલા પ્રમાણમાં મળી શકે? પ્રથમ તો માનવીનું જીવન બહુ જ ટૂંકું અને તેમાંયે વળી આધિ-વ્યાધિ સંયોગ-વિયોગ અવારનવાર આવતા જ રહે એટલે તુચ્છ પણ વૈષયિક સુખ નિશ્ચિંતતાથી સારી રીતે ભોગવી શકતા નથી. બાળ તથા વૃદ્ધ અવસ્થાને બાદ કરતાં બાકીનાં વીશ-પચીશ જ વર્ષ સમજણપૂર્વક સુખ ભોગવવાનાં હોય છે. તેમાંયે ધન કમાવાની ચિંતા, ખોવાની ચિંતા, ખોયેલું પાછું મેળવવાની ચિંતા અને જો વ્યાધિ ખબર લેવા આવ્યા કરે તો જીવવાની પણ ચિંતા કનડ્યા કરે. આવા પ્રસંગોને લઇને માનવી સુખ ભોગવવા યોગ્ય અવસ્થામાં પણ સુખ ભોગવી શકતા નથી માટે પૌદ્ગલિક સુખ ભોગવવા યોગ્ય તો દેવગતિ જ છે અને એટલા માટે જ માનવદેહ તથા જીવન કરતાં દેવનું દિવ્ય શરીર તથા જીવન ઉત્તમ કહી શકાય. દેવનું આયુષ્ય લાંબું હોય છે. અકાળ મૃત્યુ હોતું નથી. શરીરને સુંદર બનાવવા માનવીની જેમ પ્રયાસ કરવો પડતો નથી, પરણવાની ચિંતા હોતી નથી, વ્યાધિના અભાવે સુખ ભોગવવામાં વિઘ્ન આવતું નથી, તેમજ જીવનની જરૂરિયાતો પૂરી કરવામાં કોઈ પણ પ્રકારનો વ્યવસાય કરવો

પડતો નથી એટલે નિરંતર પુન્યાનુસાર મેળવેલા વૈષયિક સુખોને જીવનપર્યંત ભોગવે છે. માનવીની જેમ બાળ કે વૃદ્ધ અવસ્થા જેવું હોતું નથી પણ જન્મથી લઈને મરણપર્યંત એક સરખી અવસ્થા હોવાથી વિષયો ભોગવવામાં અશક્ત બનતા નથી. અત્યંત આસક્તિપૂર્વક ભોગો ભોગવી શકે છે. દેવલોકમાં શાશ્વતાં દેવ વિમાન હોય છે એટલે રહેવાને ઘર બાંધવું પડતું નથી. સોની, ધોબી, હજામ, દરજી આદિની જરૂરત પડતી નથી, કારણ કે પુન્યાનુસાર મેળવેલા દેવવિમાનમાં ભોગોપભોગની બધી વસ્તુઓ શાશ્વતી તૈયાર જ હોય છે. કોઇ પણ વસ્તુ ખરીદવાની જરૂરત ન હોવાથી ધન કમાવા વેપાર કરવાની જરૂરત હોતી નથી. દેવના દિવ્ય શરીર હોવાથી કેવળ આહારના અભાવે અન્ન ઉત્પન્ન કરવા ખેતી કરવાની પણ જરૂરત રહેતી નથી એટલે રસોઈ પણ કરવી પડતી નથી. આ બધી બાબતોનો વિચાર કરતાં વૈષયિક સુખ ભોગવવાની દૃષ્ટિથી દેવશરીર જ પ્રધાન જણાય છે. વિષયોસક્ત માનવીને જો પૌદ્‌ગલિક સુખની અત્યંત તૃષ્ણા હોય તો તેમને દેવલોકનું દિવ્ય વૈક્રિય શરીર મેળવવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે; બાકી તો માનવદેહ વૈષયિક સુખ માટે અપ્રધાન હોવાથી નકામું છે.

આત્મદૃષ્ટિ વિષયવિરક્ત જીવો માનવદેહને પ્રધાન માને છે તે તાત્વિક છે, કારણ કે તેમની એવી માન્યતા છે કે આત્માનો સંપૂર્ણ વિકાસ માનવદેહ સિવાય સાધી શકાતો નથી. માનવદેહ તથા જીવનમાં આત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે અને તેની તિરોભાવે રહેલી સઘળી શક્તિનો આવિર્ભાવ થાય છે. આત્મા ઉપર અનાદિ કાળથી ચોંટેલા કર્મરૂપી કચરાને ધોઇ નાંખીને સ્વચ્છ બનાવવાને માટે શુકલધ્યાનરૂપી પાણીનાં ઝરણાં માનવદેહરૂપ વિમલગિરિમાંથી ઝરી શકે છે. આત્માનંદી જીવો પુદ્‌ગલાનંદીપણાથી મુક્ત હોવાથી માનવદેહની ઉત્તમતાને વૈષયિક ભાવનાથી કલંકિત કરતા નથી. તેઓ માનવજીવનનો સદુપયોગ કરીને માનવદેહની ઘણી જ કદર કરે છે અને દેવલોકના દિવ્ય શરીરો તથા વૈષયિક સુખોને અત્યંત અસાર તથા તુચ્છ ગણતા હોવાથી દેવગતિ મેળવવાની આકાંક્ષા રાખતા નથી. તેઓ વૈષયિક વિશ્વમાંથી મનોવૃત્તિને વાળીને આત્મસ્વરૂપને સ્વાધીન બનાવે છે, અને સાચા સુખ-શાંતિ તથા આનંદના અનુભવથી પૌદ્‌ગલિક કૃત્રિમ સુખનો સંકલ્પ સરખોયે કરતા નથી. તેઓ માનવદેહ તથા માનવજીવનને સાચી રીતે સમજતા હોવાથી અજ્ઞાનીને જે અત્યંત ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન કરે એવા અસહ્ય દુઃખોની અવગણના કરીને કર્મની પરાધીનતામાંથી મુકાવાને મેળવેલી માનવશક્તિ તથા જીવનનો ઉપયોગ કરીને પૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવવા પ્રયાસ કરે છે.

દિવ્ય દેહ વૈક્રિય હોવાથી ગમે તેટલું સારું, સુંદર અને પવિત્ર કેમ ન હોય અને વૈષયિક સુખનું પ્રધાન સાધન કેમ ન ગણાતું હોય, તોયે સમ્યગ્જ્ઞાની દેવો માનવ દેહને ઝંખે છે, કારણ કે, માનવ દેહ વિના મુક્તિ નથી તેમજ સાચી અમરતા પણ નથી જ એવી તેમને દૃઢ શ્રદ્ધા હોય છે; માટે તેઓ દૈવી સુખમાં નીરસતા અનુભવે છે અને માનવ દેહ મેળવવાની અત્યંત ઉત્કંઠા ધરાવે છે. વધુ પડતું પાપ ભોગવવાને માટે જીવ નારક દેહ મેળવે છે અને વધુ પડતું પુન્ય ભોગવવાને માટે દેવ શરીર મેળવે છે. આ બંને દેહદ્વારા જીવો વધી પડેલાં પુન્ય તથા પાપ ક્ષય કરી શકે છે અને એવા હેતુથી જ આ બે ગતિઓનું નિર્માણ છે પણ ઊંચા પ્રકારની આત્મશુદ્ધિ માટે તથા રાગ-દ્વેષનો સંપૂર્ણ નાશ કરીને જન્મ-મરણમાંથી મૂકાવાને માટે નથી. અર્થાત્ દેવ-શરીર પુન્યકર્મથી

પ્રાપ્ત થયેલા પૌદ્ગલિક સુખો ભોગવવાને માટે હોય છે પણ જપ-તપ-સંયમ આદિદ્વારા ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરીને આત્મિક ગુણોના સંપૂર્ણ વિકાસ માટે નથી. તપ-ત્યાગ-સંયમ આદિથી સકામ નિર્જરા (કર્મક્ષય) તથા વ્યાધિ આદિથી અકામ નિર્જરા દેવદેહથી ન થઈ શકે પણ માનવદેહથી થઈ શકે છે, માટે જ સમ્યગ્દષ્ટિ દેવ માનવ દેહને ઉત્તમ માની મેળવવાની ચાહના રાખે છે. અને અંતિમ સમયે માનવ દેહ મેળવવાના હેતુથી દેવદેહ છોડતાં જરાય દુઃખ મનાવતા નથી. ત્યારે અજ્ઞાની વિષયાસક્ત દેવ દૈવી સુખોમાં આસકત હોવાથી તેમને દેવદેહ છોડતાં અત્યંત દુઃખ થાય છે. દૈવી સુખોની સરખામણીમાં માનવદેહ સંબંધી વૈષયિક સુખો તુચ્છ લાગવાથી દેવદેહનો સદા સંયોગ ઇચ્છે છે પણ દેવઆયુ ક્ષય થવાથી અનિચ્છાએ પણ દેવદેહ છોડવો પડે છે અને જડાસક્તિને લઇને દૈવી આભૂષણોમાં પણ પેદા થવું પડે છે.

આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં માનવદેહ આત્મિક સંપૂર્ણ વિકાસ સાધવાનું અદ્વિતીય સાધન હોવાથી સમ્યગ્જ્ઞાની જીવો માટે ઉત્તમ ગણાય છે. માનવદેહ કેવળ આત્મવિકાસ સાધવાને માટે જ જીવને મળે છે, પણ વૈષયિક સુખ માટે અત્યંત આસક્તિભાવે પૌદ્ગલિક સુખ ભોગવવાને માટે નથી. અને એટલા માટે જ સમ્યગ્જ્ઞાની જીવોને પૂર્વજન્મના ઉચ્ચ પ્રકારના પુન્યને લઇને ગમે તેટલી પૌદ્ગલિક સંપત્તિ કેમ ન મળી હોય અને ભોગાવલિના ઉદયથી ભોગવવી પણ કેમ ન પડતી હોય તે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો આસક્તિને અવકાશ આપતા જ નથી, પણ અનાસક્તિભાવે ભોગવીને અનુકૂળ સમય મળતાં સર્વ પૌદ્ગલિક સંપત્તિનો ત્યાગ કરીને માનવ દેહદ્વારા પ્રબળ આત્મશુદ્ધિથી સંપૂર્ણ વિકાસ સાધે છે. ત્યારે અજ્ઞાની જીવો પુન્યના અભાવે પૌદ્ગલિક સુખનાં સાધન મળતાં હોય તો તેને મેળવવાને તનતોડ પ્રયત્ન કરે છે અને બીજાને લાખો તથા કરોડોની સંપત્તિવાળા તથા બાગ-બંગલા, મોટર, સુંદર ભોજન, વસ્ત્રાદિ દ્વારા વૈષયિક સુખ ભોગવતા જોઇને ઝૂરે છે-અદેખાઈ કરે છે, અને પોતાને મળેલા માનવદેહને તથા માનવજીવનને નિષ્ફળ સમજે છે; પણ સદ્બુદ્ધિથી આત્મિક ગુણ મેળવવાના માર્ગ તરફ વળતા નથી. અને જેમને વૈષયિક સુખનાં સાધન સારી રીતે મળતાં હોય છે તેઓ તેમાં અત્યંત આસકત બનીને પોતાને પરમ સુખી તથા કૃતકૃત્ય માને છે. આવા પુદ્ગલાનંદી જીવો માટે માનવદેહ તથા માનવ જીવન કનિષ્ઠમાં કનિષ્ઠ કહી શકાય; કારણ કે સંસારમાં દેવ, તિર્યંચ તથા નારકીનાં શરીર તથા જીવનમાં જીવો ભવસંખ્યા વધારવાનો માનવ દેહ જેટલો અધ્યવસાય કરી શકતા નથી. માનવી જેટલા ઉચ્ચ અને શુદ્ધ અધ્યવસાય કરી શકે છે તેટલા જ હલકા અને અશુદ્ધ અધ્યવસાય પણ કરી શકે છે. અને અનંતા ભવ કરીને સંસારમાં રઝળ્યા કરે છે. માનવ દેહ તથા માનવ જીવન મેળવીને જો તેનો ઉપયોગ પ્રભુના માર્ગમાં રહીને શુદ્ધ શ્રદ્ધાપૂર્વક વીતરાગ દશા મેળવવાને માટે ન કરવામાં આવે તો મળેલો માનવ દેહ નિષ્ફળ છે એટલું જ નહિ પણ આત્માનું અત્યંત અહિત કરનાર છે. વિષયાસકત જીવો માટે તો તિર્યંચનો દેહ ઉત્તમ ગણાય કે જે દેહ તથા જીવનથી જીવ ભવસંખ્યા વધારી શકતો નથી; કારણ કે તિર્યંચ ગતિમાં પરાધીનપણે સકામ નિર્જરા ઘણી થાય છે. જો કે પંચેંદ્રિય મનવાળા તિર્યંચો અશુભ અધ્યવસાય તથા પ્રવૃત્તિથી પાપ-કર્મ ઉપાર્જન કરીને દુર્ગતિમાં જઇ શકે છે પણ સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય મનુષ્યો જેટલા અશુભ અધ્યવસાય તથા પાપપ્રવૃત્તિ કરી શકતા નથી. અને ઝાડ-પાણી જેવા તિર્યંચો

યોગમીમાંસા

(સંગ્રા૦ મુનિ પુણ્યવિજય-(સંવિજ્ઞપાક્ષિક.)

(ગત વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૨૦ થી શરૂ)

ઇતર દર્શનની અપુનર્બંધક દશાને પ્રાપ્ત કરવા માટે '**પૂર્વસેવા**' કારણ છે; જે ચરમાવર્તની નજદીકના આવર્તમાં સંભવિત છે. પૂર્વસેવા એટલે યોગને પ્રાપ્ત કરવા માટેની જે યોગ્યતા પ્રાપક તત્ત્વોની ઉપાસના અર્થાત્ લોકોત્તર ગુણપ્રાપ્તિની યોગ્યતા સંપાદક ગુરુ, દેવ આદિ પૂજ્ય વર્ગનું પૂજન, સદાચાર, તપ અને મુક્તિ, અદ્વેષ એ બધી ધાર્મિક વૃત્તિઓનો સમાવેશ પૂર્વસેવામાં થાય છે. ઇતર દર્શનાભિમત અપુનર્બંધક તથાવિધ ક્ષયોપશમના અભાવે મુગ્ધભાવે અન્ય દેવાદિ પ્રત્યે અદ્વેષપૂર્વક સર્વ દેવાદિને માને છે, જ્યારે જૈન દર્શનાભિમત અપુનર્બંધક શ્રી અરિહંતાદિને દેવાદિરૂપ માને છે, અને એની પૂર્વસેવા ચરમાવર્તની પ્રાપ્તિની લગભગમાં હોય છે. એટલું વિશેષ કે અપુનર્બંધકની પૂર્વસેવા નિરૂપચરિત છે, જ્યારે સુકૃતુબંધકની પૂર્વસેવા કારણમાં કાર્યનો આરોપ કરી ઉપચરિત હોય છે. આ ઉપચરિત વસ્તુ પણ અવસ્તુ નથી, કારણ ચરમાવર્ત સામીપ્ય છે. સિવાય બીજા જીવો તો દૂરવર્તી હોઇ અસદ્‌ભૂત કારણ પરત્વે જ હોય છે.

પૂર્વોક્ત દૃષ્ટિઓમાં આદ્ય ચાર પ્રતિપાતિની પણ છે અને સાપાય પણ છે, જ્યારે અંતિમ ચાર અપ્રતિપાતિની છે. કદાચ શ્રેણિકાદિની માફક સાપાય હોઈ શકે, પણ એમાં માત્ર કાયિક જ દુઃખ હોય કિન્તુ માનસિક ભાવના તો નિર્મળ જ હોય.

યોગોમાં પણ સાશ્રવતા અને નિરાશ્રવતા તથા સાપાયતા અને અનાપાયતા હોય છે. જેમાં પાપબંધની શકયતા હોય તથા કર્મબંધજનિત દુઃખોની શકયતા હોય તેને સાશ્રવ અને સાપાય કહેવાય છે. વૃત્તિસંક્ષય યોગ તો નિરાશ્રવ જ હોય કારણ એમાં અજ્ઞાન કે વિકલ્પજન્ય વૃત્તિઓનું અસ્તિત્વ હોતું નથી. પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિઓમાં અજ્ઞાનબાહુલ્ય હોઇ પ્રતિપાતિ સંભવિત છે. એમાં અપાય પણ સંભવિત છે. એનો અર્થ એ ન થાય કે પ્રથમની ચાર પ્રતિપાતી જ છે. અન્યથા અગ્રેતન ચારનો લાભ જ થાય નહિ. ચરમાવર્તી જે જીવો ચરમયથાપ્રવૃત્તિકરણમાં આવી ગયા હોય તે જીવો વસ્તુગત્યા આદ્ય ચાર દૃષ્ટિઓના અધિકારી બને છે. તે જીવો શાન્ત ઉદાત્તાદિ પ્રકૃતિમય હોય કિન્તુ ક્ષુદ્રત્વાદિ પ્રકૃતિમય ભવાભિનંદી જીવ આદ્ય દૃષ્ટિના વાસ્તવિક અધિકારી બની શકતા નથી. ભવાભિનંદી જીવો અચરમાવર્તમાં નિબિડ મિથ્યાત્વના ઉદયના કારણે વિવેક લોચનથી પરાંગમુખ હોય છે તથા વિપર્યાસ બુદ્ધિમંત હોય છે અને એથી માત્ર લોકાદર માટે ધર્મક્રિયાના આચરનારા હોય છે. એટલે એમનું અનુષ્ઠાન શુદ્ધ હોતું નથી, કિન્તુ કુતર્ક અને તદ્‌જનિત અસદભિનિવેશથી કલંકિત થએલું હોય છે. જ્યારે જે જીવો મિથ્યાત્વની મંદતાના પ્રભાવે કુતર્કથી અને મિથ્યા અભિનિવેશથી દૂર હઠ્યા હોય છતાં વિશિષ્ટ વિવેક નહિ હોવાના કારણે અનાભોગી હોય તેઓ ક્રમશઃ ચરમાવર્તની નજીકમાં આવે છે અને ભવિતવ્યતાના યોગે ચરમ યથાપ્રવૃત્તિકરણ પર્યંત પહોંચી શકે છે. (ચાલુ.)

સકામ નિર્જરા કરીને ઊંચે જ આવે છે, માટે પુદ્‌ગલાનંદી જીવો માટે આત્મ અહિત વધુ ન થવાની દૃષ્ટિથી તિર્યંચ ભવ ઠીક અને વિષય સુખ ભોગવાને દેવદેહ ઠીક; બાકી આત્માનંદી જીવો માટે સર્વોત્કૃષ્ટ આત્મશુદ્ધિનું કારણ હોવાથી માનવદેહ જ ઉત્તમ કહી શકાય છે.

(અનુસંધાન પાના ૮ નું)

તપ અને ધ્યાનના અનંત ગુણ વિકાસ માટે બળ આપે અને સમસ્ત જીવનની પરમાત્મ-તત્ત્વ સાથે અભેદ એકતા (Absorption) કરાવે તેમજ સૂર્તિમાન શાશ્વત આનંદ પ્રાપ્ત કરાવી કર્મ અને કર્મફળ ચેતનારૂપ વ્યાપાર બંધ કરાવી સંપૂર્ણ જ્ઞાન ચેતના પ્રકટાવે.

ઉપસંહારમાં **नमो सिद्धाणं** ના મંગલમય પદનું સ્મરણ કરી 'પુરુષાર્થસિદ્ધયુપાય' ગ્રંથમાં શ્રી 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' કૃત સિદ્ધ પરમાત્માના સ્તુતિ-શ્લોકને સાદર કરી વિરમવામાં આવે છે.

कृतकृत्यः परमपदे परमात्मा सकलविषय-
विषयात्मा ।
परमानंदनिमग्नो ज्ञानमयो नन्दति संदैव ॥

"જે કૃતકૃત્ય છે, (૪૫) લક્ષ યોજન લાંબી સિદ્ધશિલા ઉપર વિરાજે છે, સકલ સ્થાવર જંગમ પદાર્થોના જ્ઞાતા છે, શાશ્વત આનંદમાં મગ્ન છે તે સર્વજ્ઞ **પરમાત્મા** જયવંત વર્તે છે."

ફતેહચંદ ઝવેરભાઇ.

શ્રી મહાવીર જિણંદ સ્તવન

(મોરે અંગનામેં આઓ મહારાજ–એ રાહ)

મોરે મંદિરિયે આઓ મહાવીર !
વીર જિન સૂનાં જીવનિયાં;
આનંદ મંગલકાર !, અંગના કીજે પાવનિયાં.
વીર જિન૦ મોરે મંદિ૦ ૧

ભક્તિકેરાં તોરનિયા બંધાઉં,
અંગિયાં રચાઉં, રંગિયાં સચાઉં;
સમતા રસ કે (૨), પુષ્પોં સે પૂજું ચરનિયાં. મંદિરિયે આઓ૦ ૨

શ્રદ્ધાકેરી આરતિયાં ઉતારું,
ભાવના જગાઉં, વાસના ફગાઉં;
બિખરે બિખરે (૨), કર્મોં કી કાલી બદરિયાં. મંદિરિયે આઓ૦ ૩

મૈત્રીકેરી બાંસુરિયાં બજાઉં,
ધૂનકો સચાઉં, મનકો નચાઉં,
દિલસે દીજે (૨), દક્ષ કો મુક્તિ નગરિયાં. મંદિરિયે આઓ૦ ૪

મુનિ મહારાજશ્રી દક્ષવિજયજી મહારાજ

ધર્મ....કૌશલ્ય

વખતસર કામ કરી લે–Timely action.

જ્યાં સુધી આ શરીર–કલેવર ઠીક ઠીક વર્તે છે, જ્યાં સુધી ઘડપણ દૂર છે, જ્યાં સુધી ઇંદ્રિયોની શક્તિ ક્ષીણ પડી ગઇ નથી અને જ્યાં સુધી આઉખું પરવારી બેઠું નથી—ત્યાં સુધી આત્માના શ્રેય માટે માણસે ખૂબ પ્રયાસ કરવો ઘટે; બાકી ઘરને આગ લાગ્યા પછી કૂવો ખોદવો–એ પ્રયત્ન તે કેવો ગણાય?

અત્યારે તારા હાથ પગ ચાલે છે, આંખો કામ આપે છે, માઇલ બે માઇલનો પંથ તું કાપી શકે છે, બે ચાર દાદરા ચઢી શકે છે, બે દહાડા ઓછું ખાવાનું મળે કે નકોરડા ખેંચી કાઢવા પડે તો ચલાવી શકે તેમ છે, ઉજાગરા કરી શકે તેટલી શક્તિ છે, કુદરતી હાજત કે તરસને ખેંચી શકે તેમ છે–આવી તારી ઠીક ઠીક શરીરશક્તિ વર્તે છે તેનો **લાભ લઇ લે.** તને આ ઉપરાંત શારીરિક અનેક લાભો હશે તે તું ગણી લેજે અને તેનો ઉપયોગ કરી લે, તેનો બદલો શરીર પાસેથી વાળી લે, તેનો કસ કાઢી લે.

અને જો હજી તને ઘડપણ નથી આવ્યું, તને ઊંબરો મોટો ડુંગર નથી થઇ પડ્યો, હજી પગમાં વા' નથી આવ્યો, હજુ પક્ષઘાતથી કે મીઠી પેશાબથી શરીર દોદળું નથી થઇ ગયું, હજુ આંખે મોતીઆ આવવા માંડ્યા નથી ત્યાં સુધીમાં તારી શરીરશક્તિનો લાભ ઉઠાવી લે, તારી જુવાની કે પુખ્ત ઉંમરનો કસ કાઢી લે, તારી ચાલતી ગાડીનો મજો માણી લે અને એ ગાડી અટકે તે પહેલાં તેના ખુરદા કરી લે અને અત્યારે તારી સર્વ ઇંદ્રિયો સાબૂત છે, કાનમાં બહેરાશ નથી, આંખમાં ઝાંખ નથી, સ્વાદમાં ફીકાશ નથી, શરીર પર સોજા નથી, નાકમાં ગંધ જીવતીજાગતી છે ત્યાં સુધી તેનો લાભ ઉઠાવી લે, તેને પાળેલ, પોષેલ અને જમાવેલ છે તે માટે લીધેલ તરદીનો બદલો લઇ લે.

અને તારી વયના તો કંઇક ચાલ્યા ગયા. જેની સાથે રમ્યો, હાલ્યો, માણ્યો, રખડ્યો, નાગો ફર્યો તેમાંનાં કંઇક સ્મશાનમાં પોઢી ગયા. તું હજુ જીવતોજાગતો બેઠો છે, તો તેનો લાભ ઉઠાવ. અને લાભ ઉઠાવવામાં તારું પોતાનું શ્રેય થાય તે કર, અને શ્રેયમાં પણ લાંબી નજરે જો. પરમ શાંતિ ચિરકાળ માટે મળે અને તારા આ રખડપાટા મટી જાય તેવો તેનો લાભ લઇ લે. તારાં શરીર, આંવડત, મગજ અને અનુકૂળતાઓનો સારો ઉપયોગ કરી લે અને આ ભવનો ફેરો સફળ કર. બાકી જ્યારે કાકાનું તેડું આવશે ત્યારે તું કાંઇ કરી શકીશ નહિ. પછી તે વખતે તને પસ્તાવો થશે કે આ કામ રહી ગયું કે પેલું કર્તવ્ય રહી ગયું, એ આવશ્યક ન થયું અને પેલું ઉદ્‌વહન રહી ગયું. આવી અનેક વાત મનમાં રહી જશે અને પછી દોડાદોડમાં ખમતખામણા કરવા મંડી જઇશ કે માથા પછાડી પસ્તાવો કરીશ એમાં કાંઇ વળશે નહિ. એ કાકાનો હુકમ ક્યારે છૂટશે અને કેવા સંયોગોમાં છૂટશે, એ છૂટશે ત્યારે તું સાવધ હોઇશ કે બેભાન કે બેફામ હોઇશ–એ કોઇને ખબર નથી અને એ વખતે પછી તું સ્મરણ કરવા મંડી જઇશ કે વસીયતનામું લખાવવા મંડી જઇશ એમાં કાંઇ વળશે નહિ. ઘરને આગ લાગ્યા પછી કૂવો ખોદવાનું કામ તે ડાહ્યો માણસ કરે? માટે અત્યારે બને તેટલો લાભ લઇ લે, મળેલી અનુકૂળતાનો બદલો વાળી લે અને તારું પરમ શ્રેય થાય તે માર્ગ પકડી લે. અત્યારે કરેલી સેવા, દીધેલ દાન, સ્વીકારેલ ત્યાગ, આદરેલ સંયમ અને પાળેલ બ્રહ્મચર્ય તારી પડખે ટેકો આપશે. બાકી છેલ્લી ઘડીની દોડાદોડીમાં કાંઇ ભલીવાર નહિ થાય, માટે છે તેનો સારા વખતમાં ત્યાંથી લાભ લઇ લે. આનું નામ ધર્મકૌશલ્ય કહેવાય. એ તું નોંધી રાખજે અને આવો અવસર ફરી ફરીને નહિ મળે તે નોંધી રાખજે.

यावत्स्वस्थमिदं कलेवरगृहं यावच्च दूरे जरा, यावच्चेन्द्रियशक्तिरप्रतिहता यावत्क्षयो नायुषः ।
आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान्, प्रोद्दीप्ते भवने तु कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ॥

ભર્તૃહરિ

અધ્યાત્મ રસ. Subjectiveness.

અધ્યાત્મ શાસ્ત્રના અભ્યાસથી થયેલા સંતોષ સુખનો અનુભવ કરનાર પ્રાણી રાજાને ગણતો નથી, લક્ષ્મી આપનારને ગણતો નથી. અરે ખૂદ ઇંદ્રને પણ ગણતો નથી.

આત્મા સંબંધી હકીકત તે **અધ્યાત્મ.** એના રસમાં જે પક્ષો હોય તે પોતે **પોતાનો માલીક** છે, પોતાનો શેઠ છે, પોતાનો સરદાર છે, પોતાનો ઉપરી છે, પોતાનો સર્વસ્વ છે. સાચા અધ્યાત્મીની દશા ઓર જ હોય. દુનિયા એને બાવરો કહે, બેવકૂફ માને, અવ્યવહારુ માને કે ઘેલા ગણે એની એને પરવા કે દરકાર હોતી નથી. એની નજર સામે પડતી નથી, એને અન્યના અભિપ્રાયો સાંભળવાની પડી હોતી નથી, એને પોતા માટે બીજાઓ શું ધારે છે કે કેવું બોલે છે તે જાણવાની જિજ્ઞાસા હોતી નથી. એ તો એના **તાનમાં** ચાલ્યો જાય, એની **મસ્તીમાં** મસ્ત રહે, આંતર **વિચારણામાં** મગ્ન રહે અને દુનિયાના માનમરતબા, અભિનંદન, પ્રશંસા કે પ્રમાણપત્ર તરફ નિરપેક્ષ રહે. એને વ્યવહાર કે વ્યવસાયની કાંઇ પડેલી હોય નહિ, એને વેધવચકા જાળવવાનાં ન હોય, એને અન્યના મત જાણવાની તમન્ના ન હોય, એને દુન્યવી અભિપ્રાયનાં મૂલ્ય ન હોય, એટલે એની નજરમાં રાજા મહારાજા શેઠીઆ કે ઇંદ્ર તરફના કે તેમના સંબંધીના વિચાર જ ન હોય, એની એને તમા ન હોય, એના તરફ એના ખ્યાલાત પણ ન હોય અને તેઓ પોતાને નવાજશે કે ભેટશે એવી કોઇ પ્રકારની આકાંક્ષા કે અપેક્ષા એને ન હોય. એને જંગલમાં ફરતાં ભય ન હોય, એને નીરસ ભોજન કરતાં ક્ષોભ ન હોય. એને પોતાના વિકાસ સંબંધી જ વિચારણા અંદરખાનેથી નિરંતર ચાલ્યા કરતી હોય, ત્યાં પુદ્ગલાનંદ, શરીરવિભૂષા, ઇંદ્રિયના વિષયો તરફ આકર્ષણ કે સાંસારિક માન સ્નેહ દંભ કે ગૂંચવણનું એનામાં તત્ત્વ કે એનો અંશ પણ ન હોય.

આવા અધ્યાત્મના રંગમાં રંગાયલા સાચા અધ્યાત્મીઓ પોતાના આત્માનો વિકાસ સાધે છે. ઉત્તરોત્તર આગળ વધતા જાય છે અને નિરપેક્ષ ભાવે દુનિયાને **આદર્શ દાખલો** આપતા જાય છે. એના ઉચ્ચ વ્યવહાર, વિશુદ્ધ વ્યવસાય અને આદર્શ જીવન અનુકરણીય બને છે. આવા અધ્યાત્મનો વારંવાર અભ્યાસ કરવો, ફરી ફરીને તેની ભાવના કરવી, તેનો ઊંડો ભાવ વિચારવો અને પોતામાં તેનો સ્પર્શ થયો હોય તો યોગ્ય પાત્રને તેનો વિભાગ આપવો, લાયકને તેનો ભાગી બનાવવો.

બાકી **અધ્યાત્મની વાત કરનારા** અધ્યાત્મી છે એમ હંમેશા ધારી લેવું નહિ. એમાં દંભ અને માયા ઘણી વાર કામ કરે છે અને કેટલીક વાર તો પ્રાણી **આત્મવંચના** કરી પોતાની જાતને પણ છેતરે છે અને ઘણી વાર પોતે અધ્યાત્મી છે એમ માનવાને લલચાઇ જાય છે. આવી આત્મવંચનાથી બચી જવા જેવું છે. 'એમ કહે સાધ્યું નહીં માનું, એ કહીં વાત છે મોટી' એમ આનંદઘન મહારાજ કહે છે એ વાતમાં ઘણું રહસ્ય છે. સાથે અધ્યાત્મ અશક્ય છે, અપરંપાર છે, અગમ્ય છે એમ પણ માનવું નહિ. બાકી "**એ કહી વાત છે મોટી**' એ તો સાચી જ વાત છે. અને છતાં એ મોટી વાતમાં જ **જીવનનો સાચો રસ** છે, સંસારયાત્રાની સફળતા છે, સાધ્ય સન્મુખ પ્રયાણ છે અને સમતા રસનાં કચોળાં છે. જ્યારે ધનવાનોના ઢગલા કે રાજાનાં રાજ્ય તરફ સમાનભાવ આવે, જ્યારે પરિગ્રહ પર ઉદાસીનતા આવે, જ્યારે વિષયકષાય તરફ અંદરની અરુચિ થાય, જ્યારે વ્યવહાર તરફ ઉદાસીનતા થાય, જ્યારે સામાનો વાંક કે ગુન્હો જોવાને બદલે તેની સાંસારિક દશા તરફ ઉપેક્ષા થાય, જ્યારે ચાલુ વ્યવહાર તરફ ઉદાસીનતા થાય, જ્યારે પોતાને નુકસાન થાય ત્યારે પણ સમભાવ રહે અને જ્યારે નિજાનંદની **મસ્તી** જાગતી રહે ત્યારે અધ્યાત્મ શાસ્ત્રના સુખનો આસ્વાદ આવે છે અને પછી તો આખું દૃષ્ટિબિન્દુ જ પલટાઇ જાય છે, પછી સામે જોવાને બદલે **અંદર જોવાની રીત** આવડી જાય છે અને પછી આખા સંસાર વિસ્તારનો પ્રપંચ સમજાતો જાય છે, પરભાવની પરિસ્થિતિ ઓળખાય છે અને પછી જે મોજ આવે છે તે લખવાના શબ્દો નથી, બતાવવાનાં ચિહ્નો નથી, સમજાવવાનાં પ્રસંગો નથી. પણ એ તો આંતર રાજ્યના વિલાસો છે. '**ખોજી હોય સો પાવે**' એટલે એ અગમ્ય નથી, પણ એની ખોજ જોઇએ, એ માટે તમન્ના જોઇએ, એની તાલાવેલી લાગવી જોઇએ. આ ધર્મ કૌશલ્યનું કેંદ્ર છે.

अध्यात्मशास्त्रसम्भूतसन्तोषसुखशालिनः । गणयन्ति न राजानं न श्रीदं नापि वासवम् ॥

શ્રી યશોવિજય ઉપાધ્યાય.

આશા—Hope.

જો તને સુખની, ધર્મની કે મુક્તિ સામ્રાજ્યની ખેવના હોય તો પારકાની વમેલી ચીજોમાંથી માત્ર એક આશાને વશ કર.

આ જીવનમાં પારકાની બક્ષીસો તરફ તું નજર રાખે છે. કોઇએ તજેલ, ખોયેલ કે તને સોંપેલ ચીજો મળે ત્યારે તેમાં તું રાજી થાય છે, પારકાની ફેંકી દીધેલ વસ્તુ તને મફતમાં મળી જતી હોય તેના તરફ તારી સ્પૃહા રહે છે, પણ જો તને ખરા સુખની, સાચા ધર્મની કે સર્વ સંયોગથી મુક્તિ મેળવવાની ઇચ્છા હોય, તને એમાંની કોઈ પણ ચીજ માટે સાચી લગની લાગી હોય તો **પારકાની આશા પરનો તારો તાંતણો તોડી નાખ,** પરવસ્તુ કે પરવ્યક્તિની આશાના દોરને કાપી નાખ અને પછી તને સર્વ સંયોગોમાં ખૂબ મજા આવશે, તારા જીવન પરનો બોજો હલકો થઇ જશે, તારી માનસિક પરિસ્થિતિમાં મોટો પલટો આવી જશે અને તારા સંસાર ચકરાવાની પરિધિ નાની થઇ જતી તને પોતાને દેખાશે.

અને આશાના પાશમાં બંધાયલા પ્રાણીઓ કેવા કેવા ચેનચાળા કરે છે! કેવાં ધાંધલો અને હલ્લામણો કરે છે? કેવા ઘટતા અણઘટતા દોડા અને આંટા કરે છે? આશાના પાશમાં બંધાયલો પ્રાણી મોટાની ખુશામત કરે, રાજા મહારાજાની હામાંહા મેળવે, શેઠ સોદાગરના અણઘટતા હુકમોનો અમલ કરે અને અનેક ન કરવાનાં કામ કરે. અહીંથી મળશે, ત્યાંથી મળશે, પણેથી મળશે એવી આશામાં એ દોડાદોડ અને તગડાતગડી કરે અને રાતદિવસ મોડું વહેલું ન જોતાં ખેંચાયા જ કરે, ખેંચ્યા જ કરે, પડ્યો બોલ સાચાખોટાની તુલના કર્યા વગર ઉપાડી લે અને લાંબોલહ થઈ જાય. કૂતરાને રોટલી બતાવી ટગાવવામાં આવે તે પ્રકારે આશાના દોરે લટકાયલો માણસ આશામાં ને આશામાં તણાતો જાય, એના વેંમાં તણાતો ખેંચાતો જાય અને પકડાયલી માછલી પેઠે તડફડતો જાય, છતાં ઉપરથી એક બે ટીપાં જરૂર પડશે એ આશામાં એ મધુબિંદુના દૃષ્ટાંતમાં લટકતા માણસની પેઠે બરાબર વર્તે અને કાંઇક મળશે, થોડું પણ મળશે એ આશામાં અધમનાં પડખાં સેવે, અયાગ્યનાં મોઢાં બોલાવે, નીચની ઉપાસના કરે, ચારિત્રમાં અતિ હીન થઇ ગયેલાને પસવારે અને વિવેકવાનને વિચિત્ર લાગે તેવું વર્તન કરે.

માટે આશાને સર્વ દોષની પ્રાથમિક ભૂમિકા ગણી છે. આખો સંસાર આશા ઉપર રચાયલો છે. મનુષ્ય ભવમાં તો આશા ખૂબ જ ભાગ ભજવે છે. વેપારીને, વૈદ્યને, વકીલને અને દરેક ધંધાદારીને આશા ઘરાક પર હોય છે તો દાસ દાસી નોકર કે અમલદારને ઉપરી અધિકારીની આશા હોય છે. તે પ્રમાણે નિશાળથી માંડીને ગમે ત્યાં જવું થાય કે ગમે તે સંયોગો કલ્પાય, તેમાં આશાના અંશો જરૂર તરી આવશે. આ આશા છૂટી એટલે અર્ધ સંસાર છૂટી ગયો સમજવો. ખરૂં સામ્રાજ્ય સ્વરાજ્ય કે સ્વાતંત્ર્ય મેળવવા માટે આશા દાસીના **પાશમાંથી મુક્તિ મેળવવાની આવશ્યકતા છે.** આશાને મહાન લેખકોએ રાક્ષસી કહી છે, સર્પણી કહી છે, મદિરા કહી છે, વિષમંજરી કહી છે, વીફરેલી વાઘણ કહી છે અને એને અનેક અધમ ઉપનામોએ સંબોધી છે એમાં જરા પણ અતિશયોક્તિ નથી. એ વાત આશાને, આશાના તંતુને, આશાના પાશને બરાબર સમજવામાં આવે તો બરાબર સમજાઇ જાય તેવી છે. આશામાં તણાયલો પ્રાણી એવા જોખમો ખેડે છે, એવી ભૂલો સહન કરે છે, એવા મહેણાંટોણાં સાંભળે છે અને પોતાની જાતને એટલી નીચી ઉતારી પાડે છે કે એને માટે ગમે તે શબ્દ વપરાય તે યોગ્ય છે. તે જાતે ઘણી મીઠી છે, મોહક છે, ઘેન ચઢાવનાર છે, જાતને ભૂલાવનાર છે અને ઘણી અદૃશ્ય રીતે અંદરખાનેથી કામ કરનાર છે.

આવી આશાને વશ કરી, એટલે પછી રસ્તો સાફ થઇ જાય છે, પછી પ્રગતિ કૂદકે અને ભૂસકે થતી જાય છે, પછી આળપંપાળ મટી જાય છે, પછી પારકી દયા પરના જીવનનો છેડો આવી જાય છે અને મનમાં એક એવી જાતની ખુમારી આવી જાય છે કે જેમાં અભિમાનનો અંશ ન હોવા છતાં પ્રાણી પ્રવાહથી અલગ થઇ જાય છે. **ધર્મ કૌશલ્ય** પ્રાપ્ત કરવાની તમન્નાવાળાએ આ જગતને સંમોહિત કરનારી આશા પર વિજય મેળવવાનો અને તેને સ્વવશ કરવાનો આદર્શ રાખવો ખાસ જરૂરી છે. એમાં એની ગુંચવણોનું નિરાકરણ છે અને અખંડ સામ્રાજ્યનું સમીકરણ છે.

यदीच्छसि सुखं धर्मं मुक्तिसाम्राज्यमेव च। तदापरपरीहारादेकामाशां वशीकुरु ॥

ફલવંચકતા–Fruitlessness.

મુનિઓએ કર્યાં તે જ સઘળાં કામો–કર્મો કર્યાં પણ ફળમાં વંચના થઇ–રખડી પડયાં.

ભર્તૃહરિએ વૈરાગ્યશતકમાં ઉપરનો અર્થાંતરન્યાસ કરીને તેની તેની ઉપર કેવાં કર્મો કર્યાં તેના થોડાં નામો આપ્યાં છે અને પછી બતાવ્યું છે કે મુનિ કરે છે તેવાં કામો કર્યાં, પણ આપણને તો ધર દી ને ધર દહાડાં રહ્યાં છે. આપણે ત્યાગી, સંન્યાસી, વૈરાગી, મુનિનાં કામો તપાસીએ અને આપણાં પોતાનાં જોઇએ, તો તેમાંનું એક પણ કામ આપણે ઓછું કરતાં નથી એ તુરત જણાઇ આવશે અને છતાં આપણે તો જ્યાંનાં ત્યાં જ છીએ. જુઓ, મુનિ કે ત્યાગી **ક્ષમા** ધારણ કરે છે, આપણે પણ શેઠીઆના મિજાજ, ઉપરીના હુકમો અને અજ્ઞાનીનાં મહેણાં ખમી ખાઇએ છીએ. મુનિ **તપ** કરી શરીર સૂકવે છે; આપણને કામમાં મોડું થઇ જાય, રસોયો નાસી જાય, બૈરીને અડચણ હોય તો અનેક વાર ભૂખ્યા રહીએ છીએ, અધૂરા રહીએ છીએ, શુકરવારિયા ચણા કે ગાંડીઆનો આશ્રય લઇ ચલાવી લઇએ છીએ. વૈરાગી મુનિ **પગે ચાલે** છે, આપણે પણ આખો દિવસ પગો ઘસતાં કે પગને ઘસડતાં ચાલીએ છીએ. મુનિ પોતાના **પરિગ્રહનો ત્યાગ** કરે છે, આપણે પણ દેવું દેવામાં, નાદારી પતાવવામાં કે ટાંચ લાગે ત્યારે પૂર્ણ ત્યાગ કરીએ છીએ. મુનિ **શીત** ઉષ્ણ આદિ અનેક પરીષહો સહન કરે છે, આપણે પણ ખરે બપોરે છત્રી વગર આંટા મારી સૂર્યદેવની આતાપના લઇએ છીએ કે શિયાળામાં ઠંડીના સુસવાટા કરતાં તાપણી પાસે હાથ ધરીએ છીએ. મુનિ પોતાના ઉપાસ્ય દેવ કે આદર્શનું **ધ્યાન** કરે છે, આપણે પણ આપણા ઉપાસ્ય દેવ ધન–વિત્તનું ધ્યાન કરીએ છીએ. મુનિ મર્યાદિત **કપડાં** રાખે છે, આપણે પણ બે પાંચ ધોતિયાં કે પાંચ સાત પહેરણ રાખીએ છીએ. મુનિ ભાતપાણીનો **આહાર** કરે છે, આપણે પણ રોટલી દાળભાતનો આહાર કરીએ છીએ. મુનિ ભાઇભાંડુનો **સંબંધ** છોડી દે છે. આપણે પણ ભાઇભાંડુ સાથે ફારગતી કરી ગોળાનાં પાણી સુદ્ધાં હરામ કરીએ છીએ. મુનિ એષણીય **આહાર** લે છે, આપણે પણ ખાવા યોગ્ય આહારનો જ ઉપયોગ કરીએ છીએ. મુનિ **બ્રહ્મચર્ય** પાળે છે, આપણે પણ સ્ત્રી પરદેશ જાય, તેની સાથે અબોલાં થાય કે વાંધો પડે ત્યારે અશ્વ બ્રહ્મચર્ય પાળીએ છીએ. ત્યારે આપણાં કર્મોમાં અને મુનિનાં કર્મોમાં ફેર શો ? એ કરે છે તે જ બધું આપણે કરીએ છીએ.

ભૂખમાં અને સહન કરવામાં, રખડપાટામાં અને બોલીચાલીમાં આપણે પણ અનેક પ્રકારે મુનિ જેવાં જ હોઇએ છીએ. મુનિ **વાણીનો સંયમ** રાખે તો આપણે મહાજનમાં, સભામાં, સમાજમાં ચૂપ થઇ બેસી જઇએ છીએ. મુનિ **જોઇને ચાલે** તેમ આપણે પણ ખાડાખડિયા સંભાળી પગ મૂકીએ છીએ. મુનિ એક ગામથી બીજે **જાય** તેમ આપણે પણ સામાન લઇ બહારગામ જઇએ છીએ. મુનિ હાલે, ચાલે, ખેલે, જંગલ જાય, તે સર્વ આપણે પણ કરીએ છીએ. મુનિ **વહેલાં ઊઠે** તેમ આપણે પણ રેલ્વે, બસ કે ટ્રામ પકડવા ઘણીવાર વહેલા ઊઠીએ છીએ. મુનિ ચોળપટ્ટો કે કૌપીન **પહેરે** તો આપણે ધોતિયું કે સાડી પહેરીએ છીએ. ત્યારે આમાં વાંધો ક્યાં આવ્યો ? અને ફેર શો રહ્યો ? મુનિ કોઇ કામ એવું નથી કરતાં જે આપણે એક યા બીજા આકારમાં નહિ કરતા હોઇએ.

અને છતાં ફળની નજરે જોઇએ તો આપણો ને એનો મેળ જ ન ખાય. સમાન ક્રિયા બાહ્ય નજરે અનેક બાબતમાં એક **સરખી** હોવા છતાં આપણાં **આશયભેદને** લઇને આપણે સંસાર વધારીએ છીએ, ત્યારે એ સંસારને ઘટાડી આત્મવિકાસ કરતાં જાય છે. આપણે ધન, માલ, હવેલી, ગાડી, વાડીમાં રત થઇએ છીએ ત્યારે એ વસ્તુને આત્મવિકાસનું સાધન ગણી તેનો તે માર્ગે ઉપયોગ કરે છે. આપણી ભૂખમાં, ક્ષમામાં, સહનશીલતામાં, રખડપટ્ટીમાં અને ઉપર ગણાવેલી સર્વ પ્રવૃત્તિમાં આપણો આશય પૌદ્ગલિક હોય છે, સાંસારિક હોય છે, પરભાવનો હોય છે. એટલે આપણી એકે વાત જામતી નથી, ચોંટતી નથી, સ્થિર થતી નથી, લાંબી રાશી લાભ કરાવનાર થતી નથી; ત્યારે એમની દરેક પ્રવૃત્તિ પાછળ સ્વભાવ તરફ રમણ હોઇ, વસ્તુ કે ક્રિયાનો ઉપયોગ સાધન તરીકે માત્ર લાભ લેવા પૂરતો જ હોઇ એની અને આપણી ફળપ્રાપ્તિમાં જમીન આસમાનનો ફેર પડે છે. આશય ફરી જાય, દિશા બદલાઇ જાય, સુકાન પર કાબૂ આવી જાય, તો આપણે પણ તુરત કક્ષા બદલી શકીએ. આશય બદલવાની જરૂર છે. બાહ્યમાં મુંઝાવા જેવું નથી. આ જીવ પોતે મુનિ મહંત થઇ શકે છે. આશય બદલો, ઉદ્દેશ બદલો.

મૌક્તિક.

तत्तत्कर्म कृतं यदेव मुनिभिस्तैस्तैः फलैर्वञ्चिताः ॥ ભર્તૃહરિ ચતુર્થપાદ.

જ્ઞાન ગીતા શતક.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૭૮ થી શરૂ)

જગતમાં વિચિત્રતા, આતમની પવિત્રતા, દૃષ્ટિમાં ન દરિદ્રતા, સઘળું દેખાય છે.
દ્રવ્ય ગુણ પરયાય, છ એ દ્રવ્ય ધરતાય, વિચિત્રતા પરખાય, ભ્રમ નહીં થાય છે.
પૂદ્ગલ પરમાણું, દ્રવ્ય વસ્તુનાં છે અણુ, જ્ઞાનીને દેખાય ઘણું, તેથી ન મોહાય છે,
જગત કે દ્રવ્યતણો, કરતા ન કોઇ ગણો, અનાદિ અનંત જાણો, પર્યાયો પલટાય છે. ૩૭
અધ્યાતમ રસ ચાખી, નિશ્ચયનું લક્ષ રાખી, આતમાની ગ્રહી સાખી, વ્યવહારે વર્તીએ,
કરમને વશ જીવ, રાચે મોહમાં સદીવ, ભરમથી ભૂલી જીવ, અજીવ ન ગ્રહીએ.
પરમાત્મા જિન રૂપ, એજ છે તારૂં સ્વરૂપ, બહિરાતમ ત્યાગી ભૂપ, અંતરાત્મ જઇએ,
વિષય કષાય આદિ, મોહ રાજાતણી ગાદી, કુમતિ બની છે દાદી, તેનો સંગ તજીએ. ૩૮
સુમતિ શિયળવંતી, સદાય સૌભાગ્યવંતી, હોય જ્યાં એ ગુણવંતી, સુખી તે જણાય છે,
હોય કુલટા કુમતિ, થાય તેનો જેહ પતિ, કરતી મલિન મતિ, દુઃખી બહુ થાય છે,
સુમતિનો સંગ કરો, તેની પર પ્રીત ધરો, કુમતિને દૂર કરો, શાંતિ તો પમાય છે,
સુમતિનું સગપણ, દૂધમાંહી ગળપણ, આવે નહિં ઘડપણ, આનંદ છવાય છે. ૩૯
ચાહે રહો સંસારમાં, ચાહે તો વનવાસમાં, પણ જેહ આતમામાં, વસે તે વખાણીએ,
ધરમનું ધરી અંગ, કરમને કરો તંગ, નાટકના ત્યાગી રંગ, આતમ પિછાણીએ;
આતમ વસંત બાગ, ફરવા મળ્યો છે લાગ, લે છે ભલી ભાત ભાગ, સુખી તેને ગણીએ,
અગમ્ય અગોચર છે, અનુભવગોચર છે, પરભાવથી પર છે, ભલીભાતે જાણીએ. ૪૦
અમનસ્ક યોગ કરી, આસકિતને દૂર કરી; નિર્વિકલ્પ ધ્યાન ધરી, અનુભવ લઇએ.
શુદ્ધ ચિદ્રૂપ હું છું, પરભાવ રહિત છું; સ્વભાવ સહિત હું છું, એવો ભાવ ગ્રહીએ.
જ્ઞાન છે સ્વરૂપ મારૂં, પરદ્રવ્યથી તે ન્યારૂં; મારૂં રૂપ મને પ્યારૂં, સ્વભાવમાં ઠરીએ.
સ્થિર થતાં ચિત્ત ધ્યાન, પ્રગટશે આત્મભાન; ચેતના મધુર ગાન, ચેતનજી સુણીએ. ૪૧
વૃત્તિઓ વિદાય થાય, શાંતિ ચિત્તમાં સ્થપાય; આનંદી આતમરાય, આરામ તે પામતો.
પરની પ્રવૃત્તિમાંય, વૃત્તિઓ કરે ચડાય; રાગ દ્વેષની લડાય, જંગ ત્યાં તો જામતો.
જોવે અને જાણે બધું, પીડામાં પડે ન વધુ; શાંત સુધારસ મધુ, રસાયણ ચાખતો.
જ્ઞાન અને દૃષ્ટાપણું, જોવું અને જાણપણું; સ્વભાવ એ નિજગણું, એમાં ચિત્ત રાખતો. ૪૨
અનુભવી અનુભવ, જાણી શકે અન્ય નવ; આ ભવ કે પરભવ, પોતાથી જણાય છે.
સુખ દુઃખ જેહ સહે, અનુભવ તેહ લહે; ઉપચારે બધું કહે, જે અનુભવાય છે.
કેદમાં જે હોય કેદી, છૂટે તેહ કદી જે દી; યાતના શું તેણે વેદી, તેને સમજાય છે.
વિષયી વિષય સેવે, સુખ અનુભવ લેવે; ઉપમા ન અનુભવે, આપી એ શકાય છે. ૪૩
ધ્યાનતણું સ્વયં સુખ, લાગે જેને જ્ઞાન ભૂખ; તેહ સમતાની કૂખ, લેવા લલચાય છે.
જેને નહિં ગમે દુઃખ, તેહ ધરે ધ્યાન મુખ; સ્વાનુભવ રૂપ સુખ, પોતાથી પમાય છે.
ધ્યાન સુખ લેવું હોય, એકાંતે વસવું જોય; ઉપસર્ગ થાય તોય, ડગી ન જવાય છે.
ઉપસર્ગ થાય જ્યારે, કરમ ખપે છે ત્યારે; સમભાવ ધરી પ્યારે, ધ્યાનને સધાય છે. ૪૪

રચયિતા—અમરચંદ માવજી શાહ.

શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર માટે "અભિપ્રાય"

શ્રીજૈન આત્માનંદ સભાના સેક્રેટરી સાહેબો ભાવનગર

શ્રી સંઘપતિ ચરિત્રની બુકો મલી ગયેલ છે. પુસ્તક ઘણુંજ સુંદર રીતે બનેલ હોઈ ધર્મપ્રેમી આત્માઓ સારો લાભ લેશે.

જે તકલીફથી આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આવેલ છે તે માટે હું આભારી છું. કામકાજ લખશો.

લી૦ શુભેચ્છક
જીવતલાલના પ્રણામ

નોટ-ઉપરોકત પ્રમાણે આ ગ્રંથમાં આર્થિક સહાય આપનાર રાવબહાદુર **શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઇ પ્રતાપશી** ઉપર પ્રમાણે તેનો જે સુંદર સત્કાર કરી અભિપ્રાય આપ્યો છે, તે માટે આ સભા પોતાનો આનંદ વ્યકત કરે છે અને આ સભા પ્રમાણિકપણે જ્ઞાનભકિત માટે સહાય-ભેટ આપનાર ધર્મપ્રેમી બંધુઓને સંતોષ આપવા તેમજ સભાના દરેક સેવાના કાર્યોમાં તે રીતેજ પ્રમાણિકપણે ફરજ અદા કરવા માગે છે.

સેક્રેટરીઓ
શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા ભાવનગર.

વર્તમાન સમાચાર

સત્કાર-સમારંભ.

કુમારી ધૈર્યબાળા છગનલાલ એમ. એ. માં અર્થશાસ્ત્રના વિષયમાં ઊંચ નંબરે પાસ થતાં તેમને અભિનંદન આપવાનો એક મેળાવડો આ સભા તરફથી પ્ર. શ્રા. શુ. ૩ રવિવારે બપોરના શ્રી ભોગીલાલ લેકચર હોલમાં માસ્તર મીલના જનરલ મેનેજર **શ્રીયુત રમણિકલાલ** ભોગીલાલભાઇના પ્રમુખસ્થાને થયેલ જે વખતે પ્રો. ભરૂચા સાહેબ, ધારાસભાના સે. છબીલદાસભાઇ, શ્રીયુત રણછોડભાઇ ગાંધી વિગેરે જૈન જૈનેતર આગેવાનોની હાજરી સારા પ્રમાણમાં હતી. શરૂઆતમાં સભાના સે. શ્રી **જાદવજી** ઝવેરભાઇએ આમંત્રણ પત્રિકા વાંચ્યાબાદ સે. શ્રી **વિઠ્ઠલદાસ** મૂળચંદ શાહ B. A. એ પ્રમુખસ્થાન માટે દરખાસ્ત મૂકી હતી. તેને સભાની ટ્રેઝરર શેઠ અમૃતલાલ છગનલાલભાઈએ ટેકો આપેલ. **ત્યાર બાદ સભાના મુખ્ય સેક્રેટરી શ્રીયુત વલ્લભદાસભાઇ** ત્રિભોવનદાસ ગાંધીએ જણાવ્યું કે-સભા તરફથી ઘણા મેળાવડા થાય છે પણ આજના મેળાવડામાં બ્હેનોની હાજરી હોઇ એ વિશિષ્ટતા છે. પ્રમુખશ્રી રમણીકલાલભાઇ લક્ષ્મીપતિ, કુ. ધૈર્યબાળા કેળવણીપ્રેમી અને આ સભા સાહિત્યરસિક છે આ રીતે ત્રિવેણી સંગમનો આજે સુયોગ થયો છે.

આજના મેળાવડાના પ્રમુખ શ્રી શેઠ સાહેબ **રમણિકલાલભાઈ**ને સ્વયં ઓળખાવ્યા સિવાય હું રહી શકતો નથી. તેમના પૂજ્ય પિતાશ્રી ભોગીલાલભાઇ નિવૃત થયા બાદ માત્ર બે ત્રણ વર્ષમાં તો રમણિકલાલભાઈ એક ખરેખરા ઉદ્યોગપતિ થયા છે. બે મીલોનું કાર્ય શેઠ સાહેબ ભોગીલાલભાઇ કરતાં ઘણાં થોડા વર્ષમાં સંભાળી લઇ, ઉદ્યોગપતિ તરીકે પ્રશંસાપાત્ર બની નામના મેળવી છે. તેઓની આકૃતિ તેઓના ગુણોને બતાવે છે. "શ્રાદ્ધગુણવિવરણ" ગ્રંથ જેમાં જૈન શ્રાવકોના ગુણના વર્ણનોમાં **आकृति गुणान् कथयति** એવું એક સૂત્ર છે. આકૃતિ ગુણને બતાવે છે તે સત્ય છે. તે રીતે શેઠ રમણિકલાલભાઈમાં સૌમ્યતા, સૌજન્યતા, સૌંદર્યતા અને ઉદારતા એ ગુણોનું સરખું મિલન છે. માયાળુ સ્વભાવ, સરલતા અને શાંતતા વાણીમાં છે. અને કદાચ શેઠ સાહેબ ભોગીલાલભાઇ કરતાં પણ વધી જાય ! વળી તેઓ કુળદીપક છે તે આપ સર્વ આ બધું જોઇ શકો છો.

હવે આપ સર્વેને સભાના ઉદ્દેશો શું છે તે સંક્ષિપ્તમાં કહીશ. આ સભાના ત્રણ ઉદ્દેશો દેવગુરુભક્તિ, સાહિત્યપ્રકાશન પ્રચાર અને ઉદારતાપૂર્વક ભેટ, સાહિત્ય સેવક, ધર્મવીર, દાનવીર, કે ઉચ્ચ

કેળવણી પ્રાપ્ત કરેલ બ્હેન કે બંધુઓ વગેરેનો યોગ્ય સત્કાર કરવો એ છે. આવા સત્કાર સમારંભો તે ઉદ્દેશ પ્રમાણે આ સભા તરફથી યથાજ કરે છે.

કુ. ધૈર્યબાળા જ્યારે મેટ્રિક તેમજ બી. એ. માં પાસ થયા ત્યારે સભાની ઇચ્છા મેળાવડો કરી અભિનંદન આપવાની હતી પરંતુ તે સમયે તેમણે ના પાડેલ જેથી લિખિત મોકલેલ. આજે ઘણાજ આગ્રહ બાદ મેળાવડો કરી શકયા છીએ. ધૈર્યબાળા પહેલેથી જ તેજસ્વી વિદ્યાર્થીની છે. હવે તેઓ પી. એચ. ડીની ડીગ્રી પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી બને અને પોતે મેળવેલી કેળવણીનો સમાજની બ્હેનો તેમજ બાળાઓને શિક્ષિત કરવા અંગે ઉપયોગ કરે એમ ભલામણ કરું છું.

જૈન શાસ્ત્રકારોએ સ્ત્રીની સમાનતા સ્વીકારી છે અને સ્ત્રી કેળવણીને જૈન ઇતિહાસ સાહિત્યમાં પણ મુખ્ય સ્થાન આપેલ છે, કારણ કે શાસ્ત્રોમાં પુરુષની જેમ સ્ત્રીઓ પણ મોક્ષ પામી શકે છે, આજે દેશમાં સ્ત્રીની સમાનતા અને કેળવણીની જરૂરિયાતનો જ્યારે નાદ સંભળાય છે ત્યાં અમારી જૈન સમાજમાં કેટલીક સંસ્થાઓ સ્ત્રીઓને તેમાં પ્રવેશવાની પણ ના પાડે છે આ સભાએ સ્ત્રી સમાનતાનું ધોરણ સ્વીકારી આ સભામાં બ્હેનોને સભ્ય તરીકે દાખલ કરેલ છે. એમ. એ. બી. એ. થયેલ બ્હેનો સભ્ય છે, અને માનવંતા પ્રમુખશ્રીના પૂજ્ય માતુશ્રી અને ધર્મપત્ની પણ સભ્ય છે વગેરેથી જ અમારી સમાજની કોઇ બ્હેન ઉચ્ચ કેળવણી પ્રાપ્ત કરે, ઉત્તીર્ણ થાય તેનો પણ સત્કાર યોગ્ય રીતે કરવો તે ઉદ્દેશને અનુસરી આજનો સત્કાર સમારંભ યોજ્યો છે.

ધૈર્યબાળા એમ. એ થયેલા છે એટલે સાહિત્ય વિષય પણ સમજી શકે તેથી સંક્ષિપ્તમાં સાહિત્ય પ્રકાશન સંબંધી કહેવું તે અસ્થાને નથી. આ સભા તરફથી હાલમાં ઉચ્ચ કોટીના સાહિત્યના ગ્રંથો શ્રી વસુદેવ હિંડી, સંઘપતિ ચરિત્ર વગેરે જૈન ઐતિહાસિક સાહિત્યના તેમજ બીજા આ સભાએ પ્રાકૃત-સંસ્કૃત મૂળ અને અનુવાદોના વિવિધ સાહિત્યના સુમારે બશેંહ ગ્રંથોનું પ્રકાશન કર્યું હતું. છેવટે ધૈર્યબાળા બ્હેનને જૈન સમાજની બ્હેનો તેમની જેમ ઉચ્ચ કેળવણી પ્રાપ્ત કરે, સંસ્કારી બને તે રીતે સમાજ-સેવા કરવાની જે તક આપને સાંપડી છે તે સેવા કરી ફરજ અદા કરે તેમ જણાવી પછી ધૈર્યબાળા બ્હેનનું દીર્ઘાયુ ઇચ્છી પોતાનું વક્તવ્ય પૂર્ણ કર્યું હતું.

બાદ શ્રીયુત **ભીમજીભાઈ** સુશીલે જણાવ્યું કે-સ્ત્રી કેળવણીનો સાચો ખ્યાલ તમને અત્યારે નહીં આવે. ગુજરાતમાં સૌ પ્રથમ સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર થયો ત્યારે સ્વ. કાબરાજી સ્ત્રીબોધ નામનું માસિક બહાર પડતા, અને તેના પર મુદ્રાલેખ રાખતા—

કહે નેપોલિયન દેશને કરવા આબાદાન
સરસ રીતે તો એજ કે, દો માતાને જ્ઞાન.

તે વખતે રાષ્ટ્રિય જીવન જેવું જ કાંઇ નહોતું તો રાજકીય જીવન તો હોય જ શાનું ? પરિષદો ભરાતી અને બહુ બહુ તો સરકારી ખાતામાં અમને પણ નોકરી આપો તેવી બેહુંદી માગણીઓ થતી. તેવા સમયમાં સ્ત્રી કેળવણીનો પ્રચાર થયો અને તેના સામે વિરોધનાં વંટોળ ઊઠયા. વિરોધ ઊઠતાં તેટલું જ માત્ર નહિં પણ હાંસી પણ કરવામાં આવતી. આજે આટલાં વર્ષે યુગ પલટાયો છે અને આપણે સ્ત્રીકેળવણીના સન્માન કરવા જેવી સ્થિતિએ આવી પહોંચ્યાં છીએ

કુ ધૈર્યબાળા બ્હેને પણ આપણા સમાજમાં ઉચ્ચ શિક્ષણની પહેલ કરી છે. તેમને સફળતા મળે તેમ ઇચ્છું છું.

કેળવણી લેવી એ જરૂરીયાતની વસ્તુ છે. કેળવણીનો અંત નથી. તમે એમ ધારતા હશો કે ધૈર્યબાળા બ્હેન આટલી કેળવણી લીધી એટલે તેમના માટે અભ્યાસ કરવાનો નહિં રહેતો હોય. કેળવણીનો અંતજ નથી. મારી મતલબ એ છે કે કેળવણીને મર્યાદા નથી. હવે બ્હેન ધૈર્યબાળા પોતાના વિષયમાં સંપૂર્ણ સફળતા પ્રાપ્ત કરો તેવા મારા આશીર્વાદ છે.

બાદ શ્રી ચુનીલાલભાઇ શ્રી મહિલા વિદ્યાલયના હેડ માસ્તર તથા શ્રીમતી ગૌરીબ્હેને પ્રાસંગિક પ્રવચન કર્યાં બાદ કુમારી શ્રીમતી ધૈર્યબાળાએ પોતાના સન્માન સમારંભનો ઉત્તર આપતાં જણાવ્યું કે આજે તમે સૌએ મારૂં જે સન્માન કર્યું છે તે અત્યારે તો વધારે પડતું છે. ભવિષ્યમાં જે સેવાકાર્યની મારી પાસેથી અપેક્ષા રાખવામાં આવી છે તે યોગ્યતા અને શકિત માટે આગળથી જ પ્રશંસા કરીને એવો કર્ત્તવ્ય-ભાર મારી ઉપર મૂકવામાં આવ્યો છે કે જેથી હવે હું ઇચ્છું તો પણ એ કામમાંથી છૂટી ન શકું. સૌની સતત્ લાગણી, કદર અને અભિનંદન માટે આભાર માનું છું.

આજે આનંદનો દિવસ મનાવવો-એ મને યોગ્ય નથી લાગતું. જૈન સમાજને માટે આનંદનો દિવસ ત્યારે હશે જ્યારે ઘણી બધી બ્હેનો પોતાને અનુકૂળ એવા વિવિધ દેશોમાં વિકાસ કરીને સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરતી હશે, કે તેમને માટે આવા સમારંભો કરતાં થાકી જવાય. આજે આ પ્રકારનું સન્માન કરવું પડે છે એ તો જૈન સમાજમાં હજી શરૂઆત જ થાય છે તેનું ભાન કરાવે છે.

વળી એ માટે પણ જૈન સમાજ તરીકે ગૌરવ લઇ શકાય એવું સક્રિય કંઇજ પગલું જૈન સમાજે આજ સુધી લીધું નથી. એકાદ બે બ્હેનો આગળ વધી છે તે તો આ યુગના રાષ્ટ્રીય અને સામાજિક બળોનું પરિણામ છે. હું તો દૂર રહી છું પણ જે જૈન વિદ્યાર્થીનીઓ શહેરમાં વસે છે તેમને ઘણી ટીકાઓ સહન કરવી પડે છે. આ બધું બતાવે છે કે ગૌરવ લેવાનો દિવસ હજી દૂર છે.

પણ આ તો એક જૈન સંસ્થા છે. શ્રી આત્મારામજી મહારાજ જેવા સુધારક, કેળવણીપ્રિય મહાપુરુષના નામ સાથે સંકળાયેલી આ સંસ્થા છે તેથી તેની પાસે હું કંઇક સક્રિય કાર્ય આ દિશામાં થાય એવી આશા રાખું છું.

આ સંસ્થામાં બ્હેનો પણ લાઇફ મેમ્બર ને આજીવન સભાસદ છે એ જાણીને મને ઘણો આનંદ થાય છે. અહીં ભેદ નથી રાખ્યો. મને ખાસ વિચાર આવે છે કે આપણે સંસ્થાના સભ્યો ભાઇઓ અને બ્હેનોની એક સભા બોલાવીને વિચાર તો કરીએ કે જૈન સમાજની બહેનો અભ્યાસમાં આગળ નથી વધતી તેની પાછળ શું કારણો છે? પણ હું ઇચ્છું કે વહેલી તકે એ વિચાર માટે સભા બોલાવીએ અને તે વખતે જો સંસ્થાને મારો ખપ હોય તો હું આવીને જરૂર મારા વિચારો રજૂ કરીશ.

મોટા ભાગની જૈન બ્હેનો થોડું તો ભણે છે કારણ કે એટલું ભણતર એ નવી ફેશનનું ઘરેણું મનાયું છે જે ન હોય તો દીકરીઓની શોભામાં થોડી ઊણપ રહે. જૈન વેપારી પ્રજા છે, પૈસાદાર છે, ઘરેણાથી દીકરીઓને શણગારવામાં આવે છે અને આટલી કેળવણી આપે છે તે પણ એ જ દષ્ટિએ આપતા હોય છે.

વધુમાં વધુ મેટ્રિક આગળ તો હદ આવી જાય છે. પછી તરત એ બહેનો પરણતી હોય છે એવું નથી તો પછી કેમ અટકી જાય છે એ વિચારવાની જરૂર છે.

હું તો નથી માનતી પણ જો સમાજને લાગતું હોય કે આ કેળવણી નીતિ રહિત અને સંસ્કાર રહિત કરે છે, અથવા સ્ત્રીજાતિને યોગ્ય અભ્યાસક્રમ નથી અને નકામી વસ્તુઓ છે, તો જૈનોની નવા અભ્યાસક્રમવાળી એક જૈન સ્ત્રી યુનિવર્સિટી કેમ ન હોય! ખોટી દલીલો કરવાનું બંધ કરવું જોઇએ. શ્રી કર્વેને જ્યારે ખામી લાગી ત્યારે તેણે તેના સામાજિક આદર્શ પ્રમાણે સ્ત્રી શિક્ષણ માટે નવી વિદ્યાપીઠ કરી, તો જૈનોને એવું પણ નથી સૂઝતું. વિદ્યા અને જ્ઞાન માટે જો સાચે જ પ્રીતિ હોય, એક દષ્ટિ અને યોજના હોય તો જૈન સંસ્થાને પૈસાની ખોટ નહિ જ પડે. જૈનોએ મુન્શીજીની સંસ્થાઓ માટે પૈસા આપ્યા છે તો આપણને ન મળે?

શ્રી આત્મારામજી મહારાજે પંજાબ અને મારવાડમાં જ્યાં ગામડાઓમાં ગુરૂભકિત ન હતી, જ્યાં દેવમંદિરોની સગવડ ન હતી ત્યાં ખૂબ પરિશ્રમ

લઇને એકલે હાથે પંજાબ અને મારવાડમાં દેવ-ગુરૂની ભકિત માટે સગવડ ઊભી કરી. કાઠિયાવાડમાં દેરમંદિરો પુરતાં છે. હવે તો સરસ્વતી મંદિરો કરીએ.

મહાવીરસ્વામીએ તો ક્રાંતિકારી ધર્મ પ્રવર્તાવ્યો છે, આત્મારામજી મહારાજ એવાજ ક્રાંતિકારી અનુયાયી હતા. આપણે તેમની એ દૃષ્ટિને અનુસરવાનું છે.

અન્ય ધર્મીઓ પાસે પશ્ચિમની રીતે દલીલો કરીને સ્ત્રીની સ્થિતિ વિષે કે કેળવણી વિષે સમજાવવું પડે. જૈન ધર્મમાં તો ઠેર ઠેર સ્ત્રી પુરૂષને સમાન શકિતવાળા ગણાવ્યા છે કશો ભેદ કે પ્રતિબંધ નથી. કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ પણ પ્રાપ્ત સ્ત્રીઓને થઇ શકે છે. આપણા એક તીર્થંકર તો સ્ત્રી છે. અહીંયા જૈન પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત ગ્રંથોના જાણકાર અભ્યાસીઓ છે તેમને આ સમજવામાં વિલંબ ન થવો જોઇએ.

જૈન દૃષ્ટિની આ વિશિષ્ટતાને લીધે જૈનોમાં નવી પેઢી અને જૂની પેઢી વચ્ચે આ બાબતમા એકરાગતા શકય છે, જૈન સંસ્થા આ કાર્ય માટે સૌથી વધારે યોગ્ય છે.

આ સંસ્થા સંકુચિત જ્ઞાતિસંસ્થા નથી. વિશા શ્રીમાળી જ્ઞાતિમાંથી જ અથવા શ્વે. મૂર્તિપૂજક જૈન જ એના સભ્ય હોય એવું નથી ગમે તે જ્ઞાતિનો માણસ હોય અને જૈનના ગમે તે ફિરકાનો હોય તો પણ એક જૈન દૃષ્ટિનાં અનુયાયી તરીકે અહિ સૌ જોડાય છે એ દૃષ્ટિ બહુજ ઉદાર અને સુધારક છે. પછી ભલે તે અત્યારે ભૂલાઇ ગઇ હોય. એ દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં રાખીને જ મેં આજે સન્માન સ્વીકાર્યું છે અને આ સંસ્થામાં મારી સેવા આપવાની તૈયારી બતાવી છે.

એવી સંસ્થા પાસે હું આશા રાખું છું કે એ સ્ત્રી-કેળવણીનું સન્માન કરવાની ભૂમિકાથી આગળ વધે અને એ સ્ત્રી કેળવણીને અપનાવે. એ માત્ર સમાજસુધારકનું કાર્ય જ નહિં પણ જૈન દૃષ્ટિની વિશાળતા વ્યકત કરવાનું કાર્ય છે એટલું બોલી આભાર માન્યો હતો.

બાદ સભાપતિ શ્રી રમણિકલાલભાઇ ભોગીલાલ શેઠે કહ્યું કે—આજની સભાનું પ્રમુખસ્થાન કોઇ પ્રૌઢ વિદ્વાનને અપાયું હોત તો વધુ ઉચિત ગણાત. મારી આટલી નાની વયમાં સભાપતિ તરીકેની જવાબદારી નાંખી તે માટે હું આપનો ઋણી છું. આવી યુવાન, વિદ્વાન સન્નારીનું સન્માન થાય તેવા પ્રસંગે હું આ સ્થાને હોવાથી મારા અહોભાગ્ય માનું છું.

કુ. ધૈર્યબાળા મેટ્રિકની પરીક્ષામાં ભાવનગર સેન્ટરમાં સૌથી પ્રથમ આવતા જસવંતસિંહજી સ્કોલરશીપ તેમને મળી હતી તેમજ તેમની કોલેજની કારકીર્દિમાં F. Y. Arts થી B. A. સુધીમાં હમેશાં પ્રથમ વર્ગમાંજ ઉત્તીર્ણ થયા છે. બાદ તેઓ કોલેજમા ફેલો તરીકે નીમાયા હતા. M. A. ની છેલ્લી પરીક્ષામાં અર્થ શાસ્ત્ર જેવા ગહન અને અટપટો વિષય લઇને પોતાના ગ્રુપમાં તેઓ બીજા વર્ગમાં પહેલા આવ્યા છે. એ વધારે ગૌરવની વાત છે. ભાવનગર શામળદાસ કોલેજના ૬૦ વર્ષના ઇતિહાસમાં ભાવનગરના વનની અને કોલેજના

વિદ્યાર્થીની કુ. ધૈર્યબાળા અર્થશાસ્ત્રના અધ્યાપક તરીકે નીમાયા છે તે બદલ ધન્યવાદ આપું છું અને આ માટે આપણે સૌએ ગર્વ થવા જેવું છે.

કુ. ધૈર્યબાલાનો મને સીધો પરિચય નથી, પરંતુ મારા મિત્રો, તથા અન્ય કેટલાક વડિલો, જે એમના અભ્યાસમાં તથા ભવિષ્યમાં રસ લઇ રહ્યા છે તેમની વાતો પરથી મારા જાણવામાં આવ્યું છે કે, એમનું વિદ્યાર્થી જીવન, ઘણું સાદું, સરલ અને એકધારૂં વહ્યું છે. એમની અભ્યાસ માટેની ધગશ, ખરેખર પ્રશંસાપાત્ર છે. આજની ઊંચી કેળવણીની તથા સહશિક્ષણની પ્રધાની એક પણ ક્ષતિ, તેમને અડી શકી નથી. કોલેજની તથા ઇતર પ્રવૃત્તિઓમાં એ પોતાના ચારિત્રબળથી, અનોખી ભાત પાડતાં આવ્યાં છે. એમની નમ્રતા તથા સૌજન્ય, એમના ટૂંક પરિચયમાં આવનાર કોઇપણ વ્યક્તિને, માન ઉપજાવ્યા વિના રહે તેમ નથી. એમનો વિવેક, સંસ્કારિતા અને સુશીલતા કોઇનું સહેજે પણ ધ્યાન ખેંચે તેવા છે. દરેકનો સાથ સરખો જ હોય તો પ્રાણ આપી શકે તેવા પણ તેઓજ બની શકે તેમ છે પણ તે બધુંજ સંગઠનબળ–ઐક્યતા, પરસ્પરનાં સુંદર વાતાવરણોમાં હર્ષ અને ઊંડેઊંડે ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ પ્રાણભૂત બની જાય તો તે કાર્ય તદ્દન સહેલાઇથી બની શકે તેમ છે.

લખવા બેસીએ તો પાનાં ભરાવા જ માંડે પણ તેથી સુજ્ઞ વાંચકવર્ગને કંટાળો નહિ આપતાં ભવિષ્યના વિચાર ઉપર રાખી દિશાસૂચન કરવું જ વ્યાજબી ગણું છું તો આ સંબંધમાં લખવા, બોલવા કે કાર્યદિશા તરફ પહોંચી વળવા માટે સુંદર વિચારક અને પ્રેરક મારા ઓ પૂ. આચાર્યપુંગવો ! ઓ પદવીધરો ! ઓ પૂ. મુનિવરો ! અગ્રગણ્ય નેતાઓ ! વડિલો ! અને લેખક બંધુઓ ! ઐક્યતા સાધી પરસ્પરનાં અંતરને દૂર ફગાવી, સાચી કર્ત્તવ્યદશાને લક્ષ્યમાં લઇ, જુદી જુદી જાતની ઉજાગરદશામાંથી સચેત થાઓ એટલે જાગો અને મને પણ તે જ રાહે દોરો.

ચારિત્ર શીલ અને સંયમ એ શિક્ષિત સ્ત્રી સમાજના મૂળભૂત અંગો છે, તેથી સ્ત્રીની વિદ્યા વધારે શોભે છે. આપણામાંનાં કેટલાકને વધારે પડતી કેળવણી પ્રત્યે અને ખાસ કરીને સ્ત્રી કેળવણી પ્રત્યે થોડોઘણો, છૂપો છૂપો, અણગમો હોય છે, કારણ કે તેમાંનાં કેટલાકનું સકારણ એમ માનવું થાય છે કે, આજનું સહશિક્ષણ અને પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિ ઉપર અપાતી કેળવણી, માણસને જાણે અજાણે, સ્વચ્છંદતા અને ઉચ્છૃંખલતા તરફ ઘસડી જાય છે, અને આવા વાતાવરણમાં ભણેલી સ્ત્રી, પોતાના સ્ત્રીસહજ ફરજોથી ઉન્મુખ થઇ, પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિનું અંધ અનુકરણ કરી, પોતાના જીવનનું મૂલ્યાંકન, આપણા સમાજને અને સંસ્કૃતિને અનુકૂલ ન થાય તેવું કરે છે. ધૈર્યબાળા બહેનનો દાખલો, બહેનોને ઉચ્ચ કેળવણી લેવાનું પ્રોત્સાહન આપશે, એમ હું આશા રાખું છું. ખામી હોય તો તે કેળવણીની નથી, પરંતુ વ્યક્તિની સાચી કેળવણી તરફની ઉદાસીનતામાં છે. ધૈર્યબાળા બહેને પોતાની કેળવણી ખરેખર પચાવી છે. અને જે વિદ્યા પોતે સંપાદન કરી છે તે હવે પછીના અધ્યાપક તરીકેની જીવનમાં દીપાવશે એમ હું આશા રાખું છું.

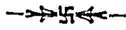
નજીકના સ્વતંત્ર ભારતને આવી એક નહિ, પરંતુ અનેક વિદ્વાન સ્ત્રીઓની જરૂર રહેશે. આપણા દેશની આર્થિક પુનરચનામાં આવી અર્થશાસ્ત્રવિશારદ બહેનો, જરૂર પોતાનો સક્રિય અને કીંમતી ફાળો આપી શકે. સમાજ અને જ્ઞાતિઓની સંકુચિત પ્રણાલિકાઓમાંથી બહાર આવીને, બહેનોએ જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં, પોતાનો ફાળો આપવાનો છે. દેશનું ભાવી ખરી રીતે જુઓ તો સ્ત્રીઓના હાથમાં છે, અને તેઓ ધારે તેવું ઉજ્વલ એને ઘડી શકે તેમ છે.

અંતમાં કુ. ધૈર્યબાલાને ફરીથી મારા હાર્દિક અભિનંદન આપું છું અને તેમની ભવિષ્યની કારકીર્દી વધારે અને વધારે યશસ્વી અને ઉજ્વલ નીવડે એમ ઇચ્છું છું.

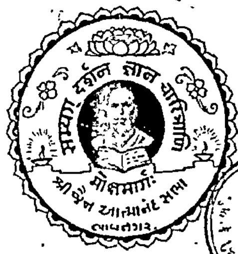
બાદ સભાના પ્રમુખશ્રી ગુલાબચંદભાઇ આણંદજીએ આમંત્રિત ભાઇઓ અને બહેનોનો આભાર માન્યા બાદ ફૂલહાર અર્પણ થયા પછી દુગ્ધ–પાનને ઇન્સાફ આપી મેળાવડો વિસર્જન કરવામાં આવ્યો હતો.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

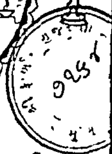
પુસ્તક ૪૫ મું. | આત્મ સં. ૫૨ | સંવત ૨૦૦૩.
અંક ૩ જો. | | આસો : ઓકટોબર.

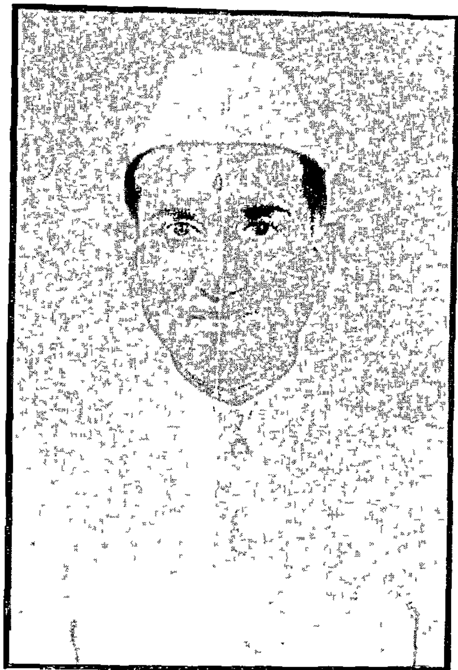
વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ સહિત.

પ્રકાશક—

— : શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર : —

આ સભાના માનવંતા પેટ્રન સાહેબ

શ્રીયુત મણીલાલ વનમાળીદાસ શેઠ બી. એ.

શેઠશ્રી મણિલાલ વનમાલીદાસ B. A. નું સંક્ષિપ્ત જીવનવૃત્તાંત.

ભાવનગર રાજ્યના સુપ્રસિદ્ધ કુંડલા શહેરમાં વીશાશ્રીમાળી સંસ્કારી જૈન કુટુંબમાં શેઠ વનમાલીદાસ જેરામને ત્યાં શ્રીયુત મણિલાલભાઈનો સં. ૧૯૫૮ ના ભાદરવા શુદી ૭ તા. ૯–૯–૧૯૦૨ ના રોજ જન્મ થયો હતો. પરંપરાથી ચાલી આવતી શેઠાઈ તથા જૈન સંસ્કાર તો મણિભાઈને પ્રથમથી જ વારસામાં મળ્યા હતા. પૂજ્ય પિતા શેઠ વનમાલીદાસ ભાવનગર રાજ્યની નોકરી કરતા હતા. તેમના પિતાશ્રી વનમાલીદાસ મણિલાલભાઈને લઘુવયમાં મુકી સદ્દગત થયા હતા ભાઈશ્રી મણિલાલે લઘુ વયમાંથી જ સ્કુલશિક્ષણ સાથે જ ધાર્મિક શિક્ષણ લેવું શરૂ કર્યું હતું. છેવટે બી. એ. ની પરીક્ષા પસાર કરી ગ્રેજ્યુએટ પણ થયા હતા. ભાવનગર જૈન બોર્ડિંગમાં વિદ્યાભ્યાસ કરતા તે દરમ્યાન સાથેના અન્ય વિદ્યાર્થીઓ સાથે સારા સંપર્કમાં હોવાથી સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ થઈ, રહ્યા ત્યાં સુધી વ્યવસ્થા પણ સાચવી રહ્યા હતા. તેમના વડિલ બ્હેન શ્રીમતી સુરજ બ્હેનના પણ ધર્મનાં ઉચ્ચ સંસ્કાર સાથે બંધુપ્રેમ અવિચ્છિન્ન હોવાથી ભાઈ મણિલાલને બંને પ્રકારના શિક્ષણમાં ઉત્સાહ પ્રેરી વધુ સંસ્કારી બનાવ્યા હતા. સુશીલ સુરજ બ્હેન ભાવનગરના અગ્રગણ્ય જૈન ગૃહસ્થ અને મુંબઈના કાપડના સુપ્રસિદ્ધ વ્યાપારી અને અનેક જૈન બંધુઓને શિક્ષણ માટે બતાવેલી ઉમદા સખાવતો માટે પ્રસિદ્ધ થયેલા શેઠ સાહેબ નરોત્તમદાસ ભાણજીના સુપત્ની હતા. જેમ સુરજ બ્હેન સંસ્કારી, સરલ સ્વભાવી, ધર્મ પ્રત્યે દૃઢ શ્રદ્ધાળુ હતા, તેવા જ મણિલાલભાઈ હોવાથી બંધુ ભગિનીની અવિરલ પ્રેમપાત્ર જોડી હતી.

શ્રીયુત મણિલાલભાઈ પૂર્વ પુન્ય અને વંશપરંપરાગત સંસ્કારોવડે ધર્મ ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધાવાળા હોવાથી બાળવયથી વ્યાખ્યાનશ્રવણ, યાત્રા, તપશ્ચર્યા, વગેરે ઉપર પ્રેમ હતો અને એ દૃઢીભૂત થવામાં આચાર્ય શ્રી વિજયરામચંદ્રસૂરિ તથા તેમના વિદ્વાન શિષ્ય મુનિરાજ શ્રી કનકવિજયજી, શ્રી મુક્તિવિજયજી તથા શ્રી ભાનુવિજયજી મહારાજનો સંપર્ક થતાં તેમના આત્મા માટે લાભદાયક નીવડ્યો હતો, જેથી આત્મ કલ્યાણ સાધવા પ્રેરાયા અને પોતાના જીવનમાં વર્દ્ધમાન તપની ઓળી ૧૮ વિધિપૂર્વક કરી. અને હાલ શ્રી વીશસ્થાનકની ૧૬ મી ઓળી વિધિ–વિધાનપૂર્વક શરૂ છે.

સંવત ૧૯૯૮ માં શ્રી શત્રુંજયમાં ચાતુર્માસ રહી સં. ૧૯૯૯ માં નવાણું યાત્રા કરી હતી.

સં. ૧૯૯૭ ની સાલમાં પોતાના પૂજ્ય સદ્દગત સસરા વારૈયા ધરમશી ઝવેરભાઈ (જેમણે પોતાની હૈયાતિમાં શહેર ભાવનગરમાં જૈન ભોજનશાળાનો જન્મ આપી અનેક

જૈન યાત્રાળુઓ અને અશક્ત જૈન બંધુઓના આશીર્વાદ મેળવ્યા છે, તેમના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની અંબા બ્હેન તરફથી છરી પાલતો સંઘ લઇ શ્રી શત્રુંજય ગયા હતા. જેમાં ભાઇ મણિલાલે આગેવાનીભર્યો ભાગ લીધેલ હતો. અને છેવટે તેમનાં ધર્મપત્ની **સૌભાગ્યબ્હેન** સાથે વિધિપૂર્વક ઇંદ્રમાળ-તીર્થમાળ પહેરી હતી.

કુંડલાના જૈન મંદિરમાં સં. ૧૯૯૭માં પ્રભુ પ્રતિમાને બિરાજમાન કર્યા હતા. તેમજ રૂા. ૧૦૦૦) કુંડલા સાર્વજનિક ધર્મશાળામાં, રૂા. ૧૦૦૧) મ્હેસાણા જ્ઞાન-સમિતિને પ્રચારકાર્ય માટે, શ્રીભાવનગર જૈન ભોજનશાળામાં રૂા. ૨૫૧, મુંબઇ આયંબીલ-શાળા રૂા. ૨૫૧) અને ચાલુ વર્ષમાં પાલીતાણામાં રસોડું રાખી રૂા. ૩૦૦૦) નો ખર્ચ કર્યો હતો અને લગભગ પાંચ વર્ષ થયા શ્રીયુત મણિભાઇ દર માસે ત્રણસેંહ રૂપીયા આત્મકલ્યાણ માટે ખરચે છે.

ગ્રેજ્યુએટ થયા પછી વ્યાપારી લાઇનમાં જોડાતાં પ્રથમ સને ૧૯૩૩ થી ૧૯૪૧ સુધી જાપાનીસ પેઢી મીટસુબીશી શોજા કેશીના મેનેજર તરીકે મુંબઇમાં કાર્ય કરતા હતા, ત્યારબાદ કલકત્તામાં ગવર્નમેન્ટ કન્ટ્રોલ સ્ટોકીસ્ટ તરીકે લોખંડનું બીઝનેસ કરે છે.

ધર્મશ્રદ્ધા, પૂર્વપુણ્ય, બુદ્ધિચાતુર્ય અને કુશળ વ્યાપારી હોઇ આર્થિક સંપત્તિ વધવા સાથે ધર્મશ્રદ્ધા વધતાં મળેલી સુકૃત લક્ષ્મીનો નિરંતર સદ્વ્યય કર્યે જાય છે.

પોતાના પ્રિય ભગિનીનો સ્વર્ગવાસ થયાં છતાં તેમના પ્રત્યેનો પ્રેમ અને સાચોળુપણાનું અદા કરવા સ્રી ઉપયોગી ગ્રંથ મહા સતી શ્રીદમયંતી ચરિત્ર પ્રકટ કરવા આ સભાને એક સારી રકમ સુપ્રત કરી જ્ઞાનભક્તિ કરી છે.

આવા સંસ્કારી, શ્રદ્ધાળુ, કુશળ વ્યાપારી, ઉચ્ચ શિક્ષણ પામેલા ઉદાર નરરત્ન **શ્રી મણિલાલભાઈ** પણ આ સભાની કાર્યવ્યવસ્થા, દેવ, ગુરુ, જ્ઞાન ભક્તિ, સાહિત્ય સેવા જોઇ તેને પણ ન ભૂલતા આ સભાના માનવંતા પેટ્રન પણ થયા છે, જેથી આવા પુરુષો આવું ઉચ્ચ પદ સભાનું સ્વીકારવાથી એક ધર્મી ઉદાર, પુણ્યશાલી પુરૂષની વૃદ્ધિ થવાથી સભાની પ્રતિષ્ઠા વધતાં ગૌરવની પણ વૃદ્ધિ થતાં આ સભા તેમનો આભાર માનવા સાથે પોતાનો આનંદ વ્યક્ત કરે છે.

બંધુ શ્રી **મણિલાલ** દીર્ઘાયુ થાઓ અને ધાર્મિક; શારીરિક, આર્થિક સંપત્તિ વિશેષ વિશેષ પ્રાપ્ત કરી આત્મ કલ્યાણ સાધો એમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશકઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૩.	આશ્વિન	પુસ્તક ૪૫ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૩.	:: ઇ. સ. ૧૯૪૭ ઑક્ટોબર ::	અંક ૩ જો.

શ્રી દિવાલીપર્વનું સ્તવન.

(રાગ—ઘરઘરમેં દિવાલી, મેરે ઘરમેં અંધેરા.)

હે ભવિયા ! ભજો વીરને, ઉમંગે રંગે આજે,
જગ દિલમાં દિવાલી છે, આજે હરખે સૌ ગાજે. (ટેક૦)

શિવપદ જે રાતમાં પામ્યા, શ્રી વીર જિણંદ રે,
શુભ કેવળી વળી વિશ્વે, ગૌતમ મુણીંદ રે;
રત્નતણી દીપમાલાથકી રાત તે રાજે,
જગ દિલમાં દિવાલી છે, આજે હરખે સૌ ગાજે. (૧)

વીરરૂપી ભાવ દીવો, ભરતક્ષેત્રથકી ગયો,
જેથી દ્રવ્ય દિવાલીથી, ઉદ્યોત વિશ્વે થયો;
જન્મ્યું દિવાલી પર્વ ત્યારે સારા સમાજે,
જગ દિલમાં દિવાલી છે, આજે હરખે સૌ ગાજે. (૨)

વિભુ શ્રી વીર મુક્તિનું, અનોખું પર્વ રાજે;
વંદન હો હજારો તે, દેવાધિદેવને આજે;
દક્ષ કહે આત્મલક્ષ્મી, વિસ્તારને કાજે,
જગ દિલમાં દિવાલી છે, આજે હરખે સૌ ગાજે. (૩)

મુનિરાજશ્રી દક્ષવિજયજી.

અજ્ઞાનીને ઉપદેશ.

(પદ.)

અજ્ઞાની તારા મનમાં તું જોને વિચારી,
નહિ તો તું પસ્તાશે પૂરો, ગઇ કાં બુદ્ધિ તારી રે. અજ્ઞાની૦

પાપતણા તેં કરીયા ભેગા પુંજ અતિશય ભારી,
તે અંતે ડુબાવી દેશે રહેશે ન સાન કંઈ તારી રે ? અજ્ઞાની૦

આંખો ખોલી જો તું કેવો વિષમ કાળ આ આવ્યો,
અન્ન વસ્ત્રના સારુ ફાંફાં માર્યાં પણ ના ફાવ્યો રે. અજ્ઞાની૦

હજુએ સમજી મનમાં જો તું પાપ કરતાં પાછું,
જૂઠાણું છોડીને ભાઇ ગ્રહણ કરી લે સાચું રે. અજ્ઞાની૦

કામ ક્રોધ લોભાદિ શત્રુને મિત્રો તેં માન્યા,
નાંખી દેશે અંધ કૂપ તેં તેના ભેદ ન જાણ્યા રે. અજ્ઞાની૦

દીન કંઠ છુરી ફેરવતાં દયા ન તુજને આવી,
ધન મદમાં તેં કંઇ ન વિચાર્યું શું થાશે તુજ ભાવી રે. અજ્ઞાની૦

જ્ઞાનચક્ષુ ખોલી નિજ હૃદયે આત્મા નીરખી લેજે,
તારું ભાવી તો જ સુધરશે આટલું માની લેજે રે. અજ્ઞાની૦

રચયિતાઃ—**ગોવિંદલાલ કકલદાસ પરીખ.**

આધ્યાત્મિક આનંદ.

દુનિયામહીં વાતો ઘણી ચર્ચાથકી સમજાય ના,
ચર્ચા બહુ કરવા છતાં પાર કાંઇ પમાય ના;
લાડુ અને મિષ્ટાન્નની વાતો કર્યેથી શું વળે ?
વાતો કરો મોટી ભલે, પણ સ્વાદ શું તેથી મળે ?
એવી રીતે અધ્યાત્મની ચર્ચા કર્યેથી શું વળે ?
અધ્યાત્મનો આનંદ કૈં ચર્ચા કર્યેથી ના મળે,
અધ્યાત્મના આનંદને વાણી વર્ણવી ના શકે.
અધ્યાત્મનો આનંદ માણે તે જ તે જાણી શકે,
અધ્યાત્મમય જીવન જીવો અધ્યાત્મસુખને જાણવા;
અધ્યાત્મમય જીવન જીવો અધ્યાત્મસુખને જાણવા.

અનંતરાય જાદવજી શાહ.

'આશાતના'

લેખકઃ—આચાર્યશ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ.

વિવેકી માનવીએ ઉચિત આત્માનું ઉચિત જાળવવું જોઈએ, પણ મિથ્યાભિમાનના નશામાં અજ્ઞાનતાથી ઉચ્ચ કોટિના મહાન પુરુષોની અવગણના ન કરવી જોઇએ. ક્ષાયિક-ક્ષાયોપશમિક કે ઔપશમિક ભાવે આત્મિક ગુણના વિકાસી આત્માઓ ઉપર પૂજ્ય બુદ્ધિ રાખીને તેમના ગુણોનું વારંવાર સ્મરણ કરવું જોઇએ, તથા એવા પુરુષોનું નામ સાંભળતાની સાથે જ મસ્તક નમી પડવું જોઇએ, તેમની અથવા તો તેમની પ્રતિમા સમક્ષ તેમનો મોભો જળવાય તેમ વર્તવું અને તેમની મર્યાદા જાળવવી. તેમનું અપમાન કે અનાદર થાય તેવી કોઇપણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ તેમની સમક્ષ આદરવી નહિં. હું જેમના સમક્ષ છું તે કોણ છે? કઇ કોટિના છે? અને હું કોણ છું? મારામાં અને એમનામાં શું અંતર છે? ઇત્યાદિ વિચારપૂર્વક વર્તવું.

સંસારમાં ગુણને લઇને ગુણીનું બહુમાન કરવામાં આવે છે. તેમાં મોહનીયના ક્ષય-ક્ષયોપશમ કે ઉપશમથી પ્રગટ થતાં આત્મિક ગુણો જ તાત્ત્વિક દૃષ્ટિથી ગુણ કહી શકાય છે. તે સિવાય માત્ર જ્ઞાનાવરણીયના ક્ષયોપશમથી કે અન્ય કોઇ કર્મના ક્ષયોપશમ કે પુન્ય પ્રકૃતિના ઉદયથી કહેવાતા વિદ્વત્તા આદિ ગુણો તાત્ત્વિક નથી; કારણ કે મોહનીયના ઉપશમ વગરના કહેવાતા ગુણોના આત્મિક વિકાસરૂપ લાભ મળી શકતો નથી, તેમજ અધ્યવસાયની શુદ્ધિ થતી નથી. જ્યાં સુધી કોઇ પણ વસ્તુમાં પોતાનો ગુણ પ્રગટે નહિ ત્યાં સુધી વ્યવહારમાં તે વસ્તુનું બહુમાન થતું નથી. વસ્તુનો ગુણ પ્રગટ થયા પછી જ તેનું બહુમાન તથા આદર થાય છે. વૃક્ષોના પુષ્પો ખીલે છે અને ચોમેર સુવાસ ફેલાય છે ત્યારે ભમરા-ભમરીઓ ખેંચાઇને આવે છે અને તેની સેવા કરે છે તેમજ મધુ ગ્રહણ કરે છે. સાદો પાષાણ પડ્યો હોય છે ત્યારે તેની ઉપર સહુ કોઈ બેસે છે અને પગ મૂકીને ઊભા પણ રહે છે, પરંતુ જ્યારે તે ઘડાઇને પૂજ્ય પુરુષની આકૃતિમાં પરિણમે છે ત્યારે બહુમાન કરવામાં આવે છે અને પૂજ્ય બુદ્ધિથી નમન તથા પૂજન કરવામાં આવે છે; તેવી જ રીતે આત્માના ગુણો પ્રગટ થતા નથી ત્યાં સુધી સંસારમાં રખડે છે અને જ્યાં ત્યાં તેનું અપમાન તથા અનાદર થાય છે પણ જ્યારે સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોનો વિકાસ થાય છે ત્યારે ગુણજ્ઞ-ગુણગ્રાહી માનવીઓ આત્માની ઉપાસના કરીને ગુણો મેળવવાની ચાહના રાખે છે. તેથી તેનું ઘણું જ માન જાળવે છે. જેઓ તે તરફ બેદરકાર રહીને અજ્ઞાનતાથી અપમાન કરે છે તેઓ ગુણો મેળવી શકતા નથી અને ઊલટા અપરાધી બનવાથી ઉભય લોકમાં આપત્તિ-વિપત્તિના આશ્રિત બને છે, જ્યાં જાય છે ત્યાં અપમાન-અનાદર તથા તિરસ્કાર જ મેળવે છે.

સર્વોચ્ચ કોટીના આત્માઓ કે જેમણે સંપૂર્ણ વીતરાગ દશા પ્રાપ્ત કરી છે તેમનું બહુમાન જાળવી તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તનાર વીતરાગ બની શકે છે અને પોતાના આત્માનો વિકાસ સાધી શકે છે, પણ વીતરાગની સમક્ષ રાગ-દ્વેષનું વર્તન કરનાર પ્રભુનો અપરાધી બને છે. વીતરાગની પ્રતિમા વીતરાગ સદૃશ હોવાથી વીતરાગ જેટલું જ તેનું માન જાળવવું જોઇએ. વીતરાગના ગુણોનું બહુમાન કરવા અવગુણવાળી પ્રવૃત્તિ ન આદરવી જોઇએ છતાં જેઓ તે તરફ દુર્લક્ષ્ય રાખે છે અને કષાય-વિષયવાળી પ્રવૃત્તિ આદરે છે તેઓ પ્રભુની આશાતના કરે છે, અર્થાત્ તેવી પ્રવૃત્તિથી

પોતાના આત્માને અધોગતિના અધિકારી બનાવે છે, એટલે તે પ્રભુની આશાતના નથી કરતો, કારણ કે પ્રભુની આશાતના થઇ શકતી નથી પણ પોતાના આત્માની આશાતના કરે છે. જે પોતાના આત્માની આશાતના ટાળે છે તે જ પ્રભુની આજ્ઞા પાળે છે. અર્થાત્ પ્રભુની સાથે ઉચિતપણે વર્તીને પ્રભુનું બહુમાન કરે છે અને તેથી આત્મા અપરાધી ન બનવાથી માઠી ગતિની યાતનાઓથી બચી જાય છે, માટે આશાતનાનો અર્થ જ એ થાય છે કે સર્વોચ્ચ કોટીના પવિત્ર પુરુષોના આગળ મન-વચન-કાયાને અપવિત્ર વ્યાપારમાં વર્તાવીને આત્માને અસહ્ય યાતનાઓનો ભોગી ન બનાવવો, માટે પવિત્ર પુરુષોના સમક્ષ તો પવિત્ર જ વ્યાપારો જોઇએ કે જેથી આત્મા પવિત્ર બનીને સર્વ દુ:ખોથી મુક્ત થઇ જાય.

આશાતના અને અપમાન બંનેમાં કાંઇક અંશે સાદૃશ્યતા રહેલી છે. સર્વોચ્ચ કોટીના આત્માઓની સાથે અનુચિત વર્તન આચરવું તે આશાતના અને મધ્યમ કોટીના આત્માઓની સાથે ઉદ્ધતપણે વર્તવું તે અપમાન કહેવાય છે જે આત્માઓમાંથી માન સર્વથા ખસી ગયું છે અર્થાત્ જેમના કષાય ક્ષય થઇ ગયા છે તેમનું અપમાન થઇ શકતું જ નથી. કષાયોને લઇને જ માન તથા અપમાનને અવકાશ છે, પણ જ્યાં સમર્થ મોહનો ઉપશમ કે ક્ષય થઇ ગયો હોય ત્યાં માન કે અપમાન જેવું કશુંય હોતું નથી. જે આત્મા જેટલે અંશે અજ્ઞાનતા ટાળીને વિકાસ મેળવે છે તેટલે અંશે તે આત્મા માન-અપમાનથી મુકાય છે. જે જીવો અહંતાના આશ્રિત હોય છે તેમને માનની ઘણી જ ભૂખ હોવાથી જ્યાં ત્યાં માનની ભીખ માગતા ફરે છે. જો તેમની પાસે પૈસાની સારી સગવડ હોય તો હજારો ખરચીને તુચ્છ સ્વાર્થી હલકા માણસો પાસેથી પણ માન ખરીદીને સંતોષ માને છે. સંસારમાં માનવી માત્રને કુદરતે વેચવાને માટે માન આપેલું છે, તે હલકી કિંમતનું તથા ભારે કિંમતનું પણ હોય છે. જેઓ સારા શ્રીમંત હોય છે તેઓ બહુ મૂલ્યવાળું માન ખરીદે છે અને જેઓ સાધારણ સ્થિતિના હોય છે તે અલ્પ મૂલ્યવાળું ખરીદે છે. અને તદ્દન કંગાળ અથવા તો ધન-સંપત્તિથી વેગળા રહેનારા માન આપીને માન મેળવે છે. તાત્પર્ય કે સંસારમાં મધ્યમ તથા તેનાથી નીચી કોટીના માનવીઓમાંથી ભાગ્યે જ કોઇ એવો હશે કે જેને માનની ભૂખ નહિ હોય, માનની ભૂખ મટાડવાને માટે કેટલાકની પાસે ઝવેરાત જેવી જપ-તપ તથા ત્યાગ આદિ અમૂલ્ય વસ્તુઓ હોય છે કે જેની કિંમત જ આંકી શકાય નહિં. તેનો વ્યય કરીને ચિંતામણી આપીને કાચ ખરીદવાની જેમ-માન ખરીદીને ઘણો જ સંતોષ માને છે. જે વ્યક્તિએ અજ્ઞાની જનતાની પાસેથી પુષ્કળ પ્રમાણમાં માન મેળવ્યું હોય છે તેવાઓનું આપેલું માન ઘણું જ કિંમતી ગણાય છે, અને તેનાથી ઇતરનું માન થોડી કિંમતવાળું ગણાય છે. માનની ભૂખવાળાને હમેશાં જેમને કહેવાતા શ્રીમંતો તથા વિદ્વાનો બહુ માનતા હોય તેવાઓના માનના પાનની ઘણી જ ચાહના રહે છે અને તેથી તેને મેળવવાને છૂટથી ધન સંપત્તિને તથા સાચી આત્મિક સંપત્તિ મેળવવાને સંઘરી રાખેલા જપ-તપ-ત્યાગ આદિનો વ્યય કરતાં અચકાતા નથી.

આ પ્રમાણે માનના ઉપાસક માનવીઓને જો અજ્ઞાની જનતાના માન વગરની સમ્યગ્દર્શનાદિની પ્રાપ્તિ થતી હોય તો તેનો અનાદર કરીને માન મેળવવા માટે જ આતુર રહે છે; કારણ કે પુદ્ગલાનંદી-વિષયાસક્તને લોકોત્તર માન કરતાં લૌકિક માન અત્યંત પ્રિય હોય છે. અને એટલા માટે જ તેઓને શુભ કર્મના ઉદયથી મળેલી લોકોત્તર માન મેળવવાની સાધન-

સામર્થીને તુચ્છ સમજીને વિકાસના બાધક અજ્ઞાનીઓને આકર્ષી તેમનું માન મેળવવાના પ્રયાસો કરે છે, અને તેમની પાસેથી વિષયપોષક ખાન-પાન તથા માન મેળવીને પરમ સંતોષ માને છે અને પોતે કૃતકૃત્ય સમજે છે, જો કે આવા માનવીઓ લોકોત્તર માન મેળવવાનો બહારથી ડોળ તો કરે છે છતાં તેમાં તેમની શ્રદ્ધા ન હોવાથી તેની પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે બહુમાન હોતું નથી. તેઓ જે બહારનો દેખાવ કરે છે તે કેવળ લૌકિક માન મેળવવાની ખાતર જ હોય છે. લૌકિક માનને તુચ્છ સમજીને તેની ઉપેક્ષા કરનાર લોકોત્તર માનના ઉપાસકો ઉચ્ચ કોટીના હોવાથી તેમને અપમાન નડતું નથી પણ તેમનું અપમાન કરનારનું જ અપમાન થાય છે; કારણ કે લોકોત્તર માનના ઉપાસક તેમને કહેવામાં આવે છે કે જેમનો દેહાધ્યાસ છૂટવાથી બહિરાત્મ દશા ટળીને અંતરાત્મ દશા પ્રાપ્ત થઇ છે, અને જેઓ દેહાદિની ગૌરવતાને તુચ્છ સમજે છે, માટે તેમને દેહ તથા કૃત્રિમ નામના બહુમાનની જરાય અસર થતી નથી એટલે અપમાનની પણ અસર હોતી નથી; પરંતુ લૌકિક માનને પ્રધાનતા આપનારાઓમાં તીવ્ર દેહાધ્યાસ રહેલો હોવાથી તેમને અપમાનની ઘણી જ અસર થાય છે, કારણ કે તેમણે પોતે માની રાખેલી માન આપવાની પદ્ધતિથી વિપરીતપણે તેમની સાથે વર્તનાર ઉપર અપમાન કરવાની માન્યતા હોવાથી પોતાનું અપમાન થયું છે એમ માનીને ઘણું જ દુઃખ ઉપજાવે છે, માટે જ તેમનું અપમાન થાય છે. કષાય મોહનો કેદી અને લોકોત્તર માનની અવજ્ઞા કરીને લૌકિક માનના લાલચુને બીજાની પ્રવૃત્તિ અપમાનવાળી લાગવાથી ખેદ-ઉદ્વેગ તથા દ્વેષને આશ્રય આપે છે, એટલે તેનું અપમાન અવશ્ય થાય છે, અને તેથી તે અપમાન કરનારનું અપમાન કરીને બદલો વાળવાની માન્યતાથી પ્રાય સંતોષ માને છે; કારણ કે સામેનો માણસ પણ તેમના જેવો જ હોવાથી તેને અપમાનથી થયેલું દુઃખ જોઇને શાંતિ મેળવે છે.

સંસારમાં એક આત્મા જ સન્માનનો અધિકારી છે કે જેનું દેહાદિની જેમ અપમાન થઇ શકતું જ નથી. છતાં તે જ્યાં સુધી મોહના તાબે રહીને માન કષાયનું બહુમાન કરે ત્યાં સુધી તે અપમાનથી મુકાતો નથી; કારણ કે તે માનની શિખવણીથી પોતાનું અપમાન માને છે. દેહ તથા તેની કૃત્રિમતાને પોતાનાથી અભિન્ન માને છે. જો કે તે માનવીઓને મરતા નિર્જિવ કલેવર-દેહથી પોતે જાણે તો છે કે દેહ અને જીવ બે જુદી વસ્તુ છે તો યે અનાદિ કાળની અજ્ઞાનતાને લઇને દેહમાં ઔદાયિક ભાવે થવાવાળા કર્મના વિકાસોને પોતાના માને છે. પોતાની જ્ઞાન-દર્શન-જીવન તથા ચારિત્રાદિ સાચી સંપત્તિના ભોગે પણ દેહનું બહુમાન કરાવે છે અને પોતે સર્વસ્વ મળી ગયા જેટલો આનંદ મનાવે છે, માટે ખરૂં જોતાં તો જીવ જ્યાં સુધી સાચું જાણીને સાચી શ્રદ્ધા રાખતો નથી ત્યાં સુધી પોતે જ પોતાનું અપમાન કરે છે. સાચું ન સમજનાર અજ્ઞાની જીવ માનને અપમાન અને અપમાનને માન સમજે છે. જે વસ્તુ જે ગુણ-ધર્મવાળી તેને ગુણ-ધર્મથી ઓળખવાથી તથા કહેવાથી તે વસ્તુનું બહુમાન કર્યું કહેવાય છે અને તેનાથી વિપરીત ગુણ-ધર્મવાળી માનવી તે અપમાન કરવા બરોબર છે. પૌદ્ગલિક વસ્તુઓમાં આનંદ તથા સુખ માનનાર, જડાત્મક વસ્તુઓ પોતાની હોવા છતાં પણ પોતાની માનનાર, દેહાદિની પુષ્ટિ-સેવા તથા તેના બહુમાનને પોતાનું જ માનનાર અને જડાત્મક વસ્તુ ક્ષણભંગુર હોવાથી તેનો નાશ થતાં પોતાનું મોટું નુકશાન સમજીને અત્યંત દુઃખ મનાવનાર આત્મા અજ્ઞાન-

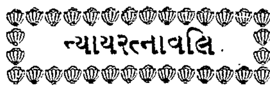
તાથી પોતે જ પોતાનું અપમાન કરે છે, કારણ કે આત્માની આવા પ્રકારની સ્થિતિ ન હોય છતાં પણ તેના માટે આવી માન્યતા ધારણ કરવી તે આત્માની ઉપર મિથ્યા આરોપ મૂકીને તેનું અપમાન કરવા જેવું છે. જે માણસો બીજાનું અપમાન કરે છે તેઓ પણ આવી જ રીતે અજ્ઞાનતાથી અછતા અવગુણોનો આરોપ કરીને બીજાને હલકા બનાવે છે, માટે તાત્વિક દૃષ્ટિથી વિચાર કરીએ તો જ્યાં સુધી આત્મા પોતે જ પોતાનું અપમાન કરવાથી નિવૃત્ત નહિં થાય ત્યાં સુધી તેનું અપમાન થવાનું. જ્યારે તે પોતાનું બહુ સન્માન કરવાની જાગૃતિ લાવશે ત્યારે જ તે સંસારી જીવોના અપમાનથી મુક્ત થઈને પ્રાણી માત્રના સાચા સન્માનનું પાત્ર બનશે.

આવી રીતે પુદ્ગલાનંદી વસ્તુસ્વરૂપથી અણજાણ જીવો આપસમાં પરસ્પર નક્કી કરી રાખેલી વર્તવાની પદ્ધતિને માન તથા અપમાન તરીકે ઓળખે છે. માનવીઓની સમજણ અનેક પ્રકારની ભિન્ન ભિન્ન હોવાથી માન તથા અપમાન મેળવવાની પદ્ધતિ પણ અનેક પ્રકારની ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. દેશકાલને અનુસરીને પણ તેમાં ભિન્નતા રહેલી હોય છે તેમજ તેમાં કાળને અનુસરીને તો પદ્ધતિમાં પણ પરિવર્તન થતું દૃષ્ટિગોચર થાય છે. ત્યારે વસ્તુને વસ્તુ રૂપે ઓળખનાર જ્ઞાની પુરુષોમાં માન આપવાની પદ્ધતિ એક જ પ્રકારની હોય છે. જો કે ગુણોની તારતમ્યતાને લઇને તેમાં કાંઈક અંશે ભિન્નતા હોય છે, પણ તે ભાવોમાં હોય છે. જ્ઞાની પુરુષો આત્મદૃષ્ટિ હોવાથી ત્યાં અપમાનને તો અવકાશ હોતો નથી. વસ્તુતત્વમાં અણજાણ જીવો વસ્તુના ગુણોથી અનભિજ્ઞ હોવાથી કે ગુણી આત્માની સાથે વાણી, વિચાર તથા વર્તનની ઉચિતતા જાળવી શકતા નથી જેથી કરીને જોનાર અણજાણ વ્યક્તિ વ્યવહારથી તેની પ્રવૃતિને અપમાન તરીકે ગણે છે. છતાં તેથી ગુણીનું અપમાન થતું નથી. અર્થાત્ ગુણીના ગુણોને કોઇ પણ પ્રકારનો બાધ નડતો નથી તેમજ ગુણો નષ્ટ થતા નથી, તેથી જો અનુચિત વર્તન-આશાતના કરનાર અજ્ઞાનતાના દોષને લઇને પોતાની અનુચિત પ્રવૃત્તિનું માઠું ફળ મેળવે છે. ઉચ્ચ કોટીના મહાપુરુષો કે જેમણે કાંઈક અંશે આત્મવિકાસ મેળવ્યો છે એવા સમભાવી શાંત અંતરાત્મ દશામાં વિચરતા પ્રભુના માર્ગના અનુયાયી આત્માઓની અવજ્ઞા કરવી તથા તિરસ્કાર કરીને તેમના સમક્ષમાં રાગ-દ્વેષની સૂચક પ્રવૃત્તિઓ આદરવી તે તેમનું અપમાન કરવા જેવું છે, કારણ કે આવા વર્તનવાળાની બુદ્ધિમાં અપમાન કરવાની ભાવના હોય છે અથવા તો ઉચિતનું યોગ્ય માન જાળવવાની કાળજી વગરના હોય છે. એટલે બાહ્ય દૃષ્ટિથી અપમાન જેવું લાગે પણ મહાપુરુષનું અપમાન થતું જ નથી, કારણ કે મહાપુરુષો કોઇ પણ જીવ પોતાની પ્રકૃતિ પ્રમાણે વર્તે તેથી પોતાનું અપમાન સમજતા જ નથી અને તેથી સમ્યગ્ જ્ઞાનને લઇને તેમને કષાય કનડી શકતા નથી. પરંતુ અપમાન બુદ્ધિથી તથા ઉચિત વર્તનની બેદરકારીથી અપમાન કરનારનું ઉભયલોકમાં અહિત થાય છે.

મધ્યમ કોટીના માનવીઓ કે જેમણે ઉચ્ચ કોટીના મહાપુરુષોના પ્રમાણમાં ગુણો મેળવ્યા નથી પણ તે ગુણોની સૂચક બહારથી માત્ર પ્રવૃત્તિ આદરેલી હોય છે એવાઓ જો મહાપુરુષોને ઉચિત માન મેળવીને રાજી થાય અથવા માન મેળવવા પ્રયાસ કરે તો તેઓ મહાપુરુષોનું-અપમાન આશાતના કરીને પોતે પણ અપમાનિત થાય છે. અર્થાત્ ગુણ વગર પણ ગુણીપણાનું માન મેળવી ગર્વથી પુલકિત થવું તે એક પ્રકારનું અપમાન છે અને

અપમાનને પણ માન તરીકે માનવું તે મૂર્ખતા છે. આવી રીતે સર્વથા નિર્ગુણીને પણ પુરુષોચિત માન આપનાર પણ મહાપુરુષોની અવજ્ઞા-આશાતના કરીને માન લેનારનું અપમાન જ કરે છે. માન આપનાર જો અજાણ હોય તો કાંઇક ઓછો અપરાધી બને પણ જાણીને જો માન આપી ઉચ્ચકોટીના પુરુષોનું અપમાન કરે તો તેને ભાવ તો મળી શકતો જ નથી પણ આત્મા અહિતરૂપ હાનિ તો પ્રાપ્ત થાય જ છે; માટે ઉચિતનું ઉચિત માન જાળવવાથી જ લાભ મળી શકે છે. સર્વોચ્ચકોટીના વીતરાગ દેવ સાક્ષાત્ હોય કે તેમની પ્રતિમા હોય તેમની સમક્ષ અનુચિત વર્તન કરવાથી પ્રભુની આશાતના કરી કહેવાય છે પણ અપમાન કહેવાતું નથી. પ્રભુની આશાતના કરનાર જીવ અવશ્ય માઠી ગતિ મેળવે છે. કદાચ પ્રબળ પુન્યના ઉદયથી આ લોકમાં મીઠું ફળ પણ ભોગવે તેથી કાંઈ તે ભાવી ભવોની અસહ્ય યાતનાઓથી મુકાતો નથી. આત્મિક ગુણોનો તિરસ્કાર કરનાર સમગ્ર આત્માઓનો તિરસ્કાર કરે છે અને વિકાસી આત્માઓને તિરસ્કાર કરવો તે કર્મોને પોષવા જેવું છે. કર્મો પુષ્ટ બનવાથી આત્માના ગુણોને ઢાંકી દઈને તેને અત્યંત મલિન બનાવે છે. આત્માની મલિનતા એટલે કર્મની આધીનતા કે જેને લઇને આત્મા વિકાસની બાધક પ્રવૃત્તિઓ આદરે છે અને પોતાને જ્ઞાની જણાવે છે. પોતે જાણે છે અને માને છે પણ તે બધુંય મિથ્યા, કારણ કે તેમાં પ્રબળ મોહની પ્રેરણા છે. પુદ્દગલાનંદી, વિષયાસક્ત હોય જ છે. તેનું જાણવું-માનવું તથા આદરવું બધુંય મિથ્યા છે. બુદ્ધિના ક્ષયોપશમથી ભલેને તે વીતરાગનાં વચન કેમ ન જાણે-જણાવે તોયે તે પ્રભુની તો આશાતના કરે જ છે, કારણ કે તે મોહની શિખવણીથી પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષય પોષવા પ્રભુના પવિત્ર વચનોનો ઉપયોગ કરે છે. પુદ્દગલાનંદી વિષયાસક્ત જીવ પ્રભુનો શુદ્ધ શ્રદ્ધાપૂર્વક આદર કરી પ્રભુનું બહુમાન કરી શકતો નથી તેથી પ્રભુની આશાતના ટાળી શકતો નથી. દેહની અશુદ્ધિથી થતી આશાતનાઓ કરતાં ભાવની અશુદ્ધિથી થતી આશાતનાઓ આત્માનું અત્યંત અહિત કરનારી છે. કષાય વિષયના બંધનમાંથી મુકાયા સિવાય ભાવશુદ્ધિ થઇ શકતી નથી, માટે કષાયાદિના પરિણામો બદલાય નહિ ત્યાં સુધી મન-વચન તથા કાયાથી થતી પ્રભુની આશાતના ટાળી શકાય નહિં. કષાયાદિથી મુક્ત પવિત્ર પુરુષોની દેહાદિની શુદ્ધિ કરવી પડતી જ નથી કારણ કે મોહની મંદતાને લઇને તેમની ભાવ શુદ્ધિ પ્રબળ હોય છે એટલે તેઓ પ્રભુને શુદ્ધ સ્વરૂપે જાણે છે, જુએ છે તેથી તેઓ પ્રભુની આશાતનાથી સર્વથા મુક્ત હોય છે અને એટલા માટે જ તેઓ સર્વ દુઃખોથી મુકાઇને પ્રભુસ્વરૂપ બની શકે.

મુનિરાજશ્રી ધુરંધરવિજયજી.

(૯)

अकाले कृतमकृतं स्यात् ॥ ९ ॥

અનવસરે કરેલું નહિ કર્યું થાય છે. માણુસે અવસરને ઓળખતા શિખવું જોઇએ. અવસરનો અજાણુ ખરેખર અજાણુ-મૂર્ખ છે. જીવનમાં એવા અનેક કાર્યો હોય છે કે જે કર્યા સિવાય ચાલતું નથી, કરવા તો પડે જ છે. તો પછી શા માટે જ્યારે તે કાર્યો કરવાના હોય ત્યારે ન કરવા ?

મન્દતા, આળસ અને ઉપેક્ષા એ ત્રણુ સમયે કામ કરવા દેતા નથી. સમય વીત્યા પછી કરેલ કાર્યનું ફળ મળતું નથી. એ રીતે માણુસ આખર નિષ્ફળ બને છે.

યુવાનને કેટકેટલા કાર્યો કરવાનો સમય છે ? છતાં તેની યુવાની કેવી વિફળ વીતી રહી છે ? ધર્મ-અર્થ-કામ કે મોક્ષમાંથી એકે પુરુષાર્થને તે ઉચિત રીતે સાધે છે ? જુવાની જશે ને પછી તે જાગશે ત્યારે પસ્તાશે.

ધર્મોપદેશકો કહે છે કે–આ માનવ-જન્મ ધર્મ સાધવાનો અમૂલ્ય અવસર છે. ફરી ફરી એ હાથમાં નહિ આવે માટે સાધી લ્યો. પછીથી ખેદ કરશો તે કામ નહિં આવે. નીતિનું સૂક્ત પણ સમજાવે છે.

કલ કરના સો આજ કર,
આજ કરના સો અબ;
અવસર બીત્યો જાત હૈ,
ફીર કરેગા કબ ?

* * *

કયે કાળે શું કરવા યોગ્ય છે, તેનો વિચાર ઝીણવટથી કરવો જોઇએ. એ વિચાર વગર ઘણું કરે તો પણ તે નકામું નીવડે છે.

શેઠ સગાળશા એક ભક્ત હતો. તેની એક વાત છે.

દેશમાં દુકાળ પડ્યો હતો. શેઠ દાનેશ્વરી હતો. અન્નના ભંડારો તેની પાસે ભરપૂર હતા, છૂટે હાથે અન્નદાન દેવાનો એ અવસર હતો. પણ દાનેશ્વરી શેઠ છૂટે હાથે સુવર્ણ દાન દેતો. શું ભૂખ્યાની ભૂખ સોનું દૂર કરી શકે છે ?

બે ત્રણ સન્ત-મહાત્મા તેને ત્યાં આવ્યા. ભિક્ષા માંગી. શેઠે સોનામહોરો ખોબે ખોબે આપી. મહાત્માઓ તે લઇને ચાલ્યા ગયા. એક નદીકિનારે તેમનો આશ્રમ હતો. કાળ પલટાઈ ગયો. એકદા યાત્રા માટે શેઠ જતા હતા. જે નદીકિનારે તે ઋષિઓનો આશ્રમ હતો તેને પેલે પાર શેઠને જવાનું હતું. શેઠ હોડીમાં બેઠા. હોડી ચાલી. પવનની પ્રતિકૂળતાથી નદીમાં તોફાન થયું. નૌકા અને નાવિક બન્ને બેકાબૂ બન્યા. હોડી ડૂબી ને પાટિયાને આધારે તરતા તરતા શેઠ નદીકિનારે આવ્યા. કરુણાર્દ્ર અન્તઃકરણવાળા ઋષિઓએ તેમને બચાવ્યા. બેહોશ સ્થિતિમાં એક વૃક્ષ તળે શીતળ છાંયમાં તેમની સેવા તે સંતો કરવા લાગ્યા. શેઠ શુદ્ધિમાં આવ્યા. તેમણે પાણી અને અન્ન તરસ અને ભૂખ શાન્ત કરવા માગ્યા. સાચી સમજ આપવાનો આ અવસર હતો. સંતો અવસર ચૂકે તેવા ન હતા. તેમણે તે જ શેઠની તે જ સોનામહોરો તેના હાથમાં મૂકી. શેઠને બધા પ્રસંગો ખ્યાલમાં આવ્યા. તેની આંખ સામે અન્નજળ માટે ટળવળતા દીન દુઃખી માણુસોની સૃષ્ટિ ખડી થઇ. પોતાને ત્યાં તૂટો ન હતો. પોતે તે અવસર ગુમાવ્યો તે માટે તેને અત્યારે ખૂબ ખૂબ લાગી આવ્યું. તેની આંખમાંથી અશ્રુધાર વહેવા લાગી.

સંતોએ આશ્વાસન આપ્યું. ખવરાવી પીવરાવી તેને સ્વસ્થ કરી કહ્યું કે-હવેથી અવસર ચૂકતો નહિ. શેઠે કોઈપણ અતિથિને ભોજન કરાવ્યા સિવાય ભોજન ન કરવાનો નિયમ લીધો. સંતોની વિદાય લઈ યાત્રા કરી સ્વગૃહે આવ્યા. પછી નિયમને પૂર્ણપણે પાળ્યો. આકરી પરીક્ષામાંથી પસાર થઈને પણ નિયમ સાચવ્યો.

સમજુ માણસો આ વાતથી પોતાના અવસરને વિચારી કર્તવ્યપરાયણ બને.

* * *

જૈનાગમોમાં જે કાલે કરવાનું હોય તે ન કરે અને ન કરવાને કાલે કરે તે માટે ખાસ પ્રત્યવાય દર્શાવેલ છે, કરવાને સમયે કરવા માટે ખૂબ ભાર મૂકેલ છે. પગામ સજ્ઝાય સૂત્રમાં કહ્યું છે. **अकाले कओ सज्झाओ, काले न कओ सज्झाओ, असज्झाए सज्झाइअं, सज्झाए न सज्झाइअं, तस्स मिच्छामि दुक्कडं।**

પ્રાત:કાળમાં મુનિ પોતાના કર્તવ્ય માટે ગુરુમહારાજશ્રીને વિનયપૂર્વક પૂછે કે-ભગવાન્! આજે હું શું કરું? વૈયાવચ્ચ-સેવા કે તપ? અવસરના જાણ ગુરુમહારાજ શિષ્યને જે કરણીય હોય તે કરવા કહે.

ગુરુમહારાજશ્રી ગામમાં પધારતા હોય, સામૈયું કરી શાસનપ્રભાવના કરવાનો સમય હોય ત્યારે શ્રાવકો સામાયિક પોસહ કરીને બેસે, પૂજામાં લાગી જાય તો તે ઉચિત નથી. તે સમયે મહારાજશ્રીની સામે જવું, બહુમાન કરવું ને શાસનશોભાની વૃદ્ધિ થાય તે પ્રમાણે વર્તવું, એ જ ઉચિત છે.

આ ન્યાય જે પ્રમાણે અકાળે કરેલું અફળ જાય છે-એ સમજાવે છે તે જ પ્રમાણે કાળે કરણીય ન કર્યું હોય તો પણ પાછળથી ખૂબ ખેદ થાય છે, એ હકીકત પણ સમજાવે છે.

કાળે ન કર્યું હોય તો તેના કેવા માઠા ફળો ભોગવવા પડે છે તે અજાણ્યું નથી.

એક ખેડૂત ચોમાસું આવતા પહેલાં જમીન ખેડીને તૈયાર ન કરે, અવસરે વાવણી ન કરે, આળસમાં ને આળસમાં વખત ગુમાવી બેસે. વરસાદ વરસી જાય. આજુબાજુ ખંતવાળા ખેડતોના ખેતરો ધાન્યથી પરિપૂર્ણ ડુંડાઓથી લચકતા હોય ત્યારે તે મૂર્ખ ખેડૂતને કેવો ખેદ થતો હોય તે અનુભવી જ જાણી શકે.

ભણવાનો કાળ રમતમાં ગુમાવે, અર્થ ઉપાર્જન કરવાનો સમય વિલાસમાં વીતે, ધર્મારાધનનો અવસર આળસમાં એળે જાય, પછી શું રહે?

प्रथमे नार्जिता विद्या, द्वितीये नार्जितं धनम्। तृतीये नार्जितो धर्मः; चतुर्थे किं करिष्यति?।

* * *

'ન્યાયમાલા' માં માધવે આ ન્યાયનો ઉપયોગ કર્યો છે. આ પ્રમાણે—

"किं चतुर्धा करणादूर्ध्वमावाहनं किंवा प्रयाजेभ्यः पुरा, नाद्यः, अकाले कृतमकृतं स्यादिति, न्यायेनावाहनस्य निरर्थकत्वात्।"

યજ્ઞમાં આવાહન કરવાનું હોય છે તે આવાહન ચાર પ્રકારના કરણ કર્યા બાદ કરવું કે પ્રયાજ-યજ્ઞની પૂર્વે કરવું? કરણ પછી આવા અકાળે કરેલું અફળ થાય છે એ ન્યાયથી તે સમયે કરેલું આવાહન નિરર્થક થાય છે.

એ જ રીતે જૈમિનિસૂત્ર ઉપરના શાબર ભાષ્યમાં, ન્યાયકંદલીમાં પાતંજલ ભાષ્યમાં આ ન્યાયનો ઉપયોગ આવે છે.

* * *

જીવનને સાર્થક બનાવવા માટે આ ન્યાયને સમજી-યથાર્થપણે હૃદયમાં ઉતારી હાથમાં આવેલ સમય ચૂકશો નહિ. જીવનમાં જાગૃતિ અને ઝડપ બે સતત કેળવવા કે શ્રેયની પરંપરા પ્રાપ્ત થાય.

યોગમીમાંસા

સં. મુ. પુણ્યવિજય. (સંવિજ્ઞપાક્ષિક)

ગતાંક પૃ. ૧૭ થી શરૂ

ચરમ યથાપ્રવૃત્તિકરણ અપૂર્વકરણની નિકટમાં હોવાના કારણે તથા અપૂર્વકરણરૂપ કાર્યનું ઉત્પાદક હોવાના કારણે **અપૂર્વકરણ** જ છે. [અપૂર્વકરણના પ્રતાપે ગ્રંથિભેદ થયા બાદ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં પાંચમી **સ્થિરાદષ્ટિ**નો લાભ થાય છે, જે સમયે મોક્ષપ્રાપક સદનુષ્ઠાનમાં વાસ્તવિક પ્રવૃત્તિ થાય છે, અને ઔદયિક કર્મના પ્રભાવે વિષયાદિનો ઉપભોગ થવા છતાં તે હેયતયા માનીને જ નિરસભાવે થાય છે. આ બન્નેનો અનુક્રમે '**સતપ્રવૃત્ત પદાવહ**' (શાસ્ત્રવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિથી પ્રાપ્ય જે મોક્ષપદ તેનું પ્રાપક) તથા '**વેદ્યસંવેદ્ય પદ**' કહેવામાં આવે છે. "वेद्यम्-स्त्री आदि सम्यग् हेयतया वेद्यते अनुभूयते यत्र पदे सति-आशय विशेषे सति तत् वेद्यसंवेद्यपदम्"

પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમાં 'અવેદ્યસંવેદ્ય પદ'ની તથાપ્રકારની ઉદ્ભણતા-ઉગ્રતા હોવાના કારણે વાસ્તવિક 'નિર્મળ બોધ' હોતો નથી. માત્ર 'શ્રુતજ્ઞા' માની શકાય, જેને સકલ શાસ્ત્ર અવિરોધી અર્થ નિર્ણાયક જ્ઞાન તરીકે માનવામાં આવે છે, કિન્તુ પદાર્થગ્રાહી માત્ર જ્ઞાન તો નિબિડ મિથ્યાદૃષ્ટિઓને જ હોય; તેવું જ્ઞાન અપુનર્બંધકાદિને ન હોય છતાં પ્રમાણ નય નિક્ષેપાદિથી યુક્ત મહાવાક્યાર્થરૂપ સૂક્ષ્મ યુક્તિગમ્ય 'ચિંતાજ્ઞાન' પણ ન હોય તેમજ તાત્પર્યગ્રાહિ ઐદંપર્યાર્થરૂપ સર્વત્ર હિતકારી તથા સદનુષ્ઠાનમાં પ્રવર્તક '**ભાવના જ્ઞાન**' પણ ન હોય. એ તો સમ્યગ્દૃષ્ટિમાં જ હોય. યદ્યપિ માસતુષાદિવત્ સમ્યગ્દૃષ્ટિમાં પણ ચિંતા જ્ઞાનનો અભાવ અનુભૂત થાય છે, તથાપિ ગીતાર્થ ગુર્વાજ્ઞા પારતંત્ર્ય હોવાના કારણે; અને જ્ઞાનના ફળરૂપ શ્રદ્ધા અને વિરતિ હોવાના કારણે એમાં ચિંતાજ્ઞાન માનવામાં બાધ નથી.

મુક્તિનો વાસ્તવ્ય અદ્વેષ ગુણ પ્રગટ થયા બાદ અપુનર્બંધકાદિ કથંચિત પૌદ્ગલિક સુખની અપેક્ષાએ ધર્મક્રિયાનો કરનાર છતાં તેનું અનુષ્ઠાન વિષ કે ગરલ થતું નથી, પરંતુ તદ્હેતુ અનુષ્ઠાન રહે છે. કારણ એની અપેક્ષા વાસ્તવિક જ્ઞાન થયા બાદ વિનાશિની છે, અર્થાત એનામાં પ્રજ્ઞાપક ગુરુના યોગમાં ધર્મદેશનાના શ્રવણ બાદ પ્રજ્ઞાપનાની યોગ્યતા આવી ગઈ છે, માત્ર વિશિષ્ટ જ્ઞાન નથી; તેથી જ આપા-

---

આ ન્યાયના અર્થ માટે નીચેનું હરિગીત મનન કરવા યોગ્ય છે.

આ જાગવાનો સમય છે
તેને વિષે તું કેમ સૂવે ?
આ નાસવાના સમયમાં,
શાને વળી બેસી રહે ?

તુજ જીવન ધનને લૂંટવા,
ત્રણ તસ્કરો પૂંઠે પડયા,
એક રોગ બીજી જરા,
ત્રીજો મૃત્યુ એ સૌને નડયા.

समयं गोयम मा पमाए એ ધ્રુવ વાક્યને હૃદય સન્મુખ રાખી સમયને સાધી ઉજમાળ બનો.

તમાં અપેક્ષા હોવા છતાં ભાવિમાં એ અપેક્ષા નિવૃત્ત થઇ શકે છે. એથી જ શાસ્ત્રોમાં સૌભાગ્યાદિની ઇચ્છાથી તે તે યોગ્ય જીવોને રોહિણ્યાદિ તપનું વિધાન પણ કરવામાં આવ્યું છે.

વાસ્તવ્ય મુક્તિ અદ્વેષ ગુણુ પ્રગટ થયા બાદ જે અનુષ્ઠાન મુક્તિના ઉદ્દેશથી કરાતું હોય; અથવા તો જે પરંપરાએ મુક્તિનું કારણુ બનતું હોય તે અનુષ્ઠાનને તદ્દહેતુઅનુષ્ઠાન કહેવામાં આવે છે.

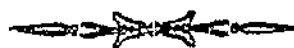
જ્યારે મિથ્યાત્વ અતિ મંદ થઇ જાય, ત્યારે મિત્રાદિ દૃષ્ટિઓ પણુ અપુનર્બંધકાદિ પ્રકારે માર્ગાભિમુખ કરી ભાવના કારણુરૂપ **દ્રવ્યયોગ** બને છે, અને મોક્ષનું યોજન કરે છે. ચરમાવર્તી હોવાથી વિશિષ્ટ યોગ્યતા પ્રાપ્ત થઇ છે એથી ભદ્રક પરિણુતિમાન્ અપુનર્બંધક-મિથ્યાદૃષ્ટિનું મોક્ષના ઉદ્દેશથી સેવાતું દ્રવ્યાનુષ્ઠાન પણુ ભાવનું પ્રાપક હોઇ શિવરાજર્ષિની જેમ યોગ્ય છે.

અચરમાવર્તમાં અનાભોગે યા તો વિપર્યાસે જે અનુષ્ઠાનનું સેવન કરવામાં આવે તે અનુષ્ઠાન મુખ્યતયા લોકાનુષ્ઠાન યા તો 'ઓઘાનુષ્ઠાન' કહેવામાં આવે છે. એમાં પણુ ભવાભિનંદી જે ક્રિયા કરે તે તો યોગની વિરોધિની જ હોય છે. આ જ કારણે અચરમાવર્તને ધર્મની દૃષ્ટિએ **બાલ્યકાળ** કહેવાય છે. એમાં અનંત વાર પણુ કરાતી ધર્મક્રિયા તુચ્છ અને નિષ્ફળ માનવામાં આવી છે. જે દ્રવ્યક્રિયા તુચ્છ માની કાયક્લેશજનિકા માની છે તે અચરમાવર્તની સમજવી. જ્યારે ચરમાવર્ત એ ધર્મ માટે નવનીતકલ્પ છે, **યૌવનકાળ** છે. એમાં આચરાતા અનુષ્ઠાનો અપુનર્બંધકાદિ દ્વારા-વિશેષ જ્ઞાન નહિ હોવા છતાં મુક્તિના કારણુ બની જાય છે. એથી જ એ દ્રવ્યરૂપ છતાં તુચ્છ નથી કિન્તુ આદરણીય છે. કારણુ એ અનુષ્ઠાનો ભાવાનુષ્ઠાનના કારણુ બને છે. એથી જ ભાવાજ્ઞાના પાલનની વાસ્તવિક યોગ્યતા સમ્યક્ત્વ લાભાનંતર હોવા છતાં કારણુરૂપે અપુનર્બંધકાદિમાં પણુ માનવામાં આવેલ છે. દ્રવ્યાનુષ્ઠાનના પ્રધાન અપ્રધાન બે ભેદ છે. ભાવના કારણુને પ્રધાન દ્રવ્યાનુષ્ઠાન કહેવાય છે જ્યારે અંગારમર્દકાદિ અચરમાવર્તીનું અનુષ્ઠાન ભાવનું કારણુ નહિ હોવાથી અપ્રધાન અર્થમાં દ્રવ્ય છે. આ અપ્રધાનતા "**अणुवओगो दव्वं**" એ નિયમાનુસાર સમજવી.

અપુનર્બંધક જીવમાં એવી યોગ્યતા પ્રકટ થઇ જાય છે કે-તેઓમાં ધર્મબીજનું વપન થઇ શકે છે, અને ક્રમિક શુદ્ધિનું પણુ તે પાત્ર બની શકે છે. એથી જ એની તત્ત્વજિજ્ઞાસા તથા શુશ્રૂષા તીવ્ર હોય છે; એટલે જ એનામાં આગમવચન સમ્યગ્તયા પરિણુમી જાય એવી યોગ્યતા પ્રગટ થઇ જાય છે. એ આસન્નસિદ્ધિક મતિમાન ભવ્ય હોવાના કારણે ઇહલોકની સામગ્રીની સજાવટમાં યા તો પૂર્તિમાં અનાસક્ત હોય છે, જ્યારે પારલૌકિક કલ્યાણુસાધક સામગ્રી પ્રત્યે એની દૃષ્ટિ કેન્દ્રિત થઇ ગયેલી હોય છે. પારલૌકિક કલ્યાણુનું દર્શક યા તો જ્ઞાપક શાસ્ત્ર જ હોય છે; એવો તેનો અફર નિરધાર હોય છે. કારણુ એનો એવો ખ્યાલ હોય છે કે-" ધર્મ વિના કલ્યાણુ હોય નહિ જ્યારે ધર્મજ્ઞાપતા એ સદાગમમાં જ સ્થિત છે. એટલે ધર્મની આરાધના કરવી હોય તો શાસ્ત્રની જ ઉપાસના કરવી જોઇએ. " શાસ્ત્રની ઉપાસના એટલે ભગવંતની ઉપાસના. એની જ આજ્ઞાનું પાલન કરવું જોઇએ તો જ ધર્મ થાય. યદિ શાસ્ત્રની આજ્ઞાનું વિરાધન કરવામાં આવે તો અધર્મ જ થાય. જેમ ચક્રવર્તીની આજ્ઞાનો ભંગ મહાઅનર્થજનક બને છે અથવા તો જેમ ઔષધિ અવિધિથી સેવન હાનિકર બને છે, તેમ શાસ્ત્રનું પણુ યથેચ્છ સેવન અહિતકર બને છે. એ શાસ્ત્ર અતીન્દ્રિય આત્મા અને પુણ્ય પાપાદિ તત્ત્વોનું

પ્રકાશક છે; અને ધર્મ અધર્માદિનું વ્યવસ્થાપક છે. તે અતીન્દ્રિય અર્થના દ્રષ્ટા વીતરાગનું જ પ્રમાણભૂત હોઇ શકે. અતીન્દ્રિય અર્થના સાક્ષાત્કારમાં રાગદ્વેષ અને મોહ આવરણભૂત છે–અવરોધક છે. એના સર્વથા વિલય વિના અતીન્દ્રિય તત્ત્વોનો સાક્ષાત્કાર શકય નથી. અને સાક્ષાત્કાર વિના એનું પ્રકાશન પ્રામાણિક સંભવિત નથી. એ સાક્ષાત્કાર વિના પારલૌકિક અનુષ્ઠાનોનું પ્રદર્શન સંભવિત નથી; એના નિરૂપણ વિના તદર્થી જીવોને એ અનુષ્ઠાનોના જ્ઞાન–રુચિ અને ઉપાસનાદિ શકય નથી; એ નિરૂપણમાં અસત્યની સંભાવના રાગદ્વેષાદિ દોષોના અસ્તિત્વમાં હોઇ શકે. સર્વજ્ઞના નિરૂપણમાં એ દોષોનું આંશિક પણ સંભાવન ઘટી શકે નહિ. કારણ તે દોષોના આમૂલચૂલ પ્રધ્વંસમાં જ સર્વજ્ઞતાનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. એથી જ માત્ર મહામોહના પ્રાબલ્ય વિના સર્વજ્ઞના વચનમાં અવિશ્વાસ થાય જ નહિ. શાસ્ત્રની વિધિપૂર્વક આરાધનાથી એટલે કે શાસ્ત્રદર્શિત માર્ગપૂર્વક જ તે તે સદનુષ્ઠાનોનું સેવન કરવાથી વાસ્તવિક આરાધન થાય, એના દ્વારા ભગવંત પ્રત્યે આદરભાવ અને બહુમાન પ્રગટ થાય છે. અને એથી જ ભાવાજ્ઞાના આરાધનથી યોગ્યતા પ્રાપ્ત થતી જાય છે, અને એટલે જ ક્રમિક વિકાસ થતો જાય છે.

પરંતુ શાસ્ત્રપ્રદર્શિત અનુષ્ઠાનોનું સેવન કરવા છતાં જો શાસ્ત્રની સાપેક્ષતા ન હોય, પ્રત્યુત નિરપેક્ષતા હોય અને યથેચ્છ અનુષ્ઠાનોનું ઉપાસન થતું હોય તો એ અનુષ્ઠાનનું સેવન અજ્ઞાન જનિત અને વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ શાસ્ત્રના દ્વેષપૂર્વકનું હોઇ મિથ્યાત્વજનન કરી સંસારવર્ધક બની જાય છે. ચાલુ—

"હિંદ સ્વતંત્ર બને છે, (તા. ૧૫–૮–૪૭) તે અવસરે"

"શ્રદ્ધાળુ જૈનોનું કર્તવ્ય" એક પુસ્તિકા.

ઉપરની તારીખે સ્વતંત્ર દિનના ઉત્સવને અનુલક્ષીને મુનિરાજ શ્રી **કનકવિજયજી**એ મુંબઇ લાલ બાગ ઉપાશ્રયમાં એક પ્રવચન આપેલું છે. તેના અવતરણરૂપે પ્રકાશન પામેલ ઉપરોક્ત પુસ્તિકા કલ્યાણ પ્રકાશન મંદિર, પાલીતાણાથી અમોને સમાલોચના માટે મળી છે. આ ગ્રંથ નહિ હોવા છતાં પ્રવચન હોવાથી સમાલોચના કેમ હોઇ શકે ? તેમ વિચારતાં આખું પ્રવચન વાંચી જોતાં આ પ્રવચન વિદ્વતાપૂર્વક, સમયને અનુસરતું, જૈન સમાજને જાગ્રત કરનારું, વિચારકોને વિચારવા–સમજવા જેવું સભ્યતાપૂર્વકનું, શાસ્ત્રની પરંપરાગત પ્રણાલિકાપૂર્વકનું નિડરપણે આપેલું જૈન સમાજને ખાસ મનનપૂર્વક વાંચવા જેવું છે.

ધર્મ....કૌશલ્ય. (૪૩)

દારૂડીઆ દુનિયા–Infatuation

સૂર્ય ઊગે છે અને આથમે છે અને એમ દરરોજ જીવન ક્ષય પામતું જાય છે, અનેક જાતના ભારે વેપારોના ઘસારામાં કાળ કેટલો ગયો તે જણાતું નથી, ચારે બાજુ જન્મ, ઘડપણ, આફતો, મરણો જોવામાં આવે છે છતાં તેનો ત્રાસ થતો નથી, ખરેખર, મોહરૂપ દારૂ પીને જગત ગાંડુંઘેલું થઈ ગયું હોય એમ લાગે છે.

જરા બહારના ચક્ષુ અને અંતરના ચક્ષુ ખોલીને જો તું ક્યાં ચાલ્યો જાય છે? ક્યાં તણાતો જાય છે? કેવાં ઠેબાં ખાય છે? કેવો પડતોઆખડતો ગોથાં ખાય છે? અને છતાં જરા વિચાર પણ કરતો નથી કે આ તારી આસપાસ, તારા પગ નીચે, તારાં અંતરમાં શું ચાલી રહ્યું છે? અરે ભાઈ! તું તે ગાંડો થઈ ગયો છે કે દારૂના ઘેનમાં પડી લથડીઆં ખાય છે કે સાવ શુદ્ધ બુદ્ધ ગુમાવી બેઠો છે કે આ તે તને શું થયું છે? જો, તારી આસપાસ બનતા બનાવોનું જરા પૃથક્કરણ કર અને પછી તારાં વર્તનનો તેની સાથે મેળ મેળવ. તને તુરત દેખાશે કે તું આખો ઊંધે રવાડે ચઢી ગયો છે. ત્યારે તારો ચાલવાનો રોફ, છાતી કાઢવાનો અહંકાર, ધરતી પર પગ ન દઈ ચાલવાની તારાં મનડાનાં વલખાં, તારાં ઘરનાં ઘર, માનેલાં ઈંટ પથ્થરનાં રોડાં, તારો મમત, તારો આથડ, તારો ભાઈભાંડું સાથેનો વર્તાવ, તારું પોક મૂકીને ખોટું રડવું, તારા અલક-મલકના વેપાર, તારો પારકા અવર્ણવાદનો સ્વભાવ, નાતજાતના સાજનામાં તારો પડકાર અને મૂછે તાવ દઈ, પગમાં ચમચમ અવાજ કરતાં જોડાની નીચેની ધરણીના પ્રત્યાઘાતો અને તારાં સ્નેહનાં સંભારણાં અને વિયોગનાં રોણાં **એ સર્વ તને ઘટે છે? તને શોભે છે? તારાં સ્થાનને લાયક છે?**

જો સવારથી સાંજ પડે અને **એક દિવસ તારા આઉખામાંથી ઓછો થાય છે.** તને લાગે છે કે તું મોટો થયો, પણ તારા આઉખામાંથી ઓછો થયો એવો વિચાર તેં કદી કર્યો છે? તું તો જાણે અહિંનો અમરપટ્ટો લખાવી લાવ્યો હોય તેમ ન કરવાનાં કામ કરે છે, ન બોલવાનું બોલે છે, અબોલાં લે છે, મોટાં વેર વસાવે છે, કલેશ-કંકાસ કરે છે, રાજદરબારે ચઢે છે–'આમાંનો કોઈ ઢંગ' અહીંથી તારે ચાલ્યા જવાનું છે અને અહીંની તારી સર્વ સ્યાસત અહીં મૂકી

ચાલ્યા જવાની છે એ વાતને, એ નિર્ભય સત્યને, અને તારા વર્તનને, જરા પણ મેળ બેસે છે ?

અને વાત વાતમાં **માસો અને વરસો ચાલ્યા જાય છે.** હજુ થોડાં વખત પહેલાં મૂછો ફૂટી હતી ને બાલ સફેત થવા આવ્યા પણ તારા ધંધાધાપા અને વેધવચકા ને રીતભાતોના વેવલામાં તને કદી એમ લાગ્યું છે કે 'ખીણ લાખેણો રે જાય' એકે એક ક્ષણ લાખોની કિંમતનો ચાલ્યો જાય છે !

અને **તારી આસપાસ જો.** તારી સાથે શેરીમાં રમનારા ગયા, તારી સાથે બેસનારા ગયા, તારી સાથે ઉજાણી કાઢનારા ગયા, તારી સાથે ગમત કરનારા ગયા અને તારી સાથે રખડનારામાંથી કેટલાએ ગયા ! તું કઇકને ચિતામાં પધરાવી આવ્યો, કઈકની કાણે-મોકાણે જઇ આવ્યો, કઈકને નવકાર કે શરણાં દઇ આવ્યો, તું પોતે ઘરડો થઈ ગયો, તું નામોને પણ વિસ્મરતો થઇ ગયો, તેં અનેકના જન્મ વખતે થતી તેની માતાની વીણો અને ચીસો સાંભળી, તેં અનેક સ્ત્રીઓને મ્હોં વાળતી જોઇ, અનેકને દુનિયામાં રસાતાળ થતાં જોયાં, કઈકને જીવતાં છતાં મરી રહેલાં હોય તેવી હાલતમાં જોયાં, કઈકના નિઃસાસા સાંભળ્યા, અનેકના તકરારો જાણ્યાં, ભાઈ ભાઇઓનાં વેરો જોયાં, ત્યક્તા સ્ત્રીઓને રડતી જોઈ. દમ, કોઢ વગેરે અનેક વ્યાધિગ્રસ્તોને જોયાં—છતાં તમને ત્રાસ થતો નથી ? તને આ આવી રચના પાછળનું **રહસ્ય જાણવાનું મન પણ થતું નથી !**

આવું આવું જોયા જાણ્યા છતાં તું ઘસડાયા કરે છે, મનને મોટો માને અને સફળ જીવનનાં સોણલાં સેવે છે, તો તને એક વાત કહી દેવી પડશે: તું મોહના ઘેનમાં પડી ગયો છે, **ગાંડો થઇ ગયો** છે. સમજ્યા વિચાર્યા વગરનું અણઘડ જીવન ગાળી રહ્યો છે, અવિચારી અવ્યવસ્થિત જીવન ગુજારી રહ્યો છે. હારીને પાછા વળતા જુગારીની દશા તારી થવાની છે ! **હજી પણ ચેત,** ઘેનની અસર ઉડાડ, આંખો પર પાણી છાંટ, ચેતનાને જાગ્રત કર અને ગાંડી થયેલી દુનિયાને રસ્તે ચાલવાને બદલે તારો સાચો માર્ગ વિચારી કાઢ; નહિં તો દારૂડીઆની જેવા તારા હાલ થવાના છે ! કોઇ ગટરમાં પડીશ' અને તારા રામ રમી જશે. કુશળ માણસનાં આ લખણ ન હોય.

आदित्यस्य गतागतैरहरहः संक्षीयते जीवितं, व्यापारैर्बहुकार्यभारगुरुभिः कालो न विज्ञायते।
दृष्ट्वा जन्मजराविपत्तिमरणं त्रासश्च नोत्पद्यते, पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत्।

ભર્તૃહરિ

(૪૪)

જીવન પર અવલોકના–Ratrospect of life

માણસનું આઉખું સો વર્ષનું ગણાય તેમાંથી અરધો અરધ તો રાતમાં ગયું, બાકી રહેલા અરધાનું અરધું બાળપણમાં અને ઘડપણમાં ગયું, અને બાકી જે રહ્યું તે વ્યાધિ, વિયોગ અને દુઃખમાં અને સેવામાં જાય. ત્યારે આવા પાણીના પરપોટા જેવા જીવનમાં માણસને સુખ ક્યાંથી મળે ?

હસવા જેવી વાત છે, પણ બોધદાયક છે. તેનો મર્મ વિચારવા પૂરતું તેને અત્ર સ્થાન આપ્યું છે. ભગવાને સૃષ્ટિ બનાવી, માણસ પશુ પક્ષીઓ બનાવ્યાં અને તેમને દુનિયામાં મોકલી દીધાં. તેમણે ત્યાં કેટલું રહેવાનું છે, ક્યારે પાછા આવવાનું છે તેનો આગળથી નિર્ણય કર્યો નહિ. એક વખતે ભગવાને નક્કી કરી નાખ્યું કે માણસ જનાવર સર્વનું આયુષ્ય ૪૦ વર્ષનું સમજવું. કેફીઅત સાંભળ્યા વગર ભગવાને કરેલો આ એકતરફી ફેંસલો માણસોએ જાણ્યો એટલે એને ફાળ પડી. એ તો દોડ્યા ભગવાન પાસે : અરે સાહેબ ! હજી ઊગીને ઊઠીએ અને ઘર માંડીએ ત્યાં તો વિદાયગીરિ લેવી પડે. એ તો આકરું પડી જાય. એમાં અમારો સંસાર કેમ નભે ! અમે હાણીએમાણીએ શું સાહેબ ! વિચાર કરી કાંઈ તોલ કરો, રસ્તો કાઢો.' જવાબ મળ્યો. 'જુઓ, અહીંના હુકમો તો અફર હોય, તમે ધીરજ રાખો, કોઈની ફરિયાદ આવશે તો તમને ફેરબદલો કરી આપવાની તજવીજ થશે.'

આટલી વાત થાય ત્યાં ઘોડા આવ્યા. ભગવાન પાસે ફરિયાદ કરી 'સાહેબ, તમે અમારી આવરદા ચાલીશ વરસની કરીને તો અમારો કુંસ કાઢી નાંખ્યો. દરરોજ દશ વીશ માઈલની મુસાફરી, અને ખાવામાં ખડ કે ભોગ ચોઘડીએ ચણાં કે ભુંસું મળે. એમાં તો અમે લાંબા થઈ જઈએ. અમારે આટલાં વર્ષો સુધી લાંબી દોડાદોડ ન પાલવે. દયા કરો ! મારા દેવ.' ભગવાને તેમનાં ૨૦ વર્ષ ઓછાં કર્યાં, માણસને આપ્યાં. આયુષ્ય હવે સાઠ વર્ષનું થયું, પણ માણસોને નિરાંત ન થઈ. ઘોડા તો રાજી થઈને વિદાય થઈ ગયા.

ત્યાં બળદ આવ્યા. ભગવાનને કરગરીને કહેવા લાગ્યા. 'અરે સાહેબ ! આખા દિવસમાં ચાર આનાનું ખડ ખાવાનું, ન મળે દાણો કે ન મળે ખોરાક. બાર કલાક જોતરમાં જોડાવું અને દશ બાર ગાઉનો પંથ કરવો. ચાર રૂપિયાની મજૂરી કરીએ ત્યારે ખાવામાં ચાર આના મળે અને ન ઠેકાણું બેસવાનું કે ન સમય મળે ઊંઘવાનો. અમારી તો ડોક લચી જાય અને એવા આકરાં ચાલીશ વર્ષમાં ભાર વેંઢારી વેંઢારીને અમારો આત્મા તો કકળી ઊઠે. દયા કરો.' ભગવાને એની યાચના સાંભળી બળદનાં વીશ વર્ષ ઓછાં કર્યાં અને માણસોને તે આપ્યાં. માણસનું આઉખું હવે એંશી વર્ષનું થયું, છતાં મનવાના લોભનો પાર નહોતો. એ તો ભગવાન સામે ડાચું

ઉઘાડીને વકાસી રહ્યા. ભગવાનને અંદરથી હસવું આવતું હતું.

ત્યાં **બગલા** આવ્યા ' સાહેબ, અમે તો ઠાર મરાઇ ગયા. નદી કે તળાવને કાંઠે કે ખાબોચિયાને આરે આખો દહાડો ભગત થઇને ઊભા રહીએ અને માણુમાણુ આખા દહાડામાં એક બે માછલાં મળે. અમારો તે અવતાર છે! અને એવાં ચાલીશ વર્ષ કાઢતાં અમારો તો દમ નીકળી જાય. દયા કરો મારા દેવ ! ' ભગવાને એને સંતોષવા એના ચાલીશ વર્ષમાંથી વીશ કમતી કર્યાં, માણસને આપ્યાં. માણસને **સો વર્ષ** પૂરાં કરી આપ્યાં. માણસોનું આયુષ્ય હવે સો વર્ષનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. બગલાં રાજી થઇને પાછા ફર્યા.

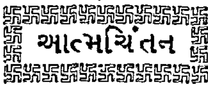
હવે માણસોને સો વર્ષનું આયુષ્ય મળ્યું તેમાં ચાલીશ તો એ પોતાના હક્કથી જીવે, પૂરતા મોજથી મોટો થાય. પછીના ચાલીશથી સાઠ સુધીમાં **ઘોડાની** જેટલી દોડાદોડ કરે, પરદેશ રખડે, ડુંગરો ઓળંગે, આંટા ફેરા કરે, હડિયાપાટુ ખાય અને અહીંથી તહીં અને ત્યાંથી પણે ફંગો ખાય. આમ કરતાં કદાચ સાઠે સુધી પહોંચે તો પછીના વીશ વર્ષમાં **બળદનાં** હાલ થાય. બોજો જવાબદારી ઘણી વધી જાય, જોતરાં ખૂબ ખેંચે, દાંત પડી જાય, ખાય થોડું અને વેંઢારે ઘણું, સંતતિનો બોજો, વેપારની લેવડદેવડના ધસડબોરા અને નાતજાત, જમણ સર્વ બંધ થાય, માથે ધોળું બાંધવું પડે, જમવામાં જંગલો અને કૂટવામાં ભંગલાની દશા થાય અને જાનમાં છોકરાંઓ જાય ત્યારે આભડવા જવાનું ભાઇને માથે અને આમ જોતરાં ખેંચતાં કદાચ એંશીએ પહોંચી જાય તો પછી **બગલા ભગત** બને. આખો દિવસ ભગતની જેમ ડોક ઊંચી રાખે, કોઇ એકાદ દેડકું આવી જાય તો ટપ દેતી ડોકને નીચી કરી દેડકાને ગળી જાય અને પાછો ભગત થઇ ડોક ઊંચી કરે. આવા તેના હાલ થાય. ચાલીશથી સાઠ **ઘોડાનો અવતાર,** એંશી **બળદનાં જોતરાં** અને એંશી પછી **બગલભગતપણું** આવી એની સો વર્ષની કરણી છે. બાકી ભગવાન આવા ફેંસલા કરે નહિં, એને આવી હાલાકી હોય નહિ, પણ વાત સમજવા જેવી છે. એમાં ઊંડું રહસ્ય છે. **ધર્મકૌશલ્યની એમાં ચાવી છે.**

મૌક્તિક

आयुर्वर्षशतं नृणां परिमितं रात्रौ तदर्धं गतं, तस्यार्धस्य परस्य चार्धमपरं बालत्ववृद्धत्वयोः।
शेषं व्याधिवियोगदुःखसहितं सेवादिभिर्नीयते, जीवे वारितरङ्गबुद्बुदसमे सौख्यं कुतः प्राणिनाम्?

ભર્તૃહરિ.

લેખકઃ—મુનિશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ

મંદાક્રાન્તા.

પ્રાણી પામે ભવવન વિષે જીંદગી સ્વલ્પ કાળ,
તેમાં આવે સુખદ ઘડીયો જૂજવી સૌખ્ય ભાળ;
વારે વારે મનુજ મનને ઘેરતી દુઃખ જાળ,
ઓળંઘાતી વિધિનિયમની ના કદા વજ્ર પાળ. ૧

તોયે આજે પ્રમુદિત બની ચિત્તવૃત્તિ અમાપ,
ભેદો તેના કંઇ ન સમજુ મોદ ચિત્તે સુહાય;
આજે મારી ઝણઝણી ઉઠી કેમ આત્મા સિતાર,
આજે શાના અનુભવી રહ્યો રોમ હર્ષો અપાર. ૨

મારે હૈયે અનુપમ અહો ! વાગતી પ્રેમવીણા,
સૂરો તેના પ્રણવ જપતા ગાજતા છેક ઝીણા;
સ્વાત્મા થાતો સ્વર સ્મરણમાં ઐક્ય સંધાન શાળી,
હું, તું, ના એ વિસરી જગના ભેદ સૌભાગ્યશાળી. ૩

દેહાધ્યાસે મનુજ મનડું મોહતું વ્યર્થ શાને ?
આત્માનંદે નિજસ્વરૂપને દેખવું દિવ્ય ભાને;
આજે નાચે પ્રકૃતિ પરની સર્વ સંભાવનાઓ,
લેતી જાણે વિભુવરતણાં સ્નેહ ઓવારણાંઓ. ૪

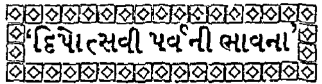
મારો આત્મા જગત સુખને પ્રીછતો ના કદીએ,
ના, ના, આત્મા ક્ષણિક સુખને વાંછતો રે ! કદીએ;
પ્રજ્ઞા નાવે દૃઢ વળગીને પાર જાવું સદાએ,
સંસારાબ્ધિ ગુરૂવર તણી પ્રેરણાથી તરાયે. ૫

માલિની.

સકલ જગત માયા ખ્યાતિની પુણ્યવાન,
જીવન મનુજ પામ્યા તેહમાં ભાગ્યવાન;
ક્ષણિક સુખદ લાગે સ્નેહ સંસારીઓના,
શિવ સુખ મળવાનું બહુ સંભાવનામાં. ૬

મિશ્ર.

હેમેન્દ્ર આત્મા શિવ સુખ પામે,
દુઃખો તણો અગ્નિ સદાય શામે;
સંસારનાં ઐહિક ભાવ ત્યાગે,
આત્મા તણી ઉત્તમ જ્યોત જાગે. ૭

લેખકઃ—મુનિરાજશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી જગતના ભવ્ય આત્માઓને ધર્મનું સત્ય સ્વરૂપ સમજાવી ધર્મ માર્ગે યોજ્યા. સર્વત્ર અહિંસા ધ્વજ ફરકવા માંડ્યો. ઉંચ નીચના ક્ષુદ્ર ભેદો દૂર થઇ સર્વે આત્માઓ એક બીજાને આત્મ સ્વરૂપે જોવા લાગ્યા. ધન, સત્તાનો મદ ઓસરવા લાગ્યો, સાચી આર્યતા સર્વત્ર પ્રસરી, આર્યદેશ સર્વ રીતે સુખી સુખી હતો. હિંસા આદી દુષ્કર્મોને દૂર કરવામાં અને અહિંસા આદી સત્કર્મોને જીવનમાં સ્થાપવા પ્રજા પોતાનું કર્તવ્ય સમજતી. અનાર્યો પણ આવા વાતાવરણમાં આવીને આર્ય બનતા. આર્દ્રકુમાર જેવા સંત દશાને પ્રાપ્ત કરી કૃત કૃત્ય બન્યા. આ સર્વમાં ભગવાન મહાવીરસ્વામીના તપ, ત્યાગ અને સદ્બોધ કારણરૂપ છે. ભગવાન છેવટ સુધી જ્ઞાન દાન આપી સર્વ જીવો ઉપર ઉપકાર કરે છે. તત્ત્વજ્ઞાનના પિપાસુ માટે જ્ઞાન પરબ માંડી સર્વ જીવોને ઉપકારક બન્યા. છેવટમાં અપાપા નગરીમાં હસ્તિપાળ રાજાની સભામાં ચાતુર્માસ બિરાજ્યા હતા. કાર્તિક વદી તેરશથી અખંડ દેશના શરૂ કરી જેમાં પુણ્ય અને પાપના સ્વરૂપ વર્ણાત્મક પચાસ પચાસ અધ્યયનો પ્રકાશ્યા. તે સમયે અઢારગણ રાજાઓ (પ્રજાસત્તાક પદ્ધતીને અનુસરતા અધિકારીઓ) આવી જ્ઞાન લાભ મેળવતા હતા. તે સમયે નજીકના ગામડામાં દેવશર્મા બ્રાહ્મણને પ્રતિબોધવા ગૌતમસ્વામીને મોકલ્યા. છેવટે ઉત્તરાધ્યયનના છત્રીશ અધ્યયનો, આત્મિક જીવન પ્રાપ્તિના સરસ ઉપાયરૂપ અધ્યયનોનો પ્રકાશ કરી પ્રધાન અધ્યયને વિચારતાં સ્થુળ દેહનો, ત્યાગ કરી કાર્તિક વદી અમાસની છેલ્લી રાત્રીએ પરમ નિર્વાણને પામ્યા, સિદ્ધ સ્વરૂપ બન્યા, તે સમયે સર્વત્ર અંધકાર પ્રસર્યો. તેવા સમયે ગણ રાજાઓએ ભાવોદ્યોત મેળવવા દીપકો પ્રકટાવ્યા. દેવોએ રત્ન દીપકો દ્વારા પ્રકાશ ફેલાવ્યો. આત્મામાં અનંત. ઋદ્ધિરૂપ રત્નત્રયી રહેલી છે. વિકાસ કરતાં

વર્તમાન–સમાચાર

શ્રી કપડવંજ પંચના ઉપાશ્રયે બિરાજતા જૈનાચાર્ય વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજનાં આજ્ઞાધારી શિષ્ય પંન્યાસજી નેમવિજયજી મહારાજ, મુનિશ્રી વયોવૃદ્ધ ઉત્તમવિજયજી મહારાજ તથા ચંદનવિજયજી મહારાજ અને સાધ્વીજી મહારાજ દાનશ્રીજી તથા શાન્તિશ્રીજી આદિ તરફથી ગુરૂદેવ પૂજ્ય આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી આદિ તેમજ સાધ્વીજી મહારાજ વિગેરે ગુજરાનવાલાની ભયંકર પરિસ્થીતિમાંથી નિર્વિઘ્ને અમૃતસર શહેરમાં આવી ગયા તે નિમિત્તે કપડવંજ શ્રી શાંતિનાથજીનાં જિનાલયમાં પૂજા ભણાવવામાં આવી હતી અને સંઘમાં આયંબીલ ૨૫૦ ની તપસ્યા કરવામાં આવી હતી.

આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજનો સભા પર તા. ૩૦–૯–૪૭ નો અમૃતસરથી લખેલ પત્ર સભાને તા. ૧૬–૧૦–૪૭ ના રોજ મળ્યો છે. જેમાં તેઓશ્રી સાધુ, સાધ્વીજી અને શ્રાવક સમુદાય સાથે નિર્વિઘ્ને અંમૃતસર પહોંચી ગયા છે. તેઓશ્રી સહિસલામત રીતે અમૃતસર આવી જવાથી સભા ચિન્તામુક્ત થઇ છે.

સાંતમૂર્તિશ્રી વિજયકમલસૂરીશ્વરજી મહારાજની જયંતી.

આશો શુદ ૧૦ શુક્રવારના રોજ પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયકમલસૂરિ મહારાજની સ્વર્ગવાસ તીથી હોવાથી દર વર્ષ મુજબ આજરોજ મ્હોટા જિનાલયમાં જયંતી નિમિત્તે શ્રી નવપદજી મહારાજની પૂજા આ સભા તરફથી ભણાવવામાં આવી હતી. આંગી રોશની વગેરેથી દેવગુરુભક્તિ કરી સભાસદોએ જયંતી ઉજવી હતી.

સ્વ. આ. શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજની જયંતી.

ગયા ભાદરવા શુદી ૧૪ તા. ૨૯–૯–૪૭ સોમવારના રોજ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજની સ્વર્ગવાસ તીથી હોવાથી દર વર્ષની જેમ ગુરુ ભક્તિ નિમિત્તે આ વર્ષે પણ શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગ્રંથમાળા તરફથી અત્રે વિદ્વાન મુનિ શ્રી કલ્યાણચંદ્રજી (સોનગઢ શ્રી મહાવીર જૈન ચારિત્ર રત્નાશ્રમના અધિષ્ઠાતા)ના પ્રમુખપણા નીચે જયંતી ઉજવવામાં આવી હતી. જુદા જુદા ગુરુભક્તોએ ગુરુ મહારાજના ગુણગ્રામ માટે વિવેચનો કર્યા હતા. પ્રમુખસ્થાનેથી મહારાજશ્રીએ પણ બહુજ વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન કર્યું હતું. બપોરનાં મોટા જિનાલયમાં પ્રભુ પૂજા ભણાવી દેવ ભક્તિ કરી હતી. આ વર્ષે વિશેષ ભક્તિમાં અગાઉ થયેલ રૂા. ૧૫૦૦) ની રકમ માટે કરેલી વ્યવસ્થા મુજબ આગલે દિવસે ભાદરવા શુદી ૧૩ ના રોજ પંડિત સુખલાલજીભાઇને સાહિત્ય સુવર્ણ ચંદ્રક અર્પણ કરવા માટે વીરમગામનિવાસી શ્રી છોટાલાલ ત્રિકમદાસ પારેખના પ્રમુખપણા નીચે એક મેળાવડો યોજવામાં આવ્યો હતો. બહાર ગામથી આવેલા ગુરુભક્તો વગેરેએ પોતાના વ્યક્તવ્યો રજુ કર્યા હતા; અને રાત્રિના શેઠ ભોગીલાલભાઇ મગનલાલના પ્રમુખપણા નીચે રંજનકાર્ય માટે સંમેલન થયું હતું. એ રીતે આ વર્ષે ગુરુભક્તિ કરી જયંતી ઉજવી હતી.

શાંતિનાથ ચરિત્ર રૂ. ૭ાા તથા સાથે શ્રી વસુદેવ હિંડી રૂ. ૧૨ાા આ બંને રૂ. વીશની કિંમતના ગ્રંથો ભેટ મળી શકશે. ત્યારબાદ જે ગ્રંથો છપાશે, તે ભેટ મળી શકશે. માત્ર પોસ્ટેજ પૂરતા ખર્ચનું વી. પી. તે વખતે તેઓ સાહેબને મોકલવામાં આવશે.

અમારા માનવંતા લાઇફ મેમ્બરોને નમ્ર સૂચના.

અત્યાર સુધીમાં થયેલા લાઇફ મેમ્બરોને શ્રી વસુદેવ હિંડી તથા શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર (તૈયાર થવા આવ્યું છે તે તૈયાર થયેથી તરત જ સં. ૨૦૦૪ ના પોસ શુદ ૨ લગભગ) બંને ગ્રંથો પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરોને ભેટ, બીજા વર્ગના લાઇફ મેમ્બરને (ધારા પ્રમાણે) ભેટ મોકલવામાં આવશે માટે. હાલ એમાંથી એકપણ ગ્રંથ ભેટ મંગાવવા તસ્દી લેવી નહિં.

બીજા વર્ગમાંથી પ્રથમ વર્ગ થયેલાં માનવંતા લાઇફ મેમ્બરો.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશના આગલા અંકોમા જણાવ્યા પ્રમાણે અમારી નમ્ર સુચનાને માન આપી હાલમાં અપાતાં શ્રી સંઘપતિ રૂ. ૬-૮-૦ તથા શ્રી મહાવીર યુગની મહાદેવીઓ રૂ. ૩-૮-૦ રૂ. ૧૦) દશના બે ગ્રંથો રૂ. ૫૦)ના વધારાના આપી પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરો ઘણા બંધુઓ (આત્મિક અને આર્થિક દૃષ્ટિનો લાભ વિચારી) ઉત્સાહપૂર્વક થાય છે, તેમને ભેટ આપેલી છે. હવે આ માસમાં બીજા અન્ય ધર્મ બંધુઓ જે નવા બીજા વર્ગમાંથી પ્રથમ વર્ગમાં સભાસદો થયા છે તેના નામો નીચે મુજબ છે. પોશ માસમાં પ્રગટ થતા રૂ. ૨૦) ની કિંમતના બે ગ્રંથોનો ભેટનો લાભ લેવા જલદી પ્રથમ વર્ગમાં દાખલ થવા સુચના છે.

૧ શ્રી મોહનલાલજી જૈન સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી	૩ ભાવનગર સાકરલાલ ગાંડાલાલ ભેલાણી	૫ શાહ અમૃતલાલ ગિરધરલાલ
		૬ શાહ હિરાલાલ ફૂલચંદ
૨ શાહ મહીપતરાય વ્રજલાલ	૪ શાહ વલચંદ નારણદાસ	૭ શાહ પન્નાલાલ વર્ધમાન

બીજા વર્ગનાં લાઇફ મેમ્બરોને નમ્ર સુચના.

સ્થાનિક તથા બહાર ગામના સભ્ય સાહેબોને જણાવવાનું કે હજી સુધી રૂ. ૫૦) વિશેષ ભરી પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બર જે બંધુઓ નથી થયા તેઓ પણ વિચાર કરી તેમ કરી શકે માટે આસો વદી ૩૦ સુધી પહેલા વર્ગમાં દાખલ થઇ ભેટનો લાભ મેળવે તેમ ઇચ્છીએ છીએ. કદાચ તે પ્રમાણે ભેટનો વિશેષ લાભ મેળવવા ઇચ્છા ન વધે તો છેવટે ઉપરની મુદત સુધીમાં સભાને પત્ર લખી-શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર કિં. રૂ. ૬ાા તથા શ્રી મહાવીર પ્રભુનાં યુગની મહાદેવીઓ કિં. રૂ. ૩ાા ધારાસર ભેટ વેળાસર મંગાવી લેવા સૂચના છે. કારણ કે આ બંને ઉપયોગી ગ્રંથો બહુજ રૂચીકર અન્ય જૈન બંધુઓ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં મંગાવે છે, જેથી આસો વદી ૩૦ પછી તે બને બુકો સિલિક રહેવા સંભવ નથી, જેથી તે મુદત પછી આપ આ બુકો ભેટ તરીકે મંગાવવા ઇચ્છા ધરાવતા નથી તેમ ધારી તે સિલિકે નહિં રહે તો પછી સભા આપને આપી શકશે નહિં માટે આપને યોગ્ય લાગે તે રીતે વિચાર કરી દિવાળી પહેલાં વેલાસર મંગાવી લેવા નમ્ર સુચના છે.

નવા તૈયાર થતાં અપૂર્વ સાહિત્ય પ્રકાશનો.

(અનુવાદો)

૧ કથારત્નકોષ (જૈન કથા સાહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનનો અપૂર્વ ગ્રંથ)
૨ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર
૩ શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ ચરિત્ર
૪ મહાસતી દમયંતી ચરિત્ર (શ્રી ઉપયોગી સીરીઝ તરીકે.)

યોજનામાં

૫ શ્રી સુમતિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર (શ્રી સોમપ્રભાચાર્યકૃત) નંબર ૧-૩-૫ માં આર્થિક સહાયની અપેક્ષા છે.

૧ શ્રી વસુદેવહિંડી ગ્રંથ (શ્રી સંઘદાસગણિકૃત ભાષાંતર):

તત્ત્વજ્ઞાન અને બીજી ઘણી બાબતોને પ્રમાણિક ઠરાવવા સાદતરૂપ આ ગ્રંથની સુમારે પાંચમા સૈકામાં શ્રી સંઘદાસગણિ મહારાજે રચના કરેલી છે. મૂળ ગ્રંથનું બહુ જ પ્રયત્નપૂર્વકનું સંશોધનકાર્ય સદ્દગત મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ તથા વિદ્યમાન સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રી **પુણ્યવિજયજી મહારાજે** કરી જૈન સમાજ ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. ભારતનો ઇતિહાસ તૈયાર કરવા માટે અજોડ અને બહુ જ પ્રાચીન ગ્રંથ છે. દરેક જૈન જૈનેતર સાક્ષર અને સાહિત્યકારની પ્રશંસાને પાત્ર થયેલ આ ગ્રંથ છે. આવા બહુ મૂલ્ય ગ્રંથનું ભાષાંતર વિદ્વાન શા. રા. ભોગીલાલ જ. સાંડેસરા એમ. એ. અમદાવાદવાળા પાસે તૈયાર કરાવેલ છે. ખરેખરી જ્ઞાનભક્તિનું આ ઉત્તમોત્તમ કાર્ય છે. આ ગ્રંથમાં અનેક ઐતિહાસિક સામગ્રી અનેક જાણવા યોગ્ય વિષયો અને કથાઓ આવેલી છે. શુમારે છસોંહ પાનાનો ગ્રંથ કપડાનું પાકું બાઇન્ડીંગ સુંદર સચિત્ર કવર જેકેટ સાથે કિંમત રૂા. ૧૨-૮-૦ પોસ્ટેજ અલગ. પ્ર૦ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરોને ભેટ મળશે.

---

૨ શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર—શ્રી અજિતપ્રભસૂરિકૃત.

મૂળ ઉપરથી ગુજરાતી ભાષાંતર સુંદર-સરલ-વિવિધ કલરીંગ સચિત્રો સાથે, ઉંચા કાગળો ઉપર, સુંદર ગુજરાતી ટાઇપમાં છપાય છે ,પાકા બાઇન્ડીંગથી અલંકૃત કરવામાં આવશે. દેવાધિદેવ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુના બાર ભવોનું અપૂર્વ સ્વરૂપ, અનેક બીજી અંતર્ગત કથાઓ, બાર વ્રત અને બીજા વિષયો ઉપરની દેશના, અનુકંપા(જીવદયા)નું અદ્દભૂત, અપૂર્વ, અનુપમ વૃત્તાંત આ ચરિત્રમાં આવેલ છે જે મનન કરવા જેવું છે. કીંમત રૂા. ૭-૮-૦ માગશર માસ લગભગ પ્રકટ થશે.

" નૂતન સાહિત્ય પ્રકાશન "

૧ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર.

શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્યકૃત ૧૧૦૦૦ હજાર શ્લોક પ્રમાણ, પ્રાકૃત ભાષામાં બારમા સૈકામાં રચેલો તેનું ભાષાંતર છપાય છે. આ ચરિત્ર ગ્રંથકર્તા આચાર્ય મહારાજની વિદ્વત્તાપૂર્ણ સુંદર, અનુપમ, અલૌકિક રચના છે. આટલો મ્હોટો શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ગ્રંથ બીજો નથી. તેમ આવી મહત્વપૂર્ણ ચરિત્ર રચના ભાગ્યેજ બીજા ગ્રંથમાં હશે. પ્રભુના ભવોના વિસ્તૃત વર્ણન સાથે, પ્રભુના દશ ગણધરોના પૂર્વભવોના રસિક ચરિત્રો સાથે આપવામાં આવેલ છે. સાથે અનેક અંતર્ગત કથાઓ અને ઘણા જાણવા યોગ્ય વિવિધ વિષયો પણ આવેલાં છે. ગ્રંથ છપાય છે, આ એક અપૂર્વ કૃતિ છે. ૬૫ ફોર્મ સાડા પાંચસેંહ પૃષ્ઠ, અને આકર્ષક રંગીન ચિત્રો, મજબુત બાઇન્ડીંગવડે ગુજરાતી સારા અક્ષરોથી છપાય છે.

---

૨ શ્રી કથારત્નકોષ ગ્રંથ—શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્ય મહારાજે (સંવત ૧૧૫૮ માં પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલો છે. જેમાં સમ્યકૃત્વ આદિ તેત્રીશ સામાન્ય ગુણો અને પાંચ અણુવ્રત આદિ વિશેષ ગુણોને લગતી ૫૦ વિષયો સાથે તેની મૌલિક, સુંદર પઠનપાઠન કરવા જેવી અનુપમ કથાઓ વાચકોની રસવૃત્તિ આખો ગ્રંથ વાંચતા નિરસ ન કરે તેવી સુંદર રચના આચાર્ય મહારાજે કરી છે. આ ગ્રંથમાં આવેલ ગુણોનું સ્વરૂપ, તેનું વિવેચન, તેને લગતાં ગુણદોષો, લાભ-હાનિનું નિરૂપણ આચાર્ય મહારાજે એવી સુંદર પદ્ધતિ, સંકલનાથી કર્યું છે કે જેથી આ ગ્રંથની અનુપમ, અમૂલ્ય અપૂર્વ રચના બનેલ હોવાથી તે અપૂર્વ સાહિત્ય ગ્રંથ ગણાય છે. આ સુંદર ગ્રંથ મૂળ અમોએ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે, જેની મૂળની કિંમત રૂા. ૮-૮-૦ છે. જેનું આ સરલ શુદ્ધ ભાષાંતર પણ સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજની દેખરેખ નીચે થયેલ છે. તે ગ્રંથના પાના શુમારે પાંચસેંહ ઉપરાંત થશે. છપાય છે, આર્થિક સહાયની અપેક્ષા છે.

મુદ્રક : શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઇ : શ્રી મહોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : દાણાપીઠ-ભાવનગર.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

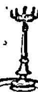
પુસ્તક ૪૫ મું. આત્મ સં. ૫૨ સંવત ૨૦૦૩.

અંક ૨ જો. ભાદરવો : સપ્ટેમ્બર

વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ સહિત.

પ્રકાશક—

— : શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા–ભાવનગર : —

અ નુ ક્ર મ ણિ કા.

આ માસમાં નવા થયેલા માનવંતા સભાસદો.

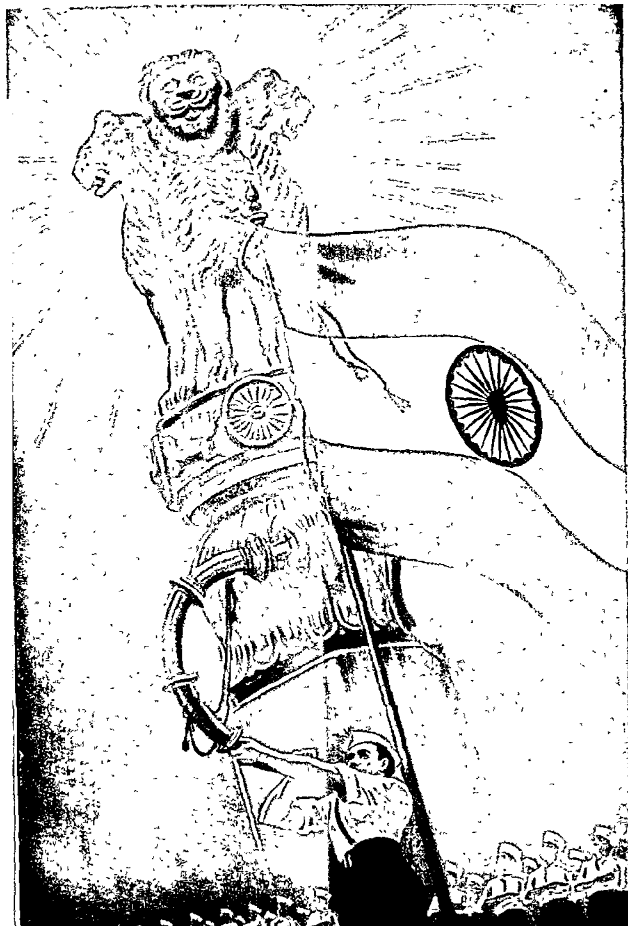
૧	મુનિરાજશ્રી કનકવિજયજી શાસ્ત્ર સંગ્રહ	(૧)	લાઇફ મેમ્બર	મુંબઈ
૨	શાહ ચીમનલાલ દલીચંદ ખીમચંદ	(૧)	,,	ધ્રાંગધ્રા
૩	શાહ લાલભાઇ ચીમનલાલ	(૧)	,,	અમદાવાદ
૪	શાહ રમણીકલાલ નાગરદાસ	(૧)	,,	મુંબઈ
૫	શાહ પોપટલાલ પુરૂષોત્તમદાસ	(૧)	,,	,,
૬	શ્રી વિજયદેવસૂર સંઘ જ્ઞાનભંડાર	(૧)	,,	,,
૭	શાહ સુમંતરાય ગુલાબચંદ	(૧)	,,	,,
૮	શ્રી એચ. જે. જૈન વાંચનાલય	(૧)	,,	બાંખલી
૯	ઝવેરી ઉત્તમચંદ કેશરીચંદ સુરતવાલા	(૧)	,,	બોરીવલી
૧૦	શાહ હસમુખલાલ મૂલચંદભાઇ	(૧)	,,	અમદાવાદ
૧૧	સંઘવી ગુલાબચંદ મંગળજી	(૧)	,,	કડી
૧૨	મહેતા અમૃતલાલ પ્રાણલાલ	(૧)	,,	કલકત્તા
૧૩	બ્હેન મીઠાંબાઇ દેવજી ધનજી	(૧)	,,	કચ્છગોધરા
૧૪	શાહ ગીરધરલાલ ખીમચંદ	(૧)	,,	ભાવનગર
૧૫	શાહ પ્રેમચંદ મોતીચંદ	(૧)	,,	,,
૧૬	શાહ મોહનલાલ મગનલાલ	(૨)	,,	,,

હવે પછી થનારા નવા પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરોને સૂચના.

આસો વદી ૩૦ સુધીમાં રૂા. ૧૦૧) આપી નવા થનારા માનવંતા લાઇફ મેમ્બરોને શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર રૂા. ૬ાા તથા શ્રી મહાવીર યુગની મહાદેવીઓ રૂા. ૩ાા એ બે ગ્રંથો ભેટ આપવામાં આવશે અને તે પછી પ્રગટ થતાં દરેક ગ્રંથો ભેટ આપવામાં આવશે.

હવે પછી નવા થનારા લાઇફ મેમ્બરોને નમ્ર સૂચના.

આસો વદી ૩૦ પછી બે માસ સુધીમાં રૂા. ૧૦૧) એકસો એક આપી આ સભામાં નવા થનારા માનવંતા લાઇફ મેમ્બરોને જ હવે પછી પ્રગટ થનાર શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર રૂા. ૭ાા તથા સાથે શ્રી વસુદેવ હિંડી રૂા. ૧૨ાા આ બંને રૂા. વીશની કિંમતના ભેટ મળી શકશે. માત્ર પોસ્ટેજ પુરતા ખર્ચનું વી. પી. તે વખતે તેઓ સાહેબને મોકલવામાં આવશે.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૩. ભાદ્રપદ પુસ્તક ૪૫ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૩. :: ઇ. સ. ૧૯૪૭ ઑક્ટોબર :: અંક ૨ જો.

સામાન્ય જિન સ્તવન.

(રાહ-કમલ હય મેરે સામને.)

જિનજી તું......મેરા આશરા, જીવન હય તેરે હાથ;
ભવજલધિ મેં ડુબ રહા મેં, બિન દીન હૈ નાથ. જિનજી તું...૧
નાહિં જાનું તૈરના, સુકાન નાહિં હાથ;
હૈ કરમકા જાલીમ સીતમ, નાહિં સુકાની સાથ. જિનજી તું...૨
રંગે જિનજી ! દરશન દિજે, કીજે કિંકર સાર;
ત્રિભુવન કે પ્રતિપાલક મેરા, દુ:ખડાં દૂર નિવાર. રંગે રંગે૦ જિનજી તું...૩
પ્યારા પ્રભુજી પરમ સુકાની !; ભવજલ તારણહાર !;
નેમિ-લાવણ્ય-દક્ષ કેરી, જીવન નૈયા તાર. પ્યારા પ્યારા૦ જિનજી તું...૪

લેખક:—મુનિરાજશ્રી દક્ષવિજયજી મહારાજ.

ભૂલી જવું.

દુનિયામહીં વાતો ઘણી, ભૂલી જવી મુશ્કેલ છે;
લાગ્યો હૃદયમાં ડંખ તે, વિસરી જવો મુશ્કેલ છે.
ભૂલી જવો મુશ્કેલ છે, અન્યના અપકારને;
ભૂલી જવું મુશ્કેલ છે, આપણા અપમાનને.
ભૂલી જવા મુશ્કેલ છે, વચન કડવાં ઝેરને;
ભૂલી જવા મુશ્કેલ છે, વિરોધીઓનાં વેરને.
ચાહો પરંતુ જો તમે, દુનિયામહીં શાન્તિ અને;
ચાહો તમારા જીવનમાં, શાન્તિ અને આનંદને.
દુનિયામહીં તો એ બધું, ભૂલી જવામાં માલ છે;
ભૂલી જતાં, તે, શીખવું, એ એક આશીર્વાદ છે.

અનંતરાય જાદવજી શાહ

સાચી પવિત્રતા

લેખકઃ-આચાર્યશ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

પરમ પવિત્ર સર્વજ્ઞ પ્રભુ પરમ ઉચ્ચ કોટીના આત્મા છે. બધાય પ્રકારની અપવિત્રતાથી મુકાઈને પવિત્ર બન્યા છે. જ્યાં સુધી કર્મનો સંસર્ગ હોય છે ત્યાં સુધી કોઇ પણ આત્મા પવિત્ર બની શકતો નથી. જેટલે અંશે કર્મની નિર્જરા થઇને આત્મિક ગુણુ પ્રગટે છે તેટલે અંશે આત્મા પવિત્ર બને અને જ્યારે સર્વ કર્મથી મુકાઈ જાય છે ત્યારે પરમ પવિત્રતા મેળવે છે. આત્મામાં સ્વાભાવિક પવિત્રતા રહેલી હોવાથી ઉપાયોદ્વારા પ્રગટ થઇ શકે; પણ સ્વભાવથી જ અપવિત્ર દેહ પવિત્ર બની શકે જ નહિં. દેહને પવિત્ર બનાવવાને માટે પાણીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે જેથી અશુચિ વસ્તુ દૂર થઇ શકે છે પણ પવિત્ર બની શકતું નથી, કારણ કે શરીર મળમૂત્રાદિ સાત ધાતુઓના પિંડરૂપ છે, છતાં વ્યવહારમાં શરીરને બહારથી ચોંટેલી અશુચિ વસ્તુ દૂર થવાથી પવિત્ર માનવામાં આવે છે. પણ તાત્ત્વિક દૃષ્ટિથી વિચાર કરીએ તો મળમૂત્રની ઉત્પત્તિનું સ્થાન જ શરીર હોવાથી તે પવિત્ર કેવી રીતે બની શકે ? પાંચ ઇંદ્રિયોને ધારણ કરવાવાળા પશુઓ તથા માનવીઓના દેહને આશ્રયીને મળમૂત્રની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેમાં પણ અપવિત્રતાનું કારણ તો માનવીઓનું જ મળમૂત્ર હોઇ શકે છે, પણ પશુઓનું હોતું નથી. તેનો માનવી માત્રને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે. માનવીના મળમૂત્રથી અપવિત્ર થયેલું સ્થાન ગાય, ભેંસ આદિ પશુઓના છાણરૂપ મળથી પવિત્ર થાય છે. ગોમૂત્ર ઘણા પવિત્ર કાર્યોમાં વપરાય છે. ગોમૂત્ર છાંટવાથી અપવિત્ર સ્થળ પવિત્ર થાય છે. જ્યાં પશુ પક્ષી આદિ પ્રાણીઓનો જ વસવાટ હોય એવા નિર્જન વગડામાં અપવિત્રતા કે અસ્વચ્છતા જેવું કાંઇ ખાસ હોતું નથી. ત્યાં આરોગ્યતા મેળવવાના અથવા તો મોજ-શોખના હેતુથી શ્રીમંતો તથા સાધારણ માણસો ઝૂંપડાં કે બંગલા બાંધીને હવાપાણીનો ઉપભોગ કરવા રહે છે પણ તેમને રહેતાં જ્યાં થોડા દિવસ થાય છે કે તરત જ તે સ્થળ માનવીઓના મળમૂત્રના સંસર્ગને લઇને અપવિત્ર તથા અસ્વચ્છ બની જાય છે. જેથી કરીને જે સ્થળ હવાપાણી સ્વચ્છ હોઈને આરોગ્ય આપવાવાળું હતું તે બગડી જવાથી રોગોત્પત્તિનું કારણ બને છે. એકેંદ્રિય માટી, પાણી, પવન તથા અગ્નિ આદિ અસ્વચ્છ તથા અપવિત્ર સ્થળો તથા માનવદેહને પવિત્ર તથા સ્વચ્છ બનાવવાં માટે વપરાય છે. આ બધુંય જોતાં સંસારમાં અસ્વચ્છતા તથા અપવિત્રતાના કારણભૂત માનવદેહ છે.

જગતમાં આત્મા સિવાય તાત્ત્વિક પવિત્રતા કયાંય નથી, છતાં દેહને પવિત્ર બનાવવાને માટે જે કાંઇ પ્રયાસ કરવામાં આવે છે તે કોલસાને ધોળો બનાવવાના પ્રયત્નની જેમ નિષ્ફળ છે. આત્માને પવિત્ર બનાવવાને માટે ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો સફળતા મળી શકે છે. ધોળું કપડું મેલથી કાળું થઇ ગયું હોય તો ક્ષાર આદિથી સાફ થઇ જવાથી ધોળું થાય છે, કારણ કે કપડામાં કાળાપણું સ્વાભાવિક નથી પણ મેલના સંસર્ગથી થયેલું છે એટલે કપડાનું સ્વાભાવિક ધોળાપણું આગંતુક મેલ દૂર થવાથી પ્રગટ થઇ શકે છે,

પણ સ્વભાવથી જ કાળા કોલસાને ધોળા બનાવવા માટે ગમે તેટલા ઉપચાર કરવામાં આવે તોયે તે ધોળા બની શકતા નથી પણ ઊલટી કાળાશ વધે છે તેવી જ રીતે આત્મા સ્વાભાવિક સ્વચ્છ અને પવિત્ર હોવાથી આગંતુક કર્મજન્ય મલિનતા પ્રયત્ને કરવાથી દૂર થઇ જઇને આત્મા સ્વચ્છ બની શકે છે પણ સ્વભાવથી જ અપવિત્ર દેહ પાણી તથા સુગંધી વસ્તુઓથી સ્વચ્છ તથા પવિત્ર બની શકતો જ નથી પણ સ્વચ્છ બનાવવામાં વપરાતી વસ્તુઓ જ દેહના સંસર્ગથી અપવિત્ર તથા અસ્વચ્છ બની જાય છે, તે નીચેના ઉદાહરણથી સ્પષ્ટ સમજાય છે.

એક ગામની ભાગોળે કેટલાક ભંગી મેલાના ઢગલા કરતા હતા. પાસેથી જ એક ધોરી માર્ગ વહેતો હતો. કેટલાક વટેમાર્ગુ ત્યાંથી પસાર થતા હતા. તેમણે તીવ્ર દુર્ગંધને લઇને નાક તથા મોં કપડાંથી બંધ કર્યાં અને ઘૃણાથી મોં બગાડી વારે ઘડીએ થૂંકતા જલદી જલદી ચાલવા માંડ્યું. એટલે વીષ્ટા બોલી કે-જુઓ, આ અમારી ઘૃણા કરે છે, પણ ગઇ કાલે જ અમને બજારમાં કંદોઇની દુકાનમાં સારાં ને સ્વચ્છ વાસણોમાં સ્વચ્છ કપડાથી ઢાંકી મૂકવામાં આવી હતી, ત્યારે આ અમારી ઘૃણા કરનારાઓ બજારમાં કંદોઇની દુકાન પર આવીને કંદોઇના રોકવા છતાં પણ કપડાં ઊંચાં કરીને અમને ઘણી જ ઉત્કંઠાથી જોતા હતા. પછી એમને પસંદ પડવાથી કંદોઇને મોં માંગ્યું મૂલ્ય આપીને અમને ખરીદીને લઇ ગયા. અમે એમના દેહનો એક જ દિવસ સંસર્ગ કર્યો તેથી અમારી આ દશા થઇ છે. જેઓ અત્યંત પ્રેમથી અમારો આદરસત્કાર કરતા હતા તેઓ જ અમને ઘૃણાની દૃષ્ટિથી જોઇને અમારો તિરસ્કાર કરી રહ્યા છે, અને અમારા નામ પર થૂંકી રહ્યા છે. અમે તો ફક્ત એક જ દિવસ માનવ દેહની સોબતમાં રહ્યાં છીએ એટલાથી અમારી આ દશા થઇ તો પછી ચોવીસે કલાક એ જ માનવની સોબતમાં રહેનાર આત્માની શી દશા થશે તે કહેવાને માટે અમે અશક્ત છીએ. છતાં એટલું તો કહીશું કે અમે તો ચૈતન્યવિહોણા જડ છીએ એટલે આટલી જ માઠી દશા ભોગવીને આવતી કાલે જ સ્વાદિષ્ટ ફળાદિ અન્ન આદિની મધુરતાના રૂપમાં પરિણત થઇ જઇશું પણ ચૈતન્ય હોઇને વિષયાસક્ત જડ બનેલા આત્માની અમારા કરતાં પણ અત્યંત માઠી દશા થવાની છે કે જેને સુધરતાં લાંબો કાળ નીકળી જશે.

આ પ્રમાણે અપવિત્ર તથા અસ્વચ્છ દેહની કોઇ પણ જડ વસ્તુથી શુદ્ધિ થઇ શકતી નથી. વ્યવહારમાં પાણીથી શુદ્ધિ માનવામાં આવે છે તે કહેવા પૂરતી બહારની ક્ષણિક શુદ્ધિ છે. ખરૂં જોતાં તો જેમ સ્વભાવથી જ કડવું કરિઆતું મીઠું બની શકતું નથી તેમ સ્વભાવથી જ અપવિત્ર દેહ પવિત્ર બની શકે જ નહિ તો યે આત્મશુદ્ધિ થાય તો તેના સંસર્ગને લઇને પવિત્ર બની શકે છે અર્થાત્ સ્વભાવથી જ પવિત્ર આત્મા કર્મમુક્ત થઇને પોતાનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યા પછી પવિત્ર થાય છે, તેના સંસર્ગથી દેહની શુદ્ધિ થઇ શકે છે, આત્માની શુદ્ધિ–પવિત્રતા એટલે કર્મના ક્ષયોપશમ તથા ક્ષયથી થવાવાળો આત્માનો વિકાસ. પવિત્ર આત્માઓના પ્રભાવથી દેહથી ઉત્પન્ન થતા મળાદિ શુદ્ધ–સુગંધીમય બનીને ઔષધરૂપે પરિણમે છે, જેનાથી માનવીઓના અનેક પ્રકારના મહાન વ્યાધિઓ મટી જાય છે. વિકાસી આત્માઓનો દેહ સુગંધમય તથા સ્વચ્છ હોય છે. અપવિત્ર શેષ દેહધારીઓ કરતાં શુદ્ધાત્માઓના દેહમાં આત્મિક વિશિષ્ટતા હોવાથી અતિશયવાળાં કહેવાય છે. આવી રીતે વિકાસી આત્માના સંસર્ગ સિવાય દેહની શુદ્ધિ થઇ

શકતી જ નથી, છતાં જેઓ આત્મશુદ્ધિની પ્રવૃત્તિ છોડીને આત્માની મલિનતા વધારનાર, વૈષયિક વાસનાઓથી વાસિત થઇને અર્થાત્ નિરંતર અત્યંત આસક્તિભાવથી વિષય સેવીને દેહને શુદ્ધ-સ્વચ્છ તથા સુગંધમય બનાવવાને જે કાંઇ પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે તે તેમનું અપૂર્વ સાહસ જ કહી શકાય. અધ્યવસાયની શુદ્ધિ વગર આત્મશુદ્ધિ થઇ શકતી નથી. અનાદિ કાળથી રાગ-દ્વેષના ગાઢ સંસ્કારોને લઇને અશુદ્ધ અધ્યવસાય આત્માની પ્રકૃતિ જેવા બની ગયા છે. અર્થાત્ અનાદિ કાળથી જ આત્મા અશુદ્ધ અધ્યવસાયવાળો છે. પણ પ્રથમ શુદ્ધ હતો અને પછીથી અશુદ્ધ થયો એવું કદાપિ બન્યું જ નથી. અશુદ્ધિ અનાદિ કાળથી જ ચાલી આવે છે, કારણ કે તેના હેતુભૂત કર્મો અનાદિથી જ આત્માની સાથે ઓતપ્રોત થઇને રહ્યાં છે, માટે અશુદ્ધને શુદ્ધ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે પણ શુદ્ધને અશુદ્ધ ન થવા દેવા પ્રયાસ કરાતો નથી. જો શુદ્ધને અશુદ્ધ ન થવા દેવાને માટે પણ પ્રયત્ન કરવો પડતો હોય તો પરમ વિશુદ્ધિને પામેલા અનંત સિદ્ધાત્માઓને પણ પ્રવૃત્તિ કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય, પરંતુ સંપૂર્ણ શુદ્ધિ મેળવ્યા પછી આત્મા કૃતકૃત્ય થઇ જાય છે એટલે તેને કાંઇ પણ કરવાપણું રહેતું જ નથી. જેમ મેલાં કપડાને ધોઇને ઊજળાં બનાવનાર ધોબી મેલ કાઢવા કપડાં ધોતાં પહેલાં કપડાંની સાથે મેલનો સંબંધ કરાવનાર કપડાના પ્રત્યેક તાંતણામાં રહેલી ચીકાસને કાઢવાને માટે આરવાળી ભઠ્ઠી ચઢાવે છે, જેથી દરેક તાંતણામાં રહેલી ચીકાસ તાંતણામાંથી છૂટી પડી જાય છે. પછી પાણીનાં ધોવાથી ચીકાસની સાથે જ મેલ ધોવાઇ જાય છે એટલે તે કપડું ઊજળું થાય છે. તેમ કર્મથી મેલા આત્માને ઊજળો (વિકાસી) બનાવનાર યોગી પુરુષ કર્મની સાથે સંબંધ કરાવનાર પ્રત્યેક આત્મપ્રદેશમાં રહેલી રાગ-દ્વેષની ચીકાસને કાઢવાને સમભાવરૂપ ખારથી ચીકાસને છૂટી પાડે છે, પછી શુદ્ધ અધ્યવસાયરૂપ પાણીથી આત્માને ધોઇ નાંખે છે એટલે આત્મા ઊજળો થાય છે. તે રાગ-દ્વેષની ચીકાસ સંપૂર્ણ નીકળી જવાથી પાછો કર્મથી મેલો થતો નથી અર્થાત્ આત્મપ્રદેશ સાથે ચોંટેલી રાગ-દ્વેષની ચીકાશ સાફ થઇ ગયા પછી આત્માને કર્મ ચોંટતાં નથી, માટે સંપૂર્ણ વીતરાગ દશા પ્રાપ્ત કરનાર શુદ્ધાત્માને અશુદ્ધ ન થવા દેવા માટે કાંઇ પણ પ્રયાસ કરવાની જરૂરત રહેતી નથી, પણ અનાદિથી રાગ-દ્વેષગ્રસ્ત આત્માના અશુદ્ધ અધ્યવસાયોને શુદ્ધ બનાવવાને માટે પ્રયાસ કરવામાં આવે છે. અશુદ્ધિ ટાળવાને માટે ધાર્મિક વ્યાપારોનો આદર અને અધાર્મિક વ્યાપારોનો ત્યાગ કરવાની પવિત્ર પુરુષોએ ભલામણ કરી છે. સામાયિક (સમભાવ), પ્રતિક્રમણ (પાપોથી પશ્ચાત્તાપપૂર્વક પાછું ફરવું.) દેવપૂજન તથા દર્શન, તીર્થ પર્યટન, સંતસમાગમ, સત્શાસ્ત્રોનું વાંચન તથા શ્રવણ આદિ અધ્યવસાયની શુદ્ધિના નિમિત્ત બનાવ્યાં છે. આ બધા ય નિમિત્તોનો આશ્રય લેવા છતાં પણ જે અધ્યવસાયની શુદ્ધિ કરી શકયા નથી અને તેના અંગે થનારી આત્મશુદ્ધિથી વંચિત રહી ગયા છે તેનાં ખાસ કારણો તો વસ્તુતત્ત્વની અજ્ઞાનતા, દેખાદેખી, અનુકરણ, અશ્રદ્ધા, અરુચિ અને ક્ષુદ્ર વાસના આદિ છે કે જેને લઇને તપ-જપ-સંયમ આદિ અનેક પ્રકારનો ધાર્મિક વ્યાપાર કરવા છતાં પણ કષાય-વિષયની ઉગ્રતાને લઇને સમ્યગ્દર્શનાદિની સાચી સંપત્તિ મેળવી શક્યા નથી. જો માનવીને એવી દૃઢ શ્રદ્ધા હોય કે સમ્યગ્દર્શનાદિ મારી સાચી સંપત્તિ છે, સુખસ્વરૂપ આત્મા છે, પરપૌદ્ગલિક વસ્તુનો ત્યાગ તે જ સાચી સ્વતંત્રતા છે, ઇચ્છાઓનો

અનાદર કરવામાં જ શાંતિ છે, સર્વ કર્મોથી મુકાઇ જવું તે જ સાચી વિશ્રાન્તિ છે, ઇત્યાદિ શ્રદ્ધાવાળો માનવી અધ્યવસાયોની શુદ્ધિદ્વારા આત્મશુદ્ધિ સાધી શકે છે અને તે વિલાસોમાં અનુકૂળતા મેળવી આસક્તિ વધારવા દેહાદિની શુદ્ધિ તરફ લક્ષ આપતો નથી, કારણ કે તે વિકાસી છે, વિકાસની વાટે વળેલો છે.

પવિત્રતા એક પ્રકારનો અસાધારણ ધર્મ છે, અને તે આત્મા સિવાય બીજે કયાંય પણ રહી શકતો નથી. જેવી રીતે પવિત્રતા ધર્મ છે તેવી જ રીતે અપવિત્રતા પણ ધર્મ છે કે જે પૌદ્ગલિક જડાત્મક વસ્તુઓમાં રહે છે. પવિત્રતા જ્ઞાનાદિની સહભાવી છે ત્યારે અપવિત્રતા વર્ણ ગંધાદિની સહભાવી છે. જે જ્ઞાનાદિનું આધારભૂત દ્રવ્ય છે તે પવિત્રતાનું પણ છે અને જે વર્ણાદિનું આધારભૂત દ્રવ્ય છે તે અપવિત્રતાનુ પણ છે. આત્મા જે અપવિત્ર કહેવાય છે તે તાત્ત્વિક નથી, કર્મની ઉપાધિને લઇને કહેવાય છે. આત્મા તો સ્વચ્છ સ્ફટિક જેવો છે. સ્ફટિક વિચિત્ર વર્ણવાળી વસ્તુઓના સંસર્ગને લઇને વિચિત્ર વર્ણવાળો જણાય છે, છતાં તે વિચિત્રતા સ્ફટિકની નથી પણ સંબંધવાળી વસ્તુઓની છે. વ્યવહારથી ભલે સ્ફટિકને કાળું પીળું કહેવામાં આવે પણ તે વર્ણ વિચિત્ર સંબંધવાળી વસ્તુઓ ખસી જવાથી ખસી જાય છે, ત્યારે સ્ફટિકની સ્વાભાવિક સ્વચ્છતા પ્રગટ થાય છે. ભિન્ન ધર્મવાળી વસ્તુઓનો સ્ફટિકની સાથે ગમે તેટલો સંબંધ થવા છતાં પણ સ્ફટિકની સ્વચ્છતામાં અંશ માત્ર પણ ફરક પડતો નથી. તેવી જ રીતે આત્માની જ્ઞાનસ્વરૂપ પવિત્રતા અનેક પ્રકારની અપવિત્ર જડાત્મક વસ્તુઓના સંસર્ગથી અંશ માત્ર પણ નષ્ટ થતી નથી. આત્મામાં અપવિત્રતા, અજ્ઞાનતા દેખાય છે તે જડાત્મક વસ્તુઓના સ્વચ્છ આત્મામાં પડતા ઓળા છે, માટે તે આત્મસ્વરૂપ નથી. તો યે વ્યવહારથી આત્મા અજ્ઞાની અપવિત્ર કહેવાય છે. તે જડસ્વરૂપ અપવિત્ર કર્મપુદ્ગલો ખસી ગયા પછી જ્ઞાનસ્વરૂપ પવિત્રતા પ્રગટ થવાથી જ્ઞાની પવિત્ર કહેવાય છે. મલિનતા ધર્મના અભાવવાળી સ્વચ્છ વસ્તુઓમાં અસ્વચ્છ મલિનતા ધર્મવાળી વસ્તુઓના ઓળા પડે છે અને તે સ્વચ્છ વસ્તુઓમાં દેખાય જ છે. જે દેખાય છે તે મલિન વસ્તુ છે, છતાં સ્વચ્છ વસ્તુમાં આરોપ કરીને સ્વચ્છ વસ્તુને અસ્વચ્છ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે જેથી તેને વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે.

આત્મા એક સ્વરૂપવાળો હોવા છતાં પણ કર્મના વિકારોને લઈને અનેક સ્વરૂપે ઓળખાય છે. અરૂપી, અભેદ્ય, અછેદ્ય આદિ વિકારોથી શૂન્ય હોવા છતાં રૂપ તથા ભેદન–છેદન આદિ કર્મના કાર્યોનો આત્મામાં આરોપ કરીને આત્માને અરૂપી તથા છેદ્ય, ભેદ્ય આદિ અવસ્થાવાળો માનવામાં આવે છે. જો કે વ્યવહારિક દૃષ્ટિથી માનવાથી બાધ આવતો નથી; છતાં નૈશ્ચયિક દૃષ્ટિની ઉપેક્ષા કરી શકાય નહિ, કારણ કે વ્યવહારિક દૃષ્ટિ અતાત્ત્વિક છે અને નૈશ્ચયિક દૃષ્ટિ તાત્ત્વિક છે. જો કેવળ વ્યવહારિક દૃષ્ટિ માનીને નિશ્ચયનો નિષેધ કરવામાં આવે તો મૂળ શુદ્ધ વસ્તુનો અભાવ થઇ જાય છે. જેમકે કડું, કુંડળ, કંઠી આદિ ઘરેણાં માનવામાં આવે અને સુવર્ણનો નિષેધ કરવામાં આવે તો સુવર્ણનો અભાવ થવાથી કડા, કંઠી જેવી વસ્તુનો અભાવ થઇ જાય છે. તેમ શુદ્ધ આત્માનો નિષેધ કરવામાં આવે તો પછી નર, નારક આદિ અવસ્થા જેવું કશુંય રહેતું નથી અર્થાત પરિણામોને માનીને પરિણામનો નિષેધ થઇ શકે જ નહિ, કારણ કે પરિણામ વગર પરિણામી જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી. પરિણામ સ્વભાવ તથા વિભાવના ભેદથી બે પ્રકારના છે. કર્મના સંયોગથી થવાવાળા આત્માના પરિણામ

તે વિભાવ અને શુદ્ધ આત્મામાં થવાવાળા તે સ્વભાવ. આ બંને પ્રકારના પરિણામો પરિણામીના અભાવથી હોઇ શકે નહિં, માટે નૈશ્ચયિક દૃષ્ટિથી શુદ્ધ સ્વચ્છ સ્વરૂપવાળો આત્મા માન્યા વગર ચાલે નહિં. વ્યવહાર ચર્મચક્ષુથી જોનારો છે એટલે જ્યારે જ્યારે જેવું દેખાય ત્યારે તેવું માને છે, ત્યારે નિશ્ચય જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જોનારો હોવાથી બનાવની મૂળભૂત તાત્વિક વસ્તુને માને છે, અનેક પ્રકારની અશુદ્ધ અવસ્થામાં વ્યવહારવાળાને દૃષ્ટિગોચર થતા આત્માને એક શુદ્ધ સ્વરૂપે જ જુએ છે. ખાટા, ખારા, મીઠા તથા તીખા આદિ પદાર્થોના સંસર્ગને લઇને અનેક સ્વાદને ધારણ કરવાવાળા પાણીમાં મધુરતા માને છે ત્યારે વ્યવહારવાળો સરબત, સોડા આદિ અનેક સ્વાદને જ માનવા માટે તાત્વિક દૃષ્ટિથી જોયા વગર સાચી વસ્તુ દેખાય નહિં તેથી સાચું સમજાય પણ નહિ.

આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં સંસારમાં એક આત્મા જ સાચી, શુદ્ધ, સ્વચ્છ, પવિત્ર વસ્તુ છે; બાકી આત્માની સાથે અનાદિકાળથી સંબંધ ધરાવનાર કર્મ અપવિત્ર અશુદ્ધ છે. એટલે તેના કાર્યરૂપ જડાત્મક જગત અપવિત્ર છે. કારણ કે દૃશ્ય જાગૃત દેહસ્વરૂપ છે અને તે કર્મનો વિકાર હોવાથી પવિત્ર હોઇ શકે નહિં. કર્મ અત્યંત સૂક્ષ્મ હોવાથી ક્ષાયોપશમિક અથવા તો ક્ષાયિક અતિશાયી જ્ઞાન સિવાય પ્રત્યક્ષ દેખી શકાય નહિ, પણ તેના કાર્યરૂપ સ્થૂલ દેહોથી અનુમાનથી જાણી શકાય. જેટલા વિષયો છે તે બધા જીવે દેહપણે ધારણ કરેલા તથા ધારણ કરીને છોડી દીધેલા શરીરો છે. જીવને ભોગોપભોગમાં વપરાતી વસ્તુ માત્ર કર્મના કાર્યરૂપ શરીરો છે, જીવને ગ્રહણ કરેલા શુદ્ધ પુદ્‌ગલ સ્કંધો કે જેને વર્ગણા કહેવામાં આવે છે. તે પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષયરૂપે વાપરી શકાતા નથી, માટે તે ઇંદ્રિયોના અવિષયરૂપ છે. કર્મો સૂક્ષ્મપણાને લઇને અદૃશ્ય હોવાથી તેની અપવિત્રતા પણ અદૃશ્ય છે, છતાં દેહાદિની અપવિત્રતાથી તેની અપવિત્રતા સમજી શકાય છે, કારણ કે દેહમાં અપવિત્રતા કારણરૂપ કર્મની છે. કારણસ્વરૂપ કર્મમાં તથા કાર્યસ્વરૂપ દેહાદિમાં જે શુભાશુભપણું તથા શુદ્ધાશુદ્ધપણું કહેવાય છે તે વ્યવહારથી છે માટે તાત્વિક નથી, કારણ કે શુભ હોય કે અશુભ, પણ જે કર્મને લઇને આત્મા શુદ્ધિ મેળવી શકતો નથી તે શુદ્ધ હોઇ શકે જ નહિં, માટે જ કર્મમાં શુદ્ધિ, પવિત્રતા કે શુભપણું અતાત્વિક છે, માટે તેના કાર્યરૂપ દેહાદિમાં પણ અતાત્વિક જ હોઇ શકે છે. જેટલે અંશે આત્મા કર્મથી મુકાય છે તેટલે અંશે શુદ્ધ થાય છે. સંપૂર્ણ મુકાઇ જવાથી સંપૂર્ણ શુદ્ધિ મેળવી શકે છે માટે આત્માની સાચી પવિત્રતા પ્રગટ કરવાને કર્મથી સંપૂર્ણ મુક્તિ મેળવવાની આવશ્યકતા છે.

સાધ્યની દૃષ્ટિએ સાધક નયાવતાર

(લે૦ સંવિજ્ઞપા૦ મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી).

(આત્માના સંબંધમાં સાત નયો નીચે ઈન્વર્ટેડમાં મૂકાયેલ ચૌદ બોલમાં ઉતારેલા જે 'તત્ત્વજ્ઞાન' નામક પુસ્તિકામાં વાંચવામાં આવેલ; જેનો આશય પરમ ગંભીર હોઈ એક સજ્જન વિદ્વાનને આનો ટૂંકો ભાવાર્થ સમજાવવા જણાવેલ. તે ઉપરથી સાધક જનોને ઉપયોગી ધારી અત્ર લેખ તરીકે આપવામાં આવે છે).

૧–"એવંભૂત દૃષ્ટિથી ઋજુસૂત્ર સ્થિતિ કર".

જેવા પ્રકારે શુદ્ધ નિશ્ચયથી આત્માની એવંભૂત શુદ્ધ સ્વરૂપ સ્થિતિ છે, તે દૃષ્ટિ લક્ષમાં રાખી ઋજુસૂત્રપણે–વર્તમાન પર્યાયમાં તથાપ્રકારે સ્થિતિ કર એટલે કે–વર્તમાનમાં શુદ્ધ સ્વરૂપમાં વર્ત.

૨–"ઋજુસૂત્ર દૃષ્ટિથી એવંભૂત સ્થિતિ કર".

અને વર્તમાન પર્યાયની ઋજુસૂત્રની દૃષ્ટિએ પણ જેવા પ્રકારે આત્માનું એવંભૂત શુદ્ધ નિશ્ચય સ્વરૂપ છે, તેવા પ્રકારે સ્થિતિ કર અથવા વર્તમાન વ્યવહારરૂપ આચરણની દૃષ્ટિએ પણ જેવું શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ છે તેવી સ્થિતિ કર, શુદ્ધ સ્વરૂપ થા!

૩–"નૈગમ દૃષ્ટિથી એવંભૂત પ્રાપ્તિ કર".

નૈગમ દૃષ્ટિથી એટલે કે–જેવા પ્રકારે ચૈતન્ય લક્ષણથી આત્મ લોકપ્રસિદ્ધ વ્યવહારથી વ્યવહારાય છે, તે દૃષ્ટિથી લક્ષમાં રાખી એવંભૂત શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપે સ્થિતિ કર, અથવા નૈગમ એટલે જેવા પ્રકારે વીતરાગભક્તિ વૈરાગ્ય આદિ મોક્ષસાધક વ્યવહાર લોકપ્રસિદ્ધ છે; તે દૃષ્ટિથી–વ્યવહાર આચરણની દૃષ્ટિથી એવંભૂત એટલે કે જેવા પ્રકારે આત્મસ્વરૂપ છે તેવા પ્રકારે થા! આ લોકપ્રસિદ્ધ વ્યવહાર આચરીને પણ નિરંતર એવંભૂત–યથોક્ત આત્મસ્વરૂપ પામવાનું જ લક્ષ રાખ!

૪–"એવંભૂત દૃષ્ટિથી નૈગમ વિશુદ્ધ કર".

અને એવંભૂત દૃષ્ટિથી એટલે સાધ્ય એવા શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને નિરંતર લક્ષમાં રાખી નૈગમથી ચૈતન્યલક્ષણ આત્માને વિશુદ્ધ કર, અથવા લોકપ્રસિદ્ધ મોક્ષસાધક વ્યવહારને વિશુદ્ધ કર!

૫–"સંગ્રહ દૃષ્ટિથી એવંભૂત થા".

સામાન્યગ્રાહિ એવા સંગ્રહનયની દૃષ્ટિથી એવંભૂત થા! સંગ્રહનયની દૃષ્ટિની અપેક્ષાએ સર્વ જીવ સત્તાથી સિદ્ધ સમાન છે. આ દૃષ્ટિ લક્ષમાં રાખી એવંભૂત થા, અર્થાત્ જેમ આત્મસ્વરૂપ છે તેવી સ્થિતિને પામેલો થા, એવો સ્વરૂપસ્થ થા!

૬–"એવંભૂત દૃષ્ટિથી સંગ્રહ વિશુદ્ધ કર".

એવંભૂત અર્થાત્ જેવું યથાસ્થિત શુદ્ધ સહજ આત્મસ્વરૂપ છે, તેવી દૃષ્ટિથી, તે અપેક્ષા દૃષ્ટિ સન્મુખ રાખી સંગ્રહ અર્થાત્ જે પોતાની સ્વરૂપ સત્તા છે, તે વિશુદ્ધ કર એટલે કે શુદ્ધ નિશ્ચયસ્વરૂપ લક્ષમાં રાખી તેને અનુકૂળ શુદ્ધ વ્યવહારનું એવું અનુષ્ઠાન કર કે, જેથી કરીને–જે સાધનવડે કરીને તે એવંભૂત આત્મારૂપ સાધ્ય સિદ્ધ થાય.

૭–"વ્યવહારદૃષ્ટિથી એવંભૂત પ્રત્યે જા".

વ્યવહારદૃષ્ટિથી એટલે પરમાર્થસાધક વ્યવહારદૃષ્ટિથી એવંભૂત પ્રત્યે જા, શુદ્ધસ્વરૂપ પ્રત્યે જા કારણ કે સર્વ વ્યવહાર–સાધનનું એક જ સાધ્ય સ્વરૂપસિદ્ધ છે.

૮–"એવંભૂત દૃષ્ટિથી વ્યવહાર વિનિવૃત્તિ કર".

એવંભૂત–નિશ્ચયરૂપ શુદ્ધ સ્વરૂપદૃષ્ટિથી–લક્ષમાં રાખી વ્યવહાર વિનિવૃત્તિ કર, એવી ઉત્તરોત્તર ચઢતી આત્મદશા ઉત્પન્ન કરતો જા, કે જેથી પછી વ્યવહાર સાધનની વિનિર્વૃત્તિ થાય, અપેક્ષા ન રહે (કારણ સમસ્ત વ્યવહાર નિશ્ચયની સિદ્ધિ માટે છે તેની સિદ્ધિ થતી જાય છે, તેમ તેમ વ્યવહારની નિવૃત્તિ થાય છે).

૯–"શબ્દ દૃષ્ટિથી એવંભૂત પ્રત્યે જા."

શબ્દ દૃષ્ટિથી એટલે આત્મા. શબ્દના ખરેખરા અર્થમાં એવંભૂત–શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રત્યે જા! દાખલા તરીકે–જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર પ્રાપ્ત ગમન પરિણમન કરે તે આત્મા. એમ 'આત્મા' શબ્દનો અર્થ છે. આ શબ્દના યથાર્થ અર્થરૂપ દૃષ્ટિ લક્ષમાં રાખી એવંભૂત પ્રત્યે જા–શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પામ.

૧૦–"એવંભૂત દૃષ્ટિથી શબ્દ નિર્વિકલ્પ કર".

એવંભૂત–શુદ્ધ સ્વરૂપલક્ષી દૃષ્ટિથી શબ્દને યથાર્થ અર્થરૂપ 'આત્મા' નામધારી શબ્દને નિર્વિકલ્પ કર, અર્થાત્ આત્મા સિવાય જ્યાં બીજો કંઇ પણ વિકલ્પ વર્તતો નથી એવો કર, વિકલ્પ આત્મધ્યાનને–શુકલધ્યાનને પામ!

૧૧–"સમભિરૂઢ દૃષ્ટિથી એવંભૂત અવલોક".

સમભિરૂઢ–નિશ્ચય સ્વરૂપની સાધનામાં સમ્યક્‌પણે અભિરૂઢ–અતિ ઊંચે ચઢેલ ઉચ્ચ ગુણસ્થાન સ્થિતિને પામેલ એવી દૃષ્ટિથી એવંભૂત એટલે જેવા પ્રકારે મૂળ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ છે તે અવલોક, જો; કારણ કે સમભિરૂઢ સ્થિતિવાળાને પ્રત્યક્ષ પ્રગટ એવંભૂત આત્મદર્શન–કેવલદર્શન થાય છે.

૧૨–"એવંભૂત દૃષ્ટિથી સમભિરૂઢ સ્થિતિ કર".

એવંભૂત–શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ સ્થિતિની દૃષ્ટિથી સમભિરૂઢ–આત્મસ્વરૂપમાં સમ્યગ્‌પણે અત્યંત આરૂઢ એવી પરમ યોગદશાસંપન્ન સ્થિતિ કર, સ્વરૂપારૂઢ–યોગારૂઢ સ્થિતિ કર.

૧૩–"એવંભૂત દૃષ્ટિથી એવંભૂત થા".

એવંભૂત દૃષ્ટિથી–શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ સ્થિતિની દૃષ્ટિ લક્ષમાં રાખી એવંભૂત થા! અર્થાત્ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં જેણે સ્થિતિ કરી છે એવો સ્વરૂપસ્થિત થઈ જા.

૧૪–"એવંભૂત સ્થિતિથી એવંભૂત દૃષ્ટિ શમાવ".

અને આવા પ્રકારે એવંભૂતસ્થિતિથી–યથાસ્થિત શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિતિથી એવંભૂત અર્થાત્ આત્મસ્વરૂપ સ્થિતિથી દૃષ્ટિ શમાવ. અર્થાત્ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ જે તારું સાધ્ય, ધ્યેય, લક્ષ હતું તે શુદ્ધ સહજાત્મસ્વરૂપમાં તો તું હવે સ્થિત થઈ ચૂક્યો છે, એટલે હવે જુદી એવી એવંભૂતદૃષ્ટિ રહી નથી. દૃષ્ટિ અને સ્થિતિ બન્ને એકરૂપ–એકાકાર થઇ ગયા છે, એકમેકમાં સમાઇ ગયા છે, તન્મય થઇ ગયા છે; એટલે હવે એનું અલગ–જુદું ગ્રહણ કરવાપણું રહ્યું નથી. 'દૃષ્ટિ પ્રમાણે સૃષ્ટિ' તેં ઉત્પન્ન કરી દીધી છે માટે હે પરબ્રહ્મ! હવે તે એવંભૂતદૃષ્ટિને પણ શમાવી દે, કારણ કે તે તું જ છો! દૃષ્ટિ અને સ્થિતિની એકરૂપતારૂપ પરમસિદ્ધ અભેદરૂપ, પરમનિશ્ચયરૂપ પરમયોગદશાને તું પામ્યો છે.

આ. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિના ઉપલબ્ધ ગ્રંથોનો ટૂંક પરિચય
(દ્વાત્રિંશદ્દ્વાત્રિંશિકા—બત્રીશ બત્રીશીઓ)

લે૦—આચાર્યશ્રી વિજયપદ્મસૂરિજી મહારાજ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૦ થી ચાલુ)

અઢારમા શ્લોકમાં વિષયસેવનમાં અને વિષયત્યાગમાં મનોવ્યાપારની જ પ્રધાનતા છે. એટલે વિષયના કડવા વિપાક જાણતાં તે ઉપર જો અરુચિભાવ થયો, તો તેનો ત્યાગ કરતાં વાર લાગતી જ નથી. અને એથી ઊલટું કરનારા જીવો કાયાદિથી નથી સેવતાં છતાં પણ મનથી જ વિષયસેવનજન્ય ચીકણાં કર્મ બાંધે છે. તેવા માનસિક વિચારોને ઉત્પન્ન કરનાર, ટકાવનાર અથવા વધારનાર નિમિત્તોની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જરૂર તપાસ કરવી જોઇએ. વગેરે બીના જણાવી હોય તેમ લાગે છે. તે શ્લોક આ પ્રમાણે જાણવો.

मनसोऽपैति विषयान्, मनसैवातिवर्त्तते ।
किमेवं यद्बहु[illegible] वा, शरीरे बहिरेव वा ॥ १८ ॥

(અર્થ ઉપર કહ્યો છે).

ઓગણીશમા શ્લોકમાં જણાવ્યું છે કે—અહંકારની ઉત્પત્તિમાં મમત્વ કારણ નથી પણ ખરી બીના એ છે કે—અહંકારથી મમતા પ્રકટે છે, કારણ કે અહંકારની હયાતીમાં જ તેનો સંભવ છે. માટે સમજવું જોઇએ કે—ખરૂં દુઃખનું કારણ—અહંકાર છે. તેનો ત્યાગ એ જ ખરો સુખનો માર્ગ. એ વાત દિવાકરજી અહીં રહસ્યરૂપે જણાવે છે. તે શ્લોક આ—

न ममत्वादहंकारस्तस्मात्तु ममता मता ।
संकल्पाव्यभिचारित्वात्तस्मिन्नेवाशिवास्पदम् ॥

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સર્વ દોષોનું મૂલ અહંકારનો નાશ શાથી થાય? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો કરતાં વીશમા શ્લોકમાં જણાવે કે—**'नाहमस्मीति'** એટલે—હું લક્ષાધિપતિ વગેરે સ્વરૂપવાલો નથી. આ ભાવનાને ભાવ સ્વરૂપે અને અભાવ સ્વરૂપે સમજવાથી જરૂર અહંકાર નાશ પામે છે. એમ કહી શાંતિનું ખરૂં સ્વરૂપ વગેરે પણ જણાવી દીધું છે. તે શ્લોક આ પ્રમાણે—

नाहमस्मीत्यभावो वा, भावो वाऽभ्युपगम्यते ।
प्रपञ्चो परमः शांति—रव्युच्छित्तेरशून्यता ॥२०॥

એકવીશમા શ્લોકમાં સુખ—દુઃખની વ્યાખ્યા વગેરે જણાવી ૨૭મા શ્લોકમાં જણાવે છે કે—

यथागदपरिज्ञानं, नालमामयशांतये ।
अचारित्रं तथा ज्ञानं, न बुद्धयध्यवसायतः ।२७।

જેમ રોગને જાણવા માત્રથી તેની શાંતિ ન થાય પણ જેમ અહીં રોગને દૂર કરવા માટે જ્ઞાનની સાથે આશયશુદ્ધિ આદિ ક્રિયાની જરૂર છે તેવી રીતે કર્મરોગને દૂર કરવા માટે ચારિત્ર રહિત જ્ઞાન નકામું છે; એટલે જ્ઞાન ક્રિયાથી જ કર્મરોગ નાશ પામે છે. ઈત્યાદિ બીજી પણ અપૂર્વ બીના આ બત્રીશીમાં માર્મિક રીતે જણાવી છે.

અઢારમી બત્રીશીના પહેલા શ્લોકમાં અનુશાસનના સાધનો, બીજા શ્લોકમાં અનુશાસન કરનારના સૌમ્યતા, તેજ, કરુણા, બાહ્યશૌચ, અભ્યંતરશૌચ, અધ્યાત્મ વગેરે ગુણો જણાવ્યા છે. વીશમી દ્વાત્રિંશિકામાં—દિવાકરજી મહારાજે શરૂઆતમાંજ જણાવ્યું છે કે જ્ઞાનાદિ લક્ષ્મીથી વધતા શ્રી વર્ધમાન પ્રભુનું શાસન દરેક પદાર્થને અંગે ઉત્પાદ—વ્યય—ધ્રૌવ્ય—દ્રવ્ય ગુણ-પર્યાયનું સ્વરૂપ જણાવનાર હોવાથી તે (જિન

યાત્રાના નવાણું દિવસ

લેખક—મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી

૧. જ્ઞાન અને ક્રિયા.

મહાનુભાવ, તમો વખતસર આવી ગયા છો. પ્રાતઃકાળમાં આ ગિરિરાજ પર કોઈ અનેરી ખુશનુમા છવાય છે. એની સ્ફુર્તિ કોઇ અજબ પ્રેરણા પાય છે. એ સમયમાં મનન-ચિંતન કરવામાં ગમ્મત આવે છે.

ગુરુમહારાજ, આપ સાથે ગઈ કાલની વાતથી જ મને તો રસ પડ્યો છે. જરૂર હું નિર્દિષ્ટ સમયમાં હાજર થઇ જવાનો.

વાતનો આરંભ કરતાં મારે કહેવું જોઇએ કે પૂજ્ય શ્રી તીર્થંકરદેવોએ કહેલું અને વિદ્વાન્ ગણધર મહારાજાના હાથે એની ગુંથણી થયેલી—એવું અંગ સાહિત્ય અને પાછળથી પૂર્વાચાર્યોની કલમથી એ ઉપર થયેલ ટીકાટિપ્પણ—એ સર્વ પુસ્તકારુઢ તો ભગવાન મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ પછી લગભગ હજાર વર્ષે થયું. એ દરમિયાન અવસર્પિણી કાળના કારણે સ્મરણશક્તિની ન્યૂનતાને લઇ ઘણું વિસરાઇ ગયું. દેશમાં પડેલા મોટા દુકાળો અને ધાર્યા સમયમાં શ્રમણવર્ગ એક સ્થાને એકત્ર ન થઈ શકયો એ કારણથી પણ કેટલુંક ભૂલાઇ ગયું. પાછળથી જેટલી શક્તિ હતી એના જોરે બનતાં ઉપાયો સેવી પૂજ્ય શ્રી દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણે એ સર્વની નોંધ કરી લીધી. જ્યાં પરિસ્થિતિ આ પ્રમાણે હોય ત્યાં સંભવ છે કે પાઠભેદ અને મતાંતર સંભવે જ. કેટલીક બાબતોનો પૂરો મેળ ન પણ મળે. થોડીકમાં પુનરાવર્તનનો દોષ સંભવે અને લખતી વેળા સાલવારીનો ક્રમ ન પણ સચવાય.

આમ છતાં મારે ભાર મૂકીને કહેવું જોઇએ કે જે સાહિત્ય ઉપલબ્ધ છે તે વિશાળ છે એટલું જ નહીં પણ હરકોઇ જિજ્ઞાસુની તૃષાને છીપાવી આત્મકલ્યાણના પંથે એને સરલતાથી લઈ જાય તેવું છે.

સાહિત્યનો સંગ્રહ ચાર પ્રકારે થયેલો છે. અનુયોગના નામે તે ઓળખાય છે. ૧. દ્રવ્યાનુયોગ, ૨. ગણિતાનુયોગ, ૩. કથાનુયોગ, ૪. ચરણકરણાનુયોગ. સમજાય તેવી ભાષામાં કહું તો પ્રથમમાં તાત્વિક વિષય, બીજામાં ખગોળ-ભૂગોળ વિ૦, ત્રીજામાં કથા-વાર્તા અને ચરિત્રો જ્યારે ચોથામાં અમલમાં મૂકવાની ક્રિયા, કરણી કે વિધાન. આપણા વાર્તાલાપમાં અવારનવાર

શાસન) ઉત્પાદાદિના સંગ્રહવાળું છે. તે શ્લોક આ પ્રમાણે—

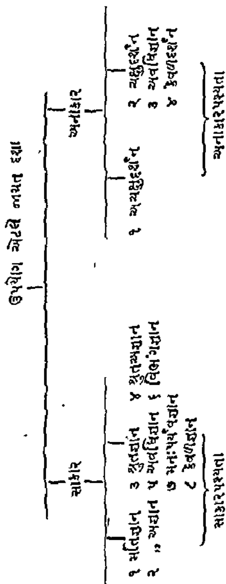
उत्पादविगमध्रौव्य-द्रव्यपर्यायसंग्रहम् ॥
कृत्स्नं श्रीवर्धमानस्य, वर्धमानस्य शासनम् ॥१॥

ચોથા શ્લોકમાં દિવાકરજી જણાવે છે કે-તમામ વાદીઓની પરિસ્થિતિ વિચારતાં છેવટે એ નિર્ણય થાય છે કે-તેઓ સ્વપક્ષસિદ્ધિ આદિ પ્રસંગે વિવિધ પ્રમાણનો આશ્રય જરૂર લ્યે છે, છતાં વિવિધ નામ-આશયભેદથી વિવાદ કરે છે. છઠ્ઠા શ્લોકમાં જે જ્ઞાનથી કે આચારથી જે દોષ શાંતિ પામે નાશ-પામે, તે જ્ઞાન કે તે આચારને તે દોષની શાંતિના ઉપાય જાણવા વગેરે બીના જણાવી સાતમા શ્લોકમાં જણાવે છે કે-સંસારના કારણો જેટલા છે તેટલા કારણો નિર્વાણના છે. આ વચન ગંભીરાર્થવાળું હોવાથી અપેક્ષાદૃષ્ટિને લક્ષ્યમાં રાખીને દિવાકરજીએ બહુજ ટૂંકામાં સૂત્રરૂપે જણાવ્યું છે. બારમા શ્લોકમાં બૌદ્ધદર્શનાદિને લગતા વિચારને અંગે કંઇક નિર્દેશ કરતાં હોય તેમ જણાય છે. તેવી પ્રરૂપણા સમ્મતિના ત્રીજા કાંડની ૪૮-૪૯ માં ગાથામાં પણ કરી છે.

—(ચાલુ)

એ અનુયોગો આવવાના જ. હું તો માત્ર સામાન્ય સ્વરૂપે જ એ વિષય ચર્ચવાનો. સૂક્ષ્મતાથી જાણવા સારુ, વિસ્તૃત રીતે વિચારવા સારુ તો પૂર્વાચાર્યોરચિત ગ્રંથોનું પારાયણ કરવું જરૂરી લેખાય.

ચેતન માત્રમાં ઉપયોગ હોવાનો જ કેમકે જીવત્વના લક્ષણની વ્યાખ્યામાં તેનો સમાવેશ થાય છે. ઉપયોગપૂર્વકની કરણીના મૂલ્ય આંકેરા જાણ્યા છતાં જીવો રજસવૃત્તિથી કિંવા ઓઘ સંજ્ઞાથી ઘણીવાર કરણી કરતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે અને એથી યથાર્થ ફળ મેળવી શકતા નથી.

ઉપયોગનો કોઠો જોતાં જણાશે કે એના બે પાત્રો જ્ઞાન અને દર્શન જીવનને ઉન્નત બનાવવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે, આત્માના મૂળ ગુણ હોવા છતાં કર્મોના આવરણથી ઘેરાયેલ જીવ એને પિછાની શકતો નથી. જેટલા પ્રમાણમાં એ આવરણોથી છૂટા થાય એટલા પ્રમાણમાં ઉત્ક્રાંતિની કૂચ આગળ લંબાય.

ઉપરની વાત ધ્યાનમાં રાખી નિમ્ન ટંકશાળી વચનો વિચારતાં પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવે જ્ઞાનને જ લોકાલોકપ્રકાશકર કહ્યું એ પાછળનો આશય ધ્યાનમાં આવશે.

ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षः किंवा नाणकिरियाहिं मोक्खो ॥

અર્થાત્ જ્ઞાન અને ક્રિયાવડે જ મુક્તિ બતાવી. એમાં જ્ઞાનની મુખ્યતા સકારણ છે. જાણ્યા કે સમજ્યા વિનાની કરણીના મૂલ્ય બરાબર બેસતાં નથી જ. કહ્યું છે કે—

हतं ज्ञानं क्रियाहीनं, हता अज्ञानतः क्रिया ।
पश्यन् पङ्गुलो दग्धो, धावमानश्च अन्धकः ॥

આચરણ વિનાનું જ્ઞાન નકામું છે અર્થાત્ પાંગળું છે, અને સમજ્યા વગરની કરણી પણ નકામી છે એટલે કે આંધળી છે. એકાએક આગ લાગે તો પાંગળો અને આંધળો દોડવા લાગે છતાં જંપલાયા વગર ના રહે. પાંગળો દોડી- શકે નહીં અને આંધળાને માર્ગ જડે નહીં. ઉભય જો સંપર્ક સાધે તો જરૂર બચી જાય. પાંગળો આંધળાના ખભે ચઢી, માર્ગ બતાવતો દોરે અને આંધળો એ પ્રમાણે ગતિ કરે તો બન્નેનું કામ થાય. જેમ એક પૈડાથી ગતિ સંભવતી નથી પણ બે ચક્રથી જ રથ ચાલી શકે છે તેમ એકલા જ્ઞાનથી કે એકલી ક્રિયાથી કંઇ શુકરવાર વળતો નથી. ઉભયની અગત્ય છે.

પ્રથમ જ્ઞાનની મહત્તા સમજી લઇએ.

ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ કહે છે કે—

अज्ञाणसंमोहतमोहरस्स ।
नमो नमो नाणदिवायरस्स ॥

અર્થાત્ અજ્ઞાન અને સંમોહરૂપી અંધકારને હરણ કરનાર એવા જ્ઞાનરૂપી સૂર્યને મારા વંદન હો.

ભવ્ય નમો ગુણ જ્ઞાનને, સ્વપરપ્રકાશક ભાવેજી;
પર્યાય ધર્મ અનંતના, ભેદાભેદ સ્વભાવેજી.
નવપદપૂજા૦

આગળ વધીએ તો સમ્યગ્ જ્ઞાન પૂજાની ઢાળમાં—
પ્રથમ જ્ઞાન ને પછી અહિંસા, શ્રી સિદ્ધાંતે ભાખ્યું;
જ્ઞાનને વંદો જ્ઞાન મ નિંદો, જ્ઞાનીએ શિવ-
સુખ ચાખ્યું.

સકળ ક્રિયાનું મૂળ જે શ્રદ્ધા, તેહનું મૂળ જે કહિયે;
તેહ જ્ઞાન નિત નિત વંદીજે, તે વિણ કહો
કેમ રહિયે?

ઉપર મુજબ જ્ઞાનની મહત્તા ગાનાર ઉપાધ્યાયજી એકલા જ નથી. પૂજ્ય શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરિ પણ એમાં જ સૂર પૂરે છે.

'મનથી ન જાણે રે કુંભકરણ વિધિ,
તેહથી કુંભ કેમ થાશે રે?
જ્ઞાન દયાથી રે. પ્રથમ છે નિયમા,
સદ્ભાવ વિકાશે રે.
જ્ઞાન ભર્યા ભરતાદિક ભવ તર્યા,
જ્ઞાન સકળ ગુણ મૂળ રે.

દૂર શા સારુ જવું? ખુદ ચરમ તીર્થપતિ જ્ઞાતકુળનંદન શ્રીમુખે પંચમીના ચૈત્યવંદનમાં જણાવે છે કે—

જ્ઞાન વિના પશુ સરિખા, જાણો એને સંસાર;
જ્ઞાન આરાધનથી લહે, શિવપદ સુખ શ્રીકાર.
જ્ઞાની શ્વાસોશ્વાસમાં, કઠીણ કર્મ કરે છેહ,
પૂર્વ કોડી વર્ષાં લગે, અજ્ઞાને કરે તેહ.
દેશ આરાધક ક્રિયા કહી, સર્વ આરાધન જ્ઞાન;
જ્ઞાનતણો મહિમા ઘણો, અંગ પાંચમે ભગવાન.

આમ Knowledge is power એ તો સર્વત્ર સ્વીકૃત છે, તો ગુરુદેવ દર્શનનું શું? '**ज्ञानदर्शनचारित्राणि मोक्षमार्गः**' એ પણ સૂત્રકારનું વચન છે ને?

સુવર્ણ રજ

પ્રથમ પગથીએ પાપનું ભાન થવું, બીજે પગથીએ પાપ કર્મનો પશ્ચાત્તાપ કરવો, ત્રીજે પગથીએ પાપમાંથી નિવૃત્તિ થવી, ચોથે કુસંગથી ઉપશમ થવું, પાંચમે પગથીએ સત્સંગમાં પ્રીતિ થવી, છઠ્ઠે ભગવાનનાં નામમાં રુચિ થવી અને ગામ કુથલીમાં અરુચિ થવી, સાતમે પગથીએ આંતરિક ભાવોનો ઉદય અને આઠમે પગથીએ પરમાત્માની ભક્તિ જાગ્રત થવી એ ભક્તોના સતત્ પ્રયાસો છે.

× × ×

ભક્તો સંસારમાં રહેવા છતાં પ્રભુજીને પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરી પ્રભુમય જીવન ગાળે છે. ધન્ય છે તે ભક્તોને કે જે પ્રભુની ખાતર પોતાનું સર્વસ્વ તન, મન, ધન અર્પણ કરી ચૂકયા છે.

ધર્મ....કૌશલ્ય
(૪૧)

છતાં અહિત ? Still wickedness.

ઘડપણ સામે ધમકી આપતું ખડું રહેલું છે, રોગો તો જાણે પાકા વેરી હોય તેમ શરીર સામે પ્રહાર કરી રહ્યા છે, અને તડ પડેલા ઘડામાંથી પાણી ટપકે તેમ આઉખું સરતું જાય છે, છતાં લોકો (પોતાનું કે પારકું) અહિત આચર્યે જાય છે, એ તો ભારે નવાઈની વાત છે.

માણસનું જોર ત્રણ બાબતનું હોઇ શકે. હું જુવાનજોધ છું, હું હૃષ્ટપુષ્ટ પહેલવાન છું, હું અહીંનો અમરપટ્ટો લખાવી લાવ્યો છું, એના પેટામાં મારે ઘરનાં ઘર છે, મોટી જમીનદારી છે, મારે નોકરચાકર, સગાંસંબંધી પરિજનોની હૂંફ છે. આવી આવી બાબતો આવે. પછી તો એ તોરમાં ફરે, માથે ફેંટા ઉપર તોરા ચઢાવે, પગે ધમધમાટ કરતો ચાલે, ચમચમ કરતાં જોડાંને દાબી દાબીને ઘુમાવતો જાય, માથે તેલ ધૂપેલ નાખે, આંખમાં આંજણ આંજે, છાતી કાઢીને રોફ મારે વગેરે. પણ એ જરા વિચાર કરે ત્યારે એને માલૂમ પડે છે કે આમ છાતી કાઢીને ચાલવાનો અને મનમાં આવે તેવું બોલી નાખવાનો કાંઇ અર્થ નથી. પછી એને વિચાર આવે છે કે આ જુવાનીનો **લટકો** તો **ચાર દહાડાનો** છે. જેવી ઇંદ્રિયો શિથિલ થવા માંડી, આંખ કાનનું તેજ ઘટવા માંડયું, પગલાં આડાંઅવળાં પડવા માંડ્યાં કે બધું સાતડે સાત થઇ જશે અને સામે ઘડપણ ડોળા ઘૂરકતું ઊભું જ છે. પછી આજનો રંગ, આજનો ઓપ કે આજનું ધમસાણ ટકવાનું નથી.

અને એક ઘડપણનો વિચાર આવે ત્યાં તો તેની નજરમાં અનેક રોગો ખડા થઇ જાય છે. હાથપગમાં વા, ઘૂંટીનાં સાંધાની અકડાઇ, પક્ષઘાત, પરાધીનતા, કાનની બહેરાશ અને આંખનાં અંતાળા–આ સર્વ તેની નજર આગળ ખડા થઈ જાય છે, એ બીજા ભુજંગીના હાલહવાલ નજરે જુએ છે, બીજા વ્યાધિગ્રસ્તોના વ્યાધિઓ, રોગો અને દરદોની હારની હાર જુએ છે, એ શ્વાસ, દમ, સન્નેપાત, ટાઇફૉઇડ, ન્યુમોનીઆ અને કોલેરાના કેર જુએ છે અને એ વ્યાધિઓ તો સામે ઊભા છે એમ એ જાણી વિચારમાં પડી જાય છે.

અને પછી ઘરના ઘર અને ઘરના કારખાના, દુકાન, મેડી અને ઓફિસને પોતાનાં માની કરેલ કલ્પનાઓની જાળીની સામે એને દેખાય છે કે આ તો દરરોજ એક દિવસ આઉખામાંથી ઘટતો જ જાય છે. ત્યારે આ

આવી આફતને આરે ઊભેલ પોતાને નિરાંત શેની ? અને કેમ હોઇ શકે ? અને આંખે ઊંધા પાટાની ગણતરી પાછળ પોતે ખોટો દોરવાઈ ગયો છે એમ લાગે !

ત્યારે પછી આ પારકા ઉપરના ખાર શેના ? અને જીવજાન વેર કેવા ? અને પારકાની ચાડીચૂગલી કે નિંદા શા માટે કરવી ? અહીં કોણ બેસી રહેવાનું છે ? અને પાંચ પચીશ વર્ષની રમત ખાતર આ બધી વિટંબણા શા માટે ? કોને માટે ? એને કોણ ભોગવશે ? અને ભોગવી ભોગવીને કેટલું ભોગવશે ? જ્યારે કાકાનો સપાટો લાગશે અને ગળામાં હાંસડી પડશે ત્યારે એક ચાબખાના સપાટા સાથે આખી બાજી ખોઇ બેસવાની છે, મૂકી દેવાની છે, ન ગમે તોપણ છોડવી પડવાની છે ! તો પછી આવું અહિત કરનાર, નુકસાનકારક કામ કોઇથી પણ કેમ થાય ? પોતે પારકાનું અહિત કરે તેમાં પણ અંતે તો પોતાનું જ **અહિત** થાય છે અને જ્યાં અહીં રહેવાનાં જ ઠેકાણાં નથી, જ્યાં આખી ગણતરી જ ખોટા પાયા પર રચાયલી છે, જ્યાં હાલતાં ચાલતાં રોગોની પરાધીનતા સામે ખડી જ છે ત્યાં આવાં ખોટા રસ્તાને કેમ અપનાવાય ? સમજુ માણસ આવા અહિતને માર્ગે પડે એ તો ખરેખર નવાઈની વાત ગણાય. સાથે ચાલી આવતી જરાનો વિચાર કરીને, રોગોના પડતા પ્રહારોને અવલોકીને અને દરરોજ ઘટતા આયુષ્યને વિચારીને ડાહ્યો માણસ પોતાનો વિકાસ બગાડી નાખે એવા 'અહિત' ના કામને ન જ આદરે. અને એવા કામમાં રસ લે તો એના ડહાપણની કિંમત થઇ જાય.

व्याघ्रीव तिष्ठति जरा परितर्जयन्ती,
रोगाश्च शत्रव इव प्रहरन्ति देहम् ।
आयुः परिस्रवति भिन्नघटादिवाम्भो,
लोकस्तथाप्यहितमाचरतीति चित्रम् ॥

ભર્તૃહરિ.

(૪૨)

પ્રકૃતિસિદ્ધ મહત્તા. Innate greatness.

જેઓ પોતાના સ્વભાવથી જ લોકોમાં ઉત્તમ હોય છે,
તે કદાચ મરણને સ્વીકારશે, પણ ખોટો માર્ગ તો નહિજ આદરે.

મહત્તા દુનિયામાં બે પ્રકારની હોય છે. એક સ્વભાવસિદ્ધ, જન્મથી સહચારી અને બનાવટ દંભ કે દેખાવના રંગ વગરની પ્રકૃતિજન્યા અને બીજી બાહ્ય આડંબરી, લદાયલી, કૃત્રિમ, ઔપચારિક. ધાંધલીઆ મોટા માણસો મહાન દેખાય, કોઈ કોઈવાર મોટાં માનપત્રો મેળવે, ગામ શહેર કે સંસ્થામાં આગળ પડતો ભાગ લે અને કોઇ કોઈ કાર્ય સેવાભાવે પણ બજાવે, પણ એ મહત્તાનો કસ નીકળે, કસોટી થાય ત્યારે ખરે વખતે એની મહત્તા સુકાઈ જાય છે, એની મોટાઇ સરકી જાય છે અને એ સામાન્ય ભૂમિકા પર આવી જાય છે અને કોઇ વાર તો તેથી પણ નીચો ઊતરી જાય છે. આ આડંબરી મહત્તાની અત્ર વાત નથી. એવા ટેટના નકલી હીરા ઝળકતા દેખાય, પણ એમાં અંદર પાણી ન હોવાથી એને ઝાંખા પડતા વાર લાગતી નથી. એ જેમ પાણીમાં પડે કે એનું તેજ ઝાંખું થઈ જાય છે અને પછી એના પર ગમે તેટલા બ્રશ કે સેમોઈલેધર લગાડવામાં આવે, પણ એ તેજ ધારી શકતા નથી, બતાવી શકતા નથી અને પોતાની જાતને અવગણનાના અંધકાર પાછળ ધકેલી દે છે. આવી કૃત્રિમ મોટાઇ લાંબો વખત ટકતી નથી, ટકે તો દીપતી નથી અને ઝગારા મારે તોપણ અંતે ને આખરે એનો વિનાશ થાય છે. સાચા કસ વખતે કે પાકી પરીક્ષા વખતે એનું મૂલ્યાંકન મીંડામાં થાય છે અને મેળવેલ કૃત્રિમ મહત્તા જાય છે ત્યારે મોટો કચવાટ પાછળ મૂકતી જાય છે.

બાકી જ્યાં સ્વાભાવિક મહત્તા હોય છે ત્યાં આખો આવિર્ભાવ અનેરો જ હોય છે એનો આખો ઉઠાવ જ જુદા પ્રકારનો હોય છે, એના સૌજન્યની સૌરભ અજબ મીઠાશ આપનારી હોય છે, એની વાતચીતમાં ઓર પ્રકારની ખાનદાની હોય છે, એના વિવેક કે સભ્યતામાં ભાત પાડે તેવી નિર્મળતા હોય છે, એના વિચારદર્શનમાં આદર્શ પ્રૌઢતા હોય છે, એની ચાલમાં ભાવભર્યો પ્રતાપ હોય છે, એની બોલીમાં ફૂલ કે મોતી ઝરતાં હોય છે અને એના વાતાવરણમાં આહ્‌લાદજનક કાંતિ શાંતિ અને સોરમ પ્રસરતી હોય છે. એના જીવનના કોઈપણ પ્રકારમાં ખૂબ ખેંચાણ હોય છે, એના સંસર્ગમાં ઉન્નતતા હોય છે, એના પરિચયમાં હૃદયંગત પ્રેમના ચમકારા મારતા હોય છે અને એની સાથે કામ પાડવામાં મન વિકાસ પામતું રમણ કરી રહે છે. આવા પ્રકૃતિસિદ્ધ મહાન પુરુષો સામે ગમે તેવી લાલચ આવે, ગમે તેટલા તાત્કાળિક લાભના પ્રસંગો આવે અને ગમે તેવી સાચી ખોટી દલીલો કે દાખલાઓ બતાવવામાં આવે-એવા સિદ્ધ મહાપુરુષને સાચે માર્ગેથી ચાતરી

શકાય નહિ, એ તરડાય પણ નહિ કે આડી નજરે એ નીચે રસ્તે ઊતરે નહિ.

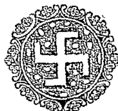
એને કદાચ તાત્કાળિક નુકસાન ખમવું પડે, ભોગ આપવો પડે કે અવ્યવહારુપણાનો આક્ષેપ સહન કરવો પડે, તો તે **ખમશે,** પણ એ મોટાઇનો ત્યાગ નહિ કરે, એ પોતાની સગવડનો ભોગ આપે, પૈસાનો લાભ જતો કરે અને જરૂર પડે તો પોતાનો લાભ જતો કરે, પણ એ ન્યાય માર્ગને છોડે નહિ, પોતાનાં આદર્શોને જતાં કરે નહિ, લાગણીને વશ બની જાય નહિ અને પોતાની પ્રજા-સંતતિને વારસો ન આપવાની કે ઓછો આપવાની સ્થિતિમાં પણ એ પોતાની જાતને વેચે નહિ. એને મનમાં ન્યાય, સત્ય, સહાનુભૂતિ, મૈત્રી એવાં તો જામી જચી ગયેલા હોય છે કે એનાથી સ્વભાવતઃ બીજું કાંઇ થાય નહિ, બીજું આડું અવળું કે ગોટાળું કરવાનો એના મનમાં સંકલ્પ પણ થાય નહિ અને એના સદાચરણ કે વિવેકી વર્તનમાં તલતુષનો ફેર ન પડે.

ગમે તેમ થાય, પણ એ પોતાની જાતને હલકી પડવા દે જ નહિ. એ ગમે તેટલી યાતના ખમે, ટીકા ખમે, નુકસાની ખમે, પણ એ ગમે તેટલા ભોગે પણ સાચા માર્ગને છોડે નહિ અને અન્યાય કે અયોગ્ય માર્ગે ગતિ કરે નહિ. આવા પુરુષોથી પૃથ્વી પાવન છે, આવા પુરુષોથી પરિચયી પોતાને ધન્ય માને છે અને આવા વિશિષ્ટ મહત્તાશાળીને પગલે પગલે પ્રગતિ થાય છે. સાચે રસ્તે ચાલવામાં પોતે કાંઇ વધારે પડતું કરતો હોય એમ એને લાગતું નથી. આવા ઉત્તમ પુરુષોનાં જીવન ધન્ય છે, એનો પરિચય પ્રમોદકારી છે, આનંદ નિર્વિકારી છે, વ્યવહાર ઉન્નતિકારી છે. આવા પ્રકૃતિથી મહાનનો આદર્શ સન્મુખ રાખે ને ધર્મકૌશલ્ય સમજી તેને પોતાના જીવનમાં ઉતારે.

મૌક્તિક.

ये भवन्त्युत्तमा लोके, स्वप्रकृत्यैव ते ध्रुवम् । अभ्यङ्गीकुर्वते मृत्युं, प्रपद्यन्ते न चोत्पथम् ॥

ભાવચંદ્રસૂરિ–શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર.

વિશ્વશાન્તિનો સંદેશ.

એ તો સુપ્રસિદ્ધ જ છે કે-" જગતભરના પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિ ચાહે છે. " છતાં આધુનિક કળિકાળની વિષમ પરિસ્થિતિથી માનવ સમાજ આપત્તિઓનાં અનેક વાદળાંઓથી ઘેરાઇ રહ્યો છે, જેમાં આપણા નિર્દોષ લાખો બંધુઓનાં જીવનો ઉપર કળિકાળની કાતીલ કાતરે કલ્પનાતીત હૃદયદ્રાવક કાપ મૂકયો છે. ઉપસ્થિત કપરી પરિસ્થિતિના નિવારણ માટે '**તપ, પ્રભુપ્રાર્થના અને વિશ્વમૈત્રી**' એ ત્રણ ઉત્તમ ઉપાયો છે. તપ એ આવેલા અને આવતા ઉપદ્રવોને દૂર કરનાર અક્ષર વિનાનો મહામંત્ર છે. તપોબળથી યોગીશ્વરો વિશ્વને અનેક ચમત્કારોથી ચકિત કરી શકે છે. તપોબળથી શત્રુદળ બળહીન બની જાય છે અને સર્વત્ર ગગનભેદી વિજયનાદ પ્રસરે છે.

પરમપૂજ્ય જૈનાચાર્ય શિરોમણિ શ્રીમદ્ **વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજ** સાહેબના, (આ સાલ, ભાવનગરમાં ચાતુર્માસાર્થે બિરાજતા) પટ્ટધર શિષ્યરત્ન વિદ્વચ્છિરોમણિ પૂજ્ય આચાર્યશ્રીમદ્વિજય **લાવણ્યસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીજી**એ, વિશ્વની શાંતિ નિમિત્તે વર્ત્તમાન ભયંકર પરિસ્થિતિની નિવૃત્તિ અર્થે, ઓછામાં ઓછા એક મહિના સુધી તપ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો, જેને હજારો માનવોએ સહર્ષ વધાવી લીધો હતો. આ તપમાં રસકસ વિનાનું લૂખું ભોજન કરવાનું હોય છે, તે પણ ૨૪ કલાકમાં ફક્ત એક જ વખત, જેને જૈનો '**આયંબિલ**' તપ કહે છે.

સાથોસાથ મહારાજશ્રીએ, જગતના સકલ પ્રાણીઓની સાથે ભ્રાતૃભાવ-ભાઇચારો કેળવવા માટે પણ સૌ કોઇને હાકલ કરી હતી, જેમાં જણાવ્યું હતું કે-" દુનિયાના તમામ પ્રાણીઓને પોતાનું જીવન વહાલું છે અને દુઃખ કે મૃત્યુ કોઇપણ પ્રાણી સ્વપ્નમાં પણ ચાહતો નથી, માટે સમગ્ર વિશ્વના સકલ જીવોને પોતાના માનો. 'આ મારો ને આ પારકો' એવી સંકુચિત વિચારણાને આજથી જ દફનાવી દ્યો. 'સમગ્ર વિશ્વ મારું છે અને સમગ્ર વિશ્વનો હું છું.' આવી વિશ્વમૈત્રી હૃદયપટમાં આલેખો, અને પ્રાણી માત્રને તમારા તરફથી 'અભયદાન' આપો. આપણા સીદાતા-દુઃખી-નિરાધાર-ઘરબાર વિનાના-વિખૂટા પડેલા બંધુઓને તન મન ને ધનથી શકય મદદ કરો. પરોપકારથી જીવનને પાવન કરો. પરોપકારિતામાં જ જીવનની સફલતા છે. આવી વિશ્વબંધુપણાની ભાવના જ્યારે લાખો માનવોના માનસોમાં એકી સાથે જાગૃત થશે ત્યારે કુદરત અદલ ઇન્સાફ આપીને સ્વયં વિશ્વશાંતિને સ્થાપશે જ. અને લાખો માનવોની પવિત્ર ભાવનાનાં શુદ્ધ આંદોલનોથી શાંતિનો માણેકસ્તંભ વિશ્વમંડપમાં રોપાશે અને વિષમ તેમજ વિકટ વાતાવરણનાં વાદળાં જોતજોતામાં વિખરાઇ જશે."

હવે, ભારતવાસી દરેક ધર્મના અનુયાયી દરેક બંધુને અમારી એકસરખી સાદર નમ્ર વિનંતિ છે કે,-ઉપસ્થિત થયેલ ઉપદ્રવના નિવારણ માટે 'તપ કરો, જપ કરો, આપણા બંધુઓ દુઃખથી શીઘ્ર મુક્ત થાય તેવી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરો. વિશ્વમૈત્રીભાવથી સૌ કોઇને પોતાના તરીકે અપનાવો અને વિશ્વની શાંતિમાં તન મન ને ધનનો યથાશક્તિ ફાળો આપો. વિશ્વની શાંતિ ને ઉન્નતિમાં જ આપણી શાંતિ તેમજ આબાદી

વર્તમાન સમાચાર

ભારતવર્ષ (આઝાદ) સ્વતંત્ર થયાની ખુશાલીમાં આ સભાએ તા. ૧૫-૮-૪૭ ના રોજ ઉજવેલ મહોત્સવ.

ઉપરોક્ત દિવસે સભાના મકાનને ધ્વજા, તોરણો વગેરેથી લાઇટ સાથે શણગારવામાં આવ્યું હતું અને તા. ૧૪-૮-૪૭ તે માટે ખાસ આ સભાની મેનેજીંગ કમીટી બોલાવવામાં આવી હતી અને નીચે પ્રમાણે ખુશાલીનાં ઠરાવો કરવામાં આવ્યા હતા.

૧. ઉપરોક્ત મહોત્સવ માટે સેક્રેટરીઓ તરફથી વિવેચન કરવામાં આવ્યું કે કોમી વેર, ઝેર મટી સર્વત્ર શાંતિ પથરાય, હિંદની સર્વ પ્રજા એકમેક થઇ પ્રમાણિક સ્વતંત્રતા દેશમાં વ્યાપે અને અહિંસા ધર્મનો આખા ભારતમાં ધ્વજ ફરકાય તે માટે પ્રથમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી.

૨. આ માંગલિક દિવસની યાદગીરી નિમિત્તે સભાના સાધારણ ખાતેથી આજના ખુશાલી પ્રસંગે રૂા. ૧૦૦૦) જમે કરી દર વર્ષે તેનું વ્યાજ ટકા ચાર લેખે સભાએ આપવું અને તે રકમ આ તારીખે દર વર્ષે આપણા સાધર્મી બંધુઓને રાહત માટે વાપરવી. આ સભા પેટ્રન સાહેબો તથા લાઇફ મેમ્બરો પણ આ ઉત્તમ કાર્યમાં પોતાનો ફાળો આપી કૃતાર્થ થાય અને આ ફંડમાં વિશાળતા માટે જૈન સમાજના કોઇ પણ બંધુને તેની ખુશાલી નિમિત્તે તે ફંડમાં કંઈ મોકલવું હોય તો સભા ઉપર મોકલી આપે તેનો સ્વીકાર કરવો તે રીતે ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો.

૩. આ મહોત્સવની ખુશાલી નિમિત્તે આવતી કાલે સભાના નોકરોને બોણી આપવી તેમ ઠરાવવામાં આવ્યું.

૪. કલમ બીજીમાં બતાવ્યા પ્રમાણે રૂા. ૧૦૦૦)નું વ્યાજ આવતી સાલ ઉપજે ત્યારે ઉપયોગ થાય માટે આજથીજ તેની શરૂઆત કરવા માટે રૂા. ૫૧) અંકે એકાવન આવતી કાલે તા. ૧૫-૮-૪૭ નાં દિવસની ખુશાલી નિમિત્તે આપણા જરૂરિયાતવાળા સ્વામીભાઇઓને સહાય તરીકે આપી આજથી તેની શરૂઆત કરીને અમલ કરવો.

ઉપર પ્રમાણે સભાની મેનેજીંગ કમીટીએ પરમાત્માની જય બોલાવ્યા પછી સભાસદો હર્ષ સાથે વિદાય થયા હતા.

સમાયેલી છે, કારણ કે જૈન શાસ્ત્રકારો ફરમાવે છે કે-" અતિદીન, દુઃખી, અનાથ, અશરણ, નિરાધાર તેમજ દયાપાત્ર પ્રાણી કે જે જૈન હો કે જૈનેતર હો, નાનો હો કે મોટો હો, દુનિયાનો હરકોઈ પ્રાણી હો, તેને તન, મન ને ધનથી સહાય કરનાર **'જૈન મહાશ્રાવક'** કહેવાય છે.

આશા છે કે-પ્રેમભાવે પાઠવેલ વિશ્વશાંતિ-નિમિત્તક આ સંદેશને આપ સપ્રેમ-વધાવી લેશો. અને વિશ્વની શાંતિમાં આપનો ફાળો અભિવ્યક્ત કરશો. એજ વિનંતિ.

વિ. સં. ૨૦૦૩ ના ભાદરવા શુ. ૫. શુક્રવાર તા. ૧૯-૯-૪૭.

અમો છીએ આપના શ્રી ભાવનગર જૈન સંઘના સેવકો—

જુઠાભાઈ સાકરચંદ વોરા
ખાંતિલાલ અમરચંદ વોરા
ગુલાબચંદ આણંદજી શાહ
ભોગીલાલ મગનલાલ શાહ
પરમાણંદ તારાચંદ વોરા
છોટાલાલ નાનચંદ શાહ

અમારી નિરંતરની ચિંતા.

પ્રાતઃસ્મરણીય આચાર્યદેવશ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ સપરિવાર ગુજરાનવાલામાં ચાતુર્માસ બિરાજમાન છે. ત્યાં ભયંકર સ્થિતિ હોવાથી આ સભાને નિરંતર ચિંતા થયા કરે છે, અને તે માટે ગુજરાનવાલા, અમૃતસર, લાહોર અને દીલ્હી, વડાપ્રધાન, મુંબઇ, શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી વગેરે ઉપર અવારનવાર તારો અને પત્રો લખાયા જાય છે. છેલ્લા સમાચાર શેઠશ્રી આણંદજી કલ્યાણજી અમદાવાદથી તા. ૧૩-૯-૪૭ નાં રોજ મળેલ છે તે સમાજની જાણ માટે નીચે પ્રમાણે આપીએ છીએ

જૈન જનતાની જાણ માટે

બેરેલા બ્રોડકાસ્ટીંગ સ્ટેશન મારફત આચાર્ય મહારાજ વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ વગેરે સાધુઓને સુખશાતા સંબંધમાં સમાચાર મંગાવેલા તે બ્રોડકાસ્ટીંગ સ્ટેશનવાળાને હોશીયારપુરથી તા. ૭-૯-૪૭ ના પત્રમાં ભોગીલાલ એમ. શાહ જણાવે છે કેઃ—મહારાજ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી તથા તેમની સાથેના અન્ય સાધુ સાધ્વી જી ગુજરાનવાલામાં ક્ષેમકુશળ છે. ચોમાસું પણ ગુજરાનવાલામાં કરવાનું નક્કી રાખેલું છે. મહારાજશ્રી પાસે આપણા જૈન ભાઈઓ બસોએક છે. મહારાજશ્રીની બાબતમાં કોઈ પણ જાતની ચિંતા કરશો નહિં.

આપણા જૈન ભાઇઓને પણ કંઇ નુકશાન થયું નથી તેમ લખે છે. ગુરુમહારાજના પ્રતાપે ત્યાં શાંતિ છે. વધુ માહિતી સંબંધી શ્રી ગુલાબચંદ જૈન, નવ મહના દેરાસર, હીવારી બજાર પુછાવવા લખે છે.

છેલ્લા તાર સમાચાર

સભાને તા. ૨૦-૯-૪૭ નાં રોજ શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજનો ખુદ પોતાનો જ નીચે મુજબ તાર ગુજરાનવાલાથી આ સભાને મળ્યો છે.

Safe uptill to-day will inform if starting Vallabhsuri.

આજદિન સુધી સહીસલામત છીએ. જો નીકળશું તો ખબર આપશું.

"વલ્લભસૂરિ"

છેલ્લા તાર સમાચાર.

શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજનો ખુદ પોતાનો તા. ૨૦-૯-૪૭ નો મોકલેલો અરજંટ તાર આજે તા. ૨૨-૯-૪૭ ના રોજ અમોને મળ્યો છે. જે નીચે મુજબ છે.

Shree Jain Atmanand Sabha Bhavnagar-Received to-day all well Samashri Khamana.

"Vallabhasuri."

તમારો તાર આજે મળ્યો. સર્વે સુખશાંતિમાં છીએ. સંવત્સરી ખામણા.

શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી

જૈન સમાજની જાણ માટે ઉપરના તાર સમાચાર પ્રગટ કરીએ છીએ. અમોને પણ આ સમાચાર જાણી ચિંતા ઓછી થઇ છે અને આનંદ થયો છે.

* હજી પણ ગુરુદેવશ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ સપરિવાર ત્યાંથી ક્ષેમકુશળ વિહાર કરી સહીસલામત સ્થાન પર ન જાય-પહોંચે ત્યાં સુધી ચિંતા મટે તેમ નથી.

મુનિરાજશ્રી વિકાસવિજયજી મહારાજશ્રીનો તા. ૨૫-૯-૪૭ નો અમૃતસરથી તાર છે તેમાં જણાવે છે કે આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયવલ્લભસૂરીજી ગુજરાનવાલામાં સુખશાતામાં છે.

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર

ખેદજનક અવસાન.

સંઘની મણિલાલ પોપટલાલ ભાવનગરનિવાસી કે જેઓ આ સભાનાં લાઇફ મેમ્બર હતા તેમનું બીજા શ્રાવણ સુદિ ૧૩ ને શુક્રવારના રોજ ખેદજનક અવસાન થયું છે. તેઓ મીલનસાર સ્વભાવના અને ધર્મશ્રદ્ધાળુ હતા. આ સભાના તેઓ ઘણા વર્ષોથી લાઇફ મેમ્બર હતા. સદ્‌ગત આત્માની શાંતિ ઇચ્છીએ છીએ.

ઇનામી નિબંધ.

" સામાજિક, રાજકીય અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ જૈન સમાજનું ભાવી " એ વિષય ઉપર ૪૦૦ લીટીનો નિબંધ તા. ૩૧-૧૨-૪૭ સુધીમાં નીચેનાં સ્થળ ઉપર મોકલી આપવા વિજ્ઞપ્તિ કરવામાં આવે છે. સાધુ અને યતિ પણ આમાં ભાગ લઈ શકે છે.

આ નિબંધમાં પ્રથમ આવનારને રૂા. ૧૦૧) અને બીજા નંબરે આવનારને રૂા. ૫૧) નું ઇનામ આપવામાં આવશે.

લી. માનદ મંત્રીઓ.
આત્માનંદ જૈન સભા.
૧૭, ધનજી સ્ટ્રીટ, મુંબઇ નં. ૩

સાભાર-સ્વીકાર.

(૧) **શ્રીતિલકમંજરી:**-શ્રી વિજયનેમિસૂરિ ગ્રન્થમાળા રત્નમ્ ૨૭. પ્રકાશક શ્રી જૈન ગ્રંથ પ્રકાશક સભા. અમદાવાદ. કિં. ૦-૧૨-૦.

(૨) **આત્માની ઉન્નતિનાં ઉપાયો:**-શ્રી હંસસાગરજી મહારાજે આપેલું જાહેર વ્યાખ્યાન. મુંબઇ. પ્રકાશક શા. મોતીચંદ દીપચંદ, તંત્રી શ્રી શાસન સુધાકર-ઠળીયા.

(૩) **શત્રુંજય તીર્થદર્શન:**-પ્રયોજક ફુલચંદ હરીચંદ દોશી મહુવાકર. નિયામક, શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગુરુકુલ-પાલીતાણા.

(૪) **હિતશિક્ષા છત્રીસી:**-છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર મોહનલાલ ખોડીદાસ શાહ, શાંતાક્રુઝ (મુંબઇ.) સ્વર્ગવાસી ભાઇ રવીન્દ્રના સ્મરણાર્થે.

(૫) **શ્રી સીમંધરસ્વામીને વિનંતિરૂપ સવા સો ગાથાનું સ્તવન:**-લેખક પંડિત જયંતીલાલ જાદવજી. શેઠ રતીલાલ નથુભાઇ તરફથી ભેટ.

(૬) **જૈન ધર્મ દર્શન**-પ્રયોજક મણિલાલ મોહનલાલ ઝવેરી-મુંબઇ.

(૭) **જૈન સિદ્ધાંત** માસિક તથા **પર્યુષણપર્વ વિશેષાંક:**-પ્રકાશક-જૈન સિદ્ધાંત સભા. શાંતિસદન, લેમિંગ્ટન રોડ-મુંબઇ નં. ૭.

(૮) **શ્રી વીરપ્રકાશ:**-શ્રી શીહોર વીશાશ્રીમાળી જૈન યુવક મંડળ તરફથી, અંક ૧ લો.

(૯) **વિજયકેશરસૂરિનાં વચનામૃતો:**- સંગ્રાહક અને પ્રકાશક-પંડિત માવજી દામજી શાહ. મુખ્ય ધર્મ શિક્ષક, બાબુ પન્નાલાલ પૂનમચંદ જૈન હાઇસ્કૂલ-મુંબઇ.

(૧૦) **પ્રભાવિક પુરુષો ભા. ૨ જો.** લેખક:-મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી-મુંબઇ. પ્રકાશક:-શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા-મુંબઇ. મૂલ્ય રૂા. ૩-૦-૦.

(૧૧) **શંખેશ્વર મહાતીર્થ ભા. ૧ લો.** લેખક:- શાન્તમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી. બીજી આવૃત્તિ. શ્રી યશોવિજયજી ગ્રંથમાળા કિં. રૂા. ૧-૬-૦.

(૧૨) **ધન્ય નારી:**-શ્રી લબ્ધિસૂરીશ્વર જૈન ગ્રંથમાળા (૧૯) લેખક:-પૂ. પં. શ્રી પ્રવિણવિજયજી ગણિવર, સહાયક પૂ. મુનિ મહારાજશ્રી મહિમાવિજયજીના સદુપદેશથી સુરતનિવાસી બાલુભાઇ પ્રેમચંદ ઝવેરી.

(૧૩) **નરકેશ્વરી** વા **નરકેસરી:**-લેખક-જયભિખ્ખુ પ્રકાશક-ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય-અમદાવાદ.

(૧૪) **તીર્થાધિરાજ શ્રી સિદ્ધગિરિ પંચાશિકા:**- રચયિતા-પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી સુશીલવિજયજી મહારાજ. કિં. રૂા. ૦-૮-૦.

(૧૫) **જૈન બાલ ગ્રંથાવલિ:**-શ્રેણી પહેલી:-પ્રકાશક-ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય-અમદાવાદ.

(૧૬) **શ્રી વિજયધર્મસૂરિ શ્લોકાંજલિ:**-રચયિતા-મુનિ ન્યાયવિજયજી, તેનો ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી અનુવાદ.

(૧૭) **ધાર્મિક અભ્યાસક્રમ પાઠ્યપુસ્તક પહેલું:**- સંપાદક-નંદલાલ અનભુજ શાહ ગૃહપતિ, જૈન શ્વે. મૂર્તિપૂજક વિદ્યાર્થી ભવન-કડી.

(૧૮) **શ્રી સિદ્ધાચલ તીર્થ સ્તવનમાલા** (નવ સ્મરણ સહિત):-પ્રકાશક:-મેઘરાજ જૈન પુસ્તક ભંડાર. મુંબઇ.

અમારા માનવંતા લાઇફ મેમ્બરોને નમ્ર સુચના.

અત્યાર સુધીમાં થયેલા લાઇફ મેમ્બરોને શ્રી વસુદેવ હિંડી તથા શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર (તૈયાર થવા આવ્યું છે તે તૈયાર થયેથી તરત જ) બંને ગ્રંથો પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરોને ભેટ, બીજા વર્ગના લાઇફ મેમ્બરને (ધારા પ્રમાણે) ભેટ મોકલવામાં આવશે માટે. હાલ એમાંથી એકપણ ગ્રંથ ભેટ મંગાવવા તસ્દી લેવી નહિં.

રજીસ્ટર થયેલ પ્રાચીન ભંડારને પણ ભેટ તે વખતે મળશે.

બીજા વર્ગમાંથી પ્રથમ વર્ગ થયેલાં માનવંતા લાઇફ મેમ્બરો.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશના અશાડ માસના અંકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે અમારી નમ્ર સુચનાને માન આપી હાલમાં અપાતાં શ્રી સંઘપતિ રૂા. ૬-૮-૦ તથા શ્રી મહાવીર યુગની મહાદેવીઓ રૂા. ૩-૮-૦ રૂા. ૧૦) દશના બે ગ્રંથો રૂા. ૫૦)ના વધારાના આપી પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરો ઘણા બંધુઓ (આત્મિક અને આર્થિક દ્રષ્ટિનો લાભ વિચારી) ઉત્સાહપૂર્વક થાય છે, તેમને ભેટ આપેલી છે. હવે આ માસમાં બીજા અન્ય ધર્મ બંધુઓ જે નવા બીજા વર્ગમાંથી પ્રથમ વર્ગમાં સભાસદો થયા છે તેના નામો નીચે મુજબ છે.

બીજા વર્ગમાંથી પ્રથમ વર્ગનાં થયેલા માનવંતા લાઇફ મેમ્બરો.

૧ શ્રી ગોંડલ જૈન પુસ્તક ભંડાર હા. શેઠ હેમચંદ રતનશી	૫ શેઠ જીવણભાઇ ગોરધનદાસ	૧૦ શેઠ દીપચંદ જેઠાભાઇ
	૬ શેઠ પરમાણુંદદાસ નરશીદાસ	૧૧ શેઠ વેલચંદ કરશનદાસ
૨ શાહ કાન્તિલાલ કેશવલાલ	૭ વકીલ ગુલાબચંદ મુળચંદ	૧૨ શાહ દીપચંદ જીવણલાલ
૩ શાહ રાયચંદ મગનલાલ	૮ શેઠ હિરાચંદ મગનલાલ	૧૩ દલાલ છોટાલાલ ચુનીલાલ
૪ શાહ કુંવરજી જેઠાભાઇ	૯ શાહ માણેકચંદ ગોરધનદાસ	

બીજા વર્ગનાં લાઇફ મેમ્બરોને નમ્ર સુચના.

સ્થાનિક તથા બહાર ગામના સભ્ય સાહેબોને જણાવવાનું કે હજી સુધી રૂા. ૫૦) વિશેષ ભરી પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બર નથી થયા તેઓ પણ વિચાર કરી તેમ કરી શકે માટે આસો વદી ૩૦ સુધી પહેલા વર્ગમાં દાખલ થઇ ભેટનો લાભ મેળવે તેમ ઇચ્છીએ છીએ. કદાચ તે પ્રમાણે ભેટનો વિશેષ લાભ મેળવવા ઇચ્છા ન વધે તો છેવટે ઉપરની મુદત સુધીમાં સભાને પત્ર લખી-શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર કિં. રૂા. ૬॥ તથા શ્રી મહાવીર પ્રભુનાં યુગની મહાદેવીઓ કિં. રૂા. ૩॥ વેળાસર મંગાવી લેવા સુચના છે. કારણ કે આ બંને ઉપયોગી ગ્રંથો અન્ય જૈન બંધુઓ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં મંગાવે છે જેથી આસો વદી ૩૦ પછી તે બંને બુકો સિલિક રહેવા સંભવ નથી, જેથી તે મુદત પછી આપ આ બુકો ભેટ તરીકે મંગાવવા ઇચ્છા ધરાવતા નથી તેમ ધારી તે સિલિક નહિં રહે તો પછી સભા આપને આપી શકશે નહિં માટે આપને યોગ્ય લાગે તે રીતે વિચાર કરી વેલાસર મંગાવી લેવા નમ્ર સુચના છે.

નવા તૈયાર થતાં અપૂર્વ સાહિત્ય પ્રકાશનો.

(અનુવાદો)

૧ કથારત્નકોષ

૨ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર

૩ શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ ચરિત્ર

૪ મહાસતી દમયંતી ચરિત્ર (શ્રી ઉપયોગી સીરીઝ તરીકે.)

યોજનામાં

૫ શ્રી સુમતિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર (શ્રી સોમમંડનાચાર્યકૃત) નંબર ૨-૩-૫ માં આર્થિક સહાયની અપેક્ષા છે.

૧ શ્રી વસુદેવહિંડી ગ્રંથ (શ્રી સંઘદાસ ગણિકૃત, ભાષાંતર)

તત્ત્વજ્ઞાન અને બીજી ઘણી બાબતોને પ્રમાણિક ઠરાવવા સાદતરૂપ આ ગ્રંથની સુમારે પાંચમા સૈકામાં શ્રી સંઘદાસગણિ મહારાજે રચના કરેલી છે. મૂળ ગ્રંથનું બહુ જ પ્રયત્નપૂર્વક સંશોધનકાર્ય સદ્ગત મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ તથા વિદ્યમાન સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે કરી જૈન સમાજ ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. ભારતનો ઇતિહાસ તૈયાર કરવા માટે અજોડ અને બહુ જ પ્રાચીન ગ્રંથ છે. દરેક જૈન જૈનેતર સાક્ષર અને સાહિત્યકારની પ્રશંસાને પાત્ર થયેલ આ ગ્રંથ છે. આવા બહુ મૂલ્ય ગ્રંથનું ભાષાંતર વિદ્વાન રા. રા. ભોગીલાલ જ. સાંડેસરા એમ. એ. અમદાવાદવાળા પાસે તૈયાર કરાવેલ છે. ખરેખરી જ્ઞાનભક્તિનું આ ઉત્તમોત્તમ કાર્ય છે. આ ગ્રંથમાં અનેક ઐતિહાસિક સામગ્રી અનેક જાણવા યોગ્ય વિષયો અને કથાઓ આવેલી છે. સુમારે છસેંહ પાનાનો ગ્રંથ કપડાનું પાકું બાઇન્ડીંગ સુંદર સચિત્ર કવર જેકેટ સાથે કિંમત રૂા. ૧૨-૮-૦ પોસ્ટેજ અલગ. પ્ર૦ વ૦ના લાઇફ મેમ્બરોને ભેટ મળશે.

૨ શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર—શ્રી અજિતપ્રભસૂરિકૃત.

મૂળ ઉપરથી ગુજરાતી ભાષાંતર સુંદર-સરલ-વિવિધ કલરીંગ સચિત્રો સાથે, ઉંચા કાગળો ઉપર, સુંદર ગુજરાતી ટાઇપમાં છપાય છે, પાકા બાઇન્ડીંગથી અલંકૃત કરવામાં આવશે. દેવાધિદેવ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુના બાર ભવોનું અપૂર્વ સ્વરૂપ, અનેક બીજી અંતર્ગત કથાઓ, બાર વ્રત અને બીજા વિષયો ઉપરની દેશના, અનુકંપા (જીવદયા)નું અદ્ભુત, અપૂર્વ, અનુપમ વૃત્તાંત આ ચરિત્રમાં આવેલ છે જે મનન કરવા જેવું છે. ઘણે ભાગે દીવાળી લગભગ પ્રકટ થશે. છપાય છે. રૂા. ૧૦૧) આપી પ્રથમ વર્ગના ભાદરવા વદી ૩૦ સુધીમાં નવા થનારા લાઇફ મેમ્બરોને આ ભેટનો લાભ મળશે.

"નૂતન સાહિત્ય પ્રકાશન"

૧ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર.

શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્યકૃત ૧૧૦૦૦ હજાર શ્લોક પ્રમાણ, પ્રાકૃત ભાષામાં બારમા સૈકામાં રચેલો તેનું ભાષાંતર છપાય છે. આ ચરિત્ર ગ્રંથકર્તા આચાર્ય મહારાજની વિદ્વત્તાપૂર્ણ સુંદર, અનુપમ, અલૌકિક રચના છે. આટલો મ્હોટો શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ગ્રંથ બીજો નથી. તેમ આવી મહત્વપૂર્ણ ચરિત્ર રચના ભાગ્યેજ બીજા ગ્રંથમાં હશે. પ્રભુના ભવોના વિસ્તૃત વર્ણન સાથે, પ્રભુના દશ ગણધરોના પૂર્વભવોના ચરિત્રો સાથે આપવામાં આવેલ છે. સાથે અનેક અંતર્ગત કથાઓ અને ઘણા જાણવા યોગ્ય વિવિધ વિષયો પણ આવેલાં છે. ગ્રંથ છપાય છે. આ એક અપૂર્વ કૃતિ છે. ૬૫ ફોર્મ સાડા પાંચસેંહ પૃષ્ઠ, અને આકર્ષક રંગીન ચિત્રો, મજબુત બાઇન્ડીંગવડે ગુજરાતી સારા અક્ષરોથી છપાય છે. આર્થિક સહાય શેઠશ્રી ચંદુલાલ ટી. શાહ (ડેપ્યુટી મેનેજર, ક્રાઉન લાઇફ કંપની) તરફથી પોતાના પૂજ્ય સ્વર્ગવાસી પિતા શ્રીયુત ત્રિભુવનદાસ મંગલજી શાહના સ્મરણાર્થે સભાને મળેલી છે.

૨ શ્રી કથારત્નકોષ ગ્રંથ—શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્ય મહારાજે (સંવત ૧૧૫૮ માં પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલો છે. જેમાં સમ્યકૃત્વ આદિ તેત્રીશ સામાન્ય ગુણો અને પાંચ અણુવ્રત આદિ વિશેષ ગુણોને લગતી ૫૦ વિષયો સાથે તેની મૌલિક, સુંદર પઠનપાઠન કરવા જેવી કથાઓ વાચકોની રસવૃત્તિ આખો ગ્રંથ વાંચતા નિરસ ન કરે તેવી સુંદર રચના આચાર્ય મહારાજે કરી છે. આ ગ્રંથમાં આવેલ ગુણોનું સ્વરૂપ, તેનું વિવેચન, તેને લગતા ગુણદોષો, લાભ-હાનિનું નિરૂપણ આચાર્ય મહારાજે એવી સુંદર પદ્ધતિ, સંકલનાથી કર્યું છે કે જેથી આ ગ્રંથની અનુપમ, અમૂલ્ય અપૂર્વ રચના બનેલ હોવાથી તે અપૂર્વ સાહિત્ય ગ્રંથ ગણાય છે. આ સુંદર ગ્રંથ મૂળ અમોએ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે, જેની મૂળની કિંમત રૂા. ૮-૮-૦ છે. જેનું આ સરલ શુદ્ધ ભાષાંતર પણ સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજની દેખરેખ નીચે થયેલ છે. તે ગ્રંથના પાના સુમારે પાંચસેંહ ઉપરાંત થશે.

મુદ્રક: શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઇ : શ્રી મહોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : દાણાપીઠ-ભાવનગર.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

પુસ્તક ૪૫ મું. | આત્મ સં. ૫૬ | સંવત ૨૦૦૮.

અંક ૪ થો. | | કાર્તિ[illegible]

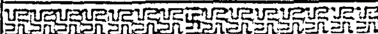

વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ સહિત.

પ્રકાશક—

— : શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર : —

અનુક્રમણિકા.

આ માસમાં નવા થયેલા માનવંતા સભાસદો

૧	શેઠ સોરાભાઇ હઠીસીંગ		પેટ્રન	અમદાવાદ
૨	શાહ ચીમનલાલ રેવાલાલ	(૧)	લાઇફ મેમ્બર	કોલ્હાપુર
૩	શાહ ડાહ્યાલાલ ભાઇચંદ	(૧)	,,	,,
૪	શ્રીમતી વસંતબ્હેન હિંમતલાલ તલસાણીયા M. A.	(૧)	,,	મુંબઇ
૫	શાહ પ્રતાપરાય ત્રિભુવનદાસ	(૧)	,,	બીજાપુર
૬	શાહ ચતુરદાસ પરસોતમદાસ મ્હેતા	(૧)	,,	પાદરા
૭	શેઠ ધનજીભાઇ ત્રીકમજી	(૧)	,,	મુંબઇ
૮	સંઘવી રણછોડદાસ નેમચંદ જામનગરવાળા	(૧)	,,	,,
૯	શાહ નાગરદાસ ધરમસી ટાણાવાળા	(૧)	,,	,,
૧૦	શાહ શાંતિલાલ જીવરાજ નથ્થુભાઇ	(૧)	,,	ભાવનગર
૧૧	શાહ કાન્તિલાલ નથ્થુભાઇ	(૧)	,,	,,

આનંદપૂર્વક શહેર ભાવનગરમાં ચાતુર્માસ વિસર્જન.

શ્રીમાન્ આચાર્યદેવ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના વિદ્વાનશિષ્ય આચાર્ય મહારાજ **શ્રી લાવણ્યસૂરિજી** મહારાજ સપરિવાર આ શહેરમાં આ ચાતુર્માસમાં બિરાજમાન હતા. આચાર્ય મહારાજ વ્યાકરણ, ન્યાય અને તત્ત્વજ્ઞાન (આગમજ્ઞાન) વગેરેના નિષ્ણાત હોવાથી આ ચાતુર્માસમાં પોતાની વિદ્વતાપૂર્ણ વાણીવડે શ્રી પૂજ્ય ભગવતી સૂત્ર અને સાથે સત્ત્વશાળી નરેન્દ્ર વિક્રમાદીત્ય ચરિત્ર બહુજ સરલ, મીષ્ટ, સુમધુર અને બાળજીવો (સહજ જ્ઞાનવાળા) સમજી શકે તેવી વાણીવડે સંભળાવી જૈન સમાજ ઉપર ઉપકાર કર્યો છે. પર્યુષણમાં તેની આરાધના, તપસ્યાઓ, જ્ઞાનદાન, અનેક એવા બીજા શાસન પ્રભાવનાના અનેક કાર્યો થતાં શ્રી સંઘે યથાશક્તિ આત્મકલ્યાણ સાધ્યું છે. આવા વિદ્વાન મુનિવરોને દર વર્ષે અત્રેના શ્રી સંઘે વિનંતી કરી ચાતુર્માસ માટે આમંત્રણ કરવાની જરૂર છે.

આ સભાના નવા થયેલાં માનવંતા પેટ્રન—

શેઠ સારાભાઇ હઠીસીંગ–અમદાવાદ.

શેઠશ્રી સારાભાઈ હઠીસીંગનું સંક્ષિપ્ત જીવન વૃત્તાંત.

ગુર્જર ભૂમિ-દેશનું મુખ્ય શહેર **અમદાવાદ** વ્યાપાર, ઉદ્યોગ હુન્નર અને લક્ષ્મીવડે નિરંતર થતી જતી આબાદીથી રાજનગર કહેવાય છે. અનેક પ્રકારની શિક્ષણ સંસ્થાઓ, વિદ્યાપીઠો, અને કલાધામોવડે વિદ્યાધામ મનાય છે. અલૌકિક સુંદર, રમણીય અનેક જૈન મંદિરોવડે જૈનપુરી કહેવાય છે. વિદ્વાન ત્યાગી મહાત્માઓના આવા ગમનને લીધે શાસ્ત્ર શ્રવણવડે જૈન સમાજમાં દેવ, ગુરૂ, ધર્મની શ્રદ્ધાવડે શાસન પ્રભાવનાના અનેક માંગલિક કાર્યો પણ થયા કરે છે. આ જૈનપુરી શહેરમાં શેઠ સાહેબ **સારાભાઇ** હઠીસીંગનો જન્મ થયો હતો.

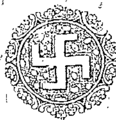
વંશપરંપરાથી ધર્મ શ્રદ્ધા અને જૈન સંસ્કાર શ્રીયુત્ સારાભાઇ શેઠને વારસામાં મળ્યા હતા. લઘુવયમાં આર્થિક સ્થિતિ સામાન્ય હોવા છતાં વ્યાપારી લાઇનમાં જોડાયા, પછી કુશાગ્ર બુદ્ધિ, પૂર્વ પુણ્ય અને દેવ, ગુરૂ, ધર્મની ઉપાસનાવડે રૂ અને કાપડના કમીશન એજંટ તરીકે મુંબઇ, અમદાવાદમાં ધંધો શરૂ કર્યો; બંને સ્થળે નિષ્ણાત, વ્યવહાર કુશળ વ્યાપારી તરીકે સારી ખ્યાતિ પ્રાપ્ત થઇ, સાથે આર્થિક સંપત્તિ વધવા લાગી અને ધર્મ શ્રદ્ધાની પણ વૃદ્ધિ થઇ, અને જૈન સમાજમાં એક ગર્ભ શ્રીમંત જૈન તરીકે ગણના પણ થવા લાગી.

રાજેશ્રી સારાભાઇની હાલ ચોસઠ વર્ષની લગભગ વય હોવા છતાં ઘણા વર્ષો પહેલાં બ્રહ્મચર્ય વ્રત ઉચરી આત્મકલ્યાણ પણ સાધ્યું છે. દર વર્ષે તીર્થયાત્રા કરવાનો નિયમ છે અને તેથી જ ગઇસાલ શ્રી તાલધ્વજગિરિની નવાણું યાત્રા પણ કરી હતી. અઠ્ઠાઇમહોત્સવ, શાંતિસ્નાત્ર જેવા દેવ ભક્તિનાં કાર્યો પણ

જીવનમાં ભૂલ્યા નથી, અને તે ઉદારતાપૂર્વક કર્યા છે. પ્રતિક્રમણ, જિનપૂજા, રાત્રિ ભોજન ત્યાગ, સામાયિક વગેરે તો શેઠ સાહેબની નિરંતરની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ ચાલુ જ છે. મહારાજા જામસાહેબ સાથે સારા સંબંધને લઇને તીર્થને અંગે ઉપયોગી કાર્ય તેમની તે લાગવગથી પણ થયેલ છે.

સ્વભાવે સરલ, પુણ્ય પ્રભાવક હોવા છતાં હંમેશાં વ્યવહારમાં લઘુતા દર્શાવનારા છે. આ પુણ્યશાળી પુરૂષને ધર્મનિષ્ઠ, તેમને પગલે ચાલનારા શ્રી રમણભાઇ, રતિલાલભાઇ, મનુભાઇ, ચીનુભાઇ, અંબાલાલભાઇ અને અનુભાઇ એ છ સુપુત્રો અને એક સુપુત્રી શ્રી કંચનબ્હેન છે. એમણે તેમજ તમામ પુત્રો પૌત્રોએ પણ ઓળી કરેલી છે. મોટા સુપુત્ર રમણભાઇ 'સમયજ્ઞ અને સર્વ ભાઇઓ સજ્જન છે.' શ્રી રતિભાઈ અને અનુભાઇએ તો ઉપધાન પણ વહન કર્યા છે એટલે કે આખું કુટુંબ ધર્મનિષ્ઠ છે.

શેઠ સાહેબ અને તેમના સુપુત્રોએ આ સભાની કાર્યવાહી, દેવ, ગુરૂ, અને ધર્મની ભક્તિ જાણી અને થતી જતી પ્રગતિ અવલોકી શ્રી સારાભાઈ શેઠ આ સભાના માનવંતા પેટ્રન (મુરબ્બી) થયા છે, જે માટે આભાર માનીએ છીએ. શેઠ સાહેબ, સારાભાઇ વગેરે દીર્ઘાયુ થઇ આધ્યાત્મિક, શારીરિક અને આર્થિક સંપત્તિ મેળવી, અનેક સખાવતો કરી દિવસાનુદિવસ આત્મકલ્યાણ સાધે તેવી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

શ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજી પ્રી. પ્રેસ–ભાવનગર

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશકઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૪. | કાર્તિક | પુસ્તક ૪૫ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૪. | :: ઇ. સ. ૧૯૪૭ ડીસેમ્બર :: | અંક ૪ થો.

વિમલગિરિરાજ—સ્તવન.

(ઉડન ખટોલે પે ઉડ જાઉં.)

વિમલ વિમલગિરિ જાઉં,
પ્રભુ જોઇ હરખાઉં......હાં......પ્રભુ...ટેક૦

તન, મન, ધન, પ્રભુ ચરણે અર્પું,
પ્રેમે શીશ નમાવું,
ચંદન, અક્ષત, પુષ્પ ધરીને
ભક્તિ-ગીત ગજાવું
ન્યારા નૃત્યે ચરણો રાજે, ગાઉં ગુણુને મધુર અવાજે,
થાયે હર્ષ અપાર......
જિનવરકેરા ચરણકમળમાં,
પામું સઘળો સાર........
આંગી દિવ્ય રચાવું, જિનવર-ધૂન મચાવું.........પ્રભુ૦

પુંડરીક જ્યાં સિદ્ધિ વરીયા,
પંચ કોટિ મુનિવર ઉદ્ધરિયા;
એવા તીર્થે દર્શન પામી,
મુક્તિપંથ સજાવું;
મુનિ હેમેન્દ્ર અજિત પદ લેવા,
વિમલાચલ ગુણ ગાઉં,
એ ગિરિવર શરણે જાઉં (૨)...........વિમલ૦

મુનિરાજ હેમેન્દ્રસાગરજી.

પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી શ્રી ૧૦૦૮ શ્રીમદ્
વિજય વલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબની
૭૮ મી જન્મ જયંતિના સ્મરણરૂપ

વર્ષાભિનંદન સ્તુતિ.

દોહરો.

સંવત ભૂજ સહસ્ર વેદ (૨૦૦૪), મંગલ નવલ પ્રભાત;
કુમ કુમવર્ણી ખીલતી, પ્રભા ભાનુ ઉદ્યાત× ૧

મંદાક્રાંતા.

ખીલે ભાનુ નવલ વર્ષે, શાન્તિ સામ્રાજ્ય સ્થાપે;
ફુલે ફાલે કુસુમ કળીયો, દિવ્ય સુગંધ આપે;
કોકિલાના મધુર ટહુકે, ગુંજતી આમ્ર વાડી;
આશ્રિતોને શીતલ બનવે, ઉષ્ણુતાને નસાડી. ૧

અનુષ્ટુપ.

શાન્તિ ને સુરભી નિત્યે, ગૌરવે ગુંજતા રહો;
નિવારી દુઃખ દુઃખીના, આશિષો દિલની લહો. ૧

દોહરો.

વર્ષાભિનંદન સુભગ, સ્વીકારો ધરી સ્નેહ;
વિનય ઈંદ્ર તો વિનવે, વરસો અમિરસ મેહ. ૧

રચયિતા—
મુનિશ્રી વિનયવિજયજી—વડનગર.

× ઉદ્યોત

વિચારશ્રેણી

લેખક—આચાર્યશ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

અહિંયા કાંઈપણ ન કરી શકો અથવા તો ન મેળવી શકો તો કાંઈ ચિંતા નહિં પણ અણજાણ તો રહેશો જ નહિં. સાચું અને સારું જાણીને જ જશો; કારણ કે સાચું જાણેલું હશે તો સંસારની શેરીયોમાં ભૂલા પડશો નહિં અને સમય આવ્યે સાચી સિદ્ધિ મેળવી શકશો.

સર્વથા અણજાણ અને અકર્મણ્યને જણાવવા સ્વ–પરની યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કાંઇક બોલવું અને લખવું તે તો કાંઇક ઠીક કહેવાય, પણ જાણ અને કર્તવ્યપરાયણની સ્ખલનાને ઉદ્દેશીને બોલવામાં અને લખવામાં દુનિયાને ડહાપણ બતાવવું તે એક પ્રકારની મૂર્ખાઈ છે, કારણ કે કર્તવ્યપરાયણ જાણ બધુંય જાણે જ છે અને તેને કાર્યસિદ્ધિમાં અનેક પ્રકારના વિઘ્નો આવીને સ્ખલના પહોંચાડે છે તેમજ અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો પણ કરવો પડે છે; પણ કર્તવ્યહીન લખનાર કે બોલનારને તો માત્ર જીભ હલાવવી કે કાગળ કાળા કરવા તે સિવાય કાંઈપણ વિઘ્ન કે મુશ્કેલી જેવું હોતું નથી; માટે જ આવા કર્તવ્યહીન જીવો કર્તવ્યપરાયણની જનતાના મોઢેથી પ્રશંસા સાંભળીને ઇર્ષ્યાથી તેમની સ્ખલના અને દોષોને દુનિયા આગળ ઉઘાડા કરીને મોટાઇ તથા જાણપણાનું માન મેળવવાની આશા રાખતા હોય તો તેઓની અજ્ઞાનતા જ છે.

આત્મબળ મેળવ્યા સિવાય બુદ્ધિમત્તાની ખ્યાતિ માટે જનતામાં ડહાપણ ડોળનાર ડાહી જનતામાં તો હાંસીનું પાત્ર જ બને છે.

વિદ્વેષ–વિરોધ–ઇર્ષ્યા તથા અણગમાના આશ્રયમાં રહીને બીજાને જનતામાં હલકો બતાવી તેની નિંદા સાંભળવાના આશયથી બોલનાર કે લખનાર અધમ કોટીનું પાત્ર હોય છે. તેના બોલવાની કે લખવાની સજ્જન પુરુષોને કાંઇપણ અસર થતી નથી અને પોતે જ તેમના તરફથી તિરસ્કારની લાગણીનો લાભ મેળવે છે.

જો આત્મકલ્યાણ મેળવવાની ઇચ્છા રાખતા હો તો તેને સાચી રીતે સમજીને તે જ રસ્તે ચાલવા માંડજો, પણ અનાદિ કાળથી સમજી રાખેલા અકલ્યાણના માર્ગે તો જશો જ નહિં.

જેઓ એમ કહે છે કે અમારે તો કોઈની પણ સાથે વૈર–વિરોધ નથી તો પછી તેમને કોઇના ઉપર રાગ પણ ન હોવો જોઇએ અને જો તેમનામાં રાગ છે તો પછી વૈર–વિરોધની ના પાડે છે તે જૂઠું બોલે છે; કારણ કે જ્યાં રાગ હોય છે ત્યાં દ્વેષ અવશ્ય હોય જ છે અને એટલા માટે જ રાગ ક્ષય થયા સિવાય વીતરાગ બની શકાતું નથી.

બીજાનું હિત કરવાની ઇચ્છા થાય તો ભલે કરો, ઉત્તમ કાર્ય છે પણ સ્વાર્થાંધ બની અંતરમાં અહિતની બુદ્ધિ રાખી પરનું હિત કરવાનો ડોળ દેખાડશો નહિં, કારણ કે તેથી આ લોકમાં અપ્રમાણિક બનશો અને પરલોકમાં અધોગતિની યાતનાઓ ભોગવશો.

જનતાને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક પોતાની જીવન-પ્રવૃત્તિનો પરિચય આપીને અવળી પ્રવૃત્તિ આદરનાર વિશ્વાસઘાતી છે માટે તે ગમે તેવી પ્રવૃત્તિથી પણ સ્વ–પરનું શ્રેય કરી શકતો નથી, છતાં તે પરશ્રેયનો દાવો કરતો હોય તો

માત્ર ક્ષુદ્ર વાસના પોષવાના આશયથી જનતાને ઠગે છે.

અમે જાણીએ છીએ તે બધું યથાર્થ સાચું જ છે એમ માની લેવાની ભૂલ કરશો નહિ, કારણ કે જ્યાંસુધી તમને જાણવાને બીજાના લખાણ તથા કથનની અપેક્ષા રાખવી પડે છે પણ સ્વતંત્રપણે જાણતા નથી ત્યાંસુધી જાણવામાં તથા સમજવામાં તમે ભૂલવાના જ.

માનવી માત્ર મળેલા જીવનનું રક્ષણ કરવાને નિરંતર કાળજીપૂર્વક પ્રયત્ન કરે છે પણ સાચા જીવનને સમજવાની કોઇક જ કાળજી રાખે છે.

ક્યાં જવાશે તેનાથી તો તમે અણજાણ છો પણ સુખી સ્થળે જવાના માર્ગને તો અવશ્ય જાણો જ.

જે કાર્ય કરવાથી અપકીર્તિની આશંકા રહેતી હોય તેવા કાર્યનો સંકલ્પ સરખોય કરશો નહિં.

નિઃસ્વાર્થી તથા નિર્લોભી માણસમાં સ્વાભાવિક સભ્યતા તથા નમ્રતા હોય છે, ત્યારે સ્વાર્થી તથા લોભી માણસમાં દેખાવ પૂરતી જ હોય છે.

માનવ પ્રકૃતિમાં પ્રાયઃ એક એવો અવગુણ ઘર કરી બેઠો છે કે માનવી પોતાની પાસે સારી અને સુંદર વસ્તુ કેમ ન હોય તોયે બીજાની વસ્તુ તેને પ્રિય લાગે છે અને તેને વાપરવાની ઇચ્છા રાખે છે.

એક જ જાતની વસ્તુ બે માણસ કેમ ન વાપરતા હોય છતાં તેમને એક બીજાની વસ્તુમાં નવીનતા દેખાય છે અને તેને વાપરવાને ચહાય છે, એ જ મનુષ્ય પ્રકૃતિની વિલક્ષણતા બતાવી આપે છે.

પરાધીન સુખ-સંપત્તિમાં નિરાશાને અવકાશ રહે છે, પણ સ્વાધીન સુખ-સંપત્તિમાં તો નિરાશાનો ઓળો સરખોયે હોતો નથી; છતાં માનવી પરાધીન સુખ મેળવવા મથી રહ્યા છે, એ જ તેમની અજ્ઞાનતા સૂચવે છે.

સ્વાર્થી તથા અણજાણ માણસોની શ્લાઘાથી ફૂલાવું તે મૂર્ખતા છે.

મૂર્ખ શ્રીમંત તથા સ્વાર્થી પઠિત મૂર્ખની સહાનુભૂતિથી ખ્યાતિ મેળવી ખુશ થવું તે અજ્ઞાનતા છે.

અવળાં કૃત્યોથી સત્કાર પામેલો આત્મા બીજાના આદરસત્કારથી સન્માનિત થઇ શકતો જ નથી.

અસત્ય-માયા-દંભ-દુરાચાર આદિ અવગુણોથી પોતે જ પોતાના આત્માનું અપમાન કરનાર અજ્ઞાનીઓના સન્માનથી ફૂલાતો હોય તો તેનામાં ડહાપણનો અંશ પણ હોતો નથી.

સદાચારી હોય કે દુરાચારી પણ પૈસાથી તથા કહેવાતી વિદ્વતાથી અણજાણ અથવા તો સ્વાર્થી દુનિયામાં થોડુંઘણું પણ માન મેળવનારના આવકારને ચાહનાર ઘણા હોય છે.

ખોટું પણ બીજાને મનગમતું કહીને પોતાની વાસના પોષવાનાં સાધન મેળવવાના સિદ્ધાંતવાળાથી સ્વહિત જાળવનારે સાવચેત રહેવાની જરૂરત છે.

ડાહી-ડાહી સુધરેલી ભાષામાં વાતો કરનારમાં સત્ય-સત્વ-સ્વચ્છતા તથા સરળતા કેટલી છે તેને સાચી રીતે જાણ્યા સિવાય તેની વાગ્જાળમાં ફસાઇને જીવનસંપત્તિ કે ધનસંપત્તિનો નાશ કરવો નહિ.

નમતાને નમતું આપવું, પણ ગમતું આપવું નહિ, બુદ્ધિપૂર્વક સારી રીતે વિચાર કર્યા પછી જ ઉચિત જણાય તેમ વર્તવું; નહિં તો જીવન પર્યંત શલ્યની જેમ ખુંચ્યા કરશે.

વાચાળતા, અસત્ય તથા માયાની આશ્રિત છે, માટે જ તે વિવેકનો વિરોધ કરનારી છે.

આ. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિના ઉપલબ્ધ ગ્રંથોનો ટૂંક પરિચય

(દ્વાત્રિંશદ્દ્વાત્રિંશિકા–બત્રીશ બત્રીશીઓ)

લે૦–આચાર્યશ્રી વિજયપદ્મસૂરિજી મહારાજ

(ગતાંક બીજાના પૃષ્ઠ ૩૮ થી શરૂ)

૨૧. શ્રી મહાવીર દ્વાત્રિંશિકા–વર્તમાન શાસનનાયક પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવની ભુજંગપ્રયાત (ભુજંગી) છંદના ૩૨ શ્લોકમાં સ્તુતિ કરી છેવટે શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદના ૩૩ મા શ્લોકમાં સ્તુતિ કરવાનું ફૂલ જણાવ્યું છે. આની ઉપર ચાંદ્રકુલના વિધિપક્ષ ગચ્છના શ્રી વિદ્યાસાગરસૂરિના મુખ્ય શિષ્ય શ્રી ઉદયસાગરસૂરિએ ટીકા બનાવી છે. તે જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાએ વિ. સં. ૧૯૫૯ માં મૂલ–મૂલાર્થ–ટીકા–ટીકાર્થ આ ક્રમે છપાવી હતી. તે હાલ મળતી નથી. તેમાં ટીકાકાર ઉદયસાગરસૂરિ પહેલા શ્લોકની ટીકા કરતાં જણાવે છે કે—

" શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરે ઉજ્જયિની નગરીમાં મહાકાલેશ્વરની આગળ આ સ્તુતિ બનાવી હતી. તેનો કંઇક અર્થ હું લખું છું. " આથી જણાય છે કે–આ બત્રીશીના કર્તા દિવાકરજી મહારાજ છે. કેટલાએક વિદ્વાનો એમ પણ માને છે કે–" આની ભાષા–રચના અને વસ્તુની બીજી બત્રીશીઓ સાથે સરખામણી કરતાં ત્રીજા શ્લોકમાં શાસનનું આંતરિક સ્વરૂપ વગેરે બહુ જ સૂક્ષ્મ બીના જણાવી છે. રહસ્ય એ છે કે–અનુશાસનના દેશ કાળ, આચાર, ઉંમર પ્રકૃતિ વગેરે સાધનો જણાવી શાસન કરનારના ગુણો જણાવતાં દિવાકરજી મહારાજે કહ્યું છે કે–જે મનઃશુદ્ધિ, સ્વપરપ્રયોજનાદિ જ્ઞાન, વાક્–પટુતા, આત્મજય વગેરે ગુણોને ધારણ કરે તે જ સાધક થઇ શકે.

ચોથા શ્લોકમાં ૧ જેને સ્વયં સંદેહ ઉપ-

સુખે જીવવામાં ઘણા મતભેદ છે પણ દુઃખે મરવામાં કોઇનો પણ મતભેદ નથી.

જીવનમાં નિરુપયોગી જણાય તેવા કાર્યક્ષેત્રમાં ડાહ્યા માણસો પગ સરખોય મૂકતા નથી. કોઈપણ કાર્યમાં માનસિક અનુકૂળતા જળવાતી હોય તો જ પોતાના જીવન તથા ધનનો ફાળો આપવાને માનવી ચહાય છે.

માનવીને પોતાની મોટાઇ જેટલી ગમે છે તેટલું કાર્ય કરવું ગમતું નથી.

માનવી શારીરિક આરોગ્યતા માટે જેટલી કાળજી રાખે છે તેનાથી લાખમે ભાગે પણ ઓછી આત્મિક આરોગ્યતા મેળવવાને કાળજી રાખતો નથી.

જો ઇચ્છાઓને અંશમાત્ર પણ અવકાશ ન મળે તો પછી સુખના માટે ઝાઝો પ્રયાસ કરવો પડતો નથી.

જેઓ પોતે પોતાના આત્માનું અપમાન કરતા નથી તેમને જગતના અપમાનનો ભય હોતો નથી.

કષાયના–વિષયના આશ્રિત બનીને કોઇપણ પ્રકારનું કાર્ય કરવાથી આત્માનું અપમાન થાય છે.

તુચ્છ સ્વાર્થ માટે માનવી મરજીયાત જેટલું કષ્ટ સહન કરે છે તેટલું પરમાર્થ માટે ફરજીયાત સહન કરે તોયે આત્માનું કલ્યાણ કરી શકે છે.

મનથી નિરપરાધી રહેનારને જગતને ઠગવા અવગુણોનો આદર કરવો પડતો નથી.

જયો છે તે. ૨. જેને પર પ્રયત્નથી સંદેહ પ્રકટ થયો છે. ૩. શબ્દ ધારણશક્તિવાળા. ૪ અર્થને ધારણ કરવાની શક્તિવાળા. ૫. સૂત્ર અર્થ બંનેને ધારણ કરવાની શક્તિવાળા વગેરે શૈક્ષ(ઉમેદવાર)ના ભેદો વગેરે બીના જણાવી, છઠ્ઠા શ્લોકમાં કઇ અપેક્ષાએ શૈક્ષનો આચાર વિવિધ પ્રકારનો હોય છે ? આ પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ ખુલાસો જણાવ્યો છે. ૨૮ મા શ્લોકમાં જણાવ્યું છે કે–જેમ તાવ હજુ હમણાં જ ચઢવા માંડ્યો હોય, તે વખતે તાવને શમાવનારું ઔષધ અપાય જ નહિ. આપે તો લાભને બદલે નુકશાન જ થાય, તેવી રીતે અશાંત બુદ્ધિવાળા (ઉછાંછળી બુદ્ધિવાળા) જીવોની આગળ વિશિષ્ટ શાસ્ત્રોના ગૂઢ રહસ્ય કહેવાથી તેને બીલકુલ લાભ તો છે જ નહિ, પણ કહેનારને જ નુકસાન થાય, તેના કરતાં અપ્રશાંત બુદ્ધિવાળા શિષ્યને બહુ જ નુકશાન થાય છે. આ બીનાવાળો શ્લોક આ પ્રમાણે જાણવો—

अप्रशांतमतौ शास्त्र-सद्भावप्रतिपादनम् ।
दोषायाभिनवोदीर्णे, शमनीयमिव ज्वरे ॥ २८ ॥

સંભવ છે કે–છેદસૂત્રાદિમાં જણાવેલા અતિ પરિણામી વગેરે શિષ્યોના ભેદ તરફ લક્ષ્ય રાખીને ઉપરની બીના દિવાકરજીએ જણાવી હોય, આગળ અનાસેવિતાદિને અંગે ટૂંક વર્ણન કરી બત્રીશી પૂર્ણ કરી છે.

ઓગણીશમી દ્વાત્રિંશિકામાં–મોક્ષ માર્ગ-પ્રરૂપણા, જીવ પુદ્‌ગલને અંગે જરૂરી વક્તવ્ય, દ્રવ્ય પર્યાયાદિ, સકલાદેશાદિને અંગે પણ જરૂરી બીના જણાવી હોય, એમ લાગે છે. એમ લાગે છે કે–તે બત્રીશી કોઇ જૂદા જ સિદ્ધસેનની કૃતિ છે, અને ગમે તે કારણથી દિવાકરજી મહારાજની મનાતી કૃતિઓમાં દાખલ થઇ દિવાકરજીની કૃતિ તરીકે તે પ્રસિદ્ધિ પામી હોય. આના વાંચનથી અને મનનથી જણાય છે કે–કર્ત્તાએ અન્યદાર્શનિક વિચારોના ખંડન કરવાના ઇરાદાથી જ–અમુક અમુક શ્લોકોમાં પ્રભુદેવના વિશિષ્ટ વિશેષણો ગોઠવીને શરણની માગણી કરી છે. કેટલેક સ્થલે એવા કઠીન શબ્દોની સંકલના કરી છે કે–જેથી તે બધાનો અર્થ જે વિવક્ષા અને શબ્દકોશનો જ્ઞાતા હોય, તે જ કરી શકે કે સમજાવી શકે. અહીં પહેલા શ્લોકની ટીકામાં ટીકાકારે, નંદી ટીકાકારના વચનો ટાંકીને ત્રિવિધ આત્માનું સ્વરૂપ ટૂંક છતાં બહુ જ અસરકારક રીતે જણાવ્યું છે. તેમાં ખાસ યાદ રાખવા જેવી બીના એ કહી છે કે–હેયાદિના જ્ઞાન વગરનો, વિષયાસક્ત આત્મા બહિરાત્મા કહેવાય, અંતરાત્માના ત્રણ ભેદમાં અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ–જઘન્ય અંતરાત્મા, પાંચમા છઠ્ઠા ગુણઠાણાવાળા જીવો–મધ્યમ અંતરાત્મા, તેથી આગળ સાતમા અપ્રમત્ત ગુણઠાણાવાળા જીવોથી લઇને બારમા ક્ષીણકષાય વીતરાગ છદ્મસ્થ ગુણસ્થાનવાળા જીવો ઉત્તમ અંતરાત્મા કહેવાય. પરમાત્માના બે ભેદમાં સયોગી અયોગી કેવલી–સકલ પરમાત્મા, ને સિદ્ધો નિષ્કલ પરમાત્મા કહેવાય. બીજા શ્લોકમાં અન્યદર્શનવાળા જીવો પોતાના ઇષ્ટદેવને જે નહિ ઘટતા નામ આપી સ્તવે છે, તે નામ પરમાત્મામાં યથાર્થ રીતે ઘટાવ્યા છે. ત્રીજા શ્લોકમાં પરમાત્માની નિર્દોષિતા અઢાર દૂષણોના નામ આપી જણાવી છે. ચોથા શ્લોકમાં રાજસાદિ ગુણ રહિતપણું અને લોકરક્ષકત્વાદિ ગુણોની પ્રશંસા કરવાપૂર્વક પરમાત્માની સ્તુતિ કરી, પાંચમા છઠ્ઠા સાતમા શ્લોકમાં હૃષિકેશાદિ નામો ઘટાવીને સ્તુતિ કરી છે. આઠમા શ્લોકમાં પરમાત્માના શસ્ત્ર રહિતતા, હાસ્યાદિનો અભાવ, વગેરે ગુણો વર્ણવી સ્તુતિ કરી છે. નવમા શ્લોકમાં બીજા દેવો જેમ સિંહાદિ વાહન ઉપર બેસે છે, તેવા પરમાત્મા નથી. તેઓ બીજાને ભય પમાડતા નથી, વગેરે ગુણોથી લોકોત્તર

દેવપણું સાબિત કરી પ્રભુની સ્તુતિ કરી છે. દશમા શ્લોકમાં જેમ–બીજા દેવો સ્ત્રીસંગ કરે છે તેવા આપ નથી, માટે જ નિષ્કામ એવા આપને મુક્તિ સ્ત્રી વરી છે. આ રીતે સ્તવી અગિયારમા શ્લોકમાં બ્રહ્માદિને જગદુત્પાદકાદિ સ્વરૂપે માનનારના વિચારો અયોગ્ય જણાવી સ્તુતિ કરી છે. બારમા શ્લોકમાં ત્રિપદીમાં બ્રહ્માદિપણું ઘટાવી સ્તુતિ કરી, તેરમા શ્લોકમાં ખરૂં વ્યાપકપણું વિષ્ણુમાં નથી, પણ ત્રિપદીમાં જ છે આ વાત ઘટાવી તે ત્રિપદીના જણાવનાર પરમાત્માની સ્તુતિ કરી છે.

ચૌદમા શ્લોકમાં ઉત્પાદાદિ ત્રિપદી રહિત કોઇ વસ્તુ જ નથી, આવી સર્વમાન્ય ત્રિપદીના પ્રતિપાદક પ્રભુની સ્તુતિ કરી, પંદરમા શ્લોકમાં શબ્દાદિ વિષય રહિતપણું વગેરે ગુણો જણાવી, સોળમા શ્લોકમાં છેદાદિ રહિતપણું વગેરે ગુણો જણાવી, સ્તુતિ કરી છે. સત્તરમા શ્લોકમાં યોગ રોગાદિ રહિતતાદિ ગુણો વર્ણવી સ્તવના કરી અઢારમા શ્લોકમાં ક્ષમાદિ દશ ધર્મના ભેદો જણાવી, આપે કહેલ તેવો ઉત્તમ ધર્મ જયવંતો વર્તે છે. આ રીતે લોકોત્તર ધર્મ-પ્રતિપાદકત્વગુણ વર્ણવી સ્તુતિ કરી છે. ઓગણીશમા વીશમા એકવીશમા શ્લોકમાં પ્રભુદેવે કહેલ ધર્મનો પ્રભાવ જણાવી, સ્તુતિ કરી છે. બાવીશમા તેવીશમા શ્લોકમાં પ્રભુની આજ્ઞાનો પ્રભાવ જણાવી સ્તુતિ કરી છે. ચોવીશમા શ્લોકમાં પ્રભુનો કલ્પવૃક્ષાદિથી પણ અધિક મહિમા જણાવી સ્તુતિ કરી છે. પચ્ચીશમા શ્લોકમાં પ્રભુદેવની આજ્ઞાનો વિવિધ વિઘ્નવિનાશકત્વરૂપ અસાધારણ ગુણ વર્ણવી સ્તુતિ કરી છે. છવ્વીશમા શ્લોકમાં કયા જીવો પ્રભુદેવના યથાર્થ સ્વરૂપને ન જાણી શકે? આ વાત વિસ્તારથી સમજાવી સ્તુતિ કરી છે. સત્યાવીશમા શ્લોકમાં પ્રભુની આજ્ઞાનું સ્થાન, ફ્લ વગેરે જણાવી સ્તુતિ કરી છે. અઠ્યાવીશમા શ્લોકમાં આજ્ઞાનો અલૌકિક પ્રભાવ જણાવી, સ્તુતિ કરી છે. ઓગણત્રીશમા શ્લોકમાં વિદ્વાનોએ કરેલી પૂજાનું સ્વરૂપ વર્ણવી, ત્રીશમા શ્લોકમાં દયા વગેરે આઠ પુષ્પોથી થતી પૂજાનું વર્ણન કરી સ્તુતિ કરી છે. એકત્રીશમા બત્રીશમા શ્લોકમાં પ્રભુદેવમાં ધનેશાદિ નામોના અર્થની સત્ય ઘટના વર્ણવી સ્તુતિ કરી છે. તેત્રીશમા શ્લોકમાં સ્તુતિ કરવાનું ફ્લ વર્ણવી સ્તવના કરી છે.

(ચાલુ)

જ્ઞાન અને ક્રિયા.

એક અંધો હતો, એક પંગુ હતો, બેઉને જાવું'તું એક સ્થાને;
અંધ ના દેખતો, માર્ગ ના જાણતો, વ્યર્થ ફેરા ફરે ભૂલી ભાને.
પંગુ ત્યાં દેખતો, માર્ગને જાણતો, ચાલવાની નહિ કિન્તુ શક્તિ;
એક ના દેખતો, એક ના ચાલતો, બેઉ તેથી રહ્યા ત્યાં જ અટકી.
બેઉ ભેગા થતા, બેઉ વિચારતા, બેઉની શક્તિ એકત્ર કરતા;
પંગુ દેખાડતો, અંધ ત્યાં ચાલતો, બેઉ પહોંચી શકયા એક થાતાં.
માત્ર ક્રિયા કરે, કાંઈ સમજ્યા વિના, અંધસમ વ્યર્થ ફેરા ફરે તે;
માત્ર જે જ્ઞાની છે, માત્ર વાતો કરે, પંગુસમ જ્યાં હતો ત્યાં જ રહે તે.
પણ મળે મેળ જો, જ્ઞાનક્રિયાતણો, સાધ્ય સુલભ બને તો જ નિશ્ચે;
ધર્મના મર્મને, જાણીને આચરો, ફળતણી હોય જો આશ નિશ્ચે.

અનંતરાય જાદવજી શાહ.

યોગ મીમાંસા

સં. મુ. પુણ્યવિજયજી (સંવિગ્ન પાક્ષિક)

ગતાંક પૃ. ૬૦ થી શરૂ.

જ્યારે જીવમાં પરલોક પ્રાધાન્યનો ભાવ પ્રગટ થાય; અને એથી પરલોકસાધન શાસ્ત્ર પ્રત્યે સદ્ભાવ પ્રગટ થાય ત્યારે એ જીવનાં પ્રણિધાનાદિરૂપ પાંચ આશયોનો શુભ પરિણામ ક્રમશઃ પ્રગટ થાય. એ પાંચ આશયો કાંઇક બાહ્ય ક્રિયારૂપ હોવા છતાં અંતરના શુભ પરિણામરૂપ છે; અતઃ એ ભાવરૂપ છે; અને એથી જ આ ભાવ વિના જેટલી ક્રિયાઓ કરવામાં આવે તે દ્રવ્યરૂપમાં જાય છે; એટલે તુચ્છરૂપે ગણાય છે; બલ્કે હાનિકર પણ બની જાય. 'શિક્ષિતાદિ' વિશેષણોથી અલંકૃત પણ આવશ્યકાદિ અનુષ્ઠાન ઉપર્યુક્ત આશયપંચક શૂન્ય હોય અર્થાત્ એ આશયરૂપ ઉપયોગ યા તો ભાવથી શૂન્ય હોય તો તુચ્છ ગણાય ત્યારે અશુદ્ધનો તો વિચાર જ શું કરવો ?

ધર્મબીજની લાયકાતવાળા જીવમાં ધર્મબીજનું વાવેતર થયા બાદ દેવાદિ દ્વારા જો એનું સિંચન કરવામાં આવે તો અંતમાં સદ્ધર્મની એટલે કે લોકોત્તર ધર્મની પ્રાપ્તિ થઇ શકે છે. એ લોકોત્તર ધર્મ વાસ્તવિક નિર્મળ ચિત્તરૂપ છે; અને એ નિર્મળ ચિત્તના શુભ પરિણામજનિત શુભ અનુષ્ઠાનરૂપ છે. જ્યાં સુધી મળનો વિગમ થતો નથી ત્યાં સુધી વાસ્તવિક ધર્મનો પ્રાદુર્ભાવ થતો નથી. રાગ દ્વેષ અને મોહ એ મળરૂપ છે, તેમનો સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ક્રિયાદ્વારા વિગમ થાય છે. એ વિગમદ્વારા જેટલી શુભ પરિણતિ થાય એટલે કે જેટલા શુભ સંકલ્પો થાય, તેટલા અંશમાં ધર્મની **પુષ્ટિ** થાય છે. એ શુભ ઉપયોગને જ 'સવિકલ્પક સમાધિ' કહેવામાં આવે છે. એના દ્વારા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનું ઉપાર્જન અને દૃઢીકરણ થાય છે; તથા એ રાગાદિના વિગમથી જો ચિત્તની વાસ્તવિક **શુદ્ધિ** થાય તો કર્મની નિર્જરા થાય છે; અને આત્મા શુદ્ધ દશામાં સ્થિર થાય છે. આ શુદ્ધ દશાને 'શુદ્ધ ઉપયોગ' કહેવાય છે, જે 'નિર્વિકલ્પક દશા' રૂપ છે; જેમાં એકત્વનો આવિષ્કાર થાય છે. આવા પુષ્ટિશુદ્ધિસ્વરૂપ ધર્મની પ્રાપ્તિ અને સ્થિરતા તથા સફળતા પૂર્વોક્ત આશયપંચકદ્વારા થાય છે. આ બન્ને (પુષ્ટિ અને શુદ્ધિ) અનુબંધી હોય તો ફળજનક બને છે. એનો અનુબંધ પ્રણિધાનાદિરૂપ ભાવાત્મક શુદ્ધ આશયદ્વારા થાય છે; અને તેથી એનો અનુબંધ ચાલુ જ રહે છે; તેથી શુદ્ધિનો પણ પ્રકર્ષ થાય છે, પરંતુ બન્નેની જો સાનુબંધતા ન હોય તો નિષ્ફળ જાય છે; માટે આશયપંચક શુદ્ધ ભાવરૂપ છે. આ આશયપંચકપૂર્વક સ્થાનાદિપંચકનું યથાવિધિ શુદ્ધ પાલન તે **ધર્મ** કહેવાય છે અને એને જ **યોગ** પણ કહેવાય છે. એ આશયપંચક વિના **સ્થાન**–કે જે મુદ્રાત્રિકરૂપ છે અને કાર્યોત્સર્ગ યા તો પદ્માસનાદિરૂપ છે, **વર્ણ**–કે જે અસ્ખલિતાદિ પદોપેત અને સ્નિગ્ધાદિ પદયુક્ત સૂત્રના શુદ્ધ ઉચ્ચારણરૂપ છે, **અર્થ**–કે જે વાક્યાર્થ–મહાવાક્યાર્થ અને ઐદંપર્યાર્થ તદ્ચિત્ત–તન્મન–તલ્લેશ્ય અને તદધ્યવસાયરૂપ ઉપયોગાત્મક છે, **આલં**-

બન-કે જે ચાર નિક્ષેપારૂપ જિનેશ્વરદેવ અને જ્ઞાનાદિ વિષયરૂપ છે; અથવા જ્ઞાનાચારાદિરૂપ વિષયાત્મક છે, અને **અનાલંબન-**કે જે પિંડસ્થ, પદસ્થ કે રૂપસ્થસ્વરૂપ આલંબનાત્મક નહિ હોઇ રૂપાતીત સ્વરૂપ નિરંજન નિરાકાર પરમાત્માના ધ્યાનરૂપ છે. એ આદિ નિરર્થક છે. આ પાંચેની સાર્થકતા પ્રણિધાનાદિરૂપ ભાવપંચક પર નિર્ભર છે.

આ આશયપંચક ઉત્તરોત્તર ધર્મશુદ્ધિ અને સિદ્ધિના કારણભૂત છે. લોકોત્તર ધર્મની એટલે સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ અનંતર કાળમાં આ આશયપંચકનો લાભ ક્રમશઃ થાય છે. લોકોત્તર ધર્મ-પાપ ઉદ્વેગ, પાપ જુગુપ્સા અને ચિત્તથી પાપ અકરણદ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં સુધી અકરણ નિયમ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી લોકોત્તર ધર્મની સન્મુખતા થતી નથી; અને પાપાકરણ વિના વાસ્તવ ધર્મનું આચરણ પણ થતું નથી. જો કે મુખ્યતાએ સર્વ શુભાનુષ્ઠાનોનો અને તત્સાધક શુભ પરિણામનો ત્યાગ એ જ વાસ્તવિક **અકરણ નિયમ** છે, પરંતુ તેવી ઉત્કટ દશા પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી ધર્મ અને અધર્મનું શાસ્ત્રદ્વારા પારમાર્થિક જ્ઞાન મેળવી અને તેવી જ રીતિએ વિશ્વાસ કરી જે અધર્મનું અકરણ અને ધર્મનું આચરણ કરવું તે પણ 'અકરણ નિયમ' છે.

આ દશા અપુનર્બંધકપણું પ્રાપ્ત થયા બાદ યોગ્યતા અથવા પ્રાથમિક ભૂમિકા તરીકે પ્રાપ્ત થાય છે; અને લોકોત્તર ધર્મની પ્રાપ્તિ બાદ એનો પ્રારંભ થઇ જાય છે; તથા વાસ્તવિક અષ્ટમ ગુણસ્થાનકે પ્રાપ્ત થાય છે. અપુનર્બંધક જીવ પાપભીરુ છતાં અજ્ઞાની હોવાથી વાસ્તવિક પાપનો ત્યાગી બની શકતો નથી; અને તેમાં પણ અનાભોગાદિના કારણે કેટલીક વાર વિરુદ્ધ આચરણ પણ થઇ જવાનો સંભવ રહે છે; છતાં સમ્યગ્દર્શનનો નિકટવર્તી હોઇ પાપાકરણની યોગ્યતાવાળો થઇ ગયો છે જ્યારે મિથ્યાત્વના સર્વથા અભાવમાં અર્થ અને અનર્થનું તથારૂપે સમ્યગ્દર્શનના પ્રભાવથી પ્રકાશન થએલ હોવાથી વિવેકી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ નિર્મળ બોધના અથવા તો સદ્ગુરુની પરાધીનતાના પ્રતાપે ચિત્તથી પાપને કરનારો હોતો જ નથી; માત્ર કર્મના અવશ્ય ભોગ્ય વિયોગનના પ્રતાપે કાયાથી જ પાપનો કર્તા હોય છે. એથી **કાયપાતિ** કહેવાય છે; પણ **ચિત્તપાતિ** કહેવાતો નથી; અને સાથે જ એને બોધિસત્ત્વ પણ કહેવાય છે. બોધિ એટલે ભગવદ્ભાષિત ધર્મનું જ્ઞાન, તેની શ્રદ્ધા અને તદનુસાર પાપનું અકરણ તથા શુભાનુષ્ઠાનનું કરણ. આવા બોધિપ્રધાન જીવને **'બોધિસત્ત્વ'** કહેવાય છે. (ચાલુ)

સુવાક્યામૃત.

સંયોજક-મુનિ કુમારશ્રમણ.

ઉ--માદને વશ થઇ માનવી અધોગતિને પામે.
કુ-વાડો જેમ જંગલના ઝાડોને કાપે છે, તેમ દુર્જન સજ્જનની સજ્જનતાને કાપે છે.
ખુ-લ્લી અને એકાન્ત જગ્યા સતી સ્ત્રીઓને વિશ્વાસઘાત કરનારી છે.
ગુ-હ્ય વસ્તુને પ્રકટ કરનાર માનવીની મિત્રતા આખરે ભયંકર નિવડે છે.
ઘુ-વડ જેમ સૂર્યને નથી દેખતો તેમ દુર્જન જ્ઞાનીને નથી દેખતો.
ચુ-ડી એ સ્ત્રીઓનાં સૌભાગ્યનું લક્ષણ છે.
છુ-ટી ગયેલી ઘોડાની લગામ જેમ ભય આપે છે, તેમ અંકુશ વગરનો માનવી સર્વત્ર ભયને આપે છે.
જું-જો ખાવામાં આવી જાય તો જલોદર રોગ ઉત્પન્ન કરે છે.
ઝુ-કાવનાર માનવી પોતે જો ઝુકી જાય તો સોનામાં સુગંધ જેવું થાય.
ટુ-ટેલા અંગવાળા માણસનો વિશ્વાસ ન કરવો.
ઠુ-ઠું થયેલું ઝાડ ભાંગી જાય છે પણ નમતું નથી.
ડુ-કર જેવા થવા કરતા સિંહ જેવા થવું શ્રેષ્ઠ છે.
ઢુ-ણ્ઢ ધાતુનો અર્થ તપાસવામાં છે, માનવીમાત્ર પોતાના દુર્ગુણોને તપાસે.
તુ-રંગ જેમ અસ્વાર વગર નકામો છે, તેમ માણસ ગુરુ વિના નકામો છે.
થુ-ત્કારાએલો માણસ બીજે સ્થલે પ્રતિષ્ઠા નથી મેલવી શકતો.
દુ-સ્તર એવા સંસાર સમુદ્રને તો વીરપુરુષોજ તરી શકે છે.
ધુ-માં મસ્ત થયેલા માનવીને કંઇ વસ્તુ પ્રાપ્ત ન થઇ શકે.
નુ-તિ એટલે સ્તુતિ કોઇની પણ કરવી હોય તો, તેના ગુણોની પરીક્ષા કરી કરવી જોઇએ, નહિ તો ઘણીવાર વખાણેલી ખીચડી દાંતે ચોટી જાય છે.
પુ-ષ્ય નક્ષત્રમાં ખીર ખાવી શરીરે સુખાકારી છે.
ફુ-ત્કાર કરતા સર્પની જેમ દુષ્ટ માણસથી દૂર રહેવું જોઇએ.
બુ-દ્ધિનો સદુપયોગ કરનારજ, મુનિ, ત્યાગી ને વીર છે.
ભુ-જિષ્યા એટલે દાસી તેનો સંગ કરનાર માનવી, જગતનો દાસ બને છે.
મુ-નિ તો તેનેજ કહીએ કે જે મૌનનું સેવન કરે.
યુ-વાવસ્થાને પામેલી સ્ત્રીને, સદાચારી, નાગણીની જેમ છોડી દે છે.
રુ-ષ્ટ થયેલો માનવી ક્યાં અકાર્યને નથી કરતો.
લુ-ખી પણ રોટલી ભૂખ્યાને બહુ જ આનન્દ આપે છે.
વુ-મેન એટલી સ્ત્રી, સ્ત્રીને જોઇ આંખ મિંચનારા માનવીને શાસ્ત્રકારોએ નપુંસક કહ્યા છે.
શુ-ષ્ક જીવન માનવીને શો આનન્દ આપે?
ષુ-ધાતુના અર્થ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થવું એ આશ્ચર્ય નથી પણ પોતાને મરવું કેવી રીતે એમાંજ આશ્ચર્ય છે.
સુ-જન પુરુષ સર્વત્ર યશને પાત્ર છે.
હુ-તાશન એટલે અગ્નિ પૂજકને પણ બાલી દે છે.

સો વર્ષની વહેંચણી–Hundred years

સો વર્ષના સુખના લબરકા.

ભગવાનને નામે જોડી કાઢેલી પશ્ચાતભૂમિકા સાથે આપણે હવે માણસના જીવનના સો વર્ષનો ભર્તૃહરિની પરિભાષામાં વિચાર કરીએ. માણસ સુખ માટે વલખાં મારે છે, સુખ મેળવવા માટે ત્રેવડો કરે છે, સુખ મેળવવા માટે તાગડાઓ રચે છે અને સુખ મેળવવા માટે સાચાં ખોટાં કાળાં ખજાર, મેલાંઘેલાં કે ગોટાળા કરે, પણ એને એમાંથી સુખ મળે છે? એ એમાંથી સુખ મેળવી શકે છે? એની સુખ મેળવવાની ઇચ્છા તૃપ્ત થાય છે? પ્રથમ સો વર્ષની સંખ્યાને તપાસી જઇએ. જો કે સો વર્ષ સુધી પહોંચનાર તો હજારે કે લાખે એક નીકળે. ઘણાખરા તો અંતરિયાળથી લખિતંગ જ થાય છે, કેટલાંએ બાળમરણનો ભોગ બને છે, અનેક અકસ્માતમાં પાછા થઇ જાય છે, કેટલાંએ પ્લેગ, કોલેરા અને ક્ષયરોગના ભોગ બને છે અને અનેક હાર્ટફેલ થઈ જતાં, ન્યુમોનિયા, ટાઇફોઇડ–વિષમ જ્વરના ભોગ બની ખલાસ થઇ જાય છે. ભરજુવાનીમાં અનેકને વિદાય થઇ જવાનું થાય છે અને આશાભર્યા કાચા કનૈયા કુંવરો અને આશાની ઝોળીએ ઝુલતી યુવતીઓ ચાલી જાય છે, છતાં આપણે સો વર્ષનું આયુષ્ય માનીએ, તેનો હિસાબ કરીએ તો તે પણ ભારે અળખામણો, કાબરચિતરો અને ખરડાયલો માલૂમ પડશે. પ્રથમ આ હિસાબ બતાવીએ. પછી તેના ઉપર નુકતેચીની કરશું.

સો વર્ષના હિસાબમાં ૫૦ વર્ષ તો રાતમાં જાય. અગાઉના જમાનામાં તેલના દીવા નીચે લોકો રાત્રે જીવ જેવું કામ કરતા નહોતા. એટલે પચાસ વર્ષ નીકળી જાય. ગામડાંઓમાં હજુ એ જ સ્થિતિ ચાલુ છે. શહેરવાળાને કદાચ ૨૦ વર્ષ બચે, કારણ કે એના દોડતા જીવનમાં વીજળી ગેસના પ્રકાશથી થોડું કામ થાય છે.

બાકી રહેલાં ૫૦ કે ૭૦ વર્ષમાંથી બાળપણના પચીશ અને ઘડપણના પચીશ નીકળી જાય. તેનાં સાડાબાર સાડાબાર રાતમાં ગણાઇ ગયા એટલે બાકી ૨૫ વર્ષ રહ્યાં. શહેરમાં વર્ષ થોડાં વધારે ગણાય તે ઘસારામાં ચાલ્યા જાય. હવે આ થોડાં વર્ષ રહ્યાં, તેમાં વ્યાધિઓનો પાર નહિ, શરીરનાં ઠેકાણાં નહિ, વેપારધંધાની ખોટોનો હિસાબ નહિ, યુવતીઓનાં આકર્ષણોનો પાર નહિ, તેમાં પાછા પડતાં ફફળાટનો પાર નહિ, શેઠીઆઓના તિરસ્કાર, મિત્રોના દ્રોહ, જ્ઞાતિજનોનાં અવર્ણવાદ, સગાંસંબંધીના વેધવચકા, ખોટા આળપંપાળના આંચકા, ઓળખાણવાળાઓ તરફની નિંદા અને આજીવિકા માટેની દોડાદોડીઓ, ધન હોય તો તેના સંરક્ષણના ઉજાગરા, ન હોય તો નથી તેના વલોપાતો, નોકરી હોય તો ઓશિયાળાપણું, નોકરી હોય તો નિભાવ કરવાના ફાંફાં, અપમાનના ઓરતા અને પાછા પડતા થતા ક્ષોભો અને હાલતાંચાલતાં વર્તમાન

અને ભાવીની ચિંતા અને આવા આવા **વિરોધાભાસમાં** બાકીનો કાળ જાય છે. એમાં સુખ શું ? અને ક્યાંથી હોય ? અને કોને હોય ? એ તો દુનિયાની અને જીવનની જંજાળમાં જરા સગવડ મળે કે જરા આરામ મળે એટલે માણસ ખાલી સુખના ઘરડકા લે; બાકી એમાં વસ્તુતઃ સુખ જેવું કાંઇ છે જ નહિ.

અને કદાચ બાગ-બગીચા, ગાડી-વાડી કે ખાવાપીવાનું મળ્યું તો પણ તેમાં સુખ શું છે ? સુખ જેવું પણ શું છે ? ખાધું અને જીભે સ્વાદ લાગ્યો, ન લાગ્યો ત્યાં તો પેટમાં ઊતરી જાય. એમાં સુખનો આસ્વાદ શો આવે ? અને એવી માન્યતાનું સુખ પણ કેટલું ટકશે તેની ખાતરી શી ? અને થોડા માન્યતાના સુખ પાછળ દીર્ઘ કાળે દુઃખ આવે, મોજ માણતાં ન નામ લેવાય તેવાં દરદો થઇ આવે, કે ખૂબ ખાવાથી અપચો, અજીર્ણ કે દુઃખાવો થાય અને સંદવાડના ખાટલા ગોઠવાય. એમાં સુખ શું ? અને કોઈ તમારી નજરે સુખી લાગતા માણસને એકાંતમાં મળી પૂછશો તો તમને જણાશે કે તેની પાસે ગમે તેટલી સાહ્યબી હોય કે એ મોટરમાં ફરતો હોય કે તેના હુકમ ઝીલવા ખડે પગે નોકરો હાજર હોય, તો પણ એના મનમાં ચકડોળો ફરતી હોય છે, એના મગજમાં પાર વગરના ઉધામા ફરતા હોય છે અને એના વિચારમાં અનેક આર્ત્તધ્યાનના તરંગો ઘર કરી જામી પડેલા હોય છે અને તમે એને સુખી ન કહી શકો. **સુખી એ તો જુદી ચીજ છે.** એ સારા ખાણામાં નથી કે દેવ વૈભવમાં નથી, રૂપવાન સુંદરીમાં નથી કે મોટા વેપારોની ધમાલમાં નથી, નાચનખરામાં નથી કે હવેલીનાં ઉપસ્કરમાં નથી. **એકમાંથી મળે એ તો શોધ કરવા જેવી વાત છે.** બાકી સો વર્ષનું પૂરું આઉખું હોય, પણ જીવન ચાલુ પ્રકારનું હોય, વ્યવહાર લક્ષ્મી હોય, ચાલુ વર્તુળમાં મર્યાદિત હોય તો તેમાં ગમે તેટલાં વર્ષનું જીવન હોય, પણ સર્વ પરપોટા છે, મનનાં મનામણાં છે, પાયા વગરની દિવાલ છે, અર્થવગરનાં ધકેલા છે. એ માર્ગે જીવનની સફળતા નથી. ધર્મકુશળ પ્રાણી એવા જીવનની અપેક્ષા કરે નહિ, એવા જીવનની સ્પૃહા કરે નહિ, એ જીવનમાં ઇતિકર્તવ્યતા કે સંતોષ અનુભવે નહિ.

शतं शरदि જીવની પાછળનું રહસ્ય.

(૪૬)

જરા–Oldage.

માતાની કુક્ષિરૂપ અપવિત્ર ગુફામાં ઘણા ઘણા ક્લેશોને સહન કરીને, અને ત્યારપછી જન્મ પામીને અનેક મોટાં મોટાં કષ્ટોથી હેરાન થાય; અને એમ કરતાં સુખના આભાસવડે કલ્પેલ વિષયસુખમાં કોઇ પણ પ્રકારે સંતાપના છેડાનો જ્યાં સ્પર્શ કરે ત્યાં તો મરણની બહેન જરા-વૃદ્ધાવસ્થા શરીરનો કોળિયો કરી જાય છે.

આવી સંસારનાં સુખોની દશા છે! જ્યાં સુખ નથી ત્યાંથી સુખ મેળવવાના ફાંફાં મારવાં અને પછી ધક્કેલા ખાવા. એ **સુખની પાછળનો આખો ખ્યાલ વાહિયાત છે, પ્રયત્નો વંધ્ય છે અને પ્રયાસો પાંગળા છે.** આપણા એક જુદા દૃષ્ટિબિન્દુથી આ સુખ પાછળના ઉધામા નિહાળીએ.

વાત એ છે કે જ્યાં વસ્તુતઃ સુખ નથી, જેને મારી મચડીને સુખ ગણવામાં આવે છે, જે સુખની પાછળ દુઃખ ઊભું જ છે અને જ્યાં સુખની સ્થિરતા કે સ્થાયિતા નથી ત્યાંથી પ્રાણી સુખ મેળવવા વલખાં મારે છે. આપણે એનો આખો ક્રમ સંક્ષેપમાં જોઇ જઇએ.

માતાના પેટમાં ૨૮૦ દિવસ શું સુખ હોય! ત્યાં તો નાનકડી ગુફા, ઘોર અંધારું અને હાલવા સળસળવાની પૂરી જગ્યા પણ નહિ અને ચારે તરફ લોહી, હાડકાં અને વિષ્ટા ભરેલાં હોય ત્યાં સુખનો સવાલ જ ન રહે. જેમ તેમ કરતાં એ ગુફામાંથી બહાર નીકળવાનું થાય, એટલે બાળકપણાની પરાધીનતા, ટગમગ પગે ચાલવું, ભણવું, ઠુંકારા ખાવા અને જેમ તેમ કરીને દુનિયામાં દાખલ થવું. આ સર્વમાં તકલીફનો પાર નહિ. વેપારધંધો, નોકરી, હુકમો, ડચકારા અને નિઃસાસામાંથી પાર ઊતરી માણસ ઘરબાર માંડે, જરા પગભર થાય અને કુટુંબ-કબિલાવાળો થાય, નાતજાતમાં નામના મેળવે, છોકરાં સારે ઘેર વરે એવી સ્થિતિમાં આવતો જાય, ત્યાં માથામાં રૂપેરી બાલ વધવા માંડે, બે ચાર દેખાય ત્યાંસુધી તો એને **સુખનાં બાલ** ગણે, પણ ત્યાં તો વાત વધવા માંડે અને થોડા વખતમાં દાઢી–મુછ અને માથું કાબરચિતરૂં થઇ જાય, અને પછી તો આંખે બેતાળા, દાંતમાં કોહવાટ, કાનમાં બહેરાશ આવતી જાય. પછી તો વાયુનું જોર, દમ કફ શ્વાસ, ચાલવામાં ઢીલાશ અને અંતે ઉમરો પણ ડુંગરો થઇ જાય અને પાદર પરદેશ થતા જાય.

આ **ઘડપણ** તો ખરેખર મૃત્યુની બહેન જેવું છે. એ ધીમા આંચકાથી આવતું અને માણસને પરવશ બનાવી દેતું ઘડપણ ભારે ત્રાસ આપનાર નીવડે છે. એમાં ઘરના માણસોનો પ્રેમ ઘટતો જાય છે, પરાધીનતા વધતી જાય છે અને ઓંખોં કરતા મરવાને વાંકે જીવવાનું થાય છે, ત્યારે જુવાનીના અત્યાચારો યાદ આવે છે. ખાવાનું ઘણું મન થાય અને કોઈ બનાવી આપે નહિ, બનાવે તો પચે નહિ, દરરોજ વૈદ્યને ત્યાં આંટા ખાવા પોસાય નહિ

અને ઉત્તરોત્તર માનસિક વ્યથા વધતી જાય છે અને માનસિક શક્તિ ક્ષીણ થતી જાય છે. એમાં વળી પક્ષઘાત કે દમ થાય તો તો જીવતે મરવા જેવું થાય છે અને 'ડોસો મરતો નથી અને માંચડો મૂકતો નથી.' એ ઘરની દશા થાય છે.

આમાં **ક્યાં સુખ છે? અને શું સુખ છે?** અને આ બધા ધમધમાટ અને દમદમાટ કોના ઉપર છે? અને કેટલા વખત માટે છે. આંખ ઉઘાડીને બીજાને નીહાળવામાં આવે તો દિવા જેવું દેખાય તેમ છે, પણ આને તો સમજવું નથી, સમજવા જેવું હોય ત્યાં આંખ મીંચી રાખવી છે અને સુખના ખોટા ખ્યાલમાં મૂર્ખાઇથી નાચવું છે, ગાંડપણના લ્હાવા લેવા છે જ્યાં વસ્તુતઃ કશું સુખ નથી ત્યાંથી સુખ મળશે એવી આશામાં રંગાઇ રહેવું છે. **આખી પૌદ્ગલિક રચના ખોટા પાયા પર રચાયલી છે,** વગર સમજના ફાંટા પર નિર્ભર થયેલી છે અને અતિ વિષમ પરિસ્થિતિ ઉપજાવનાર છે. કુશળ માણસ એને બરાબર ઓળખે અને ચેતે.

મૌક્તિક

सहित्वा संतापानशुचिजननीकुक्षिकुहरे, ततो जन्म प्राप्य प्रचुरतरकष्टक्रमहतः ।
सुखाभासैर्यावत्स्पृशति कथमप्यर्तिविरतिं, जरा तावत्कायं कवलयति मृत्योः सहचरी ॥

શાંતસુધારસ, સંસારભાવના.

યાત્રાના નવાણુ દિવસ.

(ગતાંક ભાદરવા માસના અંકના પૃષ્ઠ ૪૦ થી શરૂ.)

(૨)

વણિક હોવા છતાં, ભાઈ તમો સમયની કીંમત આંકી શકો છો એ જરૂર આનંદનો વિષય છે. મેં ઘણા જૈનધર્મના પ્રસંગો જોયા છે જેમાં વિપુલ ધન ખરચાતું હોવા છતાં અને ભક્તિનો યોગ સાંપડ્યા છતાં આપણા શ્રીમંતો 'Time is money' અર્થાત્ વેળા એ જ વસુ જેવા આવશ્યક સૂત્રના પાલનમાં બહુ જ બેદરકારી દાખવે છે! ગયો સમય પાછો આવતો નથી અથવા તો Time and Tide wait for no man એટલે કે

ટકે ન કોને કારણે જલધિતણો જુવાળ,

સારો માઠો નવ રહે કોને સારૂ કાળ'

જેવા નજર સામે થાલી વગાડી ઉચ્ચરાતાં વચનોને પૂર્ણપણે હૃદયમાં ઉતારતાં નથી.

ગુરુજી, આપની વાત લગભગ સચ્ચાઈથી ભરપૂર છે. આઠા દિનની શી વાત કરવી! ખુદ પર્યુષણ જેવા પર્વ દિનોમાં અને પવિત્ર એવા કલ્પધરના વ્યાખ્યાનોમાં પણ શ્રીમંત–શ્રીમંતના છોગાવાળા, અરે આગેવાની કરતા ગૃહસ્થો મોડા આવે છે! અને સંખ્યાબંધ સ્વામીભાઇઓને ખુંદતા આગળ જાય! ત્યાં પણ વાતો કરવાની ટેવ મૂકતા નથી!

જવા દો એ વાત. સાંભળો દાદાના દરબારમાં વાગતી નોબત શરણાઈ, અત્યારના પ્રાતઃકાળમાં કેવો આહ્‌લાદ પ્રગટાવે છે. મનોહર વાતાવરણમાં હું પણ આજે જૈન સિદ્ધાંતની મહત્વની વાત કહેવા માંડું છું.

જ્ઞાનની ગરિમા જોયા પછી 'દર્શન' નો વિચાર કરીએ. અહીં દર્શન એટલે દેખવું એવો સામાન્ય અર્થ લેવાનો નથી. એ કરતાં આ ત્રણ અક્ષરમાં અતિ ગૂઢ રહસ્ય સમાયેલ છે.

'सामान्यवस्तुगोचरं दर्शनम्' એમ શ્રી પ્રભાનન્દસૂરિ કહે છે.

साकारं ज्ञानम्। अनाकारं दर्शनम्। તત્વાર્થ ૨।૭૦ ના મતે.

यत् सामान्यग्रहण दर्शनमेतद्विशेषिते ज्ञानम्॥
द्वयोरपि नययोः एष प्रत्येकं अर्थपर्यायः–
સમ્મતિતર્ક.

तत्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शनम्–
એ શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકનું કથન છે.

या देवे देवताबुद्धिर्गुरौ च गुरुतामतिः।
धर्मे च धर्मधीः शुद्धा, सम्यक्त्वमिदमुच्यते॥

એ સમજણ કળિકાળસર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રસૂરિજી યોગશાસ્ત્રમાં આપે છે.

तमेव सच्चं निस्सकं जं जीणेहिं पवेइयं।

તે જ સાચું અને શંકા વગરનું છે કે જે જિન ભગવાને પ્રરૂપેલું છે અર્થાત્ સ્વમુખે કહેલું છે. આ વચન પવિત્ર એવા પાંચમા અંગ શ્રી ભગવતી સૂત્રમાંનું છે.

प्राप्तेषु पुण्यतः श्रद्धा, कथकश्रवणेष्वपि।
तत्वनिश्चयरूपं तद् बोधिरत्नं सुदुर्लभम्॥

શ્રદ્ધાનો જન્મ કયાં તો પૂર્વ પુન્યના જોરે અથવા તો ઉપદેશદાતા ગુરુની વાણી સાંભળવાથી થાય છે. એ તત્વના નિશ્ચયરૂપ હોય છે. તેને જ બોધિરત્ન તરીકે ઓળખવામાં આવે છે અને એ જ પામવું અતિ દુર્લભ છે. આ કથન યોગશાસ્ત્રનું છે.

सम्यग्दृष्टिर्ज्ञान सम्यग्ज्ञानमिति नियमतः सिद्धिम्
आद्य त्रयज्ञानमपि भवति मिथ्यात्वसंयुक्तम्॥

પ્રશમરતિની આ ગાથા સમકિતવંતના જ્ઞાનનેજ પ્રશંસાપાત્ર લેખે છે અને તેનાથી જ સિદ્ધિ દર્શાવે છે. મતિ, ત અને અવધિ નામા ત્રણ જ્ઞાન તો મિથ્યાત્વપૂર્ણ પણ હોય છે;

લંભકનો કરી દેવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રંથને સો લંભકનો કરવાનું કારણ એ છે કે વસુદેવે ભારતવર્ષમાં સો વર્ષ પરિભ્રમણ કરીને સો કન્યાઓ સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં. તેમાં ૨૯ કન્યાઓની પ્રાપ્તિ (પ્રા. લંભઅ=સં. લાભઃ) [પ્રા. લંભઓ નું ક્ષેમેન્દ્ર વગેરેએ અર્થહીન સંસ્કૃત રૂપાન્તર લમ્બકઃ કર્યું છે] નું વર્ણન સંઘદાસ ગણિએ કર્યું. બાકીની ૭૧ કન્યાની પ્રાપ્તિનું વર્ણન વિસ્તારભયે તેમણે ન કર્યું તે ધર્મસેન ગણિએ કર્યું. આમ મધ્યમ ખંડની રચના થઇ જે હજુ અપ્રસિદ્ધ છે. ' વસુદેવ હિંડી '–એટલે વસુદેવનું હિંડણ–પરિભ્રમણ એ ગ્રંથનું સાર્થ અભિધાન છે.

આ ગ્રંથની રચના ગુણાઢ્યની પૈશાચી ભાષામાં રચાએલી અને અત્યારે અનુપલબ્ધ બૃહત્કથા ઉપરથી થયેલી છે. કામપ્રધાન વાર્તાઓને ધર્મપ્રધાન બનાવી, લોકપ્રિય વાર્તાઓને જ ધર્મ–સાધન બનાવવા માટે આ ગ્રંથની રચના થઇ. લોકોને કામકથામાં આસક્તિ હોય છે–તો શૃંગારકથાઓના વ્યપદેશે ધર્મબોધ શા સારૂ ન દેવો ? આ આશયથી સંઘદાસગણિ અને ધર્મસેનગણિએ આ ગ્રંથ રચ્યો છે. બૃહત્કથાનાં ત્રણ રૂપાંતરો અત્યારે પ્રાપ્ત થાય છે. ૧. ક્ષેમેન્દ્રની બૃહત્કથામંજરી, ૨. સોમદેવનો કથાસરિત્સાગર, ૩ બુદ્ધસ્વામીનો બૃહત્કથાશ્લોકસંગ્રહ. આ બધાંય રૂપાન્તરો સાથે વસુદેવ હિંડીનો પણ બૃહત્કથાના રૂપાન્તર તરીકે તુલનાત્મક અભ્યાસ જગતમાં ઉપયોગી બની શકે છે. આપણી લોકભાષાઓમાં ચમત્કારપૂર્ણ નંદબત્રિશી, પ્રાચીન બૃહત્કથામાંથી આવ્યાં છે. ગુણાઢ્યની બૃહત્કથાનાં સંસ્કૃત કવિઓએ મન ભરીને વખાણ કર્યાં છે, પરંતુ એમ જણાય છે કે બૃહત્કથાની પૈશાચી ભાષા સમજાતી બંધ થઇ, ગ્રંથ દુર્બોધ થવા લાગ્યો એટલે તેને સંસ્કૃત મારફતે જીવંત રાખવાના હેતુથી તેનાં રૂપાન્તરો અસ્તિત્વમાં આવ્યાં. વસુદેવ હિંડી એ કામકથાના સ્વરૂપને ધાર્મિક રૂપાન્તર આપવાના હેતુથી રૂપાન્તર થયું. ' નરવાહનદત્ત ' જે બૃહત્કથાનો સાહસવીર હતો તેને સ્થાને વસુદેવ સાહસવીર બન્યો અને કથાનાં તત્ત્વો માત્ર રૂપાન્તરિત બન્યાં. સ્થળે સ્થળે જૈન–ધર્મની નિરૂપણા, પૌરાણિક કથાઓ અને બોધકથાઓ (Parables)ને મૂળ કથાના અંતરમાં જડી દેવામાં આવી, તેમ છતાં પણ લેખક વાર્તાના રસમાં વહ્યો જાય છે અને ધર્મતત્ત્વો કથાતત્ત્વોમાંથી સરળતાથી દૂર રાખી કથાઓ વહે જાય છે. દશકુમારચરિત્રની કથાઓ, કાદમ્બરી અને વાસવદત્તાની કથાઓ પણ વિદ્વાનોના મન્તવ્ય પ્રમાણે બૃહત્કથામાંથી જ લેવાઇ છે. કથામાં કથાઓ અને આડકથાઓ વણી જટિલ સાહિત્યપ્રયોગની સાધના વસુદેવ હિંડીનાં લંભકોમાં પણ છે. આ તો બૃહત્કથાની અસર આપણા સાહિત્ય ઉપર કેવી છે તે કહ્યું; પરંતુ કેટલાંક કથાનકો તો ' એરેબીઅન નાઇટ્સ ' ના કથાનકો સરખાં છે. એક જ દાખલો નીચે ટાંકું છું. સિંદબાદ હીરાની ખીણમાં જાય છે અને રૌક પંખી મોટા માંસના કટકા ઉપાડી ઉપર ઊડે છે તેને બંધાઇ સિંદબાદ ઉપર આવે છે; તેની સાથે નીચેનું કથાનક સરખાવવા જેવું છે. (ભાષાંતર : પાન. ૧૯૩).

" લોમિયાએ કહ્યું, ' બકરાઓને મારી નાખો રુધિરવાળા ચામડાની ભાથડીઓ (ખોળ) કરો, બકરાંનું માંસ રાંધીને ખાઓ અને કેડે છરી બાંધીને ભાથડીઓમાં પેસી જાઓ. રત્નદ્વીપમાંથી ભારૂંડ નામનાં મહાકાય પંખીઓ અહીં ચરવાને માટે આવે છે. તેઓ અહીં આવીને વાઘ રીંછ વગેરેએ મારેલાં પ્રાણીઓનું માંસ ખાય છે, અને માંસનો મોટો પિંડ હોય તે પોતાના માળામાં લઇ જાય છે. તમને રુધિરવાળી ભાથડીઓમાં બેઠેલા જોઇને ' આ મોટા

માંસપિંડ છે ' એમ ધારી તમને ઉપાડીને તે પક્ષીઓ રત્નદ્વીપમાં લઇ જશે. તેઓ તમને નીચે મૂકે, એટલે તમારે છરીવડે ભાથડીઓ ચીરી નાખવી. પછી તમારે ત્યાંથી રત્નો લેવાં. ”

આ ગ્રંથમાં સ્થળે સ્થળે આવતી બોધ-કથાઓ, સામાજિક રીતરિવાજોનાં આલેખનો બહુ જ રસપ્રદ છે. 'ગંધર્વદત્તા લંભક' મા તો (Detactive story)-અર્વાચીન જાસૂસ કથાનું તત્ત્વ પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આખોય ગ્રંથ આ રીતે તો અભ્યાસનીય છે અને એનો અભ્યાસ શુષ્ક નહિ પણ આનંદપ્રદ છે. શ્રી સાંડેસરાએ આ ગ્રંથનું સુવાચ્ય અને સરળ ભાષાંતર કરી અપૂર્વ સાહિત્યસેવા કરી છે. એક તો પ્રાચીન પ્રાકૃત ભાષા, ગ્રંથનો અભ્યાસ બહુ ન થતો હોવાથી તેની હાથપ્રતોના પ્રમાદોને લીધે થએલા દુર્બોધતાનો વધારો અને બીજું માણસની ધીરજ થકવી નાખે તેવો લાંબો ગ્રંથ આ બે મુશ્કેલીઓને ધીરજ અને સરળતાથી તરી જઇ-જાણે ગુજરાતી લખાણ જ વાંચતા હોઇએ એવું અપૂર્વ ભાષાંતર આપી શ્રી. સાંડેસરાએ અન્ય વાચકો અને પ્રાકૃત ભાષાના અભ્યાસીઓ ઉપર એક સાહિત્યોપકાર કર્યો છે. પ્રાકૃત ભાષાના આવા મહાસાગર સમા ગ્રંથને ઓળંગવાનું સાહસ પ્રાકૃત ભાષાનો વિદ્વાન પણ માથે પડ્યા વિના ન કરે તે ગ્રંથનું ભાષાંતર કરી તેને રજુ કરવું એ કેટલો શ્રમ છે તે તો વિદ્વજ્જનો જ સમજી શકે એમ છે.

આટલેથી બસ નથી. વિદ્વત્તાપૂર્ણ પ્રસ્તાવના પણ શ્રી સાંડેસરાએ આપી છે. તેમાં લેખક, ગ્રંથ, ભાષા અને તેનું વ્યાકરણ, ગ્રંથમાંથી ફલિત થતી સમકાલીન સામાજિક પરિસ્થિતિનું બયાન વગેરે ઘણાં ઉપયોગી તત્ત્વોની મર્મ-સ્પર્શી ચર્ચા શ્રી. સાંડેસરાએ કરી છે. આ પ્રસ્તાવના પણ તેમની ઊંડી વિદ્વત્તા, પૃથક્કરણ શક્તિ અને અભ્યાસી સ્વભાવની નિદર્શક છે.

પ્રાકૃતભાષામાં રસ લેનાર અને વિ. સં. પાંચમા-છઠ્ઠા શતકની સામાજિક સ્થિતિના અભ્યાસક માટે આ અપૂર્વ ગ્રંથ છે અને ભાષાંતરે આ દુર્ગમ પ્રાકૃત ગ્રંથને અત્યંત સુગમ અને સુવાચ્ય બનાવી દીધો છે.

આ પ્રમાણે હરિભદ્રસૂરિની 'સમરાઇચ્ચકહા' નો પણ આવો જ અનુવાદ અત્યંત આવશ્યક છે અને મારી તો ભલામણ છે કે આત્માનંદ સભાએ ગ્રંથનું પણ આવું સુંદર ભાષાન્તર તૈયાર કરાવી પ્રસિદ્ધ કરવું. જે સમયે ગૂજરાત પોતાના વિશ્વવિદ્યાલયને સર્જી રહ્યું છે અને પોતાની ગુર્જરીને માધ્યમ તરીકે સર્વ પ્રકારના અભ્યાસોમાં લેવાનો આદર્શ સેવી રહ્યું છે, તે સમયે પ્રત્યેક સંસ્થાનો ધર્મ છે કે પ્રાચીન સાહિત્યના ગ્રંથોને આપણી ભાષામાં લાવવા અને સુવાચ્ય બનાવવા. એક બાબત અહીં કહ્યા વિના ચાલે તેમ નથી. છાપકામ, પુસ્તકની બાંધણી બધુંય સુંદર રીતે થયું છે તે માટે ખરેખર પ્રકાશકોને અભિનંદન ઘટે છે.

મોદી મધુસૂદન ચિમનલાલ

વર્તમાન સમાચાર.

પ્રાતઃસ્મરણીય આચાર્ય મહારાજ **શ્રીવિજય-વલ્લભસૂરીશ્વરજી** મહારાજને ૭૮ મું વર્ષ કારતક શુદ ૨ ના રોજ બેસતું હોવાથી (જન્મ જયંતી નિમિત્તે) દીર્ઘાયુષ માટે પ્રાર્થના કરવા સાથે અમૃતસર આચાર્ય મહારાજને આ સભા તરફથી ગુરૂભક્તિના આનંદ માટે તાર કરવામાં આવ્યો હતો.

સ્વીકાર-સમાલોચના

શ્રી નયરહસ્ય પ્રકરણમ:—(શ્રી મહામહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ગણિ વિરચિત ઉપર) શ્રીમાન્ આચાર્ય મહારાજ શ્રી **વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી**ના પટ્ટાલંકાર વ્યાકરણવાચસ્પતિ શ્રી

વિજયલાવણ્યસૂરિજી મહારાજે રચેલી. **પ્રમોદા-વિવૃત્તિ**—નામની ટીકાના સાત નયના સ્વરૂપને જણાવનારો આ ગ્રંથ અમોને ભેટ મળેલ છે. રચયિતા સૂરિજી મહારાજ વ્યાકરણના નિષ્ણાત (વાચસ્પતિ) વિદ્વાન મુનિવર છે તેમ તેમના રચેલા ધાતુ રત્નાકર સાત ભાગો, અન્ય સંસ્કૃત ટીકા ગ્રંથો પરથી જણાય છે અને આ ટીકા પણ વિદ્વત્તા-પૂર્ણપણે આ પ્રમોદાવૃત્તિ તત્ત્વજિજ્ઞાસુ અને ન્યાયના અભ્યાસીઓ માટે રચીને વિષય સરલ બનાવ્યો છે. મૂળ ગ્રંથ પ્રતિભાશાળી હોવાથી તેની આ ટીકા મહારાજશ્રીએ રચેલ હોવાથી ન્યાય સાહિત્યમાં એક ઉત્તમ ગ્રંથની વૃદ્ધિ થઇ છે. વિદ્વાન ધર્મગુરુઓ જ આવા ન્યાયના ગ્રંથો ઉપર ટીકા રચી શકે છે. આ ગ્રંથમાં કયા કયા વિષયો ક્યાં ક્યાં છે તેની વિસ્તૃત અનુક્રમણિકા વાંચવાની અભ્યાસીઓને ભલામણ કરીયે છીયે. જ્ઞાનભંડારો અને લાઇબ્રેરીમાં સંગ્રહવા લાયક આ સાત નયની ટીકાનો ગ્રંથ અવલોકવા અમો ખાસ ભલામણ કરીયે છીયે.

ખેદકારક અવસાન.

સાધ્વીજી મહારાજશ્રી દેવશ્રીજીનો સ્વર્ગવાસ સીતેર વર્ષની વૃદ્ધવયે પચાસ વર્ષનું નિરતિચાર ચારિત્ર પાળી ગયા આસો સુદ ૬ ના રોજ અમૃતસરમાં થયો છે. સાધ્વીજી મહારાજ સ્વભાવે શાંત મિલનસાર અને ક્રિયાપાત્ર હતા. શિષ્યાપ્રશિષ્યાદિ શુમારે નેવુંનો પરિવાર મૂકી ગયા છે. આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજના વરદ હસ્તે દીક્ષા લીધી હતી. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત ભાષા, પ્રકરણો વગેરેનું સારું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. આવા એક પૂજ્ય, ચારિત્રપાત્ર, વયોવૃદ્ધ સાધ્વીજીની સમાજને ખોટ પડી છે જે માટે આ સભાને અત્યંત દુઃખ થાય છે. તેમના પવિત્ર આત્માને અખંડ અનંત શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ એમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીયે છીયે.

જૈન કોમમાં જાણીતા અગ્રગણ્ય **ઝવેરી મોહનલાલ હેમચંદભાઇનો** ૮૩ વર્ષની વયે મુંબઇમાં સ્વર્ગવાસ થયો છે.

સદ્દગતની કારકીર્દી જૈન સમાજમાં જાણીતી છે, આપબળે આગળ વધી તેમણે લક્ષ્મી સંપાદન કરી હતી તેમજ સદ્વ્યય પણ કર્યો હતો. ગુપ્તદાનનો પ્રવાહ ચાલુ જ રાખતા. ધાર્મિક તેમજ રાષ્ટ્રીય સેવા ભાવના તેમનામાં અહર્નિશ જાગૃત રહેતી. વળી ૧૯૩૨માં તેમણે પોતાનું મકાન કોંગ્રેસ ફ્રી હોસ્પીટલ કરવા માટે આપ્યું હતું.

તેઓ શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદ ચેરીટી ટ્રસ્ટમાં સલાહકાર, શ્રી જૈન એસોસીએશન ઓફ ઇન્ડીયા, શ્રી શાંતિનાથ જૈન દહેરાસર તથા વિદ્યાશાળા, શ્રી ગોડીજી પાર્શ્વનાથ મંદિર અને શ્રી મોહનલાલજી જૈન સેંટ્રલ લાયબ્રેરીના મેનેજીંગ ટ્રસ્ટી હતા. તેઓનું જીવન ધર્મપરાયણ હતું.

સદ્દગત આ સભાનાં લાઇફ મેમ્બર હતા. તેમનાં અવસાનથી સભા દિલગીરી દર્શાવે છે અને તેમનાં આત્માની શાંતિ ઇચ્છે છે. તેમનાં સુપુત્રો શ્રી મણીલાલભાઇ, ચીમનલાલભાઇ, કલ્યાણભાઇ, લાલભાઇ, રમણભાઇ, રસીકલાલભાઈ વિગેરે આપ્ત વર્ગને અંતઃકરણપૂર્વક સભા દિલાસો આપે છે.

વરતેજવાળા **શ્રી ગાંડાલાલ માનચંદ ભાવસાર** આસો વદી ૧૧ તા. ૮–૧૧–૪૭ ના રોજ પંચત્વ પામ્યા છે. તેઓ ધર્મિષ્ટ હતા. તેમનો સ્વભાવ સરલ અને શાંત હતો. તેમણે પોતાનાં જીવનમાં અનેક કાર્યો ધર્મના કર્યાં હતા. તેઓ આ સભાનાં લાઇફ મેમ્બર હતા. સભા તેમનાં અવસાનની દિલગીરી દર્શાવે છે અને તેમનાં આત્માની પરમ શાંતિ ઇચ્છે છે.

ગાંધી નાનચંદભાઇ માધવજીનું ભાવનગરમાં ખેદજનક અવસાન થયું છે. તેઓ શાંત અને સરળ સ્વભાવનાં હતા. તેમનું જીવન ધાર્મિક અને મીલનસાર હતું. તેઓ સભાનાં લાઇફ મેમ્બર હતા. સભા તેમનાં અવસાનથી દિલગીરી પ્રદર્શિત કરે છે અને તેમના આત્માની પરમ શાંતિ ઇચ્છે છે.

પૂજ્ય ભગવતી સૂત્રની શ્લોકે શ્લોકે એક એક રૂપીયો અને વાસક્ષેપવડે ઉદાર નરરત્ન શેઠ ભોગી લાલભાઇ મગનલાલે પૂજા કરી જ્ઞાનભક્તિ કરી સુમેળ સાધ્યો છે. આચાર્ય મહારાજે કૃષ્ણનગરમાં ઠાણા ઉઠાણા કર્યા છે. સાંભળવા પ્રમાણે થોડા દિવસમાં આચાર્ય મહારાજ વિહાર પણ કરવાના છે એમ જણાય છે.

જાહેર ખબર

આ સભા માટે એક ગ્રેજ્યુએટ, સંસ્કૃત ભાષાનું સારૂં જ્ઞાન ધરાવનાર, સાહિત્ય ગ્રંથો વગેરેના (અનુવાદો) પ્રુફો તપાસવાનું કામ જાણનાર, એક કલાર્કની જરૂર છે. માસિક પગાર રૂા. ૭૦) થી રૂા. ૧૦૦) સુધી) ઉપરનું સર્વ કાર્ય જાણનાર કદાચ અંડર ગ્રેજ્યુએટ હોય તો પણ ચાલશે. કોઇ સ્થળે તેમણે સરવીસ કરી હોય તો તેના સરટીફીકેટ અરજી સાથે નીચેના સ્થળે લખો.

સેક્રેટરીઓ,

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

હવે પછી થનારા નવા પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરોને સૂચના.

પોશ વદી ૩૦ સુધીમાં રૂા. ૧૦૧) એકસો એક આપી આ સભામાં નવા થનારા માનવંતા લાઇફ મેમ્બરોને જ પોશ માસમાં પ્રગટ થનારા શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર રૂા. ૭ા તથા સાથે શ્રી વસુદેવ હિંડી રૂા. ૧૨ાા આ બંને રૂા. વીશની કિંમતના ગ્રંથો ભેટ મળી શકશે. ત્યારબાદ જે ગ્રંથો છપાશે, તે તે ભેટ મળી શકશે. માત્ર પોસ્ટેજ પુરતા ખર્ચનું વી. પી. તે વખતે તેઓ સાહેબને મોકલવામાં આવશે.

બીજા વર્ગમાંથી પ્રથમ વર્ગમાં આ માસમાં વધારે થયેલાં માનવંતા લાઇફ મેમ્બરો.

૧ શ્રીયુત મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી ૨ શેઠ ચુનીલાલ રાયચંદ ૩ ઝવેરી સાકરલાલ માણેકચંદ ધડીયાળી
૪ શાહ કાન્તિલાલ ભગવાનદાસ ૫ શાહ અમૃતલાલ હરગોવિંદ

બીજા વર્ગનાં લાઇફ મેમ્બરોને નમ્ર સુચના.

સ્થાનિક તથા બહાર ગામના સભ્ય સાહેબોને જણાવવાનું કે હજી સુધી રૂા. ૫૦) વિશેષ ભરી પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બર જે બંધુઓ નથી થવા તેઓ પણ વિચાર કરી તેમ કરી શકે માટે આસો વદી ૩૦ સુધી પહેલા વર્ગમાં દાખલ થઇ ભેટનો લાભ મેળવે તેમ આગળ જણાવ્યું છે. આ બંને ઉપયોગી ગ્રંથો બહુજ રૂચીકર અન્ય જૈન બંધુઓ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં મંગાવે છે, જેથી હવે પછી તે બને બુકો સિલિકે રહે તેમ જણાતું નથી, જેથી હવે પછી આપ આ બુકો ભેટ તરીકે મંગાવવા ઇચ્છા ધરાવતા નથી તેમ ધારી તે સિલિકે નહિં રહે તો પછી સભા આપને આપી શકશે નહિં માટે આપને યોગ્ય લાગે તે રીતે વિચાર કરી દિવાળી પહેલાં વેલાસર મંગાવી લેવા તૈયાર થયા નથી, હવે બીજી સૂચના કરવાની કે આપ માગશર વદી ૩૦ સુધીમાં જો રૂા. ૫૦) આપી પ્રથમ વર્ગમાં દાખલ થશો તો પોશ માસમાં પ્રગટ થનાર શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર તથા શ્રી વસુદેવ હિંડી બંને ગ્રંથો કિંમત રૂા. ૨૦) ના ભેટ આપને મળી શકશે અને તે પછી થશો તો ધારા પ્રમાણે ભેટ મળશે.

નવા તૈયાર થતાં અપૂર્વ સાહિત્ય પ્રકાશનો.

(અનુવાદો)

૧ કથારત્નકોષ (જૈન કથા સાહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનનો અપૂર્વ ગ્રંથ પ્રથમ ભાગ)
૨ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર
૩ શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ ચરિત્ર
૪ મહાસતી દમયંતી ચરિત્ર (શ્રી ઉપયોગી સીરીઝ તરીકે.)

યોજનામાં

૫ શ્રી સુમતિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર (શ્રી સોમપ્રભાચાર્યકૃત) નંબર ૧–૩–૫ માં આર્થિક સહાયની અપેક્ષા છે.

૧ શ્રી વસુદેવહિંડી ગ્રંથ (શ્રી સંઘદાસ ગણિકૃત ભાષાંતર)

તત્ત્વજ્ઞાન અને બીજી ઘણી બાબતોને પ્રમાણિક ઠરાવવા સાધનરૂપ આ ગ્રંથની સુમારે પાંચમા સૈકામાં શ્રી સંઘદાસગણિ મહારાજે રચના કરેલી છે. મૂળ ગ્રંથનું બહુ જ પ્રયત્નપૂર્વકનું સંશોધનકાર્ય સદ્ગત મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ તથા વિદ્યમાન સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે કરી જૈન સમાજ ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. ભારતનો ઇતિહાસ તૈયાર કરવા માટે અજોડ અને બહુ જ પ્રાચીન ગ્રંથ છે. દરેક જૈન જૈનેતર સાક્ષર અને સાહિત્યકારની પ્રશંસાને પાત્ર થયેલ આ ગ્રંથ છે. આવા બહુ મૂલ્ય ગ્રંથનું ભાષાંતર વિદ્વાન રા. રા. ભોગીલાલ જ. સાંડેસરા એમ. એ. અમદાવાદવાળા પાસે તૈયાર કરાવેલ છે. ખરેખરી જ્ઞાનભક્તિનું આ ઉત્તમોત્તમ કાર્ય છે. આ ગ્રંથમાં અનેક ઐતિહાસિક સામગ્રી અનેક જાણવા યોગ્ય વિષયો અને કથાઓ આવેલી છે. સુમારે છસોંહ પાનાનો ગ્રંથ કપડાનું પાકું બાઇન્ડીંગ સુંદર સચિત્ર કવર જેકેટ સાથે કિંમત રૂા. ૧૨-૮-૦ પોસ્ટેજ અલગ. પ્ર૦ વ૦ના લાઇફ મેમ્બરોને ભેટ મળશે.

---

૨ શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર—શ્રી અજિતપ્રભસૂરિકૃત.

મૂળ ઉપરથી ગુજરાતી ભાષાંતર સુંદર-સરલ-વિવિધ કલરીંગ સચિત્રો સાથે, ઉંચા કાગળો ઉપર, સુંદર ગુજરાતી ટાઇપમાં છપાઇ ગયો છે, પાકા બાઇન્ડીંગથી અલંકૃત થાય છે. દેવાધિદેવ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુના દરેક ભવોનું અપૂર્વ સ્વરૂપ, અનેક બીજી અંતર્ગત કથાઓ, બાર વ્રત અને બીજા વિષયો ઉપરની દેશના, અનુકંપા(જીવદયા)નું અદ્ભુત, અપૂર્વ, અનુપમ વૃત્તાંત આ ચરિત્રમાં આવેલ છે, જે મનન કરવા જેવું છે. કીંમત રૂા. ૭-૮-૦ પોષ માસમાં પ્રગટ થશે.

"નૂતન સાહિત્ય પ્રકાશન"

૧ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર.

શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્યકૃત ૧૧૦૦૦ હજાર શ્લોક પ્રમાણ, પ્રાકૃત ભાષામાં બારમા સૈકામાં રચેલો તેનું ભાષાંતર છપાય છે. આ ચરિત્ર ગ્રંથકર્તા આચાર્ય મહારાજની વિદ્વત્તાપૂર્ણ સુંદર, અનુપમ, અલૌકિક રચના છે. આટલો મ્હોટો શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ગ્રંથ બીજો નથી. તેમ આવી મહત્વપૂર્ણ ચરિત્ર રચના ભાગ્યેજ બીજા ગ્રંથમાં હશે. પ્રભુના ભવોના વિસ્તૃત વર્ણન સાથે, પ્રભુના દશ ગણધરોના પૂર્વભવોના રસિક ચરિત્રો સાથે આપવામાં આવેલ છે. સાથે અનેક અંતર્ગત કથાઓ અને ઘણા જાણવા યોગ્ય વિવિધ વિષયો પણ આવેલાં છે. ગ્રંથ છપાય છે, આ એક અપૂર્વ કૃતિ છે. ૬૫ ફોર્મ સાડા પાંચસેંહ પૃષ્ઠ, અને આકર્ષક રંગીન ચિત્રો, મજબુત બાઇન્ડીંગવડે ગુજરાતી સારા અક્ષરોથી છપાય છે.

---

૨ શ્રી કથારત્નકોષ ગ્રંથ—શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્ય મહારાજે (સંવત ૧૧૫૮ માં પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલો છે. જેમાં સમ્યક્ત્વ આદિ તેત્રીશ સામાન્ય ગુણો અને પાંચ અણુવ્રત આદિ વિશેષ બાર ગુણોને લગતા ૫૦ વિષયોનું પઠન પાઠન કરવા-અભ્યાસ કરવા જેવું વિવેચન અને તે દરેક ગુણો ઉપર નવીન મૌલિક, સુંદર અનુપમ કથાઓ વાચકોની રસવૃત્તિ આખો ગ્રંથ વાંચતા નિરસ ન થાય તેવી સુંદર રચના આચાર્ય મહારાજે કરી છે. આ ગ્રંથમાં આવેલ ગુણોનું સ્વરૂપ, તેનું વિવેચન, તેને લગતા ગુણદોષો, લાભ-હાનિનું નિરૂપણ આચાર્ય મહારાજે એવી સુંદર પદ્ધતિ, સંકલનાથી કર્યું છે કે જેથી આ ગ્રંથની અનુપમ, અમૂલ્ય અપૂર્વ રચના બનેલ હોવાથી તે અપૂર્વ સાહિત્ય ગ્રંથ ગણાય છે. આ સુંદર ગ્રંથ મૂળ અમોએ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે, જેની મૂળની કિંમત રૂા. ૮-૮-૦ છે. જેનું આ સરલ શુદ્ધ ભાષાંતર પણ સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજની દેખરેખ નીચે થયેલ છે. આર્થિક સહાયની અપેક્ષા છે. મૂળ ગ્રંથની પ્રસ્તાવના સાક્ષરવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે વિદ્વતાપૂર્ણ લખેલી મનન કરવા જેવી જે સાથે છપાશે.

મુદ્રક: શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઇ : શ્રી મહોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : દાણાપીઠ-ભાવનગર.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

卐 卐 卐

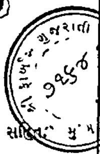
પુસ્તક ૪૫ મું. | આત્મ સં. પર | સંવત ૨૦૦૪.
અંક ૫-૬ | | માગશર-પોષ : જાનેવારી.

વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ સહિત.

પ્રકાશક—

— : શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા–ભાવનગર : —

અનુક્રમણિકા.

આ માસમાં નવા થયેલા માનવંતા સભાસદો

૧	શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન સભા હા. શેઠ ભોગીલાલ ચીમનલાલ	(૧)	લાઇફ મેમ્બર	પાટણ
૨	શ્રી વર્દ્ધમાન જૈન જ્ઞાનમંદિર હા. ઋષિ અનુપચંદ્રજી યતિવર્ય	(૧)	,,	ઉદયપુર
૩	શાહ અમૃતલાલ મોહનલાલ	(૧)	,,	ધીણોજ
૪	શાહ મુલચંદ લક્ષ્મીચંદ	(૧)	,,	પાલેજ
૫	શ્રી જૈન શ્વે. મૂર્તિપૂજક સંઘ લાયબ્રેરી હા. શાહ રતિલાલ કેશવલાલ	(૧)	,,	પ્રાંતીજ
૬	શાહ ફુલચંદ માણેકચંદ	(૧)	,,	નડિઆદ
૭	શાહ મગનલાલ મૂલચંદ	(૧)	,,	મુંબઇ
૮	કાન્તિલાલ હેમરાજ વાંકાણી	(૨)	,,	ભાવનગર
૯	શાહ મથુરદાસ છગનલાલ		વાર્ષિક	ભાવનગર

બીજા વર્ગમાંથી પ્રથમ વર્ગમાં આ માસમાં વધારે થયેલા માનવંતા લાઇફ મેમ્બરો

૧. શાહ નથુભાઇ છોટાલાલ
૨. શાહ મણીલાલ ભગવાનદાસ
૩. શાહ શાંતિલાલ પરશોતમદાસ
૪. મ્હેતા બલવંતરાય શામળદાસ

ભેટના ગ્રંથોનો અપૂર્વ લાભ.

૧. શ્રી વસુદેવ હિંડી (અનુવાદ) કિંમત રૂ. ૧૨-૮-૦ **શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર** સચિત્ર કિંમત રૂ. ૭-૮-૦ મળી રૂ. ૨૦) વીશની કિંમતના બે ઉત્તમ અપૂર્વ સાહિત્યના ગ્રંથો પોશ શુદિ ૧૫ ના રોજથી પેટ્રન સાહેબો તથા પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરોને (બહારગામનિવાસીને) પોસ્ટેજ પુરતા રૂ. ૧-૪-૦ ના વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે જે સ્વીકારી લેવા નમ્ર સુચના છે.

નમ્ર સુચના.

અમારા માનવંતા પેટ્રન સાહેબોને અને લાઇફ મેમ્બરોને

શ્રેણીબંધ સુંદર ગ્રંથોનો ભેટ તરીકેનો લાભ.

આ માસ સુધીમાં શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર, રૂા. ૬ાા શ્રી મહાવીર યુગની મહા દેવીઓ રૂા. ૩ાા (કુલ દશ રૂપીઆના ગ્રંથો ભેટ અપાઇ ગયેલ છે. હવે પોષ માસમાં શ્રી વસુદેવ હિંડી રૂા. ૧૨ાા તથા શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર રૂા. ૭ાા વીશ રૂપીઆની કીંમતના બે ગ્રંથો ધારા પ્રમાણે ભેટ મળશે. ત્યારબાદ શ્રી દમયંતી ચરિત્ર અને શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર એ બે ગ્રંથો, ત્યારબાદ શ્રી કથા રત્નકોષ પ્રથમ ભાગ અને શ્રી શ્રેયાંસનાથ ચરિત્ર ઉપરોક્ત આ બે ગ્રંથો પ્રેસમાં છપાઇ રહેલ છે અને બીજા ગ્રંથો યોજનામાં છે. પ્રકટ થતાં તરતજ ઉપરોક્ત શ્રેણીબંધ સુંદર સચિત્ર ચરિત્રો ઘણીજ ભારે કિંમતના ભેટ આપવામાં આવશે. શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકમાં ભેટના ગ્રંથો માટેની જાહેરખબર દ્વારા જે જે વખતે જે જે લાઇફ મેમ્બર માટે સૂચના કરી હોય તેની હદની અંદર રહીને તે તે પ્રમાણે ઉપરોક્ત ગ્રંથો ભેટ આપવામાં આવશે.

આવા સુંદર ગ્રંથોમાં આવેલા તીર્થંકર ભગવાન, સત્ત્વશાળી મહાન નરો, સતી શિરોમણીના ચરિત્રો સાથે તત્ત્વજ્ઞાનના ભરેલ, સાદા, સમજાય તેવા, વિષયો વાંચી અનેક ભવ્યાત્માઓ આત્મકલ્યાણ સાધી શકે છે. અને આર્થિક દ્રષ્ટિએ પણ આ સભા જેવો લાભ કોઇ સંસ્થાએ આપ્યો નથી, આપી શકતું નથી. બંને પ્રકારના લાભો મેળવવા દર માસે અને ક્રમે ક્રમે (જૈન બંધુઓ) નવા પેટ્રન સાહેબો અને લાઇફ મેમ્બરો થતા જ અને થાય છે. સ્થિતિ સંપન્ન જૈન બંધુઓને ખાસ પેટ્રન પદ સ્વીકારવા અને છેવટે રૂા. ૧૦૧) આપી સત્વર લાઇફ મેમ્બરો થવા નમ્ર સુચના છે.

સેક્રેટરીઓ.
શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા.
ભાવનગર.

શ્રી કૃષ્ણકુમારસિંહજી પ્રી. પ્રેસ-ભાવનગર

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા–ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૪. | માર્ગશીર્ષ—પોષ | પુસ્તક ૪૫ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૪. | :: તા. ૨૦ જાન્યુઆરી ૧૯૪૮ :: | અંક ૫–૬

વિમલગિરિ શ્રી આદિનાથ સ્તવન

(બંસરી બજતી નહિ–એ રાગ.)

વિમલગિરિ આદિ પ્રભુના દર્શને મનડું ઝૂલે,
જ્ઞાન રવિ અમૃત પ્રભાથી, ઊરતણાં કમળો ખૂલે. વિમ૦ ૧

દિવ્ય સમવસરણ વિષે, માલકોષે દેશના,
બંસરી સુરગણુતણી, ગુણુ વધે ઉપદેશના. વિમ૦ ૨

ચોત્રીસ અતિશયવંત પ્રભુજી, પાંત્રીસ વાણી ગુણુગતિ,
યોજન સુધી પશુ પક્ષી સમજે, જલનિધિ સમ ગાજતી. વિમ૦ ૩

સુર નરો પશુ પંખીયો, ગાન્ધર્વ કિન્નર સૌ સુણે,
પોતાની ભાષામાં જ પ્રભુની, વાણીને સૌએ ગણે. વિમ૦ ૪

નવ હેમ કમલે પદ ધરી, વિચરે પ્રભુ અવની વિષે,
જ્યાંજ્યાં પડે પદ એ શુચિ,ધન,ધાન્ય સુખ સઘળું વસે. વિમ૦ ૫

દિવ્ય કેવળજ્ઞાની પ્રભુજી, બોધથી જન તારીયા,
તીર્થ અષ્ટાપદ વિષે, નિર્વાણુ જિનવર પામીયા. વિમ૦ ૬

દેવેન્દ્ર ગિરિની અજિતરજને, શિવ ધરી પ્રભુ પૂજતા,
હેમેન્દ્ર વિમલાચલતણી, હૈયે સ્તવે શુચિ દિવ્યતા. વિમ૦ ૭

મુનિરાજ શ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી

જ્ઞાનગીતા શતક.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૪૧ થી ચાલુ)

સમ્યક્ સુદષ્ટિ મળે, કવિ કલ્પતરુ ફળે; કાવ્ય કામધેનુ ખીલે, આતમાર્થી બાંધતા.
સમ્યક્ સુદષ્ટિ ખીલે, પ્રકાશ આત્માર્થી ઝીલે; પંથી જેમ ચીલે ચીલે, મુક્તિ પંથ સાધતાં.
રવિનો ઉદય થાય, અંધકાર દૂર જાય; કમળ વિકસી જાય, પ્રસન્નતા અર્પતાં.
પ્રગટો સમ્યક્ રવિ, યાચના કરે છે કવિ; પામીને પ્રકાશ ભવી, ભવઅંત કરતાં. ૪૫
પરભાવ મારો નહિં, માન્યા વિના આરો નહિં; માને તોયે તારો નહિં, મૂઢતાને ત્યાગજે.
સ્વભાવ તે ન્યારો નહિં, માન્યા વિના આરો નહિં; તારો તે તો તારો સહિ, સમ્યક્ આરાધજે.
બાળક બગલમાંય, શોધવાને બ્હાર જાય; તેમ તું આતમરાય, તારામાંથી ખોળજે.
સ્વતંત્રતા સુખદાય, પરતંત્ર દુઃખદાય; સ્વરાજ્ય લેવાને ભાય, આત્મ જંગ ખેલજે. ૪૬
રાગ ત્યાં તો ત્યાગ નથી, ત્યાગ ત્યાં તો રાગ નથી; રાગ વિના બંધ નથી, રાગ તેથી ત્યાગજે.
ઉદયની પરંપરા, જ્ઞાની કરે નિરજરા; કારણ ન રાગ જરા, ગૂઢ તત્વ ગ્રહજે.
અજ્ઞાનીને થાય બંધ, કારણ રાગ સંબંધ; સંવરથી પ્રતિબંધ, સમભાવ ધારજે.
ક્રિયા કરે એક હોય, જ્ઞાનીને ન બંધ હોય; અજ્ઞાનીને બંધ હોય, સમ્યક્ વિચારજે. ૪૭
સમકિતી જ્ઞાનવાન, તેનાં કરો ગુણગાન; વળી કરો બહુમાન, સમકિત પામવા.
જેને થાય જેવો સંગ, તેને લાગે તેવો રંગ; તેથી સેવો સતસંગ, સમકિત પામવા.
પારસનો સંગ થાય, લોહનું સુવર્ણ થાય; સમજો આ સત્ય ન્યાય, સમકિત પામવા.
જેહ જેનું ધ્યાન ધરે, તેહ તેવું પ્રાપ્ત કરે; ન્યાય વિચારી અંતરે, સમકિત પામવા. ૪૮
સાધક હું સાધ્ય છું હું, સિદ્ધ હું આરાધ્ય છું હું; જેમ કોકીલા ટુહુ હુ, તુંહી તુંહી જપવા.
સમય સમ્યગ્દૃષ્ટિ, જ્ઞાન ધન મેઘવૃષ્ટિ; પલ્લવિત આત્મસૃષ્ટિ, તુંહી તુંહી જપવા.
મેઘ ગાજે ગગનમાં, મોર નાચે મગનમાં; તેમ ધ્યાન લગનમાં, તુંહી-તુંહી જપવા.
શુદ્ધ બુદ્ધ ચિદ્રૂપ, નિશ્ચયમાં તદ્રૂપ; પ્રાપ્ત કરવા સ્વરૂપ, તુંહી-તુંહી જપવા. ૪૯
વ્યવહાર કામકાજ, સંસારમાં રહી રાજ; આતમનો ધરી સાજ, વિવેકથી વસીએ.
વિવેકની પ્રદ્યાધાર, એવી છે ચમકદાર; અહો જો સમજદાર, કર્મમાં ન ફસીએ.
ક્રોધ માન માયા લોભ, મોહ મહેલનાં મોભ; જીવને પમાડે ક્ષોભ, તેથી દૂર ખસીએ.
રસ લુબ્ધ પંચેન્દ્રિય, આંખ નાક કર્ણેન્દ્રિય; ત્વચા વાચા રસેન્દ્રિય, તેને તપે કસીએ. ૫૦
પાપકારી કર્મ વાર, અનાસક્ત ભાવ ધાર; સંસાર જાણી અસાર, નિરમોહી થઇએ.
મન-વચ-કાય યોગ, વધારે સંસાર રોગ; આતમામાં ઉપયોગ, રાખી સદા રહીએ.
અહિંસાનું શસ્ત્ર ધરી, કષાયોનો જય કરી; ઇન્દ્રિયોને વશ કરી, વિરતિને ભજીએ.
સત્યનો પ્રકાશ થાય, લૂંટારાઓ નાસી જાય; નિરભયતા છવાય, ભવ ભય ટાળીએ. ૫૧
અસ્તેયનો અસ્ત થાય, શિયળ નહિં લુંટાય; પરિગ્રહ ભાગી જાય, આત્મસત્તા સ્થાપતાં.
કૃષ્ણપક્ષ કાળી રાત, ઉદય થતાં પ્રભાત; નાસી જાય ભલી ભાત, અનાહત સુણતાં.
જીતવી પ્રથમ જાત, યોગ વશ કરી ભાત; પછી અનુભવ વાત, આતમાર્થી જાણતાં.
આતમા છે મોટો દેવ, તેની તમે કરો સેવ; તોડી વિભાવિક ટેવ, સ્વભાવમાં મ્હાણતાં. ૫૨

અમરચંદ માવજી શાહ.

'સાથે શું લઇ જશો ?'

લેખક—આચાર્યશ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

ઉપર આકાશ અને નીચે પાણી માત્ર બધીય દિશામાં દેખાઈ રહ્યું હોય એવા ભરદરિયે વહાણમાં બેઠેલો મુસાફર બધુંય સ્થિર જુએ છે; પણ જ્યારે છેટેથી દરિયાનો કિનારો દેખાય છે ત્યારે તેને બધુંય અસ્થિર દેખાય છે, વહાણ તથા કિનારા પરની વસ્તુઓ ઘણી જ ઝડપથી ચાલતી જણાય છે. તેવી જ રીતે દેહરૂપી વહાણમાં બેઠેલો મુસાફર આત્મા માનવજીવનના મધ્ય દરિયે બધુંય સ્થિર જુએ છે પણ તેને જ્યારે મોતનો કિનારો દેખાવા માંડે છે ત્યારે બધુંય અસ્થિર જણાય છે. અને જ્ઞાની પુરુષોએ કહેલી એક વાત તો સાચી સમજાય છે કે સંયોગી વસ્તુઓનો વિયોગ અવશ્ય થાય છે માટે બધુંય મૂકીને જવાનું છે. ધન-સંપત્તિ-બાગ-બંગલા-કુટુંબપરિવાર આદિ કે જેનો જન્મ્યા પછી જીવનની શરૂઆતથી સંયોગ થયો છે તેમાંનું કશુંય સાથે જવાનું નથી. સામાન્ય બુદ્ધિના માનવી માત્ર આટલું જ સમજી શકે છે અને તે પણ છેવટની ઘડીયે, પરંતુ એમ તો કોઇક જ માનવી જાણતો હશે કે પાછલા ભવમાંથી જે કાંઇ સાથે લઇને અવતર્યો છું તેને પણ અજ્ઞાનતાથી અહિંયા જ મૂકીને જાઉં છું. માનવી બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરે તો સાચી રીતે સમજી શકે છે પણ બુદ્ધિની નિર્બળતાને લઇને જ્ઞાની પુરુષોના વચનો સાંભળવા છતાં પણ તાત્ત્વિક વસ્તુ સમજી શકતા નથી.

માનવીને મૂકી જવાની વસ્તુઓ બે પ્રકારની હોય છે: એક તો પાછલા જન્મમાંથી સાથે લાવેલો જેવી કે-નરદેહ-માનવજીવન-અખંડ પાંચે ઇંદ્રિયો અને લાંબું જીવન. આ બધીય વસ્તુઓ સાથે લઇને આત્મા માનવસ્વરૂપે અવતરે છે અને ધન-સંપત્તિ-બાગબંગલા આદિ વસ્તુઓ તેમજ સ્ત્રીપુત્રાદિ કુટુંબ પરિવારના સંબંધો અવતર્યા પછી મેળવે છે. આ પ્રમાણે બંને પ્રકારની વસ્તુઓ માનવી મૂકીને જાય છે. છતાં તે માનવ દેહે અવતર્યા પછી મેળવેલી વસ્તુઓને પ્રધાનતા આપીને તેના માટે મોતની સાથે જતી વખતે શોક કરે છે, દુઃખી થાય છે, પણ પાછલા ભવમાંથી સાથે લાવેલી વસ્તુઓ મૂકી જવા માટે જરાય શોક કરતો નથી. અર્થાત્ આત્મોન્નતિ માટે મળેલાં માનવજીવન આદિ ઉત્તમ સાધનો મૂકી જવા માટે કોઇપણ દુઃખી થતું નથી. અને જે માનવી માનવજીવન તથા દેહ છોડતાં દુઃખ મનાવે છે તે વિષયાસક્ત જીવ વિષયની લાલસાવાળો હોવાથી વિલાસનું સાધન માનીને જ તે દેહાદિનો વિયોગ થતી વખતે મુંઝાય છે પણ આત્મવિકાસનું સાધન માનીને તેના અભાવે વિકાસથી વંચિત રહેવાની સમજણથી શોક કરતો નથી. આવા જીવો વિલાસ માટે જ જીવવું પસંદ કરે છે પણ વિકાસ માટે નહિં અને તેથી કરીને જ કેટલાક માનવી વિલાસનાં સાધન ન મળવાથી ખુશીથી મરતા-આપઘાત કરતાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

અજ્ઞાની માનવી જીવનને ઘણી જ કાળજીપૂર્વક જાળવે છે તે તેમને મળેલા વૈષયિક સુખો ભોગવવાની લાલસાથી અથવા તો વૈષયિક સુખના સાધનો મેળવવાની ઇચ્છાથી જ સાચવે

છે અને આવતા મોતને રોકવા પોતાનાથી બનતું બધુંય કરી છૂટે છે તોયે આયુષ્યકર્મ ભોગવવારૂપ માનવ જીવન સમાપ્ત થાય છે એટલે મોત આવીને ઊભું રહે છે અને દ્રવ્ય તથા ભાવથી કંગાળ બનેલા માનવીના આત્માને અસહ્ય દુઃખના દરિયામાં હડસેલી મૂકે છે. જ્ઞાની આત્માઓ તો જન્માંતરમાંથી સાથે લાવેલાં નરદેહ તથા માનવ જીવન આદિ સંપત્તિથી ઉત્તમ પ્રકારનો વ્યવસાય કરીને સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-સમભાવ આદિ સાચી સંપત્તિની વૃદ્ધિ કરેલી હોવાથી જન્મ-મરણ માટે હર્ષ શોક કરતા નથી; કારણ કે તેઓ સમજે છે કે જીવીશું તો આત્મિક સંપત્તિને વધારીશું અને મૃત્યુ આવશે તો સત્કાર્યો કરીને સાચી સંપત્તિ સારી રીતે મેળવી છે એટલે તેની સાથે જતાં કાંઇ પણ હરકત આવે તેમ નથી. અર્થાત્ આ જીવનમાં દુષ્કૃત્યોનો આદર કરીને કોઇને દુઃખી કરી અપરાધી બન્યા નથી એટલે ભાવી જીવન-માં સજા ભોગવવા દુર્ગતિનો સીમાડો ભાળવો પડશે નહિં, માટે જીવીશું તોયે શ્રેય છે અને મરીશું તો શ્રેય જ છે. આવા વિચારવાળા જ્ઞાની પુરુષો વૈષયિક સુખના સાધનો મેળવવાના કષ્ટથી મુક્ત હોય છે. પૌદ્‌ગલિક સુખના સાધન તેમને મળો યા ન મળો તેના માટે હર્ષ-શોક કરતા નથી. તેમને પુન્ય બળથી મળેલી પૌદ્‌ગલિક સંપત્તિને પ્રધાનતા આપી ઘણા રાજી થતા નથી તેમજ તેને સાચવવા કે વધારવા જન્માંતરમાંથી સાથે લાવેલા માનવ જીવનને વેડફી નાંખતા નથી અને છેવટે પૌદ્‌ગલિક સંપત્તિ મૂકીને જતાં જરાય શોક કરતા નથી.

નરદેહ તથા માનવજીવન મેળવ્યા પછી ધન-સંપત્તિ આદિ જે કાંઇ મેળવ્યું હોય તેને આત્મશ્રેય સાધવા છોડવાની જરૂરત છે કારણ કે તે મોહ મમતાને ઉત્તેજન આપવાવાળું હોવાથી આત્મવિકાસનું બાધક છે છતાં પોતાને (આત્માને) ન ઓળખનાર આસક્તિ ભાવથી ભલે તેને વળગી રહે પરંતુ છેવટની ઘડીએ તો તે છૂટી જ જવાનું છે. તેને સાથે લઇ જવાને કે રાખવાને મહેનત કરવી નકામી છે; કારણ કે તે રહી શકતું નથી તેમજ સાથે પણ જઇ શકતું નથી. તો યે જડાસક્ત જીવો તેને જતું અટકાવવાને માનવ જીવનની કિંમતી ક્ષણો વગર સંકોચે છૂટથી વાપરે છે અને આત્માના શ્રેયની પણ પરવા રાખતા નથી, છતાં ધન-સંપત્તિ, બાગ-બંગલા આદિ રહેતાં નથી. પુન્ય ક્ષય થતાંની સાથે જ બધી વસ્તુઓનું સ્વામીપણું છૂટી જાય છે. અને તે વસ્તુઓ નાશ પામી જાય છે અથવા તો તેનો બીજો સ્વામી થાય છે. જેથી માનવી તેની મમતાથી મુકાઇ જવાથી છૂટો થાય છે. છૂટું થવું એટલે પરાધીનતામાંથી મુકાવું કે જે એક પ્રકારે સુખશાંતિનું કારણ છે પણ મોહઘેલો માનવી સુખ-શાંતિના બદલે દુઃખ તથા અશાંતિ મનાવે છે, કારણ કે પોતે પૌદ્‌ગલિક સુખ તથા વિલાસથી વિરામ પામ્યો નથી અને વિકાસી સુખથી તદ્દન અજાણ છે એટલે જો કે તેને ગયેલી વસ્તુની મમતા રહેતી નથી પણ વિલા-સમાં મોજશોખની વસ્તુ વગર અડચણ પડ-વાથી પોતે ગયેલી વસ્તુનો શોક કરે છે, દુઃખ મનાવે છે અને પાછો વિલાસનાં સાધન મેળ-વવાને શેષ જીવન વાપરી નાંખીને માનવ જીવ-નનો કંગાળ બની જાય છે જેથી તે માનવ જીવનનો દરિદ્રી અનંતકાળ સુધી સુખનો પડછાયો પણ ભાળી શકતો નથી.

જે વસ્તુઓ મૂકી જવાની છે તેને મેળવ-વાની તૃષ્ણાથી સાથે લઇ જવાની વસ્તુઓને મેળવીને વધારવાને બદલે સાથે લાવેલો છે તેને વેડફી નાંખનારમાં ડહાપણનો અંશ પણ હોતો નથી છતાં માનવી પુન્યની સહાયતાથી ધન-સંપત્તિ મેળવીને પોતાને ડાહ્યો માને છે

અને બહુ જ ડહાપણનું કામ કર્યું છે એમ બીજાના મોઢેથી પોતાની પ્રશંસા સાંભળીને ફૂલાય છે તેમજ જેઓ સાથે લઈ જવાની વસ્તુને સાચવીને વધારવા મૂકી જવાની વસ્તુની ઉપેક્ષા કરે છે તેમને બુદ્ધિ વગરના માને છે. આવા માનવી ભવાભિનંદી-ગમે તેવો ભવ મળ્યો હોય તેમાં જ આનંદ માનનારા-હોવાથી તેમને જેટલો ધનાદિ સંપત્તિ ઉપર પ્રેમ હોય છે તેટલો પ્રભુ ઉપર હોતો નથી. અને કાંઇક પ્રેમ હોય છે તે પણ ફક્ત ધનાદિ મળે છે એવી શ્રદ્ધાથી જ હોય છે અને એટલા માટે જ તેમને પ્રભુના સાચા વચનો ઉપર શ્રદ્ધા હોતી નથી તેમજ ધનાદિ મેળવતાં નરક-તિર્યંચની માઠી ગતિયોમાં લઈ જનારી પાપ પ્રવૃત્તિયોનો ઉત્સાહપૂર્વક આદર કરતો હોવાથી નરક-તિર્યંચમાં અસહ્ય દુઃખો ભોગવવાં પડે છે તેની પણ પ્રાયઃ શ્રદ્ધા હોતી નથી. આવા જીવોને પુન્યના અભાવે અથવા તો પુન્ય ક્ષય થઇ જવાથી પૌદ્‌ગલિક સુખનાં સાધન ન મળ્યાં હોય કે મળીને ચાલ્યાં ગયાં હોય તો તેઓ ઘણા જ ઉદ્વેગ તથા ચિંતાવાળા રહે છે અને પોતાને અત્યંત દુ:ખી માને છે, તેમજ બીજાની ધન-સંપત્તિ તથા તેમને ધાર્યા પ્રમાણે વૈષયિક સુખ ભોગવતા જોઇને પોતે ઘણા જ ઝૂરે છે અને માનવ જીવનને નકામું માનીને તેનાથી છૂટી જવાને ઇચ્છે છે પણ ઉત્તમ માનવ જીવનને આત્મશ્રેય માટે વાપરવાની ઇચ્છા રાખતા નથી.

માનવજીવન, માનવદેહ તથા પુન્યાનુબંધી પુન્ય આદિ મેળવવાને ધન-સંપત્તિની ખાસ જરૂરત રહેતી નથી તે સિવાય પણ માનવી પોતાના માનવજીવનદ્વારા આત્મસંપત્તિ તથા ભાવિ જીવનમાં આત્મોપયોગી વસ્તુઓ મેળવી શકે છે. જેઓ એમ માનતા હોય કે ધન વગર ધર્મ થઇ શકતો નથી તેઓ મોટી ભૂલ કરે છે કારણ કે પુન્ય કર્મ સ્વરૂપ ધર્મ કે કર્મની નિર્જરાસ્વરૂપ તાત્વિક ધર્મ ધન-સંપત્તિના ત્યાગથી જેટલો સારો અને સાચો થઇ શકે છે તેટલો ભોગથી થઇ શકતો નથી. ધન ખરચીને ધર્મ કરનારા ધન-સંપત્તિના ભોગી હોય છે અને જડાત્મક વસ્તુઓનો ભોગ પ્રાયઃ કર્મની નિર્જરારૂપ તાત્વિક ધર્મ કરવામાં અંતરાયભૂત હોય છે એટલે તેઓ આત્મિક ગુણ પ્રકટ કરવારૂપી વિકાસ સાધી શકતા નથી પણ પુન્ય કાર્યમાં ધનાદિનો સદ્વ્યય કરવાથી પુન્ય ઉપાર્જન કરી શકે છે. અને ધન સંપત્તિના ત્યાગી માનવ જીવનનો સદ્વ્યય કરીને આત્મવિકાસ સાધી શકે છે. અને જો તાત્વિક બોધની નિર્બળતાથી પુદ્‌ગલાનંદીપણું હોય તો પણ ધનવ્યય કરીને પુન્ય ઉપાર્જન કરનાર કરતાં અસંખ્યગણું પુન્ય ઉપાર્જન કરી શકે છે. પુન્યની નબળાઇ-ને લઇને કદાચ માનવીને ધન તો ન મળે પરંતુ જીવન તો માનવી માત્રને મળેલું હોય છે એટલે માનવી માત્ર ધર્મ કરવાને માટે સ્વતંત્ર જ હોય છે. તેમને જડાત્મક ધનાદિ વસ્તુઓની અપેક્ષા રાખવી પડતી નથી. મળેલી ધન સંપત્તિ આદિ જડાત્મક વસ્તુઓનો સર્વથા ત્યાગ કરીને જ માનવીઓએ સંપૂર્ણ આત્મ-વિકાસ મેળવ્યો છે અને મહાપુરુષો તરીકે ઓળખાયા છે.

વિપરીત સમજણવાળા કેટલાક માનવી બધીય બાબતોમાં ધનને પ્રધાનતા આપીને તેને મેળ-વવા પોતાનું ત્રીશ-પાંત્રીશ વર્ષ સુધીનું માનવ જીવન વાપરી નાંખે છે છતાં જો તેમને કેવળ ચાલુ જીવનમાં જ ઉપયોગી અને મૂકી જવા જેવી તુચ્છ ધનાદિ વસ્તુ ન મળે તો પછી તેમણે પોતાનું શેષ જીવન સાથે લઈ જવાય તેવી વસ્તુ અથવા તો આત્મિક સંપત્તિ મેળ-વવા વાપરવું જોઇયે. નહિં તો બંને ભવોમાં ઉપયોગી સંપત્તિથી કંગાળ જ રહેવાના અને

જો ભવિષ્યમાં પૈસો મળશે એવી આશાથી મૂકી જવાની વસ્તુ માટે જ જીવનનો વ્યય કરીને મૃત્યુના સીમાડારૂપ વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચીને કદાચ ધનાદિ મેળવે તો તે બધુંય નકામું છે, કારણ કે વયથી નિર્બળ બનેલો માનવી પાંચે ઇંદ્રિયોની નિર્બળતાને લઈને મેળવેલા વૈષયિક સુખના સાધનોનો ઉપયોગ કરી શકતો નથી અને જીવન સમાપ્ત થતાં બધુંય મૂકીને મોતની સાથે ચાલતો થાય છે.

માનવી જે ધનાદિ-સંપત્તિ સાથે લઇને અવતર્યો નથી તેને સાથે લઇ જઈ શકતો નથી પણ નરદેહ, માનવજીવન તથા પુન્ય આદિ સંપત્તિ કે જેને સાથે લઇને અવતરે છે તેના માટે કાળજી રાખી પ્રયાસ કરે તો તેને પાછી મેળવી શકે છે. એટલે કે પોતે તેવા પ્રકારનું પુન્ય મેળવવામાં માનવ જીવનનો ઉપયોગ કરે કે જેનાથી ભાવીમાં માનવ જીવન તથા માનવદેહ મેળવી શકે, અને તે ધનાદિ મેળવવાની તથા વધારવાની તૃષ્ણાથી વિરામ પામીને ધાર્મિક વ્યવસાયમાં જીવન વાપરે તો જ બની શકે છે. જો માનવી માનવ જીવનની કદર કે કિંમત કરી જાણતો હોય તો ભાવીના માટે અત્યારે તેની પાસે છે તેના કરતાંય ઉચ્ચકોટીનું માનવજીવન મેળવી શકે છે કે જેમાં આત્મિક સંપૂર્ણ વિકાસ સાધીને સદાને માટે તાત્ત્વિક સુખસંપત્તિનો ભોગી બનીને જન્મ-જરા મરણના ભયથી મુકાઇ જાય છે; પણ અજ્ઞાની જીવ જેમ બાળક ગળ્યું ખાવાની લાલચથી લાડવાને માટે ગળામાંથી કિમતી સોનાનું ઘરેણું કાઢી આપે છે તેમ પૌદ્‌ગલિક વૈષયિક સુખ માટે જડાસક્ત કિમતી માનવ-જીવન ખુશીથી ખરચી નાંખે છે. કોઇ માનવી પોતાના અગત્યના કામે ઝડપથી જઇ રહ્યો હોય અને રસ્તામાં કોઈ બે માનવીઓની મારામારી કે ગાળાગાળી જોવા માણસો ટોળે વળ્યા હોય તો તેમાં પોતે પેસી જઇને ચિત્તમાં ક્લેશ, ઉદ્વેગ તથા કષાય ઉત્પન્ન કરનાર પ્રસંગ જોવામાં કલાક કાઢી નાંખે છે. અથવા તો રસ્તામાં કોઇ વાતો કરનાર મળી જાય તો સ્વાર્થની કે સ્વાર્થ-વગરની વાતો કરવામાં ઘણો સમય ગાળી નાંખે છે, તે વખતે પોતે જે કામે નિકળ્યો હોય તે બધુંય ભૂલી જાય છે અને ચિત્તની પ્રસન્નતાથી કલાકોની સંખ્યામાં માનવજીવન વાપરી નાંખે છે. તે અરસા દરમ્યાન મોડું થવાનો કે કામ બગડવાનો સંકલ્પ સરખોયે કરતો નથી તેમજ કલાક દોઢ કલાકનું માનવ જીવન વાપરીને દ્રવ્યથી તથા ભાવથી લાભ મેળવ્યો છે કે નુકશાન મેળવ્યું છે તેનો પણ વિચાર કરતો નથી. આવા માનવીને આત્મિક સંપત્તિ મેળવવાને કે પુન્યાદિ સાથે લઇ જવાય તેવી સંપત્તિ મેળવવાને ધાર્મિક વ્યવસાયમાં માનવ જીવન વાપરવાને કહેવામાં આવે તો તે પ્રથમ તો ચોખ્ખી ના જ પાડશે તેમ છતાં બહુ જ દબાણ કરી તેને સમજાવવામાં આવે તો બહુ જ કંજુસાઇથી માનવ જીવન વાપરશે. અને તે પણ અરુચિથી તથા ઉત્સાહ વગર એક કલાકનું કામ પા-કલાકમાં જ પતાવી દેશે. અડતાલીસ મિનિટ સુધી સમભાવમાં રહેવાની પ્રતિજ્ઞા લઈને (સામાયિકમાં) બેઠો હશે તોયે વિષમ ભાવમાં જ વખત ગાળશે અને અકળામણથી પોતે લીધેલી પ્રતિજ્ઞાનો કાળ પૂરો કરશે.

માનવીને ધનાદિ સંપત્તિની મમતા વધારે હોય છે, કારણ કે તે એમ માને છે કે મેં ઘણા જ પરિશ્રમથી લક્ષ્મી મેળવી છે તેથી પોતે મેળવેલી લક્ષ્મીને બહુ જ કરકસરથી વાપરે છે. એક રૂપીઓ વાપરીને પાંચની અને એથીય વધારે લાભની આશા રાખે છે અર્થાત્ પાંચની કિંમતની વસ્તુ એક રૂપિઆમાં મેળવીને સંતોષ માને છે અને જો અણુજાણપણે એક આનાની વસ્તુનો રૂપિઓ અપાઇ ગયો

હોય તો પોતે ઠગાયો છે એમ માનીને ઘણોજ પશ્ચાત્તાપ તથા ઉદ્વેગ કરે છે; કારણ કે તેને મહામહેનતે મેળવેલી લક્ષ્મીને વધારીને કિંમતી વસ્તુઓ સંઘરવાનો લોભ હોય છે તેથી તે શ્રમથી મેળવેલી લક્ષ્મીને સાચવીને તેને વધારવામાં જ ડહાપણ સમજે છે. આવી જ રીતે પુદ્ગલાનંદી જડાસક્ત માનવી અત્યંત કષ્ટ વેઠી ઉપાર્જન કરેલા પુન્યના પ્રભાવથી મેળવેલા માનવજીવનને વૈષયિક વ્યાપારમાં વાપરતાં લાભ-હાનિનો જરાય વિચાર કરતો નથી. પાંચે ઇંદ્રિયોના વૈષયિક આનંદની લાલસાથી માનવજીવનના કલાકોના કલાકો વાપરીને પોતે ખોયું છે કે મેળવ્યું છે તેનો વિચાર કરીને જરાય શોક કરતો નથી. અંતર્મુહૂર્તમાં સંપૂર્ણ આત્મવિકાસ (કેવળજ્ઞાન) મેળવી શકાય છે તેવા કિંમતી માનવજીવનને વિષયપોષક વ્યવસાયોમાં વાપરતાં ખૂબ જ ઉદારતા રાખવી અને વિષયશોષક—આત્મવિકાસ વ્યવસાયમાં કંજુસાઇ બતાવવી તે તદ્દન અજ્ઞાનતા જ સૂચવે છે.

ધન-સંપત્તિ મેળવવામાં તેટલું કષ્ટ વેઠવું પડતું નથી કે જેટલું કષ્ટ માનવજીવન આદિ સામગ્રી મેળવવામાં સહન કરવું પડે છે. અનંતી પુન્યની રાશિ હોય તો જ માનવજીવન—નરદેહ આદિ સામગ્રી પ્રાપ્ત થાય છે. અને તે રાશિ એકત્રિત કરવામાં ઘણાં જ કષ્ટાનુષ્ઠાન કરવાં પડે છે અને ધન તો સામાન્ય પુન્ય હોય તોયે અલ્પ પ્રયાસે અથવા તો પ્રયાસ વગર પણ મળી શકે છે. માટે જ ધનને મેળવવા કરતાં માનવજીવન મેળવવામાં ઘણું જ કષ્ટ સહન કરાતું હોવાથી ધન કરતાં જીવન ઘણું જ કિંમતી છે. અને માનવજીવનથી સંપૂર્ણ આત્મવિકાસ સાધી શકાતો હોવાથી તે અમૂલ્ય છે. અને ધનથી ઘણામાં ઘણું તો પૌદ્ગલિક સુખનાં સાધન મેળવી આપે તેવું પુન્ય બંધાતું હોવાથી તે તુચ્છ છે છતાં સંસારી જીવ જ્યાં સુધી મુક્તિ ન મેળવે ત્યાં સુધી પુન્યની ઘણી જ જરૂરત છે. કે જેથી માનવજીવન તથા માનવદેહ આદિ સામગ્રી પણ પાછી મેળવી શકે.

તૃષ્ણા

તૃષ્ણાતણું તાંડવ અહા ! જગમાં અમે દેખાય છે,
લાભ વધતાં લોભ વધતો તૃપ્તિ નહીં કેં થાય છે;
દુનિયામહીં આ પ્રાણીઓ મૃગજળથકી ભરમાય છે,
તૃષ્ણાતણો ખાડો કદી ના કાંઇથી પૂરાય છે.
અગ્નિમહીં ઘૃત રેડીને અગ્નિ ઓલવી ના શકો,
એવી રીતે ભોગોથકી તૃપ્તિ નહીં પામી શકો;
માર્ગ સાચો ત્યાગમાં તૃષ્ણાતણા, દેખાય છે,
'સંતોષમાં છે સુખ સાચું' સૂત્ર સત્ય જણાય છે.

અનંતરાય જાદવજી શાહ.

આ. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિના ઉપલબ્ધ ગ્રંથોનો ટૂંક પરિચય
(દ્વાત્રિંશદ્દ્વાત્રિંશિકા–બત્રીશ બત્રીશીઓ)

લે૦–આચાર્યશ્રી વિજયપદ્મસૂરિજી મહારાજ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૭૫ થી શરૂ)

૨૨. ન્યાયાવતાર-આ ગ્રંથ બત્રીશ શ્લોક-પ્રમાણ હોવાથી બત્રીશ દ્વાત્રિંશિકાઓમાં પણ ગણાય છે, માટે હાલ મુદ્રિત અને મળી શકે એવી ૨૧ બત્રીશીમાં આ ગ્રંથને ગણતાં બાવીશ બત્રીશીઓ દિવાકરજી મહારાજની કૃતિ તરીકે મનાય છે. અત્યાર સુધીના તમામ જૈન ન્યાય ગ્રંથ સમુદાયમાં ન્યાય પદ્ધતિને ટૂંકમાં સ્પષ્ટ સમજાવનાર–પહેલા નંબરનો અપૂર્વ તર્ક ગ્રંથ આ શ્રી ન્યાયાવતાર છે. અહીં ઓછા શબ્દોમાં વધારે રહસ્ય જણાવેલું હોવાથી આને સૂત્ર તરીકે ખુશીથી કહી શકાય. આ બત્રીશી કદમાં નાની છતાં અનેક વિશિષ્ટ વિચારોથી ભરેલી છે. એમ સિદ્ધર્ષિકૃત ટીકાના વાંચનથી નિષ્ટંક જણાય છે. આના એકેક શ્લોકાદિને આધારે ઘણા મહર્ષિઓએ વિશાલ ગ્રંથો બનાવ્યા છે, માટે આને જૈન ન્યાયની પ્રગતિનું મૂળ સ્થાન કહી શકાય. આનો દરેક શ્લોક જેટલા સ્પષ્ટાર્થની અપેક્ષા રાખે તેનાથી વધારે સ્પષ્ટાર્થની અપેક્ષા ૨૦–૩૦ મા શ્લોકમાં રહેલી છે, એમ તેની રચના વગેરે જોતાં માલૂમ પડે છે. દિવાકરજી મહારાજે અહીં મુખ્ય અભિધેય તરીકે પ્રમાણના સ્વરૂપને જ લક્ષ્યમાં રાખીને પહેલા શ્લોકમાં પ્રમાણનું લક્ષણ–સ્વરૂપ અને ભેદો જણાવી, બીજા શ્લોકમાં જણાવે છે કે–કોઈને એવો પ્રશ્ન થાય કે–પ્રમાણ અને તેને અનુસરતો વ્યવહાર, તો દરેક માણસને પોતાના અનુભવનો વિષય જ હોય છે. એટલે એ બંને વાનાં દરેકને સમજાય તેવા છે, તો પછી પ્રમાણનું લક્ષણ જણાવવાનું શું કારણ? આ પ્રશ્નનો જવાબ ત્રીજા શ્લોકમાં જણાવ્યો છે. ચોથા શ્લોકમાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણનું અને પરોક્ષ પ્રમાણનું લક્ષણ જણાવી, પાંચમા શ્લોકમાં અનુમાનનું લક્ષણ જણાવ્યું છે. છઠ્ઠા શ્લોકમાં વિજ્ઞાનવાદી બૌદ્ધના વિચારનું ખંડન કરી સાતમા શ્લોકમાં પ્રમાણની સિદ્ધિના કારણ તરીકે બે વસ્તુની સિદ્ધિ જણાવી છે. એટલે પ્રમાણથી પ્રમેયનો બોધ, અને પ્રમેયથી પ્રમાણના સ્વરૂપની નિષ્પત્તિ થાય છે. આઠમા શ્લોકમાં શબ્દ પ્રમાણનું લક્ષણ, નવમા શ્લોકમાં શાસ્ત્રનું લક્ષણ, દશમા શ્લોકમાં પરાર્થ પ્રમાણનું લક્ષણ જણાવી, ૧૧ મા શ્લોકમાં અનુમાનની પેઠે પ્રત્યક્ષમાં પણ પરાર્થપણાની ઘટના કરી, ૧૨ મા શ્લોકમાં પરાર્થ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. ૧૩ મા શ્લોકમાં પરાર્થાનુમાન પ્રમાણનું સ્વરૂપ જણાવી, ૧૪–૧૫–૧૬ મા શ્લોકમાં પક્ષનું સ્વરૂપ વગેરે જણાવી, ૧૭ મા શ્લોકમાં હેતુનો પ્રયોગ કરવાની પદ્ધતિ બે રીતે જણાવી છે. ૧૮ મા અને ૧૯ મા શ્લોકમાં સાધર્મ્ય દૃષ્ટાંત અને વૈધર્મ્ય દૃષ્ટાંતની બીના જણાવી ૨૦ મા શ્લોકમાં દૃષ્ટાંતની બાબતમાં નૈયાયિકનો વિચાર વગેરે જણાવી, ૨૧ મા શ્લોકનાં પક્ષાભાસની બીના જણાવી છે. ૨૨ મા શ્લોકમાં હેત્વાભાસનું સ્વરૂપ જણાવી, ૨૩ મા શ્લોકમાં હેત્વાભાસના ભેદો, નામ, વ્યાખ્યાદિ જણાવી ૨૪ મા ૨૫ મા શ્લોકમાં સાધર્મ્ય

દૃષ્ટાંતાભાસની, ને વૈધર્મ્ય દૃષ્ટાંતાભાસની બીના જણાવી છે. ૨૬ મા શ્લોકમાં દૂષણનું અને દૂષણાભાસનું સ્વરૂપ જણાવી ૨૭ મા શ્લોકમાં પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષની ઓળખાણ આપી છે. ૨૮ મા શ્લોકમાં પ્રમાણનું ફલ જણાવી ૨૯ મામાં પ્રમાણ અને નયની વિષયને અંગે વિચારણા કરી ૩૦ મા શ્લોકમાં નય અને સ્યાદ્વાદ વચ્ચેનો સંબંધ તથા બંનેનું અંતર જણાવ્યું છે. એકત્રીશમા શ્લોકમાં જીવનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જણાવી, ૩૨ મા શ્લોકમાં ઉપસંહાર કરતાં દિવાકરજી જણાવે છે કે-આ પ્રમાણાદિની વ્યવસ્થા અનાદિ અનંત સ્વરૂપ છે. દરેક વ્યવહાર કરનાર જીવોને સામાન્ય રૂપે તે જાણમાં જ હોય છે, છતાં પણ વિશેષ સ્વરૂપના જિજ્ઞાસુને માટે જણાવી છે. અહીં પ્રમાણની ચર્ચા શરૂ કરી પરાર્થાનુમાનનું સવિસ્તર વર્ણન કરી સ્યાદ્વાદ શૈલીથી પક્ષ-સાધ્ય-હેતુ-દૃષ્ટાંત-હેત્વાભાસાદિના લક્ષણાદિ જણાવી નયવાદ અને સ્યાદ્વાદ વચ્ચેનું અંતર વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. એમ ટૂંકામાં ન્યાયાવતારને અંગે કહી શકાય. ન્યાયાવતાર-એ નામ જ જણાવે છે કે-દિવાકરજી મહારાજે ન્યાય શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાની ઇચ્છાવાળાને લક્ષ્યમાં રાખીને જ આ બત્રીશી રચી છે માટે તેનો શબ્દાર્થ આ રીતે કરવો. વિદ્યાર્થીઓને ન્યાયમાં અવતાર-પ્રવેશ કરાવનાર જે ગ્રંથ તે ન્યાયાવતાર કહેવાય. આની ભાષા નિશ્ચયે પ્રસાદપૂર્ણ છે, આમાં વિચારોની સ્પષ્ટતા તરવરે છે, જણાવેલા લક્ષણો નિષ્ટંક છે, જૈનતર્ક પરિભાષાના પ્રચારક સાધનોમાં આદિમ-સાધન આ ન્યાયાવતાર જરૂર કહી શકાય, તેથી આપણે પૂજ્ય દિવાકરજી જૈનતર્ક પ્રણાલિકાના પ્રસ્થાપક હતા, એમ માનીએ તેમાં તલભાર પણ અતિશયોક્તિ છે જ નહિ. ન્યાયાચાર્ય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજાદિના ગ્રંથોનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કરતાં પરિણામે એ નિર્ણય થાય છે. દિવાકરજીના પછીના સમયમાં થયેલા ઘણાં જૈન જૈનેતર સમર્થ વિદ્વાનોએ પણ પોતાની ગ્રંથરચનામાં ન્યાયાવતારાદિના વિચારોની બહુમાનપૂર્વક સંકલના કરવામાં પોતાના ગ્રંથોનું ગૌરવ માન્યું છે. એટલું જ નહિ પણ ન્યાયાચાર્યે તો જૈનતર્ક પરિભાષા, જ્ઞાનાર્ણવ, બત્તીસાબત્તીસી, જ્ઞાનબિંદુ, ઉપદેશ રહસ્ય, ધર્મ-પરીક્ષાદિમાં સાક્ષીપાઠરૂપે તે તે વચનો મૂકી તે સર્વનું ઓછાવધતા પ્રમાણમાં વિવેચન પણ કર્યું છે. આવા આવા વિવેચનવાળા સાક્ષીપાઠો-ન્યાયાચાર્યના હાલ લભ્ય ગ્રંથોમાં પણ જે જે મળતા હોય, તેનો સંગ્રહ કરી બુદ્ધિપૂર્વક તેની વિશિષ્ટ સંકલના કરાય તો હું માનું છું કે-દિવાકરજીના ગ્રંથો (કેટલીક બત્રીશીઓ વગેરે) જે હજુ સુધી વિવેચન વિનાના (રહિત) પણ જણાય છે, તે વિવેચન સહિત બનાવી શકાય. સમ્મતિ પ્રકરણની ગાથાઓને અંગે પણ આવી જ બીના સમજી જરૂર ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. અહીં પ્રમાણાદિ પદાર્થોની વ્યાખ્યા વગેરેનું નિરૂપણ નિર્દોષ દઢ પદ્ધતિએ કર્યું છે, તેથી વ્યાખ્યાકારોએ ન્યાયાવતારની વ્યાખ્યાઓમાં અર્થભેદ લગાર પણ કર્યો નથી; માત્ર શબ્દોની જ ફેરફારી કરી છે. જ્યારે ન્યાયપ્રવેશાદિ બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં ૧ પ્રત્યક્ષપ્રમાણ અને ૨ અનુમાન પ્રમાણ: આ રીતે બે ભેદ પ્રમાણના દેખાય છે. ત્યારે અહીં ૧ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ, ૨ પરોક્ષ પ્રમાણ. આ રીતે ભેદ જણાવી પરોક્ષના ૧ અનુમાન. ૨ આગમ બે ભેદો જણાવ્યા છે. એટલે અહીં પરોક્ષના ભેદ તરીકે, અને પ્રમાણના પ્રતિભેદ (પ્રભેદ) તરીકે અનુમાન પ્રમાણ જણાવ્યું. બૌદ્ધો એને પ્રમાણના મુખ્ય ભેદ તરીકે સ્વીકારે છે. શ્રી વાદિદેવસૂરિ મહારાજે પ્રમાણનયતત્ત્વાલોકાલંકારમાં પરોક્ષના ૧ સ્મરણ. ૨ પ્રત્યભિજ્ઞાન, ૩ તર્ક, ૪ અનુમાન, ૫ આગમ આ પાંચ ભેદો જણાવ્યા છે, તે સંક્ષેપે અહીં જણાવેલ બે ભેદનો જ વિસ્તાર છે એમ સમજવું. (ચાલુ)

ન્યાયરત્નાવલિ.

(ગતાંક પૃ. ૪૭ થી શરૂ.)

લેખક—મુનિમહારાજશ્રી ધુરન્ધરવિજયજી.

(૧૦)

अक्षिपात्रन्यायः ॥ १० ॥

अक्षिपात्र—એટલે આંખરૂપી વાસણ. દેહમાં અનેક અવયવો છે તેમાં આંખ એ સૌથી વધારે સચેતન અવયવ છે. આંખને હિસાબે બીજા અવયવો જડ છે. રજનો કણ પણ આંખમાં પડે તો આંખ ઉદ્વેજિત થઇ જાય છે. આંખને ખબર પડે છે. તે તેને ખૂંચ્યા કરે છે. બીજા અવયવો ઉપર ગમે તેટલા રજકણ પડે તો પણ તેને જાણ થતી નથી. જાણ થાય છે તો તે તેને તેવી પીડા કરતા નથી કે જેથી તેને દૂર કરવા તુરત જ યત્ન કરાય. આંખમાં એમ ચાલતું નથી. તેમાં પડેલો એક કણ પણ આત્માને બેચેન બનાવી દે છે. જ્યાં સુધી તેને દૂર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી બીજું સૂઝતું નથી. તે રજ દૂર થાય ત્યારે જ શાન્તિ વળે છે. આ વાસ્તવિક હકીકત છે.

આ ન્યાયનો ઉપયોગ આધ્યાત્મિક વિચારણામાં વિશેષ કરવામાં આવે છે. બે પ્રકારના આત્માઓ છે. તેમાં કેટલાક મૂર્ખ–જડ–અજ્ઞાની છે અને બીજા સમજુ–જ્ઞાની–વિદ્વાન્ છે. જે જ્ઞાની છે તે અક્ષિપાત્ર સમા છે. તેમના આત્મા ઉપર ચોંટેલ સહજ પણ કર્મરજની તેમને ખબર પડે છે. તે તેમને ખૂંચ્યા કરે છે. તેને દૂર કરવા તેઓ સતત સયત્ન રહે છે. જ્યાં સુધી તે દૂર ન થાય ત્યાંસુધી તેમને ચેન પડતું નથી. તે દૂર કર્યા પછી જ નિરાંત વળે છે. બીજા જે જડ અને મૂર્ખ આત્માઓ છે તે દેહના બીજા અવયવોની જેમ ગમે તેટલા કર્મદળ વળગે તો પણ ઉદ્વિગ્ન થતા નથી. તેને દૂર કરવા કાંઈ પણ ઉદ્યમ કરતા નથી. અનાદિ પરિણતિથી કરતા હોય તે કર્યા જ કરે છે. તે કર્મ રજથી થતાં દુઃખનું પણ વાસ્તવિક ભાન એ આત્માઓને હોતું નથી.

યોગભાષ્યમાં ઉપર પ્રમાણે આ ન્યાયનો ઉપયોગ કરતાં કહ્યું છે—

एवमिदमनादिदुःखस्रोतो विप्रसृतं योगिनमेव प्रतिकूलात्मकत्वादुद्वेजयति । कस्मात् ? अक्षिपात्रकल्पो हि विद्वानिति । यथोर्णातन्तुरक्षिपात्रे न्यस्तः स्पर्शेन दुःखयति, न चान्येषु गात्रावयवेष्वेवमेतानि दुःखान्यक्षिपात्रकल्पं योगिनमेव क्लिश्नन्ति, नेतरं प्रतिपत्तारम् ।

યોગસૂત્રની મણિપ્રભા નામની વૃત્તિમાં, ન્યાયભાષ્ય ઉપરની વાચસ્પતિમિશ્રવિરચિત તાત્પર્ય ટીકામાં, માધ્યમિક વૃત્તિમાં, યોગવાર્તિક વગેરે ગ્રન્થોમાં પ્રસંગે પ્રસંગે આ ન્યાયનો ઉપયોગ કરેલો છે.

આત્માને અક્ષિપાત્ર સમો બનાવીને કર્મરજને દૂર કરવા સતત યત્નશીલ બનવું એ જ ન્યાયનું વાસ્તવિક રહસ્ય છે. આ ન્યાયની ખરેખરી સમજ પણ એજ છે.

अक्षिपात्रसमाः सर्वे, सूक्ष्मपक्ष्मविदां वराः ॥
कर्मधूलीमपाहृत्य, पश्यन्ति विमलं जगत् ॥

ધર્મ....કૌશલ્ય.

નિશ્ચળ-Unchangeable:—

લક્ષ્મી ચળ છે, જીવતર ચળ છે અને જીવનમાં જુવાની પણ ચળ છે. આવા અસ્થિર સંસારમાં માત્ર ધર્મ જ નિશ્ચળ છે.

ચારે બાજુએ જોઇએ તો એકદમ આવી પડેલી લક્ષ્મી ચાલી જતી જોવાય છે, આજે જેના ઘરમાં છપ્પન પર ભેરી વાગતી હોય ત્યાં થોડા વખત પછી કાગડા ઊડતા દેખાય છે, જેને ત્યાં આજે હજારો લાખોનાં ભરણાં થતાં હોય ત્યાં વરસ પછી કોઇના જોડાનો પગરવ દેખાતો નથી, જ્યાં આશીર્વાદ દેવા આજે અનેક તલપાપડ થતાં હોય છે ત્યાં થોડા વખત પછી ખબર પૂછવા પણ કોઇ આવતું નથી, જેને લોકો ગાંગજીભાઇ શેઠ કહીને બોલાવતા હતા તેને હવે ગાંગલો કહીને બોલાવે છે. આ સર્વ **લક્ષ્મી દેવીની માયા** છે. એ હોય છે ત્યારે હજાર જાતના તોફાન કરાવે છે, માણુસને ગાંડા બનાવી મૂકે છે, એની આંખમાંથી શરમ ઉપાડી મૂકે છે, એને ખુશામતખોર બનાવી દે છે અને એની જીવન પરની દૃષ્ટિ આખી ફેરવી નાખે છે. દુનિયા જાણે એની મોરલી પર નાચતી હોય, સંસાર જાણે એનો તાબેદાર હોય, વિદ્વાનો અને પંડિતો જાણે એની ચિઠ્ઠીના ચાકર હોય, એવો એનામાં નાદ આવી જાય છે, એવો એનામાં હેંકાર આવી જાય છે પણ વસ્તુ વગરનો થતાં એ પશુ બની જાય છે. લક્ષ્મીને ગોળ મરોળ દડા જેવા લોઢાના તખ્તા પર અસ્થિર ઊભી રહેતી કલ્પવામાં આવે છે. એ ક્યાં જશે, એનો પગ તળેનો દડો કઇ બાજુ સરકશે એ કાંઇ કહેવાય નહિ. પણ એ સ્થિર રહી શકતી નથી, આડીઅવળી તગડાયા કરે છે. અને ચલક ચલાણુની પેઠે આજે અહીં હોય તો થોડા વખત પછી ઓલે-(બીજે) ઘેર ભાણું માંડે છે. ખરેખર **લક્ષ્મી ચળ છે** અને અત્યારના કાળા બજારના દિવસોમાં કઇકને લાખોપતિ થતાં અને ધૂળમાં રગદોળાઇ જતાં નજરે જોઇએ છીએ.

અરે લક્ષ્મી તો શું ? પણ ખૂદ **જીવતર** પણ એવું જ **અસ્થિર છે.** કાર્યક્રમ વરસોનાં ગોઠવાય અને પાંચમે દહાડે અંદરનો એક મુદ્દામ દાણો ખરી જાય અને આખી બાજી ઉપાડી લવી પડે અને માણુસ ધનોતપનોત થઇ જાય. આજે ગીત ગવાતાં હોય ત્યાં કાલે મરશિયાં લેવાય, આજે મુજરા લેવાતા હોય ત્યાં કાલે મ્હોં વળાતાં દેખાય, આજે જયનાદ બોલાતા હોય ત્યાં કાલે પ્રાણુપોક મૂકાય ! આવું જીવતર છે. એક ઘડીનો ભરોંસો નથી, જે સાંકળ વાસીને રાત્રે સૂતા તે સાંકળ સવારે પોતે ઉઘાડશે કે બારણાં ખેડવવાં પડશે એટલો પણ ભરોંસો નથી અને વ્યાધિ, અકસ્માત, તાવ, ક્ષય, હૃદયબંધ અને ટાઇફોઇડ, ન્યુમોનિયા અને અનેક જર જીવાતથી ભરેલાં આ વાતાવરણમાં ક્યારે હુકમ—તેડાં આવશે તેની કાંઇ ખબર નથી. જાણવાનાં સાધન નથી અને નિર્ણયના મુદ્દા નથી. આવું જીવતર છે.

અને **જુવાનીનો લટકો તો ચાર દહાડાનો** છે. જુવાનીનો ચટકો ગયો કે પગ ઢીલા પડે, માથે તાલ પડે, આંખનાં નૂર જવા માંડે અને લાકડીને ટેકે ચાલવાનું થાય, ત્યારે ઘરમાં અને ગામમાં હાડ-હાડ થવાનુ બને. જુવાનીનો સમય તો વાત કરતાં ચાલ્યો જાય છે. ત્યારે આવા ચલાચલ સંસારમાં કાંઇ સ્થિર ખરું કે બધે અસ્થિરતા અને દોડાદોડ જ છે. નિત્યામત્ર જેવી દેહડી જાય, ટેકા આપનાર સગાં જાય, પોતાનાં માનેલાં સ્નેહીઓ જાય, ત્યારે પણ લટક સલામ કરનાર ધર્મ ઊભો રહે છે. એ પાસ આવે છે, એ સાથે આવે છે, એ ટેકો આપે છે અને એ સાચું સગપણ અને ખરો સ્નેહ દાખવે છે; દાખવે છે એટલું જ નહિ પણ એ બરાબર **પડખે ઊભો** રહે છે અને સર્વ સંયોગોમાં એ પ્રાણીને આધારભૂત થાય છે. જે દેહને ઊંચા ખોરાકથી, મૂલ્યવાન દવાથી, સ્નાનવિલેપનથી અને અનેક સુરમ્ય રચનાઓથી પોષેલ હોય તે દેહ પારકો થઇ જાય છે, એને અડનારને સ્નાન કરવું પડે છે, સગાં દૂર થઇ જાય છે ત્યારે ખરો આધાર ધર્મનો થાય છે, એ જવાનું થાય ત્યાં સાથે આવે છે, એ અડીકડીને વખતે પડખે ઊભો રહે છે અને એ અણીને વખતે નાક રાખે છે. આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી પોતાનું હિત ઇચ્છનાર માણસે ધર્મને એના સાચા અર્થમાં ઓળખવો, ધર્મને એનાં અંગ પ્રત્યંગમાં સમજવો, ધર્મને પોતાનો ચાલુ અને આગામી હિતચિંતક તરીકે સ્વીકારવો અને એને સાચી રીતે સમજી એનામય જીવન બનાવી દેવું. અનિશ્ચળ ધર્મ કલ્પવૃક્ષની જેમ વાંછિતને આપનાર છે, સદૈવ રક્ષણ કરનાર છે, હમેશને માટે હિતાવહ છે.

चला लक्ष्मीश्चलाः प्राणाश्चलं जीवितयौवनम् । चलाचले च संसारे, धर्म एको हि निश्चलः ॥ भर्तृ०

(૪૮)

ઊંધી બાજી–Topsyturvyism:—

લાખો જાતના ઉપાયો કરીને જેમ તેમ કરીને વૈભવ મેળવે, સંસારના અભ્યાસથી એ સ્થાયી છે એવી એના ઉપર હૃદયની ધારણા કરે, ત્યારપછી અકસ્માત્ ક્રૂર હૃદયવાળો શત્રુ કે રોગ કે ભય કે ઘડપણ અથવા મરણ એ સર્વની ઉપર ધૂળ નાખે!

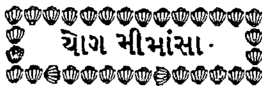
માણસ અનેક ઉપાયે પૈસા મેળવેઃ કોઇ જાત–મહેનત, કોઈ સાચાં ખોટાં કરીને, કોઇ ઊંધાંચત્તાં સમજાવીને, કોઇ કાળાં બજારો કરીને, કોઇ ઉજાગરા વેઠીને, કોઇ અક્કડ શેઠીઆની નોકરી ઉઠાવીને, કોઇ ફાંટાદાર મેનેજરનાં મેણાં ટોણાં ખમીને **પૈસા મેળવે.** પૈસા મેળવવા માટે મહાઆરંભ મહાપરિગ્રહ કરે, અનેક જીવોનો નાશ થાય તેવા મોટાં કારખાનાં ચલાવે, લાખો માછલી કપાઇ જાય તેવા માછલીના ધંધા કરે અને કોઇ કોઇ તો ખૂન કરવા માટેના પૈસા પરઠી તેના ઉપર ધનવાન બને. કેટલાક સીધો વેપાર કરી ધન મેળવે, કેટલાક લાંચ રુશ્વત લઇ ઘરનાં ઘર કરે અને કઇંક તો જૂઠાં બોલી, ખોટાં ખાતાં બનાવી, બનાવટી દસ્તાવેજો કરી, ખોટી સાક્ષી પૂરી–ગમે તેમ કરી ધનવાન થવા પ્રયત્ન કરે અને માલદાર થાય. કોઇ સાચો વેપાર કરીને ધન મેળવે, કોઇ સીધે રસ્તે ધનના ઢગલા કરે, કોઇ ઈન્કમટેક્ષ બચાવી માલદાર બને, કોઇ જાહેર જનતાની ગરજનો લાભ લઈ મ્હોં માગ્યા દામ લે–આવા અનેક રીતે માણસ પૈસા મેળવે, અનેક રીતમાંથી પોતાને ફાવે તે રીતનો સાચો સારો કે ખોટો ઉપયોગ કરી ધનપતિ થાય.

અને નવાણુંને ધક્કે ચઢ્યા એટલે પછી **પૈસા વધારવાનો મોહ** લાગે, પછી ધન મળતું જાય તેમ લોભ વધતો જાય. હજારે નિરાંત માનનારને લાખ મળે તો પણ ધરપત ન થાય અને કરોડવાળો છપન કરોડના કોડ સેવે. આગ ધનવાન થતાં આગળ વધતો જાય અને સાથે માને કે પોતે જ ધનવાન થયો છે અને હવે તો ગમે તે રસ્તે પૈસો પોતાની પાસે અનંત કાળ રહેશે અને પોતે લક્ષ્મીપતિ તરીકે અનંત કાળ પર્યંત વાપરશે. પૈસા કમાતી કે સંઘરતી વખત માણસ માને છે કે પોતે કદી મરવાનો નથી કે ઘરડો થવાનો નથી. પૈસો પોતાનો છે, સ્થાયી છે અને પોતે તેને કદી છોડવાનો નથી કે પૈસો તેને કદી છોડવાનો નથી. એ ધારણા પર એ પોતાની સૃષ્ટિ માંડે છે અને આગળ ઝુકાવતો જાય છે.

આવી અંદરની ખોટી ધારણાને તાબે થઇ એ કોઇ કોઇ વાર જિંદગીની અસ્થિરતાની વાત કરે તેની અંદર પણ એનો દંભ હોય છે. એ માનતો હોય છે કે બીજા ભલે મરે, કે દિવાળાં કાઢે, પોતાનો અમરપટો સાચો છે. પણ તેની સામેના ઘણા **વિકરાળ તત્ત્વો** એની આ ધારણાને ધૂળ ભેગી કરે છે. માંદો પડે અને પથારીવશ થાય કે રામ બોલો થઇ જાય, ચોર ચોરી જાય કે દેણદારો ખૂટી જાય, પોતે ઘરડો થઇ જાય કે કાળનો સપાટો આવી લાગે એટલે બાંધેલા ભ્રમો તૂટી જાય છે અને પોતે હાથ ઘસતો રસ્તે પડી જાય છે. એના ધનની સ્થિરતાનાં વાદળો વીખરાઈ જાય છે અને કાં તો ધન પલાયન કરી જાય છે અથવા એને છોડીને પોતાને રસ્તો પકડવો પડે છે. વાંદરાને પકડવા માટે નાના મ્હોંવાળી ગાગરમાં બોર ભર્યાં હોય અને એમાં મુઠો નાખી બોરને પકડનાર વાંદરો એમ માને છે કે એને ગાગરે પકડી રાખ્યો છે, પણ મદારી કાકાનો એક કોરડો વાગે કે હાથ છૂટી જાય છે, ગાગર નીચે પડે છે ત્યારે મોડું મોડું એને ભાન થાય છે કે ગાગરે એને નહોતો પકડ્યો, પણ પોતે ગાગરને પકડી રાખી હતી. સાંસારિક સર્વ અધ્યાસો, આકાંક્ષાઓ, સ્નેહો અને રંગો આવા પ્રકારના હોય છે. સ્થાયી નથી એને એ સ્થાયી મનાવે છે, અસ્થિરને સ્થિર મનાવે છે, પરભાવને સ્વભાવ મનાવે છે અને **ખોટી માન્યતા પર રચાયેલી કલ્પિત સૃષ્ટિમાં પ્રાણી હવાંતીઆં મારે છે.** આખી માન્યતાનો પાયો જ ખોટો છે અને ન કરવા યોગ્ય સ્થાને કરેલ પ્રેમ અંતે જરૂર દગો દે છે, તેમ એને ખોટા પાયા પર રચાયેલી માન્યતાને કારણે થયેલ રાગ દગો દે છે. ધર્મકુશળ માણસ આવા અધ્યાસમાં ન ફસાય, આવા ઉપરચોટીયા ખ્યાલોથી લેવાઇ ન જાય. (મૌક્તિક)

उपायानां लक्षैः कथमपि समासाद्य विभवं, भवाभ्यासात्तत्र ध्रुवमिति निबध्नाति हृदयम् ।
अथाकस्मादस्मिन् विकिरति रजः क्रूरहृदयो, रिपुर्वो रोगो वा भयमुत जरा मृत्युरथवा ॥

શાંત સુધારસ–કરુણાભાવના.

યોગ મીમાંસા

સં. મુ. પુણ્યવિજયજી (સંવિજ્ઞપાક્ષિક)

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૭૭ થી શરૂ.)

અપુનર્બંધકાદિ જીવની દૃષ્ટિ પરલોકપ્રધાન હોઇ પરલોકહિતસાધક અનુષ્ઠાનોનું માત્ર શાસ્ત્ર પ્રદર્શક હોઇ શાસ્ત્ર પ્રત્યે જ તે જીવ આદર બહુમાનવંત તથા ભક્તિવંત હોય છે. એથી જ અનુષ્ઠાન-સેવનમાં શાસ્ત્રલક્ષી હોય છે; એટલે એનામાં લોકોત્તર ધર્મની પ્રાપ્તિની અને ભાવાજ્ઞાના પાલનની પણ યોગ્યતા પ્રાપ્ત થતી જાય છે.

એ અપુનર્બંધક જીવ મિથ્યાત્વની અતિ મંદતાના પ્રભાવે અસદ્દગ્રહથી રહિત બની ગયેલો હોય છે. તથા ભગવત્કથિત અનુષ્ઠાનોમાં દત્તચિત્ત અને ઉપયુક્ત બની ગયો હોય છે. માત્ર એને સમ્યગ્દર્શન નહિ હોવાના કારણે વિશિષ્ટ બોધ નથી, આમ છતાં શક્યતાનુસાર એ જીવ અર્થનો પર્યાલોચક હોય છે, સૂત્ર અર્થ અને ભગવંત પ્રત્યે આદરશીલ હોય છે, ગતાનુગતિકથી પર હોય છે; અને સાચા ગુણોનો રાગી હોય છે. 'અપાર સંસારસાગરમાં અનેક દુઃખોને સહવાવાળા એવા મને મહાપુણ્યે દુર્લભતમ પ્રભુદર્શન પ્રાપ્ત થયું છે' આ પ્રકારે અપૂર્વ પ્રમોદવાળો હોય છે, અને વિધિનું પૂર્ણ પાલન નહિ થવા છતાં તેનો રસિક છે, વિધિપૂર્વક અનુષ્ઠાનના પાલક પ્રત્યે બહુમાની હોય છે, અને વિધિભંગનો અતીવ ભીરુ હોય છે; સાથે જ કર્મના નિયોજનથી મંદભાવે પાપક્રિયાકારક છતાં તીવ્ર ભાવે અકર્તા હોય છે અને તત્ત્વનો પરમ શુશ્રૂષુ હોય છે; દેવગુર્વાદિનો યથાસમાધિ સેવક અને પૂજક હોય છે; તથા ધર્મનો અત્યંત રાગી હોય છે. અત એવ એનું અનુષ્ઠાન અપ્રધાન અર્થમાં દ્રવ્યરૂપે ગણાતું નથી, કિન્તુ ભાવાજ્ઞાના કારણરૂપે પ્રધાન અર્થમાં દ્રવ્યરૂપે ગણાય છે.

જ્યારે સકૃદ્બંધકને પણ ગુર્વાદિના યોગે અસદ્દગ્રહથી નિવૃત્ત થવા છતાં દત્તચિત્ત અને ઉપયુક્ત નહિ હોવાના કારણે ભાવાજ્ઞાની યોગ્યતાવાળા ગણી શકાતા નથી. સાથે જ તેવા જીવોને વાસ્તવ અર્થની પર્યાલોચના, વાસ્તવ્ય ગુણાનુરાગ, પૂર્વમાં અભ્યાસ એવા પણ અપૂર્વ તત્ત્વની પ્રાપ્તિથી જનિત પ્રમોદ, વિધિભંગજનિત દુઃખ અને તથાવિધ સંસારભીતિ નહિ હોવાના કારણે એમનું અનુષ્ઠાન અપ્રધાન અર્થમાં તુચ્છરૂપ અર્થમાં દ્રવ્યરૂપે સમજવું. માત્ર અનુષ્ઠાન પવિત્ર હોઇ સાંસારિક ભોગફલક સમજવું. જે ભોગફલ ભાવીમાં સંસાર અને દુઃખવર્ધક હોય છે. શુભ અનુષ્ઠાનની સદ્વિષયતાના પ્રતાપે જ અભવ્યોનો અનંતશઃ ગ્રૈવેયકોમાં ઉત્પાદ શાસ્ત્રમાં શ્રવણગોચર થાય છે. અભવી ભવાભિનંદીને સુખની પ્રાપ્તિમાં મુક્તિ અદ્વેષ જ મુખ્ય કારણ છે; પરંતુ અભવ્યે કરેલું શુભાનુષ્ઠાન મુક્તિ અદ્વેષરૂપે હોવે છતે સદ્ભૂત (સાચી) મુક્તિરૂપ નથી; કિન્તુ તેની મુક્તિ સ્વર્ગથી અભિન્નપણે પરિણમિત હોય છે; એથી જ તેનું અનુષ્ઠાન સદનુષ્ઠાનરાગ પ્રયોજક નથી. અતઃ અભવ્યોની કદાપિ પણ મુક્તિ હોતી નથી, જ્યારે ભવ્ય ચરમાવર્તી જીવનું મુક્તિ અદ્વેષત્વ સદ્ભૂત મુક્તિરૂપે હોઇ સદનુષ્ઠાન રાગપ્રયોજક હોય છે અર્થાત્ અભવ્યોને ફલના વિષયમાં દ્વેષ હોતો નથી, જ્યારે ભવ્ય ચરમાવર્તીને ફલ અને ફળના સાધન પ્રત્યે દ્વેષ નથી હોતો. એ રીતે મુક્તિ અદ્વેષ નામકરણ એક હોવા છતાં બંનેમાં તફાવત જાણવો.

યદ્યપિ જેમ પ્રજ્ઞાપક સદ્ગુર્વાદિકના યોગમાં પ્રજ્ઞાપ્ય અપુનર્બંધકાદિનો અસદ્ગ્રહત્યાગ પરંપરાએ રત્નત્રયીનો હેતુ બને છે, માટે અપુનર્બંધકાદિનું અનુષ્ઠાન કારણરૂપ દ્રવ્યાનુષ્ઠાન કહેવાય છે, તેમ સકૃદ્બંધકાદિનો પણ અસદ્ગ્રહ અપવર્તનશીલ છે; તો એ પણ રત્નત્રયીનું કારણ બની તે જીવોના શુભાનુષ્ઠાનને ભાવાજ્ઞાના કારણરૂપ કેમ ન બનાવે? આ પ્રશ્નનું સમાધાન તે છે કે-અપુનર્બંધકાદિને ભાવાજ્ઞાની પ્રાપ્તિમાં અલ્પકાળનું અંતર છે; તેથી તેમનું અનુષ્ઠાન કારણરૂપ માની શકાય છે, જ્યારે સકૃદ્બંધકાદિને ભાવાજ્ઞાની પ્રાપ્તિમાં અધિક અંતર છે; તેથી તેમના અનુષ્ઠાનને ભાવાજ્ઞાના કારણરૂપ માની શકાય નહિ પરંતુ અપ્રધાન જ માનવું જોઇએ.

(ચાલુ)

શ્રીમાન્ યશોવિજયજી.

(લેખકઃ—ડૉ. ભગવાનદાસ મનઃસુખભાઇ મહેતા, એમ. બી. બી. એસ.)

અધ્યાત્મવેત્તા અને યોગરહસ્યવિદ્ તરીકે.

અધ્યાત્મ અને યોગ વિષયમાં તો શ્રીમાન્ યશોવિજયજીએ અદ્‌ભુત પ્રગતિ સાધી હતી, ને તેની ઉત્તમ પ્રસાદી તેમણે આપણને શ્રી **અધ્યાત્મસાર, અધ્યાત્મઉપનિષદ્, બત્રીશ બત્રીશી** આદિ અનેક મહાગ્રંથોદ્વારા આપી છે. તે તેમના દીર્ઘકાલીન શાસ્ત્ર અભ્યાસનું, ગુરુગમદ્વારા પ્રાપ્ત સંપ્રદાય જ્ઞાનનું, ને પોતાના અનુભવયોગનું પરિપક્વ ફળ છે, એમ તેમના પોતાના જ વચન પરથી પ્રતીત થાય છે. કારણકે તેઓશ્રી ત્યાં કહે છે કે—

"शास्त्रात्परिचितां सम्यक् संप्रदायाच्च धीमताम्
इहानुभवयोगाच्च प्रक्रियां कामपि ब्रुवे ॥"

અધ્યાત્મ વિષય સંબંધી આ ગ્રંથરત્નનો એ છેલ્લામાં છેલ્લો શબ્દ છે, most up-to-date છે, અધ્યાત્મ સંબંધી સર્વ વિષયોનો તે જાણે મહાકોષ છે—ખજાનો છે. તેમાં પ્રત્યેક વિષય એટલો બધો સુસ્પષ્ટ ને હૃદયંગમ રોચક રીતે વર્ણવેલો છે, કે તે વાંચતાં—વિચારતાં જિજ્ઞાસુની જિજ્ઞાસાને વૃદ્ધિ પમાડી પરિતોષ ઉપજાવે છે.

આ તેમના ચિરંજીવ કીર્ત્તિસ્તંભ સમા અધ્યાત્મ—યોગ વિષયક ગ્રંથોમાં તેમણે તે વિષય કેવળ જૈન દૃષ્ટિએ જ અત્યંત સૂક્ષ્મ રીતે ચર્ચ્યો છે, એટલું જ નહિં પણ **પાતંજલ** યોગ આદિ અન્ય દર્શનીઓના યોગનો અવતાર પણ કેટલી સરલતાથી જૈન યોગમાં કરી શકાય છે તે પ્રમાણપૂર્વક સાબિત કરી બતાવ્યું છે. સાથે સાથે તે અન્ય દર્શનીય યોગમાં શું ત્રુટિ છે—ક્યાં અઘટમાનપણું છે, તે પણ મધ્યસ્થ ભાવે બતાવ્યું છે. અનેકાનેક શાસ્ત્રોના દોહનરૂપ આ નવનીત તેમણે આપણા ઉપયોગને માટે તૈયાર કર્યું છે, તેનો આત્મહિતકારી ઉપયોગ કરી આપણો પોતાનો ઉપકાર કરવો તે આપણું કામ છે, ને ભાગ્યશાળી હોય તે જ તેમ કરી શકે છે.

યોગદૃષ્ટિસજ્ઝાય એ ગુજરાતી ભાષામાં **યો. દ. સમુચ્ચયનો** અદ્‌ભુત સારભૂત અનુવાદ છે. તે એટલા બધા પરમામૃત માધુર્યરસથી ભરપૂર છે કે તેનો રસાસ્વાદ લેતાં આપણે દિવ્ય આનંદનો અનુભવ કરીએ છીએ.

આ યોગાદિ વિષયક ગ્રંથોમાં શ્રીમાન્ યશોવિજયજીની એક ઉત્તમ વિશિષ્ટતા ને અદ્‌ભુત નીડરતા આપણું ધ્યાન ખેંચે છે. પ્રતિપક્ષીને—પ્રતિસ્પર્ધીને પણ માનપૂર્વક—આદરપૂર્વક સંબોધવો, તે શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિજીની પરમ ઉદાર મહાનુભાવતા તેમણે બરાબર અપનાવી છે. આચાર્યચૂડામણિ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ અન્ય દર્શનીઓને માટે પણ ' તથા ચાહ મહામતિઃ '—ઇત્યાદિ ઉદાર શબ્દોનો પ્રયોગ કર્યો છે. તે વર્ત્તમાનકાલના વકીલો જેમ સામા પક્ષના વકીલને ' my learned friend, ' મ્હારા વિદ્વાન મિત્ર (મનમાં કદાચ મૂર્ખ માનતાં છતાં) એમ કહીને સંબોધે છે, તેની જેમ ઉપચાર માત્ર નથી, પણ સાચા હૃદયપૂર્વકના છે. અને એ જ એમની મહાનુભાવતા પ્રસિદ્ધ કરે છે તેમ શ્રી. યશોવિજયજીએ પણ **પ્રવચનસાર**ની ગાથા ટાંકી

શ્રીમાન્ કુંદકુંદાચાર્યજી અંગે 'મહર્ષિ' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. રૂઢિચુસ્ત મતાગ્રહીઓ તો આ શબ્દોથી 'અબ્રહ્મણ્યં ! અબ્રહ્મણ્યં !' પોકારી ઊઠે. પણ આ નીડર ગુણગ્રાહી મહાત્માએ તેનો બેધડક પ્રયોગ કરી, તે પ્રયોગ કેમ કર્યો, તેનું પોતે જ સમર્થન કર્યું છે કે–"**न चैतद् गाथाकर्तुर्दिगंवरत्वेन महर्षित्वाभिधानं न निरवद्यमिति मूढधिया शङ्कनीयं। सत्यार्थकथनगुणेन व्यासादीनामपि हरिभद्राचार्यैस्तथाभिधानादिति द्रष्टव्यं।**" અર્થાત્ 'આ ગાથાના કર્ત્તાના દિગંબરપણાને લીધે મહર્ષિપણાનું નામ નિર્દોષ નથી એમ મૂઢ બુદ્ધિથી શંકવા યોગ્ય નથી; કારણ કે સત્ય અર્થ કથનના ગુણવડે કરીને વ્યાસાદિને પણ શ્રી હરિભદ્રાચાર્યજીએ તથાપ્રકારે અભિધાન દીધું છે, એમ જાણવું.' આ એક જ પ્રસંગ ઉપરથી તેમની કેટલી બધી હૃદયવિશાળતા ને કેવી નીડરતા છે તે પ્રતીત થાય છે.

આ મહાત્માના અધ્યાત્માદિ સંબંધી વચનો ટંકોત્કીર્ણ–ટંકશાળી રૂપીઆ જેવા છે, ચલણી સીક્કા છે. તે એટલા બધા પ્રમાણભૂત ગણાય છે. તેના વક્તવ્યનો સંક્ષેપમાં આ સાર છે:—

"आत्मप्रवृत्तावतिजागरूकः,
परप्रवृत्तौ बधिरांधमूकः।"

આત્મપ્રવૃત્તિમાં અતિ જાગરૂક થવું અને પરપ્રવૃત્તિમાં બ્હેરા, આંધળા અને મૂંગા થવું.

અહો મુમુક્ષુઓ! ભગવાન્ જિનેશ્વરનો માર્ગ અધ્યાત્મ પરિણતિમય છે, તેને બાહ્ય દૃષ્ટિથી ન અવલોકો, પણ અંતરાત્મ દૃષ્ટિથી અવલોકો. પુત્ર, સ્ત્રી આદિ જેમ ધનિકોને સંસાર વૃદ્ધિ અર્થે થાય છે તેમ પાંડિત્યના અભિમાનીઓને અધ્યાત્મવર્જિત શાસ્ત્ર સંસાર અર્થે થાય છે. અર્થાત્ સ્ત્રી–પુત્રાદિ જેમ ધનિક લોકોનો સંસાર છે તેમ **અધ્યાત્મ વિનાનું શાસ્ત્ર વિદ્વાનોનો સંસાર છે.** અન્ય શાસ્ત્ર જાણનાર તો કલેશ જ જાણે છે, ને રસ તો અધ્યાત્મશાસ્ત્રવેત્તા જ અનુભવે છે. ચંદનનો ભાર ગધેડો ઉપાડે છે, પણ ભોગ તો કોઇ ભાગ્યશાળી જ પામે છે, માટે અધ્યાત્મનો અભ્યાસ કરો! અભ્યાસ કરો!

"धनिनां पुत्रदारादि यथा संसारवृद्धये ।
तथा पांडित्यदृप्तानां शास्त्रमध्यात्मवर्जितम्॥
वेदान्यशास्त्रवित्क्लेशं रसमध्यात्मशास्त्रवित् ।
भाग्यभृद्भोगमाप्नोति वहति चन्दनं खरः॥"

જેના પરનો મોહનો અધિકાર ચાલ્યો ગયો છે, એવાઓની આત્માને અધિકૃત કરી જે શુદ્ધ ક્રિયા પ્રવર્તે છે, તેને જિનેશ્વરે અધ્યાત્મ કહ્યું છે. નિજ સ્વરૂપને જે ક્રિયા સાધે છે તે અધ્યાત્મ છે. આવી અધ્યાત્મ ક્રિયા વિનાની–આત્મ પરિણતિ વિનાની જે ક્રિયા–બાહ્ય ક્રિયા–કાયક્લેશ માત્ર ક્રિયા છે, તે તો શરીરના મેલ જેવી છે. આત્મ અજ્ઞાનીઓ ક્રોડો વર્ષ પર્યંત ઉપવાસાદિ તપ કરતા જે કર્મ ક્ષય નથી કરી શકતા, તે આત્મજ્ઞાની એક ક્ષણ માત્રમાં ક્ષય કરી નાંખે છે માટે આત્મજ્ઞાનમાં યત્ન કરો! આત્મજ્ઞાનમાં યત્ન કરો! આત્માને જાણ્યો તો બધુંય જાણ્યું, તે ન જાણ્યો તો બધું ય જાણ્યું ન જાણ્યું છે એમ નિશ્ચય જાણો માટે આત્મજ્ઞાન પામી શુદ્ધ આત્માનું ધ્યાન ધરો! ધ્યાન ધરો! ને આત્માનુભવ સુખનો અનુભવ કરો!!

"गतमोहाधिकाराणामात्मानमधिकृत्य या ।
प्रवर्तते क्रिया शुद्धा तदध्यात्मं जगुर्जिनाः॥

"અધ્યાતમ વિણ જે ક્રિયા, તે તનુમલ તોલે;
મમકારાદિક યોગથી, એમ જ્ઞાની બોલે."

" જિહાંલગે આતમ દ્રવ્યનું, લક્ષણ નવિ જાણ્યું,
તહાંલગે ગુણઠાણું ભલું, કિમ આવે તાણ્યું."

આ અધ્યાત્મ સર્વ યોગોને વિષે અંતર્ભૂત છે-જેમ સામાયિક સર્વ ચારિત્રમાં છે તેમ **યોગ** એટલે મોક્ષની સાથે યોજે તે ધર્મ વ્યાપાર, અર્થાત્ મોક્ષસાધન પ્રવૃત્તિ તે જ યોગ છે. બાકી બીજી બાહ્ય યોગ સંબંધી ભ્રાંતિ દૂર કરો. તે અધ્યાત્મ યોગની પ્રસિદ્ધિને અર્થે આત્મપરિણતિમય યમ-નિયમાદિ **અષ્ટાંગ યોગની** સાધના કરો, યોગની **મિત્રાદિ** આઠ દૃષ્ટિમાં પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય આત્મગુણોનો આવિર્ભાવ કરો, ખેદ-ઉદ્વેગ-ક્ષેપ આદિ આઠ ચિત્ત-દોષોને દૂર કરો અને અદ્વેષ-જિજ્ઞાસા-શ્રવણ-શુશ્રૂષા-બોધ-મીમાંસા-પ્રતિપત્તિ ને પ્રવૃત્તિ એ આઠ ગુણો આત્મામાં પ્રગટે એવો આત્મ-પુરુષાર્થ કરો. આત્માને અહિંસામય, સત્યમય, અસ્તેયમય, બ્રહ્મચર્યમય અને સમસ્ત પરભાવ વિભાવનો અગ્રાહક એવો નિષ્પરિગ્રહમય બનાવો. આત્માને શુચિ,સંતોષી, તપોમય,પ્રભુભક્તિપરાયણ ને સ્વાધ્યાયલીન કરો.પરભાવનું આસન-બેઠક છોડી આત્મભાવમાં આસન જમાવો-બેઠક લ્યો. બાહ્ય ભાવને રેચ દઇ-જુલાબ દઇ રેચક પ્રાણાયામ કરો. અંતર્ ભાવનું પૂરણ કરી પૂરક પ્રાણાયામ કરો, અને અંતરાત્મ ભાવને સ્થિર કરી કુંભક પ્રાણાયામ કરો. સંકટ પડયે ધર્મ અર્થે પ્રાણ છોડવા પડે તો છોડો, પણ પ્રાણ અર્થે ધર્મ ન છોડો.

"ધર્મ અર્થ ઇહાં પ્રાણનેજી, છંડે પણ નહિં ધર્મ;
પ્રાણ અર્થ સંકટ પડેજી, જુઓ એ દૃષ્ટિનો મર્મ.
મનમોહન જિનજી! મીઠી તાહરી વાણ."

" એ ગુણ વીરતણો ન વિસારું,
સંભારું દિનરાત રે;
પશુ ટાળી સુર રૂપ કરે જે,
સમકિતને અવદાત રે."

સમ્યગ્દૃષ્ટિ પામી વિષય વિકારોમાંથી ઇંદ્રિયોને પ્રત્યાહૃત કરો-પાછી ખેંચી લ્યો, પરભાવમાંથી આત્માને વ્યાવૃત્ત કરો-પાછો વાળો, અને આત્મભાવમાં તેને ધારી રાખો એ જ **ધર્મ** છે, એવી ધર્મરૂપ આત્મધારણાને ધારણ કરો, અને શુદ્ધ આત્માનું ધ્યાન ધરો, અને આત્મસ્વભાવમાં લીનતારૂપ આત્મસમાધિ પામો.

આમ **અષ્ટાંગ યોગ**ની સિદ્ધિ કરી શુદ્ધ આત્મસ્વભાવને આવિર્ભૂત કરવાનો-પ્રગટ કરવાનો પુરુષાર્થ કરો! પુરુષાર્થ કરો! આ જે કહ્યો તે જ યોગનો સાર છે, યોગનું સર્વસ્વ છે, ને તેમાં **પાતંજલાદિ** અન્ય સર્વ યોગનો સુગમતાથી અવતાર થાય છે. મોક્ષસાધક યોગમાર્ગમાં સર્વ દર્શન-પ્રવાહો અભેદ એકતાને પામે છે માટે મત-દર્શનનો સર્વ આગ્રહ ફગાવી દઇ; અધ્યાત્મ-યોગની નિરંતર વૃદ્ધિ કરો! વૃદ્ધિ કરો! મિથ્યા વિકલ્પ-જલ્પ છોડી દ્યો. સઘળું પરવશ છે તે દુઃખરૂપ છે ને નિજ વશ છે તે સુખરૂપ છે, એ દૃષ્ટિએ આત્મગુણ પ્રગટે છે, આ પરમ મંગલ સૂત્રને હૃદયને વિષે સદા કોતરી રાખો:—

" સઘળું પરવશ તે દુઃખલક્ષણ,
નિજવશ તે સુખ લહિયે;
એ દૃષ્ટે આતમગુણ પ્રગટે,
કહો સુખ તે કુણ કહિયે ".

અને આવી યોગસિદ્ધિ કરી અયોગ એવા પરમ યોગને પામો:—

" ક્ષીણ દોષ સર્વજ્ઞ મહામુનિ,
સર્વ લબ્ધિ ફલ ભોગીજી;
પર ઉપગાર કરીને શિવ તે,
પામે યોગ અયોગીજી.

સર્વ શત્રુ ક્ષય સર્વ વ્યાધિ લય,
પૂરણ સર્વ સમીહાજી,

સુવાક્યામૃતો.

સંયોજક-વ્યા. તીર્થ મુનિ પૂર્ણાનન્દવિજય (કુમારશ્રમણ)

अ-તિથિઓનો સત્કાર પુણ્યશાળીઓને ત્યાં હોય છે !

क-ષ્ટમાં પણ ધૈર્યવાન્ ધીરતાને છોડતો નથી !

ख-રેના ભારની જેમ કષાય આકુલ જીવોનો શાસ્ત્ર-પરિશ્રમ નિરર્થક છે !

ग-ગનમાં ઊડનાં પક્ષીઓ પણ ઇન્દ્રિયવશ પંચત્વને પામે છે !

घ-રડી સ્ત્રીની સાથે પણ એકાન્ત સેવવી યોગ્ય નથી !

च-ડતી વખતે પાછલની અવસ્થાનો ખ્યાલ લાવવો !

छ-કાયની વિરાધના મુનિને માટે નરક નિગોદની ચાવી છે !

ज-મીન, જરા અને જોરૂ, એ ત્રણ વસ્તુ માણસને આગળ વધવા નથી દેતી !

झ-ણકાર કરતી સ્ત્રી.મુનિઓને પણ ડોલાવી મારે છે !

ट-ટ્ટીના વખતે (ખાસ રોગ સિવાય) વધારે સમય લગાડવો, એટલે જાણી જોઈને દુર્ગુણોને નોતરવા જેવું છે !

ठ-ઠ્ઠા મશ્કરી પણ અસત્યની માતા જ છે !

ड-ગલા (ખમીસ)થી શરીર નથી શોભતું ! પણ શીલ અને સદાચારથી શરીર શોભે છે !

ढ-ઠાર જેવા માનવીનું જીવવું એ જીવવું નથી !

त-પાવેલા સોનાની જેમ વિપત્તિઓમાંથી પસાર થતો માનવી એ જ સાચો માનવી છે !

थ-ડને પકડનારની જેમ મૂલ વાત જો સમજાઈ જાય તો વેર-વિરોધ ઘણા ઓછા થઈ જાય !

द-યા, દાન, અને દમન એની પ્રાપ્તિ અત્યન્ત દુર્લભ છે !

ध-ર્મના ફલને ચાહનારો માનવી, ધર્મના કાર્યો જ કરશે !

न-પુંસક સંસ્થાનવાળું મન યોગીઓના યોગને ખંડિત કરે છે !

प-રોપકાર માટે તો સત્પુરુષોની લક્ષ્મી જ કામે આવે છે !

फ-કીર તો તે છે કે જે ફીકરની ફાકી કરી નાખે !

ब-લાત્કારથી પોતની સ્ત્રીને સેવનાર પણ વ્યભિચારી જ છે !

भ-લી રીતે કરેલી સેવાનું ફલ અવશ્ય મળશે !

म-રવું અને જીવવું એ ઉદરંભરીને સમાન જ છે !

સર્વ અરૂપ યોગે સુખ તેહથી,
અનંત ગુણ નિરીહાજી,
આઠમી દૃષ્ટિ સાર સમાધિ ".

" શુદ્ધ ભાવ ને શૂની કિરિયા,
બેહુમાં અંતર કેતો જી;
જલહલતો સૂરજ ને ખજુઓ,
તાસ તેજમાં તેતો જી. "

વધારે શું કહીએ ?—આ યોગ ભાવના ગુણરત્નોવડે, આ યોગચિન્તામણિના પસાયે લોકો નિજ નિજ ઇચ્છાને પૂરજો !

" લોક પૂરજો નિજ નિજ ઇચ્છા,
યોગ ભાવ ગુણરયણેજી,
શ્રી નયવિજય વિબુધ પયસેવક,
વાચક યશને વયણે જી ".

વર્તમાન સમાચાર

પંજાબ વર્તમાન સમાચાર.

આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ સપરિવાર કા૦ વદિ ૫ ના રોજ વિહાર કરી જંડીયાલા પધાર્યા, જ્યાં સંઘે અભિનંદન પત્ર અર્પણ કર્યું. પાકીસ્તાનમાંથી બરબાદ થઇ આવેલા આપણા ભાઇઓને પાછા કયાં આબાદ કરવા-સ્થિર કરવા આ બાબતની વિચારણા કરવા અને સર્વેને અમૃતસર અનુકૂળ હોવાથી ત્યાં શ્રી સંઘના આગેવાનોની વિનંતિથી આચાર્યમહારાજ અમૃતસર ફરી પધાર્યા છે. શુદ ૪ સંક્રાંતિ હોવાથી શ્રી સંઘ સમુદાયને માંગલિક સ્તોત્ર આચાર્ય મહારાજે સંભળાવ્યું અને આવતા કલ્યાણકોની સમજ પાડી હતી. અહિં બિકાનેર પધારવા માટે ત્યાંના ગૃહસ્થો શેઠ લક્ષ્મીચંદજી, પ્રસન્નચંદજી, રામરતનજી વગેરે વિનંતિ કરવા આવ્યા છે. હવે પછી અત્રેથી વિહાર કરી પટ્ટીજીરા ગયા ત્યાંથી ચોક્કસ સ્થળે વિહાર કરશે.

નોટ :-આચાર્ય મહારાજને વિનંતિ છે કે-હવે ગુજરાત-કાઠિયાવાડ પધારે તે વર્તમાન કાળ અને તેઓશ્રીની વૃદ્ધાવસ્થાને અંગે યોગ્ય છે. સર્વ અનુકૂળ સંયોગો અહિં છે. અહિંના સર્વ સંઘો તેમ ઇચ્છે છે-વિનંતિ કરે છે.

સ્થાનિક સમાચાર

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર તરફથી પૂજ્ય મહાત્મા **શ્રી મૂળચંદજી મહારાજ**ની સ્વર્ગવાસ તિથિ અંગે માગશર વદિ ૬ નાં રોજ દાદાસાહેબ જિનાલયમાં સવારે પંચપરમેષ્ઠીની પૂજા ભણાવી જયંતિ અંગે યોગ્ય પ્રવચન શ્રીયુત્ વલ્લભદાસભાઈ ત્રિભુવનદાસ ગાંધીએ કર્યું હતું. રાત્રિના આંગીરચના કરાવવામાં આવેલ. જયંતિ ઉજવવા તળાજા જવાનો ઠરાવ છે, પરંતુ મોંઘવારી તેમજ કેટલાક કારણોસર આ વર્ષે તળાજા જવાનું બંધ રાખવામાં આવ્યું હતું.

સ્વીકાર-સમાલોચના

૧ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયનો બત્રીશમો વાર્ષિક રિપોર્ટ-આ સંસ્થા બત્રીશ વર્ષથી મુંબઈમાં સ્થાપન થયેલ છે. તેનાં ખંતીલા કાર્યવાહકો અને શ્રીમંત જૈન બંધુઓનાં સહકારથી સંસ્થા સારી ફાલીફુલી છે. મુંબઇ ઉપરાંત અમદાવાદ અને પુનામાં વિદ્યાલયની શાખાઓ ખોલવામાં આવી છે જૈન કોમમાં કેળવણીની આ સારામાં સારી સંસ્થા છે અને દરેક પ્રકારની સહાયને યોગ્ય છે. અમો સંસ્થાની વિશેષ પ્રગતિ ઇચ્છીએ છીએ.

૨ શ્રાદ્ધધર્મદીપિકા શ્રી સંયોજક તથા લેખક પૂ. પં. મહારાજશ્રી પ્રવીણવિજયજી ગણિવર. નવસારીવાળા શેઠ ચુનીલાલ નગીનદાસ તરફથી તેમનાં પૂજ્ય પિતાશ્રી શેઠ નગીનદાસ છવણના સ્મરણાર્થે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. પુસ્તક વાંચવા યોગ્ય અને મનન કરવા યોગ્ય છે.

ય-મરાજનો દૂત જ્યાં સુધી તમારા મસ્તકને ન વળગી જાય ત્યાંસુધી ધર્મધ્યાન કરી લેવું જોઇએ!

૨-ખડતી સ્ત્રીઓ કોઇને પણ વિશ્વાસ નથી ઉત્પન્ન કરાવી શકતી!

લ-જ્જા એજ અકાર્યને બચાવે છે!

વ-મન કરેલી વસ્તુ તરફ જોવું એ મૂર્ખનું કામ છે!

શ-ક્તિનો સદુપયોગ કરવામાં જ બહાદુરી છે!

ષ-ટકાય જો ઓળખ્યા નથી તો સાધુવેષ પહેરવાથી શું?

સ-દ્ભાગ્યશાલી હો તો બીજાને ભાગ્યશાલી બનાવવા લક્ષ્ય આપજો!

હ-લીમલીને રહેતાં માનવીઓનું દુ:ખ સમયે પોતાની મેળે નષ્ટ થઇ જાય છે!

૩ વીર ધર્મની વાતો:-લેખક " જયભિખ્ખુ " ગૂર્જરગ્રંથ રત્નકાર્યાલય અમદાવાદ તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. કિંમત અઢી રૂપીઆ છે. સારી ભાવવાહી વાર્તાઓનો સંગ્રહ છે.

૪ પારમાર્થિક લેખ સંગ્રહ—લેખક અને સંગ્રાહક મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ. પ્રકાશક શેઠ શ્રી જીવણલાલ અબજીભાઇ, જૈન જ્ઞાનમંદિર, વઢવાણ શહેર તરફથી શાહ રતીલાલ જીવણલાલ. જેમાં ધર્મને લગતા મનનીય લેખો છે.

૫ દાનેશ્વરી રાજકુમાર લલીતાંગ:-લેખક એમ. એમ. વિ. (ડભોડા) કિં. દશ આના. આ પુસ્તકમાં લલિતાંગ કુમારનું ચરિત્ર નાટક રૂપે તેમજ સ્તવનો અને શ્રી વીરવિજયજીકૃત સ્નાત્રપૂજા વીગેરે છે.

૬ સર્વજ્ઞકથિત સિદ્ધાંતસાર-લેખક રતિલાલ ફૂલચંદ ગ્હેતા શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા પુષ્પ ૬૦ કિંમત બે રૂપીઆ, જેમાં જૈનધર્મના સિદ્ધાંતોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તેમજ જિનેશ્વર ભગવાનનાં સ્તવનો પણ આપવામાં આવ્યા છે.

૭ ગ્રામ સુધારણા સમિતિ, સમઢિઆળા અહેવાલ છઠ્ઠો-સંસ્થાના સ્થાપક શ્રીયુત વીરચંદ પાનાચંદ શાહ છે. જેઓ જૈન કોમમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. તેઓએ તન મન ધનથી આ સંસ્થાને વિકસાવી છે. સાચું સ્વરાજ ગામડામાંથી જ શરૂ થાય છે. હિન્દમાં સાત લાખ ગામડાં છે અને તે દરેકનો ઉદ્ધાર આવશ્યક છે. સાચા અને ખંતીલા કાર્યવાહકો કેવું સુંદર કાર્ય કરી શકે છે તે દર્શાવે છે.

૮. સુગંધી પુષ્પો:-પ્રકાશક સસ્તું વાંચન કાર્યાલય, ભાવનગર. સ્વ. શેઠશ્રી જેસીંગભાઇ ઉજમશીભાઇ અમદાવાદવાળાનો જીવનપરિચય આપવામાં આવ્યો છે. વિવિધ વાર્તાઓનો સારો સંગ્રહ છે. જહાંગીર મીલવાળા શેઠશ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસ તરફથી ભેટ મળેલ છે.

૯. શ્રી ગિરનારજી તીર્થોદ્ધારક કમિટી તરફથી બારમો રિપોર્ટ:- પ્રકાશક દોશી નેમચંદ લાલચંદ તથા પારેખ નરોત્તમદાસ ડાહ્યાલાલ હકમચંદ. શ્રી ગિરનારજી ઉપર ચાલતા જીર્ણોદ્ધારનો અહેવાલ છે.

૧૦. શ્રી આત્માનંદ જૈન સ્તવનાવલી:—ન્યાયાંભોનિધિ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ વિરચિત સ્તવનોનો સંગ્રહ છે. શ્રી લબ્ધિસૂરીશ્વર જૈન ગ્રંથમાળા નં. ૧૮

૧૧ વિરોધ પરિહાર:—લેખક દિ૦ જૈન ૫૦ સુંદરલાલ પ્રકાશક દિ૦ જૈન તારાચંદ બજાજ. મૂલ્ય સ્વાધ્યાય.

૧૨ ઢુંઢક મતસે મૂર્તિમંડન:-લેખક અને પ્રકાશક દિ૦ જૈન ૫૦ સુંદરલાલ૦ મૂલ્ય સદુપયોગ.

૧૩ શ્રી વિજય લાવણ્ય સૂરીશ્વર ગુણગાન:- પ્રકાશક સલોત અમૃતલાલ રતિલાલ, ભાવનગર, જેમાં ૨૦૦૩ ની સાલમાં ભાવનગરમાં શ્રી વિજય લાવણ્યસૂરીશ્વરનું ભવ્ય ચાતુર્માસ થયું તેનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે.

" સંસ્કૃતિ " માસિક જાન્યુઆરી ૧૯૪૮ નાં અંકમાં પ્રકટ થયેલ

" વસુદેવ હિંડી " માટેનો અભિપ્રાય.

વસુદેવ હિંડી એ જૈન સાહિત્યના આગમો સિવાયના કથાસાહિત્યમાં જૂનામાં જૂનો ગ્રંથ છે. વિક્રમના સાતમા સૈકાનીપૂર્વે એની રચના થયેલી છે અને આપણા દેશના પ્રાચીન લોકકથાઓના સંગ્રહોમાં એ ઘણું અગત્યનું સ્થાન ભોગવે છે. પ્રાચીન હિંદની લોકકથાઓનો સૌથી મહત્ત્વનો સંગ્રહ તે ગુણાઢ્યકૃત ' બૃહત્કથા ' છે. એની રચના પૈશાચી ભાષામાં થયેલી. એ ગ્રંથ અત્યારે મળતો નથી. પણ સંસ્કૃતમાં એનાં ' કથાસરિત્સાગર ' અને ' બૃહત્કથામંજરી ' નામે બે કાશ્મીરી રૂપાંતરો અને ' બૃહત્કથાશ્લોકસંગ્રહ ' નામે નેપાલી રૂપાંતર મળે છે. નેપાલી રૂપાંતર સાથે ' વસુદેવ ' હિંડી ' ને સમગ્ર રજુઆતમાં તેમજ ઝીણી વિગતોમાં પણ, ઘણું સામ્ય છે. એટલે ' વસુદેવહિંડી ' માં પણ ગુણાઢ્યના સંગ્રહની કથાઓને જૈનધર્મને અનુકૂળ રીતે પ્રાકૃત ભાષામાં મૂકવાનો પ્રયત્ન થયો છે એ જોઇ શકાય છે. આધુનિક વિદ્વાનોને ' બૃહત્કથા ' નું નેપાલી રૂપાંતર બહુ પ્રશંસાપાત્ર લાગ્યું છે. જર્મન વિદ્વાન આલ્સડોર્ફે દર્શાવ્યું છે તેમ ' વસુદેવહિંડી ' અને ' બૃહત્કથાશ્લોકસંગ્રહ ' માં ગુણાઢ્યની બૃહત્કથાનું સજીવ અને કાવ્યચમત્કૃતિવાળું પ્રતિબિંબ જોઇ શકાય છે. આ રીતે પ્રાકૃત ભાષાનો આ ગ્રંથ ' વસુદેવહિંડી '–હિંદની પ્રાચીન લોકકથાઓના અભ્યાસ માટે એક અનિવાર્ય આકરગ્રંથ છે.

' વસુદેવહિંડી ' એટલે વસુદેવનું પરિભ્રમણ ગ્રંથનું મૂળ નામ ' વસુદેવચરિત ' હોય એમ પણ એના જૂના ઉલ્લેખો ઉપરથી સમજાય છે, ચરિતમાં ચર ધાતુ છે ચર એટલે ચાલવું અને પ્રાકૃત हिंद એટલે પણ હીંડનું ચાલવું. સંભવ છે કે લોકોમાં પરિભ્રમણકથાને માટે ' હિંડી ' શબ્દ વધારે વ્યાપક હોય અને તેથી ' વસુદેવહિંડી ' નામ રૂઢ થયું હોય.

કૃષ્ણના પિતા વસુદેવે સો વરસ પરિભ્રમણ કર્યું તેની કથા ' વસુદેવહિંડી ' માં આપવામાં આવી છે. અત્યારે એના ૨૮ લંભક (વિભાગ) મળે છે. જેમાં ૧૯ મો અને ૨૦ મો લંભક ખૂટે છે અને છેલ્લો અપૂર્ણ છે. લંભકનો અર્થ लभ् ઉપરથી પ્રાપ્તિ એવો કરવામાં આવ્યો છે. વસુદેવને ૨૯ પત્નીઓની પ્રાપ્તિ થયાનું આ લંભકોમાં વર્ણન છે. પાછળના એક લેખક આચાર્ય ધર્મસેનગણિ મહત્તરે સો વરસનાં પરિભ્રમણમાં વસુદેવને સો પત્નીઓની પ્રાપ્તિ થાય એ રીતે આ નવા ૭૧ લંભક ઉમેર્યા છે અને એ ૭૧ લંભકને મૂળ ગ્રંથના ૧૮ મા લંભકના સંદર્ભ સાથે જોડી મધ્યમ ખંડની રચના કરી છે. આ મધ્યમ ખંડ સિવાયના મૂળ ગ્રંથ (પૂર્વ ખંડ) નો અધ્યાપક સાંડેસરાએ શ્રધ્ધેય અનુવાદ આપ્યો છે અને ગુજરાતી વાચકો માટે હિંદની જૂની લોકકથાઓનો આસ્વાદ લેવાનું શકય કરી આપ્યું છે. ગન્ધર્વદત્તાલંભકમાંની કથાએ ' અરેબિયન નાઇટ્સ ' માંની સિંદબાદ ખલાસીની વાર્તા ઉપર અસર નીપજાવેલી ગણાય છે એ ઉપરથી આ કથાગ્રંથની અગત્યનું સૂચન મળશે.

મૂળ પ્રાકૃત ગ્રંથની વાચના અને ભાષાની મુશ્કેલીઓને કારણે ગુજરાતી અનુવાદ આપવાનું કામ સહેલું, ન હતું, પણ અધ્યાપક સાંડેસરાએ ભારે ધૈર્ય, ચોકસાઇ અને વિદ્વત્તાપૂર્વક સરળ સુવાચ્ય અનુવાદ આપ્યો છે, એ માટે એમને સૌ કોઇ કથાપ્રેમી ધન્યવાદ આપશે. અધ્યાપક સાંડેસરા આપણો બીજો એક લોકકથા સંગ્રહ ' પંચતંત્ર ' ગુજરાતીમાં તૈયાર કરી રહ્યા છે, તો હવે આચાર્ય હરિભદ્રકૃત ' સમરાઇચ્ચકહા ' અને ઉપર ઉલ્લેખાયેલા ' બૃહત્કથાશ્લોકસંગ્રહ ' નો અનુવાદ આપી પ્રાચીન લોકકથા ભંડાર ગુજરાતી વાચકોને માટે ખુલ્લો મૂકી આપે એવી આશા રાખીએ.

॥ श्री चिंतामणि पार्श्वनाथाय नमः ॥

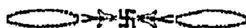
॥ श्रीमद् विजयानंदसूरीश्वर पादपद्मेभ्यो नमः ॥

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગરનો

૫૧ મા વર્ષનો—

રિપોર્ટ.

(સંવત ૨૦૦૩ ના કારતક શુદ ૧ થી આશો વદિ ૦)) સુધી.)

સુજ્ઞ બંધુઓ અને બ્હેનો !

આ સભાનો આ ૫૧ એકાવનમા વર્ષનો રિપોર્ટ, આવક, જાવક, હિસાબ સર્વ કાર્યવાહી સાથે આપની સમક્ષ રજુ કરતાં અમો સેક્રેટરીઓને આનંદ થાય છે ગુરુદેવની કૃપા, અનેક બંધુઓના. સહકાર અને સહાયવડે દિવસાનુદિવસ દરેક કાર્યમાં આ સભા પ્રગતિ કરી રહી છે. આ સંસ્થાની વય વધતા તેનું ગૌરવ, પ્રતિષ્ઠા વધતી જાય છે, તેમ તેમ સાહિત્ય, દેવગુરૂભક્તિ, બંને પ્રકારથી કેળવણીને ઉત્તેજન વગેરે આત્મ કલ્યાણના કાર્યો અને તેમને માટે નવા નવા મનોરથો પણ વધતા અને તે ક્રમેક્રમે પૂર્ણ થતાં જાય છે. હવે તે બાવનમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરી ચૂકી છે, વગેરે હકીકતો આપ સમક્ષ નિવેદન કરતાં હર્ષ પામીએ છીએ.

સ્થાપના:—સં. ૧૯૫૨ ના દ્વિતીય જેઠ સુદી ૨ ના રોજ પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી આત્મારામજી મહારાજની ગુરૂભક્તિ અને સ્મરણ નિમિત્તે (ગુરૂદેવના સ્વર્ગવાસ પછી પચ્ચીશમે દિવસે) આ સભાનું સ્થાપન કરવામાં આવ્યું છે

ઉદ્દેશ—જૈન બંધુઓ અને બ્હેનો ધર્મ સંબંધી ઉચ્ચ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તેવા ઉપાયો યોજવા, બંને પ્રકારની કેળવણીની વૃદ્ધિને માટે સ્કોલરશીપ વગેરેથી યથાશક્તિ સહાય કરવા, પૂર્વાચાર્ય મહારાજકૃત પ્રાકૃત, સંસ્કૃત અને ગુજરાતી ભાષામાં ઉચ્ચ કક્ષાના સાહિત્ય પ્રકાશનો અને બને તેટલી ઉદારતાથી તેનો બ્હોળો પ્રચાર કરવા અને ભેટ આપવા, વિવિધ સાહિત્યના ગ્રંથોનો સંગ્રહ કરી એક જ્ઞાનમંદિર કરવા અને ફ્રી લાયબ્રેરીવડે મફત વાંચન પૂરું પાડવા, અને પુરુષ પ્રભાવક, દાનવીર, વગેરે જૈન બંધુઓનો યોગ્ય સત્કાર કરવા, વગેરેથી સ્વપર આત્મકલ્યાણ કરવાનો છે.

સભાએ પોતાના ઉદ્દેશો લક્ષમાં રાખી અત્યાર સુધી જે કાર્યવાહી કરી છે તેનું વર્ણન આગળ આપવામાં આવેલ છે; પરંતુ ગયા વર્ષની અંદર જે અસાધારણ સાહિત્ય સેવા પ્રકાશન વગેરે તેમજ નવીન કાર્ય કરેલ છે. તેમજ હવે પછીના સંવત ૨૦૦૪ ની સાલમાં વિશેષ કાર્યો જે કરવા સભા વિચારે છે તેનું દિગ્દર્શન થોડું અહિં કરાવવું યોગ્ય છે.

સુમારે પાંત્રીશ વર્ષથી વિવિધ જૈન સાહિત્ય અને આગમો વગેરેના પૂર્વાચાર્ય મહારાજકૃત ગ્રંથો (પ્રાકૃત-સંસ્કૃત ભાષામાં મૂળ અને તેવાજ પૂર્વાચાર્ય ભગવાન રચિત મૂલના સુંદર સચિત્ર ચરિત્રો ગુજરાતી ભાષામાં આ સભા તરફથી પ્રગટ થયા કરે છે; જે મૂલ ૯૧ અને ગુજરાતી ભાષામાં પ્રકાશન થયેલા ૮૫ મલી કુલ ૧૭૬ ગ્રંથોનું સભાએ પ્રકાશન કરેલું છે, જે ગ્રંથો આજ સુધીમાં સાધુ, સાધ્વી મહારાજો જ્ઞાનભંડાર જૈન, જૈનેતર સાક્ષરો અને પાશ્ચિમાત્ય દર્શન શાસ્ત્રી, યુરોપીયન વિદ્વાનો ને કુલ રૂા. ૨૬૭૮૯) પ્રકાશન પામેલા વિવિધ સાહિત્યના ગ્રંથો ભેટ આપેલાં છે. વલી અત્યાર સુધીમાં થયેલા પેટ્રન સાહેબો અને લાઈફ મેમ્બર સાહેબોને હજારોની કિંમતના ધારા પ્રમાણે ભેટ આપેલા ગ્રંથો તેની રકમ પણ હજારો રૂપીયાની થાય છે તે જુદી છે. માત્ર આ વર્ષમાંજ સભ્યોને રૂા. ૩૪૪૦) ના ગ્રંથો ભેટ આપ્યા છે તો આગલા વર્ષોનો સરવાળો જુદો છે તે તો હજારોની સંખ્યામાં છે જે સહજ જણાય તેમ છે, પરંતુ પાંચ વર્ષમાં તો શ્રી તીર્થંકર ભગવાનો, સત્ત્વશાળી નરરત્નો તથા મહા અમાત્યો, અને મહા સતીઓના પૂર્વાચાર્યકૃત સુંદર, સચિત્ર મ્હોટા ગ્રંથો, પ્રગટ થતાં જૈન, જૈનેતર વિદ્વાનો, સાહિત્યકારો, પેપરકારોના પ્રશંસાના અભિપ્રાયો, સમાલોચના સુંદર આવવાથી આ સભાની પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવ વિશેષ વધ્યું છે,

વળી પ્રમાણિક ચોખવટવાળો વહીવટ, (કાર્યવાહી) સીક્યુરિટીમાં નાણાનું રોકાણ, દરવર્ષે નામું, સરવૈયું, બજેટ, પૂર્ણ, ચોકખું, જનરલ, મેનેજીંગ કમીટીમાં પસાર કરાવી દરવર્ષનો રીપોર્ટદ્વારા તે અને સઘળી કાર્યવાહીનું દિગ્દર્શન જૈન સમાજ પાસે મુકાતું હોવાથી, સભાની તેવી રીતની પ્રમાણિક કાર્યવાહી જોઇ જાણી તેમજ કેટલાક વર્ષથી ઘણા સુંદર મ્હોટા સચિત્ર ભગવંતોના ચરિત્રો વગેરે ભારે કિંમતના પ્રગટ થતાં તેનો ભેટનો લાભ (ધારા પ્રમાણે પેટ્રન સાહેબો અને સભાના લાઈફ મેમ્બરોને તે તે સભ્યોનો) મળતો હોવાથી તે વાંચી આત્મિક લાભ મળતાં આનંદ થતાં અને લવાજમની રકમના વ્યાજ કરતાં ઘણી મ્હોટી કિંમતના ગ્રંથો ભેટ સભા આપતી હોવાથી તે રીતે આર્થિક લાભ પણ થતો હોવાથી બે વર્ષમાં પેટ્રન સાહેબો અને લાઇફ મેમ્બરો (પ્રથમ વર્ગનાં) ઘણા જૈન બંધુઓ થયા છે અને થાય છે. જ્યાં દરવર્ષે પ્રમાણિક કાર્યવાહીનો રીપોર્ટ જે સંસ્થા પ્રગટ કરતી હોય તે સંસ્થા ઉપર સ્વાભાવિક રીતે જૈન સમાજ વિશ્વાસ ધરાવે અને સભ્યો પણ ઉત્તરોત્તર વધે તે સ્વાભાવિક છે. આ સભા અને તેના કાર્યવાહકો આ જાતની ગુરૂભક્તિ, સાહિત્ય જ્ઞાન ભક્તિ સમાજ સેવા વગેરે માટે પોતાનો આનંદ વ્યક્ત કરી જે હકીકત રજુ કરે છે તેમાં તે પોતાની ફરજ સમજે છે. અમારી કોઇ સ્થળે ત્રૂટી પણ હોય તો તે વિદ્વાનો દરગૂજર કરી અમોને જણાવશે તો સભા તેમાં યોગ્ય સુધારા વધારા પણ કરી શકશે.

કોઇ પણ સંસ્થાને સમાજનો વિશ્વાસ સંપાદન કરવો હોય તો પ્રમાણિક કાર્યવાહી, હીસાબની ચોખવટ, દરવર્ષે કમ્પલીટ વહીવટ કાર્ય તૈયાર રાખી રીપોર્ટ દ્વારા સમાજ પાસે રજુ કરવું જ જોઇએ બાકી તો સમાજ બુદ્ધિરૂપી આરિસાવડે સર્વ જોઇ શકે છે, અને સમાજ સેવાનો લાભ પણ લઇ શકે છે.

જૈન બ્હેનો આ સભામાં સભ્ય થઇ શકે તેવો પ્રથમથી પ્રબંધ કરેલો હોવાથી જૈન બ્હેનો પણ સભ્યો થયા છે-થાય છે. પરંતુ વિશેષ ખુશી થવા જેવું તો એ છે જે, જે જે જૈન બ્હેનો સભ્યો

થયેલ છે તેમ વગર લખે માંગણી કરે એમ. એ. થયેલ (ગ્રેજ્યુએટ બ્હેનો) પણ આ સભા હાલમાં સભ્ય થયેલ છે તે પણ આ સભાને ગૌરવ લેવા જેવું છે.

જૈન બ્હેનો અને બંધુઓ સિવાય બહારગામના સંઘ, સંસ્થા, લાઇબ્રેરી, ભંડાર વગેરે પણ સભ્ય થયેલ છે અને થાય છે.

ગયા અને આ વર્ષમાં સાહિત્યના અપૂર્વ ગ્રંથો સભાએ જે પ્રગટ કર્યા છે અને છપાય છે, પ્રકાશન થશે તે માટે કંઇ લખવું યોગ્ય લાગે છે.

ગયા વર્ષમાં શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર રૂા. ૬-૮-૦ શ્રી મહાવીર યુગની મહાદેવીઓ રૂા. ૩-૮-૦ એ બે ગ્રંથો દશ રૂપીયાના અમારા પેટ્રન સાહેબો અને લાઇફ મેમ્બરોને ભેટ અપાયા છે. સં. ૨૦૦૪ ની સાલમાં શ્રી વસુદેવહિંડી રૂા. ૧૨-૮-૦ શ્રી શાંતનાથ ચરિત્ર રૂા. ૭-૮-૦ મલી રૂા. વીશની કિંમતના ધારા પ્રમાણે ભેટ અપાશે. વલી અમારા તે પ્રકાશનો માટે સુંદર અભિપ્રાયો તો મળે છે, પરંતુ શ્રી વસુદેવ હિંડી માટે તો જૈન જૈનેતર વિદ્વાનો, સાક્ષરો, આપણા ધર્મ ગુરૂઓ તરફથી સુંદર અભિપ્રાયો, પેપરોમાં તે રૂમારે સુંદર સમાલોચના આવેલ (આત્માનંદ પ્રકાશમાં પ્રગટ થયેલ) છે તેથી સભાના સુંદર સાહિત્ય પ્રકાશન માટે અમારો આનંદ અને સંતોષ જાહેર કરીએ છીએ. હર્ષપૂર્વક સભા મગરૂર થાય છે કે પોતાના માનવંતા સભ્યોને આટલી મ્હોટી કિંમતના આવા સચિત્ર સુંદર ગ્રંથો એકી સાથે કોઇપણ સંસ્થા વર્તમાનમાં આપતી હોય તેમ દેખાતું નથી; અને આ સભાને જેમ જેમ સહાય મળશે તેમ તેમ તેવા તેવા નવીન સુંદર ગ્રંથો ગમે તેટલી સંખ્યા અને કિંમતના અમારા માનવંતા સભ્યોને ભેટ આપવા સભા આનંદપૂર્વક ઇચ્છે છે.

જૈન સમાજના આપણા શ્રીમંત જૈન બંધુઓ અને બ્હેનો આત્મિક લાભ સાથે આર્થિક લાભ બંને લેવા આ સભા પેટ્રન અને લાઇફ મેમ્બર થઇ વિશેષ લાભ ભવિષ્યમાં લે તે માટે વેલાસર સભ્ય થવા અને સુંદર ગ્રંથોના પઠન, પાઠન, વાંચવાથી આત્મિક આનંદ મેળવવા સભાસદ બને તેમ નમ્ર સૂચના છે. વિલંબ કરવાથી આગલા ગ્રંથો ભેટ ન મલે અને માત્ર મેમ્બર થયા પછીના છપાયેલ ગ્રંથોનો જ લાભ મળે તેપણ નવા લાઇફ મેમ્બરો થનારા બંધુઓએ વિચારવા જેવું છે. માટે અત્યારના પ્રકાશન અને હવે પછીના પ્રકાશનોનો લાભ મેળવવા સત્વર સભાસદ બને તેમ ફરીવાર નમ્ર સુચના છે.

ઉપરોક્ત વર્તમાનકાલીન પ્રકાશન માટેનું વિવેચન કર્યા બાદ હવે આવા સુંદર ગ્રંથોના પ્રકાશન માટે ખાસ આભાર પૂર્ણ હકીકત પણ સભા જણાવવા રજા લે છે.

જૈન સમાજમાં વિદ્વાન, સાક્ષરોત્તમ અને સાહિત્યકાર તરીકે પ્રશંસાપાત્ર થયેલા આપણા ગુરૂદેવ **શ્રીમાન્ પુણ્યવિજયજી મહારાજ** કે જેમની અપૂર્વ કૃપા આ સભા ઉપર હોવાથી સભાના મૂલ પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, ગ્રંથોનું સાહિત્ય જે સભા તરફથી પ્રકાશન થાય છે તેમાં સંશોધન કાર્ય (પોતાની શારીરિક સ્થિતિ બરોબર નહિ હોવા છતાં) એટલું બધું સત્ય અને સુંદર કરી સભાને સુપ્રત કરે છે કે જેથી આ સભા તેઓશ્રીની આભારી હોવા સાથે જૈન સમાજ ઉપર પણ તે પ્રકાશન થતાં જેવો તેવો ઉપકાર નથી. સેંકડો વર્ષ પછી પણ તે ગુરૂદેવને યાદ કરશે અને તે સાહિત્ય ગ્રંથો જવાબ આપશે. હાલ પાટણ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરમાંના આગમો-પંચાંગી સાથેનું સંશોધનનું મહદ્‌કાર્ય પૂજ્ય ગુરૂશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજને ત્યાંના શ્રીસંઘે વિનંતિ સાથે સોંપ્યું છે, તે પણ ભવિષ્યમાં જવાબ આપશે. આટલું ભગીરથ કાર્યમાં હાથમાં હોવા છતાં આ સભા મહારાજશ્રીના રૂણને ભૂલતી નથી. કારણકે નવા નવા તત્ત્વજ્ઞાન, ચરિત્ર, ન્યાયના સાહિત્ય ગ્રંથો એક પછી એક સંશોધન કરી સભાને કૃપાની રાહે

છે. તેઓશ્રીને કેટલાક આગલા ગ્રંથો સિલીકમાં હોય તે પણ ભેટ અપાય છે. અને તેઓશ્રીને હવે પછી પ્રકટ થતાં નવા સાહિત્યના ઉંચા પ્રકારનાં અનેક ગ્રંથો પણ ભેટ મળશે. આત્માનંદ પ્રકાશમાં ફોટા સાથે તેઓશ્રીનું જીવનવૃત્તાંત તે જ વખતે આપવામાં આવે છે. ધારા પ્રમાણે ઓઈલ પેઈન્ટીંગ ફોટો તેઓશ્રીના તરફથી મળે તો સભાના વિશાળ મકાનમાં સ્થાપિત કરવામાં આવે છે. વગેરે કારણોથી આ બે વર્ષમાં પેટ્રન સાહેબોની સંખ્યામાં વૃદ્ધિ થઈ છે.

૨ પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરો ૩૪૧, અને બીજા વર્ગના લાઇફ મેમ્બરો ૧૭૫ છે. ત્રીજા વર્ગના ૭ અને વાર્ષિક સભ્યો ૨૬ છે. પ્રથમ અને બીજા વર્ગના લાઇફ મેમ્બરોને ધારા પ્રમાણે ઉદારતાથી પ્રકાશન ગ્રંથો ભેટ અપાય છે. તે સમજી, જાણી, વાંચી દર વર્ષે અનેક જૈન બંધુઓની તે બંને વર્ગોમાં વૃદ્ધિ થતી જાય છે. અત્યારે છાપકામના તમામ સાધનોની મોંઘવારી વધતી જતી હોવા છતાં મ્હોટો ખર્ચ થાય છે, છતાં તે બંને પ્રકારના સભાસદોને ધારા પ્રમાણે સભાસદ થયાં પછીના સર્વ નવા નવા સુંદર ગ્રંથો ભેટ અપાયે જાય છે. લાઇફ મેમ્બરોના બે વર્ગો ધારવા પ્રમાણે બીજી કોઇ સંસ્થામાં નથી તેમ તે તે વર્ગોના સભાસદોને ભેટો આ સભાની જેમ કોઇ આપી શકતું નથી.

હકીકત એ છે કે પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરોનું (રૂા. ૧૦૧) નું વ્યાજ દર વર્ષે બેજ રૂપીયા આવતું હોવા છતાં, હાલ વિશેષ મોંઘવારી છાપવાનાં કામમાં વધેલી હોવાથી સભા તરફથી છપાતાં સીરીઝના ગ્રંથોની લડાઇ પહેલા અને દરમ્યાન લેવાયેલી એક હજારની રકમના હાલ ત્રણ હજાર, બે હજારની રકમનાં છ હજાર, ત્રણ હજારની લેવાયેલ રકમનાં શુમારે નવ હજાર તે તે ગ્રંથોમાં ખર્ચ થતો હોવાથી (વિશેષ રકમ સભાને ઉમેરવી પડે છે છતાં) ધારા પ્રમાણે પ્રથમ વર્ગનાં લાઇફ મેમ્બરોને ગમે તેટલી કિંમતનાં ગ્રંથો ફ્રી અને બીજા વર્ગના લાઇફ મેમ્બરને બે રૂપીયા સુધીના કોઇપણ ગ્રંથ ભેટ અને વધારાની કિંમતના ગ્રંથની કિંમતમાંથી બે રૂપીયા ભેટના બાદ કરી બાકીની કિંમત લઇ ભેટ અપાય છે. વાંચકો જોઇ શકશે કે તેવી ઉદારતા (મુશ્કેલી હોવા છતાં) ભેટના ગ્રંથો માટે આ સભા બતાવી શકે છે. અમારા સભ્યોને ગ્રંથો ભેટ આપતાં જ્ઞાનખાતાનો દોષ આપનાર લેનારને ન લાગે તે ધ્યાનમાં રાખીને જ અપાય છે.

ત્રીજા વર્ગના લાઇફ મેમ્બરોનો વર્ગ ઘણા વર્ષો પહેલાં હતો તે કમી કરવામાં આવેલ છે, તેમાં સાત સભ્યો છે.

૪ **વાર્ષિક સભ્યો,** ૨૬ છવ્વીશ છે. પણ મોંઘવારીને અંગે માસિક વગેરેમાં તૂટ પડતાં હવે પછીના વર્ષથી લવાજમ વાર્ષિક રૂા. ૫) રાખવામાં આવેલ છે.

શ્રી આત્મારામજી જૈન ફ્રી લાયબ્રેરી—જેમાં આખર સાલ સુધીમાં નવ વર્ગોમાં તેની સંખ્યા અને કિંમત સાથે નીચે મુજબ આપવામાં આવેલ છે. નવા ગ્રંથો ખરીદી લાઇબ્રેરીમાં દાખલ કરવામાં આવે છે. પેપરો કુલ ૫૦ નીયમિત આવે છે. જૈન જૈનેતર બંધુ ફ્રી લાભ સારી સંખ્યામાં લે છે.

વર્ગ ૧ લો	જૈન ધર્મના છાપેલા ગ્રંથો	૨૭૯૭	કિંમત રૂા.	૭૯૫૧–૨–૦
વર્ગ ૧ લો અ	,, પ્રતાકારે	૭૨૭	,,	૧૨૩૨–૨–૦
વર્ગ ૨ જો	,, આગમો	૨૯૯	,,	૧૬૪૧-૧૦-૦

વર્ગ ૩ જો	હસ્તલિખિત પ્રતો	૧૭૩૬	,,	રૂા. સુમારે પચાસ હજાર ઉપરાંતની કિંમતનાં
વર્ગ ૪ થો	સંસ્કૃત ગ્રંથો	૪૭૬	,,	૧૫૨૭ ૧૨-૦
વર્ગ ૫ મો	નીતિ નોવેલ-વિવિધ સાહિત્યનાં ગ્રંથો	૨૭૧૧	,,	૫૭૧૪-૮-૦
વર્ગ ૬ ઠ્ઠો	અંગ્રેજી બુકો	૨૧૬	,,	૬૧૪-૧૨ ૦
વર્ગ ૭ મો	માસિકની ફાઇલો વગેરે	૫૨૬	,,	૧૩૨૧-૮-૦
વર્ગ ૮ મો	હિંદી સાહિત્યના ગ્રંથો	૩૧૯	,,	૬૭૨)
વર્ગ ૯ મો	બાળ વિભાગ ગ્રંથો	૨૯૮	,,	૧૬૩-૧૨-૦
	કુલ ગ્રંથો ૧૧૧૦૫			રૂા. ૧૬૮૩૯-૨-૦

માસિકની ફાઇલો કેટલીક નકામી ફાટી ગયેલ રદ કરવામાં આવી છે.

હસ્તલિખિત પ્રતોની કિંમત સુમારે રૂપિયા પચાસ હજાર ઉપરાંતની છે, તેની કિંમતનો સમાવેશ ઉપરની કિંમતમાં થતો નથી.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ:—પીસ્તાલીશ વર્ષથી પ્રગટ થાય છે. તેની અગીયારશેંહ ઉપરાંત કોપી છપાય છે. લડાઇ દરમ્યાન અને પછી વધતી જતી છાપખાનાની તમામ પ્રકારની સખ્ત મોંઘવારીને લઇને માસિકનો બાર અંકનો શુમારે ત્રણ રૂપીયા ખર્ચ આવે છે. વાર્ષિક લવાજમ વધારેલ નહિ હોવાથી શુમારે એક અંકના બાર માસના રૂા. ૧-૪-૦ નો તોટો પડે છે, છતાં તે મોંઘવારીની પહેલાં ૩૮ વર્ષ દરમ્યાન તેટલું જ લવાજમ માસિકનું હતું, તેમાં સહજ નફો રહેતો જેથી હાલનો આવકનો હિસાબ ગણી હાલમાં માસિક ખાતે થતી મોટી ખોટની મુંઝવણનો ઊકેલ કરવા આત્માનંદ પ્રકાશ માસિક માટે ફંડ, ઉઘરાણું કરી સભ્યો કે ગ્રાહકો પાસે મદદ માટે યાચના કરી નથી, કારણ કે ધારવા પ્રમાણે આવી સખ્ત મોંઘવારી પણ બે ત્રણ વર્ષથી વધારે રહેવા સંભવ નથી. છેવટે ફંડ, ઉઘરાણું નહિં કરતાં સોંઘવારી થતાં સુધી માત્ર પડત કિંમત રૂા. ૩-૦-૦ પુસ્તક ૪૫ થી રાખવામાં આવી છે.

જ્ઞાનમંદિર—ઉદ્દેશ પ્રમાણે **જ્ઞાનમંદિર**ની કરવાની તૈયારી ચાલે છે. હસ્તલિખિત પ્રતો તથા છાપેલી પ્રતો મળી કુલ ૨૭૬૨) ની સંખ્યા સભા પાસે છે. તે માટે જુદું સભાના મકાનની પડખે લેવાયેલ મકાનને તે જ્ઞાનમંદિરનું સંરક્ષણ થાય તે રીતે તૈયાર કરવાનું ચાલુ છે. પ્રાતઃસ્મરણીય પ્રવર્તકજી **કાન્તિવિજયજી** મહારાજશ્રીનો પરમ-મહદ્ ઉપકાર આ સભા ઉપર છે, જેથી તેઓ સાહેબના સ્મરણાર્થે તે મહાપુરૂષનું નામ જોડવાનો આ સભાએ ઠરાવ કરેલો છે. તે જ્ઞાનમંદિરના સુંદર મકાનના ખર્ચ માટે કોઇ ઉદારદીલ દાનવીર જૈન બંધુ ઉદારતા બતાવે તો તે જ્ઞાનમંદિરના મકાનને તેમનું આરસીની તકતી વડે નામ જોડવાનો સભા વિચાર કરે છે, આ વર્ષે તે મકાનનો નકશો એસ્ટીમેટ તૈયાર થયેલ હોવાથી આ સભાના ટેઝરર શેઠશ્રી અમૃતલાલ છગનલાલને સ્વતંત્ર રીતે તૈયાર કરવા સોંપેલ છે. તેમજ તૈયાર થયે તેની મંગળમય ઉદ્ઘાટન ક્રિયા પણ કોઇ પુણ્યપ્રભાવક, જ્ઞાન, ગુરૂભક્તિના ઉપાસક જૈનબંધુના મુબારક હસ્તે કરાવવા પણ સભા ઇચ્છા ધરાવે છે.

---

૧ અમારૂં સાહિત્ય પ્રકાશન, પ્રચાર અને તેનું ઉદારતાપૂર્વક ભેટ ખાતું—અત્યાર

સુધીમાં વિવિધ સાહિત્યોના (પુર્વાચાર્યકૃત) જેવાકે આગમો, મહાપુરુષોના સુંદર ચરિત્રો, તત્વજ્ઞાન, ગણીત, નાટકો, ઐતિહાસિક, કાવ્યો, સંસ્મરણો વગેરેના મૂળ અને કેટલાકના અનુવાદ ગ્રંથો મળી કુલ ગ્રંથો ૧૭૬ ની સંખ્યામાં પ્રગટ થયા છે જેનું લીસ્ટ પાછળ આપવામાં આવ્યું છે તે સભાની માલેકીના શ્રી આત્માનંદ જૈન ગ્રંથમાળા તથા અન્ય શ્રી આત્માનંદ સંસ્કૃત ગ્રંથમાળા, શ્રી આત્માનંદ શતાબ્દિ જૈન સીરીઝ, પ્રવર્તકજી શ્રી કાન્તિવિજય ઐતિહાસિક ગ્રંથમાળા, અને જુદા જુદા જૈન બંધુઓની ગુજરાતી (સીરીઝ) જેમાં કેટલાક ગ્રંથમાળાનો વહીવટ પણ સભા કરે છે તે ઉપર બતાવેલ સાથે છે.

આ સર્વ પ્રકાશનો માટે વિદ્વાન મુનિરાજો, જૈન અને જૈનેતર સાક્ષરો, સાહિત્યકારો, પરદેશી દર્શનશાસ્ત્રીઓએ ઉચ્ચ સાહિત્યના માટે મુલાકાત લઇ તપાસી આનંદ વ્યક્ત કર્યો છે અને કરે છે. વળી પરમ ઉપકારી મુનિમહારાજો તથા જૈન જૈનેતર વિદ્વાનોને ઉદારતાપૂર્વક ભેટ આપેલા છે. જે ઉપર બતાવેલ છે. મૂળ તથા અનુવાદોના ગ્રંથો (વગર મૂલ્યે) ભેટ આપ્યા છે. જે આવું ઉચ્ચ કોટીનું સાહિત્ય પ્રકાશન અને આટલી મ્હોટી રકમની ભેટ જે ઉદારતાપૂર્વક આ સભા કરી રહેલ તેવી કોઇ સંસ્થા કરી શકેલ નથી તે માટે સભાને હર્ષ થાય છે.

હવે પછી છપાતા શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર સચિત્ર, શ્રી નળ દમયંતી ચરિત્ર એ બે છપાયેથી ભેટ અપાશે, સિવાય શ્રી કથારત્ન કોષ બે ભાગ તથા શ્રી શ્રેયાંસનાથ ચરિત્ર સચિત્ર ભેટ આપવામાં આવશે.

છપાતાં અનુવાદો શ્રીપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર અને **કથારત્ન કોષ**—એ બે સુંદર અપૂર્વ ગ્રંથો તૈયાર થયે અમારા સભાસદોને ધારા પ્રમાણે હવે પછીની સાલોમાં ભેટ અપાશે; માટે કોઇ પણ જૈન બંધુઓએ આ સભામાં પેટ્રન અને લાઇફ મેમ્બર વેળાસર થઇ લાભ લેવા જેવું છે.

શ્રી શ્રેયાંસનાથ ચરિત્ર તથા કથારત્ન કોષ, શ્રી સુમતિનાથ ચરિત્ર અનુવાદ તૈયાર કરી આર્થિક સહાય મળ્યે છપાવવા વિચાર સભા ધરાવે છે. અમારા સાહિત્ય પ્રકાશન માટે કોઇ પણ બંધુ બ્હેન ધારા પ્રમાણે એક સારી રકમ આપેથી તેમના નામથી ગ્રંથમાળા પ્રગટ કરવામાં આવે છે ને જ્ઞાનભક્તિ થવા સાથે નામ અમર રહી જાય તેવું છે. જ્ઞાન-સાહિત્ય ઉદ્ધાર માટેના અમારા પ્રકાશનમાં સુકૃતની મળેલ લક્ષ્મીનો આ રીતે જ્ઞાનભક્તિ કેટલાક શ્રીમંત બંધુઓએ લાભ લીધો છે જેના નામો પાછળ આપવામાં આવ્યા છે. આ લાભ અન્ય શ્રીમંત જૈન બંધુઓ અને બ્હેનોએ ખાસ લેવા જેવું છે.

મૂળ સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં **શ્રી ત્રિષષ્ટિશલાકા પુરુષ ચરિત્ર** છપાય છે અને **દ્વાદશાર નયચક્રસાર** ગ્રંથનું સંશોધન કાર્ય ચાલે છે. **શ્રી બૃહત્કલ્પ છઠ્ઠો ભાગ** (મૂળ) પણ હવે પછી પ્રગટ થશે.

મળેલા ફંડો—શ્રી મૂળચંદભાઇ સ્મારક કેળવણી ફંડ, બાબુ પ્રતાપચંદજી ગુલાબચંદજી કેળવણી ફંડ, અને આ સભાએ સભાસદો વગેરે વડે કરેલું પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજના **સ્મારક કેળવણી ફંડ** (જેમાં હજી કેટલાક સભ્યોની રકમ ભરાવવાની છે) તેના વ્યાજમાંથી સભાએ કરેલ ઠરાવ મુજબ તેઓ સાહેબની સ્વર્ગવાસ તીથી અશાડ શુદ ૧૦ ના રોજ મેળાવડો જાહેર કરી મેટ્રીકની પરિક્ષામાં પ્રથમ નંબરે પાસ થાય તેને સુવર્ણપદક સભા તરફથી બીજે નંબરે પાસ થાય તેને રૌપ્યપદક શેઠ દેવચંદ દામજીના તરફથી આ વર્ષથી આપવાનો ઠરાવ કરવામાં આવેલો છે તેનો અમલ થશે. અને ઉપરોક્ત ફંડોના વ્યાજમાંથી તે તે ખાતામાં બંને પ્રકારની કેળવણીની ઉત્તેજન અર્થે તેમજ તે સાથે સ્કોલરશીપો, બુકો, જૈન વિદ્યાર્થીઓને તથા રૂ ૨૦) રૂા. ૫૦),

રૂા. ૩૦) મળી કુલ રૂા. ૧૦૦) તથા શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી સામાયક શાળાને રૂા. ૨૦) અને ઉજમબાઇ જૈન કન્યાશાળા જે તેનો વહીવટ કરવા સાથે રૂા. ૧૨૫) ઉત્તેજન અર્થે અપાય છે. ખોડીદાસ નિરાશ્રિત ફંડનો ઠરાવ મુજબ ભાઈઓને રાહત અપાય છે.

મહોત્સવો—સભાની વર્ષગાંઠ જેઠ શુદ ૭ ના રોજ દેવભક્તિ-પૂજા આંગી વગેરેથી કરવામાં આવે છે. શેઠ હઠીસીંગભાઈ ઝવેરચંદના તરફથી સભાને તેઓશ્રીએ પોતાની હૈયાતિમાં એક રકમ આપેલી છે તેના વ્યાજમાંથી, તેમજ વધારાના રૂા. ૧૫૦૦) આપવા કહેલ તે રકમનું વ્યાજ રૂા. ૬૦) તેઓશ્રીના ધર્મપત્ની શ્રીમતી હેમકુંવર બ્હેન તરફથી દર વર્ષે આવતું હોવાથી તેનાથી પ્રીતિભોજન કરવામાં આવે છે.

આનંદ મેળાપ—દર બેસતે વર્ષે આ સભાના પ્રમુખ શેઠ શ્રી ગુલાબચંદ આણંદજીએ આપેલી રકમના વ્યાજમાંથી સભાસદોને દુધપાર્ટી અપાય છે અને મેમ્બરો તરફથી પ્રથમ જ્ઞાનપૂજન પણ થાય છે.

કારતક શુદ પાંચમના રોજ જ્ઞાન પધરાવી પૂજન કરી ભક્તિ કરવામાં આવે છે.

દેવભક્તિ અને ગુરૂજયંતિઓ—પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી આત્મારામજી મહારાજની જન્મ તિથિ ચૈત્ર શુદ ૧ ના રોજ હોવાથી શ્રી ગુરૂદેવની જયંતિ દર વર્ષે સભાસદો શ્રી પવિત્ર શત્રુંજય તીર્થે જઇ વિવિધ પૂજા તથા શ્રી આદિનાથ પ્રભુ શ્રી પુંડરીકજી તથા ગુરૂશ્રીની આંગી રચવા સાથે સભાસદોનું સ્વામીવાત્સલ્ય દર વર્ષે ત્યાં કરવામાં આવે છે સભા માટે આ એક અપૂર્વ ભક્તિદિન છે અને સર્વ સભાસદોને યાત્રાનો લાભ મળે જાય છે. આ ગુરૂભક્તિના ઉત્તમ કાર્ય માટે ગુરૂભક્ત ઉદારદીલ શેઠ સકરચંદભાઇ મોતીલાલ મૂળજીએ એક રકમ સભાને સુપ્રત કરી છે, જેના વ્યાજમાંથી ખર્ચ થાય છે.

દર વર્ષે માગશર વદિ ૬ ના રોજ પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી મૂળચંદજી મહારાજની શ્રી તાલધ્વજગિરિ તીર્થે ઉજવવાનો ઠરાવ થયેલો છે, તેથી તે દિવસ તેમજ આસો શુદિ ૧૦ ના રોજ તેઓશ્રીના સુશિષ્ય શાંતમૂર્તિ પરમકૃપાળુ શ્રી વિજયકમલસૂરીશ્વરજી મહારાજની જયંતિઓ માટે થયેલા ફંડોના વ્યાજમાંથી ઉપરોક્ત રીતે દેવગુરૂભક્તિ વગેરેથી અત્રે જયંતિ ઉજવાય છે. આ સભાનું ધન્ય ભાગ્ય છે કે ગુરૂભક્તિના આવા પ્રસંગો સાંપડ્યા છે.

ઉપરોક્ત કાર્યવાહી જોઈ જાણી સભાના કોઇપણ કાર્યમાં જ્ઞાનોદ્ધાર-સાહિત્ય પ્રકાશન, પ્રચાર, ગુરૂભક્તિ-કેળવણી ઉત્તેજન તેવા સઘળા કાર્યોમાં આર્થિક સહાય આપનાર તેમજ આ સભાના સભ્યો અને હવે પછી થનારા પેટ્રન સાહેબો તથા સભાસદ બંધુઓ પણ આવા આત્મ કલ્યાણ સાધવામાં ઉત્તમ કાર્યોના ભાગીદાર બને છે. આ ઉપરથી આ સભા વ્યાપારી રીતને બદલે ઉદારતાપૂર્વક સભાની સર્વ કાર્યવાહી જ્ઞાનભક્તિ વગેરે કરે છે તે સહજ સમજી શકાય તેવું છે.

મીટિંગોનો અહેવાલ.

(સંવત ૨૦૦૩)

મેનેજીંગ કમિટી—(૧) સંવત ૨૦૦૩ ના કારતક વદી ૯ રવીવાર તા. ૧૭-૧૧-૪૬ સંવત ૨૦૦૨ સરવૈયુ પસાર અને બજેટ મંજુર તથા પસાર કરવામાં આવ્યું.

જનરલ મીટિંગ—(૧) સંવત ૨૦૦૩ ના કારતક વદી ૦)) શનીવાર તા. ૨૩–૧૧–૪૬

(૧) સં ૨૦૦૨ નું સરવૈયુ પસાર કર્યું અને આવતા વર્ષનું બજેટ મંજુર કરવામાં આવ્યું

(૨) રિપોર્ટ છપાવવાની સેક્રેટરીઓ ને મંજુરી આપવામાં આવી.

(૩) હવેથી સીરીઝ માટે રૂા. ૩૦૦૦) ત્રણ હજાર લેવા એમ ઠરાવવામાં આવ્યું.

મેનેજીંગ કમિટી—(૨) સં ૨૦૦૩ ના માગશર સુદી ૧૫ રવીવાર તા. ૮–૧૨–૪૬

(૧) મેનેજીંગ કમિટીનાં સભ્ય સંઘવી અમરચંદ ધનજીભાઈ નો સ્વર્ગવાસ થતાં તેમની ખાલી પડેલી જગ્યાએ નાણાવટી રમણીકલાલ માણેકચંદ ને નીમવામાં આવ્યા.

(૨) સભાનાં પેટ્રન સાહેબ શેઠ બબલચંદભાઈ કેશવલાલ મોદી અહીં પધારે ત્યારે તેમનાં સત્કાર અર્થે માનપત્ર આપવાનો સમારંભ ગોઠવવો એમ નક્કી કરવામાં આવ્યું અને તેને અંગે રૂા. ૨૦૦ બસો રૂપીઆ સુધી ખર્ચની મંજુરી આપવામાં આવી.

સં ૨૦૦૩ ના માગશર વદી ૦)) સોમવાર તા. ૨૩–૧૨–૪૬ ના રોજ શેઠ શ્રી ભોગીલાલભાઈ મગનલાલના પ્રમુખપણા નીચે સભાના પેટ્રન શેઠ બબલચંદભાઈ કેશવલાલ મોદીને માનપત્ર આપવાનો મેલાવડો થયો હતો.

મેનેજીંગ કમિટી—(૩) સં. ૨૦૦૩ ના ચૈત્ર સુદી ૫ ગુરૂવાર તા. ૨૭–૩-૪૭

(૧) એ બી સી બેન્ક બંધ થઇ તેમાં લગભગ રૂા. ૮૫૦ રહ્યા છે એમ જાહેર કરવામા આવ્યું.

(૨) દેના બેન્કમા કેશ સર્ટીફીકેટ રૂા. ૪૧૨૫) ના છે તે નાણા ઉપાડી લેવા એમ ઠરાવવામાં આવ્યું.

(૩) ભાવનગર દરબાર બેંકમાં સભાના ચાર નામથી કરન્ટ એકાઉન્ટ ખોલવાનું ઠરાવ્યું.

(૪) શ્રી આત્માનંદ અર્ધશતાબ્દિ ગુજરાંવાલામાં આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજના નેતૃત્વ નીચે ઉજવવાની છે તેમાં આ સભાનું નામ રૂા. ૧૦૧) ભરી મેમ્બર તરીકે દાખલ કરવા ઠરાવ્યું.

મેનેજીંગ કમિટી—(૪) સં. ૨૦૦૩ નાં અસાડ સુદી ૩ શનીવાર તા. ૨૧–૬–૪૭

(૧) શેઠ જાદવજી ઝવેરભાઈનું નામ બેન્કમાં દાખલ કરવામાં આવેલ છે તે જાહેર કરવામાં આવ્યું.

(૨) સભાની ચીજો જે અપાય છે તે વસ્તુનો રૂા. ૧૦) ડીપોઝીટ લઇને આપવાનું ઠરાવ્યું.

મેનેજીંગ કમિટી—(૫) સં. ૨૦૦૩ નાં અસાડ સુદી ૧૧ રવિવાર તા. ૨૯–૬–૪૭

(૧) કુમારી ધૈર્યબાળા છગનલાલ પારેખ એમ. એ. ની પરીક્ષામાં સેકન્ડ કલાસમાં પ્રથમ નંબરે પાસ થવાથી તેમને સત્કાર અભિનંદન પત્ર આપવા ઠરાવ્યું; અને મેલાવડાનાં ખર્ચ માટે રૂા. ૧૦૦) એકસો રૂપીઆ મંજુર કરવામાં આવ્યા.

મેનેજીંગ કમિટી—(૬) સં. ૨૦૦૩ નાં પ્રથમ શ્રાવણ વદી ૧૨ બુધવાર તા. ૧૩–૮–૪૭

(૧) તા. ૧૫–૮–૪૭ શુક્રવારે આઝાદ સ્વાતંત્ર્ય દિને સભાનાં મકાનને ધ્વજા, પતાકાથી શણગારવું, રોશની કરવી તેનો જે ખર્ચ થાય તે મંજુર કરવામાં આવ્યો.

(૨) સ્વાતંત્ર્ય દિનની ખુશાલીમાં સભાનાં નોકરોને બોનસ આપવા ઠરાવ્યું.

(૩) વાર્ષિક મેમ્બરની ફી સં. ૨૦૦૪ થી રૂા. ૫) પાંચ રૂપીઆ રાખવા નક્કી કર્યું.

(૪) શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશનું લવાજમ પુ. ૪૫ થી રૂા. ૩) ત્રણ લેવા નક્કી કર્યું.

(૫) મ્હેતા શાંતિલાલ ગંભીરદાસનું મેનેજીંગ કમિટીનાં સભ્ય તરીકેનું રાજીનામું સ્વીકારવામાં આવ્યું અને તેમની ખાલી પડેલી જગ્યાએ શાહ હિરાચંદ હરગોવનને સર્વાનુમતે નીમવામાં આવ્યા.

(૬) તા. ૧૫ મી ઓગસ્ટ ૧૯૪૭ આઝાદ હિન્દ દિનની ખુશાલીનાં સ્મારક તરીકે રૂા. ૧૦૦૦) એક હજાર રૂપીઆ સભાના ચોપડે જમા કરી તેનાં ચાર ટકાનાં વ્યાજનાં રૂા. ૪૦) દર વર્ષે સ્વધર્મી જૈન બંધુઓને સહાયમાં વાપરવા નક્કી થયું. અને આ વર્ષથી જ તેની શરૂઆત કરી સભાના સાધારણ ખાતામાંથી રૂા ૫૧) સ્વધર્મી જૈન બંધુઓને સહાયમાં તરતજ આપી તેની શરૂઆત કરવી તેમ ઠરાવ્યું છે.

આવતા વર્ષ માટે નવા મનોરથો અને તૈયાર કરેલી નવી ભૂમિકા.

૧ સભાના ફંડોના નાણાના વ્યાજની વિશેષ ઉત્પન્ન થાય, મૂળ નાણા સચવાય તે માટે આ સભા પેટ્રન સાહેબ શ્રી ભોગીલાલભાઈ તથા વોરા ખાન્તિલાલભાઈ જેઓશ્રી સં. ૨૦૦૪ની સાલના માગશર શુદમાં મળેલી વાર્ષિક જનરલ મીટીંગમાં આમંત્રણથી પધાર્યા હતા; તેઓ સાહેબની રૂબરૂમાં વિચારણા ચાલી હતી. કારણ કે ભવિષ્યમાં આ સભાના માનવંતા સભાસદોને મ્હોટી કિંમતના ગ્રંથો વિશેષ વિશેષ ભેટ આપતાં (તેઓશ્રીના લવાજમનું વ્યાજ જે આવે છે તે છતાં ભવિષ્યમાં જ્ઞાનખાતેનો દોષ સભાને કે સભ્યોને ન લાગે માટે) તે માટે કોઈ તેવી યોજના ઘડવા સબ કમીટી નીમવામાં આવી છે.

૨ આ સભાને ૫૨ વર્ષ થયેલા હોઈ તેની જ્યુબીલી સં. ૨૦૦૪ની સાલમાં ઉજવવા માટે પેટ્રન સાહેબોની હાજરીમાં તેની યોજના કરવા એક સબ કમીટી નિમવામાં આવી છે.

૩ સં. ૨૦૦૪ની સાલમાં પ્રાચીન સ્મરણીય પ્રવર્ત્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજના સભા પરના ઉપકાર નિમિત્તે જે કેળવણી ફંડ કરવામાં આવ્યું તેવા વ્યાજમાંથી તેઓશ્રી સ્વર્ગવાસ તીથી અશાડ શુદ ૧૦ના રોજ દર વર્ષે મેળાવડો કરી કેળવણીના ઉત્તેજનાર્થે સુવર્ણ પદક અર્પણ કરવાનો અમલ કરવામાં આવશે.

૪ તેઓશ્રીના નામથી જ્ઞાનમંદિર કરવા લીધેલ મકાન નવેસરથી (ફાયરપ્રુફ) તૈયાર કરી આ સભાના ટ્રેઝરર શેઠ અમૃતલાલ છગનલાલને સ્વતંત્ર સુપ્રત થયેલ છે તે તૈયાર થયે તેનું ઉદ્ઘાટન પણ આવતી શાલમાં કરવાનો સભાએ નિર્ણય કર્યો છે.

૫ સભાના આર્થિક સ્થિતિ વધતાં દરેક ખાતાનો ખર્ચ, વ્યય વગેરે બાદ જતાં જે રકમ ફાજલ પડે તેના વ્યાજમાંથી કેળવણીને ઉત્તેજન, અસહાયક જૈનબંધુઓને યોગ્ય સહાય કે બીજી કોઈ બાબતની યોગ્ય વિચારણા થતાં જે નિર્ણય થાય તેનો સદ્ઉપયોગ કરવા માટે પણ મનોરથ સેવાય છે. તે માટે હવે પછી યોજના કરવામાં આવશે.

ઉપરોક્ત રીતે વિશેષ ભક્તિ અને સેવાના વિશેષ કાર્યો, સભાની વિશેષ પ્રગતિ થવા વિચારાય છે.

મનોરથો, આશા અને પ્રાર્થના.

આ પ્રમાણે ૫૧ મા વર્ષની જે કાર્યવાહી થઈ તે આપની સમક્ષ રજુ કરી છે, તેની સાથે જરૂરી સં. ૨૦૦૪ના વર્ષની ભૂમિકા નવા કાર્યો કરવાની કાર્યવાહી પણ આપી છે. સભાનો ખર્ચ જેમ વધતો જાય છે

તેની સાથે પ્રગતિ, પ્રતિષ્ઠા અને સભાની કાર્યવાહી પ્રત્યે સંતોષ અને સમાજ પ્રિયતા વધતી જાય છે. જૈનબંધુઓ અને બ્હેનો વગર લખ્યે સભ્યો થઇ, સહાયક થઇ સભાની પ્રગતિમાં ફાળો આપ્યે જાય છે. સભા ભાવિમાં વિશેષ પૂર્વાચાર્યોકૃત ઉત્તમોત્તમ સાહિત્ય પ્રકટ કરી, વિશેષ ઉદારભાવે ભેટ, સરતું આપે, બંને પ્રકારની કેળવણીને વધારે વધારે સહાય કરી જૈન બાળકો વિશેષ પ્રમાણે કેળવણી લઇ શકે, ફ્રી લાઇબ્રેરીનો લાભ વધારે સરળતાપૂર્વક સર્વ લાભ લઇ શકે અને છેવટે દેવ, ગુરૂ જ્ઞાનની વિશેષ પ્રકારે સભા ભક્તિ કરી શકે તે માટે જૈન સમાજ વધારે ફાળો આપવા પ્રેરાય તે માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી અમારૂં નિવેદન પૂર્ણ કરીયે છીયે.

આભાર—આ વર્ષમાં સભાના ચાલતા કોઇપણ કાર્યમાં આર્થિક સહાય, તેમજ શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકને માટે લેખો વગેરેથી સહાય આપનાર મુનિ મહારાજાઓ તથા જૈન બંધુઓનો આભાર માનવામાં આવે છે અને કૃપા કરી તેવોજ સહકાર ચાલુ રાખવા નમ્ર વિનંતિ કરવામાં આવે છે. આ સભાના અનેક ઊત્તમ ભાવિ મનોરથો ગુરૂકૃપાથી શ્રી અધિષ્ઠાયક દેવો સફળ બનાવે તેવી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી આ રિપોર્ટ પૂર્ણ કરીયે છીએ.

સં. ૨૦૦૩ સુધીનું સરવૈયું.

જ		ઉ	
૧૬૪૭૮)≈	પુસ્તકો છપાવવાનાં ખાતાઓમાં દેવું.	૧૧૭૩૮।।	લાઇબ્રેરી તથા ડેડસ્ટોકના ચા૦
૩૩૯૫૧)	ગુજરાતી સીરીઝવાળાના દેવા.		ખાતે લેણા.
૪૫૪૧।૦।।	છાપખાનાનાં દેવા.	૩૪૨૭૮।।।૦।।	પુસ્તકો છપાતા ખાતે તથા કાગળો
૫૦૦૦)	શેઠ ભોગીલાલ લેકચર હોલ ભેટ.		પરાંત છે તે.
૬૪૯૦૧।-।।	મેમ્બર ફી વીગેરે.	૭૪૬૩)	છાપખાના તથા બુકસેલરો વીગેરે.
	સાધારણ ખાતાનાં દેવા.	૩૨૮૪૩)	મકાનો ખાતે તથા ભાડુત, નોકર વી
			૩૨૧૭૫।। — ૭૦૭।।
૨૦૭૬૩)=	જયન્તી ફંડોના ખાતા વિગેરે.		
૭૦૮૩।।=	સરાફી ખાતે દેવા.	૬૬૦૨૭।।।=	સરાફી ખાતે લેણા.
૬૫)	મેમ્બરો ખાતે દેવા.	૬૯૮।।।	મેમ્બરોનાં ખાતે લેણા.
૪૯૮।।-	ઉબળેક દેવું.	૬૩૭।-	ઉબળેક મધે લેણા.
૪૦૦)	લાઇબ્રેરી ડીપોઝીટ ખાતાના દેવા.	૩૯૮।।।=।।	શ્રી પુરાંત સં. ૨૦૦૩ નાં આસો વદી ૦)).
	૧૫૩૬૮૨)=		૧૫૩૬૮૨)=

તમારું નામ અમર કરવું હોય તો નીચેનું નિવેદન વાંચી નિર્ણય કરો.

સિરીઝ—ગ્રંથમાળાના નિયમો.

આ જગતમાં જન્મ ને મરણ પ્રત્યેક પ્રાણીને માટે સરજાયેલ છે, જેથી મનુષ્ય જ્ઞાન અને જ્ઞાન દાનવડે પોતાના આત્મકલ્યાણનો માર્ગ સાધી શકે છે. જેથી તમારે આ જીવનમાં તમારું નામ અમર રાખવું હોય, જ્ઞાનભક્તિ કરવી હોય, જૈન સાહિત્યસેવા કરી જ્ઞાન ઉપાર્જન કરવું હોય, તો તે આત્મકલ્યાણ માટે નીચેની યોજના વાંચી-વિચારી આજે જ આપ નિર્ણય કરો અને આપના નામની ગ્રંથમાલા પ્રસિદ્ધ કરાવી અમૂલ્ય લાભ મેળવો.

યોજના:—

૧. જે ગૃહસ્થ ઓછામાં ઓછા રૂા. ૩૦૦૦) હજાર અથવા જે ગ્રંથ તેમના તરફથી છપાય તેના ખર્ચના પૂરતાં નાણાં આ સભાને આપે તેના નામથી ગ્રંથમાળા (સિરિઝના ગ્રંથો) આ સભાએ દરેક વખતે નીચેની સરતે પ્રગટ કરવા

૨. સિરિઝનો પ્રથમ ગ્રંથ છપાવવાને માટે જે બંધુએ જેટલા રૂપિયા આપ્યા હોય તે પ્રમાણેની રકમનો પ્રથમ ગ્રંથ માટે ખર્ચ કરવો.

૩. જાહેર લાઇબ્રેરી કે ભંડાર તેમજ સાધુ-સાધ્વી મહારાજ વગેરેને ધારા પ્રમાણે અમુક સંખ્યામાં ગ્રંથો સિરિઝના નિયમ મુજબ જે જે ભેટ અપાય તે તે 'સિરીઝવાળાની વતી સભા મારફત ભેટ' મોકલવામાં આવશે.

૪. સિરિઝની છપાતી દરેક બુકની પચ્ચીશ કોપી જે ગૃહસ્થના તરફથી તે ગ્રંથમાળા છપાશે તેમને ભેટ આપવામાં આવશે.

૫. તે સિરિઝનાં ગ્રંથમાં ઓછામાં ઓછા અડધા ગ્રંથ ખપી ગયા હોય તેની ઉપજેલી કિંમતથી જ બીજો ગ્રંથ છપાવી શકાશે, પરંતુ કોઇ સંયોગમાં ગ્રંથમાળાના તે તે ધણીના છપાતાં ગ્રંથોમાં અસાધારણ પ્રસંગે તેમની આવેલી ધારા પ્રમાણેની રકમ કરતાં ગ્રંથ સુંદર બનાવતાં વધારે પૈસા સભાને ખરચવા પડ્યા હોય, તેવા કોઇ પ્રસંગે, પ્રથમ સભાએ ખરચેલા વધારેના નાણાં વેચાણમાંથી પ્રથમ વસુલ કરી, ધારા પ્રમાણે ઉપજેલી તે રકમના પ્રમાણમાં તે ગૃહસ્થના નામથી બીજો ગ્રંથ (સિરિઝનો) સભા છપાવવો શરૂ કરશે.

૬. ગ્રંથમાળાના પ્રથમના એક જ ગ્રંથમાં સિરિઝવાળા ગૃહસ્થનું જીવનચરિત્ર, અને ફોટોગ્રાફ તેમની ઇચ્છાનુસાર આપવામાં આવશે.

ઉપરની યોજનાનુસાર અનેક જુદા જુદા ગૃહસ્થો અને બ્હેનોએ આર્થિક સહાય આપી પોતાની અને પોતાના વડીલોના નામથી સિરિઝનાં પુસ્તકો સભા તરફથી પ્રગટ કરાવેલ છે, તેના નામોનું લીસ્ટ પાછળ પરિશિષ્ટમાં આપવામાં આવેલ છે. ને અમારા માનવંતા સભ્યો તે માટે સંતોષ જાહેર કર્યો છે; જેથી આપ પણ આ યોજનાનો લાભ લેશો એવી આશા રાખીએ છીએ અમારા તરફથી છપાતા ગ્રંથમાળાના સુંદર ગ્રંથો જૈન સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા પામેલ છે. ગ્રંથમાળાના ધારાધોરણમાં ફેરફાર કરવાનો સ્વતંત્ર હક સભાનો રહેશે.

લખો:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

परिशिष्ट ख.

જે જે સીરીઝના ગ્રંથોમાં જે જે બંધુઓએ સહાય આપેલી છે તેઓશ્રીના તરફથી જે જે ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ થયા છે તેનું લીસ્ટ.

૧ વોરા હઠીસંગભાઇ ઝવેરચંદ	...૧ શ્રાદ્ધગુણવિવરણ
	૨ શ્રી નેમનાથ ચરિત્ર
૨ શેઠ આણંદજી પુરૂષોત્તમ	...૧ તપાવલી
	૨ શ્રી શત્રુંજય સ્તવનાવલીની
	,, (આવૃત્તિ બે)
૩ વકીલ હરીચંદ નથુભાઇ...	...દાનપ્રદીપ ગ્રંથ.
૪ શેઠ નાગરદાસ પુરૂષોત્તમદાસ	...કુમારપાળ પ્રતિબોધ
૫ શ્રી સુખસાગરજી મહારાજ તથા આચાર્ય બુદ્ધિસાગરજીની	...૧ સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ ૧ લો.
	૨ ,, ભાગ ૨ જો.
	૩ (કાવ્ય સુધાકર)
૬ શેઠ ઝવેરભાઇ ભાઇચંદ	...૧ શ્રી નવ પદ પૂજા (સાર્થ)
	૨ આત્મવિશુદ્ધિ
	૩ વીશ સ્થાનક પૂજા (સાર્થ)
૭ શેઠ મગનલાલ ઓધવજી	...ધર્મબિન્દુ
૮ શેઠ દીપચંદ ગાંડાભાઇ...	...૧ નરરત્ન ભામાશાહ
	૨ શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર
૯ શેઠ અમરચંદ હરજીવન તથા કસ્તુરબ્હેન	...૧ શ્રી વિમળનાથ ચરિત્ર
	૨ સતી સુરસુંદરી ચરિત્ર
૧૦ સલોત ફુલચંદ ત્રીકમજી	...પંચ પ્રતિક્રમણ (સાર્થ)
૧૧ વોરિયા ધરમશી હરજીભાઇ	...શ્રીપાળ રાસ
૧૨ શેઠ માણેકચંદ જેચંદભાઇ (જાપાન)	...શ્રી મહાવીર ચરિત્ર
૧૩ શેઠ માણેકચંદ ચુનીલાલ તથા કમળાબેન	...શ્રી વાસુપૂજ્ય ચરિત્ર
૧૪ રાવસાહેબ શેઠ કાન્તિલાલ ઇશ્વરલાલ તથા શકુન્તલા બેન	...શ્રી આદિનાથ ચરિત્ર
૧૫ રાવબહાદુર જીવતલાલ પ્રતાપશી...	...શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર
૧૬ શેઠ ત્રિભોવનદાસ મંગળજીભાઇ હ. ચંદુલાલભાઇ ...	...શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર(છપાય છે)
૧૭ શેઠ લાલભાઇ ભોગીલાલ કુસુમગર	...શ્રી શાન્તિનાથ ચરિત્ર
૧૮ બેન શ્રી સુરજબેન નરોત્તમદાસ હ. શેઠ મણીલાલ વનમાળીદાસ	...શ્રી દમયંતી ચરિત્ર (છપાય છે)

श्री आत्मानंद जैन ग्रंथरत्नमाला, श्री जैन आत्मानंद सभा भावनगर, श्री आत्मानंद जैन शताब्दि, प्रवर्तकश्री कान्तिविजयजी इतिहासिक तथा श्रीआत्मवीर वगेरे ग्रंथमाळा तरफथी छपायेला (मूळ) *प्राकृत-संस्कृत ग्रंथोनुं सुचिपत्र.

प्राकृत-संस्कृत मूळ टीकाना ग्रंथो.

नंबर		
१	समवसरण स्तवः अवचूरि	०-१-०
२	क्षुल्लकभवावली	०-१-०
३	लोकनालिका द्वात्रिंशिका	०-२-०
४	योनिस्तवः	०-१-०
५	कालसप्ततिका	०-१-६
६	देहस्थिति	०-१-०
७	सिद्धदंडिका	०-१-०
८	कायस्थिति	०-२-०
९	भाष्य प्रकरण	०-२-०
१०	नवतत्त्व भाष्य	०-१२-०
११	विचारपंचाशिका	०-२-०
१२	बंध षट्त्रिंशिका	०-२-०
१३	परमाणु पुद्गल निगोदषट्त्रिंशिका	०-३-०
१४	श्रावकव्रतभंग प्रकरण	०-२-०
१५	देववंदन भाष्य	०-५-०
१६	सिद्धपंचाशिका	०-२-०
१७	अन्नायउञ्छकुलकम्	०-२-०
१८	विचारसप्ततिका	०-३-०
१९	अल्पबहुत्व श्री महावीरस्तव	०-२-०
२०	पंचसूत्रम्	०-६-०
२१	श्रीजंबूचरित्र	०-४-०
२२	रत्नपाळनृपकथा	०-५-०
२३	सुक्तरत्नावली	०-४-०
×२४	मेघदूत	०-४-०
२५	चेतोदूत	०-४-०

नंबर		
२६	पर्युषणाष्टान्हिका व्याख्यान	०-६-०
२७	चंपकमाला कथा	०-६-०
२८	सम्यक्त्वकौमुदी	०-१२-०
२९	श्राद्धगुणविवरण	१-०-०
३०	धर्मरत्न प्रकरण	०-१२-०
३१	कल्पसूत्रसुबोधिका	अमूल्य
३२	श्री उत्तराध्ययनसूत्र	५-०-०
३३	उपदेश सप्ततिका	०-१३-०
३४	कुमारपाळ प्रबंध	१-०-०
३५	आचारोपदेश	०-३-०
३६	रोहिणी अशोकचंद्रकथा	०-३-०
३७	गुरुगुणषट्त्रिंशिका	०-१०-०
३८	ज्ञानसार टीका	१-४-०
३९	समयसार	०-१०-०
४०	सुकृतसागर	०-१२-०
४१	धम्मिलकथा	०-२-०
४२	प्रतिमाशतक	०-८-०
४३	धन्य कथा	०-२-०
४४	चतुर्विंशतिजिन स्तुति संग्रह	०-६-०
	मेरुत्रयोदशी कथा	०-१-०
४५	रोहणेय चरित्र	०-२-०
४६	श्री क्षेत्रसमास	१-०-०
४७	बृहत्संघयणी	२-८-०
४८	श्राद्धविधि	२-८-०
४९	षड्दर्शनसमुच्चय	३-०-०

५० पंचसंग्रह प्रथम भाग ३-८-०
५१ सुकृतसंकीर्तन महाकाव्यम् ०-८-०
५२ प्राचीन चार कर्मग्रंथ सटीक २-८-०
५३ संबोधसित्तरी ०-१०-०
५४ कुवलयमाळा १-८-०
५५ सामाचारी प्रकरण ०-८-०
५६ करुणावज्रायुद्ध नाटक ०-४-०
५७ कुमारपाळ महाकाव्यम् ०-८-०
५८ श्री महावीर चरित्र १-०-०
५९ कौमुदी मित्राणंद नाटकम् ०-६-०
६० प्रबुद्धरोहिणेयम् ०-५-०
६१ धर्माभ्युदयम् ०-४-०
६२ पंचनिर्ग्रन्थी प्रज्ञापना तृतीय पाद संग्रहणी प्रकरण ०-६-०
६३ रयणसेहरी कथा ०-६-०
६४ सिद्धप्राभृत सटीकम् ०-१०-०
६५ दानप्रदीप २-०-०
६६ बंधहेतूदयत्रिभंगी प्रकरण ०-१०-०
६७ धर्मपरीक्षा १-०-०
६८ सप्ततिशत स्थान प्रकरण १-०-०
×६९ चैत्यवंदन महाभाष्य १-१२-०
७० प्रश्नपद्धति ०-२-०
×७१ श्री कल्पसूत्र किरणावली अमूल्य
७२ योगदर्शन ०-१-०
७३ मंडळ प्रकरण
७४ देवेन्द्र नरकेन्द्र प्रकरण
७५ चन्द्रवीर शुभा कथा
७६ जैन मेघदूत
७७ श्रावक धर्म विधि प्रकरण
७८ गुरुतत्त्वविनिश्चय
७९ देवेन्द्र स्तुति चतुर्विंशतिका
८० वसुदेव हिन्दी प्रथम खंड
×८१ ,, द्वितीय खंड ३-९-०
८२ बृहतकल्प सूत्रम् पिठीका प्रथम भाग
८३ ,, द्वितीय भाग
×८४ ,, तृतीय भाग ५-८-०
×८५ सटीक चत्वार कर्मग्रंथ
×८६ ,, पंचम षष्ठकर्मग्रंथ ४-०-०
×८७ बृहतकल्प भाग चोथो ६-४-०
×८८ ,, पांचमो ५-०-०
८९ सकलार्हत स्तोत्रम्
९० बृहतकल्प भाग छट्ठो (हवे तुरतमां प्रसिद्ध थशे)
×९१ कहारयण कोहो ग्लेझ्झ ८-८-०
,, लेझर १०-०-०

श्री आत्मानंद जन्म शताब्दिसीरीझ.

१ वीतराग स्तोत्र
२ प्राकृत व्याकरण
×३ ब्रह्मचर्य चारित्र पूजा ०-२-०
×४ विजयानंदसूरि ०-८-०
×५ नवस्मरण स्तोत्र संग्रह ०-८-०
६ वीतराग महादेव स्तोत्र
×७ त्रिषष्टि शलाका पुरुष चरित्र पर्व १लुंबुकाकारे १-८-०
८ ,, ,, ,, पर्व बीजुं, त्रीजुं, चोथुं, पांचमुं विगेरे छपाय छे.

* प्राकृत-संस्कृत मूळ ग्रंथो तो प्रथम पुरती सहाय जेमां मळेली ते ते ग्रंथो दरेक समुदायना गुरु महाराज के म्होटा मुख्य मुनिराजोनी सम्मतिथी मुनि महाराजो वगेरेने शुमारे पचीश हजार रुपीयाना ग्रंथो (भंडारो वगेरेने) विना मूल्ये भेट आपेला छे.

× आ निशानीवाळा ग्रंथो मळे छे, बीजा सीलीके नथी.

ગુજરાતી અનુવાદોના ગ્રંથો આ સભા, શ્રી આત્માનંદ—જૈન શતાબ્દિ તથા પ્રવર્ત્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી સીરિઝના છપાયેલા ગુજરાતી ગ્રંથો.

નંબર.		
૧	જૈન તત્વાદર્શ ગ્રંથ	૫–૦–૦
૨	નવ તત્વનો સુંદર બોધ	૧–૦–૦
×૩	ધર્મબિન્દુ મૂળ ભાષાંતર	૨–૦–૦
૪	જીવવિચારવૃત્તિ	૦–૮–૦
૫	અજ્ઞાનતિમિર ભાસ્કર આવૃત્તિ બીજી	૨–૮–૦
×૬	જૈન ધર્મવિષયક પ્રશ્નોત્તર	૦–૮–૦
×૭	પ્રકરણ સંગ્રહ	૨–૮–૦
×૮	દંડક વૃત્તિ	૦–૮–૦
×૯	નયમાર્ગ દર્શક	૦ ૧૦ ૦
×૧૦	હંસવિનોદ	૦ ૧૨ ૦
૧૧	વિવિધ પૂજા સંગ્રહ	
×૧૨	કુમારવિહાર શતક	૧–૮–૦
×૧૩	જૈનધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર(બીજી આવૃતી)	૦–૮–૦
૧૪	જૈન તત્વસાર	૦–૮–૦
૧૫	,, મૂળ	
×૧૬	આત્મવલ્લભ સ્તવનાવલી	૦–૬–૦
૧૭	મોક્ષપદસોપાન	૦–૧૨–૦
×૧૮	ધર્મબિન્દુ મૂળ સાથે બીજી આવૃત્તિ	૨–૦–૦
×૧૯	પ્રકરણ પુષ્પમાળા	૦–૮–૦
૨૦	ધ્યાનવિચાર	
×૨૧	શ્રાવક કલ્પતરૂ	૦–૬–૦
૨૨	આત્મપ્રબોધ	
૨૩	આત્મોન્નતિ	
૨૪	પ્રશ્નોતર પુષ્પમાળા	
૨૫	જંબૂસ્વામી ચરિત્ર	
૨૬	જૈન ગ્રંથગાઇડ	
×૨૭	નવાણું પ્રકારી પૂજા (સાર્થ)	૦–૮–૦
×૨૮	તપોરત્ન મહોદધિ (આવૃતી બીજી)	૧–૮–૦
૨૯	સમ્યકત્વ સ્વરૂપ સ્તવ	
૩૦	શ્રાદ્ધગુણવિવરણ	
૩૧	ચંપકમાલા ચરિત્ર	
૩૨	કુમારપાળ ચરિત્ર હિંદી	

નંબર.		
૩૩	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી	૧–૦–૦
૩૪	અનુયોગદ્વાર	૦–૪–૦
૩૫	અનુયોગ દ્વાર સૂત્ર	૦–૧૨–૦
૩૬	અધ્યાત્મ મત પરીક્ષા	
૩૭	ગુરુગુણ છત્રીશિ	
૩૮	શ્રી શત્રુંજય સ્તવનાવલી	
×૩૯	આત્મકાન્તિ પ્રકાશ	૦–૮–૦
×૪૦	જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ	૦–૮–૦
૪૧	દેવભક્તિમાળા	૦–૮–૦
૪૨	ઉપદેશ સપ્તતિકા	૧–૦–૦
૪૩	સંબોધસપ્તતિકા	૧–૦–૦
×૪૪	પંચ પરમેષ્ટી ગુણ રત્નમાલા	૧–૮–૦
×૪૫	સુમુખનૃપાદિ ધર્મકથા	૧–૦–૦
૪૬	શ્રી નેમનાથ પ્રભુ ચરિત્ર	
૪૭	શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ ૧	૨–૦–૦
૪૮	આદર્શ જૈન સ્ત્રીરત્નો	૧–૦–૦
×૪૯	શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ ૨	૨–૮–૦
૫૦	દાન પ્રદીપ	૩–૮–૦
૫૧	શ્રી નવપદપૂજા (સાર્થ)	૧–૪–૦
×૫૨	કાવ્ય સુધાકર	૨–૮–૦
૫૩	આચાર ઉપદેશ	૧–૦–૦
૫૪	ધર્મરત્ન પ્રકરણ	૧–૦–૦
×૫૫	પચ પ્રતિક્રમણ સૂત્રાર્થ (શાસ્ત્રી)	૩–૦–૦
×૫૬	આત્મવિશુદ્ધિ	૦–૬–૦
૫૭	કુમારપાળ પ્રતિબોધ	૩–૮–૦
×૫૮	જૈન નરરત્ન ભામાશાહ	૨–૦–૦
૫૯	શ્રી વિમળનાથ ચરિત્ર	૨–૦–૦
૬૦	લાઇબ્રેરીનું લીસ્ટ	૦–૮–૦
૬૧	શ્રી ચન્દ્રપ્રભુ ચરિત્ર	૨–૦–૦
×૬૨	સુકૃતસાગર (પૃથ્વીકુમાર)	૧–૦–૦
૬૩	પ્રભાવક ચરિત્ર	૨–૦–૦
×૬૪	ધર્મપરીક્ષા ગ્રંથ	૧–૦–૦

×૬૫ જૈન ધર્મ
૬૬ સંવેગદ્રુમકંદલી
×૬૭ શ્રીપાળ રાજાનો રાસ ૪-૦-૦
૬૮ સતી સુરસુંદરી
૬૯ કુમારપાળ ચરિત્ર હિંદી
×૭૦ શ્રી શત્રુંજય પંદરમો ઉદ્ધાર ૦-૪-૦
×૭૧ ,, સોળમો ,, ૦-૪-૦
×૭૨ વીશસ્થાનક પૂજા (સાર્થ) ૧-૦-૦
૭૩ શ્રી તિર્થંકર ચરિત્ર
×૭૪ આત્મકાન્તિ પ્રકાશ બીજી આવૃતિ ૦-૮-૦
૭૫ શ્રી મહાવીર ચારિત્ર
૭૬ વિવિધ પૂજા સંગ્રહ ૧-૦-૦
×૭૭ કલીંગનું યુદ્ધ ૦-૧૨-૦
૭૮ શ્રી વાસુપૂજ્ય ચરિત્ર ૦-૧૨-૦
૭૯ શ્રી જ્ઞાનપ્રદીપ ભેટ
×૮૦ શ્રી આદિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર ૫-૦-૦
×૮૧ શ્રી મહાવીરના યુગની મહાદેવીઓ ૩-૮-૦
×૮૨ શ્રી વસુદેવ હિંડી ૧૨-૮-૦
×૮૩ શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર ૬-૮-૦
×શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ચરિત્ર (છપાય છે.)
×શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન ચરિત્ર ,,
×શ્રી કથારત્ન કોષ ,,

પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી જૈન ઐતિહાસિક ગ્રંથમાળા

૧ વિજ્ઞપ્તિ ત્રિવેણી
૨ કૃપારસકોષ
૩ શ્રી શત્રુંજય તીર્થોદ્ધાર પ્રબંધ
૪ પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ ભાગ ૧ લો
૫ દ્રૌપદી સ્વયંવર
×૬ પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ ભાગ બીજો ૩-૮-૦
×૭ જૈન ઐતીહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ ૨-૧૨-૦

શ્રી આત્મ વીર સભાના પુસ્તકો.

૧ શ્રી પર્યુષણ અષ્ટાન્હિકા વ્યાખ્યાન
૨ શ્રીપાલ ચરિત્ર
૩ નયોપદેશ
૪ ગાંગેય ભંગપ્રકરણ
૫ મૃગાંક ચરિત્ર

× આ ગ્રંથો માત્ર સિલીકમાં છે.

શ્રી મહોદય પ્રેસ-ભાવનગર.

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

તરફથી પ્રકાશિત થયેલા પુસ્તકોમાંથી નીચેના સિલિકમાં છે.

(સંસ્કૃત, માગધી અને મૂળ ટીકાના ગ્રંથો.)

સુકૃત રત્નાવલી....	....	૦–૪–૦
ધર્માભ્યુદયમ....	....	૦–૪–૦
*ચેઇયવંદણ મહાભાસમ્	....	૧-૧૨-૦
*દેવેન્દ્રનરકેન્દ્ર પ્રકરણમ્	....	૦-૧૨-૦
જૈન મેઘદૂત	....	૨–૦–૦
શ્રાવકધર્મવિધિ પ્રકરણમ્	....	૦–૮–૦
*વસુદેવહિંડી પ્રથમ ખંડ	....	૩–૮–૦
„ „ „ (દ્વિતીય અંશ)....	....	૩–૮–૦
*શ્રી બૃહત્કલ્પસૂત્રમ્ પ્રથમ ખંડ....	....	૪–૦–૦
* „ દ્વિતીય ખંડ....	....	૬–૦–૦
* „ તૃતીય ખંડ....	....	૫–૮–૦
„ ચતુર્થ ખંડ....	....	૬–૪–૦
„ પંચમ ખંડ....	....	૫–૦–૦
„ ષષ્ઠ ખંડ....(થોડા વખતમાં પ્રકટ થશે).		૧૨-૦-૦
કર્મગ્રંથ ભાગ રજો (પાંચમો છઠ્ઠો)	....	૪–૦–૦
કથારત્નકોષ (ગ્રેઇઝ) ...	....	૮–૮–૦

કલ્પસૂત્ર કારણાવ્યાલી ... લેટ

પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી જૈન ઐતિહાસિક ગ્રંથો.

×૬૫ જૈન ધર્મ
૬૬ સંવેગદ્રુમકંદલી
×૬૭ શ્રીપાળ રાજાનો રાસ ૪–૦–૦
૬૮ સતી સુરસુંદરી
૬૯ કુમારપાળ ચરિત્ર હિંદી
×૭૦ શ્રી શત્રુંજય પંદરમો ઉદ્ધાર ૦–૪–૦
×૭૧ „ સોળમો „ ૦–૪–૦
×૭૨ વીશસ્થાનક પૂજા (સાર્થ) ૧–૦–૦
૭૩ શ્રી તિર્થંકર ચરિત્ર
×૭૪ આત્મકાન્તિ પ્રકાશ બીજી આવૃતિ ૦–૮–૦
૭૫ શ્રી મહાવીર ચારિત્ર
૭૬ વિવિધ પૂજા સંગ્રહ ૧–૦–૦
×૭૭ કલીંગનું યુદ્ધ ૦-૧૨-૦
૭૮ શ્રી વાસુપૂજ્ય ચરિત્ર ૦-૧૨-૦
૭૯ શ્રી જ્ઞાનપ્રદીપ ભેટ
×૮૦ શ્રી આદિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર ૫–૦–૦
×૮૧ શ્રી મહાવીરના યુગની મહાદેવીઓ ૩–૮–૦
×૮૨ શ્રી વસુદેવ હિંડી ૧૨–૮–૦
×૮૩ શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર ૬–૮–૦
×શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ચરિત્ર (છપાય છે.)
×શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન ચરિત્ર „
×શ્રી કથારત્ન કોષ „

પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી જૈન ઐતિહાસિક ગ્રંથમાળા

૧ વિજ્ઞપ્તિ ત્રિવેણી
૨ કૃપારસકોષ
૩ શ્રી શત્રુંજય તીર્થોદ્ધાર પ્રબંધ
૪ પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ ભાગ ૧ લો
૫ દ્રૌપદી સ્વયંવર
×૬ પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ ભાગ બીજો ૩–૮–૦
×૭ જૈન ઐતીહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ ૨-૧૨-૦

શ્રી આત્મ વીર સભાના પુસ્તકો.

૧ શ્રી પર્યુષણ અષ્ટાન્હિકા વ્યાખ્યાન
૨ શ્રીપાલ ચરિત્ર
૩ નયોપદેશ
૪ ગાંગેય ભંગપ્રકરણ
૫ મૃગાંક ચરિત્ર

ચાલી ૨૦૦૪ માગશર વદી ૧

× આ ગ્રંથો માત્ર શીલીકમાં છે તેમાંથી સંસ્કૃત નંબર ૬૯–૮૫ મળતા નથી. તથા ગુજરાતી નં. ૩–૭–૨૮–૫૮–૭૧–૮૦ મળતા નથી.

હાલ તૈયાર છે

શ્રી શાન્તિનાથ ચરિત્ર
શ્રી દેવસીરાઇ મૂળ રૂા. ૭–૮–૦
શ્રી શ્રીપાળ રાસ રૂા. ૦-૧૦ ૦
શ્રી મહાવીર ચરિત્ર રૂા. ૫–૦–૦
રૂા. ૫–૦–૦

હાલ છપાય છે.

સતી દમયંતી ચરિત્ર
શ્રી શ્રેયાંસનાથ ચરિત્ર
શ્રી કથારત્ન કોષ ભાગ ૧ લો

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

તરફથી પ્રકાશિત થયેલા પુસ્તકોમાંથી નીચેના સિલિકમાં છે.

(સંસ્કૃત, માગધી અને મૂળ ટીકાના ગ્રંથો.)

સૂક્ત રત્નાવલી....	૦-૪-૦
ધર્માભ્યુદયમ્....	૦-૪-૦
*ચેઇયવંદણ મહાભાસમ્	૧-૧૨-૦
*દેવેન્દ્રનરકેન્દ્ર પ્રકરણમ્	૦-૧૨-૦
જૈન મેઘદૂત	૨-૦-૦
શ્રાવકધર્મવિધિ પ્રકરણમ્	૦-૮-૦
*વસુદેવહિંડી પ્રથમ ખંડ	૩-૮-૦
" " " (દ્વિતીય અંશ)....	૩-૮-૦
*શ્રી બૃહત્કલ્પસૂત્રમ્ પ્રથમ ખંડ....	૪-૦-૦
* " દ્વિતીય ખંડ....	૬-૦-૦
* " તૃતીય ખંડ....	૫-૮-૦
" ચતુર્થ ખંડ....	૬-૪-૦
" પંચમ ખંડ....	૫-૦-૦
" ષષ્ઠ ખંડ....(થોડા વખતમાં પ્રકટ થશે).	૧૨-૦-૦
કર્મગ્રંથ ભાગ ૨જો (પાંચમો છઠ્ઠો)	૪-૦-૦
કથારત્નકોશ (ગ્લેઇઝ)	૮-૮-૦

પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી જૈન ઐતિહાસિક ગ્રંથો.

*દ્રૌપદીસ્વયંવરમ્	૦-૪-૦
*પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ભાગ બીજો	૩-૮-૦
જૈન ઐતિહાસિક ગુર્જર કાવ્ય સંચય	૨-૧૨-૦

* સિલિકે નથી.

*શ્રી ધર્મરત્ન પ્રકરણ	૧-૦-૦
શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર (અર્થ સહિત શાસ્ત્રી)	૩-૦-૦
શ્રી દેવચંદ્રજી *સ્નાત્રપૂજા (અર્થ સહિત)	૧-૮-૦
શ્રી આત્મવિશુદ્ધિ	૦-૬-૦
*જૈન નરરત્ન " ભામાશાહ "	૨-૦-૦
*શ્રી વિમલનાથ ચરિત્ર	૨-૦-૦
*શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ચરિત્ર	૨-૦-૦
શ્રી પૃથ્વીકુમાર ચરિત્ર (સુકૃતસાગર)	૧-૦-૦
ધર્મપરીક્ષા	૧-૦-૦
જૈનધર્મ	૧-૦-૦
શ્રીપાલ રાજાનો રાસ, સચિત્ર અર્થ યુક્ત રેશમી પુંઠું	૫-૦-૦
શત્રુંજયનો પંદરમો ઉદ્ધાર	૦-૪-૦
* ,, સોળમો ઉદ્ધાર	૦-૪-૦
શ્રી વીશસ્થાનક પૂજા અર્થ સહિત	૧-૦-૦
કલિંગનું યુદ્ધ યાને મહારાજા ખારવેલ	૦-૧૨-૦

લખો—

૨૦૦૨ માગશર. શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા.

ભાવનગર.

છપાતા ગ્રંથોની જાહેર ખબર.

તૈયાર છે વસુદેવ હિંડી ભાષાન્તર	રૂા. ૧૨-૮-૦
,, સંઘપતિ ચરિત્ર ,,	રૂા. ૬-૮-૦
,, શ્રી મહાવીરના યુગની દેવીઓ ભાષાન્તર	રૂા. ૩-૮-૦
,, શ્રી શાન્તીનાથ ચરિત્ર ,,	રૂા. ૭-૮-૦

છપાય છે શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર

,, સતી દમયન્તી ચરિત્ર

,, શ્રી કથારત્નકોષ ભાષાન્તર ભાગ-૧ ભાગ-૨.

મુદ્રક: શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈ, શ્રી મહોદય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, દાણાપીઠ—ભાવનગર.

* સ્ટાક ખલાસ.

નવા થનારા સભાસદોને નમ્ર સુચના.

મહા વદી ૩૦ સુધીમાં રૂા. ૧૦૧) એકમો એક આપી નવા થનાર પ્રથમ વર્ગનાં લાઇફ મેમ્બરોને, તેમજ હાલ બીજા વર્ગમાં જે લાઇફ મેમ્બરો છે તે બંધુઓ ઉપરની મુદત સુધીમાં રૂા. ૫૦) વધારે આપી પ્રથમ વર્ગનાં લાઇફ મેમ્બરો થશે તેમને ઉપર પ્રમાણેના રૂા. વીશની કિંમતના બને ગ્રંથો ધારા પ્રમાણે ભેટ આપવામાં આવશે. અને તે પછી ૭૫નાં દરેક મજાના ગ્રંથો પોસ્ટેજ પૂરતાં વી. પી. થી ભેટ મળશે.

ભાવનગરના સભાસદોને નમ્ર સુચના.

આ શહેરનિવાસી પેટ્રન સાહેબો અને પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બર સાહેબોએ સભામેથી ઉપરોક્ત ભેટના બે ગ્રંથો ઉપર જણાવેલી મુદતે મંગાવી લેવા નમ્ર સુચના છે.

હાલ બીજા વર્ગનાં અહિં તેમજ બહારગામના લાઇફ મેમ્બર જે છે તે બંધુઓને ધારા પ્રમાણે રૂા. ચાર ઉપરોક્ત બંને ગ્રંથોની કિંમતમાંથી કમી કરી બાકીની કિંમતે ઉપરોક્ત બને ગ્રંથો ભેટ આપવામાં આવશે. (બહારગામના બંધુઓને તો વી. પી. થી અને) સ્થાનિક સભ્યોએ સભામેથી મંગાવી લેવા નમ્ર સુચના છે.

તૈયાર છે. જલદી મગાવો તૈયાર છે.

દેવસી-રાઇ (બે) પ્રતિક્રમણાદિ મૂળ સૂત્રો.

સૂત્રોની સંક્ષિપ્ત સમજ સાથે.

હાલ અમારા તરફથી ઉપરોક્ત દેવસી-રાઇ પ્રતિક્રમણ સૂત્રની બુક પ્રગટ કરવામાં આવી છે. નિરંતરની શ્રાવક શ્રાવિકા માટેની આ આવશ્યક [illegible] હોવાથી આવી સખ્ત મોંઘવારી હોવા છતાં અમારા ઉપર ઘણી માંગણી આવવાથી ઉંચા [illegible] ઉપર સુંદર મ્હોટા ગુજરાતી ટાઇપમાં છપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. કિંમત માત્ર રૂા. ૦-૧૦-૦ દશ [illegible] ના પોસ્ટેજ જુદું.

જૈન કન્યાશાળા, પાઠશાળાઓએ આ લાભ [illegible] લેવાની જરૂર છે. સામટી નકલ લેનાર ધાર્મિક સંસ્થાને યોગ્ય કમીશન આપવામાં આવશે. [illegible]—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

નમ્ર નિવેદન.

સને ૧૯૪૭ ના વર્ષમાં દર મહિનાની પહેલી તારીખ "આત્માનંદ પ્રકાશ" માટે પોસ્ટખાતા તરફથી આ સભાને આપવામાં આવેલી હતી. જેને લઇને છેલ્લો ડીસેમ્બર તા. ૧-૧૨-૪૭ નો અંક પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. સને ૧૯૪૮ ના વર્ષમાં દર મહિનાની વીશમી તારીખે પોસ્ટમાં મોકલવાની પોસ્ટ ખાતાએ તારીખ મુકરર કરેલ હોવાથી "આત્માનંદ પ્રકાશ" હવે આ વર્ષની જાન્યુઆરીની (પહેલી તારીખને બદલે) વીશમી તારીખે પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. જેથી આ વખતે વિશેષ પૃષ્ઠો આપવામાં આવેલ છે. તેમાં બે મહિનાનું ભેગું પ્રગટ કરેલ છે. તંત્રી—શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ-ભાવનગર.

જાહેર ખબર

આ સભા માટે એક મેનેજર, સંસ્કૃત ભાષાનું સારું જ્ઞાન ધરાવનાર, સાહિત્ય ગ્રંથો વગેરેના (અનુવાદો) પ્રુફો તપાસવાનું કામ જાણનાર, એક ક્લાર્કની જરૂર છે. માસિક પગાર રૂા. ૭૦) થી

રૂા. ૧૦૦) સુધી) ઉપરનું સર્વ કાર્ય જાણનાર કદાચ અંડર ગ્રેજ્યુએટ હોય તો પણ ચાલશે. કોઈ સ્થળે તેમણે સરવીસ કરી હોય તો તેના સરટીફીકેટ અરજી સાથે નીચેના સ્થળે લખો.

સેક્રેટરીઓ,

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

નવા તૈયાર થતાં અપૂર્વ સાહિત્ય પ્રકાશનો.

(અનુવાદો)

૧ કથારત્નકોષ (જૈન કથા સાહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનનો અપૂર્વ ગ્રંથ પ્રથમ ભાગ)
૨ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર.
૩ શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ ચરિત્ર.
૪ મહાસતી દમયંતી ચરિત્ર (શ્રી ઉપયોગી સીરીઝ તરીકે.)

યોજનામાં

૫ શ્રી સુમતિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર (શ્રી સોમપ્રભાચાર્યકૃત) નંબર ૧–૩–૫ માં આર્થિક સહાયની અપેક્ષા છે.

૨ શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર—શ્રી અજિતપ્રભસૂરિકૃત.

મૂળ ઉપરથી ગુજરાતી ભાષાંતર સુંદર–સરલ–વિવિધ રંગોના સુંદર સચિત્રો સાથે, ઉંચા કાગળો ઉપર, સુંદર ગુજરાતી ટાઇપમાં છપાઇ ગયો છે, પાકા બાઇન્ડીંગથી અલંકૃત થયેલ છે. દેવાધિદેવ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુના દરેક ભવોનું અપૂર્વ સ્વરૂપ, અનેક બીજી અંતર્ગત કથાઓ, બાર વ્રત અને બીજા વિષયો ઉપરની દેશના, અનુકંપા(છવદયા)નું અદ્દભુત, અપૂર્વ, અનુપમ વૃત્તાંત આ ચરિત્રમાં આવેલ છે જે મનન કરવા જેવું છે. કીંમત રૂા. ૭–૮–૦ (પોસ્ટેજ જુદું) પોશ સુદ ૯ પ્રભુના કેવળજ્ઞાન કલ્યાણકના દિવસે પ્રગટ થશે.

" નૂતન સાહિત્ય પ્રકાશન "

૧ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર.

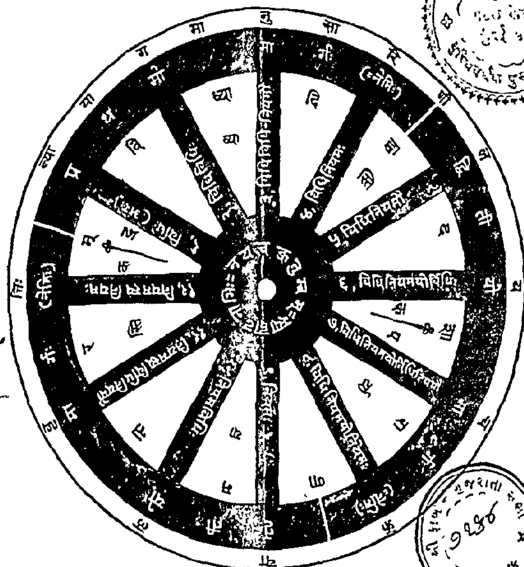
શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્યકૃત ૧૧૦૦૦ હજાર શ્લોક પ્રમાણ, પ્રાકૃત ભાષામાં બારમા સૈકામાં રચેલો તેનું ભાષાંતર છપાય છે. આ ચરિત્ર ગ્રંથકર્તા આચાર્ય મહારાજની વિદ્વત્તાપૂર્ણ સુંદર, અનુપમ, અલૌકિક રચના છે. આટલો મ્હોટો શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ગ્રંથ બીજો નથી. તેમ આવી મહત્વપૂર્ણ ચરિત્ર રચના ભાગ્યેજ બીજા ગ્રંથમાં હશે. પ્રભુના ભવોના વિસ્તૃત વર્ણન સાથે, પ્રભુના દશ ગણધરોના પૂર્વભવોના રસિક ચરિત્રો સાથે આપવામાં આવેલ છે. સાથે અનેક અંતર્ગત કથાઓ અને ઘણું જાણવા યોગ્ય વિવિધ વિષયો પણ આવેલાં છે. ગ્રંથ છપાય છે, આ એક અપૂર્વ કૃતિ છે. ૬૫ ફોર્મ સાડા પાંચસેંહ પૃષ્ઠ, અને આકર્ષક રંગીન ચિત્રો, મજબુત બાઇન્ડીંગવડે ગુજરાતી સારા અક્ષરોથી છપાય છે.

૨ શ્રી કથારત્નકોષ ગ્રંથ—શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્ય મહારાજે (સંવત ૧૧૫૮ માં પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલો છે. જેમાં સમ્યકત્વ આદિ તેત્રીશ સામાન્ય ગુણો અને પાંચ અણુવ્રત આદિ વિશેષ સત્તર ગુણોને લગતા ૫૦ વિષયોનું પઠન પાઠન કરવા–અભ્યાસ કરવા જેવું વિવેચન, અને તે દરેક ગુણો ઉપર નવીન મૌલિક, સુંદર અનુપમ કથાઓ વાચકોની રસવૃત્તિ આપો ગ્રંથ વાંચતા નિરસ ન કરે તેવી સુંદર રચના આચાર્ય મહારાજે કરી છે. આ ગ્રંથમાં આવેલ ગુણોનું સ્વરૂપ, તેનું વિવેચન, તેને લગતા ગુણદોષો, લાભ–હાનિનું નિરૂપણ આચાર્ય મહારાજે એવી સુંદર પદ્ધતિ, સંકલનાથી કર્યું છે કે જેથી આ ગ્રંથની અનુપમ, અમૂલ્ય અપૂર્વ રચના બનેલ હોવાથી ,તે અપૂર્વ સાહિત્ય ગ્રંથ ગણાય છે. આ સુંદર ગ્રંથ મૂળ અમોએ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે, જેની મૂળની કિંમત રૂા. ૮–૮–૦ છે. જેનું આ સરલ શુદ્ધ ભાષાંતર પણ સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજની દેખરેખ નીચે થયેલ છે. આર્થિક સહાયની અપેક્ષા છે. મૂળ ગ્રંથની પ્રસ્તાવના સાક્ષરવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે વિદ્વત્તાપૂર્ણ લખેલી મનન કરવા જેવી જે સાથે છપાશે.

મુદ્રક: શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઇ : શ્રી મહોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : દાણાપીઠ–ભાવનગર.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

जेण विणा लोगस्स वि, ववहारो सव्वहा न निव्वडइ ।
तस्स भुवणेक्कगुरुणो, नमो अणेगंतवायस ॥
(सन्मती श्रीसिद्धसेनदिवाकराः)

(શ્રી દ્વાદશાર નયચક્રનો ખાસ અંક)

પુસ્તક ૪૫ મું અંક ૭ મો. માહા-ફેબ્રુઆરી સં. ૨૦૦૪ આત્મ સં. ૫૨

—: પ્રકાશક-શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર :—

મુખપૃષ્ઠ ઉપરના ચક્રચિત્રનો પરિચય.

વાદિપ્રભાવક તાર્કિકશિરોમણિ આચાર્યપ્રવર શ્રીમલ્લવાદિક્ષમાશ્રમણશ્રીએ જે અતિગંભીર વિશાલકાય **द्वादशारनयचक्र** નામના નયશાસ્ત્રની રચના કરી છે તેના યથાર્થ નામનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આપતું આ ચિત્ર છે. રથ વગેરેના ચક્રમાં જેવા વિભાગો હોય છે તેવા વિભાગોની ગ્રંથકારે આ મહાશાસ્ત્રમાં સુંદર રીતે ગોઠવણ કરી છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં અનુક્રમે **विधि** આદિ બાર અર, **द्वादशारान्तर** તથા **नयचक्रतुम्ब** એવા મુખ્ય વિભાગો છે.

રથના ચક્રમાં જેમ આરાઓ હોય છે તેમ નયચક્ર ગ્રંથમાં એક પછી એક અનુક્રમે **१ विधि २ विधिविधि** આદિ નયોનું નિરૂપણ કરતા તે જ નામના બાર આરાઓ છે. આ બાર નયારો પૈકી પ્રારંભના **विधि** આદિ છ નયારો દ્રવ્યાર્થિક છે અને અંતના **विधिनियमयोर्विधिनियमौ** આદિ છ નયારો પર્યાયાર્થિક નયના ભેદો છે. રથના ચક્રમાં આરાઓ ઉપર જેમ અનેક ખંડોની નેમિ હોય છે તેમ અહીં **१ विधिभङ्गचतुष्टय, २ विधिनियमोलयभङ्गचतुष्टय** તથા **३ नियमभङ्गचतुष्टय** રૂપી ત્રણ **मार्ग** અર્થાત્ ત્રણ **नेमि** છે. રથના ચક્રમાં જેમ એક બીજા આરા વચ્ચે શુષિરભાગ (પોલાણ) રૂપી અંતર હોય છે તેમ અહીં એક બીજા નયો વચ્ચે જે પરસ્પર વિચારભેદ છે તે **अरान्तर** છે. રથના ચક્રમાં જેમ બધા આરાઓને અનાબાધપણે સ્થિરરૂપે ટકી રહેવા માટેના સ્થાનભૂત નાભિ હોય છે તેમ અહીં **स्याद्वाद** રૂપી **नाभि** છે, જેમાં તમામ **विधि** આદિ નયરૂપી આરાઓ નિરાબાધપણે પ્રતિષ્ઠિત થઇને રહેલા છે. આ **स्याद्वादनाभि**નું જ નામ **नयचक्रतुम्ब** (તુંબનાભિ છે.)

ચક્રને, ફરતો જેમ લોહપટ્ટ(લોઢાનો પાટો) હોય છે તેમ અહીં પણ પટ્ટરૂપે **नयचक्र** શાસ્ત્ર ઉપર દર્શનશાસ્ત્રપારંગત પરમવિદ્વાન્ આચાર્યવર **श्री सिंहसूर** ગણિવાદિક્ષમાશ્રમણશ્રીએ રચેલી ૧૮૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ અતિગંભીર અને અતિવિસ્તૃત **न्यायागमानुसारिणी ' नयचक्रवाल '** નામની વૃત્તિ છે.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશકઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૪.	માહ	પુસ્તક ૪૫ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૪.	:: તા. ૨૦ ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૮ ::	અંક ૭ મો

નિ વે દ ન

અમારી માનવંતી 'શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર' તરફથી દ્વાદશારનયચક્રવાલવૃત્તિના પ્રકાશનની જે વિસ્તૃત યોજના કરવામાં આવી છે, એ ગ્રંથમાં શું વસ્તુ છે ? એ ગ્રંથનું માત્ર જૈન દાર્શનિક સાહિત્યમાં જ નહિ, કિન્તુ સમગ્ર ભારતીય દાર્શનિક સાહિત્યમાં કેવું મહત્ત્વનું સ્થાન છે ? એ ગ્રંથના પ્રણેતા તાર્કિકચક્રવર્તી આચાર્ય શ્રીમલ્લવાદી તથા તેની ટીકાના પ્રણેતા સમર્થ તાર્કિક આચાર્ય શ્રીસિંહસૂરગણી વાદી ક્ષમાશ્રમણ સમસ્ત સ્વ-પરવાઙ્મયવિષયક પાંડિત્યના ક્ષેત્રમાં કેવું વિશાળ પ્રભુત્વ ધરાવતા હતા ? એ ગ્રંથનું પ્રકાશન વિદ્યમાન તેમ જ અવિદ્યમાન ભારતીય આર્ય દાર્શનિક સાહિત્ય, તેની વિવિધ વિચારધારાઓ અને તેને લગતા ઇતિહાસ ઉપર કેવો વ્યાપક અને વિશિષ્ટ પ્રકાશ પાડશે ? ઈત્યાદિ વિગતોને રજુ કરતી રસપ્રદ લેખમાળા આ માસિકમાં ક્રમે ક્રમે પ્રકાશિત કરવામાં આવશે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે આ લેખમાળા માત્ર વિદ્વાનોને જ નહિ, પરંતુ સામાન્ય રીતે સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં રસ ધરાવનાર રસિક આમજનતાને પણ રસપ્રદ બનશે. પ્રસ્તુત લેખમાળા પૈકીનો પ્રથમ લેખ, એક ખાસ અંક તરીકે, અમે વિજ્ઞ વાચકોના કરકમળમાં ઉપહૃત કરવા આજે ભાગ્યશાળી બન્યા છીએ.

આ લેખમાળાના લેખક, પરમપૂજ્ય પ્રાતઃસ્મરણીય વયોવૃદ્ધ ચારિત્રચૂડામણિ અવિરત-જિનાગમાદિસંશોધનસ્વાધ્યાયાદિપરાયણ દીર્ઘતપસ્વી શાન્તમૂર્ત્તિ આચાર્યભગવાન્ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રીવિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના વિદ્વાન્ શિષ્ય આચાર્યપ્રવર કર્મશાસ્ત્રનિષ્ણાત શ્રી ૧૦૦૮ શ્રીવિજયમેઘસૂરીશ્વરજીના સચ્ચારિત્રપાત્ર મહાનુભાવ શિષ્ય શ્રી ભુવનવિજયજીના વિદ્વાન્ પુત્ર-શિષ્ય મુનિવર શ્રીજંબૂવિજયજી મહારાજ છે. એઓશ્રીએ અમારી સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થનાર પ્રસ્તુત દ્વાદશારનયચક્રવાલવૃત્તિ ગ્રંથના વિશિષ્ટ-વિશિષ્ટતમ સંશોધન અને સંપાદનને લગતો સમગ્ર ભાર સ્વીકારીને અમારી સભાને આભારી બનાવી છે.

લિ. શ્રી જૈનઆત્માનંદસભા-ભાવનગર-વતી

વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ ગાંધી.

સેક્રેટરી, શ્રી જૈ. આ. સ.

॥ जयन्ति जिनेन्द्राः ॥

તાર્કિકશિરોમણિ નયવાદપારંગત વાદિપ્રભાવક આચાર્ય શ્રીમલ્લવાદિ ક્ષમાશ્રમણવિરચિત નયચક્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય.

નામ.

પ્રસ્તુત લેખમાં અત્યાર સુધી અપ્રકાશિત– અમુદ્રિત છતાં સામાન્ય રીતે અનેક દૃષ્ટિએ સમગ્ર ભારતીય દાર્શનિક ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય સ્થાન ધરાવતા અને જૈન પરંપરામાં તો વિશેષે કરીને અનેકાનેક દૃષ્ટિએ અદ્વિતીય તથા અત્યુચ્ચ સ્થાન ધરાવતા જે વિશાલકાય દાર્શનિક ગ્રંથનો પરિચય આપવામાં આવે છે તેનું નામ **નયચક્ર** છે. આને જ 'દ્વાદશાર' એવા વિશેષણ સાથે **દ્વાદશારનયચક્ર** એવા નામથી પણ વ્યાપક રીતે ઓળખવામાં આવે છે.

" **श्वेताम्बराणां सम्मतिः, नयचक्रवालः, स्याद्वादरत्नाकरः, रत्नाकरावतारिका, तत्त्वार्थः, प्रमाणवार्तिकम्......इत्येवमादयः** " આ પ્રમાણે **ષડ્દર્શનસમુચ્ચય**ની **ગુણરત્નસૂરિ**કૃત બૃહદ્વૃત્તિમાં (પૃ. ૧૦૭) જે જૈન ન્યાયગ્રંથોની સંક્ષિપ્ત તાલિકા–સૂચી આપેલી છે તેમાં આવતા ઉલ્લેખ પ્રમાણે આ જ ગ્રંથની **नयचक्रवाल** એવા નામથી પણ એક સમયે પ્રસિદ્ધિ હશે એમ લાગે છે.

આ ગ્રંથના સંશોધનનું કાર્ય પ્રાચીન કહી શકાય તેવી ચાર પ્રતિઓના આધારે અત્યારે ચાલી રહ્યું છે કે જે નીચે મુજબ છે.

૧ લીંબડી, જૈન જ્ઞાનભંડારની પ્રતિ.

૨ પાટણ, તપાગચ્છ જૈન જ્ઞાનભંડારની પ્રતિ.

૩ વિજયાનંદસૂરિ જૈન જ્ઞાનમંદિર જીરાની પ્રતિ.

૪ કાશીના યતિ શ્રીહીરાચંદ્રજીની પ્રતિ.

આ પ્રતિઓના વ્યવહારસૌકર્ય માટે અમે અનુક્રમે **लीं० पा० वि० ही०** એવા સંકેતો રાખ્યા છે. આ પ્રતિઓ પૈકી **लीं०** અને **पा०** પ્રતિઓમાં પણ પહેલા પ્રારંભના પાનાના હાંસિયામાં **नयचक्रवालटीका** એવો નામોલ્લેખ છે. એટલે એમ જરૂર લાગે છે કે '**નયચક્રવાલ**' એ નામનો તે સમયે પણ પ્રચાર હતો. આ નામની સંગતિ–અસંગતિ વિષેની વિવેચનામાં ઊતરવાનું આ સ્થાન નથી.[1] પણ એટલું તો ખરું જ કે '**નયચક્ર** અથવા **દ્વાદ-**

---

૧. મને તો વિચાર કરતાં એમ જણાય છે કે नयचक्रवाल એ ટીકાનું નામ છે, અને नयचक्र એ ભગવાન શ્રીમલ્લવાદિકૃત ગ્રંથનું નામ છે. वल संवरणे (पाणिनिधातुपाठ), नयचक्रं वलत इति नयचक्रवालः– આ પ્રમાણે વ્યુત્પત્તિના ઔચિત્યથી નામયોજના બરાબર યુક્ત જણાય છે. જેમ ચક્રને ફરતો ચક્રવાલ-ગોળ પટ્ટ હોય છે, તેમ અહિં પણ ટીકાનું **નયચક્રવાલ** એવું મૂલાનુરૂપ જ નામ જણાય છે.

શારનયચક્ર'એ નામથી જ ગ્રંથની વ્યાપક રીતે અત્યારે તો પ્રસિદ્ધિ છે. તેમ જ ગ્રંથના તે તે વિભાગોને અંતે આવતી પુષ્પિકાઓમાં–સંધિવાક્યોમાં પણ '**નયચક્ર**' અથવા 'દ્વાદશાર' એવા વિશેષણ સાથે '**દ્વાદશારનયચક્ર**' એવો જ નામોલ્લેખ છે.

વિવક્ષિત નયચક્ર

એક જ નામ ધરાવતા અનેક ગ્રંથો ભિન્ન ભિન્ન સંપ્રદાયમાં રચાયા હોય એવાં અનેક ઉદાહરણો સાહિત્યના ઇતિહાસમાં મળી આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે 'તર્કભાષા' નામનો બૌદ્ધ-વિદ્વાન્ **મોક્ષાકર** ગુપ્ત-વિરચિત એક બૌદ્ધન્યાયનો ગ્રંથ છે, જે લગભગ ધર્મકીર્તિના ન્યાયબિન્દુને અનુસરતો છે. બીજો **કેશવમિશ્ર**કૃત '**તર્કભાષા**' નામનો પણ ગ્રંથ છે જે અક્ષપાદના ન્યાયસૂત્રને અવલંબીને છે. ત્રીજો ઉપાધ્યાયજી **શ્રીયશોવિજયજી** મહારાજ-વિરચિત પણ '**તર્કભાષા**' નામનો ગ્રંથ છે જે મુખ્યતયા આ૦ **શ્રીવાદિદેવસૂરિ**પ્રણીત પ્રમાણનયતત્ત્વાલોકાલંકારનાં સૂત્રોને અનુસરીને જૈન ન્યાયનું પ્રતિપાદન કરનારો છે. આવી જ રીતે **સિદ્ધપ્રાભૃત** નામનો ગ્રંથ શ્વેતાંબર જૈનપરંપરામાં પણ છે તેમજ દિગંબર જૈનપરંપરામાં પણ છે. તે જ પ્રમાણે **જ્ઞાનાર્ણવ** નામનો એક ગ્રંથ શ્વેતાંબર જૈનપરંપરામાં પણ છે. જેના કર્તા વાચકવર **શ્રી યશોવિજયજી** મહારાજ છે. તેમ જ દિગંબર જૈનપરંપરામાં પણ તે જ નામનો એક ગ્રંથ છે જેના કર્તા **શુભચંદ્રાચાર્ય** છે.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ જેમ એક જ નામ ધરાવતા અનેક ગ્રંથો છે તે પ્રમાણે પ્રસ્તુત નયચક્ર નામ ધરાવતા પણ બે ગ્રંથો છે. એક શ્વેતાંબર પરંપરામાં રચાયેલો છે, જ્યારે બીજો દિગંબર પરંપરામાં રચાયેલો છે. પહેલાના રચયિતા વાદિપ્રભાવક તરીકે જૈન શાસનમાં વ્યાપક રીતે જેમનું નામ ગવાય છે તે આચાર્યપ્રવર **શ્રીમલ્લવાદિ** ક્ષમાશ્રમણ છે, જ્યારે બીજાના કર્તા **દેવસેન** નામના દિગંબર પરંપરામાં થયેલા આચાર્ય છે. અહીં જે ગ્રંથનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપવામાં આવશે તે પ્રથમ **નયચક્ર** હોઇ આ૦ શ્રી **મલ્લવાદિ**ક્ષમાશ્રમણ-કૃત **નયચક્ર** જ પ્રસ્તુત છે. બીજી પણ એક વાત ખ્યાલમાં રાખવી ઘટે કે આ નયચક્ર ઉપર **સિંહસૂર**ગણિ ક્ષમાશ્રમણવિરચિત એક અતિ વિસ્તૃત ટીકા છે, તેનો પણ પરિચય કવચિત પૃથક્ તો કવચિત્ સાથે સાથે જ અહીં આવી જશે

રચનાશૈલી.

ગ્રંથની રચનાશૈલી નીચે મુજબ છે.

સૂત્ર.
|
ભાષ્ય (ગદ્યબદ્ધ).
|
ટીકા. (ગદ્યબદ્ધ).

મૂળ સૂત્ર છે. સૂત્ર ઉપર આ૦શ્રી **મલ્લવાદિ** ક્ષમાશ્રમણકૃત ભાષ્ય છે અને તેના ઉપર આ૦ **શ્રીસિંહસૂર** ગણિ ક્ષમાશ્રમણવિરચિત ટીકા છે. ઉપર સૂત્રનું નામ વાંચીને

કોઇ એવી કલ્પના કરે એ સ્વાભાવિક છે કે આ સૂત્રગ્રંથ ભગવાન **ઉમાસ્વાતિ**પ્રણીત **તત્ત્વાર્થ સૂત્ર** જેવો યા અક્ષપાદ-કણાદાદિપ્રણીત ન્યાય-વૈશેષિકાદિ સૂત્ર ગ્રંથો જેવો ગદ્યબદ્ધસૂત્રસમૂહાત્મક હશે, અથવા તો શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકરપ્રણીત સમ્મતિપ્રકરણ જેવો યા ઇશ્વરકૃષ્ણપ્રણીત સાંખ્યસપ્તતિ વિગેરે જેવો કારિકાસમૂહાત્મક હશે. વાંચકોને જાણીને આશ્ચર્ય થશે કે અહીં જેને સૂત્ર તરીકે ગણવામાં-વર્ણવવામાં આવ્યું છે અને જે આ વિશાળકાય ગ્રંથનો એક માત્ર આધાર છે તે માત્ર એક જ ગાથારૂપ છે, નથી તો એ સૂત્રસમૂહાત્મક, તેમ નથી એ કારિકાસમૂહાત્મક; છતાં આવડા નાના આધાર ઉપર ૧૮૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ વિશાળ વિવેચનનું ચણતર ચણવામાં આવ્યું છે.

ગ્રંથની રચનાશૈલી ઉપર જણાવ્યા મુજબની હોવા છતાં એક મહાન દૌર્ભાગ્યની વાત એ છે કે નયચક્રના ઉપલબ્ધ તમામ હસ્તલિખિત આદર્શોમાં માત્ર આ.શ્રી **સિંહસૂર** ગણિ ક્ષમાશ્રમણનું વિશાળ વિવરણ જ મળે છે, ગાથાત્મક સૂત્રનો તથા ભાષ્યનો તેમાં પ્રતીકરૂપે નિર્દેશ આવે છે એટલું જ. એટલી વળી મહાન આનંદની વાત છે કે ઉપલબ્ધ આદર્શોમાં ગાથાસૂત્ર માત્ર પ્રતીકરૂપે ઉપલબ્ધ હોવા છતાં પ્રભાવકચરિત્રના મલ્લવાદિપ્રબંધમાં (શ્લોક. ॥૨૧॥), જૈન તર્કવાર્તિકમાં (પૃ. ૧૧૨) તથા ઉત્પાદાદિસિદ્ધિવિવરણ (પૃ. ૨૨૨) વિ૦માં અખંડરૂપે ઉધ્ધૃત કરેલું મળી આવે છે. નહિતર ટીકાકારની વ્યાખ્યાનશૈલી એવી છે કે પ્રતીકોના આધારે મૂળ ગ્રંથને બરાબર તે જ સ્વરૂપમાં અખંડ રીતે તૈયાર કરવો એ અતિદુર્ઘટ કામ છે. આ ગાથાસૂત્ર સંબંધી અધિક હકીકત આગળ આવશે. અહીં ફક્ત તેનો ઉલ્લેખ કરું છું.

विधि-नियमभङ्गवृत्तिव्यतिरिक्तत्वादनर्थकवचोवत्। जैनादन्यच्छासनमनृतं भवतीति वैधर्म्यम् ॥१॥

ઉપર જણાવ્યા મુજબ અન્ય ગ્રંથોમાં ઉદ્ધરણરૂપે સચવાઇ રહેલું ગાથાસૂત્ર મળી આવે છે એ મહાન આનંદની વાત છે જ. છતાં મહાખેદની વાત છે કે એના ઉપરનું આ. શ્રી **મલ્લવાદિ**કૃત **ભાષ્ય** હજુ સુધી કયાંયથી ઉપલબ્ધ થયું નથી. ટીકામાં આવતાં પ્રતીકો સિવાય એના માટે અત્યારે તો બીજી કોઇ ગતિ નથી. એ તો દીવા જેવી સ્પષ્ટ વાત છે કે આ ટીકાનો આધાર જ ભાષ્ય છે. આ વાત ટીકાના પ્રારંભમાં જ ટીકાકારે જાતે વર્ણવેલી છે. એ પ્રારંભનો ભાગ નીચે મુજબ છે.

जयति **नयचक्र**निर्जितनिःशेषविपक्षचक्रविक्रान्तः ।
श्रीमल्लवादिसूरिर्जिनवचननभस्तलविवस्वान् ॥ १ ॥

तत्प्रणीतमहार्थयथार्थनयचक्राख्यशास्त्रविवरणमिदमनुव्याख्यास्यामः। આમાં પહેલી આર્યાથી ટીકાકારે મંગલાચરણ કર્યું છે. ત્યારપછી, પોતે શું કરવાના છે એ જણાવતી ટીકાકારની પ્રતિજ્ઞા છે. આ પ્રતિજ્ઞામાં આવતા अनुव्याख्यास्यामः શબ્દથી જ સ્પષ્ટ છે કે ટીકાકાર 'ભાષ્યાત્મક વ્યાખ્યાન' ઉપર વ્યાખ્યાન રચી રહ્યા છે, એટલે ટીકાના આધારભૂત ભાષ્યની પ્રાપ્તિ ન હોવાને લીધે મૂળ વિનાની શાખા જેવી ટીકાની સ્થિતિ થઇ ગઇ છે એમ કહીએ તો તે ખોટું નહીં ગણાય.

એક તો આ ગ્રંથ એની અંદર આવતી અનેકાનેક સ્વપર સમયના શાસ્ત્રોનું દોહન કરીને ચર્ચેલી અતિવિસ્તૃત ચર્ચાઓથી સ્વયં જ દુર્ગમ–ગહન છે, તેમાં વળી આ ભાષ્યની અપ્રાપ્તિનો ઉમેરો થવાથી ગ્રંથની ગહનતા–ક્લિષ્ટતા વિષે કંઈ પૂછવાનું જ નથી. તેમ છતાં કેટલીક વાર એમ પણ હોય છે કે ટીકાકારની વ્યાખ્યાનશૈલી એવા પ્રકારની હોય છે કે એમાં પ્રત્યેક પદનો ક્રમશઃ અર્થ આપવામાં આવ્યો હોય છે. સામાસિક પદોનું પૃથક્કરણ કરીને પુનઃ સામાસિક પદો આપવામાં આવ્યાં હોય છે. મૂળના શબ્દોનું વિવેચન કરીને પોતે તેના ઉપર કંઇક ચર્ચવા ઇચ્છતા હોય તો **अत्रेदं विचार्यते, अत्र प्राहुः, अत्र परे प्रेरयन्ति, अत्र...मतानुसारिणः** વિગેરે શબ્દોથી પોતાના વિવેચનનો સ્વતંત્ર ઉપક્રમ કરવામાં આવ્યો હોય છે, તેમ જ **इत्यलमतिप्रसङ्गेन, अथ प्रकृतमुच्यते** વિગેરે શબ્દોથી પોતાના સ્વતંત્ર વિવેચનનો અંત પણ સૂચિત કરવામાં આવ્યો હોય છે.—આવી આવી જો સુગમ સામગ્રી હોય તો કદાચિત્ લુપ્ત થઈ ગયેલા મૂળનો પણ ટીકાના આધારે ઉદ્ધાર, ભલે સર્વાંશે નહિ, તો પણ, મહદંશે અવશ્ય કરી શકાય છે. અને એ ઘણીખરી રીતે અખંડ અને સાચો પણ હોય છે. આમ ટીકાના આધારે ગ્રંથનો પણ ઉદ્ધાર થઇ જાય છે, અને મૂળગ્રંથનો ઉદ્ધાર થવાથી ટીકાને પણ યોગ્ય અભ્યાસી સરળતાથી સમજી શકે છે.

પરંતુ પ્રસ્તુત ટીકામાં બહુધા ભિન્ન સ્થિતિ છે. ઘણાં જ સ્થળોએ ટીકાકાર મૂળના પાઠને **इत्यादि यावत्** થી જ આપી દે છે. **इत्यादि-यावत्** થી નિર્દિષ્ટ વચલા ભાગમાં આવતા જરૂરી જરૂરી શબ્દોનો જ કેટલીક વાર અર્થ આપે છે. કેટલીક વાર તો વળી ભાવાર્થ જ આપી દે છે. કેટલીક વાર તો **इत्यादि यावत्** નિર્દિષ્ટ ભાગનો ભાવાર્થ અવતરણિકામાં આવી જતો હોવાથી કંઈ વિવેચન જ કરતા નથી. કેટલીકવાર ટીકા અને મૂળ મિશ્રિત થઈ જવાથી એવાં સંકુલિત થઈ જાય છે કે મૂળ ટીકામાં હોય છતાંય તારવવું મુશ્કેલ બની જાય છે. આ હકીકતના ઉદાહરણ તરીકે નીચેનો પાઠ જોવા જેવો છે.

"अपि च 'लौकिकव्यवहारोऽपि इत्यादि यावद् व्यामोहोपनिबन्धनम्' इति।

सातिशयबुद्धिभिरपि परीक्षकैर्निरतिशय लोकप्रसिद्धयनुवर्तिभिः परात्ममतविशेषप्रतिपत्तिनिराकरणतत्त्वप्रतिपादने कार्ये इतरथा साक्षिविरहितव्यवहारवदनियतार्थैव परीक्षा स्यात्। लौकिकास्तु नित्या-ऽनित्या-ऽवक्तव्या घनेकान्तरूपमेव घटादिकमर्थमव्युत्पन्ना अपि प्रतिपद्य व्यवहरन्तो दृश्यन्ते। तदपद्नेत (ह?)प्रवृत्तयश्चैकान्तवादाः तत्र शेषशासनेषु साध्विदं साधुरिदमिति विचारो व्यामोहस्यैव निबन्धनं हेतुरित्यर्थः, विचारानवकाशाद् विसंवादाच्च।"

આ. શ્રી. **મલ્લવાદિ**એ ગ્રંથના પ્રારંભમાં જે ભૂમિકા રચેલી છે તેમાંના એક અનુષ્ટુપ્‌છંદાત્મક શ્લોકની આ ટીકા છે. ટીકાકારે આ શ્લોકનાં **लौकिकव्यवहारोऽपि** અને **व्यामोहोपनिबन्धनम्** આ બે અનુક્રમે આદ્ય અને અંતિમ ચરણો પ્રતીકરુપે લીધાં છે. આખો શ્લોક **ઉત્તરાધ્યયન પાઇય ટીકા**(પૃ. ૨) તથા **પ્રવચનસારોદ્ધાર** ટીકા(પૃ. ૨)માંથી નીચે મુજબ અમને ઉદ્ધરણરુપે જડી આવ્યો છે.

"लौकिकव्यवहारोऽपि न यस्मिन्नवतिष्ठते। तत्र साधुत्वविज्ञानं व्यामोहोपनिबन्धनम् ॥१॥"

ટીકાની શૈલીનું નિરીક્ષણ કરવાથી સહેલાઈથી સમજાશે કે ટીકાના આધારે વચલાં બે ચરણોનો ઉદ્ધાર કરવો કેટલો બધો દુષ્કર છે ?

બીજા ગ્રંથોમાં અવતરણો મળી આવવાથી મૂળ તારવવામાં ઘણી સહાય મળે છે. અમે આ રીતિનો પણ ઉપયોગ કરી જોયો. પણ એમાં ખાસ કહી શકાય તેવી કશી સફળતા ન મળી. એટલું થયું કે ઉપર જણાવેલો શ્લોક અને **विधि-नियमभङ्गवृत्ति......** આ ગાથાસૂત્ર ઉદ્ધરણરૂપે અન્ય ગ્રંથોમાંથી અમને મળી આવ્યાં. બાકી જૈન દાર્શનિક અને આગમિક સાહિત્યને લગતી જેટલી સામગ્રી મળી તેનો મોટો ભાગ અમે તપાસી ગયા. પણ એમાંય ખાસ કંઈ સફળતા ન મળી. અનેકાન્તજયપતાકા તથા ધર્મસંગ્રહણી વૃત્તિમાં **મલ્લવાદિ**ના નામે જે અવતરણો જોયાં તે પણ **સંમતિ**ની આ૦ શ્રી૦ **મલ્લવાદિ**કૃત જે વ્યાખ્યા હતી તેમાંનાં જ હશે એમ લાગે છે. પાછલા ઉપલબ્ધ જૈન દાર્શનિક ગ્રંથોમાં આનું શાબ્દિક અનુસરણ પણ કંઇ જોવામાં ન આવ્યું. આવા મહાન દર્શનપ્રભાવક ગ્રંથનું પાછળના ગ્રંથોમાં અનુકરણ કેમ નથી થયું ? એવો મનમાં પ્રશ્ન ઊભો થાય એ સ્વાભાવિક છે, પણ આનાં કારણોની વિવેચનામાં ઊતરવાનું આ સ્થાન ન હોવાથી જે વસ્તુસ્થિતિ છે તે માત્ર જણાવી છે.

ગ્રંથની ઉપલબ્ધિ-અનુપલબ્ધિ પાછળ પણ એક ઈતિહાસ રહ્યો હોય એમ લાગે છે. વિક્રમના તેરમા શતકમાં, કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીમાન્ હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના ગુરુબંધુ શ્રી **પ્રદ્યુમ્નસૂરિ**ના શિષ્ય **ચન્દ્રસેનાચાર્યે** ઉત્પાદાદિસિદ્ધિ નામના એક સુંદર અર્થગંભીર પ્રકરણની રચના કરી છે. આમાં **उत्पाद-व्यय-ध्रौव्ययुक्तं सत्** એ વાતને સિદ્ધ કરવાનો મુખ્યતયા પ્રયત્ન છે. પણ આડકતરી રીતે અનેક વાદોનું વિશદનિરુપણ એમાં આવે છે. આ પ્રકરણના લગભગ બરાબર અંતભાગમાં નીચે મુજબ ઉપસંહાર આવે છે.

अत एव तदागमादपरागमानामनृतत्वम्, उक्तञ्च **मल्लवादिना**—

" विधि-नियमभङ्गवृत्तिव्यतिरिक्तत्वादनर्थकवचोवत् ।
जैनादन्यच्छासनमनृतं भवतीति वैधर्म्यम् ॥ १ ॥ "

एतत्कारिकाविशेषभावार्थः स्वस्थानादवसेयः । [उत्पादादिसिद्धि. पृ. २२२]

આમાં શ્રી**ચન્દ્રસેનાચાર્યે** પ્રસ્તુત ગ્રંથના પરમમૂલભૂત ગાથાસૂત્રને ઉધ્ધૃત કરીને વિશેષ ભાવાર્થ જાણવા માટે એનું સ્વસ્થાન જ જોઇ લેવાની ભલામણ કરેલી છે; કારણ કે આપણે ઉપર જોઇ ગયા તેમ આ ગાથાસૂત્રનો અર્થ આખા નયચક્રમાં વ્યાપી રહેલો છે. એટલે ટૂંકાણમાં એનો અર્થ પતે એમ ન હોવાથી સ્વસ્થાન જોવાની ભલામણ કરવી જ રહી. આ હકીકતનો પ્રસ્તુતમાં એ સંબંધ છે કે ઉપરના આધારે ઉત્પાદાદિસિદ્ધિપ્રકરણની રચના થઇ ત્યાં સુધી નયચક્ર-ભાષ્ય-ટીકા અવશ્ય વિદ્યમાન હોવાં જોઇએ. નહિતર ગ્રંથકાર સ્વસ્થાન લુપ્ત મનાતું હોત તો સ્વસ્થાન જોવાની ભલામણ કરત જ નહિં. પરંતુ એમ લાગે છે કે તે સમયે ગ્રંથના આદર્શો બહુ વિરલ થઇ ગયા હશે ખરા. અને કેટલાક સમય પછી અપ્રાપ્ય પણ થઇ

ગયા હશે. આ વાતનો પુરાવો **પ્રભાવકચરિત્રાંતર્ગત મલ્લવાદિપ્રબંધ**માંથી મળી આવે છે. એમાં આ. શ્રી. **મલ્લવાદીએ નયચક્રની** તથા ૨૪૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ '**પદ્મચરિત**' નામક રામાયણની રચના કર્યાનું અને **બુદ્ધાનંદ** નામના બૌદ્ધવાદિનો ૭ મહિના સુધી રાજસભામાં વાદવિવાદ કરીને પરાજય કર્યા વિગેરેનું જણાવ્યું છે.

પ્રબંધના છેડે નીચે મુજબના બે શ્લોકો છે.

बुद्धानन्दस्तदा मृत्वा विपक्षव्यन्तरोऽजनि। जिनशासनविद्वेषी प्रान्तकालमतेरसौ ॥ ७२॥

तेन प्राग्वैरतस्तस्य ग्रन्थद्वयमधिष्ठितम्। विद्यते पुस्तकस्थं तद् वाचितुं स न यच्छति ॥ ७३ ॥

"જિનશાસન ઉપર દ્વેષબુદ્ધિથી **બુદ્ધાનંદ** મરીને વ્યંતર થયો. પૂર્વભવના વૈરથી આ. શ્રી.**મલ્લવાદિના નયચક્ર** તથા **પદ્મચરિત,** આ બંને ગ્રંથો એ વ્યંતરે અધિષ્ઠિત કર્યા છે. તેથી બંને ગ્રંથો અત્યારે પુસ્તકમાં છે, પણ એ વ્યંતર કોઈને વાંચવા દેતો નથી."

એમ લાગે છે કે આ. શ્રી. **મલ્લવાદિનો નયચક્ર** ગ્રંથ અપ્રાપ્ય થઈ જવાથી ઉપર મુજબની કિંવદંતી પ્રસાર પામી હશે. ટીકા કોઈ પ્રાચીન ભંડારમાં ગુપ્ત રીતે યા પ્રકટ રીતે સચવાઈ રહી હશે છતાં તે પણ કદાચ અજ્ઞાતપ્રાય થઈ ગઈ હશે એમ લાગે છે. નહિતર **પ્રભાવકચરિત્ર**કાર 'આ. શ્રી મલ્લવાદિકૃત મૂળભાષ્ય નથી મળતું, પણ તેની ટીકા મળે છે.' એવો ઉલ્લેખ કર્યા વિના પ્રાયે ન રહેત. ટીકા અજ્ઞાત પ્રાય થઈ ગઈ હશે એનો બીજો પુરાવો એ પણ લાગે છે કે પ્રભાવકચરિત્રકારે नयचक्रं नवं तेन श्लोकायुतमितं कृतम्॥ ३४॥ 'મલ્લવાદિએ નવું દશ હજાર શ્લોકપ્રમાણનું નયચક્ર બનાવ્યું.' એવું જણાવ્યું છે. ટીકાના પ્રમાણ સાથે સરખાવી જોતાં તેમ જ બીજી દૃષ્ટિએ પણ વિચારતાં મારી સંભાવના છે કે આ સંખ્યા વધુ પડતી છે. જો પ્રભાવકચરિત્રકારને આ ટીકાનો પરિચય હોત તો કર્ણોપકર્ણ ચાલી આવતી આ સંખ્યા ઉપર જરૂર વિચાર કરત એવી મારી કલ્પના છે. અમારી પાસેના ચિ. હી. આદર્શોમાં અંતે ૧૮૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ સંખ્યા આપેલી છે. આ સંખ્યામાન ટીકાનું છે. આની સાથે મૂળનું ૧૦૦૦૦ શ્લોકનું સંખ્યામાન વિચારણીય છે. તત્ત્વ જ્ઞાની જાણે.

પ્રસ્તુત એ છે કે પ્રભાવકચરિત્રની રચના થઈ ત્યારે વિક્રમ સંવત ૧૩૩૪ માં પણ પ્રસ્તુત ગ્રંથ અલભ્ય થઈ ગયો હતો એમ તેના કર્તા શ્રીમાન્ પ્રભાચન્દ્રસૂરિ મ. ના કથન ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે.[1]

---

૧. અહીં વિચાર કરતાં એમ જણાય છે કે ભગવાન મલ્લવાદિકૃત નયચક્ર અપ્રાપ્ય થઈ ગયું હશે તેથી જ વિક્રમના ચૌદમા શતકમાં થયેલા આ. શ્રી જિનપ્રભસૂરિમહારાજે **જિનાગમસ્તવ**માં वन्दे विशीर्णवर्ती सम्मति-नयचक्रवाल-तत्त्वार्थान्। ज्योतिष्करण्डसिद्धप्राभृतवसुदेवहिण्डीश्च ॥ ४२ ॥ આ પ્રમાણે, નયચક્રને વંદન ન કરતાં, નયચક્રવાલ-કે જે ભગવાન સિદ્ધસૂરગણિ ક્ષમાશ્રમણકૃત ટીકાનું નામ હોવાની પૂર્વે (પૃ. ૧, ના ટિપ્પણમાં) સંભાવના કરવામાં આવી છે-ને જ વંદન કર્યું છે. તેજ પ્રમાણે આ. શ્રીગુણરત્નસૂરિમહારાજે ષડ્દર્શનસમુચ્ચયની વૃત્તિમાં તથા બૃહટ્ટિપ્પનિકાકારે બૃહટ્ટિપ્પનિકામાં 'નયચક્રવાલ' નામનો જ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

ન્યાયવિશારદ ન્યાયાચાર્ય ઉપાધ્યાય શ્રીમાન્ **યશોવિજયજી** મહારાજના નામથી જૈન સમાજમાં ભાગ્યે જ કોઈ અજાણ હશે. નાનામાં નાનાં ગૂજરાતી ભાષાનાં સ્તવન-સજ્ઝાયોથી માંડીને મોટા મોટા અનેકાનેકવિષયાવલંબી આકર ગ્રંથો સુધીની સંખ્યાબંધ કૃતિઓની રચના કરીને માત્ર જૈન સાહિત્યમાં જ નહીં, પણ સમગ્ર ભારતીય વાઙ્મયમાં અમૂલ્ય ફાળો આપીને જૈન તેમજ જૈનેતર સમાજ ઉપર એમણે જે અતિ મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે તે એટલો બધો વિશ્રુત છે કે અહીં તેનું પુનરાવર્તન કરવાની જરૂર નથી. જેમ મૌલિક અને સૂક્ષ્મ ચિંતનથી ભરપૂર અનેકાનેક કૃતિઓ કરીને તેમણે ચિરસ્થાયિ યશ મેળવ્યો છે; તેમ આ **નયચક્રટીકા**ના ઉદ્ધારના પુણ્યકાર્યનો યશ પણ એ જ યશોવિજયજી મહારાજના ફાળે જાય છે. આ વાત આપણે એમના શબ્દોના આધારે જ જોઈએ.

લીં૦ સિવાયની ઉપલબ્ધ પ્રતિઓમાં આવતો આદિભાગ નીચે મુજબ છે.

॥ भट्टारकश्रीहीरविजयसूरीश्वरशिष्यमहोपाध्यायश्रीकल्याणविजयगणिशिष्यपंडितश्रीलाभविजयगणिशिष्यपंडितश्रीजितविजयगणिसतीर्थ्यपंडितश्रीनयविजयगणिगुरुभ्यो नमः ।

प्रणिधाय परं रूपं राज्ये श्रीविजयदेवसूरीणाम् ।
नयचक्रस्यादर्शं प्रायो विरलस्य वितनोमि ॥ १ ॥ ऐँ नमः ।

ઉપર જણાવેલો પાઠ **पा०** પ્રતિમાં છે. **वि०** અને **हीं०** પ્રતિઓમાં **प्रणिधाय परं रूपं...**થી **ऐँ नमः** સુધીનો જ પાઠ છે. ઉપાધ્યાયજી મહારાજે અતિ દુર્લભ પ્રતિ ઉપરથી જે આદર્શ તૈયાર કરેલો તે જોવાનું હજુ સૌભાગ્ય અમને પ્રાપ્ત થયું નથી. એ કોઈ સંગ્રહમાં વિદ્યમાન હશે કે કેમ ? એ પણ શંકાસ્પદ છે. કોઈ અજ્ઞાત અવિવિક્ત સંગ્રહમાંથી મળી આવે તો એ જુદી વાત છે. અત્યારે તેના ઉપરથી થયેલી અન્યાન્ય નકલો જ મળે છે. લીં૦ પ્રતિના પ્રારંભમાં જો કે આવો કશો ઉલ્લેખ નથી. એમાં માત્ર "**श्रीगोडीपार्श्वनाथाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः॥ श्रीसद्गुरुभ्योनमः॥ नमः श्रीप्रवचनाय ॥** આવો જ ઉલ્લેખ છે. છતાં અંતર્ગત ભાગની તુલના કરતાં એમ જણાય છે કે આ પ્રતિ પણ ઉપાધ્યાયજી મહારાજે તૈયાર કરેલા આદર્શ ઉપરથી કરવામાં આવેલી નકલ હોવી જોઈએ.

આ તો આપણે ગ્રંથના પ્રારંભની વાત જોઈ. પણ હીં૦ પ્રતિના અંતમાં એક એવી ઘણી જ મહત્ત્વની પુષ્પિકા છે કે જે આ વિષયમાં તદ્દન નવી જ ભાત પાડે છે, કે જે હજુ સુધી અમને બીજી કોઈ પ્રતિમાં મળી નથી. એમાં ઉપાધ્યાયજી મહારાજે પાટણમાં નયચક્ર વાંચ્યાનો તથા તેની કોપી વિગેરે કરવામાં સહાયક થનાર આદિને લગતો મહત્ત્વનો અને અગત્યનો રસિક ઉલ્લેખ આવે છે. એ નીચે મુજબ છે.

इति श्रीमल्लवादिक्षमाश्रमणपा[द]कृत-नयचक्रस्य तुर्यं समाप्तः(प्तम् ;) ॥ छः ॥ ग्रन्थाग्रम्-१८००० ॥ श्रीरस्तु ॥ पूर्वं पं० यश(शो)विजयगणिना श्रीपत्तने वाचितम् ॥छः॥

आदर्शोऽयं रचितो राज्ये श्रीविजयदेवसूरीणाम् ।
संभूय यैरमीषामभिधानानि प्रकटयामि ॥ १ ॥

विबुधाः श्रीनयविजया गुरवो जयसोमपण्डिता गुणिनः ।
विबुधाश्च लाभविजया गणयोऽपि च कीर्तिरत्नाख्याः ॥ २ ॥

तत्त्वविजयमुनयोऽपि प्रयासमत्र स्म कुर्वते लिख्यते(लिखने) ।
सह रविविजयैर्वि(र्वि)बुधैरलिखच यशोविजयविबुधः ॥ ३ ॥

ग्रन्थप्रयासमेनं दृष्टा(ष्ट्वा) तुष्यन्ति सज्जना बाढम् ।
गुणमत्सरव्यवहिता दुर्जनदृक् वीक्षते नैन[म्] ॥ ४ ॥

तेभ्यो नमः सूरीणां (नमस्त)श्रीयां(यान्) स्तुवे गुणांस्तेषु मे दृढा भक्तिः ।
अनवरतं चेष्टन्ते जिनवचनोद्भासनार्थं ये ॥ ५ ॥

श्रेयोऽस्तु [।]

सुमहानप्ययमुच्चैः पक्षेणैकेन पूरितो ग्रन्थः ।
कर्णामृतं पटुधियां जयति चरित्रं पवित्रमिदम् ॥ ६ ॥

इति समाप्त छ । छ । छ । छ छ । छ । [ही० पृ. ५३४]

'ही० પ્રતિની આ પુષ્પિકા છે' એ ઉપર કહેવાઈ ગયું છે. પા० પ્રતિનાં અંતભાગનાં ૬-૭ પાનાં ગુમ થઈ ગયાં છે યા નષ્ટ થઈ ગયાં છે, એટલે એમાં અંતે કેવી પુષ્પિકા હશે એ જાણવાનું કશું સાધન નથી. સંભાવના છે કે ઉપાધ્યાયજી મહારાજે પાટણમાં જ ગ્રંથ વાંચ્યો હોઈ પાટણમાં જ આદર્શ તૈયાર કર્યો હશે. અને આ પા० પ્રતિ પણ તેના ઉપરથી જ ઘણા ભાગે લખાઇ હશે. તેથી ही० પ્રતિવાળી પુષ્પિકા એમાં ઘણાભાગે હોવાનો સંભવ છે. નિર્ણાયક સાધન ન હોવાથી સંભાવના જ માન્યે છૂટકો.

लीं० પ્રતિ હજુ મારી પાસે અડધી જ આવી છે, એટલે તેના અંતની પુષ્પિકા કેવી છે ? એ કશું લખી શકાય તેમ નથી. છતાં ही० પ્રતિવાળી પુષ્પિકા એમાં નથી એ વાત તો ચોક્કસ છે.

वि० પ્રતિના અંતની પુષ્પિકા નીચે મુજબ છે.

इति श्रीमल्लवादिक्षमाश्रमणपादकृतनयचक्रस्य तुम्बं समाप्तमिति भद्रम् । ग्रंथमानसंख्या १८००० संवत् १७५३ वर्षे शाके १६१८ प्रवर्तमाने पौषमासे कृष्णपक्षे ३ तिथौ जीववासरे श्री शरषे(खे)जग्रामे लिखितमिदं पुस्तकम्, स च वाच्यमानश्चिरं नन्दतादाचन्द्रार्कमिति करकृतमपराधं क्षन्तुमर्हन्ति सन्तः ।

महोपाध्यायश्रीजशविजयगणिना कृतो ग्रन्थो नयचक्रः शास्त्रः ॥

સંવત ૧૭૫૩ની સાલમાં અમદાવાદ પાસે આવેલા સરખેજ ગામમાં ગ્રંથ લખાયો હોય તેમ લાગે છે. અંતમાં લેખકના દોષથી महोपाध्यायजशविजयगणिना कृतः આ તદ્દન ખોટી પંક્તિ પેસી ગઇ છે. ઘણાખરા ભંડારોમાં મળતી નયચક્રની પ્રતિઓ આ वि० ઉપરથી સાક્ષાત

યા પરંપરાએ થએલી નકલો છે. તેથી બધામાં આ ખોટી પંક્તિ ચાલી આવે છે. આથી જ **નયચક્રતુંબ** નામની ઉપાધ્યાયજી મહારાજે નયચક્ર ઉપર એક ટીકા લખી છે–એવી કલ્પના ક્યાંક ક્યાંક પ્રસાર પામી છે. વાસ્તવિક હકીકત તો ઉપર જણાવી તે છે.

મહાન્ સદ્‌ભાગ્યની વાત છે કે ઉપાધ્યાયજી મહારાજ તેમના સ્વાભાવિક ઉત્કટ જ્ઞાન પ્રેમથી અને પૂજનીય પ્રયત્નથી તેમને મળી આવેલી અતિ દુર્લભ પ્રતિ ઉપરથી નયચક્રનો આદર્શ તૈયાર કરીને નયચક્રના ઉદ્ધારનું મહત પુણ્ય કાર્ય કરતા ગયા છે. જો તેમણે આ કાર્ય ન કર્યું હોત તો જે અત્યારે આપણે ટીકાનાં દર્શન કરી શકીએ છીએ તે કરી શકત કે કેમ? એ વિષે પૂર્ણ શંકા છે. અધિક સંભવ તો એ છે કે એ પુણ્યનામધેય **વાદપ્રભાવકના દર્શન-પ્રભાવક ગ્રંથના** દર્શનથી આપણે વંચિત જ રહ્યા હોત. કારણ કે ઉપાધ્યાયજી મહારાજે જેના ઉપરથી આદર્શ તૈયાર કરેલો તે પ્રતિ અદ્યાવધિ કોઇ પણ સ્થળેથી પ્રાપ્ત થઇ નથી. કોણ જાણે કોઇ અજ્ઞાત સંગ્રહમાં રહીને કોઇ પુણ્યવાન મહાનુભાવના પ્રયત્નની પ્રતીક્ષા કરી રહી છે, કે કોઈ અવિવિક્ત સમૂહમાં રહીને કોઈ પ્રયત્નશીલ વિવેચકની વિવેચનાની અપેક્ષા રાખી રહી છે, કે પછી એ પણ ભગવતી આંતરિક શબ્દશરીરનું અન્યત્ર સંક્રામણ કરીને પોતાનું અસ્તિત્વ કૃતકૃત્ય થઇ ગયું માનીને પત્રાત્મક બાહ્ય શરીરનો ત્યાગ કરીને સદાને માટે સ્વર્ગવાસિની બની ગઈ છે !!!

આ કરતાં ય, અમારા આશ્ચર્યની અવધિ તો એ છે કે ન્યાયાચાર્ય શ્રીમાન્ યશોવિજયજી મહારાજની અનેકાનેક કૃતિઓ તેમના પોતાના હસ્તાક્ષરથી લખાએલી આપણા જ્ઞાનભંડારોમાં સચવાઈ રહી છે, જ્યારે અતિમહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવતા પ્રસ્તુત સમર્થ દર્શનપ્રભાવક મહાશાસ્ત્રની તેમણે પોતાના હાથે જે નકલ કરી હતી તેનો પત્તો જ નથી. અમે અનેકાનેક પ્રાચીન જ્ઞાનભંડારોમાં તપાસ કરી તે છતાં હજુ સુધી અમને પુનિતનામધેય આરાધ્યચરણ શ્રીયશોવિજયજીમહારાજના સ્વહસ્તે લખાએલી પ્રસ્તુત નયચક્ર ગ્રંથની હસ્તપ્રતિ મળી શકી નથી. જો એ હસ્તપ્રતિ ક્યાંયથી ઉપલબ્ધ થાય તો આજે અમે એકત્ર કરેલા વિવરણના આદર્શોમાં જે અનેકવિધ વિરૂપતાઓ અને ગુંચવણો ઊભી છે તેનો સમગ્રભાવે લગભગ ઉકેલ આવી જાય. સંભવ છે, પ્રસ્તુત આદર્શના વિષયમાં પણ અમે ઉપર મૂળ આદર્શના વિષયમાં જે કલ્પનાઓ–સંભાવનાઓ રજૂ કરી છે તેમ જ બન્યું હોય!!!

જેમ ગંભીર સૂક્ષ્મ સર્વવિષયવ્યાપક વિપુલવિચારસમૃદ્ધ અનેકાનેક કૃતિઓથી ઉપાધ્યાયજી મ૦ ની યશોગાથા અમર બની ગઇ છે તેમ જૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ જ્યાંસુધી અમર રહેશે ત્યાંસુધી આ નયચક્રના ઉદ્ધારના પુણ્યકાર્યની યશોગાથા પણ શ્રી યશોવિજય મ.ની અમર જ રહેશે એ નિઃશંક છે.

અમારી અંતઃકરણથી અભ્યર્થના છે કે શાસનદેવ, આ. શ્રી. **મલ્લવાદ** ક્ષમાશ્રમણ-કૃત ભાષ્ય કોઇ અજ્ઞાત સ્થળના જ્ઞાનભંડારમાં ગુપ્ત હોઇ લુપ્ત મનાતું હોય તો તેને સત્વર પ્રકાશમાં લાવો અને વાદિપ્રભાવકના આ દર્શનપ્રભાવક ગ્રંથની સાંગોપાંગ વ્યવસ્થાનું પુણ્ય કાર્ય કરવામાં સહાય કરો.

ભાષા.

ગાથાસૂત્ર, ભાષ્ય તથા ટીકાની ભાષા સંસ્કૃત છે એ વાત ઉપર આડકતરી રીતે સ્પષ્ટ થઈ જ ગઈ છે, તેથી પુનરુક્તિમાં નથી પડતો. ભાષા છે તો પ્રસન્નમધુર પણ પ્રૌઢતા ઘણી જ છે. તેમાં ય ભાષ્યની તો ભાષા એટલી બધી પ્રૌઢ ગહન છે કે ટીકાના આધારે જ એનું વ્યવસ્થિત ભાવોદ્‌ઘાટન કરવું સુકર છે. વિક્રમના સાતમા સૈકા પછી મીમાંસક **કુમારિલ** ભટ્ટ અને બૌદ્ધાચાર્ય **ધર્મકીર્તિ**એ દાર્શનિક ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારપછી દાર્શનિક સાહિત્યની ભાષામાં પણ એક વિશિષ્ટ યુગાંતરની શરૂઆત થઇ છે, એમ કહી શકાય. કુમારિલ અને ધર્મકીર્તિથી શરૂ થયેલા દાર્શનિક યુગાંતરમાં જે અનેકાનેક પ્રાચીન વિચારધારાઓનું શબ્દથી યા અર્થથી પરિવર્તન થવા લાગ્યું અને જે નૂતન અનેકાનેક વિચારધારાઓ દાખલ થવા પામી તેની સાથે ભાષાસરણિમાં પણ ઘણો ફેરફાર થતો ગયો એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. જેમ **ગંગેશથી** ન્યાયના સાહિત્યમાં નવા જ યુગની શરૂઆત થઇ છે તેમ **કુમારિલ-ધર્મકીર્તિથી** પણ દાર્શનિક સાહિત્યમાં નવો જ યુગ શરૂ થયો છે. ફેર એટલો કે **ચિંતામણિકાર ગંગેશથી** શરૂ થયેલા નવ્યન્યાયના યુગમાં, સામાન્ય લેખનશૈલીમાં તદ્દન અપરિચિત એવી **अवच्छेदकावच्छिन्न** શબ્દોની પરંપરા શરૂ થઇ તેવી વિચિત્ર શબ્દપરંપરા આ યુગમાં શરૂ નથી થઈ. પરંતુ તે પહેલાંના દાર્શનિક સાહિત્યમાં જે વિશિષ્ટ શબ્દરચના જોવામાં આવે છે તેમાં તો ક્રમશઃ ઝપાટાબંધ પરિવર્તન શરૂ થઇ ગયું હતું અને તેના સ્થાને સ્પષ્ટ અને સાદી નિયત દાર્શનિક ભાષાનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો હતો. અત્યારે આ નવીન **કુમારિલ-ધર્મકીર્તિ** પછીની ભાષાસરણિથી ટેવાયેલા આપણને **નયચક્ર**નું પઠન કરતાં શરૂઆતમાં જરા અતડું અતડું લાગે એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ જેમ જેમ પરિચય વધતો જાય તેમ તેમ આ મુશ્કેલી સત્વર દૂર થતી જાય છે.

મૂળને તારવવામાં અને ટીકાનું સંશોધન કરવામાં આ શૈલી ઉપર ઘણું ધ્યાન આપવું પડે છે. જો એમાં જરા ભૂલથાપ થઇ ગઈ તો ઉટપટાંગ કલ્પનાઓ કરીને થાકી જઇએ તો યે ન તો કલ્પનાઓનો અંત આવે કે ન તો આત્મસંતોષ થાય. ઉદાહરણ તરીકે નીચેનો એક પાઠ જોઇએ.

"न तु लौकिक एव गृह्यमाणेऽर्थे इदमेवं [नैवं] चेति सार्थको विचारः...प्रसिद्धार्थविषयविचारस्यानित्त्या(स्य अनिष्ठा) दोषनिष्(ष्ट)त्वात् " [पा. २८]

સાતમી સદી પછીના દાર્શનિક સાહિત્યમાં **अनिष्ठा** શબ્દનો પ્રયોગ ભાગ્યે જ જોવા મળશે. એમાં **अनिष्ठा**ના સ્થાને **अनवस्था**નો પ્રયોગ જ રૂઢ થઇ ગયો છે. સ્ફુરણારૂપે પણ જો આ વાત ખ્યાલમાં ન હોય તો સંશોધનમાં મહાગુંચ ઊભી થાય છે. અને બીજી યત્ તત્ કલ્પનાઓનો આશ્રય લેવો પડે છે. આવું અનેક વાર બને છે, એનો સૌ સંશોધકને અનુભવ હશે. એટલે વધારે વિસ્તાર નથી કરતો, તેમ જ વિસ્તારનું આ સ્થાન પણ નથી.

ગ્રંથના વિભાગો.

નયચક્રના વિભાગોની રચના એટલી બધી સુંદર અને મનોહર રીતે યોજાયેલી છે કે

એની યોજના કરનાર કુશળ શિલ્પિની શિલ્પકલ્પના આપણને આનંદ રોમાંચિત અને આશ્ચર્યચકિત કરી નાંખે છે. મને ખાતરી છે કે વાંચકો જાણીને ખૂબ ખુશી થશે. નયચક્ર એ નામને અનુરૂપ એવા આ ગ્રંથમાં મુખ્ય તેર વિભાગો છે. ચક્રમાં જેમ આરા હોય તેમ આમાં પણ બાર અર–આરાઓ છે. આરાઓ પણ નાભિ વિના રહી નથી શકતા. એટલે ચક્રમાં રથ વિગેરેના પૈડામાં જેમ વચમાં આરાઓને રહેવા માટેની નાભિ હોય છે, તેમ પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં પણ બારે આરાઓને એકત્ર પ્રતિષ્ઠિત થવા માટે તુંબ આપેલું છે. આ તુંબનો જ પર્યાયવાચક શબ્દ નાભિ છે. આપણે જે ઉપર તેર વિભાગોની વાત કરી તેમાં બાર આરાઓ–બાર વિભાગ છે અને તેરમો વિભાગ તુંબ છે. પ્રથમના બાર વિભાગોમાં બાર આરાઓનું વર્ણન છે અને તેરમા તુંબવિભાગમાં આ બારે આરાઓએ પ્રતિષ્ઠિત થવા માટે તુંબનું શરણું સ્વીકાર્યે જ છૂટકો છે; નહિતર વિશરણ થવા સિવાય બીજી કોઇ ગતિ જ નથી એ વાતને સવિશેષ સિદ્ધ કરીને ગ્રંથનો ઉપસંહાર કરીને સમાપ્તિ કરી છે. ઉપસંહાર કેવો છે એ આગળ આવશે. હમણાં તો આરાઓ અને તુંબ કેવાં છે એ જોઇએ.

નય એટલે અભિપ્રાયભેદ. તેના ૧ નૈગમનય ૨ સંગ્રહનય ૩ વ્યવહારનય ૪ ઋજુસૂત્રનય ૫ શબ્દનય ૬ સમભિરૂઢનય તથા ૭ એવંભૂતનય–એવા સાત પ્રકારો પ્રાચીન અર્વાચીન, આ વિષયને ચર્ચતા, તમામ જૈન શાસ્ત્રોમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. આના આધારે, પ્રસ્તુત ગ્રંથનું 'નયચક્ર' એવું નામ હોવાથી આમાં પણ ઉપર જણાવેલ નૈગમાદિ સાત નયોનું નિરૂપણ હશે એવી કોઇ સંભાવના કરે એ તદ્દન સહજ છે. પરંતુ નયચક્રમાં આવતું નયનિરૂપણ તદ્દન જુદા જ પ્રકારનું છે. આ જાતનું નયનિરૂપણ ફક્ત આ એક જ શાસ્ત્રમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આમાં આવતા નયોના ૧૨ પ્રકાર છે. અને તેનાં નામ પણ તદ્દન જુદાં છે, જે નીચે મુજબ છે.

१ विधिः	७ उभयोभयम् } विधि–नियमयोर्विधिनियमौ
२ विधिविधिः } विधेर्विधिः	८ उभयनियमः } विधि–नियमयोर्नियमः
३ विध्युभयम् } विधेर्विधिश्च नियमश्च	९ नियमः
४ विधिनियमः } विधेर्नियमः	१० नियमविधिः } नियमस्य विधिः
५ विधिनियमौ } विधिश्च नियमश्च	११ नियमोभयम् } नियमस्य विधि–नियमौ
६ विधिनियमविधिः } विधि–नियमयोर्विधिः	१२ नियमनियमः } नियमस्य नियमः

આ બાર નયો એ જ નયચક્ર ગ્રંથના બાર આરાઓ છે. એક એક આરામાં વિધિ, વિધિવિધિ વિગેરે તે તે નામને અનુરૂપ દાર્શનિક, પ્રાયે તમામ, મુખ્ય મુખ્ય વિચારધારાઓનું વર્ણન છે. વિચારધારાઓનું વર્ણન કરતાં પ્રસંગે પ્રસંગે 'વાદપરમેશ્વર, વાદનાથ, લોકનાથ, લોકત્રાતા' વિગેરે શબ્દોથી બહુબહુમાન ભક્તિપૂર્વક ગ્રંથકારે સ્યાદ્વાદની મહત્તા અને મહનીયતા પણ સિદ્ધ કરી બતાવી છે. એનાં એક બે મનોરંજક ઉદાહરણો જોઇએ.

–वादपरमेश्वरसंश्रयश्चैवम् एवं च भवत एकान्तवादिनस्तरयागेन अनेकान्तवादाश्रयः। वादाः सर्व एव लोकं स्ववसात् कर्तुं समर्थत्वाल्लोकस्य ईशते एकान्तवादा अपि, तेषां तु सर्वेषामनेकान्तवादः परमेश्वरः तद्वशवर्तिनामीष्टे, तेषां स्वार्थोन्नयनसमर्थानामपि परस्परविरोधदोषवतामुदासीनमध्यमनृपतिवत् सन्ध्यादिषाड्गुण्यान्यतमगुणाश्रयिणां विजिगी-

पूर्णां परार्पणलक्षणसंश्रयगुणाधारः परमेश्वरः स्याद्वादः तत्संश्रयेणैव स्ववृत्तिलाभात् तद-संश्रये परस्परकार्यविलोपात् स्वयं विनाशाच्च तेषाम्।......लोकस्य नाथत इति लोकनाथः स्याद्वादः । कस्मात् ? सदीतोऽमुतो विलुप्यमानस्य एकान्तवादिभिर्लोकतत्त्वस्य लोकसा-रस्य सम्यग्दर्शनरत्नस्य त्राता...[पा. ५२-१]

" नन्वेवं....सर्ववादनाथानेकान्तवादाश्रयणं कृतं त्वया......अनेकान्तवादो हि वादनायकः सर्ववादविरोधाऽविरोधयोर्निग्रहानुग्रहसमर्थत्वात् अर(रि)विजिगीष्वादीनामिवोदासीननृपः।... ......सदसद्वाद्युभयोपनीतहेतुसामर्थ्यादेव अनेकान्तसिद्धिः...तस्मात् परित्यक्तपक्षरागैरनभि-निविष्टैरात्महितगवेषिभिः कुशलैरन्यथा हितप्राप्त्यसम्भवादाश्रयणीय इति परिच्छिद्य अयमारा-ध्यात्(ध्यः) शरणं च [पा. २६४]

" स्याद्वादो हि वादानामीष्टे निग्रहानुग्रहसमर्थत्वात् तस्मिँश्च एकत्वादयो भवन्त एव एकान्तग्राहनिषेधेन निगृह्यन्ते अनुगृह्यन्ते वा(चा)नेकान्तप्रतिपादनात्"

ઉપરના ગ્રંથનો ભાવાર્થ એ છે કે વાદિઓ! રાજાઓ જેમ બીજા શત્રુઓ બળવાન હોય ત્યારે સંધિ વિગેરે છ ગુણો પૈકી સંશ્રય ગુણનો આશ્રય લે તો જ ટકી શકે છે, નહિતર તેમનો વિનાશ થઈ જાય છે તેમ સ્વસ્વ અર્થનું સબલ પ્રમાણોથી પ્રતિપાદન કરનારા પરસ્પર વિરુદ્ધ વાદિઓ જગતમાં હોવાને લીધે જો તમે વાદપરમેશ્વર સ્યાદ્વાદનો આશ્રય લેશો તો જ તમારું અસ્તિત્વ ટકી રહેશે, નહિતર તમારો વિનાશ જ થઈ જશે. એ લોકનો રક્ષણહાર છે. આત્મ-હિતેચ્છુઓએ એ જ આરાધનીય છે અને એ જ શરણીય છે. જેમ રાજા ભીમ અનેકાંત ગુણોથી વિરોધિઓનો નિગ્રહ અને અવિરોધિઓ ઉપર અનુગ્રહ કરે છે, તેમ જગતના નાના પ્રકારના વાદો એકાંતગ્રાહ પકડી રાખે તો આ સ્યાદ્વાદ નૃપતિ તેમનો નિગ્રહ કરે છે અને એકાંત ગ્રહનો ત્યાગ કરે તો તેમના ઉપર અનુગ્રહ કરે છે.

આ બારે આરાઓનું વર્ણન પૂરું થયા પછી તેમને રહેવાનું તુંબ આવે છે. આ તુંબનું નામ **સ્યાદ્વાદતુંબ** છે. તુંબ એટલે નાભિ. જેમ નાભિ વિના આરાઓ ચક્રમાં ટકી શકતા નથી તેમ સ્યાદ્વાદરૂપી તુંબમાં પ્રતિષ્ઠિત થયા સિવાય વિધિ ૧ વિધિવિધિ વિગેરે અભિપ્રાય-રૂપ આરાઓ પણ ટકી શકતા નથી. એ વસ્તુનું આ તેરમા તુંબ વિભાગમાં વિસ્તારથી સમા-લોચનાપૂર્વક સમર્થન કરવામાં આવ્યું છે. ગ્રંથકારે આ વાતને નીચેના શબ્દોમા જણાવી છે.

...जिनवचनस्य अनुगमाद् द्वादशानामराणाम् अशेषशेष(अशेष)शासनसंग्राहिणामित्थं तुम्बक्रिया स्याद्वादनामिकरणम् तत्प्रतिबद्धसर्वारावस्थानाद् अतोऽन्यथा विशरणात्। यथोक्तम्-

" जम्मि कुलं आयत्तं तं पुरिसं आयरेण रक्खाहि ।
ण हु तुंबम्मि विणट्ठे अरया साहारगं(रगा) होंति ॥ १ ॥ " इति [४६८]

ઉપર મુજબ ચક્રના અંગભૂત આરા અને તુંબને તો આપણે જોઇ ગયા. પણ હજુ ચક્રની કલ્પના પૂર્ણ ન થઈ કહેવાય. ચક્રમાં એક-બીજા આરાઓ વચ્ચે ભાગરૂપ પરસ્પર અંતર હોય છે. જો એક-બીજા આરા વચ્ચે એવું અંતર ન હોય તો એ ચક્ર જ ન કહેવાય.

એ તો થાળી જેવું ગોળ પાટિયું જ થઇ જાય. માટે આપણા પ્રસ્તુત નયચક્રમાં પણ એવું એક બીજા આરા વચ્ચે અંતર જોઇએ. ગ્રંથકારે આ અંતરની કલ્પનાને પણ બહુ સુંદર રીતે ઘટાવી છે. વિધિ વિગેરે આરા પછી બીજા બીજા આરાનું ઉત્થાન થાય છે ખરું, પરંતુ બીજો આરો તરત જ પોતાના મતની સ્થાપના શરૂ નથી કરતો. પહેલાં તો આગળ આવી ગયેલા અનંતર નયના દોષો બતાવે છે અને પછી પોતાના મતનું પ્રદર્શન કરે છે. આ વાત ગ્રંથકારના શબ્દોમાં જ નીચે મુજબ છે.

" पूर्वनयमतापरितोपकारणमुत्तरनयोत्थानम् उत्तरोत्तरसूक्ष्मेक्षिकया पूर्वस्य दोपदर्शनात् स्वमतसौस्थित्याहि (त्याभि) मानाच्च आरम्भः" [पा० ४३५)

આમ જે ખંડનાત્મક ભાગ છે તે અહીં એક બીજા આરા વચ્ચેનું અંતર છે. આપણે પણ 'લોક વ્યવહારમાં અમુક અમુક બે અભિપ્રાયો વચ્ચે આટલું અંતર છે' એમ બોલીએ છીએ. ગ્રંથકારે નયચક્રની કલ્પના બરાબર સંગત અને સુંદર બનાવી છે.

પરંતુ હજુ પણ ચક્રની યોજના પૂરી થવાને થોડી વાર છે. તુંબ, આરા અને અંતર તો આવી ગયાં, પણ નેમિ (ચક્રધારા) હજુ બાકી છે. ચક્રમાં નેમિ પણ હોય છે. તેમ અહીં પણ નેમિ હોવી જોઇએ. વળી નેમિ પણ એક અખંડ વલયાકારે નથી હોતી. પહેલાં તો અખંડ ગોળ નેમિ લાકડાને કોરી નાંખીને બનાવવામાં આવે તો જ થઇ શકે. આ કષ્ટમાં રથિક કે સૂત્રકાર એકે ય ઊતરવાનું પસંદ ન કરે, પરંતુ કદાચ અખંડ ગોળ નેમિ હોય તો પણ કામમાં ન આવે. ભારે દબાણ આવતાં કે ટક્કર લાગતાં તરત જ તેમાં ફાટ ચીરા પડી જાય અને નકામી બની જાય. આથી અનેક ટુકડાઓ સાંધીને જ ગોળ નેમિ બનાવવામાં આવે છે. મોટા ભાગે આવા ચાર ટુકડાઓ ગાડાના પૈડામાં હોય છે. પાંચ પણ હોઇ શકે. ત્રણ પણ હોઇ શકે. આપણા ગ્રંથકારે આ નેમિની યોજના પણ બરાબર કરી છે. ગ્રંથના આંતરિક સ્વરૂપને ખ્યાલમાં લઈ ત્રણ વિભાગ પાડયા છે. એક એક વિભાગને માર્ગ એવું નામ આપ્યું છે. ચાર ચાર આરે એક માર્ગ પૂરો થાય છે. એટલે બાર આરામાં આવા ત્રણ માર્ગો આવે છે. આ વાત ગ્રંથકારના શબ્દોથી જ આપણે જોઇએ.

" इति चतुर्थोऽरो नयचक्रस्य समाप्तः प्रथमश्च मार्गो नेमिरित्यर्थः अर्धमेकं पुस्तकं समाप्तम् । " [पा० २२९-१]

" अष्टमोऽरः समाप्तश्च द्वितीयो मार्गः उभयविकल्पभेदोपदर्शनः ॥ छ ॥र॥" [भा. ४७६-२]

જો કે ચોથા તથા આઠમા આરાના અંતે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેનું જેમ પ્રથમ દ્વિતીય માર્ગની સમાપ્તિ જણાવતું વાક્ય છે તેમ બારમા આરાના અંતે ત્રીજા માર્ગની સમાપ્તિને જણાવતું વાક્ય નથી મળતું; તો પણ ગ્રંથકારને માર્ગત્રયની કલ્પના અભીષ્ટ જ છે એમ દશમા અરની આદિમાં આવતા ઉલ્લેખથી સ્પષ્ટ જણાય છે. એ ઉલ્લેખ નીચે મુજબ છે.

विध्यादिसकलभङ्गात्मकसम्यग्दर्शनाधिकारे वर्तमानेऽविकलनयस्वरूपज्ञानमूलत्वात् सम्यग्दर्शनस्य विध्यु-भयविकल्पचतुष्टयात्मकौ मार्गौ व्याख्याय नियमविकल्पचतुष्टयात्मके तृतीये

मार्गे वर्तमाने तत्र नियमभङ्गं प्रथममुक्त्वा.........अत्राप्यपरितुष्यन् नियमविधिभङ्गः रस्त्वाह। पा० ४१६]

ઉપરના ઉલ્લેખથી સ્પષ્ટ દેખાય છે કે ચાર ચાર અરનો એક માર્ગ એમ ત્રણ માર્ગોની કલ્પના ગ્રંથકારને અભીષ્ટ જ છે.

ત્રણ માર્ગોની યોજના કરવાનું કારણ ગ્રંથનું આંતરિક સ્વરૂપ છે. વિધિ ૧ વિધિવિધિ ૨ વિગેરે બારે નયો શુદ્ધ પદ નથી. શુદ્ધ પદો તો વિધિ અને નિયમ આ બે જ છે. આ બંનેના ભાંગાઓ પાડવાથી બાર નયો થાય છે. તેમાં આદિના ચાર વિધિના ભંગો છે. મધ્યના ચાર વિધિ-નિયમના ભાંગાઓ છે. અંતિમ ચાર નિયમના ભાંગા છે. આ વાત ગ્રંથકારે પોતે જ નીચે મુજબ જણાવી છે.

" तत्र विधिभङ्गाश्चत्वार आद्याः। उभयभङ्गा मध्यमाश्चत्वारः। नियमभङ्गाश्चत्वारः पाश्चात्याः यथासंख्यं नित्यप्रतिज्ञा ४ नित्यानित्यप्रतिज्ञा ४ अनित्यप्रतिज्ञाश्च ४।" [पा० ४६८]

આ પ્રકારના આર્થિક સ્વરૂપને ખ્યાલમાં રાખીને ગ્રંથકારે ત્રણ ભાગોની યોજના કરી છે. આ ત્રણે ભાગોના સંયોજનથી આખી નેમિ તૈયાર થઇ જાય છે. આ રીતે પ્રસ્તુત ગ્રંથના 'ચક્ર' નામની કલ્પના બરાબર સંગત અને પૂર્ણ થાય છે.

મને આશા છે કે–" નયચક્રના વિભાગોની યોજના કરનાર કુશળ શિલ્પિની શિલ્પકલ્પના આપણને આનંદ રોમાંચિત અને આશ્ચર્યચકિત કરી નાંખે એવી છે " એમ જે મેં પહેલાં જણાવ્યું હતું તેમાં હવે કોઇને અતિશયોક્તિ નહિ લાગે.

પરંતુ એક સત્ય વાત પ્રગટ કરી દેવા ઇચ્છું છું કે ઉપર મેં નેમિના સંબંધમાં જે વિચારો વ્યક્ત કર્યા છે તે प्रथमश्च मार्गो नेमिरित्यर्थः આ વાકયના આધારે જ કર્યા છે. કોશમાં માર્ગ શબ્દનો નેમિ અર્થ હજુ સુધી મારા જોવા-જાણવામાં આવ્યો નથી. તેમ છતાંય ટીકાકારે જે માર્ગ શબ્દનો નેમિ એવો અર્થ કર્યો છે તે ખોટો માનવાનું મારી પાસે કંઇ જ કારણ નથી. એમ જો જોઇએ તો तुंब શબ્દનો અર્થ પણ કોશમાં 'नाभि' એવો મળતો નથી. છતાંય પ્રસ્તુતમાં तुम्ब શબ્દનો नाभि અર્થ સોએ સો ટકા સત્ય જ છે. એમાં વિવાદને કંઇ સ્થાન જ નથી.

ઉપર ચક્ર નામને અનુસરતા વિભાગો આવ્યા. પણ હવે બીજી રીતના વિભાગો જોઈએ. ૧ દ્રવ્યાસ્તિક, અને ૨ પર્યાયાસ્તિક આ બે નયોના મૂળ પ્રકાર છે. બાકીના બધા આના જ ભેદ-પ્રભેદો છે. જેમ નૈગમાદિ ત્રણ નયો દ્રવ્યાર્થિકના અને ઋજુસૂત્રાદિ ચાર નયો પર્યાયાર્થિકના ભેદો છે તે જ પ્રમાણે ૧ વિધિ વિગેરે શરૂઆતના છ નયો દ્રવ્યાસ્તિકના ભેદો છે અને ૭ उभयोभय વિગેરે પાછલા છ નયો પર્યાયાસ્તિકના ભેદો છે. આ વાત इति षड्भेदो द्रव्यास्तिक उपवर्णितः [पा. २८६] વિગેરે શબ્દોથી ગ્રંથકારે જાતે જ સ્પષ્ટ જણાવી છે.

જો કે બીજા નયનિરૂપક શાસ્ત્રોની જેમ આમાં નૈગમાદિ નયોનું સ્વતંત્ર નિરૂપણ નથી તો પણ એ નયોની સાથે આમાં ગાઢ સંબંધ તો રહેલો છે જ. ૧ વિધિ ૨, વિધિવિધિ વિગેરે

આરાઓમાં અપૌરુષેયવાદ, પુરુષવાદ, નિયતિ વાદ, કાલવાદ, સ્વભાવવાદ, શબ્દબ્રહ્મવિવર્તવાદ, પ્રકૃતિપુરુષવાદ, ઈશ્વરવાદ, કર્મવાદ, સત્કાર્યવાદ, અસત્કાર્યવાદ, અન્યાપોહવાદ, ક્ષણિકવાદ, વિજ્ઞાનવાદ, શૂન્યવાદ વિગેરે તે તે દર્શનના પ્રાણભૂત મંતવ્યોનું ઘણા જ વિસ્તારથી નિરૂપણ કરીને તે તે આરાઓનો શાસ્ત્રોક્ત કયા કયા નયમાં અંતર્ભાવ થાય છે એનું વર્ણન દરેક આરાઓમાં આપેલું છે. ૧ વિધિ વિગેરે આરાઓનો જેમાં જેમાં અંતર્ભાવ થાય છે તે નયો ક્રમશઃ નીચે મુજબ છે.

૧ વ્યવહારનય, ૨ સંગ્રહનય, ૩ સંગ્રહનય, ૪ સંગ્રહનય, ૫ નૈગમનય, ૬ નૈગમનય, ૭ ઋજુસૂત્રનય, ૮ શબ્દનય, ૯ શબ્દનય, ૧૦ સમભિરૂઢનય, ૧૧ એવંભૂતનય, ૧૨ એવંભૂતનય.

નૈગમ વિગેરે નયોના અવાંતર અનેક ભેદો પડતા હોઇ એક નયમાં અનેક આરાઓનો અંતર્ભાવ થઇ શકે છે એનું સોપપત્તિક વર્ણન તે તે સ્થળે ગ્રંથકારે આપ્યું છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથની 'નયચક્ર' તથા 'દ્વાદશારનયચક્ર' આમ બંને નામથી પ્રસિદ્ધિ છે. વસ્તુતત્ત્વ એક જ હોવા છતાં યે કેટલાકનું 'નયચક્ર' નામ બોલવા-લખવા તરફ વધારે વલણ છે તો કેટલાકનું 'દ્વાદશારનયચક્ર' નામ તરફ અધિક વલણ છે. ટીકાકારે એકાદ બે અપવાદ સિવાય સર્વત્ર નયચક્ર નામનો નિર્દેશ કર્યો છે. ટીકાંતર્ગત પ્રતીકોના આધારે સૂળકારે પણ 'નયચક્ર' નામનો જ ઉલ્લેખ કર્યો હોય એમ લાગે છે. છતાં પણ 'દ્વાદશારનયચક્ર' મૂળ નામ હોય અને 'નયચક્ર' એવું સંક્ષિપ્ત નામ વ્યવહારસૌકર્ય માટે હોય એ કલ્પના પણ કાઢી નાખવા જેવી નથી. કારણ કે 'ગ્રંથના બાર આરા છે.' એટલું સ્વરૂપ જણાવવામાં જ 'દ્વાદશાર' વિશેષણની સમાપ્તિ થઇ જતી નથી, એની પાછળ તો એક વિશિષ્ટ ઐતિહાસિક હકીકત રહેલી છે અને તે એ કે પહેલાં નયચક્ર નામનું સાતસો આરાનું **सप्तशतारनयचक्र** અધ્યયન પૂર્વમાં પૂર્વગતશ્રુતમાં [1] હતું. તેના ઉપરથી સંક્ષિપ્ત કરીને આ બાર આરાનું નયચક્ર રચવામાં આવ્યું છે. તેથી **सप्तशतारनयचक्र**થી ભેદ બતાવવા માટે **द्वादशारनयचक्र** નામની પણ ઉપયોગિતા અને આવશ્યકતા હોઇ શકે.

સપ્તશતારનયચક્ર ઉપરથી આ દ્વાદશારનયચક્રનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવ્યો છે. એ હકીકતને જણાવતો એક વિશિષ્ટ ઉલ્લેખ નયચક્રટીકામાં જ પ્રાંત ભાગે નીચે મુજબ છે.

अधुना तु शास्त्रप्रयोजनमुच्यते-सत्सु अपि पूर्वाचार्यविरचितेषु सन्मति-नयावतारादिषु नयशास्त्रेषु अर्हत्प्रणीतनैगमादिप्रत्येकशतसंख्यप्रभेदात्मकसप्तशतारनयचक्राध्ययनानुसारिषु तस्मिंश्च आर्षे सप्तशतारनयचक्राध्ययने च सत्यपि, द्वादशारनयचक्रोद्धा(द्ध)रणं विस्तरग्रन्थभीरून् संक्षेपाभिवाञ्छिनः शिक्षकजना[न]नुग्रहीतुं 'कथं नाम अल्पीयसा कालेन नयचक्रमधीयेरन् इमे सम्यग्दृष्टयः' इत्यनयाऽनुकम्पया संक्षिप्तग्रन्थं बह्वर्थमिदं नयचक्रशास्त्रं श्रीमच्छ्वेतपटमल्लवादिक्षमाश्रमणेन विहितं स्वनीतिपराक्रमविजिताशेषप्रवादिविजिगीषुचक्रविजयिना ॥ [वि० ३८७]

૧ सप्तशतारनयचक्राध्ययन કદાચ પૂર્વગતશ્રુતમાં ન હોય, પણ ભગવાન્ પૂર્વધરોએ આવા કોઇ સ્વતંત્ર જ અધ્યયનની રચના કરી હોય એ સંભાવનાને પણ અવકાશ છે.

અન્યત્ર પણ આને લગતા ઉલ્લેખો નીચે મુજબ છે.

"तथाहि पूर्वविद्भिः सकलनयसंग्राहीणि सप्तनयशतानि विहितानि, यत्प्रतिबद्धं सप्तशतारं नयचक्राध्ययनमासीत् । तत्सङ्ग्राहिणः पुनर्द्वादश विध्यादयो यत्प्रतिपादकमिदानीमपि नयचक्रमास्ते" [उत्तराध्ययनसूत्र शान्तिसूरिरचित टीका. पृ. ६८]

"तथाहि-पूर्वविद्भिः सकलनयसङ्ग्राहीणि सप्तनयशतान्युक्तानि, यत्प्रतिपादकं सप्तशतारं नयचक्राध्ययनमासीत् । उक्तं च-एक्केक्को य सयविहो सत्त नयसया हवंति एमेव ।" [आवश्यकनिर्युक्ति गा. ७५९] सप्तानां च नयशतानां संग्राहकाः पुनरपि विध्यादयो द्वादश नयाः, यत्प्ररूपकमिदानीमपि द्वादशारं नयचक्रमस्ति"

[अनुयोगद्वारसूत्र मलधारीया वृत्तिः पृ. २६७]

ઉપરના ઉલ્લેખોથી એ વાત પણ સ્પષ્ટ થતી જણાય છે કે-ટીકાકારના સમયમાં નયચક્રાધ્યયનનું અસ્તિત્વ હતું, પણ ત્યારપછી વાદિવેતાલ શ્રીશાંતિસૂરિ વિગેરેના સમયમાં તે લુપ્ત થઇ ગયેલું હતું.

ગ્રંથમાં દૃષ્ટિપાત

ગ્રંથની અંદર દૃષ્ટિપાત કરતાં જ ગંભીર અને અતિવિસ્તૃત અનેકાનેક પ્રાચીન વાદ-વિચારપ્રવાહોનાં દર્શન થાય છે. **કુમારિલ-ધર્મકીર્તિ** પછી દાર્શનિક ક્ષેત્રમાં જે યુગાંતરનો પ્રારંભ થયો તેમાં પૂર્વકાલીન તે તે દર્શનોના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો એક જ રહેવા છતાં એની ઉપપાદન શૈલીમાં એટલું બધું પરિવર્તન થઇ ગયું કે એક જ દર્શનના કુમારિલ-ધર્મકીર્તિથી પ્રાચીન અને અર્વાચીન ગ્રંથોને પરસ્પર સરખાવતાં એકબીજાની શાબ્દિક-આર્થિક રચનામાં જાણે પરસ્પર આકાશ-પાતાળનું અંતર ન હોય એવું દેખાય છે. આ બંનેય વ્યક્તિઓએ દાર્શનિક ક્ષેત્રમાં એટલો બધો ઊહાપોહ મચાવી મૂકયો હતો કે તે સમયના અને ત્યાર પછીના પ્રાયે તમામ દાર્શનિકોનું લક્ષ્ય એ તરફ ખેંચાયું. દાર્શનિક ગ્રંથો તપાસતાં તરત જણાઈ આવે છે કે દરેક દર્શનના ગ્રંથપ્રણેતાઓએ આ બંનેય વ્યક્તિઓએ આરંભેલી યા વિકસાવેલી વિચારધારાઓના ખંડન-મંડનમાં પોતાના ગ્રંથોનો મોટો ભાગ રોકયો છે. ધર્મકીર્તિ પછીનાં બૌદ્ધ તર્કશાસ્ત્રો પછી તે ગમે તેટલાં મોટાં હોય કે નાનાં, બધાં યે ધર્મકીર્તિના ગ્રંથોને જ અનુસરીને લગભગ રચાયાં છે. ધર્મકીર્તિના ૧૫૦૦ શ્લોકપ્રમાણ એકલા પ્રમાણવાર્તિક ગ્રંથ ઉપર જ ટીકા-પ્રટીકાઓ થઇને લગભગ સવાલાખ શ્લોકપ્રમાણ ગ્રંથ-રચના થયેલી છે. એ જ રીતે **મીમાંસામાં કુમારિલભટ્ટનું** અને **વેદાન્તમાં શંકરાચાર્યનું** અગ્રસ્થાન રહેલું છે. આ પ્રમાણે નવી ઊભી થએલી અને રોજરોજ નવી ઊભી થતી વિચારધારાઓના ખંડન-મંડનમાં જ દાર્શનિક ગ્રંથકારોનું ચિત્ત પરોવાઇ ગયું હોવાથી ધીમે ધીમે પ્રાચીન ગ્રંથો વીસરાવા લાગ્યા. થોડા કાળ પછી પ્રાચીન ગ્રંથોના વિચારોનું ખંડન-મંડન પણ લગભગ બંધ જેવું થઇ ગયું. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે એ પ્રાચીન ગ્રંથોના લોપની પણ **ધીમે ધીમે** શરૂઆત થઇ ગઈ. કાલક્રમે એમાંના ઘણા જ ગ્રંથો આજે લુપ્ત થઇ ગયા છે. તે તે દર્શનનાં મૂળસૂત્રો જો કે રહી ગયાં છે પરંતુ એ સૂત્રોનાં ભાષ્ય-ટીકાદિ અનેક

વિવરણો લુપ્ત થઇ ગયાં છે. કેટલાંક હજુ નામશેષ રહી ગયાં છે, જ્યારે અનેકનાં નામોનો યે હજુ સુધી પત્તો નથી. તે તે ગ્રંથમાં વર્ણવેલા વિચારપ્રવાહો પણ આજે લગભગ સદાને માટે અદૃશ્ય થઇ ગયા છે, છૂટાછવાયા અને રડ્યાખડ્યા મળતા એના ઉલ્લેખો કે અવતરણો સિવાય બીજું કંઇએ જાણવાનું સાધન નથી. અને એ સાધનો પણ વિરલ અતિ જ છે. કારણ કે ઉપલબ્ધ ઘણા ગ્રંથો નવીન જ છે.

પ્રસ્તુત નયચક્ર ગ્રંથમાં આ પ્રકારના સંશોધનમાટે અતિ વિશાળ ક્ષેત્ર રહેલું છે. મૂળકાર અને ટીકાકાર બંનેય ગ્રંથકારો કુમારિલ–ધર્મકીર્તિથી પ્રાચીન છે. ગ્રંથમાં આવતી લગભગ દરેક ચર્ચાઓ એટલા બધા વિસ્તારથી છે કે એટલો વિસ્તાર તે તે વિચારને વર્ણવતા તે તે દર્શનના મૂળ ગ્રંથોમાં પણ નથી. આટલી બધી વિસ્તૃત વિચારણા ભાગ્યે જ અન્યત્ર જોવા મળશે. જેમ કુમારિલ–ધર્મકીર્તિ પછીના યુગના દાર્શનિક વાઙ્મયમાં **સમ્મતિતર્ક** ઉપરની શ્રીમાન્ **અભયદેવસૂરિ**વિરચિત **તત્ત્વબોધવિધાયિની** ટીકા એ સૌથી મોટામાં મોટો ઉપલબ્ધમાન ગ્રંથ છે. તે જ પ્રમાણે **કુમારિલ–ધર્મકીર્તિ**થી પ્રાચીન દાર્શનિક વાઙ્મયના ઉપલબ્ધ ગ્રંથોમાં પ્રસ્તુત ગ્રંથનું પ્રમાણ પણ સૌથી મોટામાં મોટું છે. આ વસ્તુસ્થિતિને લીધે દરેકે દરેક ચર્ચિત વિચારો આમાં વિશાળ પ્રમાણમાં નજરે પડે છે. પ્રાચીન વિચારપ્રવાહોને જાણવાનું આ અતિવિપુલ સાધન છે. આ ગ્રંથમાં ઉપલબ્ધ થતી લગભગ બધી જ ચર્ચાઓ એના મૂળગ્રંથોમાં આજે મળતી નથી. કારણ કે તે તે ગ્રંથનાં જે જે વિવરણો–વ્યાખ્યાનોને નજર સામે રાખીને ગ્રંથકારે ચર્ચા કરી છે તે બધાં દુર્લભ યા નષ્ટપ્રાય જ થઇ ગયા છે. બીજી આ ગ્રંથની વિશિષ્ટ લાક્ષણિકતા એ છે કે ગ્રંથકાર જ્યારે કોઇ પણ વિવાદાસ્પદ મંતવ્યની ચર્ચા કરવી શરૂ કરે છે ત્યારે તે તે મંતવ્યોનાં ઉત્થાનબીજભૂત અથવા મૂળપ્રરૂપક ગ્રંથથી માંડીને પોતાના સમય સુધી થયેલા તે તે વિષયના લગભગ બધા પ્રસિદ્ધ અને પ્રમુખ ગ્રંથોની સમાલોચના કરી લે છે. આ રીતે આમાં અનેક ગ્રંથોની સમાલોચના આવે છે. જો કે આ બધા ગ્રંથો કયા કયા હશે એ કલ્પવું, તે તે ગ્રંથ લુપ્ત પ્રાય થઇ ગયા હોઇ, મુશ્કેલ છે. છતાં એમાંના જે કેટલાક ગ્રંથકારોનો અને ગ્રંથોનો નામોલ્લેખ પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં છે, તથા નામોલ્લેખ વિના પણ બીજા સાધનોના આધારે જાણી શકાય છે તેનો થોડો પરિચય અહીં આપવો અસ્થાને નહીં ગણાય.

અભિધર્મપિટક, પ્રકરણપાદ, અભિધર્મકોશભાષ્ય, વાદવિધિ, ચતુઃશતક, પ્રમાણસમુચ્ચય, ન્યાયમુખ, સામાન્યપરીક્ષા, આલંબનપરીક્ષા, હસ્તવાલપ્રકરણ, વાક્ય, ભાષ્ય, ટીકા, કટન્દી ટીકા, વસુરાત, પ્રશસ્તમતિ, સિદ્ધસેનસૂરિ વિગેરે.

સૂત્રપિટક ૧, વિનયપિટક ૨ તથા અભિધર્મપિટક ૩ આ ત્રિપિટક બૌદ્ધદર્શનનું આગમ શાસ્ત્ર છે. આમાંના **અભિધર્મપિટકમાંથી** પ્રત્યક્ષલક્ષણની ચર્ચામાં ગ્રંથકારે નામોલ્લેખપૂર્વક કેટલાંક વચનો ઉધ્ધૃત કરેલાં છે. બૌદ્ધોમાં **સ્થવિરવાદ** અને **સર્વાસ્તિવાદી** એમ બે શાખાઓ હતી. સ્થવિરવાદિઓના ગ્રંથો પાલીભાષામાં હતા, જ્યારે સર્વાસ્તિવાદિઓનું ત્રિપિટક સંસ્કૃત ભાષામાં હતું. બંનેયમાં ત્રિપિટકના નામની સમાનતા હતી પણ ભાષા જુદી હતી. પાલી ત્રિપિટક અત્યારે મળે છે, પણ સંસ્કૃત ત્રિપિટક સંસ્કૃત ભાષામાં વ્યુચ્છિન્ન થઇ

ગયું લાગે છે. ચીનીભાષામાં એના થયેલા અનુવાદો જ માત્ર મળે છે. એટલે પાલી ત્રિપિટક અને સંસ્કૃત ત્રિપિટકના વિષયોની સમાનતા હતી કે કેમ? એ કહેવું મુશ્કેલ છે, છતાં ચીની-ભાષાનું પરિશીલન કરનારા વિદ્વાનોના લખાણના આધારે જણાય છે કે બન્નેયમાં વિષયોની સમાનતા પણ નથી. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં જે **અભિધર્મપિટકનો** ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે અભિધર્મપિટક સંસ્કૃત ભાષાનું છે.

प्रकरणपदेऽप्युक्तम् એવા શબ્દોથી મલ્લવાદીએ એક બૌદ્ધ ગ્રંથનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તપાસતાં એમ જણાય છે કે આનું શુદ્ધ નામ प्रकरणपाद છે. ત્રિપિટકમાં સૂત્રપિટક વિગેરે નામનો કોઈ એક સ્વતંત્ર ગ્રંથ નથી, પણ તે તે નામના મથાળા નીચે અનેક નાના મોટાં પ્રકરણો યા સૂત્રો આવી જાય છે. એમાં અભિધર્મપિટકના સાત ગ્રંથો છે, આમાં બીજા નંબરના ગ્રંથનું નામ **प्रकरणपाद** છે અને તેના કર્તાનું નામ સ્થવિર **વસુમિત્ર** છે. અત્યારે તો આ ગ્રંથનો પણ સંસ્કૃત ભાષામાં લોપ જ થઇ ગયેલો છે. ફક્ત ચીનાઈ ભાષામાં એના અનુવાદો મળે છે. આ. શ્રી મલ્લવાદીએ આમાંથી એક શ્લોક ઉધૃત કર્યો છે.

અભિધર્મકોશ એક **વસુબંધુનો** ગ્રંથ છે. આના ઉપર એમનું જ ૧૫૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ સ્વોપજ્ઞ ભાષ્ય છે. બૌદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રંથોમાં આ ગ્રંથનું પ્રમુખસ્થાન છે. મૂળ ગ્રંથ લગભગ ૬૦૦ કારિકાત્મક છે. અત્યાર સુધી તો આ ગ્રંથ પણ સંસ્કૃતભાષામાં લુપ્ત થઇ ગયો મનાતો હતો. પણ અભિધર્મકોશભાષ્યટીકા, ટિબેટિયન ભાષાંતર, તથા ચીની ભાષાંતરની સહાયથી **બેલ્જિયમ**દેશવાસી પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન્ ડૉ૦ **લા વાલી પૂર્વિએ** આની કારિકાઓનો સંસ્કૃત-ભાષામાં ઘણા અંશે ઉદ્ધાર કર્યો હતો કે જે અભિધર્મકોશ ભાષ્યના ફ્રેંચ ભાષાનુવાદની પાદ-ટિપ્પણીઓ(ફુટનોટ્સ)માં છે. આના આધારે ખૂટતા ભાગને પૂર્ણ કરીને બૌદ્ધભિક્ષુ **રાહુલ સાંકૃત્યાયને** સંપૂર્ણ મૂળ ગ્રંથને સંપાદિત કર્યો છે, જે કાશી વિદ્યાપીઠ–બનારસ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયો છે. આમાંથી ટીકાકારે એક કારિકાનો અંશ ઉધ્ધૃત કર્યો છે.

અભિધર્મકોશનું ૧૫૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ભાષ્ય પણ બૌદ્ધભિક્ષુ શ્રીરાહુલ સાંકૃત્યાયનને મળી આવ્યું છે અને તેના ફોટા અહિં હિંદમાં લાવવામાં આવ્યા છે જે બિહાર સરકારને હસ્તક છે.–એમ બિહાર એન્ડ ઓરિસા રિચર્સ સોસાયટીના જર્નલના ૨૩ મા અંકના રાહુલ સાંકૃત્યાયનના જ લેખથી જાણ્યું છે. એ તો અત્યારે દુષ્પ્રાપ્ય છે પણ આના **હ્યુએનત્સાંગ** તથા **પરમાર્થે** કરેલા ચીની ભાષાનુવાદ તથા ટિબેટિયન ભાષાંતરના આધારે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન **લા વાલિ પૂર્ષિએ** આનો ફ્રેંચ ભાષામાં અનુવાદ કરીને બેલ્જીય પ્રાચ્યાધ્યયન પરિષદ (Socite Belge D'Etudus Orientales) દ્વારા પ્રકાશિત કર્યો છે, જે છ ભાગોમાં છે. આ ગ્રંથ અત્યારે મારી સામે છે. શ્રી**મલ્લવાદિ** ક્ષમાશ્રમણે એક સ્થળે નામોલ્લેખપૂર્વક અભિધર્મ-કોશ ભાષ્યના એક ભાગની વિસ્તારથી સમાલોચના કરી છે. આ ભાગ લગભગ બરાબર સ્વરૂપમાં આ ફ્રેંચ ભાષાનુવાદમાં મળી આવે છે.

વાદવિધિ ગ્રંથ પણ વસુબંધુનો છે. આમાં આવતા ततोऽर्थाद् विज्ञानं प्रत्यक्षम् આ પ્રત્યક્ષ લક્ષણની પણ ગ્રંથમાં સમાલોચના કરવામાં આવી છે. આ ગ્રંથ અત્યારે તો નામશેષ જ છે. વસુબંધુનો સમય વિક્રમનો ચતુર્થ શતક મનાય છે.

ચતુઃશતક ગ્રંથ એના નામ પ્રમાણે ચારસો શ્લોકપ્રમાણ છે. આનાં સોળ પ્રકરણો છે, એક એકમાં ૨૫ શ્લોકો છે. આના કર્તા બૌદ્ધાચાર્ય **આર્યદેવ** છે. સમય વિક્રમની ત્રીજી સદી ગણાય છે. આ ગ્રંથ પણ અત્યાર સુધી સંસ્કૃતમાં લુપ્ત થઇ ગયો હતો. ડૉ. પી. એલ. વૈદ્યે ટિબેટિયન ભાષાંતરના આધારે એનાં પાછલાં ૯ પ્રકરણોનું સંસ્કૃતમાં પરિવર્તન કર્યું છે, જે પેરિસની કોઇ સંસ્થાદ્વારા ફ્રેંચ ભાષાંતર સાથે પ્રકાશિત થયું છે. થોડા ફેરફાર સાથે આનું જ એક પ્રકાશન **શાંતિનિકેતનથી** પણ થએલું છે. આમાંથી ટીકાકારે એક કારિકા ઉદ્ધૃત કરેલી છે.

પ્રમાણસમુચ્ચય તથા **ન્યાયમુખ**ના કર્તા બૌદ્ધાચાર્ય **દિઙ્નાગ** છે. ગ્રંથકારે **વસુબંધુ**ના શિષ્ય તરીકે બે ત્રણવાર આનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. પ્રમાણસમુચ્ચય-ન્યાયમુખ પણ સંસ્કૃત ભાષામાં લુપ્ત થઇ ગયા છે. પ્રમાણસમુચ્ચય દિઙ્નાગનો પ્રમુખ ગ્રંથ છે. એના પહેલા પરિચ્છેદનું સંસ્કૃતમાં પરિવર્તન માયસોર યુનિવર્સીટીથી પ્રસિદ્ધ થયું છે. ગ્રંથકારે બૌદ્ધદાર્શનિક ચર્ચામાં મોટા ભાગે આ દિઙ્નાગના જ ગ્રંથોને સામે રાખ્યા છે. દિઙ્નાગની અનેક કારિકાઓ ઉદ્ધૃત કરીને તેનું વિસ્તારથી ખંડન કર્યું છે. છૂટાછવાયા ઉલ્લેખોના આધારે દિઙ્નાગના ગ્રંથોનું સંસ્કૃતમાં ટિબેટિયન ચીની વિગેરે ભાષાંતરો ઉપરથી પરિવર્તન કરવા ઇચ્છતા સંશોધકોને આમાંથી વિપુલ સામગ્રી મળશે એ નિઃશંક છે.

આલંબનપરીક્ષા સામાન્યપરીક્ષા વિગેરે પણ દિઙ્નાગના ગ્રંથો છે. નાનાંમોટાં સો પ્રકરણોની રચના દિઙ્નાગે કરી છે. નામનો ઉલ્લેખ ન હોવાથી જાણી શકાતું નથી, પણ ગ્રંથકારે એમાંના ઘણા ગ્રંથો નજર સામે રાખ્યા હશે એમ જરૂર લાગે છે.

વૈશેષિકદર્શનસંબંધી ચર્ચામાં **વાક્યકાર, ભાષ્યકાર** તથા **ટીકાકાર**ના અભિપ્રાયોનું વર્ણન આવે છે. ઉપલબ્ધ પ્રશસ્તપાદભાષ્યમાં તથા ન્યાયસૂત્રના વાત્સ્યાયનભાષ્યમાં એ હકીકત નથી આવતી, એટલે આ ગ્રંથો એનાથી ભિન્ન જ છે. **વાક્યકાર ભાષ્યકાર** તથા એના ઉપરના કોઇ **ટીકાકાર**નો પહેલવહેલો ઉલ્લેખ આ ગ્રંથમાં જ મળે છે. અત્યારસુધી આ ગ્રંથોનું નામ પણ ક્વચિત્ સંભળાતું નથી. **અધ્યયન-અવિદ્ધકર્ણ-ભાવિવિક્ત** વિગેરે ન્યાયવૈશેષિક દર્શનના ગ્રંથકારોનાં નામોનો પ્રાચીન ગ્રંથોમાં ઉલ્લેખ આવે છે, પણ જેમ એ ગ્રંથો નષ્ટ થઇ ગયા છે તેમ આ **વાક્ય, ભાષ્ય, ટીકા**ગ્રંથો પણ નષ્ટ થઇ ગયા છે, એમ જણાય છે.

સત્તાની ચર્ચામાં એક **કટન્દી** નામની ટીકાનો બે ત્રણ વાર ઉલ્લેખ આવે છે. ચર્ચાનું સ્વરૂપ જોતાં ન્યાયસૂત્ર ઉપરની કે વૈશેષિકસૂત્રની આ કોઈ ટીકા હશે એમ લાગે છે. આ નામનું પણ સૌપ્રથમ દર્શન આ ગ્રંથમાં જ થાય છે.

ભર્તૃહરિના ગુરુ વસુરાતનો ક્વચિત્ ક્વચિત્ નામોલ્લેખ જોવામાં આવે છે, પરંતુ વસુરાતના મતનું વિશિષ્ટ ખંડન હજુસુધી કોઈ ગ્રંથમાં જોવામાં આવ્યું નથી. **इति भर्तृहर्यादिमतम्, वसुरातस्य भर्तृहर्युपाध्यायस्य मतं तु** એવા ઉલ્લેખપૂર્વક વિસ્તારથી પ્રસ્તુત નયચક્રમાં વસુરાતના મતનું નિરૂપણ અને ખંડન આવે છે.

પ્રશસ્તમતિનો અનેક વાર નામોલ્લેખ વૈશેષિકદર્શન સંબંધી ચર્ચામાં આવે છે. પ્રશસ્તમતિનો ઉલ્લેખ બીજા પણ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં આવે છે. પ્રશસ્તમતિનો ગ્રંથ વૈશેષિકદર્શન ઉપરની કોઈ વ્યાખ્યા હશે એમ લાગે છે. ભાષ્યકાર પ્રશસ્તપાદ અને પ્રશસ્તમતિ ભિન્ન છે.

શ્રીસિદ્ધસેન આચાર્યના નામે કેટલાક ઉલ્લેખો પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં આવે છે કે જે આ. શ્રીસિદ્ધસેન દિવાકરના ઉપલભ્યમાન ગ્રંથોમાં મળતા નથી. આ સિદ્ધસેનસૂરિ શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકર જ સંભવત: હોવા જોઈએ. એ ઉલ્લેખો જોવા જેવા છે.

તથા ચ આચાર્ય<u>સિદ્ધસેન</u> આહ—

"યત્ર હ્યર્થો વાચ્યં, વ્યભિચરતિ ન(ના)ભિધાનં તત્ ॥" [વિ૦ ૨૭૭]

"અસ્તિ-ભવતિ-વિદ્યતિ-પદ્યતિ-વર્તતયઃ સન્નિપાતષષ્ઠાઃ સત્તાર્થા ઇત્યવિશેષેણોક્તત્વાત્ <u>સિદ્ધસેનસૂરિણ</u>।" [વિ૦ ૧૬૬]

ઉપરના વાક્યોના આધારે શ્રી **સિદ્ધસેનદિવાકરજી**નો ગ્રંથ કયો હશે અને એની રચના કેવી હશે વિગેરે ગવેષણીય અને વિચારણીય છે.

આ ઉપરાંત પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં નામોલ્લેખ વિનાનાં તો કેટલાંયે અવતરણો છે. વાદો પણ આવા સંખ્યાબંધ છે. પણ તે તે વિષયના ગ્રંથો દુષ્પ્રાપ્ય, કથાશેષ અથવા સર્વથા લુપ્ત થઇ ગયા હોઈ તે સંબંધમાં કંઈ પણ કહેવું-કલ્પવું કઠિન છે.

સાંખ્યના સંબંધમાં જ એવાં બે સ્થળો જોવામાં આવે છે. એક ઉધ્ધૃત વચન આર્યા છંદનું જ છે, પણ તે ઈશ્વર કૃષ્ણની સાંખ્ય સપ્તતિમાં મળતું નથી. એકની તો અવતરણિકા પણ આ જાતની છે.

તથે(થૈ)તદર્થસમ્બન્ધિની વ્યાખ્યાતૈવ દ્વિતીયા ગાથા—

સુખં દુઃખં ચાનુશયં ચ [વારં] વારેણાયં સેવતે તત્ર તત્ર ।
વિશન્તિ યોનિં વ્યતિરેકિણસ્ત્રયઃ અજસ્તુ જાયામતિસત્યશુદ્ધઃ ॥ ૧ ॥

આ ગાથા કયા પ્રકરણની હશે? આ સાંખ્યગ્રંથ પણ કયો હશે[1]? વિગેરે વિચારણીય છે.

૧. વસ્તુતઃ પૂર્વાપર સંબંધ તથા ભાષારચના વિચારતાં એમ જણાય છે કે આ ગાથા કોઈ સાંખ્ય ગ્રંથની નહિ, પણ કોઈ વૈદિક ગ્રંથની હશે. અને તેમાં પણ કોઈ ઉપનિષદની અને ખાસ કરીને શ્વેતાશ્વતર ઉપનિષદની હશે. પૂર્વાપર મેળવતાં ગ્રંથકારે અહીં ત્રણ છંદો ઉધ્ધૃત કર્યા છે, કે જે નીચે પ્રમાણે છે—

અજામેકાં લોહિત-કૃષ્ણ-શુક્લાં બહ્વીઃ પ્રજાઃ સૃજમાનાં સરૂપાઃ ।
અજો હ્યેકો જુષમાણોઽનુશેતે જહાત્યેનાં ભુક્તભોગામજોઽન્યઃ ॥ ૧ ॥ [શ્વેતાશ્વ૦ ૪-૧-૫]

સુખં દુઃખં ચાનુશયં ચ [વારં] વારેણાયં સેવતે તત્ર તત્ર ।
વિશન્તિ યોનિં વ્યતિરેકિણસ્ત્રયઃ અજસ્તુ જાયામતિસત્યશુદ્ધઃ ॥ ૨ ॥

દ્વા સુપર્ણા સયુજા સખાયા સમાનં વૃક્ષં પરિષસ્વજાતે ।
તયોરેકઃ પિપ્પલં સ્વાદ્વત્ત્યનશ્નન્નન્યોઽભિચાકશીતિ ॥ ૩ ॥ [શ્વેતા ઉ૦ ૪-૧-૬]

—આ ઉધ્ધૃત ત્રણ ગાથાઓમાં બીજા અંકની ગાથાને સ્પષ્ટાર્થ માનીને આચાર્ય **તથૈતદર્થસમ્બન્ધિની**

વાર્ષગણ્યનું ષષ્ટિતંત્ર શું ગ્રંથકારના સમયમાં વિદ્યમાન હશે? એક એવું સ્થળ આવે છે કે ગ્રંથકારે જે વાતને સાંખ્યમતના નામે રજૂ કરી છે તે જ વાત લગભગ અક્ષરશઃ પાતંજલ યોગ-દર્શનના વ્યાસ ભાષ્યમાં (**સૂત્ર ૩।૧૪**) ઉધૃત કરવામાં આવી છે. કયા ગ્રંથમાંથી એ પાઠ ઉધૃત કર્યો હશે એ ચોક્કસ નથી કહી શકાતું. **પંચશિખ**ના સૂત્રપાઠમાંથી ઉદ્ધરણ કર્યું હશે એમ મનાય છે. નયચક્રમાં **વાર્ષગણ્યતંત્ર**નો પણ એક સ્થળે ઉલ્લેખ આવે છે. એ પછી ષષ્ટિતંત્ર જેવા કોઇ વિશિષ્ટ ગ્રંથને આશ્રીને છે કે સામાન્ય રીતે સાંખ્યદર્શનને આશ્રીને છે એ વિચારણીય છે.

ઉપર જેનાં નામો ઉલ્લેખાદિ દ્વારા જાણી શકાયાં છે તેવા કેટલાક જ દુર્લભ અથવા મૂળ સ્વરૂપે અપ્રાપ્ય ગ્રંથો આવી જાય છે. જેનાં નામો નથી જાણી શકાયાં એવા તો કેટલા યે અજ્ઞાત ગ્રંથો બાકી છે.

નિરૂપણ શૈલી.

આ. શ્રી**મલ્લવાદિ**ની નિરૂપણશૈલીમાં અનેક સુંદર અને વિશિષ્ટ લાક્ષણિકતાઓ રહેલી છે. જેમ રાજસિંહાસન ઉપર વિરાજમાન રાજા વાદિ–પ્રતિવાદિઓનાં પરસ્પર વિરોધી કથનોને ધ્યાનપૂર્વક પહેલાં સાંભળી લે અને પછી નિષ્પક્ષપાતભાવે કોઇનો પણ તેજોવધ યા અપમાન કર્યા સિવાય મધુર શૈલીથી ફેંસલો આપે તે રીતે જૈનેન્દ્રશાસનરૂપી સિંહાસન ઉપર આરૂઢ થયેલા સ્યાદ્વાદ નૃપતિ, એકાંતવાદને પકડીને પરસ્પર કલહ કરતા વાદિઓનાં પરસ્પર વિરોધી મંતવ્યોને પહેલાં ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી લઇને પછી પરસ્પર વિરોધનું નિવારણ કરતો બધી દૃષ્ટિઓનો સમન્વય કરીને નિષ્પક્ષપાત ચુકાદો જાણે સાક્ષાત્ આપતા ન હોય ! એવો જ બરાબર, ગ્રંથ વાંચતાં, આભાસ–અનુભવ થાય છે. એક વાદી પહેલાં પોતાનાં મંતવ્યોનું પ્રદર્શન કરે છે, પછી બીજો વાદી ઊભો થઇને પૂર્વના વાદીના કથનનું ખંડન કરીને પોતાના મતનું સમર્થન કરે છે, આ પ્રમાણે ક્રમશઃ સળંગ ચાલ્યા કરે છે. વચમાં પ્રસંગે પ્રસંગે પરસ્પરના દૃષ્ટિબિંદુઓને સમજવા જેવી અનેકાંતદૃષ્ટિના અભાવે વિરોધની કેટલી બધી ક્ષુદ્રતા અને અપ્રતિષ્ઠિતતા છે એ બતાવવામાં આવે છે. અને છેવટે વિસ્તારથી એનો ચુકાદો આપવામાં આવે છે.

ઘણાખરા દાર્શનિક ગ્રંથોમાં વિપક્ષીઓ ઉપર ખૂબ જ કઠોર આક્રમણ કરવામાં આવ્યું હોય છે, કેટલાકમાં શબ્દાટોપથી ભરપૂર ઉપહાસ જ ખૂબ ઉડાવવામાં આવ્યો હોય છે, જ્યારે કેટલાકમાં વાગ્બાણોનો એટલો બધો વરસાદ વરસાવવામાં આવ્યો હોય છે કે વિપક્ષી-ઓના હૃદયને જ વીંધી નાખે છે. આ. શ્રી મલ્લવાદીનું મૂળ નામ તો **મલ્લ** હતું પણ સમર્થ વાદિ હોવાને લીધે **મલ્લવાદિ** નામથી જ તેમની પ્રસિદ્ધિ હતી. આ. શ્રી**મલ્લવાદિ**ના

व्याख्यातैव द्वितीया गाथा આ પ્રમાણે ટીકાકારે જણાવ્યું છે. જો કે મુદ્રિત **શ્વેતાશ્વતરમાં सुखं दु.खं** ગાથા નથી, તો પણ ૧ લી અને ૩ જી ગાથા બરાબર સાથે **શ્વેતાશ્વતરમાં** જ મળે છે. તેથી એવી સંભાવના થાય છે કે પ્રચલિત શ્વેતાશ્વતરમાંથી એ કદાચ પડી ગઇ હોય. જો કે આ પ્રમાણે કહેવું એ વધુ પડતું સાહસ છે જ, પરંતુ ઘણા ગ્રંથોમાં આવી રીતે પાઠો પડી જવાનું બન્યું છે, અને બને છે. ગુરુપરંપરાના ભેદથી તો આવા પાઠોની હાનિવૃદ્ધિના પ્રસંગો ઘણા મળી આવે છે. પાઠકોને ઠીક લાગે તો આ વાત ઉપર વિચાર કરે.

ચરિત્રનું વર્ણન કરતા ગ્રંથોના આધારે જણાય છે કે છ છ મહિના સુધી રાજસભામાં આ. શ્રીમલ્લવાદિએ વાદ કર્યો છે. આમ છતાં પણ તેઓશ્રીની નિરૂપણશૈલીની અદ્ભુત લાક્ષણિકતા એ છે કે એમણે એકે એક શબ્દનો ઉપયોગ બહુ કાળજીપૂર્વક કર્યો છે. એમની નિરૂપણશૈલી એટલી બધી નિર્મળ સુંદર છે કે ગમે તેવા કટ્ટર વિરોધીને પણ અતિપ્રિય થઈ પડે તેવી છે. આનાં એક બે ઉદાહરણો જોવા જેવાં છે.

(૧) (मूल) स्वेन वचनेन तत् तद् वचनं विरुध्येत—

(टीका) 'विरुध्येत' इति "आशंका(शंसा)वचने लिङ्" [पाणिनिव्या० ३।३।१३४] कथं मुखनिष्ठुरं 'विरुध्यते एव' इत्यवधार्य उच्यते। कथञ्चिद् विरुध्येत इति दाक्षिण्यमाचार्यः स्वकं दर्शयति।"

(૨) "सर्वेषां वाक्य-भाष्य-टीकाकाराणां शास्त्रकारमतानुवर्तित्वात् स एव अनाप्तोऽसत्यवादी चेत्येतदपि स्यात् इति लोकानुवृत्त्या साशंकमिवोच्यते मा भूत् तीर्थकरगौरवाक्रान्तमतिभिः 'अनाप्त एव' इति निष्ठुरवचनकुपितैः सह तद्भक्तैः कलह. इति।"

આવાં આવાં અનેક સુંદર ઉદાહરણો ગ્રંથમાં સ્થળે સ્થળે આવે છે.

ક્ષમાશ્રમણ મલ્લવાદિનું વ્યક્તિત્વ

'अनु मल्लवादिनं तार्किकाः' [सिद्धहेम० २।२।३९] આ શબ્દોથી કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચંદ્રસૂરિજીએ જેમને શ્રેષ્ઠ તાર્કિક તરીકે વર્ણવ્યા છે, એ વાદિપ્રભાવક આ૦ શ્રીમલ્લવાદિના વ્યક્તિત્વનું વર્ણન કરવું એ સામર્થ્ય બહારની વસ્તુ છે. આ નયચક્ર ગ્રંથ એમના સ્વપરસમયના અગાધ જ્ઞાનની પદે પદે સાક્ષી પૂરે છે. આગમિક, દાર્શનિક, વૈદિક, વૈદ્યક વિગેરે અનેક વિષયોમાં એમનું સાંગોપાંગ પારગામિત્વ હતું એ સ્થળે સ્થળે સ્પષ્ટ દેખાય છે. પાણિનિવ્યાકરણના પરિવારભૂત ધાતુપાઠ, ગણપાઠ, પાતંજલમહાભાષ્ય વિગેરે વ્યાકરણના ગ્રંથોને તો જાણે પી જ ન ગયા હોય એમ તે તે પદે પદે આવતા ઉલ્લેખો અને ચર્ચાઓથી સ્પષ્ટ માલૂમ પડે છે. **વાક્યપદીયનો** તો ડગલે ડગલે ઉપયોગ કર્યો છે. દાર્શનિક અને આગમિક સાહિત્યસંબંધી ગ્રંથકારનું જ્ઞાન અગાધ હોય એ તો સિદ્ધ જ છે, પણ તેનાથી અતિરિક્ત વૈદિક—યાજ્ઞિક અને ઔપનિષદ વિગેરે વિષયોનું જ્ઞાન પણ પલ્લવગ્રાહિ નહીં પણ સર્વગ્રાહિ અને સાંગોપાંગ હતું, એ તે તે સ્થળોએ આવતી માર્મિક સમાલોચના અને યથાસ્થાન યોજનાથી સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે.

આ૦ શ્રીમલ્લવાદિની કુશળતા પણ અદ્ભુત છે. દરેક દર્શનના અનતિમહત્ત્વનાં મંતવ્યોની ચર્ચામાં ગ્રંથકાર ખાસ ઊતરતા નથી. પહેલાં તો તેઓ તે તે દર્શનનાં પ્રાણભૂત મંતવ્યોને ચુંટી કાઢે છે, અને પછી વિસ્તારપૂર્વક તેનું ઉપપાદન કરીને તે તે મંતવ્યોની અનેક વિકલ્પોથી માર્મિક સમાલોચના કરે છે. એકે એક વિષયનો એટલો બધો ઊહાપોહ કરે છે કે કોઇપણ વાદિને પોતાના પક્ષના સમર્થનમાં કંઇ પણ કહેવાનું રહી જાય એવું સ્થાન રહેવા જ દેતા નથી.

આ. શ્રીમલ્લવાદિની એક ખૂબી એ પણ છે કે એમને દરેક વાતની મૌલિક વિચારણામાં

ઘણો રસ છે. પછી તે સ્વસમયસંબંધી હોય કે પરસમયસંબંધી. કોઈપણ ચર્ચા કરે એમાં એના મૂળગ્રંથ સુધી ઠેઠ પહોંચી જાય છે. જૈનદર્શન સર્વનયસમૂહાત્મક છે એમ સ્થળે સ્થળે શાસ્ત્રોમાં જણાવ્યું છે અને આપણે પણ રોજ એ વાતનું ઉચ્ચારણ કરીએ છીએ. જો વસ્તુસ્થિતિ આમ છે તો તે તે નયોનાં ઉત્થાનબીજો શાસ્ત્રોમાં હોવાં જ જોઈએ આ એક સહજ પ્રશ્ન છે. જૈનદર્શનનું જે મૂળભૂત સ્વરૂપ છે તે તેના મૂળભૂત ગ્રંથોમાં ન હોય એ સંભવી જ ન શકે. આ. શ્રીમલ્લવાદીએ દરેક આરાઓના અંતે તે તે નયોનું મૂલ નિબંધન આર્ષગ્રંથોમાં-આગમોમાં કયાં કયાં છે, એ તે તે આગમોમાંથી પાઠો ઉધ્ધૃત કરીને જણાવ્યું છે. જેમકે—

"किमेताः स्वमनीषिका एवोच्यन्ते, अस्ति किञ्चिद् निवन्धनमस्य आर्थ(र्ष)मपि-इति ? ' अस्ति ' इत्युच्यते, तद्यथा-निर्गमवाक्यमप्यस्य "दुवालसंगं गणिपिडगमेगं पुरिसं पडुच्च" [ ] इत्याद्यर्थ(द्यार्ष ?)ग्रन्थं साक्षित्वेन आह एतन्मतसंवादिनम् ।" [वि. २३१]

"मा मंस्थाः स्वमनीषिकयैवोच्यत इति, जैनागमोऽप्येवमित्यत आह-उपनिवन्धनं यतोऽस्य निग(र्ग)मस्तद्यथा-" इमा णं भंते " इत्यादि ।" [वि. ३५७]

सर्वनयानां जिनप्रवचनस्यैव निवन्धनत्वात् किमस्य निवन्धनमिति चेत्, उच्यते निवन्धनं चास्य " आया भंते नाणे अन्नाणे " इति स्वामी गौतमस्वामिना पृष्टः व्याकरोति-" गोयमा नाणे नियमा आता "......। [वि. ६१]

આ જ પ્રમાણે પરસમયસંબંધી વિચારો પણ તે તે મૂળ ગ્રંથોને આશ્રીને જ ગ્રંથકાર વર્ણવે છે. આ પ્રકારની નિરૂપણશૈલી તે તે વિચારોનાં મૂળ અને ક્રમિક વિકાસને શોધવા ઇચ્છતા સંશોધકોને અવશ્ય સહાયરૂપ થઇ પડશે.

કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યપ્રવર શ્રી**હેમચન્દ્ર**સૂરીશ્વરજી મહારાજે સિદ્ધહેમ ૨. ૨. ૩૯ સૂત્રની બૃહદ્વૃત્તિમાં अनु सिद्धसेनं कवयः, अनु मल्लवादिनं तार्किकाः, उपोमास्वातिं सग्रहीतारः, उप जिनभद्रक्षमाश्रमणं व्याख्यातारः । तस्मादन्ये हीना इत्यर्थः । આ સ્વરૂપના વર્ણનમાં ભગવાન **સિદ્ધસેનદિવાકરજી**ને તાર્કિકશ્રેષ્ઠ ન કહેતાં આચાર્ય શ્રીમલ્લવાદિજીને જ તાર્કિકશ્રેષ્ઠ કહ્યા છે, એ ધ્યાન ખેંચનારી બીના છે. બીજા સ્થળે પણ क्व सिद्धसेनस्तुतयो महार्थाः [अयोगव्यवच्छेदद्वात्रिंशिका श्लोक ३०] એ શબ્દોથી સ્તુતિકાર ભ૦ સિદ્ધસેનદિવાકરજીના કવિત્વનું જ સવિશેષ સૂચન કર્યું છે. ભગવાન ઉમાસ્વાતિ અને આગમધર શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણજીનું પ્રભુ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિજીએ કરેલું વર્ણન એટલું બધું યથાર્થ છે કે એમાં કોઇ પણ વિવાદને અવકાશ જ નથી. તો પછી ભ૦ **સિદ્ધસેનદિવાકર** જેવા પ્રસિદ્ધ દાર્શનિકને છોડીને ભ૦ **મલ્લવાદિ**ને પ્રભુ શ્રીહેમસૂરિએ શ્રેષ્ઠ તાર્કિક તરીકે વર્ણવ્યા છે, એ સ્વાભાવિક રીતે જ ધ્યાન ખેંચનારી હકીકત છે. વિચાર કરતાં એમ જણાય છે કે—જૈન પરંપરામાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલી ઘણી વિચારધારાઓ **સમ્મતિ**ને ઉપજીવીને છે તો પણ દરેક વાદોનું ક્રમશઃ વિશિષ્ય વ્યવસ્થિત રીતે તાર્કિક પ્રણાલિકાથી સૌ પ્રથમ ખંડન કરનાર હોય તો તે આ૦ શ્રી**મલ્લવાદી** જ છે. જેમણે ગ્રંથો રચ્યા નથી જેમના ગ્રંથો ઉપલબ્ધમાન નથી એવા પરવાદિવિજેતા

મહાપુરુષોની આમાં વાત નથી, પરંતુ ઉપલભ્યમાન ગ્રંથોમાં આવી શુદ્ધ તાર્કિકશૈલીથી વ્યવસ્થિત રીતે પરદર્શનોનું ખંડન કરનારો જો સૌપ્રથમ કોઈ ગ્રંથ હોય તો તે મલ્લવાદિ ક્ષમાશ્રમણનું નયચક્ર જ છે એમ કહેવું જરા પણ ખોટું નથી. દિવાકરજીના સમ્મતિની રચના તર્કપ્રધાન હોવા છતાં યે મુખ્યતયા આગમપ્રસિદ્ધ નયોનું જ વિવેચન કરનારી છે. એમાં જે અનેકાન્તની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે તે ત્યાર પછીના બધાય આચાર્યોની વિવેચનામાં મૂળાધાર થઈ ગઈ છે. ખુદ આ૦ શ્રીમલ્લવાદિએ પણ દિવાકરજીના સમ્મતિ ઉપર ટીકા રચી હતી, આમ છતાં યે બધાં પરદર્શનોનું વ્યવસ્થિત રીતે તાર્કિક શૈલીથી ખંડન કરનારો સૌપ્રથમ ગ્રંથ આ૦ શ્રીમલ્લવાદિનું નયચક્ર જ છે. આથી જ अनु मल्लवादिनं तार्किकाः આ પ્રમાણે આ૦ શ્રીહેમસૂરિજીએ કરેલું વર્ણન બરાબર વિચારપૂર્વક અને યથાર્થ જ છે. દુર્દૈવની વાત એટલી જ છે કે આ૦ શ્રીમલ્લવાદિનું ભાષ્ય સ્વતંત્રતયા નથી મળતું. જો એ ઉપલબ્ધ હોત તો આપણે એમના અદ્ભુત અને અપ્રતિમ તાર્કિકત્વનો સવિશેષ પરિચય કરી શકત. અત્યારે તો ટીકામાં આવતાં પ્રતીકો જ મુખ્ય આધાર છે.

ટીકા

ટીકાનું નામ ન્યાયાગમાનુસારિણી છે. इति नियमभङ्गो नवमोऽध्यायः श्रीमल्लवादिप्रणीतनयचक्रटीकायां न्यायागमानुसारिण्यां सिंहसूरि(र)गणिवादिक्षमाश्रमणदृब्धायां समाप्तः આ પ્રમાણે ગ્રંથમાં આવતા ઉલ્લેખથી જ આ નામ સ્પષ્ટ જણાય છે. ટીકાનું જેવું નામ છે તેવી જ બરાબર રચના છે. મલ્લવાદીએ જે જે વિષય ઉપર પોતાનું ભાષ્ય લખ્યું છે તે તે બધા જ વિષયોનું ગ્રંથકારે લંબાણ વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું છે. એટલે જે જે હકીકત આ૦ શ્રીમલ્લવાદીની સ્વપરસમયપારંગતતા સંબંધમાં જણાવી છે તે બધી જ ટીકાકારના સંબંધમાં પણ લાગુ પડે છે. ટીકાના નામ પ્રમાણે ટીકામાં જેમ દાર્શનિક ચર્ચાઓ છે તેમ આગમિક હકીકતો પણ ઘણી જ આવે છે. સામાન્ય રીતે દાર્શનિક ગ્રંથોમાં આગમિક નિરૂપણો બહુ જ વિરલ પ્રમાણમાં હોય છે, જ્યારે પ્રસ્તુત ટીકામાં ઘણાં સ્થળોએ દાર્શનિક ચર્ચા આગમિક વિચારોથી મિશ્ર છે. અનેક સ્થળોએ દાર્શનિક વિચારોની સાથે આધ્યાત્મિક વિચારોની એવી સુંદર યોજના કરેલી છે કે સુવર્ણમાં સુગંધનો જેમ યોગ થાય તેમ ગ્રંથમાં સુંદર યોગ જોવામાં આવે છે. આ આધ્યાત્મિક વાક્યરચના પણ એવી સુંદર હોય છે કે ચિત્તને આનંદથી ભરપૂર કરી દે છે. એક સ્થળે જણાવ્યું છે કે–" જે સંસારમાંથી મુક્ત થવાની વાત કરવામાં આવે છે તે સંસારને આત્માએ જાતે જ ઊભો કર્યો છે. જેમ કોઇ માણસ હીંચકા ઉપર બેસીને પોતે જ વેગથી હીંચકાને હલાવે છે અને પોતે જ તેમાં ભમે છે તે રીતે આત્મા પણ પોતે જ પ્રવૃત્તિ કરીને ચતુર્ગતિરૂપ સંસારને ગતિમાન કરે છે અને પછી પોતે જ તેમાં ભમે છે[1]." આર્થિક દૃષ્ટિએ

---

1. चैतन्यस्य रागादिविपरिणामाद् उपयोगस्वातन्त्र्येण बद्ध्वाऽऽत्मनाऽऽत्मानमस्वतन्त्रीकरोति । तेनैव च स्वयंकृतेन बन्धेनास्वातन्त्रीक्रियते मद्येनेव स्वयं पीतेन मद्यपः, स्वयं पूरितवेगया दोलयेव वा पुरुषो भ्रम्यते कर्मदोलया कर्मबन्धेन रूपादिमत्त्वनायनन्तश आपद्यते ॥

આમાં કાંઈ નવું છે એમ કહેવાનો આશય નથી, પણ શાબ્દિક દૃષ્ટિએ જોતાં હીંચકાનું જે સુંદર દૃષ્ટાંત આપવામાં આવ્યું છે તે તો ખૂબ જ ગમી જાય તેવું છે.

ટીકામાં આવતી કેટલીક આગમિક હકીકતો એવી છે કે ઉપલભ્યમાન આગમિક સાહિત્યમાં પણ અત્યારે ભાગ્યે જ જોવામાં આવે છે. આવા એક બે ઉદાહરણો આપું છું. આશા છે કે આગમરસિકોને એ ખૂબ જ ગમી જશે.

' योनिप्राभृतादिभ्यश्च अन्यथैव सर्वयोन्युत्पत्तयः । द्विविधा योनिर्योनिप्राभृतेऽभिहिता, सचित्ता अचित्ता च । तत्र सचित्तयोनिद्रव्याणि संयोज्य भूमौ निखाते दन्तरहितमनुष्यसर्पादिजात्युत्पत्तिः, अचित्तयोनिद्रव्ययोगे च यथाविधि सुवर्ण–रजतमुक्ताप्रवालाद्युत्पत्तिरिति । "
[पा० १२६]

" सुषमसुषमायां सुषमायां सुषमदुःषमायां च अत्रैव भारते क्षेत्रे देवलोकवद् (भावभेदाः) भवन्ति–प्रतनुक्रोध–मान–माया–लोभाः.......प्रजाः,.......स्वादु–सुरभिजला चतुरङ्गुलहरिततृणा निम्नोन्नतवर्जिता भूमिः । ......तथा दुःषमसुषमायां सुखदुःखसमत्वाद् भूयिष्ठसुखत्वाच्च मनुष्यलोकवद् भावभेदाः । दुःषमायाम् आहार–भय–मैथुन–परिग्रहसंज्ञाप्राचुर्याद् अधर्मैकर्मोन्मार्गप्रस्थानभूयिष्ठत्वाच्च तिर्यग्लोकवत् । दुःषमदुःषमायां नरकलोकवद् दुःखैकरसत्वात् । यथा कृत–त्रेता–द्वापर–कलियुगसंज्ञाविभागेषु व्याख्याविकल्पमात्रभेदेषु युगेषु ॥ " [पा० १३६]

" असजातीयेत्यादि यावद् अस्मान् प्रति भवन्तमि[ति ?]। अथावधारितार्था एते लघ्वाद(दि ? दयो ?) हेतवो गुर्वाद्यसजातीयलक्षणव्यावृत्तार्थविषयाः, ततस्तेषामसजातीयलक्षणव्यावृत्तार्थविषयतया विशेषहेतोः पक्षधर्मतैव मूलतस्तत्रास्मान् प्रति तावदपक्ष धर्मत्वम् । तद्यथा–' णिच्छयओ सव्व(व्व)लहुं 'ति गाथा ।

निष्कृष्य–अवधार्य चयतः—ज्ञानतः परमार्थनयतो वा सर्वथा लघु सर्वं वा लघु न विद्यते, तथा सर्वगुरु द्रव्यं परमाणुद्विप्रदेशा(द्य ?)संख्येयान्तानां केपाञ्चिद् अनन्तप्रदेशानां च स्कन्धानां शेषद्रव्याणां च अगुरुलघुत्वात्, ततः परम् आपेक्षिकलघुगुरुपरिणामित्वात् ।

व्यवहारनयेन तु युज्यते लघुत्वं गुरुत्वं वा, अन्योऽन्यस्माद् लघुर्गुरुर्वेति । वातं राति इति वातराः, बदरप्रमाण(णाः ?) बादरा वा स्कन्धाः स्थूला इत्यर्थः ।

' ण इतरेसु ' न(ने)तरेषु, प्रागुक्तपरमाण्वादिषु सूक्ष्मेष्वगुरुलघुत्वमेवेत्यर्थः ॥ १ ॥
अन्यतः गुरुतायामित्यादि । निरपेक्षैकान्तगुरुतायाम् पतदेव ' पतेत् ' पवन(पतन) क्रियमेव स्यात्, न तिष्ठेत् न ऊर्ध्वं गच्छेत्, गुरुत्वात् । " [पा० १८९]

આવા અનેક પાઠો છે. જો એનો પૃથક્ સંગ્રહ કરવામાં આવે તો એક નાની પુસ્તિકા થાય એટલા છે.

નયચક્રની અને આ. શ્રીમલ્લવાદિની જે વિશિષ્ટતા તથા મહત્તા ઉપર વર્ણવવામાં આવી છે તે બધું વર્ણન ટીકાના આધારે જ મુખ્યતયા હોઈ ટીકા અને ટીકાકારના સંબંધમાં પણ યથાયોગ લાગુ પડે:જ છે એટલે એની પુનરુક્તિ નથી કરતો.

ટીકાકાર.

इति नियमभङ्गो नाम नवमोऽध्यायः श्रीमल्लवादिप्रणीतनयचक्रटीकायां न्यायागमानुसारिण्यां सिंहसूरिगणिवादिक्षमाश्रमणदृब्धायां समाप्तः આ પ્રકારના નવમા આરાને અંતે આવતા સંધિવાક્યના આધારે ગ્રંથકારનું સિંહસૂરિ નામ જણાય છે. પરંતુ મારી સંભાવના છે કે અહીં શુદ્ધ શબ્દ सिंहसूर છે અને ટીકાકારનું સાચું નામ सिंहसूर જ હોવું જોઈએ. મારી આ સંભાવનાનો મુખ્ય આધાર તત્ત્વાર્થસૂત્રના ટીકાકાર આ૦ શ્રીસિદ્ધસેનગણિએ ટીકાને અંતે આપેલી નીચે મુજબની પ્રશસ્તિ છે.

आसीद् दिन्नगणि क्षमाश्रमणतां प्रापत् क्रमेणैव यो
विद्वत्सु प्रतिभागुणेन जयिना प्रख्यातकीर्तिर्भृशम् ।
वोढा शीलभरस्य सच्छ्रुतनिधिर्मोक्षार्थिनामग्रणी–
र्जज्वालामलमुच्चकैर्निजतपस्तेजोभिरव्याहतम् ॥ १ ॥

यत्र स्थितं प्रवचनं पुस्तकनिरपेक्षमक्षतं विमलम् ।
शिष्यगणसम्प्रदेयं जिनेन्द्रवक्त्राद् विनिष्क्रान्तम् ॥ २ ॥

तस्याभूत् परवादिनिर्जयपटुः सैंहीं दधच्छूरतां
नाम्ना व्यज्यत सिंहसूर इति च ज्ञाताखिलार्थागमः ।
शिष्यः शिष्टजनप्रियः प्रियहितव्याहारचेष्टाश्रयाद्
भव्यानां शरणं भवौघपतनक्लेशार्दितानां भुवि ॥ ३ ॥

निर्धूततमःसंहति–रखण्डमण्डलशशाङ्कसच्छाया ।
अद्यापि यस्य कीर्तिर्भ्रमति दिगन्तानविश्रान्ता ॥ ४ ॥

शिष्यस्तस्य बभूव राजि(ज ?)कशिरोरत्नप्रभाजालक–
व्यासङ्गाच्छुरितस्फुरन्नखमणिप्रोद्भासिपादद्वयः ।
भास्वामीति विजित्य नाम जगृहे यस्तेजसां सम्पदा
भास्वन्तं भवनिर्जयोद्यतमतिर्विद्वज्जनाग्रेसरः ॥ ५ ॥

મૂળ ઉત્થાન—બીજ કોઈ હોય તો તે પરમ સ્નેહી પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રીમાન્ પુણ્યવિજયજી મહારાજ સાહેબ જ છે. તેઓશ્રીની આજ્ઞા થઈ કે મારે **નયચક્ર** વિષે કંઈ પણ લખવું જ લખવું. આ તેમની આગ્રહ અને સ્નેહભરી પ્રેરણાને વશ થઈને જ આ લેખ લખવાનું બન્યું છે. એટલે લેખની જવાબદારી મારી હોવા છતાં પણ આનું સાચું કર્તૃત્વ હોય તો તે પુણ્યનામધેય **પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રીમાન્ પુણ્યવિજયજી મહારાજ સાહેબનું જ છે.**

અંતે એ જ પૂર્વે જણાવેલ વાતનું પુનરુચ્ચારણ કરું છું કેઃ—

શાસનદેવ ! અમારી અંતઃકરણથી અભ્યર્થના છે કે મલ્લવાદિ ભગવાનનું ભાષ્ય કોઈ પણ અજ્ઞાત સ્થળના જ્ઞાનભંડારમાં ગુપ્ત હોઈ લુપ્ત મનાતું હોય તો તેને સત્વર પ્રકાશમાં લાવીને વાદિપ્રભાવકના આ દર્શનપ્રભાવક ગ્રંથની સાંગોપાંગ વ્યવસ્થાનું પુણ્ય કાર્ય કરો.

॥ जयति स्याद्वादिप्रवचनम् ॥

સં. ૨૦૦૩ પોષ વદિ ૭
પુના સીટી

મુનિ જંબૂવિજય.

મહાન પુરૂષ શ્રી ગાંધીજીનો સ્વર્ગવાસ.

સમગ્ર પ્રજાની અહિંસાના પ્રેરક, ઉપાસક અને અહિંસાનો પયેગામ દેશોદેશ પહોંચાડનાર, સત્યના હિમાયતિ, બ્રહ્મચર્યના પાલક દેશની આઝાદીના સર્જનહાર, જેની દુનીયામાં, એક મહાન પુરૂષ તરીકે ગણના થયેલ એવા મહાન્ નરનું તા. ૩૦-૧-૧૯૪૮ શુક્રવારના રોજ કરૂણ અવસાન થયેલું છે, જેને માટે એક સરખો પૂજ્યભાવ ધરાવનાર સમગ્ર પ્રજાને તેથી મહાન ખોટ પડી છે. સેંકડો કે હજારો વર્ષે આવા પુરૂષો દેશમાં જ્યારે પ્રજા પરતંત્રતાની બેડીમાં જકડાઈ અનેક દુઃખો અનુભવતી હોય છે ત્યારે કુદરતના નિયમ પ્રમાણે જન્મે છે અને તેને હાથે દેશનો ઉદ્ધાર થાય છે તે જોઇ વિદાય લે છે, તેમ આમાં તેવો ભાવિનો સંકેત હશે મૃત્યુને કોઇ રોકી શકતું નથી એક સમયની પણ વધઘટ થતી નથી પણ આવા દેશ ઉદ્ધારક મહાન્ પુરૂષનું આવું કરૂણ મૃત્યુ થાય તે પ્રજાને અતિ દુઃખદાયક બને છે. મહાત્મા ગાંધીજી ભારતવર્ષની નૂતન સંસ્કૃતિના પ્રણેતા, ઘડનાર ચાલીશ કરોડ માનવીના ઉદ્ધારને ખાતર પોતાના જીવનનું બલિદાન આપી એ મહાન પુરૂષ આજે અમર થયા છે. તેમની ભવ્ય શ્મશાન યાત્રા ભૂતકાળમાં કોઇપણ દેશના ઉદ્ધારકની થઇ હોય તેમ ઇતિહાસમાં જણાયું નથી. અહિંસાના હિમાયતિ, દેશ ઉદ્ધારક અને દેશને સ્વતંત્ર અપાવનાર તે મહાન વ્યક્તિનું ભારત વર્ષના ઇતિહાસમાં સુવર્ણ અક્ષરોથી વરસોના વર્ષ સુધી નામ પૂજ્યભાવ સાથે જળવાઈ રહેશે

હવે આપણે તેમણે મુકેલા આદર્શોને અમલમા મુકી આવેલી સ્વતંત્રતા જાળવી રાખી પ્રાણી માત્ર પરની અહિંસા (મન, વચન અને કાયાથી) ટકાવી રાખીયે જેથી ભવિષ્યમા દેશ પ્રજા સુખી, નિરોગી, સમૃદ્ધિવાન થાય તે માટે તેમજ એ મહા પુરૂષને અખંડ અનંતિ શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ તે માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીયે છીયે.

અમદાવાદના નગરશેઠ શ્રીકસ્તુરભાઇ મણિભાઇનો સ્વર્ગવાસ

તા. ૨૮-૧-૪૮ બુધવારના રોજ થોડો વખત માંદગી ભોગવી શ્રીકસ્તુરભાઇ શેઠ અઠ્ઠાવન વર્ષની વયે પંચત્વ પામ્યા છે. શુમારે પાંચ સૈકા અને વંશપરંપરા (સાત પેઢી)થી ચાલતી આવતી નગરશેઠાઇ તેમને પણ વરેલી હતી. શેઠ સાહેબે જૈનસમાજની ઘણી કિંમત સેવાઓ-શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીનું બંધારણ સને ૧૯૪૨માં ઘડાયું હતું ત્યારે, પેઢીના એક કેશને અંગે વિલાયત ગયા હતા. શ્રીશત્રુંજય તીર્થના રખોપાના કેશમાં તેઓશ્રી કુનેહ રીતે દોરવણી આપી હતી. સમેત્તશિખર પહાડ ખરીદવામાં, અખીલ ભારતવર્ષિય મુનિસંમેલન મળ્યું, સફળ થયું તેમાં, મુખ્ય ભાગ તેઓશ્રીનો હતો. જૈન કોમના મુખ્ય આગેવાન તરીકે પોતાને છાજતી રીતે અનેક સેવાઓ આપી હતી. તેઓશ્રીના સ્વર્ગવાસથી સકલસંઘને એક મહાન નાયકની ખોટ પડી છે. સ્વર્ગવાસી તે આત્માને અખંડ, અનંત શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ એમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીયે છીએ.

શેઠ નાગરદાસ પુરૂષોત્તમદાસનો સ્વર્ગવાસ

શ્રીયુત શેઠ નાગરદાસ પુરુષોત્તમદાસ રાણપુરનિવાસી થોડા વખતની બિમારી ભોગવી તા. ૨૧-૨-૧૯૪૮ ના રોજ ૮૪ વર્ષની વૃદ્ધવયે પોતાના નિવાસસ્થાન રાણપુરમાં પંચત્વ પામ્યા છે. બાલ્યાવસ્થાથી સ્વશક્તિ બળે સાંસારિક વ્યાપારમાં સિંગાપુર જેવા દૂર દેશાવરમાં જઇ વાણિજ્ય કુશળતાવડે ઘણા વર્ષો રહી સારી લક્ષ્મી સંપાદન કરી હતી, અને પ્રૌઢાવસ્થાની શરૂઆત થતાં આત્મકલ્યાણ સાધવાની દૃષ્ટિએ દેશમાં આવી દેવ, ગુરુ, ધર્મની ઉપાસના કરવા લાગ્યા હતા. સ્વોપાર્જિત તે દ્રવ્યનો તીર્થયાત્રા, પ્રતિષ્ઠા, જીવદયા કેળવની વગેરે અનેક ધાર્મિક કાર્યોમાં સદ્વ્યય કરી મનુષ્ય જન્મનું સાર્થક કરી રહ્યા હતાં. સભામાં પણ જ્ઞાનોદ્ધાર માટે એક સારી રકમ આપી સાથે પેટ્રન પદ સ્વીકાર્યું હતું. શારીરિક શક્તિ ઘટતાં કેટલાક વખતથી પોતાના નિવૃત્તિ નિવાસમાં રહેવા લાગ્યા હતા. મૃત્યુ એતો કર્માધિન-કુદરતી નિયમ છે તેને કોઇ અટકાવી શકતું નથી. શેઠશ્રી નાગરદાસભાઇ માયાળુ, મિલનસાર, સરલહૃદયી અને શ્રદ્ધાવંત પુરુષ હતા. તેમના સ્વર્ગવાસથી સભાને એક ધર્મી પુરુષની ખોટ પડી છે તેમના પવિત્ર આત્માને અખંડ અનંત શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ તેમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

આ માસમાં નવા થયેલા માનવંતા સભાસદો.

૧	શ્રી વર્દ્ધમાન જૈન તત્ત્વ પ્રચારક વિદ્યાલય હા. શાહ ગુલાબચંદજી વનાજી	(૧)	લાઇફ મેમ્બર	શિવગંજ
૨	શેઠ છોટાલાલ વીરચંદ	(૧)	,,	મીયાંગામ
૩	શેઠ ચુનીલાલ નગીનદાસ જીવણજી	(૧)	,,	નવસારી
૪	,, ચીમનલાલ હંસરાજ	(૧)	,,	પ્રભાસપાટણ
૫	,, પ્રાણલાલ કીરચંદ સુંદરજી	(૧)	,,	અમૃતસર
૬	શાહ ચુનીલાલ ઉમેદચંદ	(૧)	,,	જોરાવરનગર
૭	,, કેશવલાલ મંગળચંદ	(૧)	,,	મુંબઇ
૮	,, કેશવલાલ ફીલાચંદ	(૧)	,,	,,
૯	વહોરા મંગળદાસ નરશીદાસ	(૧)	,,	જોરાવરનગર
૧૦	શ્રી ડહેલાનો જૈન ઉપાશ્રય હા. શેઠ પન્નાલાલ ઉમાભાઇ	(૧)	,,	અમદાવાદ
૧૧	શ્રી ઉજમબાઇની ધર્મશાળા હા. શેઠ કેશવલાલ દલસુખભાઇ	(૧)	,,	,,
૧૨	શ્રી સોમચંદ ડી. શાહ	(૧)	,,	પાલીતાણા
૧૩	શેઠ હરકીશનદાસ કેશવજી માણેકચંદ	(૧)	,,	શાંતાક્રુઝ
૧૪	શાહ લક્ષ્મીચંદ દામજી	(૧)	,,	મુંબઇ

બીજા વર્ગમાંથી પ્રથમ વર્ગમાં આ માસમાં વધારે થયેલા માનવંતા લાઇફ મેમ્બરો

૧ ભાવસાર કેશવલાલ જીવરાજ — ભાવનગર.

---

૧ હવે પછીના બે ભેટનાં અપૂર્વ ગ્રંથો

શ્રી વસુદેવ હિંડી (અનુવાદ) કિંમત રૂા ૧૨-૮-૦ શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર સચિત્ર કિંમત રૂા. ૭-૮-૦ મળી રૂા. ૨૦) વીશની કિંમતના બે ઉત્તમ અપૂર્વ સાહિત્યના ગ્રંથો પેટ્રન સાહેબો તથા પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરોને (બહારગામ નિવાસીને) પોસ્ટેજ પુરતા રૂા. ૧-૬-૦ નાં વી. પી. થી મોકલવાનું કાર્ય પૂર્ણ થયું છે, હવે પછી છપાતાં ૧ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર તથા શ્રી નળ દમયંતી ચરિત્ર સચિત્ર મ્હોટા પુસ્તકો ભેટ આપવામાં આવશે.

ભેટના બે ગ્રંથો.

શ્રી વસુદેવ હિંડી તથા શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર (રૂા. ૨૦) ની કિંમતના બે ગ્રંથો અમારા માનવંતા પેટ્રન સાહેબો અને પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરોને પોસ્ટેજ પુરતા વી. પી. થી મોકલી આપ્યા છે. બહારગામના જે મમ્બરો સાહેબને ન મળ્યા હોય તેમણે અમોને લખી જણાવવું.

બીજા વર્ગના લાઇફ મેમ્બરોને સુચના.

બહારગામના મેમ્બર સાહેબોએ પણ ન મળ્યા હોય તેઓશ્રીએ ધારા પ્રમાણે ભેટ મંગાવી લેવા નમ્ર સુચના છે. અને સ્થાનિક સભ્યોએ સભાએથી લઇ જવા સુચના છે.

Reg. No. B. 314

નવા થનારા સભાસદોને નમ્ર સુચના.

ફાગણ વદી ૩૦ સુધીમાં રૂા. ૧૦૧) એકસો એક આપી **નવા થનાર** પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરોને, તેમજ હાલ **બીજા વર્ગમાં** જે લાઇફ મેમ્બરો છે તે બંધુઓ **ઉપરની મુદત સુધીમાં રૂા. ૫૦) વધારે આપી પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરો થશે** તેમને, ઉપર પ્રમાણેના રૂા. વીશની કિંમતનાં બંને ગ્રંથો ધારા પ્રમાણે ભેટ આપવામાં આવશે, અને તે પછી છપાતાં દરેક સભાના ગ્રંથો પોસ્ટેજ પૂરતાં વી. પી. થી ભેટ મળશે. પણ ફાગણ માસ પછી બીજા વર્ગમાંથી પહેલાં વર્ગમાં લેવાનું બંધ થવા સંભવ છે.

અમારૂં સાહિત્ય પ્રકાશન.

૧. શ્રી કથારત્નકોશ. ૨. શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર. ૩. નળદમયંતી ચરિત્ર.

(છપાય છે.)

અમારૂં નવું પ્રકાશન.

શ્રી દ્વાદશાર નયચક્રસાર-ગ્રંથ (મૂળ ટીકા સાથે)

(યોજનામાં)

તાર્કિક શિરોમણિ, નયવાદપારંગતવાદીપ્રભાવક **આચાર્યશ્રી મલ્લવાદિ** ક્ષમાશ્રમણ વિરચિત મૂળ અને ટીકાના પ્રણેતા સમર્થ તાર્કિક આચાર્યશ્રી સિંહસૂરગણિ ક્ષમાશ્રમણ એકંદરે સ્વપર વાઙ્મય વિષયક પાંડિત્યના ક્ષેત્રમાં કેવું વિશાલ પ્રભુત્વ ધરાવતા હતા ? તે આ અપૂર્વ ગ્રંથ બતાવે છે; તેમજ આ ગ્રંથના પ્રકાશનથી વિદ્યમાન-અવિદ્યમાન ભારતીય આર્યદાર્શનિક સાહિત્ય અને તેને લગતા ઇતિહાસ ઉપર વિશિષ્ટ પ્રકારે પ્રકાશ પાડતો આ નયનો અઢારહજાર શ્લોક પ્રમાણ અપૂર્વ ગ્રંથ છે. કે જે વિદ્વાનો, સાહિત્યક્ષેત્રમાં રસ ધરાવનાર આમજનતાને પણ રસપ્રદ બનશે. આ માસિકમાં આવતી લેખમાળા અને વિશિષ્ટ સંશોધન અને સંપાદનને લગતો સર્વ વિભાગ શાન્તમૂર્તિ આચાર્ય ભગવાન **શ્રી સિદ્ધિસૂરિશ્વરજી**ના વિદ્વાન શિષ્ય આચાર્યશ્રી વિજયમેઘસૂરીશ્વરજીના મહાનુભાવ શિષ્ય શ્રી ભુવનવિજયજીના વિદ્વાન શિષ્ય મુનિવરશ્રી જંબુવિજયજી મહારાજે આ સભા ઉપર કૃપા કરી તે ભાર સ્વીકારી લીધો છે. આ અંકમાં તેમજ હવે પછીના માસિકમાં તે માટેના લેખો વાંચવા જૈન બંધુઓ બ્હેનોને નમ્ર સુચના છે. જેમ બને તેમ વેળાસર અમારા તરફથી છપાવવાનું કામ શરૂ થશે.

૨ શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ ચરિત્ર. ૩ શ્રી સુમતિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર ભાષાંતરો થાય છે. આર્થિક સહાયની અપેક્ષા છે.

૨ શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર—શ્રી અજિતપ્રભસૂરિકૃત.

મૂળ ઉપરથી ગુજરાતી ભાષાંતર સુંદર-સરલ-વિવિધ રંગોના સુંદર ચિત્રો સાથે, ઉંચા કાગળો ઉપ, સુંદર ગુજરાતી ટાઇપમાં છપાઇ ગયો છે, પાકા બાઇન્ડીંગથી અલંકૃત થયેલ છે. દેવાધિદેવ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુના દરેક ભવોનું અપૂર્વ સ્વરૂપ, અનેક બીજી અંતર્ગત કથાઓ, બાર વ્રત અને બીજા વિષયો ઉપરની દેશના, અનુકંપા(જીવદયા)નું અદ્દભૂત, અપૂર્વ, અનુપમ વૃત્તાંત આ ચરિત્રમાં આવેલ છે જે મનન કરવા જેવું છે. કીંમત રૂા. ૭-૮-૦ (પોસ્ટેજ જુદું)

મુદ્રક : શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઇ : શ્રી મહોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : દાણાપીઠ-ભાવનગર.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

પુસ્તક ૪૫ મું.

આત્મ સં. ૫૨

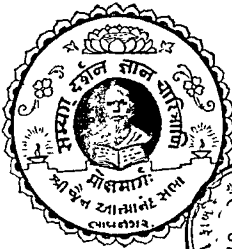
અંક ૮ મો

ફાગણ : એપ્રીલ

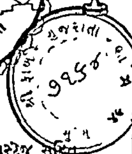

વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ સહિત

પ્રકાશક—

— : શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર : —

અ નુ ક્ર મ ણિ કા.

આ માસમાં નવા થયેલા માનવંતા સભાસદો.

૧.	શેઠ રમણલાલભાઇ દલસુખભાઇ ખંભાતવાળા	પેટ્રન સાહેબ	મુંબઇ
૨.	શેઠશ્રી હીરાલાલ અમૃતલાલ	,,	ભાવનગર
૩.	શાહ પુરુષોતમદાસ વીરપાળ	(૧) લાઇફ મેમ્બર	જોરાવરનગર
૪.	શેઠ કરમચંદ જૈન પૌષધશાળા	(૧) ,,	મુંબઇ
૫.	શ્રી અમૃતવિજયજી જૈન પાઠશાળા હાઃ ડૉ. વલ્લભદાસ નેણશીભાઇ	(૧) ,,	મોરબી
૬.	શેઠ ભુપતરાય પ્રેમચંદ ત્રિભુવનદાસ	(૧) ,,	ભાવનગર

બીજા વર્ગમાંથી પ્રથમ વર્ગમાં આ માસમાં વધારે થયેલા માનવંતા લાઇફ મેમ્બરો

૧. શાહ સોમચંદ મંગળદાસ
૨. શાહ અરવિંદરાય પોપટલાલ
૩. દલાલ ઘેલાભાઇ અમરચંદ
૪. શેઠ ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઇ
૫. શાહ ચુનીલાલ ચત્રભુજ B. A. LL. B.
૬. શ્રી વીર વિદ્યોત્તેજક સભા લાયબ્રેરી
૭. શ્રી વિજાપુર જૈન વિદ્યાશાળા
૮. શાહ હરગોવિંદદાસ રામજીભાઇ
૯. શાહ જયંતિલાલ વિઠ્ઠલદાસ
૧૦. શાહ દીપચંદ જસરાજ
૧૧. ભાવસાર નેમચંદ છગનલાલ ટીમાણીયા
૧૨. શાહ લલ્લુભાઇ દેવચંદ
૧૩. શાહ છોટાલાલ મગનલાલ
૧૪. શાહ વ્રજલાલ મગનલાલ

શેઠશ્રી રમણલાલભાઈ દલસુખભાઈનો જીવન પરિચય.

રળીયામણી ગુજરાતમાં ખંભાત શહેર પૂર્વકાળમાં વહાણવટું અને વ્યાપાર-વાણિજ્યનું કેન્દ્ર (એશીયા-યુરોપના અનેક દેશો સાથે અનેક જાતના વ્યાપારોના માલની આવકજાવક કરતું) એક પ્રખ્યાત સુંદર બંદર હતું. ગુર્જરનરેશ ભીમદેવના વખતમાં બીજા નંબરની રાજ્યધાની અને ગુજરાતનું મુખ્ય બંદર અને સુવિખ્યાત શહેર હતું. અલૌકિક ચમત્કારિક અને પ્રભાવશાળી શ્રી સ્થંભન પાર્શ્વનાથ પ્રભુના પ્રાસાદવડે તીર્થસ્થાન, જૈન

આમંત્રણ પત્રિકા.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી(આત્મારામજી)મહારાજની (જન્મ) જયન્તી.

મહોત્સવ.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી આત્મારામજી મહારાજની જયન્તી મહોત્સવ શ્રી સિદ્ધાચળજી તીર્થ ઉપર ચૈત્ર શુદ ૧ તા. ૧૦-૪-૪૮ ને શનિવારના રોજ રાધનપુરનિવાસી શેઠ શ્રી **સકરચંદભાઈ મોતીલાલ મૂળજી** તરફથી મળેલી આર્થિક સહાયવડે આ સભા તરફથી ઉજવવાનો હોવાથી, દરવર્ષ મુજબ શ્રી સિદ્ધાચળજી ઉપર સવારના શ્રી આદીશ્વર ભગવાનની મોટી ટૂંકમાં જ્યાં પૂજ્ય ગુરુદેવની મૂર્તિ બિરાજમાન છે, તે સ્થળે પૂજા ભણાવવામાં આવશે, તેમજ શ્રી આદિનાથ પ્રભુ તથા ગુરુદેવની સુંદર આંગી રચાવવા વગેરે કાર્યોથી દેવગુરુભક્તિ કરવામાં આવશે અને બપોરના ત્રણ વાગે સભાસદ બંધુઓનું સ્વામીવાત્સલ્ય કરવામાં આવશે. ફાગણ વદી અમાસ શુક્રવારના રોજ બપોરની ટ્રેનમાં પાલીતાણા જવાનું છે જેથી આપ સર્વે સભાસદ બંધુઓને પધારવા આમંત્રણ છે.

લી૦ સેવકો,

ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ
શાહ વિઠ્ઠલદાસ મૂળચંદ
શેઠ જાદવજી અવેરભાઈ
સેક્રેટરીઓ,-શ્રી જૈન આત્માનંદ—સભા.

પણ કરે છે.

જૈન નરરત્ન શેઠશ્રી રમણલાલભાઇ આ સભાની કાર્યવાહી, દેવ, ગુરુ, જ્ઞાન-ભક્તિ, સુંદર પ્રાચીન સાહિત્યોદ્ધારના વગેરે કાર્યો જાણી આ સભાના માનવંતા પેટ્રનનું પદ સ્વીકારે તે પણ સભાની પ્રતિષ્ઠામાં વૃદ્ધિ થતાં એક ગૌરવનો વિષય હોઇ સભા પોતાનો આનંદ વ્યક્ત કરે છે. છેવટે શેઠ રમણલાલભાઈ દીર્ઘાયુ થઈ દેવ, ગુરુ, ધર્મની ભક્તિ સાથે આધ્યાત્મિક, શારીરિક, આર્થિક લક્ષ્મી વધારે વધારે મેળવે તેમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીયે છીયે.

આ સભાના માનવંતા પેટ્રન—

શેઠશ્રી હીરાલાલ અમૃતલાલ શાહ બી. એ. ભાવનગર અને મુંબઈ.

શ્રી મહોદય પ્રેસ—ભાવનગર.

શેઠશ્રી હીરાલાલ અમૃતલાલનો જીવન પરિચય.

શેઠ પુરુષોત્તમદાસ હેમજી જેઓ શહેર ભાવનગરમાં જૈન સંઘમાં એક અગ્રગણ્ય પુરુષ અને પરમાત્માની પૂજા અને ભક્તિ માટે અનન્ય પ્રેમ ધરાવનાર શ્રાવક કુલ ભૂષણ પુરુષ હતા. તેવા શ્રદ્ધાળુ પુરુષના સુપૌત્ર તરીકે શ્રીયુત હીરાલાલભાઈનો જન્મ થયો હતો. ભાઈશ્રી હીરાલાલને ઉત્તમ સંસ્કાર, લક્ષ્મી અને શ્રદ્ધા વારસામાં મળ્યા હતા. તેટલું જ નહિ પરંતુ સરસ્વતી અને લક્ષ્મીનો સુમેળ પણ જીવનમાં સાથે જ પ્રાપ્ત થયો હતો.

પિતાશ્રી અમૃતલાલભાઈને દેવભકિત, સ્વામીભક્તિ પણ જીવનમાં સાથે પ્રાપ્ત થઈ હતી. અને મુંબઈ શહેરમાં 'એક નિષ્ણાત કાપડના વ્યાપારી તરીકે પ્રસિદ્ધ થતાં વ્યાપાર અને લક્ષ્મીનો સુયોગ સાંપડ્યો હતો. ભાઈ હીરાલાલે વ્યાપાર વાણિજ્યમાં પિતાની નિશ્રાયે નિષ્ણાતપણું પ્રાપ્ત કરી, કાપડના વ્યાપારની વૃદ્ધિ સાથે શહેર મુંબઈમાં "વસંત વિજય" મીલ ઉભી કરી ઉદ્યોગપતિ પણ થયા છે. પિતામહની દેવ ભક્તિના પ્રતિક તરીકે ભાવનગરથી છ માઈલ પર વરતેજ ગામમાં શ્રી સંભવનાથ જિનેશ્વરનું સુંદર મંદિર બંધાવેલ છે જે આજે તીર્થરૂપ ગણાય છે. તથા પૂજ્ય પિતાશ્રીની ઈચ્છા મુજબ યાત્રાળુઓને રાહત તરીકે અત્રે સ્ટેશન ઉપર સુંદર ધર્મશાળા બનાવી તે વગેરેનો વહીવટ પણ યોગ્ય રીતે ભાઈ હીરાલાલ કરી રહ્યા છે.

ભાઈશ્રી હીરાલાલ બી. એ. થએલા હોઈ શિક્ષણ પ્રેમી હોવાથી અત્રે દક્ષિણામૂર્તિ ભવનમાં, બાલમંદિર તથા દાદાસાહેબ જૈન બોર્ડીંગમાં, શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયમાં તેમજ સાર્વજનિક કાર્યો સારનાથના બુદ્ધમંદિરમાં, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ વગેરેમાં પણ યોગ્ય સખાવતો કરી છે. તેઓ જ્યોતિષ શાસ્ત્ર અને પ્રાચીન શોધખોળ એ તેમનાં જીવનનાં પ્રિય વિષયો છે. પોતાના પુત્રો, પુત્રીઓને પણ સારી કેલવણી આપી છે. ભાઈ હીરાલાલ કુશલ વ્યાપારી, ઉદ્યોગપતિ સાથે એક વિચારક અને સારા અભ્યાસી પણ છે, તેવા એક પુરુષ આ સભાના પેટ્રન થતાં સભાની પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવની વૃદ્ધિ થયેલી ગણાય છે.

ભાઈશ્રી હીરાલાલ દીર્ઘાયુ થઈ આત્મિક, આર્થિક, શારીરિક લક્ષ્મી વિશેષ વિશેષ પ્રાપ્ત કરે તેમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૪. | ફાગણ. | પુસ્તક ૪૫ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૪. | :: તા. ૧ લી એપ્રીલ ૧૯૪૮ :: | અંક ૮ મો

आचार्य श्रीमद्विजयवल्लभसूरिजी महाराजरचित-

પ્રભુ મહાવીરસ્વામી સ્તવન

(રાગ માલકોશ)

પ્રભુ વીર જિનંદ દયાલ લાલ, મુજ નજરે ભાલ મે હોવું નિહાલ,
કાલ અનંત ગયો મુજ સ્વામી, લાલ ન મિલિયો અંતરજામી;
કર કરુણા મુજ નજર નિહાલ ॥ પ્ર૦ ॥ (૧)

એકેન્દ્રિ બેઇન્દ્રિ ભમિયો, તેઇન્દ્રિ ચઉરિન્દ્રિ રૂલિયો,
જહાં હુવો મે હાલ બેહાલ ॥ પ્ર૦ ॥ (૨)

પુણ્ય ઉદય પંચેન્દ્રિ પાયો, મિથ્યાત્વમે સમય ગુમાયો,
કીનો નહી જરા તુમરો ખ્યાલ ॥ પ્ર૦ ॥ (૩)

જિમ તિમ કરી ગુરુદેવ પિછાણ્યો, ધરમારાધન મે ચિત્ત આણ્યો,
કીજે સહાય કિંચિત કૃપાલ ॥ પ્ર૦ ॥ (૪)

સ્વધર્મે નિધનં શ્રેય જાણે, ભયાવહ પરધર્મ કો માને,
તૂટે તબ સબ કર્મજાલ ॥ પ્ર૦ ॥ (૫)

આતમ લક્ષ્મી હર્ષ મનાવે, પર ઘર છોર નિજ ઘરમે આવે,
લેવે વલ્લભ નિજ લાલ સંભાલ ॥ પ્ર૦ ॥ (૬)

॥ जयन्तु वीतरागाः ॥

વિશેષાવશ્યકમહાભાષ્યસ્વોપજ્ઞ ટીકાનું અસ્તિત્વ.

આજના લેખનું મંગળસ્વરૂપ શીર્ષક વાંચીને માત્ર જૈન જગત જ નહિ, કિન્તુ **વિશેષાવશ્યક મહાભાષ્ય** ગ્રંથનું ગૌરવ સમજનાર જૈનેતર જગત પણ આનંદમગ્ન થશે, એમાં લેશ પણ શંકાને સ્થાન નથી. આજ પર્યંત ભગવાન્ શ્રીજિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણકૃત વિશેષાવશ્યક મહાભાષ્ય ઉપરની સ્વોપજ્ઞ ટીકા નષ્ટ થયાની જ માન્યતા પ્રચલિત હતી, પરંતુ તપાસને પરિણામે એ ગ્રંથની સ્વોપજ્ઞ ટીકા વિદ્યમાન છે અને એને જોવા આપણે સૌ નસીબદાર છીએ એ પ્રસ્તુત લેખથી દરેકને ખાત્રી થશે. સાથે સાથે એ જાણીને દરેકને દિલગીરી પણ થશે કે–પ્રસ્તુત ટીકાને છઠ્ઠા ગણધરની વક્તવ્યતા સુધી પહોંચાડીને ભગવાન્ શ્રીજિનભદ્રગણિ સ્વર્ગવાસી થઈ ગયા છે; છતાં ય આપણું પરમ સૌભાગ્ય છે કે એ અપૂર્ણ ટીકાને **શ્રીકોટ્ટાર્યવાદિ ગણિ મહત્તર** મહારાજે પૂર્ણ કરી છે.

પ્રસ્તુત સ્વોપજ્ઞ ટીકાની શરૂઆતમાં શ્રીક્ષમાશ્રમણ ભગવાને મંગલાચરણ કે અવતરણ આદિ જેવો કશો ય ઉલ્લેખ કર્યો નથી તેમજ તેઓશ્રી પોતાની ટીકાને રચતાં એકાએક સ્વર્ગવાસી થએલ હોવાથી પ્રશસ્તિ કે પુષ્પિકા જેવો ઉલ્લેખ પણ આપણને મળી શકે તેમ નથી. અસ્તુ, સૌ પહેલાં આપણે ક્ષમાશ્રમણકૃત સ્વોપજ્ઞ ટીકાનો પ્રારંભનો અંશ જોઈએ.

॥ ई० ॥ ॐ नमो वीतरागाय ॥

कयपवयप्पणामो वुच्छं चरणगुणसंगहं सयलं ।
आवस्सयाणुओगं गुरूवएसाणुसारेणं ॥ १ ॥

प्रोच्यन्ते ह्यनेन जीवादयः अस्मिन्निति वा प्रवचनम् । अथवा प्रगतं प्रधानं शस्तमादौ वा वचनं द्वादशांगम् । अथवा प्रवक्तीति प्रवचनम् । तदुपयोगानन्यत्वाद्वा संघः प्रवचनम् । प्रणमनं प्रणामः पूजेत्यर्थः, कृतः प्रवचनप्रणामोऽनेन कृतप्रवचनप्रणामः । 'वोच्छं' वक्ष्ये । चर्यते तदिति चरणं चारित्रम् गुणाः मूलोत्तरगुणाः चरणगुणाः । अथवा चरणं चारित्रम् गुणग्रहणात् सम्यग्दर्शनज्ञाने । तेषां संग्रहणं संग्रहः । सह कलाभिः सकलः संपूर्ण इत्यर्थः । अस्ति ह्येतद्–देशगृहीतत्वाद् वे(वि)कलोऽपि संग्रहः, अयं तु समस्तग्राहित्वात् सकलः । कथम् ? सामायिके एव द्वादशांगार्थपरिसमाप्तेः । वक्ष्यते च—"सामाइयं तु तिविहं सम्म सुयं तहा चरित्तं च ।" इत्यादि । किं च सम्यग्दर्शनादित्रयेण न संगृहीतम् ? अतः सकल इति । तम् चरणगुणसंगहं सयलं । कश्चासौ ? आवश्यकानुयोगः । अवश्यक्रियानुष्ठानादौ आवश्यकम्, अनुयोजनमनुयोगः अर्थव्याख्यानमित्यर्थः, आवश्यकस्यानुयोगः आवश्यकानुयोगः तम् आवश्यकानुयोगम् । गृणंति शास्त्रार्थमिति गुरवः, ब्रुवन्तीत्यर्थः, ते पुनराचार्याः अर्हदादयो वा, तदुपदेशः तदाज्ञा गुरूपदेशानुसारः, गुरूपदेशानुवृत्तिरित्यर्थः, तया गुरूपदेशानुवृत्त्या गुरूपदेशानुसारेणेति ॥ तस्स फल० गाहा ॥

[प्रवर्त्तक प्रति पत्र १]

ઉપર કહેવાઇ જ ગયું છે કે ભગવાન શ્રીજિનભદ્ર ક્ષમાશ્રમણ, ટીકાની રચના કરતાં એકાએક સ્વર્ગવાસી થઇ ગયા છે; એટલે તેનો ઉપસંહાર, પુષ્પિકા કે પ્રશસ્તિ આપણને મળી શકે તેમ નથી. આ સ્થિતિમાં પ્રસ્તુત ટીકાના રચયિતા ભગવાન શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ છે કે હતા એ હકીકત આપણને તેમના પોતાના શબ્દોમાં મળી શકે તેમ નથી, પરંતુ એ હકીકત આપણને ઉપરોક્ત ટીકાને પૂર્ણ કરવાનું મહાન પુણ્ય કાર્ય કરનાર ભગવાન **શ્રીકોટ્ટાર્યવાદિગણિ મહત્તરના** ટીકાનુસંધાનના પ્રારંભિક અંશમાંથી મળી શકે છે, જે અંશ આ નીચે આપવામાં આવે છે—

ण ह वइ० गाहा ॥ सौम्य ! "न ह वै [स]शरीरस्य प्रियाप्रिययोरपहतिरस्ति, अशरीरं वाव सन्तं प्रियाप्रिये न स्पृशतः" इत्येषां च वेदपदानां न वाक्यार्थमवबुध्यते भवान् अतः संशेते किमिह बन्धमोक्षौ स्यातां न वेति । न चेह संशयोऽनुरूपस्ते, यतो निष्पष्टमेवेदमुच्यते-सशरीरस्येति । बाह्याध्यात्मिकानादिशरीरसंतानमयो बन्धः । तथाऽशरीरं वाव सन्तमित्यशेषशरीरापगमस्वभावो मोक्ष इति ॥ छिण्णम्मि० गाहा ॥

निर्माप्य षष्ठगणधरवक्तव्यं किल दिवंगताः पूज्याः ।
अनुयोगमार्यदेशिक(?) जिनभद्रगणिक्षमाश्रमणाः ॥ छ ॥
तानेव च प्रणिपत्यातः परमवि(व ?)शिष्टविवरणं क्रियते ।
कोट्टार्यवादिगणिना मन्दधिया शक्तिमनपेक्ष्य ॥ १ ॥
संघटनमात्रमेतत् स्थूलकमतिसूक्ष्मविवरणपदस्य ।
शिवभक्त्युपहृतलुब्धकनेत्रवदिदमननुरूपमपि ॥ २ ॥
सुमतिस्वमतिस्मरणादर्शे(?)परानुवचनोपयोगवेलायाम् ॥
मद्वदुपयुज्यते चेद्, गृह्णन्त्वलभा(सा)स्ततोऽन्येऽपि ॥ ३ ॥

अथ सप्तमस्य भगवतो गणधरस्य वक्तव्यतानिरूपणसम्बन्धनाय गाथाप्रपंचः—ते पव्वइए सोउं० । आभट्ठो य० । किं मण्णे अत्थि देवा० । तं मण्णसि णेरयिता० । सच्छंदचारिणो पुण० । हे मौर्यपुत्र ! आयुष्मन् काश्यप ! त्वं मन्यसे-नारकाः संक्लिष्टासुरपरमाधार्मिकायत्ततया कर्मवशतया परतन्त्रत्वात् स्वयं च दुःखसंप्रतप्तत्वाद् इहाऽऽगन्तुमशक्ताः, अस्माकमप्यनेन शरीरेण तत्र गन्तुं कर्मवशतयैवाशक्तत्वात् प्रत्यक्षीकरणोपायासम्भवादागमगम्या एव श्रुति-स्मृति ग्रंथेषु श्रूयमाणाः श्रद्धेया भवन्तु; ये पुनरमी देवा ते स्वच्छन्दचारिणः कामरूपाः दिव्यप्रभावाश्च किमिति दर्शनविषयं नोपयान्ति ? किमिह नाऽऽगच्छन्तीत्यभिप्रायः, अवश्यं न सन्ति, येनास्मादृशानां प्रत्यक्षा न भवन्ति अतो न सन्ति देवाः,

१ "अनुयोगमार्गदेशक" એવો પાઠ અહીં સંભવે છે.

२ "सुमतिः स्मरणादर्शः" એવો પાઠ અહીં સંગત લાગે છે.

अस्मदाद्यप्रत्यक्षत्वात्, खरविषाणवत् श्रूयंते च श्रुत्यादिषु, तद् आगमप्रामाण्यादनुमानगम्यत्वाद्वा परमाण्वादिवत् किं सन्तीति। एवं भवतो देवेषु संशयः। मा कुरु संशयम् ॥ अथादृष्टाश्रुतनामगोत्राभिभाषण-हृदयस्थार्थप्रकटीकरणविस्मापनानंतरं देवाभावप्रतिपादकहेतोरसिद्धतोद्भावनार्थं प्रत्यक्षप्रमाणसिद्धतां प्रकाशयन् भगवानाह—मा० गाहा।

(प्रवर्त्तकप्रति पत्र ८१-८२)

ઉપર ભગવાન્ શ્રીકોટ્ટાર્યવાદિગણિએ પૂર્વટીકાકાર શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણના નામનો અને એ અપૂર્ણ ટીકાના અનુસંધાનકાર તરીકે પોતાના નામ આદિનો જે નિર્દેશ કર્યો છે તે નોંધવામાં આવ્યો છે. આ ઉલ્લેખથી એ હકીકત સ્પષ્ટ થાય છે કે-ભગવાન્ શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણે વિશેષાવશ્યક મહાભાષ્યની ટીકા પૂર્ણ નથી કરી, પરંતુ છઠ્ઠા ગણધરની વ્યાખ્યા સુધી જ તે થઇ શકી છે—થઈ છે. અને તે સમય દરમિઆન તેઓશ્રી સ્વર્ગવાસી થયા છે.

ઉપર જે ઉલ્લેખ નોંધવામાં આવ્યો છે તેમાં શ્રીકોટ્ટાર્યવાદિગણિ મહારાજ મહત્તર હતા તેવો ઉલ્લેખ જો કે નથી, પરંતુ પ્રસ્તુત ટીકામાં તેમણે બે ઠેકાણે પોતે મહત્તર હોવાની સાબિતી આપતા ઉલ્લેખો કરેલા છે. એક નમસ્કારની વ્યાખ્યા પૂર્ણ થાય છે ત્યાં અને બીજો ગ્રંથને અંતે—

१. धर्मकथादिवदिति नमस्कारनिर्युक्तिभाष्यव्याख्यानं समाप्तम् ॥ छ ॥ ॥ कृतिः कोटार्यवादिगणिमहत्तरस्य ॥ अथ सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिः क्रमप्राप्ता, तस्याः संबंधार्थं गाथा। कयपंचणमोक्कारो० इत्यादि। [प्रवर्त्तकप्रति पत्र १७०]

२. सव्वाणुओगमूलं भस्सं सामाइयस्स णाऊण।
होइ परिकम्मियमई जोग्गो सेसाणुओगस्स ॥

सर्वसूत्रार्थकन(म)स्य अनुयोगस्य मूल(लं) कारणं भाष्यं सामायिकस्य गाथानिबद्धं 'ज्ञात्वा' गुरूपदेशात् स्वयं वा शब्दार्थन्यायसिद्धान्तप्रावीण्यादवगम्ये(म्य त)र्थम्, अनेन परिकर्मितबुद्धिर्योग्यो भवति सामायिकानुयोगव्यतिरिक्तस्य शेषानुयोगस्य श्रवणेऽनुप्रवचने चेति। परमपूज्यजिनभद्रगणिक्षमाश्रमणकृतविशेषावश्यकप्रथमाध्ययनसामायिकभाष्यस्य विवरणमिदं समाप्तम् ॥ छ ॥ सूत्रकारपरमपूज्यश्रीजिनभद्रगणिक्षमाश्रमणप्रारब्धा समर्थिता [1]श्रीकोट्याचार्यवादिगणिमहत्तरेण श्रीविशेषावश्यकलघुवृत्तिः ॥ छ ॥ [प्रवर्त्तक प्रति पत्र १८६]

ઉપર કોટ્ટાર્યવાદિગણિ મહત્તરશ્રીએ સ્પષ્ટ કરી દીધું છે કે પોતે જે ટીકા રચી છે તે જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણશ્રીની અપૂર્ણ ટીકાના અનુસંધાનરૂપે છે. એટલે આ ટીકાનો છઠ્ઠા ગણધરવાદ સુધીનો પૂર્વ અંશ અને અંશ જ ભગવાન્ શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણવિરચિત છે એ નિર્વિવાદ છે.

૧ અહીં પ્રતિમાં कोट्याचार्य છે પણ એ લેખકની ભૂલથી જ લખાએલ છે. વાસ્તવિક રીતે कोट्टार्य જ હોવું જોઇએ.

આ રીતે વિશેષાવશ્યકમહાભાષ્યની સ્વોપજ્ઞ અપૂર્ણ અથવા ખંડટીકાનું અસ્તિત્વ અને તેને કોટ્યાર્યવાદિગણિમહત્તરે પૂર્ણ કર્યાનું જાણ્યા પછી, કોટ્યાચાર્યકૃત ટીકા સહ મુદ્રિત થયેલી વિશેષાવશ્યક–મહાભાષ્યટીકાના પ્રણેતા કોટ્યાચાર્ય કોણ અથવા કયા? એ આદિ અનેક પ્રશ્નો આપણા સામે આવીને ઊભા રહે છે. ખાસ કરી મુદ્રિત ટીકાના આધારે પૂજ્યપાદ પ્રાવચનિકાચાર્ય શ્રીસાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીએ ઉપરોક્ત મુદ્રિત ટીકાની પ્રસ્તાવનામાં અને શ્રીમાન્ મુનિજી શ્રીજિનવિજયજીએ જીતકલ્પચૂર્ણિની પ્રસ્તાવનામાં પોત–પોતાનાં મંતવ્યોના સમર્થનમાં જે અનેકવિધ અનુમાનો દોર્યાં છે, તેમને તો એ અંગે નવેસર જ ઊહાપોહ કરવાનો ઊભો રહે છે. અસ્તુ, એ ગમે તે હો, અહીં આપણે પ્રસંગોપાત સ્વોપજ્ઞટીકા અંગે કેટલુંક અવલોકન અને વિચાર કરી લઈએ.

મુદ્રિત કોટ્યાચાર્યીય વિશેષાવશ્યક ટીકામાં અને મલધારી આચાર્યકૃત ટીકામાં સ્વોપજ્ઞટીકાને નામે જે જે ઉલ્લેખો આવે છે તે બધાય પ્રસ્તુત સ્વોપજ્ઞ ટીકાઅંશમાં અક્ષરશઃ છે. ઉ. તરીકે મુદ્રિત કોટ્યાચાર્ય ટીકાના પત્ર ૨૪૫–૨૬૫–૨૮૨ માંના ક્ષમાશ્રમણકૃત ટીકાના ઉલ્લેખો અનુક્રમે લિખિત પ્રવર્તકજી મહારાજશ્રીની પ્રતિના પત્ર ૩૩–૩૫–૩૮ માં છે. મુદ્રિત પત્ર ૩૫૮ માં શ્રીમાન્ કોટ્યાચાર્યે '**पूर्वलब्धसम्यक्त्वादिश्रयाः सूक्ष्मसम्परायादयः**' **इति पूज्यपादाः** આ પ્રમાણે ઉદ્ધરેલ પાઠ લિખિત પ્રવર્તક પ્રતિમાં પત્ર ૫૩ માં છે.

આ ઉપરાંત પત્ર ૫૯૪ માં *श्रीमत्क्षमाश्रमणपूज्यपादानामभिप्रायो लक्षणीयः तथाहि* આ પ્રમાણેનો સ્વોપજ્ઞટીકા અંશની ભ્રાન્તિ પેદા કરતો જે પાઠ છે એ આખો પૂર્વપક્ષ ઉત્તરપક્ષને લગતો પાઠ ક્ષમાશ્રમણ–મહત્તરીય ટીકામાં નીચે મુજબ છે—

अथवा कश्चिदाह—**मुत्तो करणाभावादित्यादि** । अज्ञानी मुक्तः, अकरणत्वात्, आकाशवत् । नन्वेवं धर्मिस्वरूपविपर्ययसाधनाद् विरुद्धः, आकाशवदजीवोऽपि मुक्तः प्राप्नोति, एतस्मादेव हेतोरिति । एवमाचार्येणोक्ते परः किल प्रत्याह—भवतु तन्नाम, नामेत्यभ्यनुज्ञायाम्, अजीवो नाम मुक्तो भवतु, न कश्चिद्दोषः, एषोऽस्याभिप्रायः—विरुद्धोऽसति बाधने तन्नामो-(मा)जीवत्वमिष्टमेवेति सिद्धसाधनाद् विरुद्धाभाव इति । ननु चैवमाह—तस्याब्रुवाणस्य स्वतोऽभ्युपगमविरोध इति बाधने सति *कथं विरुद्धता चोद्यते ?* सर्वत्र च विरुद्धानैकान्तिकत्वेपूभयसिद्धस्य परिग्रह इति न्यायलक्षणात्; मा वाऽत्र परिहारगाथा—दव्वामुत्तत्त-सहावजातितो तस्स दूरविवरीयं । ण हि त(ज)चंतरगमणं जुत्तं णभसो व जीवत्तं ॥ इयमप्यसम्बद्धा, यतः परेणैवं चोदिते एषा युज्यते वक्तुम्, न स्वयं चोदिते विरुद्धे, तत् कथमेतद्गमनीयं पूज्यक्षमाश्रमणपादानामभिप्रायो लक्षणीयः? उच्यते—परस्यापि जीवपदार्थश्चाजीवपदार्थश्चेत्युभयं विद्यते, जीवः संसारी मुक्तश्चेति द्वेधा, तस्य मुक्तस्याजीवत्वापादनमनिष्टमेव परस्यैकान्तवादिनः, पदार्थसंकरापत्तिभयात्, तस्याजीवत्वमभ्युपगम एव विरोधः, तत्त्वश्चासति बाधने विरुद्धचोदनेति युक्तमेवाचार्येण भण्यते, स्वयमाहतस्याभ्युपगमविरोधाभावात्, परस्य च जीवपदार्थस्याजीवप्रातेरनिष्टापादनात् कदाचित् सर्वात्मगुणहाने सिद्धत्व-

प्राप्तावजीत्ववमेवेत्युपर(?) इति तन्निवारणार्थमियं गाथा युज्यते दव्वामुत्तत्तसहावजातितो०।
[प्रव० पत्र ९२-९३]

આચાર્ય શ્રીમલધારીએ મુદ્રિત પત્ર ર૭૪ માં क्षमाश्रमणपूज्यैश्च 'थीणद्धि' इत्यादि गाथायामित्थं व्याख्यातम् "स च किल जघन्योऽनन्तभागः" इत्यादि આ પ્રમાણે જે ક્ષમા-શ્રમણીય ટીકાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે લિખિત પ્રતિના પત્ર ર૬ માં છે. તેમજ मूलटीकाकृत्ના નામથી જે મનઃપર્યાયજ્ઞાનના દર્શન વિષે ચર્ચા કરી છે તે લિખિત પ્ર૦પ્રતિના પત્ર ૩૫ માં છે. શ્રીમલધારીએ પત્ર ર૦૮ માં वृद्धटीकाकारના નામનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે ક્ષમાશ્રમણશ્રી માટે કે તેમની ટીકા માટે નથી. મુદ્રિત મલધારી ટીકાના પત્ર ૧૧૦૬ માં संव्यवहारराशिगत-विशेषणं चेह पूर्वटीकाकारैः कृतम् એમ લખ્યું છે. આ ઉલ્લેખ ક્ષમાશ્રમણ મહત્તરીય ટીકામાં નથી, પરંતુ એ ઉલ્લેખ હારિભદ્રીયા અને કોટ્યાચાર્યીયા ટીકામાં જરૂર છે. ક્ષમાશ્રમણ-મહત્તરીય ટીકામાં તો આ રીતે પાઠ છે.

अथ एषामेव चतुर्णां सामायिकानां किं केन जीवेन स्पृष्टपूर्वं प्राप्तपूर्वमित्यर्थः, अत उच्यते—सव्वजीवेहिं सुयं०। श्रुतज्ञानं मिथ्यादृष्टिरपि लभते इति सर्वजीवैरनन्तेन कालेन श्रुतसामायिकं लब्धपूर्वमिति सुखमेवोच्यते। આ પાઠમાં संव्यवहारराशि વિશેષણ છે જ નહિ, એટલે પૂર્વટીકાકાર શબ્દનો અર્થ સામાન્ય રીતે 'આવશ્યકસૂત્ર આદિ ઉપર ટીકા કરનાર આચાર્યો જ' સમજવાનો છે.

શ્રીમાન્ કોટ્યાચાર્યે પણ પોતાની ટીકામાં જે टीका, मूलटीका, आवश्यकमूलटीका વગેરે ઉલ્લેખો કર્યા છે એ બધાય આવશ્યકસૂત્રનિર્યુક્તિ ઉપરની હારિભદ્રીયા ટીકા, ચૂર્ણી આદિને લક્ષીને જ છે એમ માનવું જોઈએ.

ક્ષમાશ્રમણ-મહત્તરીયા ટીકા.

પ્રસ્તુત ઉપલબ્ધ ક્ષમાશ્રમણપ્રારબ્ધ અને કોટ્ટાર્યવાદિગણિમહત્તરે પૂર્ણ કરેલી ટીકાને આપણે ક્ષમાશ્રમણ-મહત્તરીયા ટીકા તરીકે ઓળખવી એ વધારે સગવડભરેલી વસ્તુ છે. ભાષ્યગાથાની સંખ્યાના મુકાબલે પ્રસ્તુત ટીકાનો અર્ધો કરતાં કાંઇક વધારે પૂર્વભાગ શ્રીક્ષમાશ્રમણ ભગવાને રચેલો છે અને તે પછીનો સમગ્ર ઉત્તરભાગ શ્રીમહત્તરશ્રીનો છે. ક્ષમાશ્રમણશ્રીની ટીકાનું સ્વરૂપ સંક્ષિપ્ત હોઈ તેમની પૂર્વ અંશની ટીકા લગભગ ૪૫૦૦ શ્લોક જેટલી છે, જ્યારે મહત્તરશ્રીની ટીકા સહજ વિસ્તાર પામતી હોઈ પછીનો અંશ લગભગ ૫૭૫૦ શ્લોક જેટલો છે, એકંદર ટીકાનું પ્રમાણ અનુમાન ૧૦૨૫૦ શ્લોક જેટલું છે. છેવટે દસ હજારથી તો ઓછું નથી જ.

પ્રસ્તુત ટીકાને કોટ્ટાર્ય ભગવાને લઘુવૃત્તિ તરીકે ઓળખાવી છે એથી આપણને એવી લાલચ સહેજે જ થાય તેમ છે કે તેમણે પ્રસ્તુત લઘુવૃત્તિ અને બૃહદ્વૃત્તિ એમ બે વૃત્તિઓ રચી હશે અને પ્રસ્તુત લઘુવૃત્તિ અને મુદ્રિત કોટ્યાચાર્યની વૃત્તિના પ્રણેતાના નામમાં અમુક સામ્ય જોતાં તેવી કલ્પના ઊઠવી એ સ્વાભાવિક વસ્તુ પણ છે; પરંતુ ટીકાનું અવલોકન કરતાં આપણો એ ભ્રમ ભાંગી જ જાય છે અને સ્પષ્ટ રીતે લાગે છે કે બન્ને ય ટીકાકારો એટલે કે ક્ષમાશ્રમણીય ટીકાના અનુસંધાતા કોટ્ટાર્ય મહારાજ અને મુદ્રિત ટીકાના પ્રણેતા કોટ્યાચાર્ય બન્નેય આચાર્ય એક નથી પણ જુદા છે. એનાં કારણો અનેક છે

૧. પહેલું કારણ તો એ કે—બન્નેયના નામ, ઉપાધિ વગેરેમાં ભેદ છે. ક્ષમાશ્રમણીય ટીકાના અનુસંધાતા આચાર્યનું નામ **કોટ્ટાર્ય** છે અને તેમણે પોતાને માટે '**વાદિગણિ-મહત્તર**' એવું વિશેષણ આપ્યું છે જ્યારે મુદ્રિત ટીકામાં માત્ર અંતની અતિસંક્ષિપ્ત પુષ્પિકામાં માત્ર **इति कोट्याचार्यकृता टीका समाप्तेति** એટલું જ જણાવ્યું છે. જો બન્નેયના પ્રણેતા આચાર્ય એક જ હોત તો મોટી જણાતી કોટ્યાચાર્યીય ટીકામાં આવી અતિસંક્ષિપ્ત સાદી-વિશેષણ વિનાની પુષ્પિકા ન જ હોત.

૨. બીજું કારણ એ છે કે-મુદ્રિત કોટ્યાચાર્યીય ટીકામાં **टीका, मूलटीका, मूलावश्यकटीका:, गुरव:, जिनभटाचार्यपूज्या:** આદિ જે ઉલ્લેખો છે તે પૈકીનો એક પણ ઉલ્લેખ ક્ષમાશ્રમણ-મહત્તરીય ટીકામાં નથી તેમજ પત્ર ૨૨૪-૬૩૪ આદિમાં જે ભાષ્યના પાઠ-ભેદોની નોંધ છે તે પણ ક્ષમા૦ મહ૦ ટીકામાં નથી.

૩. આ ઉપરાંત મલધારી આચાર્યે પત્ર ૨૭૩ માં **अन्ये तु 'सो पुण सव्वजहण्णो चेयण्णं' इत्यादिगाथायां "स पुनरक्षरलाभः" इति व्याचक्षते, इदं चानेकदोषान्वितत्वात् जिनभद्रगणिक्षमाश्रमणपूज्यटीकायां चादर्शनादसंगतमेव लक्षयामः ।** એ પ્રમાણે જે અન્યના મતની સમાલોચના કરીને એને અસંગત જણાવેલ છે એ પાઠ મુદ્રિત કોટ્યાચાર્યીય ટીકા પત્ર ૧૮૬ માં છે, ક્ષમાશ્રમણ-મહત્તરીય ટીકામાં નથી.

આ અને આ સિવાયનાં બીજાં ઘણાં એવાં કારણો છે કે જેથી બન્નેય ટીકાના પ્રણેતા આચાર્યો જુદી જુદી વ્યક્તિ છે.

આટલું જાણ્યા-વિચાર્યા પછી એક વસ્તુ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે ગ્રંથપ્રમાણની દૃષ્ટિએ ક્ષમાશ્રમણ-મહત્તરીય ટીકા કરતાં કોટ્યાચાર્યીય ટીકા મોટી છે ખરી; અર્થાત્ એક ટીકા ૧૦૨૫૦ શ્લોક જેટલી અને બીજી ૧૩૭૦૦ શ્લોકો જેટલી છે; તે છતાં તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ જોતાં ક્ષમાશ્રમણ-મહત્તરીય ટીકા જ વિસ્તૃત અને મહત્ત્વની છે. કેટલીક કથાઓ અને કેટલીક ગાથાઓ કે જેને ક્ષમા૦ મહ૦ ટીકામાં સુગમ જણાવીને છોડી દીધી હોય તેની વ્યાખ્યા, વિવેચન કે સૂચન આમાં ભલે હોય, પરંતુ બાકીનાં દરેક તાત્ત્વિક કે ચાર્ચિક સ્થળો વગેરે અંગે તો ક્ષમાશ્રમણમહત્તરીય ટીકા જ ચડીઆતી છે. ઊડતી નજરે બન્નેય ટીકાનાં સંખ્યાબંધ સ્થળોને સરખાવતાં ક્ષમાશ્રમણ-મહત્તરીય ટીકા કરતાં ખાસ વિશેષ ગણી શકાય તેવું કોટ્યાચાર્યીય ટીકામાં કશું જ મારા જોવામા આવ્યું નથી. પરંતુ એટલું તો સ્પષ્ટ દેખાયું છે કે—લગભગ ક્ષમાશ્રમણ-મહત્તરીય ટીકાને સામે રાખીને જ કોટ્યાચાર્ય મહારાજે પોતાની ટીકાનું નિર્માણ કર્યું છે. મેં જે સંખ્યાબંધ સ્થળોની સરખામણી કરી છે તે દરેક સ્થળે ક્ષમા૦ મહ૦ ટીકા કરતાં કોટ્યાચાર્યીય ટીકામાં સંક્ષેપ જ જોવામાં આવ્યો છે. એટલું જ નહિ પણ પ્રમાણ તરીકે આપેલાં ઉદ્ધરણો પણ ક્ષમા૦ મહ૦ ટીકા કરતાં ક્યાંય નવાં જોવામાં આવ્યાં નથી કે ખાસ વિશેષ પણ કશું કરવામાં આવ્યું નથી, આ વિશેનું બન્નેય ટીકાઓનું વિશેષ અંતઃપરીક્ષણ બીજી વાર કરવા વિચાર રાખ્યો છે.

વિદ્વાનોને હું આનંદસંદેશ આપું છું કે પ્રસ્તુત ક્ષમાશ્રમણ-મહત્તરીય ટીકાને **શ્રીજિનાગમપ્રકાશિની સંસદ**દ્વારા સત્વર પ્રકાશમાં મૂકવા બનતું કરવામાં આવશે.

વડોદરા, ફાગણ શુદિ ૨. **મુનિ પુણ્યવિજય**

ધર્મ....કૌશલ્ય.

(૪૯)

વિદ્યા-ધન વિ. ધર્મ-
Religion-a contract.

વિદ્યાપ્રાપ્તિ અને ધનપ્રાપ્તિને અંગે માણસે વિચાર કરવો કે પોતે કદી ઘરડો થવાનો નથી કે કદી મરવાનો નથી;

અને જમદેવે ચોટલી પકડેલ છે એવો વિચાર ધર્માચરણ પરત્વે કરવો.

બહુ સાદો લાગતો અને સંસ્કૃતના અભ્યાસીએ અનેક વાર સાંભળેલો આ સુભાષિત શ્લોક ખૂબ રહસ્યથી ભરેલો છે. એની વિચારણા કરતાં અનેક પ્રકારની ગૂંચવણોનો નિકાલ થઇ જાય તેમ છે અને જીવનમાર્ગ સરળ થાય તેવી તે વિચારણાના ગર્ભમાં મહત્તા છે. કોઇ પ્રાસાદિક અનુભવીએ પોતાના જીવન અનુભવનો એમાં નિચોડ કાઢ્યો છે અને એ અનુભવની પ્રાસાદી લેવામાં ખૂબ આનંદ થાય તેવું તારતમ્ય શોધી કાઢ્યું છે.

નિશાળે ભણવા જાય કે કોલેજમાં આંટા ખાય તે વખતે માણસ વિચાર કરે કે-' ભણનાર પણ અંતે મરે છે, ન ભણનારો પણ આખરે તો એ જ રસ્તે જાય છે અને જરૂર મરણ પામે છે, તો પછી ભણવાની માથાકૂટ શા માટે કરવી ? ' આ વિચાર ખોટો છે, લાંબી નજરની ગેરહાજરી બતાવનાર છે અને પ્રગતિનો રોધક છે. **જ્ઞાન** તો દિવો છે, જાગતી જ્યોત છે, આંતરચક્ષુને ઉઘાડનાર છે, દિવ્ય માર્ગના દર્શન કરાવનાર છે અને અંધારી રાતનો બાર વાગ્યાનો હોંકારો છે. જ્ઞાની સમજુ વિચારક મરે તો યે નામ રાખે અને જીવે તો યે એનાં આંતરપ્રવાહો અનેરા હોય. અજ્ઞાની અભણ માણસની એની સાથે સરખામણી પણ ન થાય. અને **ધન** કમાવા માણસ પ્રયાસ કરે ત્યારે જો આડા-અવળો વિચાર કરે તો તો એ કયેરે ચઢી જાય. એણે તો એક જ વિચાર કરવો રહ્યો કે પોતે શરીરે અપંગ થવાનો નથી, ખાટલે પડીને ખાવાનો નથી, આંધળો થઇને લાકડીને ટેકે ચાલવાનો નથી અને પારકો ઓશિયાળો રોટલો ખાવાનો નથી. એ પ્રેરણાત્મક વિચાર જો સ્વીકાર્યો હોય તો જ પૈસા મેળવવાની કે પેદા કરવાની ખટપટમાં પડી શકાય તેમ છે, કારણ કે પૈસા પેદા કરવા એ સુહેલી વાત નથી. માથાનો પસીનો પગે ઊતરે ત્યારે પૈસા મેળવાય છે એટલે જે કદી બુઢા થવાના નથી કે મરવાના નથી એવો વિચાર કરી શકતા હોય એ જ ધનપ્રાપ્તિ અને ધનસંરક્ષણના કામમાં જોડાય છે.

જ્ઞાન અને ધનને એક કક્ષામાં મૂકવા જેવા નથી, પણ પ્રેરણાની નજરે એ એક જ કોટિમાં આવે તે અપેક્ષાયે એમાં વાંધા જેવું નથી. એમ ન થાય તો ધનની પાછળ માણસ ઉજાગરા ન કરે, આંટા ફેરા ન ખાય અને મોડો વહેલો જમે પણ નહિ.

પણ **ધર્મ**ની વાત આવે ત્યાં તો ' જાવું છે જી ! જાવું છે, જાવું છે જરૂર ' એ જ ભ્રમણા રાખવી ઘટે. એમાં કાલની વાત નહિ, સવાર સાંજનો સોદો નહિ, મુદત પાડવાનો હિસાબ નહિ. કૃષ્ણ મહારાજે એક સારા દાનની વાત કાલ ઉપર મુલતવી રાખી એટલે એના ચાલાક પુત્રે વિજય-ડંકો વગાડ્યો. કારણ પૂછતાં જણાવ્યું કે તેમનાથ ભગવાન કહેતા હતા કે ઘડીનો ભરોસો નથી, રાત્રે સૂતા પછી બંધ કરેલાં બારણાં કોણ ઉઘાડશે તે કહી શકાય નહિ, પણ પિતાજી ! તમે ભિક્ષુકને કાલ આવવા કહ્યું એટલે કાલ સુધી રહેવાની આપની પાકી ખાતરી છે-એ આનંદ ઉત્સાહમાં આ વિજય-ડંકાનો ધ્વનિ કર્યો, અને આપણે તો મહિના મહિનાના અને વરસોની મુદતો નાખીએ અને અનેકને વાયદા આપીએ. આ વાત સમુચિત ન ગણાય. સારાં કામ કરવામાં તો ઘડીનો ભરોસો રાખવો નહિ. કાલની વાત કાલા (ભોલા) કરે. એમાં તો કર્યું તે કામ અને સાધ્યો તે વેધ. જેમાં એક આડી રાત જાય તેમાં તો આખી સૃષ્ટિ ફરી જાય, પોતાના વિચાર-વાતાવરણમાં ફેરબદલો થઇ જાય, પરિસ્થિતિ પલટો પામી જાય અને આસામીના સામી (સ્વામી-ભિખારી) થઇ જવાય. એ તો જમરાજા ચોટલી પકડી બેઠો છે કે ગળચી દબાવી રહ્યો છે અને હમણાં શ્વાસ ચાલ્યો જશે અને રામ રમી જશે એ વિચારે જ કામ લેવા જેવું છે. અને આવતી કાલે કે હવે પછી બીજાં કામો કયાં કરવાનાં નથી, એ તો હાથમાં લીધું કે વિચારમાં આવ્યું તે કામ કરી નાખવું એ જ યોગ્ય વાત છે. મન વિચિત્ર છે, પુદ્ગલ અસ્થિર છે, સ્નેહ સાંકડા છે, જીવાદોરી લટકતી છે અને પળ પળનો પણ વિશ્વાસ નથી એ નજરે કામ કરનાર જ ખરો સાધક બની શકે છે. મુલતવી રાખવાનાં માઠાં ફળો અનુભવગમ્ય છે અને વાત વીફરી જતાં મનની મનમાં રહી ગઇ એવા તો અનેક દાખલા નજરે જોયા છે, માટે ધર્મકાર્યમાં કાલ કરવાનું આજે કરવું અને આજે કરવાનું હમણાં જ કરવું.

अजरामरवत्प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिन्तयेत् , गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत् ।

હિતોપદેશ સુભાષિત.

(૫૦)

ધર્મ સર્વસ્વ. Religion in nutshell

ધર્મનું સુદ્દામ સ્વરૂપ-સ્પષ્ટ રહસ્ય સાંભળો, સાંભળીને એની મનમાં ધારણા કરી લો. તે આ છે :—પોતાને જે અનુકૂળ ન થાય કે ન લાગે તેવી બાબત પારકાના સંબંધમાં આચરવી નહિ.

મુદ્દાસર લખનારા પ્રાસાદિક લેખકો, મહાન સાહિત્યિકો અને ઓજસ્વી સાક્ષરો સૂત્ર જેવી વાણી બોલે છે, એ અનેક વાતોને એક નાનકડા સૂત્રમાં એવી સરસ રીતે વણી દે છે કે એને જેમ જેમ વિચારવામાં આવ તેમ તેમ એમાંથી મહાન રહસ્યો તારવી શકાય. અનુભવી લેખકો આવા સૂત્ર વચન જનતા પાસે રજૂ કરે તે ત્રિકાલાબાધિત સત્ય હોય છે અને દરેક યુગે એનાં ઓવારે પાણી પીધેલ હોય, છતાં દરેક યુગમાં એમાંથી નવાં નવાં સત્યો નીતરતાં રહે છે, એક શબ્દ ઓછો લખાય અને છતાં પોતાનો આશય બતાવી શકાય તો પુત્રજન્મ જેવો એ કાળના લેખકોને આનંદ થતો હતો.

આવા સૂત્ર સિદ્ધાંત જેવી વાત અત્ર રજૂ થાય છે. લેખકને ધર્મનું રહસ્ય બતાવવું છે, અને ધર્મનું રહસ્ય લખવા વિદ્વાન બેસે તો આખી જિંદગી પૂરી થઇ જાય અને હજારો લાખો પાના ભરાય. આ લખકે ધર્મનું રહસ્ય અરધા શ્લોકમાં ભરી દીધું અને તેમ કરીને એમણે પોતાનો ખરો લેખન સંયમ દાખવ્યો છે. એ લખક કહે છે કે સર્વ ધર્મનો સાર સાંભળી લો અને સાંભળીને એને તમારા હૃદયમાં અવધારો, એને હૃદયમાં પાકું સ્થાન આપી દો. તમે અનેક પ્રકારનાં ઢોંગાં મારશો અને મંદિરે મંદિરે આંટા ખાશો કે પથ્થર એટલા દેવ કરશો કે અનેક પ્રકારના યોગો કરશો, તેમાં તમારૂં ઠેકાણું પડે કે ન પડે એ જુદી વાત છે, એને ઘણી બાબતો પર આધાર રાખવો પડે છે, પણ હું તમને એક નાનકડો મંત્ર આપું, ટૂંકામાં ધર્મનો સાર બતાવી આપું અને તમે એ વિધિ સૂત્રને અનુસરશો તો તમે સાચા ધર્મને બરાબર અનુસરશો. તમે ખરા ધર્મી થશો અને તમારું જીવન સફળ થશે, તમારો ફેરો મૂલ્યવાન બનશે અને તમારું સાધ્ય તરફ પ્રયાણ બરાબર થશે. એ સૂત્ર આ રહ્યું :—

તમને દુનિયાદારીમાં વ્યવહારમાં, વર્તનમાં, અન્ય સાથેની લેવડદેવડમાં, બોલીચાલીમાં અને હરવા-ફરવામાં કેટલીક વાત ઠીક લાગે છે, સારી લાગે છે, રુચિકર જણાય છે, સુયોગ્ય લાગે છે અને કેટલીક બાબતો ઘૃણા કરાવનારી બાલિશ-તુચ્છ-અધમ-અયોગ્ય લાગે છે. પ્રથમની બાબતોને આપણે અનુકૂળ ગણીએ છીએ, બીજી બાબતોને પ્રતિકૂળ ગણીએ. આ હકીકત આપણા દરરોજના અનુભવની છે, આપણી સાથે વણાઇ ગયેલી છે, આપણી સાથે એકમેક થઇ ગયેલી છે. કોઇ સભ્યતાથી બોલે તે ગમે, ગાળાગાળી કરે તે ન ગમે, સાચું બોલે તે ઠીક લાગે, અસત્ય બોલે તે અઠીક લગે, કોઇ નિંદાચુગલી કરે તે ન ગમે, પ્રશંસા પ્રેમ કરે તે ગમે. એટલે તમે સારૂં નરસું જાણો છો, અનુકૂળ પ્રતિકૂળને ઓળખો છો, વિવેક સભ્યતાને પીછાનો છો, ચારિત્રને જાણો છો, સંયમને પીછાનો છો, અને તમને સારા ખરાબની પરખ છે. હવે તમારે જ્યારે પારકાને અંગે કોઇ વર્તન કરવું હોય, કાંઇ બોલવું. હોય કે કોઇ ક્રિયા કરવી હોય તો તે વખતે તમારી જાતને સ્થાને મૂકો. તમે તમારા આચાર, ઉચ્ચાર કે વિચારને કેવો ગણો ? તે તમારા માટે શું ધારે ? જે વાત તમને ન ગમે તે તેને પણ ન ગમે તો તમને **ન ગમે તેવી વાત તેના પ્રત્યે ન કરો.**

અને આટલું કરો તો તમે ધર્મી થઇ જાઓ, આટલું કરો તો તમારો બેડોપાર પડી જાય. તમારે પ્રત્યે તેવું વર્તન કે ઉચ્ચાર કરે તે તમને ખરાબ લાગે તેવું હોય તેવું તમારે સામા પ્રત્યે ન કરવું. આટલી સાદી ટૂંકી સીધી સરળ વાત છે અને તમને તે આવડે છે એમ તો આપણે ઉપર ધારી લીધું છે. આટલી વાત કરજો એટલે તમને કોઈ વાતની અડચણ નહિ થાય. તમારા પર ટીકા નહિ થાય અને તમારો સંસારપ્રવાસ સફળ બનશે, આનંદમય બનશે, પ્રેરક બનશે, પ્રેમમય બનશે અને તમારા મન પરથી અસાધારણ બોજો ઉતરી જઇ એનું હળવુંફૂલ છતાં ગૌરવવંતું બનાવશે, તદ્દન સાદી વાત છે, કરવી સરળ છે અને કુલ ધર્મના અનેક ઉપદેશોનો એ સાર છે.

મૌક્તિક

શ્રૂયતાં ધર્મસર્વસ્વં, શ્રુત્વા ચૈવાવધાર્યતામ્, આત્મનઃ પ્રતિકૂલાનિ પરેષાં ન સમાચરેત્ ।

ધર્મસર્વસ્વ.

જવા પ્રયાસ કર્યો છે? તમે કૂબડા-વામન કે બદશિકલ નથી પણ સુંદર રૂપ તથા આકૃતિવાળા છો, તેમજ તમે કંગાળ કે ભિક્ષુક નથી પણ સારી ધનસંપત્તિવાળા અને દાતા છો. સંસારમાં કેટલાકને પૌદ્‌ગલિક સુખના સાધન સંપૂર્ણ મળ્યાં છે છતાં નિરંતર પથારીવશ થઇને પડયા રહે છે જેથી કરીને તેઓ સુખ ભોગવી શકતા નથી અને તેમને ત્યાં ડોકટર-વૈદ્યોની પધરામણી વિના ભાગ્યે જ કોઇક દિવસ ખાલી જતો હશે, પરંતુ તમારાથી તો રોગ-શોક એવા તો રીસાઇ ગયા છે કે કોઇ દિવસ પણ તમારા બંગલાના કમ્પાઉંડમાં પણ ડોકટર-વૈદ્યના પગલાં સરખાય થયા નથી. પુદ્‌ગલાનંદી જડાસક્ત ઘણુંખરા માનવીઓને કેવળ વિદ્યમાન એક જ જન્મમાં ઉપયોગી પૌદ્‌ગલિક સંપતિ મેળવવાના સાધનો તો મળ્યાં છે; પણ આત્મિક સંપત્તિ મેળવવાના સાધન ન મળવાથી સારી સંપત્તિની કંગાળીયત ભોગવી રહ્યા છે; પણ તમને તો સાચી-આત્મિક સંપત્તિ મેળવવાના સાધનભૂત સુદેવ તથા સુગુરુનો સંયોગ મળ્યો છે. એટલે જો તમે ધારો તો સાચા શ્રીમંત બનીને શાશ્વત સુખના ભોગી બની શકો છો તો તમને આ બધીય સામગ્રીનો પ્રબંધ કોણે કરી આપ્યો છે તેનો નિર્ણય કરવાને કોઇ વખત પણ તમે તમારી બુદ્ધિનો ઉપયોગ કર્યો છે?

તમે માનવી છો, તમારામાં બુદ્ધિ છે, ડહાપણ છે, અને તમે પોતાને એમ માનો પણ છો કે હું બુદ્ધિશાળી અને ડાહ્યો છું. તો પછી તમે જગતની વિચિત્રતાનું કારણ કેમ શોધી કાઢતા નથી? ઉપર બતાવેલી બાબતોનો સારી રીતે વિચાર કેમ કરતા નથી અને સદ્‌બુદ્ધિથી ડરીને વેગળા કેમ રહો છો, તેમજ સદ્‌બુદ્ધિવાળા તરફ તિરસ્કારની લાગણી શા માટે રાખો છો? કદાચ તમારી બુદ્ધિ કામ ન કરી શકતી હોય અને સાચું સમજવાની ઇચ્છા હોવા છતાં પણ સાચી સમજણ મેળવવાને ઘણી જ અડચણ પડતી હોય તો સંપૂર્ણ સાચી બુદ્ધિના વિકાસી જ્ઞાનીપુરુષોના વચનો સાંભળીને જગતની વિચિત્રતાનો સાચો બોધ કરો અને સાચી સમજણ મેળવીને સંપૂર્ણ સાચી વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયાસ કરો. જો તમે સર્વજ્ઞના વચનો ઉપર શ્રદ્ધા રાખીને જાણવાનો પ્રયાસ કરશો તો વિશ્વરચના સાચી રીતે તમને સમજાશે અને તેથી તમે તમારી પ્રવૃત્તિમાત્રને સમ્યગ-સાચી બનાવી શકશો જેથી તમને અણગમતા પ્રસંગો અકળાવી શકશે નહિં.

સંપૂર્ણ સાચી સ્વતંત્રતા મેળવનાર સર્વજ્ઞ પુરુષોએ જડ-ચેતનના સંયોગસ્વરૂપ જગતની વિચિત્રતામાં જડને પ્રધાનતા આપી છે. જો કે એકલું જડ અથવા તો એકલું ચેતન કાંઇ પણ વિચિત્ર ભાવો ઉત્પન્ન કરી શકતાં નથી અર્થાત્ જડ તથા ચેતન સ્વતંત્રપણે વિચિત્ર પ્રકારના જગતની રચના કરવામાં અસમર્થ છે છતાં બંને ભેગાં મળે તો અનેક પ્રકારના ભાવોને પ્રગટ કરી શકે છે અને તેથી સંસારમાં જે કાંઇ અસદૃશ અનેક ભાવો દેખાય છે તે જીવ તથા કર્મસ્વરૂપ જૂના અનાદિ સંયોગનું પરિણામ છે. અનાદિ કાળથી કર્મના સંયોગને લઇને જીવ અનેક ભાવોમાં પરિણમતો આવ્યો છે માટે જ કર્મસ્વરૂપ જડને પ્રધાનતા આપવામાં આવી છે. જીવને પુદ્‌ગલાનંદી-અજ્ઞાની કહેવામાં આવે છે તે કર્મના સંયોગને લઇને જ છે. જીવ પોતે સમ્યગ્‌જ્ઞાની હોવા છતાં પણ દર્શન-મોહના દબાણથી સાચું સમજાવવામાં આવે તોયે સમજતો નથી અને ચારિત્ર મોહનીયના દબાણથી સાચું આદરી શકતો નથી. સાચું ન સમજવાથી કર્મવશ પડેલો અજ્ઞાની જીવ પોતાને જડ માને છે અર્થાત્ શરીર તે જ હું છું એમ માને છે અને તેથી કરીને જ પોતે

પુદ્‌ગલાનંદી બનીને પૌદ્‌ગલિક અનુકૂળ વસ્તુઓના સંયોગથી પોતાને સુખી માને છે અને તેના વિયોગથી દુઃખ મનાવે છે તેમજ પ્રતિકૂળ વસ્તુઓના સંયોગથી દુ:ખી થાય છે અને તેના વિયોગથી શાંતિ મેળવે છે. આ બધુંય પરિણામ દેહાધ્યાસીપણાનું છે અર્થાત્ મોહના અત્યંત દાસ બનેલા આત્માઓ પોતાને ભૂલી જઈને દેહને જ સ્વસ્વરૂપે માને છે. અને તેથી કરીને તેઓ બનાવટી નામધારી દેહની પ્રશંસા કરાવવાને માટે ખૂબ જ મહેનત કરે છે. અને જડસ્વરૂપ દેહમાં આત્માના ગુણોની પ્રશંસા સાંભળીને અત્યંત આનંદ અનુભવે છે અને કામી, ક્રોધી, લોભી (આદિ જે કર્મજન્ય ગુણો કે જે એકદૃષ્ટિથી પૌદ્‌ગલિક હોવાથી જડ સ્વરૂપ છે.) જો દેહને કહેવામાં આવે તો દિલગીર થાય છે, દુઃખ મનાવે છે. અજ્ઞાનતાના ગાઢ અંધકારમાં રહેલા જીવો વિરાગી મહાપુરુષોના વચનો વાંચીને કે સાંભળીને મોઢે બોલી જાય તો તેથી કાંઇ તેઓ પોતાને ઓળખે છે અને પુદ્‌ગલાનંદી તથા દેહાધ્યાસી નથી એમ કહી શકાય નહિં; કારણ કે મિથ્યાભિમાન(દેહાભિમાન)ની વૃત્તિ તથા પ્રવૃતિ ટળે નહિં ત્યાં સુધી તેમનામાં જડથી ભિન્ન ધર્મવાળી આત્મા જેવી કોઇ વસ્તુ છે એવી શ્રધ્ધા હોવાનું પણ નિર્ણય કરી શકાય નહિં. કેવળ બાહ્ય વૃત્તિથી તપ-જપ આદરવાથી કે વ્રત-નિયમ આદિ પાળવાથી આત્માની સાચી ઓળખાણ અને પુદ્‌ગલાનંદીપણાથી નિવૃત્તિ થઇ છે તથા દેહાધ્યાસ ટળ્યો છે એમ કહી શકાય જ નહિં કારણ કે આવી પ્રવૃત્તિઓ તો અનંત સંસારી મિથ્યાદૃષ્ટિ તથા અભવ્ય જેવા અજ્ઞાની જીવો પણ આદરી શકે છે, આચરી શકે છે. જ્યાં સુધી પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષયોમાં રાગ-દ્વેષની તીવ્ર પરિણતિથી અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતાના અંગે હર્ષ શોક રહેલો છે તથા મનોવૃત્તિયોમાં આસક્તિ ભાવ રહેલો છે ત્યાં સુધી વિકાસી આત્માનુભવી મહાપુરુષો, આત્માની સાચી ઓળખાણ થઇ છે એમ કહેતા નથી પણ મિથ્યાભિમાન(દેહાધ્યાસ)ને લઈને દેહને જ આત્મા માનવાનું જણાવે છે. વૈષયિક સુખોને પોષવા સંપૂર્ણ આત્મવિકાસી વીતરાગ પ્રભુ પાસે પણ ધન-સંપત્તિ માગનારા અથવા તો ધનસંપત્તિથી દેહની પ્રશંસા કરાવવા તથા વધારવા પ્રયાસ કરનારા આત્મા તથા પરમાત્માને ઓળખી શકયા જ નથી, કારણ કે તેમનામાં દેહાભિમાન રહેલું છે.

આ પ્રમાણે સંસારમાં ચર્મચક્ષુથી જોનારા ઘણા છે એટલે તેમને આત્મ પ્રત્યક્ષ થતું નથી અને તેથી જ તેઓ મિથ્યાભિમાની-દેહધ્યાસી છે. જ્ઞાનદૃષ્ટિ-સમ્યગ્‌દૃષ્ટિ સિવાય આત્મા ઓળખી શકાય નહિં કારણ કે આત્માને જડસ્વરૂપ ઇંદ્રિયોની જરૂરત પડતી નથી. ઇંદ્રિયો રૂપી જડ વસ્તુને ગ્રહણ કરી શકે છે. પણ અરૂપી આત્માને ગ્રહણ કરી શકતી નથી માટે જ ચર્મચક્ષુથી જોનાર આત્માને ઓળખી શકે નહિં પણ આત્મા પોતે જ પોતાના વિશુધ્ધ જ્ઞાનદ્વારા ઓળખી શકે છે. કદાચ આત્મ પ્રત્યક્ષ કરવા જેટલી જ્ઞાનમાં વિશુધ્ધિ ન થઇ હોય તો આત્મસ્વરૂપ ઓળખવામાં શબ્દાદિ પૌદ્‌ગલિક વિષયો નિમિત્તભૂત બને છે અને તેથી જ્ઞાનદૃષ્ટિ આત્માને સાચી રીતે ઓળખીને જ્ઞાનદૃષ્ટિને વધુ નિર્મળ બનાવી શકે છે, પણ તેમને ભેદજ્ઞાન હોવાથી જાણી શકે છે કે આત્મા વિષયાતીત છે. જ્ઞાન સિવાય કોઇપણ પ્રકારના ઇંદ્રિયોના વિષયોથી આત્મા ગ્રાહ્ય નથી, માટે જ પૌદ્‌ગલિક વિષયોથી ભિન્ન સ્વરૂપવાળો મારો આત્મા છે અને તેમાં અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણો રહેલા છે તે પૌદ્‌ગલિક દેહાદિમાં નથી કારણ કે દેહાદિ આત્માથી ભિન્ન ગુણધર્મવાળા છે. આવી જ્ઞાન દૃષ્ટિવાળા આત્માઓ સંસારમાં

અત્યંત અલ્પ પ્રમાણમાં છે, ત્યારે જડાસક્ત પુદ્દગલાનંદી જીવો ઘણી મોટી સંખ્યામાં છે કારણકે તાત્વિક દૃષ્ટિથી જોઈએ છીએ તો ધાર્મિક પ્રવૃત્તિયોમાં પણ વૈષયિક આસક્તિનો આદર ઘણો જણાય છે અને તેથી કરીને જ જડસ્વરૂપ કર્મને પ્રધાનતા આપી છે. અનાદિકાલના કર્મની સોબતથી આત્મા અનંત બળી હોવા છતાં પણ નિર્બળ બની રહ્યો છે અને જડાત્મક વસ્તુઓ ઉપર જ પોતાના અસ્તિત્વનો આધાર રાખી રહ્યો છે. જીવન, સુખ, શાંતિ આનંદ આદિ વસ્તુઓ પોતાની પાસે હોવા છતાં પણ જડાત્મક વસ્તુઓથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, એવી દઢ શ્રદ્ધાવાળો જ્ઞાની પુરૂષોએ તેને અપ્રધાન ગણ્યો છે. આવા પુદ્દગલાનંદી જડાસક્તિવાળા જીવોને વસ્તુસ્થિતિ સમજાવીને સન્માર્ગમાં લાવવાને માટે તેમની જ ઈચ્છાઓને ઉદ્દેશીને પ્રભુ તરફથી સમજણ આપવામાં આવી છે કે તમારું માનેલું પૌદ્દગલિક સુખ તમારી ઈચ્છા પ્રમાણે તમને મળ્યું છે અને બીજા તમારા જેવા જ માનવીઓને નથી મળ્યું તેમજ બધા જીવો એક સરખા હોવા છતાં તમે માનવી બન્યા તેનું ખાસ કારણ પુન્ય કર્મ છે. તમે પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે જે કાંઈ પૌદ્દગલિક સુખના સાધન મેળવ્યાં છે, અથવા તો મેળવી રહ્યા છો તેમાં કેવળ તમારો પ્રયાસ કે તમારી બુદ્ધિમત્તા કારણ નથી પણ મુખ્યપણે તો તેમાં તમારૂં પ્રારબ્ધ કારણ છે. અર્થાત્ જન્માંતરમાં અત્યંત આદરપૂર્વક ધર્મની સેવા કરવાથી તમને પુન્ય આપવામાં આવ્યું છે કે જેને લઈને તમને ધારણા પ્રમાણે પૌદ્દગલિક સુખના સાધન મળ્યાં છે; સંસારમાં પુદ્દગલાનંદી ઘણાંય જીવો બુદ્ધિપૂર્વક પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, છતાં તેમને ધારણા પ્રમાણે સુખના સાધન મળવાને બદલે દુઃખના સાધન મળી રહ્યાં છે. અને સુખના માટે કરવામાં આવતા બધા પ્રયાસો નિષ્ફળ બની રહ્યા છે જેથી કરીને તેઓ આધિ, વ્યાધિ તથા ઉપાધિથી નિરંતર દબાયલા જ રહે છે. કારણ કે આવા જીવો પાસે પુન્ય નથી, તેમણે જન્માંતરમાં ધર્મનો અનાદર તથા તિરસ્કાર કરીને પાપને પડખે રાખવાથી આ ભવમાં તેઓ ઘણી જાતના દુઃખો ભોગવી રહ્યા છે, જેમણે જન્માંતરમાં અનાદરપૂર્વક વેઠ તરીકે ધર્મની સેવા કરી છે તેમને આ ભવમાં સુખના સાધન તો મળ્યા છે પણ તેનો ઉપયોગ કરીને સુખ મેળવી શકતા નથી, કારણ કે તે સાધનોનો ઉપયોગ કરવાને સાધનભૂત ઇંદ્રિયોની જ ખામી છે. અંધાપો, બ્હેરાપણું, મૂગાંપણું તથા રોગ શોક આદિ સુખના સાધન વાપરવામાં આડા આવે છે. પૌદ્દગલિક સુખના સાધન બે પ્રકારના છે: એક તો અંતરંગ અને બીજું બહિરંગ અર્થાત્ એક તો જન્મથી જ સાથે રહેવાવાળા દેહ તથા જીવન આદિ તે અંતરંગ અને જન્મ્યા પછી જીવનના કોઇપણ સમયમાં સંબંધિત થવાવાળા ધન સંપત્તિ આદિ બહિરંગ સાધન કહેવાય છે. આ બંને પ્રકારના સાધનો નિર્દોષ તથા અનુકૂળ અને ચિરસ્થાયી મળે તો જ પુદ્દગલાનંદિ જીવ ધારણા પ્રમાણે પૌદ્દગલિક સુખ ભોગવી શકે છે. બેમાંથી એકની પણ ખામી હોય તો સુખ મળી શકતું નથી. જેમણે બંને પ્રકારના સુખનાં સાધન નિર્દોષ, અખંડ, અનુકૂળ તથા ચિરસ્થાયી મેળવ્યા તેમણે જન્માંતરમાં અત્યંત આદરપૂર્વક ધર્મની સેવા જરૂર કરેલી જ છે, જેથી કરીને ધર્મ તરફથી મળેલા પુન્ય બળથી તેમની ધારણા પ્રમાણે સુખ ભોગવી રહ્યાં છે, અને જેમણે બહિરંગ તથા અંતરંગ બંને પ્રકારના સાધનોમાંથી એક જ પ્રકારનું સુખ મેળવ્યું છે તેમણે જન્માંતરમાં ધર્મની સેવા તો કરી છે, પણ તે અનાદરથી કરેલી હોવાથી છતે સાધને પણ સુખ મેળવી શકતા નથી અને જેમને બંને પ્રકારનાં સાધનમાંથી એકે પણ મળ્યું નથી તેમને ધર્મના અનાદરથી

તિરસ્કાર માત્ર કરેલો હોવાથી શારીરિક, માનસિક તથા આર્થિક ત્રણે પ્રકારની સંપત્તિની કંગાળીયત ભોગવી રહ્યાં છે.

આ પ્રમાણે પ્રભુના વચનોનો શ્રદ્ધાપૂર્વક સદ્દબુદ્ધિથી વિચાર કરતા સ્પષ્ટ સમજાય છે કે જેમની પાસે પૌદ્ગલિક સુખના બંને પ્રકારના સાધનો છે, અર્થાત્ શારીરિક, માનસિક, આર્થિક સંપત્તિ છે અને જેઓ એ મમાને છે કે અમે સર્વ પ્રકારે સુખી છીએ, ધારણા પ્રમાણે અમને બધુંય મળ્યે જાય છે, જગતમાં યશોવાદ પણ સારો છે, ધન ધાન્ય પુત્ર પરિવાર આદિથી અમે સમૃદ્ધ છીએ, સગા-સંબંધી આદિ અમારું ઘણું માન જાળવે છે અને અમારા કહેવા પ્રમાણે વર્તે છે, વિગેરે, તો તેમણે જાણવું જોઇએ કે આ બધુંય ધર્મના પ્રતાપથી જ છે અર્થાત્ ધર્મે તમને બધુંય આપ્યું છે. તમારી ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થવામાં સગવડતા કરી આપનાર ધર્મ જ છે, માટે સંસારમાં ધર્મ તમારો પરમ ઉપકારી છે, જે કાંઇ તમારી પાસે છે તે બધુંય ધર્મનું જ આપેલું છે, માનવ અવતારથી લઇને, શારીરિક આર્થિક સંપત્તિ અને ઠેઠ સાચા સુખ મેળવવાના સાચા સાધનો સુધીનું જે કાંઇ તમારી પાસે છે તે તમારા પ્રયાસનું કે બુદ્ધિ તથા ડહાપણનું ફળ નથી પણ ધર્મની પરમ કૃપાનું ફળ છે તો પછી તમારે ધર્મને તમારું સર્વસ્વ અર્પણ કરવું જ જોઇએ. ધર્મને નામે તન ધનની અશક્તિ ન બતાવવી જોઇએ. ધર્મને નામે જીવન અપર્ણ કરવું પડે તો અત્યંત ઉત્સાહપૂર્વક ધર્મના ચરણોમાં મૂકી દેવું જોઇએ. વાસુદેવ બલદેવ ચક્રવર્તિ આદિ પુરુષોએ ધર્મના ચરણમાં જીવન અર્પણ કરીને કૃતજ્ઞ બનવાથી અનંત ચતુષ્ટયના સ્વામી થઇને શાશ્વત સુખના ભોગી બન્યા છે, તેમ તમે પણ તમારું સર્વસ્વ ધર્મને અપર્ણ કરીને કૃતજ્ઞતા બતાવી શાશ્વત સુખના ભોગી બનશો.

ગાંધીજીને અંજલિ

ગાંધી તું આજ હિંદકી—એ રાગ.

અરે પ્રભુ ! તને શું ગમ્યું આજ આ પળે,
હિંદ તણા પૂજ્ય પિતા સ્વર્ગમાં વળે;
હિંદ તણા પ્રાણ જતાં ભારતી રડે,
સ્વાતંત્ર્યનું સુકાન જતાં આંસુડા પડે. અરે૦
સત્ય પ્રેમ ને અહિંસા મંત્ર પઢાવ્યા,
હિન્દને સ્વાતંત્ર્ય તણા પાઠ શિખાવ્યા. અરે૦
રાનડે, તિલક ને સર ફીરોજશા આદિ,
મથ્યા ઘણું સ્વાતંત્ર્ય માટે અર્ધ શતાબ્દિ;
રક્ત બિંદુ એક ના પડયું ભૂમિ મહી,
દીર્ઘ કાળની છતાં આશા પૂરી થઈ. અરે૦
જે વિશ્વવંદ્ય વ્યક્તિના તપોપ્રભાવથી,
ભારતી સ્વાતંત્ર્ય વાવટો ઉડાડતી;
યાચના છે મારી પ્રભુ શાંતિ આપજે,
સાબ્રમતિ સંતને સમીપ સ્થાપજે. અરે૦

રચયિતા:—ગોવિંદલાલ કકલદાસ પરીખ.

શ્રીમાન્ યશોવિજયજી.

(લેખક:—ડૉ. ભગવાનદાસ મનઃસુખભાઇ મહેતા, એમ. બી. બી. એસ.)

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૦૪ થી શરૂ)

ઇત્યાદિ પ્રકારે તાત્ત્વિક સદ્બોધરૂપ પરમાર્થ-મેઘની વૃષ્ટિ કરી જેણે જગત્‌માં પરમ ઉદાર તત્ત્વ-દર્શનની રેલછેલ કરી છે, અને આત્મસ્વભાવરૂપ શુદ્ધ ધર્મનું સ્વરૂપ શુદ્ધ તત્ત્વદૃષ્ટિથી પ્રગટ કરી જેણે મત–દર્શનના આગ્રહ–અભિનિવેશનો ઉચ્છેદ કર્યો છે, એવા આ પરમ ઉપકારી શ્રી યશોવિજયજીનો આપણા ઉપર,–આખા જગત્ ઉપર,–કેવો અમાપ ઉપકાર છે? જગતનું મિથ્યાત્વ દારિદ્રય દૂર કરી, તેને પરમાર્થ સંપત્તિથી સમૃદ્ધ કરનાર–ભરી દેનાર આ પુરુષનું જગત્ કેટલું બધું ઋણી છે? આપણે કેટલા બધા ઋણી છીએ? આપણે આ ઉપકારનો બદલો કેમ વાળી શકીએ? આ પરમાર્થ ઋણ કેમ ચૂકાવી શકીએ?

કોઇ બાપની મૂડી વધારે તો તે ઉત્તમ ગણાય છે, જાળવી રાખે તો મધ્યમ ગણાય છે, ને ગુમાવી બેસે તે અધમ ગણાય છે. આમ જેમ લોકવ્યવહારમાં છે, તેમ ધર્મવ્યવહારમાં પણ જો આપણે જ્ઞાનીઓએ આપણા માટે એકત્ર કરેલ જ્ઞાનનિધિનો વારસો વધારીએ તો આપણે ઉત્તમ, જાળવી રાખીએ તો મધ્યમ, ને ખોઇ બેસીએ તો અધમ ગણાઇએ. આ સીધી સાદી ને સાચી વાત છે.

જૈનો મુખ્યપણે વ્યાપારી કોમ છે ને વણિક વૃત્તિવાળી–વાણીઆગતવાળી હોઇ લાભહાનિનો–નફાટોટાનો હિસાબ બરાબર કરી જાણે છે. આવી વિચક્ષણ વ્યવહારકુશલ કોમ ધર્મ વ્યવહારના લાભ–હાનિનો વિચાર બહુ ઓછો કરે છે તે આશ્ચર્ય જેવું છે; કારણ કે આ જ્ઞાની પુરુષોએ મૂકેલો વારસો આપણે વધારવાનું તો દૂર રહ્યું, પણ બરાબર જાળવી પણ રાખતા નથી, ને ગુમાવી બેસવાને આરે આવી ઊભા છીએ! કારણ કે જૈનોની આટલી કોમમાં તત્ત્વજ્ઞાનનો વિધિપૂર્વક નિયમથી અભ્યાસ કરનારા કેટલા હશે? આંગળીને વેઢે ગણીએ એટલા હોય તો ભલે! અરે! અભ્યાસની વાત તો દૂર રહો, પણ નવતત્ત્વના નામ સુદ્ધાં પણ કેટલા જાણે છે? તેની વિશેષ સમજણ તો દૂર રહો, સામાન્ય સમજણ પણ કેટલાને છે? બહુ જ અલ્પને–મૂળ તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી જ્યાં આવી સ્થિતિ છે ત્યાં પછી તત્ત્વવિહીન નિર્લક્ષ્ય ચર્ચાઓમાંથી નાના પ્રકારના મતભેદો ને ઝઘડાઓ કેમ ન ઉદ્ભવે? અને જ્યાં તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી આવી ઉદાસીનતાવાળી કરુણાજનક સ્થિતિ જ્ઞાનીઓના વારસદારોની છે, ત્યાં પછી તે વારસો વધારવાનું કે જાળવી રાખવાનું કેમ બને? ગુમાવી બેસવાનું જ રહે છે!

ધનની ત્રણ ગતિ કહેવાય છેઃ દાન, ભોગ ને નાશ '**दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयः वित्तस्य।**' તેમ જ્ઞાનરૂપ પારમાર્થિક ધનની પણ એ જ સ્થિતિ છે. કાં તો એનું દાન થાય, ભોગ થાય, નહિં તો નાશ થાય. જ્ઞાનનું દાન પણ પોતે જ્ઞાનનો અભ્યાસી હોય તે જ કરી શકે, તો જ જ્ઞાનનો પ્રવાહ વહેતો રહે. ભોગ રસપૂર્વક તે જ્ઞાનના અધ્યાત્મ રસનો ઉપભોગ કરી યથેચ્છ આનંદ લૂંટવાથી થઇ શકે. તેમ ન થાય તો તેની ત્રીજી ગતિ જ શેષ રહે છે.

મહાતત્ત્વજ્ઞાની શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ મનનીય સુભાષિત કહ્યું છે—"જ્ઞાનીઓએ એકત્ર કરેલા અદ્ભુત નિધિનો ઉપભોગ કરો." તેમ આપણે જો જ્ઞાનીનો વારસો સાચવી રાખવો હોય, તો આપણે

આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ મને કોઈ વખતે ન થઈ

(સન્માર્ગદર્શક)

" સર્વ જીવોને કામભોગાદિ બન્ધની કથા સાંભળવામાં આવી છે, પરિચયમાં આવી છે અને અનુભવમાં આવેલી છે તેથી તે સુલભ છે, પરંતુ શરીરાદિથી ભિન્ન એવા આત્માની એકતા સાંભળવામાં આવી નથી, પરિચયમાં આવી નથી અને અનુભવમાં આવી નથી તેથી તે સુલભ નથી. અર્થાત્ ભેદ પરિજ્ઞાન–આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કોઈ વખતે જીવને ન થઈ. "

" આ અનંત સંસારમાં સજીવ અને નિર્જીવ બધા પદાર્થો મેં જાણ્યા અને જોયા પણ કેવળ મારું પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ કોઈ પણ વખત મેં જાણ્યું કે જોયું નથી. સંસારમાં બધા ય ભવસ્થ જીવો શરીર અને આત્માની અભેદ વાસનાથી વાસિત જ છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ–ભેદજ્ઞાની કોઈક જ હોય છે. "

આ વિશ્વમાં આત્મજ્ઞાનની રૂચિ ઉત્પન્ન કરાવનારાં મનુષ્યો મળવા દુર્લભ છે, તેમજ આત્મસ્વરૂપને પ્રતિપાદન કરનારા શાસ્ત્રોની પ્રાપ્તિ થવી તે પણ દુર્લભ છે. આત્મ જ્ઞાનવાળા જીવોનો સમાગમ થવો તે પણ મુશ્કેલ છે. આત્માનો ઉપદેશ કરનારા ગુરુની પ્રાપ્તિ થવી તેનાથી પણ દુર્લભ છે. તેનાથી પણ ચિંતામણિની માફક ભેદજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થવી તે વિશેષ દુર્લભ છે. તપ કરનારા તપસ્વીઓ મળી આવવા સુલભ છે, શાસ્ત્રો ભણેલા પંડિતો પણ મળી આવવા સુલભ છે, પણ તેઓની અંદર ભેદજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરનારા કોઈક જ હોય છે.

ઉત્તમોત્તમ રત્ન, હીરા, માણેક, મોતી, સોનું, રૂપું, ઔષધીઓ, રસાયણો, વસ્ત્રો, પુરુષો, સ્ત્રીઓ, હાથી, ઘોડાઓ, સુંદર પક્ષીઓ અને જળચર પ્રાણીઓ ઇત્યાદિ સજીવ અને નિર્જીવ પદાર્થોના નામ, ઉત્પત્તિના સ્થાન વગેરે નિર્મળ બુદ્ધિ અને અનુકૂળ સંયોગોને લઈને ઘણે ભાગે મેં જાણ્યા છે અને જોયા છે પણ ખેદની વાત એ છે કે મેં મારું પોતાનું શુદ્ધ ચિદ્રૂપ કોઈ વખત જાણ્યું કે જોયું નથી. મેં પહેલાં કોઈ વખત જેની ચિંતા કે વિચાર સરખો પણ કર્યો નથી તે વસ્તુ મને કોઈ પણ વખત મળી નથી.

મોહના ઉદયને લઈને મારા શુદ્ધ આત્માનું ચિંતન મેં કોઈ વખત કર્યું ન હોવાથી તે મને પ્રાપ્ત થયું નથી.

મેં અનેક વાર જીવન ધારણ કર્યાં છે પણ કોઈ જીવનમાં ' હું શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ છું ' એવું શુદ્ધ આત્માનું ચિંતન મેં કર્યું નથી, દુર્લભ કલ્પવૃક્ષો, નિધાનો, ચિંતામણિ રત્નો અને કામધેનુ ઇત્યાદિ પદાર્થો આ અનંત સંસારમાં અનંત વાર મેળવ્યા પણ શુદ્ધ આત્માની સંપત્તિ કોઈ વખત મેળવી નહિ, ત્રિકાળ દ્રવ્ય તરફ દૃષ્ટિ એક ક્ષણ વાર પણ મેં કરી નહિ અને તેથી સંસારસાગર પાર પામ્યો નહિ.

આજ સુધીમાં અનંત પદ્ગલપરાવર્તન જેવા ગહન કાળનો અનુભવ મેં લીધો, પણ તેવા કોઈ પુદ્ગલપરાવર્તનમાં એકાદ વખત પણ મારા શુદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ મને ન મળ્યો. દેવો અને વિદ્યાધરોના સ્વામીત્વનું પદ અનંત વાર મેં મેળવ્યું પણ કેવળ મારા પોતાના સ્વરૂપને હું પામી ન શક્યો.

ચાર ગતિની અંદર અનેક વાર મેં મારા શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવ્યો પણ મારા સદાના વિરોધી મોહશત્રુ ઉપર આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે વિજય મેળવવા પ્રયત્ન ન કર્યો.

મેં અનેક શાસ્ત્રો ભણ્યા અને સાંભળ્યા પણ તેની અંદર મારા શુદ્ધ સ્વરૂપને જાગૃત કરે તેવું એક પણ શાસ્ત્ર હું ભણ્યો નહિ કે સાંભળ્યું પણ નહિ. મેં અનંત વાર જિનદીક્ષા આચાર્યપણું ધારણ કર્યું. શૌચ, સંયમ, શીયલ અને દુષ્કર તપશ્ચર્યા ઇત્યાદિ મેં અનેક વાર કર્યાં પણ તે શુદ્ધ આત્માના લક્ષ વિના ધાર્મિષ્ટ ગણાવાને માટે જ કર્યાં.

વિદ્વાનોની મોટી સભાઓમાં હું બેઠો ત્યાં પણ મારી ભ્રમણાને લીધે શુદ્ધ સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરવા

પ્રયત્ન ન કર્યો, નય-નિક્ષેપાની અનેક છટકબારીને મેં જાણી પણ એક શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્તિરૂપ માચા નયને હું ન પામ્યો. મનુષ્યજીવન, આર્ય દેશ, ઉત્તમ કુલ અને પ્રથમ સંહનન ઇત્યાદિ અનેક વાર હું પામ્યો પણ ઉપાદાનની જાગૃતિ વિના આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ મને કોઇ વખત ન થઇ.

એકેન્દ્રિયાદિ જીવોમાં તે તે જાતના અનેક શરીરો ધારણ કર્યાં, પણ અજ્ઞાનપણામાં મારા શુદ્ધ આત્માનો અનુભવ મેં ન કર્યો. લોકોના વ્યવહાર, રાજાઓની નીતિ, સંબંધીઓના સગપણ, દેવોનો આચાર, સ્ત્રીઓના સદાચાર અને સાધુઓની સમગ્ર ક્રિયાએ એ બધું હું સમજ્યો ને આદરી, ક્ષેત્રના સ્વભાવો જાણ્યા, કાળની અકળ ગતિમાં પણ પ્રવેશ કરવા માથું માર્યું પણ તીવ્ર મોહના ઉદયને લઇ 'હું જ્ઞાનસ્વરૂપ છું' આવો દૃઢ નિશ્ચય પહેલા મને કોઇવાર ન થયો. અરે! શિયાળાના દિવસોમાં નદીને કિનારે વસ્ત્રો વિના રહ્યો, ગ્રીષ્મઋતુમાં પહાડી પ્રદેશોનાં પ્રખર તાપમાં ફર્યો અને વર્ષાઋતુમાં અનેકવાર વૃક્ષોની નીચે રહ્યો પણ મારા શુદ્ધ સ્વરૂપમાં હું કોઇપણ વખત ન રહ્યો.

સ્વર્ગાદિની ઇચ્છાથી સ્વસ્વરૂપને જાણ્યા વિના મેં અનંત કષ્ટો ઉઠાવ્યા; વિવિધ પ્રકારે કાયકલેશ સહન કર્યો, શાસ્ત્રો ભણવા પાછળ મહેનત કરવામાં પણ મેં કચાશ ન રાખી, પણ આત્મજાગૃતિ વિના ખારી જમીનમાં બીજ વાવવાની માફક મારો સર્વ પ્રયાસ નિષ્ફળ ગયો. આત્મજાગૃતિ કરાવનાર શાસ્ત્ર કે સત્ક્રિયાની પ્રાપ્તિ મને ન થઇ. વિશ્વમાં પર્યટન કરતાં અનેક ગુરુઓ કર્યા અને મેળવ્યા પણ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને બતાવનાર, કહેનાર કે જગાડનાર ગુરુની પ્રાપ્તિ મને કોઇ વખત ન થઇ. અને તેવા સદ્‌ગુરુ વિના શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ ક્યાંથી થાય?

સચેતન અને અચેતન શુભ દ્રવ્યોમાં અનેક વાર મેં પ્રીતિ ધારણ કરી પણ પ્રબળ મોહના ઉદયને લીધે જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મામાં પ્રીતિ મેં ન કરી, દુષ્કરમાં દુષ્કર શુભાશુભ અનેક કર્મો મેં અનંત વાર કર્યાં પણ શુદ્ધ આત્માનું ચિંતન કરવાનો વખત મને ન મળ્યો.

પ્રભુની કૃપા થઇ, મોહનો ઉદય મંદ પડ્યો, સદ્‌ગુરુનો સમાગમ થયો, આત્મજાગૃતિનો પ્રકાશ પડ્યો, અજ્ઞાન અંધકાર ગયો, સત્શાસ્ત્રોનું શ્રવણ કર્યું. હવે મને શુદ્ધ આત્મા તરફ પ્રીતિ થઇ તેને લઇને મન ઇચ્છા વિનાનું થયું. હવે પ્રથમના આસક્તિવાળા સ્થાનો અને પાત્રો મને હળાહળ ઝેર જેવા લાગે છે. આત્મજ્ઞાની મનુષ્યોની સોબત ગમે છે. આત્મજાગૃતિ કરાવનારાં શાસ્ત્રો સારાં લાગે છે. મન પણ વિવિધ ઇચ્છાથી મુકાણું હોવાથી વિકલ્પો વિનાનું રહે છે તેથી હવે શુદ્ધ આત્માના ચિંતનમાં હું કચાશ નહિ રાખું. આત્મજાગૃતિ થવી તે જ ધર્મની વ્યવસ્થાનો કાળ મારા માટે છે.

જે મહાન પુરુષો ભૂતકાળમાં મોક્ષે ગયા છે, વર્તમાનકાળમાં મોક્ષે જાય છે અને ભવિષ્યકાળમાં મોક્ષે જશે તે સર્વે પોતાના શુદ્ધ ચિદ્રૂપમાં મનને નિશ્ચળ કરીને જ ગયા છે તેમાં જરા પણ સંશય નથી. આનો અભ્યાસ મારે કર્તવ્ય છે.

સ્વીકાર–સમાલોચના

૧. શ્રીદ્વાષષ્ટિમાર્ગણા સંગ્રહ —રચયિતા મુનિ શ્રીવિશાલવિજયજી, પ્રકાશક શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગ્રંથમાળા—ભાવનગર. કિં. રૂા. ૩–૦–૦ પુસ્તકમાં શ્રી જૈન ધર્મ સંબંધી અપૂર્વ જ્ઞાનનો વિષયો છે, જે સાધુ તેમજ શ્રાવકને વાંચન મનન કરવા યોગ્ય છે. પ્રકાશક તરફથી સભાને ભેટ મળ્યો છે.

૨. ભગવાન ઋષભદેવ:—લેખક જયભિખ્ખુ. પ્રકાશક શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર. કિં. રૂા. ૪–૮–૦ જેમાં પહેલા તીર્થંકર ભગવાન શ્રી ઋષભદેવજીનું જીવનચરિત્ર નોવેલ રૂપે આલેખવામાં આવ્યું છે. જૈન સમાજમાં આદરણીય થાય તેમ ઇચ્છીએ છીએ. પ્રકાશક તરફથી સભાને ભેટ મળેલ છે.

૩ શંખેશ્વર સ્તવનાવલી:—સંપાદક મુનિ-

રાજ શ્રી વિશાળવિજયજી, પ્રકાશક શ્રી યશોવિજય-જી જૈન ગ્રંથમાળા ભાવનગર. કિં. ૦-૮-૦ જેમાં શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની સ્તુતિઓ, સ્તવનોનો સંગ્રહ છે. પ્રકાશક તરફથી સભાને ભેટ મળેલ છે.

૪. **ચર્ચર્યાદિ ગ્રંથ સંગ્રહ:**—અનુવાદકઃ—આચાર્ય શ્રી જિનહરિસાગરસૂરિ, પ્રકાશક શ્રી જિનદત્તસૂરિ જ્ઞાનભંડાર—સુરત.પુસ્તક જિયાગંજનિવાસી ધર્મપ્રેમી શ્રીમાન્ બાબુ ગોવીંદચંદજી ભૂરા કલકત્તાવાળાની આર્થિક સહાયવડે પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે. મુમુક્ષુઓને ભેટ આપવામાં આવે છે.

૫. **ધર્મની દિશા ખંડ ૧-૨.** સંપાદક પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી કનકવિજયજી મહારાજ જેમાં વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ છે. પ્રકાશક શાહ ગુલાબચંદ ગકૂલભાઇ ઠ્યા. આ. શ્રી વિજયદાનસૂરિ સ્મારક ટ્રસ્ટ, નવી બારદાનગલી, માંડવી મુંબઇ. ૩ પ્રાપ્તિસ્થાન. સોમચંદ ડી. શાહ–પાલીતાણા. સભાને પ્રકાશક તરફથી ભેટ મળેલ છે.

૬. **માનવ જીવન**—વિદ્વાન મુનિરાજશ્રી હંસસાગરજી મહારાજે માનવ જીવન પર જાહેર વ્યાખ્યાન આપેલ તે શ્રી ખાખરેચીનિવાસી શેઠ શ્રી છોટાલાલ દેવશીની સહાયથી છપાવી સદ્‌ગૃહસ્થોને વાચન–મનન માટે ભેટ આપવામાં આવે છે. પ્રકાશક અને પ્રાપ્તિસ્થાન શાહ મોતીચંદ દીપચંદ, તંત્રી શ્રી શાસન સુધાકર, વાયા તળાજા, મુ. ઠળીયા (કાઠીયાવાડ.)

૭. **જૈન બાલ ગ્રંથાવલી શ્રેણી બીજી**—શ્રી ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ કિં. રૂા. ૩-૦-૦ સભાને ભેટ મળેલ છે.

૮. **શ્રી જિનેન્દ્ર સ્તવનાદિ કાવ્યસંદોહ પ્રથમ ભાગ**—સંપાદક મુનિરાજ શ્રી ચારિત્રવિજયજી, પ્રકાશક શ્રી વિજયદાનસૂરીશ્વરજી જૈન ગ્રંથમાળા સુરત, પ્રાપ્તિસ્થાન શ્રી શાંતિભુવન, આણંદા બાવાનો ચકલો, જામનગર. સભાને પ્રકાશક તરફથી ભેટ મળી છે.

વર્તમાન સમાચાર

જ્ઞાનપંચમી ઉદ્યાપન મહોત્સવ

આ સભાના માનવંતા પેટ્રન સાહેબ શેઠ શ્રી રમણિકલાલભાઇ ભોગીલાલભાઇ મોલવાળાના ધર્મપત્ની શ્રી મધુકાન્તા બ્હેને કરેલ જ્ઞાનપંચમી આરાધનનો ઉદ્યાપન મહોત્સવ તેઓશ્રીના બંગલે સુશોભિત મંડપ નાંખી તેમાં શ્રી અજિતનાથ પ્રભુને બિરાજમાન કરી ઉદ્યાપનની વિવિધ જ્ઞાનના ઉપકરણોની સામગ્રી પધરાવવા સાથે આઠ દિવસ સુધી વિવિધ રાગરાગણીથી પૂજા ભણાવવામાં આવી હતી. છેલ્લે દિવસે માહ વદી ૧૧ ના રોજ વિધિવિધાન સહિત શાંતિસ્નાત્ર ભક્તિપૂર્વક ભણાવવામાં આવ્યું હતું. ભાવનગરના શ્રી ચતુર્વિધ સંઘ અને અમલદાર વર્ગ અને જૈન આગેવાનોએ દર્શનનો લાભ લીધો હતો.

પંજાબના સમાચાર.

આચાર્યવર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ પોતાની શિષ્યપ્રશિષ્યાદિ મુનિ મંડળી સહિત અમૃતસરથી વિહાર કરી પટ્ટી પધાર્યા હતા. પોષ સુદિ છઠે વિહાર કરી ભૃગુપુર, કરતીલા, હરિકે, મંખુ આદિ થઇ પોષ સુદિ અગીઆરસે જીરા પધાર્યા હતા. પંજાબની વર્તમાન પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લઇ તેમજ દેશ–દેશાન્તરોના શ્રી સંઘની વિનંતીઓને માન આપી અને પંજાબના કેટલાક સદ્‌ગૃહસ્થોની સલાહથી આચાર્યશ્રીજી બીકાનેર તરફ પધારતા હોવાથી પંજાબના ભાવિકો દર્શનાર્થે આવતા હતા.

જીરામાં લુધીયાનાની બન્ને પાર્ટીઓના આગેવાનો દર્શનાર્થે આવતા પોતપોતાની હઠ છોડી દઇને એક બીજાને ભેટી પડયા હતા. શ્રી સંઘની એક કમીટી કાયમ કરી ઐકયતાનું કરારનામું લખતાં ઉપર સહીઓ થતાં જયજયકાર વર્તાઇ ગયો હતો.

આચાર્યશ્રીજી રીરાલ, તલવંડી, મુદકી આદિ થઇ પોષ વદી છઠે ફરિદકોટ પધાર્યા, આચાર્યજી આદિ પોષ વદ આઠમે ફરિદકોટથી વિહાર કરી ચૌદશે ભટીંડા પધાર્યા. દરેક સ્થળે આચાર્યશ્રી મહારાજનું ભાવભીનું સન્માન થઇ રહ્યું હતું અને તેઓશ્રીના ઉપદેશથી દરેક સ્થળે જૈનોને પારાવાર આનંદ થયો હતો.

મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ તથા વિદ્યમાન સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે કરી જૈન સમાજ ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. ભારતનો ઇતિહાસ તૈયાર કરવા માટે અજોડ અને બહુ જ પ્રાચીન ગ્રંથ છે. દરેક જૈન જૈનેતર સાક્ષર અને સાહિત્યકારની પ્રશંસાને પાત્ર થયેલ આ ગ્રંથ છે. આવા બહુ મૂલ્ય ગ્રંથનું ભાષાંતર વિદ્વાન રા. રા ભોગીલાલ જ. સાંડેસરા એમ. એ. અમદાવાદવાળા પાસે તૈયાર કરાવેલ છે. ખરેખરી જ્ઞાનભક્તિનું આ ઉત્તમોત્તમ કાર્ય છે આ ગ્રંથમાં અનેક ઐતિહાસિક સામગ્રી અનેક જાણવા યોગ્ય વિષયો અને કથાઓ આવેલી છે. શુમારે છશેંહ પાનાનો ગ્રંથ, કપડાનું પાકું બાઇન્ડીંગ, સુંદર સચિત્ર કવર જેકેટ સાથે કિંમત રૂા. ૧૨-૮-૦ પોસ્ટેજ અલગ.

તૈયાર છે. જલદી મંગાવો તૈયાર છે.

દેવસી-રાઇ (બે) પ્રતિક્રમણાદિ મૂળ સૂત્રો.

સૂત્રોની સંક્ષિપ્ત સમજ સાથે.

હાલ અમારા તરફથી ઉપરોક્ત દેવસી-રાઇ પ્રતિક્રમણ સૂત્રની બુક પ્રગટ કરવામાં આવી છે. નિરંતરની શ્રાવક-શ્રાવિકા માટેની આ આવશ્યક ક્રિયા હોવાથી આવી સખ્ત મોંઘવારી હોવા છતાં અમારા ઉપર ઘણી માગણી આવવાથી ઉંચા કાગળો ઉપર સુંદર મ્હોટા ગુજરાતી ટાઇપમાં છપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. કિંમત માત્ર રૂા. ૦-૧૦-૦ દશ આના પોસ્ટેજ જુદું.

જૈન કન્યાશાળા, પાઠશાળાઓએ આ લાભ સત્વર લેવાની જરૂર છે. સામટી નકલ લેનાર ધાર્મિક સંસ્થાને યોગ્ય કમીશન આપવામા આવશે

" નૂતન સાહિત્ય પ્રકાશન "

૧ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર.

શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્યકૃત ૧૧૦૦૦ હજાર શ્લોકપ્રમાણ, પ્રાકૃત ભાષામા બારમા સૈકામાં રચેલો તેનું આ ભાષાંતર છપાય છે આ ચરિત્ર ગ્રંથકર્તા આચાર્ય મહારાજની વિદ્વત્તાપૂર્ણ સુંદર, અનુપમ, અલૌકિક રચના છે. આટલો મ્હોટો શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ગ્રંથ બીજો નથી. તેમ આવી મહત્વપૂર્ણ ચરિત્ર રચના ભાગ્યેજ બીજા ગ્રંથમાં હશે પ્રભુના ભવોના વિસ્તૃત વર્ણન સાથે, પ્રભુના દશ ગણધરોના પૂર્વભવોના ચરિત્રો સાથે આપવામા આવેલ છે. સાથે અનેક અંતર્ગત કથાઓ અને ઘણા જાણવા યોગ્ય વિવિધ વિષયો પણ આપેલા છે. ગ્રંથ છપાય છે. આ એક અપૂર્વ કૃતિ છે. ૬૫ ફોર્મ સાડા પાંચસેંહ પૃષ્ઠ, અને આકર્ષક રંગીન ચિત્રો, મજબુત બાઇન્ડીંગવડે ગુજરાતી સારા અક્ષરોથી છપાય છે. આર્થિક સહાય શેઠશ્રી ચંદુલાલ ટી. શાહ (ડેપ્યુટી મેનેજર, ક્રાઉન લાઇફ કંપની) તરફથી પોતાના પૂજ્ય સ્વર્ગવાસી પિતા શ્રાયુત ત્રિભુવનદાસ મંગલજી શાહના સ્મરણાર્થે સભાને મળેલી છે.

---

૨ કથારત્નકોષ ગ્રંથ—શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્ય મહારાજે (સંવત ૧૧૫૮ માં પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલો છે, જેમાં સમ્યકૃત્વ આદિ તેત્રીશ સામાન્ય ગુણો અને પાંચ અણુવ્રત આદિ વિશેષ ગુણોને લગતી ૫૦ વિષયો સાથે તેની મૌલિક, સુંદર પઠનપાઠન કરવા જેવી કથાઓ વાચકોની રસવૃત્તિ આખો ગ્રંથ વાચતા નિરસ ન કરે તેવી સુંદર રચના આચાર્ય મહારાજે કરી છે. આ ગ્રંથમાં આવેલ ગુણોનું સ્વરૂપ, તેનું વિવેચન, તેને લગતા ગુણદોષો, લાભ-હાનિનુ નિરૂપણ આચાર્ય મહારાજે એવી સુંદર પદ્ધતિ-સંકલનાથી કર્યું છે કે જેથી આ ગ્રંથની અનુપમ, અમૂલ્ય અપૂર્વ રચના બનેલ હોવાથી તે અપૂર્વ સાહિત્ય ગ્રંથ ગણાય છે. આ સુંદર ગ્રંથ મૂળ અમોએ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે, જેની મૂળ કિંમત રૂા. ૮-૮-૦ છે. જેનું આ સરલ શુદ્ધ ભાષાંતર પણ સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજની દેખરેખ નીચે થયેલ છે. તે ગ્રંથનાં પાના શુમારે પાંચસેંહ ઉપરાંત થશે.

---

૨ શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર—શ્રી અજિતપ્રભસૂરિકૃત.

મૂળ ઉપરથી ગુજરાતી ભાષાંતર સુંદર-સરલ-વિવિધ રંગોના સુંદર ચિત્રો સાથે, ઉંચા કાગળો ઉપ, સુંદર ગુજરાતી ટાઇપમાં છપાયેલ છે, પાકા બાઇન્ડીંગથી અલંકૃત થયેલ છે. દેવાધિદેવ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુના દરેક ભવોનું અપૂર્વ સ્વરૂપ, અનેક બીજી અંતર્ગત કથાઓ, બાર વ્રત અને બીજા વિષયો ઉપરની દેશના, અનુકંપા(જીવદયા)નું અદ્દભુત, અપૂર્વ, અનુપમ વૃત્તાંત આ ચરિત્રમાં આવેલ છે જે મનન કરવા જેવું છે. કીંમત રૂા. ૭-૮-૦ (પોસ્ટેજ જુદું)

નવા થનારા સભાસદોને નમ્ર સુચના.

ફાગણ વદી ૩૦ સુધીમાં રૂા. ૧૦૧) એકસો એક આપી **નવા થનાર** પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરોને, તેમજ હાલ **બીજા વર્ગમાં** જે લાઇફ મેમ્બરો છે તે બંધુઓ **ઉપરની મુદત સુધીમાં રૂા. ૫૦) વધારે આપી પ્રથમ વર્ગના લાઇફ મેમ્બરો થશે** તેમને શ્રી વસુદેવહિંડી તથા શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર રૂા. વીશની કિંમતના બંને ગ્રંથો ધારા પ્રમાણે ભેટ આપવામાં આવશે, અને તે પછી છપાતાં દરેક સભાના ગ્રંથો પોસ્ટેજ પૂરતાં વી. પી. થી ભેટ મળશે. પણ ફાગણ માસ પછી બીજા વર્ગમાંથી પહેલાં વર્ગમાં દાખલ કરવામાં આવશે નહિ—

જેથી તેઓએ ધારા પ્રમાણે મંગાવી લેવા નહિ તો મુદત વિતે સભા આપને તે ગ્રંથો આપી શકશે નહિ વિચારીને જરૂર ત્યાં સુધીમાં મંગાવી લેવા નમ્ર સુચના છે.

અમારૂં સાહિત્ય પ્રકાશન.

૧. શ્રી કથારત્નકોશ. ૨. શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર. ૩. સતી દમયંતી ચરિત્ર.

(છપાય છે.)

અમારૂં નવું પ્રકાશન.

૪ શ્રી દ્વાદશાર નયચક્રસાર-ગ્રંથ (મૂળ ટીકા સાથે)

(યોજનામાં)

તાર્કિક શિરોમણિ, નયવાદપારંગતવાદીપ્રભાવક **આચાર્યશ્રી મલ્લવાદિ** ક્ષમાશ્રમણ વિરચિત મૂળ અને ટીકાના પ્રણેતા સમર્થ તાર્કિક આચાર્યશ્રી સિંહસૂરગણિ ક્ષમાશ્રમણ એકંદરે સ્વપર વાઙ્મય વિષયક પાંડિત્યના ક્ષેત્રમાં કેવું વિશાલ પ્રભુત્વ ધરાવતા હતા ? તે આ અપૂર્વ ગ્રંથ બતાવે છે; તેમજ આ ગ્રંથના પ્રકાશનથી વિદ્યમાન-અવિદ્યમાન ભારતીય આર્યદાર્શનિક સાહિત્ય અને તેને લગતા ઇતિહાસ ઉપર વિશિષ્ટ પ્રકારે પ્રકાશ પાડતો આ નયનો અઢારહજાર શ્લોક પ્રમાણ અપૂર્વ ગ્રંથ છે. કે જે વિદ્વાનો, સાહિત્યક્ષેત્રમાં રસ ધરાવનાર આમજનતાને પણ રસપ્રદ બનશે. આ માસિકમાં આવતી [illegible] વાળા અને વિશિષ્ટ સંશોધન અને સંપાદનને લગતો સર્વ વિભાગ શાન્તમૂર્તિ આચાર્ય ભગવાન શ્રી સિદ્ધિસૂરિશ્વરજીના વિદ્વાન શિષ્ય આચાર્યશ્રી વિજયમેઘસૂરીશ્વરજીના મહાનુભાવ શિષ્ય શ્રી ભુ[illegible]વિજયજીના વિદ્વાન શિષ્ય મુનિવરશ્રી જંબુવિજયજી મહારાજે આ સભા ઉપર કૃપા કરી તે ભાર સ્વીકારી લીધો છે. આ અંકમાં તેમજ હવે પછીના માસિકમાં તે માટેના લેખો આવે તે વાંચવા જૈન બંધુઓ બ્હેનોને નમ્ર સુચના છે. જેમ અને તેમ વેળાસર અમારા તરફથી છપાવવાનું કામ શરૂ થશે.

૫ શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ ચરિત્ર. ૬ શ્રી સુમતિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર ભાષાંતરો થાય છે.

નં. ૪-૫-૬ માં આર્થિક સહાયની અપેક્ષા છે.

મુદ્રક: શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઇ : શ્રી મહોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : દાણાપીઠ-ભાવનગર.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

પુસ્તક ૪૫ મું. | આત્મ સં. ૫૨ | સંવત ૨૦૦૮.

અંક ૯ મો | | ચૈત્ર : મે

વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૩-૧-૦ પોસ્ટેજ સહિત.

પ્રકાશક:-

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા,

ભાવનગર.

અ નુ ક્ર મ ણિ કા.

આ માસમાં નવા થયેલા માનવંતા લાઇફ મેમ્બરો.

૧. શાહ પ્રાણલાલ કસ્તુરચંદ	(૧)	લાઇફ મેમ્બર	સાડંબા
૨. શાહ હીરાચંદ ઝવેરચંદ	(૧)	,,	બેંગલોરસીટી
૩. શાહ નવિનચંદ્ર ત્રિભુવનદાસ	(૧)	,,	અગાસ
૪. શ્રી ઓસવાલ જૈન યુવક મંડળ એન્ડ લાયબ્રેરી	(૧)	,,	જામનગર
૫. શ્રીમતી સુશિલાબ્હેન બાબુભાઇ પાલખીવાળા	(૧)	,,	અમદાવાદ
૬. શ્રીયુત્ પ્રસન્નસુખભાઇ સુરચંદભાઇ બદામી Bar at-Low	(૧)	,,	મુંબઇ
૭. શાહ સજ્જનલાલ મોહનલાલ	(૧)	,,	,,

બીજા વર્ગમાંથી પ્રથમ વર્ગમાં આ માસમાં વધારે થયેલા માનવંતા લાઇફ મેમ્બરો

૧ શાહ નાનચંદ ફૂલચંદ
૨ શેઠ પોપટલાલ ધારસીભાઇ
૩ શ્રી અમરેલી વૃદ્ધિવિજયામૃત જૈન પુસ્તકાલય
૪ બાબુ ધરમચંદ નાગરદાસ ઝવેરી
૫ આણંદ જૈન બોધ બુદ્ધિ પ્રચારક સભા હા. શેઠ કુમારપાળ સુખલાલભાઇ
૬ જૂનાગઢ આત્માનંદ જૈન લાયબ્રેરી
૭ સંઘાણી કાલીદાસ નેમચંદભાઇ
૮ શ્રી બાબુભાઇ મણિભાઇ
૯ સુતરીયા સાકરચંદ બાલાભાઇ
૧૦ મહેતા કપુરચંદ હેમચંદ
૧૧ સુરત વડાચૌટા સંવેગી ઉપાશ્રય જ્ઞાનભંડાર હા. ઝવેરી મોહનલાલ મગનલાલ
૧૨ શેઠ હિરાલાલ જૂઠાભાઇ
૧૩ શાહ ખોડીદાસ હેમચંદ
૧૪ ફોટોગ્રાફર મગનલાલ હરજીવનદાસ
૧૫ દલાલ અમરચંદ કાનજીભાઇ
૧૬ પારેખ છગનલાલ જીવણભાઇ સ્ટેટ ઇન્જી. સા. L. C. E.
૧૭ દલાલ વ્રજલાલ ભીખાભાઇ
૧૮ શાહ કાંતિલાલ મોહનલાલ

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશકઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૪. ચૈત્ર. પુસ્તક ૪૫ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૪. :: તા. ૧લી મે ૧૯૪૮ :: અંક ૯ મો

(પાનસર તીર્થ)

શ્રી મહાવીર–સ્તવન.

(રાગ–કાલી કમલીવાલે તુમપે લાખો પ્રણામ)

મહાવીર તારણહાર, પ્રભુજી લાખો પ્રણામ. (૨) ટેક
આત્મધ્યાનની મસ્તિ જગાવી, અહિંસા કેરી ધૂન મચાવી,
મહાવીર તારણહાર, પ્રભુજી લાખો પ્રણામ૦ ॥ ૧ ॥
સાગર જેવી સમતા ધારી, મેરુ જેવી અવિચલ ધારી,
ક્ષમા તણા ભંડાર, પ્રભુજી લાખો પ્રણામ૦ ॥ ૨ ॥
ક્રોધ માયાને દૂર હઠાવી, મોહરાયને જડથી કાઢી,
થયા પ્રભુ વીતરાગ, પ્રભુજી લાખો પ્રણામ૦ ॥ ૩ ॥
વિશ્વ ઋણી છે વીર તમારું, તીર્થ **પાનસર** લાગે પ્યારું,
શિવસુખના દાતાર, પ્રભુજી લાખો પ્રણામ૦ ॥ ૪ ॥
અજિત–લક્ષ્મીની અરજ સ્વીકારો, ભવજળ **સાગર** પાર ઉતારો,
ધન્ય વીર અવતાર, પ્રભુજી લાખો પ્રણામ૦ ॥ ૫ ॥

રચયિતા–મુનિરાજ શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ.

॥ जयन्तु जिनेन्द्राः ॥

તાર્કિકશિરોમણિ વાદિપ્રભાવક આચાર્યપ્રવર શ્રી **મલ્લવાદિ** ક્ષમાશ્રમણકૃત

द्वादशारनयचक्र મહાશાસ્ત્ર

લેખકઃ—**મુનિરાજ શ્રી જમ્બૂવિજયજી મહારાજ.**

જૈનપરંપરામાં '**નયચક્ર**' નામ ધરાવતા બે ગ્રંથો છે. એકની રચના શ્વેતાંબર સંપ્રદાયમાં થયેલા આચાર્ય શ્રી **મલ્લવાદ** ક્ષમાશ્રમણે કરેલી છે, જ્યારે બીજાની રચના દિગંબર સંપ્રદાયમાં થયેલા **દેવસેના**ચાર્યે કરેલી છે. અહીં જે વિષે લખવામાં આવે છે તે આ. શ્રી **મલ્લવાદ** ક્ષમાશ્રમણકૃત **નયચક્ર** છે.

"अनु मल्लवादिनं तार्किकाः" [सिद्धहेमबृहद्वृत्ति २ । २ । ३९]–"બીજા તાર્કિકો મલ્લવાદી કરતાં ઉતરતા છે" આવા ગૌરવવંતા શબ્દોથી કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે જેમને શ્રેષ્ઠ તાર્કિક તરીકે વર્ણવ્યા છે, અને જેમનું જૈનપરંપરામાં 'વાદિપ્રભાવક' તરીકે અતિ પ્રસિદ્ધ નામ છે તે મહા તાર્કિક આ. શ્રી **મલ્લવાદિ** ક્ષમાશ્રમણે આજથી લગભગ ૧૫૦૦ વર્ષ પૂર્વે 'નયચક્ર' નામના અતિ ગંભીર અને અતિ ગહન એક વિસ્તૃત દાર્શનિક ગ્રંથની રચના કરી છે. આ ગ્રંથનું જૈનપરંપરામાં અસાધારણ સ્થાન છે, એટલું જ નહિ પણ સમગ્ર ભારતીય દાર્શનિક સાહિત્યમાં પણ તેનું સ્થાન અદ્વિતીય ગણી શકાય તેમ છે.

જો કે આ ગ્રંથ તરફ જૈન વિદ્વાનોનું ધ્યાન પહેલેથી ખેંચાયેલું છે જ, તો પણ કેટલાંક કારણોથી આ ગ્રંથ હજુ સુધી અપ્રસિદ્ધ અવસ્થામાં જ છે. હમણાં હમણાં એના સંશોધનની દિશામાં પ્રયત્નો શરૂ થઈ ચૂકયા છે, એ આનંદની વાત છે. આ ગ્રંથની હસ્તલિખિત પ્રતિઓ ભિન્ન ભિન્ન જૈન ગ્રંથસંગ્રહોમાં–ખાસ કરીને ગુજરાતના ગ્રંથસંગ્રહોમાં–મળી આવે છે.

એમ લાગે છે કે–આજથી ત્રણસો વર્ષ પૂર્વે તો આ ગ્રંથ લગભગ દુષ્પ્રાપ જ હતો. એ જ કારણને લીધે આ વિરલ ગ્રંથની જે કોઇ એક પ્રતિ, સમર્થ શ્રુતધર પુનિતનામધેય વાચકવર શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયના જોવામાં આવી, તે ઉપરથી તેઓશ્રીએ અતિ ઉત્સાહ અને પરિશ્રમપૂર્વક એક નવીન શુદ્ધ નકલ તૈયાર કરી હતી. આજના આપણા જ્ઞાનભંડારોમાં મળી આવતી આ ગ્રંથની સંખ્યાબંધ પ્રતિઓ સાક્ષાત્ કે પરંપરાએ ઉપાધ્યાયશ્રીએ તૈયાર કરેલી પ્રતિની જ નકલો અથવા પ્રતિકૃતિઓ છે. આ હકીકત કેટલીક પ્રતિઓના આદિ–અંતમાં આવતા ઉલ્લેખોને આધારે સ્પષ્ટ જાણી શકાય છે. પુણ્યનામધેય પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના પ્રયત્નથી કેટલીક પ્રતિઓ હું સંશોધન માટે મેળવી શકયો છું, તેમાં પાટણ, વિજાપુર તથા કાશીથી આવેલ પ્રતિઓની આદિમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે—

भट्टारकश्री हीरविजयसूरीश्वरशिष्यमहोपाध्यायश्री कल्याणविजयगणिशिष्यपण्डितश्री-लाभविजयगणिशिष्यपण्डितश्री जीतविजयसतीर्थ्यपण्डित श्री नयविजयगणिगुरुभ्यो नमः ॥

प्रणिधाय परं रूपं राज्ये श्री विजयदेवसूरीणाम् । नयचक्रस्यादर्शं प्रायो विरलस्य वितनोमि ॥ १ ॥ ॐ नमः ॥

टीका.

" जयति नयचक्रनिर्जितनिःशेषविपक्षचक्रविक्रान्तः ।
श्री मल्लवादिसूरिर्जिनवचननभस्तलविवस्वान् ॥ १ ॥ "

આના કરતાં પણ વધારે રસદાયક, અત્યંત ઉપયોગી અને વિસ્તૃત માહિતી વિજાપુર તથા કાશીની પ્રતિના અંતમાં આવતી પુનિતચરણ **શ્રી યશોવિજયોપાધ્યાયરચિત** પ્રશસ્તિ ઉપરથી મળે છે, જે આ પ્રમાણે છે.

ग्रन्थाग्रम् १८००० । श्रीरस्तु । पूर्वं पं. यशोविजयगणिना श्रीपत्तने वाचितम् ॥

आदर्शोऽयं रचितो राज्ये श्री विजयदेवसूरीणाम् ।
सम्भूय यैरमीषामभिधानानि प्रकटयामि ॥ १ ॥

विबुधाः श्रीनयविजया गुरवो जयसोमपण्डिता गुणिनः ।
विबुधाश्च लाभविजया गणयोऽपि च कीर्तिरत्नाख्याः ॥ २ ॥

तत्त्वविजयमुनयोऽपि च प्रयासमत्र स्म कुर्वते लिखने ।
सह रविविजयैर्विबुधैरलिखच्च यशोविजयविबुधः ॥ ३ ॥

ग्रन्थप्रयासमेनं दृष्ट्वा तुष्यन्ति सज्जना बाढम् ।
गुणमत्सरव्यवहिता दुर्जनदृग् नी(त्वी)क्षते नैन[म्] ॥ ४ ॥

तेभ्यो नमस्तदीयान् स्तुवे गुणांस्तेषु मे दृढा भक्तिः ।
अनवरतं चेष्टन्ते जिनवचनोद्भासनार्थं ये ॥ ५ ॥

॥ श्रेयोऽस्तु ॥

सुमहानप्ययमुधैः पक्षेणैकेन पूरितो ग्रन्थः ।
कर्णामृतं पटुधियां जयति चरित्रं पवित्रमिदम् ॥ ६ ॥

ઉપરની પ્રશસ્તિમાં યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે **પાટણ**માં (ગુજરાત) નયચક્ર વાંચ્યાનો તથા ગ્રંથની પ્રતિલિપિ તૈયાર કરવામાં સહાય કરનાર મુનિઓનાં નામ આદિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. વિજયદેવસૂરિનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૭૧૩ માં થયો છે. એટલે એમ પણ જણાય છે કે સં. ૧૭૧૩ પહેલાં જ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે આ પ્રતિલિપિ તૈયાર કરી હતી. પાટણની

મારી પાસેની પ્રતિમાં અંતિમ બે ત્રણ પત્રો ખૂટતાં હોવાથી તેનો લેખનકાલ જાણી શકાતો નથી, પણ વિજાપુરની પ્રતિ સં. ૧૭૨૪માં લખાયેલી છે.

વાચકવર શ્રી યશોવિજયજી માટે સહજ ભાવે જ આપણા મુખમાંથી 'ધન્યવાદ' નો ધ્વનિ સરી પડે છે, કે જેમના સ્તુત્ય પ્રયાસથી નયચક્ર ગ્રંથ અત્યારે સચવાઇ રહેલો મળી આવે છે. નહિતર નયચક્ર અત્યારે ઉપલભ્યમાન હોત કે કેમ? એ વિષે શંકા છે. ઉપાધ્યાયજીએ જેના ઉપરથી પ્રતિલિપિ કરી હશે તે પ્રતિ હજુ સુધી મળી આવી નથી, એટલું જ નહિ પણ તેમણે તૈયાર કરેલી પ્રતિલિપિ પણ હજુ સુધી અમારા જોવામાં આવી નથી.

ગ્રંથનો વિષય.

સામાન્ય રીતે ગ્રંથનો વિષય જૈન દર્શનસંમત અનેકાન્તવાદનું પ્રતિપાદન અને એકાન્તવાદી દર્શનોનું નિરાકરણ છે. ગ્રંથના નામ ઉપરથી જ સહેજે જાણી શકાય છે કે તેમાં જૈન દર્શનના એક વિશિષ્ટ અંગભૂત નયવાદનું નિરૂપણ હશે. તેમ છતાં આની વિશિષ્ટતા એ છે કે બીજા નયવિષયક સાહિત્યમાં જે **૧ નૈગમ, ૨ સંગ્રહ, ૩ વ્યવહાર, ૪ ઋજુસૂત્ર, ૫ શબ્દ, ૬ સમભિરૂઢ** ૭ અને **એવંભૂત**–આ સાત નયોનું જ નિરૂપણ આવે છે તેના બદલે આમાં જૂદા જ પ્રકારના **૧ विधिः २ विधिविधिः ३ विधिविधि–नियमौ ४ विधि–नियमः ५ विधि–नियमम् ६ विधि–नियमयोर्विधिः ७ विधि–नियमयोर्विधिः–नियमौ ८ विधि–नियमयोर्नियमः ९ नियमः १० नियमविधिः ११ नियमस्य विधिनियमौ १२ नियमस्य नियमः**—આવા જુદા જ નામના બાર નયોનું વર્ણન આવે છે. આ બધા નયોના નામોનો અર્થ તથા તે તે અર્થને અનુસરતા દાર્શનિક વિચારોને ગ્રંથકારે તે તે નયનિરૂપણમાં ખૂબ વિસ્તારથી વર્ણવ્યા છે.

નયચક્ર નામની યથાર્થતા.

ગ્રંથકારે ગ્રંથનું 'નયચક્ર' નામ બરાબર અન્વર્થ રાખ્યું છે. ચક્રમાં જેમ આરાઓ હોય છે તેમ આમાં પણ ઉપર જણાવેલ **૧ विधि ૨ विधिविधि** આદિ બાર નયરૂપી બાર આરાઓ છે. એક એક આરામાં અનુક્રમે એક એક નયનું નિરૂપણ છે. વળી આ આરાઓ વચ્ચે જેમ પોલા ભાગરૂપી અંતર હોય છે તેમ આમાં પણ દરેક અર વચ્ચે અંતર છે. એક આરો સ્વમતનું સ્થાપન કરી રહે ત્યાર પછી બીજો અર તેનું ખંડન શરૂ કરે છે અને તે ખંડન કર્યા પછી જ સ્વમતની સ્થાપના કરે છે. આમાં જે ખંડનાત્મક ભાગ છે તે પ્રત્યેક અર વચ્ચેનું અંતર છે. વળી જેમ ચક્રમાં આરાઓને રહેવા માટે મધ્યમાં નાભિ હોય છે તેમ આમાં પણ અંતે 'સ્યાદ્વાદનાભિ' છે. તેમાં એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે કે આ બધા નયરૂપી આરાઓ સ્યાદ્વાદરૂપી નાભિમાં પ્રતિષ્ઠિત થઇને રહે તો જ નિરાબાધ છે, નહિતર જેમ ચક્રમાં નાભિ વિના આરાઓ ટકી શકતા નથી તેમ નયો પણ બાધિત થવાથી ટકી શકતા નથી. વળી જેમ ચક્રમાં સૌથી ઉપર અનેક સાંધાઓની બનેલી ગોળ ફરતી 'નેમિ' હોય છે તેમ આમાં પણ ત્રણ સંધીઓની બનેલી નેમિ છે. પહેલા નેમિના ખંડમાં **૧ विधि**–આદિ ઉપર જણાવેલ ચાર નયો આવે છે, બીજા ખંડમાં **૫ विधि**–

नियमम् આદિ ચાર નયો આવે છે. ત્રીજા ખંડમાં ९ नियमः-આદિ ચાર નયો આવે છે. આ રીતે ગ્રંથનું नयचक्र નામ બરાબર અન્વર્થ નામ છે.

વિધિ આદિ નયોનો અંતર્ભાવ.

જો કે આ ૧ विधि આદિ નયોનું નિરૂપણ માત્ર આ એક જ ગ્રંથમાં જોવા મળે છે, તેમ છતાં તેનો નૈગમાદિ નયો સાથે કશો સંબંધ જ નથી-એવું નથી. જૈન પ્રવચનમાં મૂલ નય બે છે. ૧ द्रव्यार्थिक અને ૨ पर्यायार्थिक. પ્રારંભના ૧ विधि આદિ છ નયો द्रव्यार्थिक નયના ભેદ છે અને પાછળના ૭ विधि-नियमयोर्विधि-नियमौ આદિ ૬ ભેદો पर्यायार्थिक નયના ભેદો છે. તે જ પ્રમાણે જે નૈગમાદિ સાત નયો છે તેમાં પણ યથાયોગ્ય રીતે विधि આદિ નયોનો અંતર્ભાવ થઇ જાય છે. આ અંતર્ભાવની રીત ગ્રંથકારે તે તે નયના અંતે ઉપપત્તિ સાથે આપી છે. એનું સામાન્ય દિગ્દર્શન આ પ્રમાણે છે.

૧ લા નયનો અંતર્ભાવ વ્યવહારમાં થાય છે. બીજા ત્રીજા ચોથા નયનો અંતર્ભાવ સંગ્રહ નયમાં થઇ જાય છે. ૫ મા ૬ ઠ્ઠાનો નૈગમમાં, ૭ માનો ઋજુસૂત્રમાં, ૮ મા ૯ માનો શબ્દ નયમાં, ૧૦ માનો સમભિરૂઢ નયમાં અને ૧૧ મા તથા ૧૨ મા નયનો એવંભૂત નયમાં અંતર્ભાવ થાય છે.

નામોલ્લેખ.

ગ્રંથનો નામોલ્લેખ ' नयचक्र ' અથવા ' द्वादशारनयचक्र ' એ બંને નામોથી આચાર્યો કરે છે. એક સંક્ષિપ્ત નામ છે, બીજું વિસ્તૃત નામ છે. ' નયચક્ર ' ગ્રંથને द्वादशार વિશેષણ ખાસ લગાડવાનું કારણ ગ્રંથના અંતે આવતા ભાગમાં આપણને જોવા મળે છે—

अधुना तु शास्त्रप्रयोजनमुच्यते-सत्स्वपि पूर्वाचार्यविरचितेषु सन्मति-*नयावतारादिषु शास्त्रेषु अर्हत्प्रणीतनैगमादिप्रत्येकशतसंख्यप्रभेदात्मकसप्तशतारनयचक्राध्ययनानुसारिषु, तस्मिंश्च आर्षे सप्तशतार[नय]चक्राध्ययने च सत्यपि द्वादशारनयचक्रोद्धरणं......विस्तर-ग्रन्थभीरून् संक्षेपाभिवाञ्छिनः शिक्षकजनाननुग्रहीतुं ' कथं नाम अल्पीयसा कालेन नय-चक्रमधीयेरन् सम्यग्दृष्टयः' इत्यनयानुकम्पया संक्षिप्तग्रन्थं बह्वर्थमिदं नयचक्रशास्त्रं श्रीमच्छ्वे-तपटमल्लवादिक्षमाश्रमणेन विहितम्...।

આ જ વાતને **ઉત્તરાધ્યયન** સૂત્રની **પાઇય** ટીકામાં ટીકાકાર શ્રી **શાંતિસૂરિએ** જણાવી છે-

* **સંમતિ**ની સાથે **નયાવતાર**નો ઉલ્લેખ કર્યો હોવાથી આ નયાવતાર ગ્રંથ પણ સિદ્ધસેનદિવાકર-પ્રણીત હશે-એમ જણાય છે. સિદ્ધસેન દિવાકરનો એક ન્યાયાવતાર નામે પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ છે, પરંતુ તેમાં નયની વિચારણા ભાગ્યેજ છે—એમ કહી શકાય. બનવાજોગ છે કે—नयावतार નામનો પણ તેમનો કોઇ ગ્રંથ હશે કે જેમાં દિવાકરજીએ વિસ્તારથી નયનું નિરૂપણ કર્યું હશે. દિવાકરજીના ઘણા ગ્રંથો હજુ નથી મળતા એમ તો બધા જ માને છે.

तथा हि-पूर्वविद्भिः सकलनयसंग्राहीणि सप्त नयशतानि विहितानि, यत्प्रतिबद्धं सप्तशतारं नयचक्राध्ययनमासीत् । तत्संग्राहिणः पुनः द्वादश विध्यादयो यत्प्रतिपादकमिदानीमपि नयचक्रमास्ते ॥ [उत्तराध्ययनवृत्ति. पृ. ६८]*

નયચક્રની રચના શૈલી.

પ્રસ્તુત **નયચક્ર** ગ્રંથમાં મૂલ તો એક કારિકા માત્ર જ, કે જે કારિકા નીચે મુજબ છે—

विधि–नियमभङ्गवृत्तिव्यतिरिक्तत्वादनर्थकवचोवत् ।
जैनादन्यच्छासनमनृतं भवतीति वैधर्म्यम् ॥ १ ॥

આ કારિકા ઉપર **મલ્લવાદિએ** ગદ્યમાં વિસ્તૃત ભાષ્યની રચના કરી છે, જે ભાષ્ય **નયચક્ર** શાસ્ત્રના નામથી ઓળખાય છે.

મહાદુર્દૈવની વાત છે કે આ મલ્લવાદિપ્રણીત ભાષ્ય આજે ક્યાંય મળતું નથી. અત્યારે જે મળે છે તે તો તેના ઉપર **सिंहसूरगणिक्षमाश्रमणे** કરેલી ૧૮૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ અતિવિસ્તૃત '**नयचक्रवाल**' નામની ટીકા જ મળે છે. જો કે આ ટીકાની શૈલી એટલી બધી પ્રૌઢ છે કે તેના આધારે મલ્લવાદિકૃત ભાષ્યનું અવિકલ ઉદ્ધરણ કરવું એ અતિ દુષ્કર છે. તેમ છતાં યે આ વિસ્તૃત ટીકામાં ભાષ્યનાં પ્રતીકો ઠામ ઠામ આવેલાં છે. આ પ્રતીકોના આધારે પણ મલ્લવાદિના વ્યક્તિત્વ વિષે તથા ભાષ્ય વિષે આપણને ઘણું ઘણું જાણવા મળે છે.

શ્રી મલ્લવાદિપ્રણીત ભાષ્યની અપ્રાપ્તિનો ઇતિહાસ ઘણો જૂનો હોય તેમ જણાય છે. વિક્રમના ૧૩મા શતક સુધી તો આ ગ્રંથની પ્રાપ્તિ હશે જ–એમ નિશ્ચિત પુરાવો મળે છે. વિક્રમ સં. ૧૨૦૭માં ઉત્પાદાદિસિદ્ધિ પ્રકરણની રચના કરનાર શ્રી **ચંદ્રસેનાચાર્ય**–કે જેઓ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિના ગુરુબંધુ પ્રદ્યુમ્નસૂરિના શિષ્ય હતા–તેમના ઉત્પાદાદિસિદ્ધિપ્રકરણના અંતે જણાવે છે કે—उक्तं च मल्लवादिना–" विधि–नियमभङ्गवृत्तिव्यतिरिक्तत्वादनर्थकवचोवत् । जैनादन्यच्छासनमनृतं भवतीति वैधर्म्यम् ॥ १ ॥ एतत्कारिकाविशेषभावार्थः स्वस्थानादवसेयः ॥ [पृ. २२२]

અત્યારે તો ઉપલબ્ધ ગ્રંથમાં મૂલ કારિકા પણ નથી મળતી. ઉપર જણાવેલ **ઉત્પાદાદિસિદ્ધિ** તથા ઇતર ગ્રંથોમાં આવતા ઉદ્ધરણ તપાસતાં જ અમને તે જડી છે. **ઉત્પાદાદિસિદ્ધિ**કાર આ કારિકાનો વિશેષ ભાવાર્થ જાણવા માટે તેનું સ્વસ્થાન જોઇ લેવાની જે ભલામણ કરે છે તે **મલ્લવાદિ**પ્રણીત **ભાષ્ય** હશે–એમ લાગે છે; પરંતુ વિક્રમ સં. ૧૩૩૪ માં **પ્રભાવકચરિત્ર**ની રચના કરનાર **પ્રભાચન્દ્ર** આચાર્યના કથન ઉપરથી લાગે છે કે–તેમના સમયમાં **નયચક્ર** ગ્રંથ અપ્રાપ્ય જ હતો. તેનું કારણ જણાવતાં તેઓ લખે છે કે—" **મલ્લવાદીએ બુદ્ધાનન્દ** નામના જે બૌદ્ધવાદીનો પરાજય કર્યો હતો તે વાદી મરીને વ્યંતરદેવ

* આ જ વાત મલધારી હેમચંદ્રાચાર્યે પણ અનુયોગદ્વાર વૃત્તિમાં (પ. ૨૬૭) વર્ણવી છે.

થયો છે અને તે:મલ્લવાદી સાથેના પૂર્વજન્મના વૈરથી કોઇને એ ગ્રંથ વાંચવા દેતો નથી."* **પ્રભાવકચરિત્રકાર**ના કેટલાંક વિધાનો ઉપરથી એમ પણ લાગે છે કે—**સિંહસૂર ગણિ** ક્ષમાશ્રમણકૃત **નયચક્ર**ની ટીકા પણ તેમના જોવામાં આવી નહિ હોય.

ત્યારપછી વિક્રમ સં. ૧૪૬૮ **ક્રિયારત્નસમુચ્ચય**ની રચના કરનાર આ. શ્રી. **ગુણરત્નસૂરિ**એ યાકિનીમહત્તરાસૂનુ શ્રી **હરિભદ્રસૂરિ**કૃત **ષડ્દર્શનસમુચ્ચય**ની બૃહદ્વૃત્તિમાં શ્વેતાંબરોના દાર્શનિક ગ્રંથોની નામાવલિ આપતાં-(પૃ. ૧૦૭) "**श्वेताम्बराणां सम्मतिर्नयचक्रवालः स्याद्वादरत्नाकरः........।**" આ પ્રમાણે **નયચક્રવાલ** ગ્રંથનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ 'નયચક્રવાલ' નામ મલ્લવાદિકૃત ગ્રંથનું નામ હોય એ સંભવી શકતું નથી, કેમકે ચક્ર અને ચક્રવાલનો અર્થ બીલકુલ ભિન્ન છે. વળી તે પ્રમાણે ગ્રંથની પ્રસિદ્ધિ ક્યારે ય હોય તેવો ઉલ્લેખ મળતો નથી. ૧૪ મી સદી સુધીના તમામ સાહિત્યમાં નયચક્ર નામનો જ ઉલ્લેખ જોવામાં આવે છે. એટલે વસ્તુતઃ એમ જણાય છે કે 'નયચક્રવાલ' એ ટીકાનું જ નામ છે. જેમ મૂલ ગ્રંથનું નામ '**પ્રદીપ**' હોય તો ટીકાનું નામ મૂલ ગ્રંથને અનુસરીને '**ઉદ્યોત**' અથવા 'કિરણાવલિ' એવું રાખવામાં આવે છે તેમ અહિં પણ '**નયચક્ર**' એવા મૂલ નામને અનુસરીને ટીકાનું '**નયચક્રવાલ**' એવું નામ રાખવામાં આવ્યું હશે. જેમ ચક્રને ફરતો ગોળ લોહપટ્ટક હોય છે તેમ **નયચક્રની નયચક્રવાલ** વૃત્તિ હશે. આ વાત બીજા પ્રમાણથી પણ પુષ્ટ થાય છે. અમારી પાસેની ઘણીખરી હસ્તલિખિત પ્રતિઓના માર્જિનમાં (હાંસિયામાં) **નયચક્રવાલ ટીકા** એવો નામોલ્લેખ છે. આથી એમ જણાય છે કે ટીકાનું નામ '**નયચક્રવાલ**' છે. શ્રી **ગુણરત્નસૂરિ** પ્રસિદ્ધ નામ '**નયચક્ર**'નો ઉલ્લેખ ન કરતાં '**નયચક્રવાલ**' નામનો ઉલ્લેખ કરે છે—એ સૂચવી આપે છે કે તે સમયમાં પણ મૂલ રહિત ટીકા ગ્રંથ જ તેમના જોવામાં આવ્યો હશે.

જો કે **નયચક્ર**ની ટીકામાં આવતાં સંધિવાક્યોમાં '**નયચક્રવાલટીકા**' એવો નામોલ્લેખ નથી. દરેક અરને અંતે ટીકાકારે 'नयचक्रटीका' એવો નામોલ્લેખ કર્યો છે. માત્ર નવમા અરને અંતે—इति नियमभङ्गो नवमोऽरः श्रीमल्लवादिप्रणीतनयचक्रस्य टीकायां न्यायागमानुसारिण्यां सिंहसूरि(र)गणिवादि क्षमाश्रमणदृब्धायां समाप्तः।

આ પ્રમાણે ટીકાના 'ન્યાયાગમાનુસારિણી' એવા વિશેષણનો ઉલ્લેખ મળે છે. તેમ છતાંયે नयचक्रं वलत इति नयचक्रवालः આ પ્રમાણે ઔચિત્યથી 'नयचक्रवाल' એવું નામ તેમને પણ ઇષ્ટ હોય અથવા પાછળથી વાચકોએ જોડ્યું હોય એ બનવાજોગ છે.

* नयचक्रमहाग्रन्थः शिष्याणां पुरतस्तदा। व्याख्यातः परवादीभकुम्भभेदनकेसरी ॥ ६९ ॥
श्रीपद्मचरितं नाम रामायणमुदाहरत्। चतुर्विंशतिरेतस्य सहस्रा ग्रन्थमानतः ॥ ७० ॥
बुद्धानन्दस्तदा मृत्वा विपक्षव्यन्तरोऽजनि। जिनशासनविद्वेषिप्रान्तकालमतेरसौ ॥ ७१ ॥
तेन प्राग्वैरतस्तस्य ग्रन्थद्वयमधिष्ठितम्। विद्यते पुस्तकस्थं तत् वाचितुं स न यच्छति ॥ ७२ ॥

[प्रभावकचरित्र मल्लवादिप्रबन्ध]

ગ્રંથની મહત્તા.

ગ્રંથમાં દૃષ્ટિપાત કરતાં જ અતિવિસ્તૃત સૂક્ષ્મ અને અનેક દૃષ્ટિએ મહત્ત્વની અનેકાનેક ચર્ચાઓ-વિચારણાઓ તેમાં જોવામાં આવે છે. ગ્રંથકારની વિશિષ્ટ ખૂબી એ છે કે-દરેક દર્શનના અતિ મહત્ત્વ વિનાના સિદ્ધાંતોની ચર્ચા ન કરતાં તે તે દર્શનનાં જે પ્રાણભૂત મંતવ્યો હોય તેની જ તેઓ ચર્ચા કરે છે. અને જે ચર્ચાઓ કરે છે તે એટલી બધી સૂક્ષ્મ અને અતિ વિસ્તૃત હોય છે કે આજે તે તે દર્શનના આકરભૂત ગણાતા ગ્રંથોમાં પણ આટલો વિસ્તાર અને આટલી સૂક્ષ્મતા જોવામાં આવતાં નથી. પાઠક આમાં અત્યુક્તિ ન માને. તે તે અનેક દાર્શનિક ગ્રંથોની તુલનાને અંતે જે મારો અભિપ્રાય બંધાયો છે તે જ મેં ઉપર જણાવ્યો છે. તે તે વિષય ઉપરની આટલી બધી વ્યાપક સૂક્ષ્મ અને વિસ્તૃત ચર્ચા હજુ સુધી કયાંય મારા જોવામાં આવી નથી. "अग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकामः" આ વાકયનો અર્થ શો હોઇ શકે ? એની ચર્ચામાં પ્રસ્તુત નયચક્ર ગ્રંથમાં ૧૦૦૦ શ્લોકથી પણ અધિક ભાગ રોકવામાં આવ્યો છે. ખુદ મીમાંસાદર્શનના આકરભૂત ગણાતા ગ્રંથોમાં પણ આના દશમા ભાગનીયે ચર્ચા જોવામાં આવતી નથી. આ જાણીને મારા પરિચિત ખુદ મીમાંસક પંડિતો પણ ચકિત થઇ ગયા છે. આ તો માત્ર ઉદાહરણ છે. દરેક વિષયની ચર્ચા આમાં એટલી જ વિસ્તૃત છે. ધર્મકીર્તિ તથા કુમારિલ આદિના પૂર્વકાળની સાંખ્ય-મીમાંસા-વેદાંત-ન્યાય-વૈશેષિક-બૌદ્ધ-શાબ્દિકાદિની અનેક વિચારધારાઓ વિપુલતાથી આ ગ્રંથમાં જોવા મળે છે. વિશિષ્ટતા તો એ છે કે-તે તે વિષય ઉપર ઊહાપોહ કરતાં આચાર્ય મલ્લવાદી આદિથી લઇ પોતાના સમય સુધીના તે તે દર્શનના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથકારોએ જે જે કહ્યું હોય તે દરેકની સંપૂર્ણપણે સમાલોચના કરે છે એટલે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ સંશોધન કરનાર જૈન જૈનેતર તમામ સંશોધકોને માટે આમાં વિપુલ સામગ્રી મળી આવે તેમ છે. ટીકાનું પ્રમાણ ૧૮૦૦૦ શ્લોક પરિમાણ છે. અને મૂલનું ૩૦૦૦ થી ૫૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ હશે એમ જણાય છે. ટીકા અને મૂલના પ્રમાણને સંચલિત કરીને વિચારતાં એમ જણાય છે કે શ્રી વિક્રમનો આઠમી સદી સુધીના દાર્શનિક ગ્રંથોમાં સૌથી મોટામાં મોટો ગ્રંથ આ હશે.

આ ગ્રંથની વિશિષ્ટતા તો ગ્રંથનું પ્રકાશન થયા પછી જ વિદ્વાનોના પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં આવશે, પરંતુ તે પહેલાં તેમાં આવતા વિશિષ્ટ ગ્રંથકાર અને ગ્રંથોના ઉલ્લેખ અહીં સંક્ષેપથી આપવામાં આવે તો તે અસ્થાને નહિ ગણાય. (ચાલુ)

'વિચારશ્રેણી'

લેખક–આચાર્ય શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાનાદિ મેળવી વીતરાગ દશા પ્રાપ્ત કરવી તે ગુણાનુરાગ કહી શકાય.

ઊજળું દેખાતું બધુંય દૂધ હોતું નથી માટે પરીક્ષા કરી સાચું દૂધ પીશો તો જ પુષ્ટિ મેળવી શકશો.

જે પોતાના આત્માના ગુણોનો રાગી નથી તે પ્રભુના ગુણોનો રાગી બની શકતો નથી.

છૂટવા નીકળ્યા હો તો છૂટી જાણજો પણ બૂડવાની ભ્રાન્તિથી પાણીમાંથી નીકળી ગારામાં ન ફસાઇ જશો.

સમતા-સમભાવ-શાંતિ-સંતોષ-ક્ષમા-વધય-વિરક્તિ આદિ આત્મ ધર્મરૂપ આત્મિક ગુણો કહેવાય છે, તે સિવાય તો કર્મજન્ય કળાઓને ગુણ માની તેનો અનુરાગ કરવાથી આત્મવિકાસ થતો નથી.

ગુણોનો સંગ્રહ કરનાર ભય કલેશ તથા શોક સંતાપથી મુક્ત હોય છે.

પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં કોઇ વિષયની શાંતિ માટે બીજા ઉપર રાગ કરીને ગુણાનુરાગ કહેવો તે અજ્ઞાનતા છે.

જે રાગમાં આસક્તિ હોય તે અપવિત્ર અને જેમાં અનાસક્તિ તે પવિત્ર રાગ કહેવાય છે. અને તેને જ ગુણાનુરાગ કહેવામાં આવે છે. તે સિવાય તો આસક્તિગર્ભિત અવગુણાનુરાગ કહેવાય; કારણ કે જ્યાં આસક્તિ હોય છે ત્યાં વિષયોને અવકાશ હોય છે.

જે રાગથી આત્માને અહિતકારી દોષો-અવગુણોની પ્રાપ્તિ થાય તે ગુણાનુરાગ કહેવાય જ નહિ.

કોઇ પણ પ્રકારના વિષયને પોષવાના સ્વાર્થ માટે જ સચેતન દેહ અથવા તો અચેતન જડાત્મક વસ્તુઓ ઉપર સ્નેહ-રાગ કરવામાં આવે છે; પણ પરમાર્થ માટે આત્મા ઉપર રાગ થઇ શકતો નથી.

પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયાસ કરવો તે પરમાત્માનો રાગ કહી શકાય.

તમને જે કાળે જે મળે તે લઇને તેનાથી નિર્વાહ કરી લો પણ સારા-નરસાના વિકલ્પથી મળતું જતું કરીને સારાની આશામાં બેસી રહેશો નહિ. નહિં તો હાથ આવેલું ખોઇ બેસશો અને ધારેલું મળશે નહિ એટલે નિર્વાહની મુશ્કેલીથી જીવવું ભારે થઇ પડશે.

આજ નહિ તો આવતી કાલે અજવાળાનું અંધારું થવાનું છે માટે આળસ તથા આશાઓને છોડી દઇને અજવાળામાં જોઇને જે કાંઇ લેવું હોય-છોડવું હોય તે લઇને અને છોડી દઇને તૈયારી કરી રાખો; નહિ તો પછી ખાલી અંધારામાં કાંઇ પણ મૂકી-લઇ નહીં શકો અને ખાલી હાથે ચાલ્યા જશો.

શક્તિ અને સાધન-સંપત્તિના પ્રમાણમાં ઇચ્છાઓને નોતરવી, નહિ તો ઇચ્છાઓ તમને ચારે તરફથી ઘેરી લઇને તમારા જીવનને અશાંતિ અને કલેશમય બનાવશે

મૂર્ખાઇથી માનેલી બે ઘડીની મોજ માટે

અસત્ય તથા માયાનો આશ્રય લઈને બીજાની મશ્કરી કરવી તે વિષપાન કરવા-કરાવવા જેવું છે, કારણ કે તે પરિણામે ઉભય લોકમાં મોતને નોતરે છે.

કોઈને દુઃખ દઈને રાજી થવું તે માણસાઈ નથી પણ મૂર્ખાઈ છે તે પોતાની જાત માટે વિચાર કરશો તો જણાશે, આત્માની શુદ્ધ દશા સાચી રીતે જાણ્યા વગર અને અશુદ્ધ કરનાર વસ્તુને સાચી રીતે ઓળખ્યા વગર આત્મા શોધવાનો પ્રયાસ નિષ્ફળ જાય છે.

શુદ્ધાત્માઓના વચનોના સંગ્રહરૂપ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યા વગર આત્મા સુધારી શકાય નહિ.

સાચું સુખ શાંતિ અને આનંદ-અનુભવ સિવાય ઓળખી શકાય નહિ, માટે જ મેળવી શકાય નહિં.

બીજાના ઉચિત-અનુચિત કાર્યની માત્ર ટીકા કરવાથી સારો લાભ નહિં મળે પણ અનુચિતનો ત્યાગ અને ઉચિતનો આદર કરવાથી ઉત્તમ લાભ મેળવી શકાશે.

કોઇ પણ બાબતમાં કેવળ આંખ કે કાનથી નિર્ણય કરવા કરતાં મનથી અને બુદ્ધિથી નિર્ણય કરવો ઉચિત છે, કારણ કે કેવળ આંખ તથા કાનનો નિર્ણય ખોટો ઠરશે પણ બુદ્ધિપૂર્વક મનથી કરેલો નિર્ણય ભાગ્યે જ ફરશે.

સંસારમાં અનેક કાર્યક્ષેત્ર પડ્યાં છે તેમાંથી ઉપયોગી જણાય અને પસંદ પડે તે ક્ષેત્રમાં આત્મા તથા જીવનને હિતકારી વસ્તુના બી વાવવાં શરૂ કરી દો, પણ કાલ્પનિક ઘાટો ઘડ્યા કરશો નહિ.

ઇર્ષ્યાની શીખવણીથી જનતામાં બીજાને અપરાધી બનાવવાને બુદ્ધિ તથા જીવનનો જેટલો ઉપયોગ કરો છો તેટલો જ ઉપયોગ પોતે નિરપરાધી રહેવામાં કરશો તો સ્વ-પરનું કલ્યાણ કરી શકશો.

તમારા વાણી તથા વિચારની અવગણના કરનાર ઉપર મિથ્યાભિમાનના આવેશથી મહાપુરુષોના વાણી તથા વિચારની અવજ્ઞાનું આળ ચઢાવીને જનતામાં વખોડશો તો પ્રભુદ્રોહી બનશો.

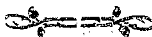
નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી જગતના કલ્યાણની માત્ર કામના જ રાખશો તોયે સ્વાર્થગર્ભિત કરેલી સેવા કરતાં લાખગણી ચઢિયાતી છે.

તમે પોતાના સ્વાર્થ માટે બીજાના વાણી, વિચાર તથા વર્તન ઉપર જેટલી શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ રાખો છો, તેટલી શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ પરમાર્થ માટે પ્રભુની વાણી, વિચાર તથા વર્તન ઉપર રાખો તો આત્મશ્રેય સાધી શકશો.

બાળદશા-અજ્ઞાનતાને લઈને કોઇ માયાવીના ભરમાવવાથી સોનાને પીત્તલ માની છોડી દો તો તમારી ઇચ્છા પણ સોનાના પાણીનો ઢોળ ચઢાવેલા લોઢાનો આદર કરતાં વિચાર કરજો, નહિં તો પિત્તળ જેટલો પણ લાભ મેળવી શકશો નહિં અને કેવળ નુકસાન મેળવી પાસે હશે તે પણ ખોઇ બેસશો.

અનંતા કાળથી સંસારમાં ગણત્રી ગણાવતાં આવ્યા છો છતાં અત્યાર સુધીમાં ગાંઠનું ઘણું ગુમાવ્યું છે, પણ કાંઈ પણ મેળવ્યું નથી, માટે હવે તો સંસારમાં ગણત્રી વગરના થવામાં જ સાર છે.

(ચાલુ)

શ્રીપાલ અને કુંડલપુર નગર.

શ્રી સિદ્ધચક્ર ભગવાનના આરાધક શ્રીપાલ કુંવરને જૈન જનતા સારી રીતે પીછાને છે, જેમ પર્યુષણ પર્વમાં કલ્પસૂત્રના વાંચન અને શ્રવણનો મહિમા પ્રસિદ્ધ છે તેમ વર્ષમાં બે વાર ચૈત્ર અને આસો માસની શાશ્વતી ઓળીમાં શ્રીપાલ ચરિત્ર પ્રાકૃત-સંસ્કૃત અને ઉ૦ શ્રી વિનયવિજયજીકૃત રાસ વાંચવાનો અને સાંભળવાનો મહિમા પ્રસિદ્ધ છે.

શ્રીપાલકુંવર ઉજ્જૈનથી નીકળી ભરુચબંદરથી વહાણમાં બેસી ગુજરાત અને કોંકણ મહારાષ્ટ્રના બંદરે ઊતર્યા અને ઘણા ગામો અને શહેરોમાં ફર્યા, ઘણા આશ્ચર્ય જોયાં. ઘણા ઠેકાણે રાજપુત્રીઓને પરણ્યા. રાજાઓનું બહુમાન મેળવ્યું. શાસ્રોમાં જે જે સ્થળોના નામો આવે છે તે નામો અને સ્થળો એક યા બીજી રીતે ઉપલબ્ધ તો હશે જ પણ ઐતિહાસિક અને ભૌગોલિક જ્ઞાન અને શોધખોળના અભાવે આપણે દરેક સ્થળને જાણી શકતા નથી. જાણવાનો પ્રયત્ન પણ ઓછો જ કર્યો છે, છતાં પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો ઘણી સફળતા મળવા સંભવ છે.

સંવત્ ૨૦૦૩ ની સાલમાં મહારાષ્ટ્ર પ્રદેશમાં વિચરતાં અમારું ચાતુર્માસ કોલ્હાપુરમાં થયું. ત્યાં આસો માસની ઓળીમાં શ્રીપાલ ચરિત્ર વાંચતા મહારાષ્ટ્રના કેટલાંક સ્થળોના નામો આવ્યા. આ વખતે એક શ્રાવક મહાનુભાવે અમારું ધ્યાન ખેંચ્યું કે આ સ્થળોમાં કુંડલ નામનું ગામ અહીંથી નજીકમાં છે. ત્યાં ગામની બહાર ડુંગર છે તેમાં ગુફાઓ છે તેમાં પ્રતિમાજી છે. આ વાત ઉપર અમારું ધ્યાન દોરાયું પણ એ સ્થળે જવાનું થશે જ એવું તો કલ્પનામાં નહોતું, પણ ચાતુર્માસ પછી વિચરતા વિચરતા તાસગામ આવ્યા. ત્યાંથી કરાડ જવાનું હતું. રસ્તાના ગામોનાં નામો પૂછતાં માલૂમ પડ્યું કે શ્રીપાલકુંવરના ચરણસ્પર્શથી પવિત્ર બનેલું. કુંડલપુર પણ રસ્તામાં આવે છે. આ જાણીને જોવાની ઉત્સુકતા ખૂબ જ વધી પડી. આ ગામ છોડીને બીજે રસ્તે જઇએ તો ઓછું ચાલવું પડે તેમ હતું છતાં ત્યાં જ જવું એવો નિર્ણય કર્યો. ત્યાંથી નીકળી કુંડલ ગામે આવ્યા. શાસ્રમાં વાંચેલી વાતો તાજી થઇ આવી અમારો હર્ષ વધ્યો. ગામમાં મુકામ કરી બહાર ડુંગર ઉપર જોવા ગયા. ગામથી ડુંગર અર્ધા માઇલ કરતાં ઓછો દૂર હશે. ગામ અને ડુંગર વચ્ચે જે સપાટ સ્થળ છે તેમાં એક રાજવાડાના નામથી અને બીજું પ્રધાનવાડાના નામથી ઓળખાય છે. એક;વખત રાજવાડામાં ખોદકામ કરતાં ત્યાંથી સોનૈયા નીકળ્યા હતા એમ ત્યાંના લોકોનું કહેવું છે.

ડુંગરના મધ્ય ભાગમાં એક ગુફા છે જેમાં પાણીનો એક કુંડ છે અને પાર્શ્વનાથ ભગવાનની શ્યામ પ્રતિમા છે અને. ડુંગરની ટોચ ઉપર એક મંદિર છે અને ગામમાં એક મંદિર છે તેમાં પણ પાર્શ્વનાથ ભગવાનની શ્યામવર્ણની મોટી અને ભવ્ય પ્રતિમા છે. આ ત્રણે સ્થળનો વહીવટ દિગંબર સમાજ તરફથી નીરાવાળા શેઠ રામચંદ્રભાઇ કરે છે. આ સિવાય ડુંગર ઉપર બીજા દર્શનવાળાના સ્થાપત્યો છે.

આ કુંડલપુર નગરની ઐતિહાસિક બાબત તપાસીએ. શ્રીપાલકુંવર જ્યારે થાણાનગરીમાં

હતા ત્યારે કોઇ સાર્થવાહે કહ્યું કે કુંડલપુર નગરમાં મકરકેતુ રાજા રાજ્ય કરે છે તેને ગુણસુંદરી નામની કન્યા છે અને તેણીએ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે કોઇ માણસ મને વીણાવાદનમાં જીતી જાય તેને હું પરણીશ. આ સાંભળીને કુંવરને ત્યાં જવાની ઉત્સુકતા પેદા થઇ. નવપદનું ધ્યાન ધર્યું અને વિમલેશ્વર દેવે પ્રત્યક્ષ થઇને હાર આપ્યો અને હારના પ્રભાવથી કુંવર કુંડલપુર ગયા અને વીણાવાદનમાં કુંવરીને જીતીને પરણ્યા.

થાણા નગરીથી કુંડલપુર લગભગ ૨૦૦ માઇલ થાય છે અને ગુજરાતી માપ પ્રમાણે દોઢસો કોસ ગણાય. શ્રીપાલચરિત્ર (પ્રાકૃત)માં સો યોજન લખ્યું છે એ કયા માપના આધારે લખ્યું હશે તે તો જ્ઞાની જાણે.

આ કુંડલપુર આજે નાનું ગામ છે. પુનાથી સધર્ન /મરાઠા રેલ્વે લાઇન ઉપર કીરલોસ્કર વાડી સ્ટેશનની નજીકમાં છે. પ્રથમ તો ઔંધસ્ટેટના તાબામાં હતું પણ હમણાં તો મુંબઇ પ્રાંતની સાથે જોડી દેવામાં આવ્યું છે અને પુનાથી લગભગ ૧૨૫ માઇલ દૂર છે. આ સંબંધી વિશેષ માહિતી મેળવવા માટે જુઓ શ્રીપાલ ચરિત્ર પ્રાકૃત શ્લોક ૭૬૧ થી ૭૯૯.

આ સિવાય દેવદલપત્તનમાં રાજા ધરાપાળની પુત્રી શૃંગારસુંદરી અને તેની પાંચ સખીઓની સમસ્યા પૂરીને છ કુમારિકાઓની સાથે લગ્ન કરે છે તે સ્થળ પણ આજે (મહારાષ્ટ્ર) કરાડની નજીકમાં પાટણના નામથી ઓળખાતું એક મોટું ગામ છે તે હોવાનો સંભવ છે. જુઓ શ્રીપાલ ચરિત્ર શ્લોક ૮૪૧ થી ૮૭૧.

આ સિવાય કોલ્લાગપુરમાં પુરંદર રાજાની પુત્રી જયસુંદરીને રાધાવેધને સાધીને પરણે છે તે આજનું કોલ્હાપુર (ગોળના બજાર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે) એ પણ મહારાષ્ટ્રમાં છે. જુઓ શ્રીપાલ ચરિત્ર શ્લોક ૮૭૩ થી ૮૯૨.

આ સિવાય શ્રીપાલ ચરિત્રમાં આવતાં ઘણા સ્થળોની શોધખોળ માટે અમારો પ્રયત્ન ચાલુ છે. ચોક્કસ સ્થળ મળ્યેથી વાચક પાસે રજૂ કરીશું.

આ સ્થળો ઉપર બનાવો જોતાં શ્રીપાલ ચરિત્ર ઐતિહાસિક ઘટના છે અને સિદ્ધચક્ર ભગવાનનું માહાત્મ્ય તેનાથી સિદ્ધ થાય છે.

મુનિરાજ શ્રી ભુવનવિજયજી.

જીવન અને મૃત્યુ.

' આત્મા અજર, અમર છે અને એકજ નિત્ય આત્માનાં આ સર્વ શરીર છે, તું આત્મા છે, શરીર નથી ' આવો ઉપદેશ જે જે ધર્મગ્રંથોએ આપ્યો છે, તે તે ગ્રંથોમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે જન્મ, જરા, વ્યાધિ, મૃત્યુ વગેરે દુઃખોનું નિરંતર ધ્યાન રાખવું એ જ્ઞાનનું લક્ષણ છે અને એથી ઊલટી ભાવના રાખવી એ અજ્ઞાનનું લક્ષણ છે. સર્વ ધર્મોના સંતોએ પણ સંસારમાંથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરાવવા માટે અવશ્ય આવનારા મૃત્યુના બનાવનો ઘણા મોટા પ્રમાણમાં લાભ ઉઠાવ્યો છે.

' જાના હૈ નર, જાના હૈ ઘર છોડી, અકેલા જાના હૈ. '
'અપને ખાતિર મહલ બનાયા, આપ હી જાકર જંગલ સોયા;
કહત કબીરા સુનો મેરે ગુનિયા, આપ મુએ પીછે ડૂબ ગઇ દુનિયા. '
' આખિર યહ તન ખાક મિલેગા, કહા ફિરત મગરૂરીમેં ? '

'અખંડ આનંદ'માંથી ઉદ્ધૃત.

પરમ કલ્યાણકારી મંગલ મૂર્તિ પરમાત્મા શ્રી મહાવીર દેવ.

લે. મુનિરાજશ્રી ન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી)

" कल्याणपादपारामं श्रुतगंगाहीमाचलं ।
विश्वाम्भोजरविंदेवं वन्देश्रीज्ञातनंदनं " ॥

ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવની જન્મ તિથિએ સમસ્ત ભારતવર્ષમાં જન્મકલ્યાણક–જન્મ-જયંતિ ઉજવાય છે. ખાસ કરીને જૈનો કે જેઓ પોતાને ભગવાન મહાવીરના ઉપાસક–ભક્ત માને છે તેઓ તો જરૂર ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવનો જન્મ મહોત્સવ ઊજવે છે. આપણે એ પરમાત્માને માત્ર માનવ જ નહિં; મહામાનવ, અતિમાનવ, અરે માનવેંદ્ર કહીને જ તેમના ગુણગ્રામ ગાઇને જ બેસી રહીએ; એટલામાં જ ઇતિશ્રી માનીએ એના કરતાં એ પરમાત્માના ઉત્તમોત્તમ ગુણો જીવનમાં ઉતારીએ અને એ પ્રમાણે જીવન જીવી જીવંત-ધર્મમય બની જઇએ તો તો આપણું જીવ્યું સફલ થઈ જાય–માનવ ભવની યથાર્થ કિમ્મત અંકાઇ જાય.

ઉપર આપેલા શ્લોકમાં ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવનું આદર્શ જીવન રજૂ કરવા પ્રયત્ન થયો છે.

મહાપુરુષોનું આખુંયે જીવન પરોપકારમાં જ વ્યતીત થાય છે. જગતના જીવોનું કલ્યાણ એ જ એમનો જીવનમંત્ર હોય છે. એમની પરોપકાર વૃત્તિ એકલી માનવજાતિના જ કલ્યાણની કે પશુઓના જ કલ્યાણની નહિં કિન્તુ એમની કલ્યાણકારી પરોપકાર વૃત્તિ સંસારના ભૂતમાત્ર–સંસારના સમસ્ત જીવો પ્રતિની હોય છે. સંસારના જીવોનું કેમ હિત થાય, કેમ ભલું થાય અને એમનું કેમ કલ્યાણ થાય એ જ એમના જીવનનો ઉદ્દેશ હોય છે.

બગીચામાં ઊગેલાં દરેક વૃક્ષ પ્રતિ બગીચાનો એક સરખો જ પ્રેમ હોય છે. પછી એમાં આમ્રવૃક્ષ હોય કે વટવૃક્ષ હોય, ગુલાબ હોય કે ચમ્પો હોય, કેસર હોય કે ચંદન હોય, મોગરો હોય કે માલતી હોય પરન્તુ બગીચામાં ઊગેલ વનરાજી પ્રતિ બગીચાને કદીયે ભેદભાવના નથી જાગતી; માટે જ આચાર્ય ભગવંત પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવને कल्याणपादपारामं કલ્યાણરૂપી વૃક્ષોને માટે બગીચા–ઉદ્યાન સરખા કહ્યા. ખરે જ, કવિએ આ કલ્પનામાં કમાલ કરી છે. કદાચે બગીચાના માલેકને–માળીને ભેદભાવ જાગે ખરો-હોય ખરો કિન્તુ બગીચાને તો દરેક વૃક્ષ-વનરાજી ઉપર એક જ સરખો પ્રેમભાવ–પ્રમોદભાવ હોય છે. ભગવાનનો પણ નિગોદમાં રહેલા જીવોથી લઇને દેવદેવેંદ્ર સુધીના સઘળા જીવો પ્રતિ કલ્યાણ ભાવ જ હોય છે. સઘળા જીવોનું કેમ કલ્યાણ થાય–આત્મહિત થાય એ જ ભાવના અને એને જ અનુકૂલ પ્રવૃત્તિ હોય છે. રાજા ને રંક, શત્રુ ને મિત્ર પ્રતિ એમનો પરમ સમભાવ અને પ્રેમ હોય છે.

લોકોત્તર પુરુષોમાં અને લૌકિક પુરુષોમાં આ જ અંતર હોય છે. લોકોત્તર પુરુષોનું વાણી, વર્તન એક જ સરખું હોય છે. એમના વાણી અને વર્તનમાં વૈષમ્ય નથી હોતું; જ્યારે લૌકિક પુરુષો ભલે વિદ્વાન હોય, વક્તા હોય, મહાન પ્રવચનકાર હોય કે મહાત્મા હોય છતાં એમના

વાણી અને વર્તનમાં વૈષમ્ય દેખાઇ આવે છે. લોકોત્તમ પુરુષોના જીવનના નાના કે મોટા દરેક પ્રસંગો આદર્શ હોય છે; આપણે તેમાંથી સાર ગ્રહણ કરી જીવનમાં ઉતારવા લાયક હોય છે એ પુરુષોત્તમ મહાત્માઓનું જીવન જ પરમ ઉપદેશમય અને જીવન્ત ધર્મરૂપ જ હોય છે; માટે જ એક બીજા કવિએ પણ કહ્યું છે કે-"परोपकाराय सतां विभूतयः" ઉત્તમ પુરુષોની-સત્ પુરુષોની દરેક વિભૂતિ-દરેક શક્તિ પરોપકાર માટે હોય છે.

ભગવાન મહાવીર દેવના જીવનચરિત્રમાં પણ ઘણા પ્રસંગો એવા સુંદર, એવા મહાન અને એવા ઉત્તમ આદર્શ રૂપ છે કે એમાંથી આપણે ઘણું લઇ શકીએ છીએ, અને જીવનમાં ઉતારી શકીએ છીએ. હું અહીં એમાંથી માત્ર બે ત્રણ પ્રસંગો આપી કલ્યાણમૂર્તિ શ્રી મહાવીર પ્રભુનું ઉપરના શ્લોકમાં વર્ણવેલ कल्याणपादपाराम પદ કેવું ગુણનિષ્પન્ન છે તે બતાવીશ.

ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવે દીક્ષા લીધી છે. પ્રથમ ચાતુર્માસ માટે તેઓશ્રીના પિતાજીના મિત્ર અને સ્નેહી આશ્રમના કુલપતિના આગ્રહથી આશ્રમમાં પધાર્યા છે અને એ કુલપતિએ આપેલી ઘાસની સુંદર કુટિર-ઝુંપડીમાં રહ્યા છે. ગ્રીષ્મઋતુની પૂર્ણાહુતિ થઇ ગઇ છે; વર્ષાઋતુ શરૂ થઈ ગઈ છે. ધરતીમાંથી બાફ નીકળે છે. ઘામ ઘણો થાય છે અને હજી ઘાસ ઊગ્યું નથી એટલે ગાયો વગેરે પશુઓ આ ઘાસની ઝુંપડીઓ તરફ ઘાસ ખાવા દોડી આવે છે. આશ્રમવાસી તપસ્વીઓ ઘાસ ખાવા ઝુંપડીઓ તરફ દોડી આવતી ગાયોને હાંકી કાઢે છે; મારીને અને ધમકાવીને ગાયોને ઝુંપડી તરફ ફરકવાય નથી દેતા; જ્યારે એક સુંદર વિશાલ ઝુંપડીમાં એકલવીર મહાત્મા ઊભા ઊભા ધ્યાન-આત્મચિંતવન ? ષડ્ દ્રવ્યની વિચારણા કરી રહ્યા છે બહાર શું બની રહ્યું છે, એની એ સંતપુરુષને લગારે પરવા નથી ત્યાં તો એક આશ્રમવાસીએ આવીને કહ્યું-મહાત્માજી! લગાર ધ્યાન રાખો કે આ ગાયો તમારી ઝુંપડીનું ઘાસ ખાઇ જાય છે. પરંતુ આ એકલવીર સંતપુરુષ તો શાંતભાવે મૌન રહી આત્મચિંતવનમાં જ મસ્ત છે. વળી થોડીવાર થઈને બીજા આશ્રમવાસી આવ્યા. અને બોલ્યા-અરે! ઝુંપડીમાં કોણ છે? કોઇ કેમ બોલતું નથી? અરે કોઈ બોલો તો ખરા! કેમ બોલતા નથી? ધીમે રહીને અંદર ડોકિયું કરે છે અને જોતાં જ ચમકી જાય છે. એક સુંદર હાસ્ય ઝરતી વીરપુરુષની આકૃતિ જુવે છે. અરે! આવા મહાકાય, બલિષ્ઠ વીર આમ કેમ ઊભા છે? નથી બોલતા, નથી ચાલતા, નથી ગાયોને હાંકતા કે નથી ઝુંપડી સંભાળતા. એય સંતપુરુષ! ધ્યાન મૂકો. પરમાત્માનું સ્મરણ પછી કરજો. આ ઝુંપડી સંભાળો. ગાયો બધી અહીં આવીને તમારી સુંદર ઝુંપડીનું ઘાસ ખાઇ જાય છે. આટલું કહેવા છતાંય અંદરથી ન અવાજ આવ્યો, ન ઉત્તર મળ્યો કે ન તો ઝુંપડીના રક્ષણ માટે કાંઇ પ્રયત્ન દેખાયો.

આખાએ આશ્રમમાં એક જ વાતની ચર્ચા છે. આ મહાત્મા છે કોણ? નથી બોલતા, નથી ચાલતા, નથી ખાવાની તમન્ના કે નથી દેહના રક્ષણની તમન્ના. ઓહો, શું એમનું ધ્યાન છે!

ત્યાં તો એક આશ્રમવાસી બોલ્યો-અરે ભાઇઓ, એ તો મહાત્મા નહિં, પરમાત્મા છે. તમને ખબર નહિં હોય, તેઓ તો સિદ્ધાર્થરાજાના રાજકુમાર છે. રાજપાટ-ઘરબાર તજી આત્માને પરમાત્મા બનાવવા, સાધના કરવા સાધુ થયા છે.

ત્યાં તો બીજા આશ્રમવાસી બોલ્યા—મહાનુભાવો, આપણે પણ સંત છીએ, સાધુ છીએ, તપસ્વી છીએ પરંતુ આપણે ખાવાનું, પીવાનું પહેરવાનું, ઓઢવાનું બધું જોઇએ છે અને તે

મેળવવા પ્રયત્ન પણ કરીએ છીએ અને આ મહાત્મા તો બસ મહાત્મા જ બની ગયા છે. અરે! બીજું તો બધું ઠીક પણ એમની પોતાની રહેવાની ઝુંપડી પણ નથી સંભાળતા. પછી રહેશે ક્યાં? ગાયો ઘાસ ખાઇ જશે એટલે એમના આશ્રમમાં વરસાદ, ટાઢ, તડકો અને ચકલાંનો વાસ થશે માટે એમની ઝુંપડી સંભાળવાની જરૂર તો છે જ.

બધાય ભેગા મળી આશ્રમના કુલપતિ પાસે જઈ ફરિયાદ કરે છે કે જેમને—જે મહાત્માને આપે આપણા આશ્રમમાં આશ્રય આપ્યો છે તે આશ્રમ સ્થાનને પણ તેઓ સંભાળતા નથી, અરે, અહીંના આપણા ભકતો તો એમને આપણા કરતાં પણ મહાન ત્યાગી, તપસ્વી, સંયમી મહાત્મા માને છે માટે આપને અમારી વિનંતિ છે કે સિદ્ધાર્થનંદન વર્દ્ધમાન રાજર્ષિને આપ જઇને સમજાવો કે બીજું બધું તો ઠીક પરંતુ ઝુંપડીનું-દેહરક્ષણના આશ્રમનું જરૂર રક્ષણ કરે.

આ સાંભળી આશ્રમના કુલપતિ રોષે ભરાઈ જે ઝુંપડીમાં મહાત્મા રાજર્ષિ શ્રીવીર વિભુ ઊભા છે ત્યાં જઇને કંઇક મીઠી છતાં ઉપાલંભભરી ભાષામાં કહ્યું કે—હે વર્દ્ધમાન કુમાર! પક્ષીઓ પણ પોતાના માળાનું રક્ષણ કરે છે, તો તમે તમારા આશ્રમનું-ઝુંપડીનું કેમ રક્ષણ નથી કરતા? શું તમે પક્ષીઓથી પણ ગયા. તમે ઝુંપડીનું રક્ષણ કરવામાં સમર્થ હોવા છતાંયે તેના રક્ષણમાં આવો ઉપેક્ષાભાવ રાખો છો તે ઉચિત નથી.

આ સાંભળી ક્ષમાશ્રમણ ક્ષમાસાગર શ્રી વીર વિભુ ચિંતવે છે. મારા અહીં રહેવાથી આપને અપ્રીતિ થાય છે માટે અહીં રહેવું ઉચિત નથી. આમ ચિંતવી 'नाप्रीतिमद् गृहे वासो' વગેરે પ્રતિજ્ઞા કરી એ ઝુંપડી છોડી ભર ચોમાસામાં પણ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા અને સાચા વિહારી બન્યા.

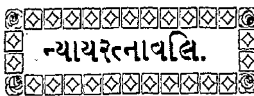
નથી કુલપતિ ઉપર દ્વેષ કે નથી અન્ય આશ્રમવાસીઓ ઉપર દ્વેષ. કરુણાના સાગર એ બધા જીવોનું કલ્યાણ ચિંતવતા વિચરી રહ્યા છે.

: ૨ :

આવા જ બીજા મહાન પ્રસંગોની નોંધ મૂકી આ લેખ સમાપ્ત કરીશ. એ પ્રસંગોનું વિશદ વિવેચન कल्याणपादपारामं નું વિસ્તૃત દર્શન સમયે કરાવીશ.

(૧) શૂલપાણી યક્ષનો પ્રતિબોધ. (૨) ચંડકૌશિક નાગનો પ્રતિબોધ (૩) સંગમદેવના ઘોરાતિઘોર ઉપસર્ગો અને એ દેવે મૂકેલા ભીષણ કાલચક્ર પ્રસંગે પણ ભગવાનની અપૂર્વ કલ્યાણ કામના આ પ્રસંગો વધુ સ્થાન અને સમય માગે તેવા છે માટે ભવિષ્ય ઉપર જ મુલતવી રાખું છું.

આપણે ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવનું જન્મ-કલ્યાણક જીવની એવાંવી થોડા થોડા પ્રસંગોને શાંત ચિત્તે વિચાર કરી જીવનમાં ઉતારવા, વાણી અને વર્તનની એકવાકયતા સાધવા અને 'कल्याणपादपारामं' થવા પ્રયત્ન કરીએ તો આપણો મહોત્સવ ઉજવવાનો પ્રયત્ન સફલ થાય. અન્તમાં शिवमस्तु सर्वजगतः ની ભાવના સાથે વિરમું છું.

ન્યાયરત્નાવલિ.

(ગતાંક પૃ. ૯૮ થી શરૂ.)

લેખક—મુનિમહારાજ શ્રી ધુરન્ધરવિજયજી.

अक्के चेन्मधु विन्देत, किमर्थं पर्वतं व्रजेत्।
इष्टस्यार्थस्य संसिद्धौ को विद्वान् यत्नमाचरेत् ॥

અક્કનો અર્થ ઘરનો ખૂણો થાય છે. જો ઘરના ખુણામાં જ મધ મળતું હોય તો શામાટે પર્વત ઉપર જવું? અભીષ્ટ-ઇચ્છિત વસ્તુની સિદ્ધિ થયા પછી કોણ બુદ્ધિમાન પ્રવૃત્તિ કરે? આ ન્યાયનો અર્થ છે.

આ ન્યાય બે વસ્તુ સમજાવે છે:, એક તો કોઇ પણ કાર્ય અલ્પ આયાસથી સિદ્ધ થતું હોય તેને માટે લાંબો પ્રયત્ન કરવો વ્યર્થ છે. અને બીજું વિદ્વત્તા અને મૂર્ખતાનો આથી વિવેક જણાય છે. વિદ્વાન માણસ એક વાત પતી ગયા પછી તેને ચોળ ચોળ નહિં કરે જ્યારે મૂર્ખ માણસ એકની એક હકીકતને એટલી સમળાવશે કે જેથી સારી હકીકત પણ છેવટે કંટાળાભરી લાગશે.

આમાં પ્રથમ હકીકત પ્રમાણે ધાર્મિક વિષયમાં જોઇએ તો સમજુ વર્ગ આ ન્યાયને સારી રીતે અનુસરે છે. જ્યાંસુધી સ્વદર્શનમાં પોતાને અભિમત વિષયના ખુલાસા મળી જતા હોય ત્યાં સુધી પરદર્શનમાં તેના ખુલાસા માટે સમજુ માણસ નહિ જાય. તેથી વિપરીત મૂર્ખ માણસ સ્વધર્મના મધ જેવા મીઠા ને હિતકર અનુષ્ઠાનો અને વચનો છોડી પરધર્મરૂપી પર્વત તરફ દોડી જાય છે. પર્વતમાં મધ મેળવવું જેટલું મુશ્કેલ છે તેટલું કે તે કરતાં અધિક મુશ્કેલ પરદર્શનમાંથી હિત સાધવું એ છે.

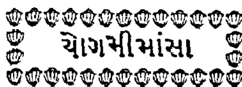
બીજી રીતે ડાહ્યો માણસ એક કાર્ય માટે ત્યાં સુધી યત્ન કરશે કે જ્યાં સુધી એ કાર્ય સિદ્ધ નહિં થાય. કાર્યસિદ્ધિ થયા બાદ તે યત્નને એ વળગી નહિં રહે. જડ આત્મા જે કાંઇ પ્રવૃત્તિ કે પ્રયત્ન કરતો હશે તેને એવો તો વળગી રહેશે કે તેથી કાર્ય થાય છે કે નહિં-કાર્ય થયું છે કે નહિં તેની કાંઇપણ વિચારણા તે નહિં કરે. એ ઘાંચીના બળદ જેવું છે.

આ ન્યાય તાર્કિક ગ્રંથોમાં એ રીતે વાપરવામાં આવે છે કે કોઇ પણ વિષયની સાબીતી સહેલાઇથી થઇ જતી હોય એક પ્રબળ યુક્તિથી પદાર્થ સિદ્ધ થતો હોય તો તેને માટે લાંબી લાંબી યુક્તિની પરમ્પરા કરવી ઉચિત નથી.

ઘરમાં મધુ છે. કે નહિં તેની તપાસ કરો, જો ઘરમાંથી મધુ મળી રહેતું હોય તો પર્વત સુધી જવાની ઇચ્છા ન કરો અને દીર્ઘતાનો ત્યાગ કરો. એ આ ન્યાયથી સમજણ લેવાની છે. વેદાન્ત સૂત્ર ઉપરના શાંકર ભાષ્યમાં આ ન્યાયનો ઉપયોગ કરતાં શંકરાચાર્ય લખે છે કે—

केवला चेज्ज्ञानात् पुरुषार्थसिद्धिः स्यात् किमर्थमनेकायास-समन्वितानि कर्माणि ते कुर्युः। अर्के चेन्मधु विन्देत्, किमर्थं पर्वतं व्रजेदिति न्यायात्।

જો કેવળ જ્ઞાનથી પુરુષાર્થની સિદ્ધિ થાય છે તો શામાટે અનેક કષ્ટ યુક્ત કર્મો તેઓ કરે? 'આકડા ઉપર મધ મળી જાય તો શામાટે પર્વત ઉપર જાય' એ ન્યાયે.

યોગમીમાંસા

સં. મુ. પુણ્યવિજયજી (સંવિજ્ઞપાક્ષિક)

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૦૧ થી ચાલુ.)

ગાઢ મિથ્યાત્વના ઉદયમાં આગમવચન પ્રત્યે રુચિ થતી નથી, અને એથી જ આગમવચન સમ્યગ્ રીતિએ પરિણમતું નથી. એ કારણથી અનુષ્ઠાનનું સેવન અવિધિથી થાય છે, વિષયતૃષ્ણાનું પ્રાબલ્ય હોય છે, કષાયનું પણ આધિક્ય હોય છે, તાત્ત્વિક ધર્મ પ્રત્યે અરુચિ હોય છે અને સત્સમાગમ હોતો નથી; એથી જ વિપરીત બુદ્ધિ નષ્ટ થતી નથી અને એથી જ આદરાતું અનુષ્ઠાન લાભના સ્થાને જ હાનિકર બની જાય છે. એ જીવોની પરલોક સામે દૃષ્ટિ હોતી નથી, કિન્તુ માત્ર આ લોકના જ વિષયસુખ પ્રત્યે દૃષ્ટિ કેન્દ્રિત થએલી હોય છે; અને એથી જ એવા જીવોને સુખમાં જ સુખની ભ્રમણા થએલી હોય છે અતઃ વાસ્તવિક આન્તરિક સુખના શોધનાર્થે તેઓને ઇચ્છા પણ પ્રગટતી નથી એટલે આવા અચરમાવર્તી જીવોનું અનુષ્ઠાન હરગીજ ભાવાનુષ્ઠાનના કારણરૂપે બની શકે નહિ. માટે જ એ અનુષ્ઠાન તુચ્છ હોઇ અનાદરણીય ગણાય, જ્યારે અપુનર્બંધકાદિ (આદિ શબ્દે માર્ગાભિમુખ, માર્ગપતિત ગ્રહણ કરવા જે અપુનર્બંધકની જ

આ હકીકત શંકરાચાર્યે મુખ્યત્વે મીમાંસક સામે કહી છે. મીમાંસકો ખૂબ કર્મકાંડ કરવાનું કહે છે. વેદાન્તી કર્મકાંડને અન્યથા સિદ્ધ જણાવી જ્ઞાનની પ્રધાનતા સ્થાપન કરે છે. શંકરાચાર્યે આ ન્યાયમાં અક્ક શબ્દને બદલે અર્ક શબ્દ રાખ્યો છે. અર્કનો અર્થ આકડો છે. એ જ પ્રમાણે જૈમિનિસૂત્રના શાબરભાષ્યમાં પણ નીચે પ્રમાણે તેનો ઉપયોગ છે.

तद्यथा पथि जातेऽर्के मधूत्सृज्य नैव पथा मध्वर्थिनः पर्वतं न गच्छेयुस्तादृशं हि तत्। अपि चाहुः। अर्के चेन्मधु विन्देत, किमर्थं पर्वतं व्रजेत्। इष्टस्यार्थस्य संसिद्धौ, को विद्वान् यत्नमाचरेत्।

આ ઉપયોગ વેદાન્તીના પૂર્વપક્ષ તરીકે થયો છે. વાત તો લગભગ ઉપર પ્રમાણે જ છે.

સાંખ્યસૂત્ર ઉપરની અનિરુદ્ધની ટીકામાં, સાંખ્યતત્ત્વકૌમુદીમાં, વાચસ્પતિમિશ્રે, ન્યાયવાર્તિક તાત્પર્ય ટીકામાં પણ પ્રસંગે પ્રસંગે આ ન્યાયનો ઉપયોગ કર્યો છે.

તન્ત્રવાર્તિકમાં કુમારિલભટ્ટ કર્મની વહેંચણ કરીને કર્મ એટલે ક્રિયાનુષ્ઠાન બે પ્રકારના જણાવે છે: એક મોટા અને મહાપ્રયત્ન સાધ્ય અને બીજા નાના ને અલ્પ આયાસસાધ્ય. તેમાં એક જ પ્રકારના કાર્યની સિદ્ધિ માટે જો બે ઉપાય હોય ને તેમાં એકમાં વધારે યત્નની આવશ્યકતા હોય અને બીજામા અલ્પ પ્રયત્નથી સરતું હોય તો અલ્પયત્નમાં પ્રવૃત્તિ થાય. આ રહી તે પંક્તિ—

" यद्यल्पान्महतश्च कर्मणः समं फलं जायेत ततोऽर्के चेन्मधु विन्देतेत्यनेनैव न्यायेनाल्पेन सिद्धे महति कश्चित् प्रवर्तेत "

સાથેસાથ આ ન્યાયથી એવી ઊંધી સમજણ લેવાની નથી કે-કોઈપણ કાર્યમાં બળ વાપરવું પડતું હોય, કષ્ટ આવતાં હોય તો તે કાર્ય મૂકી દેવું. બીજો ઉપાય ન હોય તો પૂર્ણ પ્રયત્ને પણ કાર્ય તો કરવું જ.

કાર્યસિદ્ધિને લક્ષ્યમાં રાખી યત્નની ઓછાવત્તાપણાની વહેંચણ કરતા આ ન્યાય શિખવે છે.

દશાવિશેષ છે.) ના મિથ્યાત્વની મંદતાના પ્રતાપે અસદ્‌ગ્રહનો ત્યાગ થવાથી આચરાતા અનુષ્ઠાનો ભાવાજ્ઞાના કારણરૂપ બનતા હોવાથી તથા નિર્મળ બોધના અભાવમાં વિશિષ્ટ ઉપયોગ નહિ હોવાના કારણે દ્રવ્યરૂપ કહેવાતા છતાં અનુમોદનીય છે, તથા ક્રમશઃ વિકાસક પણ છે. ભાવાજ્ઞા એટલે સમ્યગ્‌જ્ઞાનપૂર્વક ભગવાનકથિત અનુષ્ઠાનોના આચરણની શુદ્ધ પરિણતિ; એ પરિણતિપૂર્વક રત્નત્રયીનું વિશુદ્ધ પાલન એ ભાવાજ્ઞાનું પાલન છે. એ પાલન યથાશકય હોઈ શકે. કારણ અયથાબલ યા તો શક્તિના અતિરેકથી ક્રિયમાણ આરંભ હાનિકર બને છે, છતાં શક્તિનું પ્રમાદથી ગોપન પણ ન હોવું જોઈએ. એટલે આ રીતિએ શુદ્ધ પરિણતિથી ભાવાજ્ઞાની સન્મુખતાએ પણ જે અનુષ્ઠાનોનું સેવન કરાય તે વિશુદ્ધ ઉપયોગ નહિ હોવાના કારણે દ્રવ્યાનુષ્ઠાનરૂપ ગણાવા છતાં અવશ્ય અનુમોદનીય છે. યદ્યપિ સર્વવિરતિને દ્રવ્યાનુષ્ઠાનની અનુમોદના કેમ હોય? આવો પ્રશ્ન થઈ શકે છે. કારણ સાધુનો અધિકાર માત્ર ભાવસ્તવમાં જ પર્યાપ્ત થએલો હોય છે, પરંતુ તેનું સમાધાન એ છે કે–સાધુને સાક્ષાત્ દ્રવ્યસ્તવકરણમાં પ્રવૃત્તિ કરવાનું નિષેધવામાં આવ્યું છે; પરંતુ એના કરાવણ અને અનુમોદનમાં નિષેધ કરવામાં આવ્યો નથી. જે યોગ્ય પ્રજ્ઞાપ્ય હોય તેને જે વિષયનો નિષેધ કરવામાં ન આવ્યો હોય તે વિષયનું સાધુને પણ અનુમોદન હોઈ શકે છે. પરંતુ જે અયોગ્ય હોય તેને ભાવીના લાભાલાભની દૃષ્ટિએ અગર જો નિષેધવામાં ન આવ્યું હોય તો તે અનુમોદનીય બની શકતું નથી. તેથી તેવા અધિકારી જીવનું પણ તથાવિધ દ્રવ્યાનુષ્ઠાન પણ અનુમોદનીય જ બને છે. આ જ કારણે 'અરિહંતચેઇયાણં' સૂત્રમાં સાધુ અને શ્રાવક બંનેને ઉદ્દેશી કાયોત્સર્ગકરણમાં વંદનાદિ છ કારણો દર્શાવવામાં આવ્યા છે. એમાં સાધુને પૂજાસત્કારાદિ કે જે વસ્ત્રાદિ દ્વારા થાય છે, તેનો તો સાક્ષાત્‌કરણનો નિષેધ છે, તો પૂજા આદિ નિમિત્તે કાયોત્સર્ગકરણ કેમ સંભવી શકે? એથી જ સાબિત થાય છે કે સાક્ષાત્‌કરણીનો નિષેધ છતાં બીજા યોગ્ય જીવો દ્વારા કરાવણમાં અને અનુમોદનમાં સાધુઓને નિષેધવામાં આવ્યું નથી. એ નિષેધ નહિ હોવાના કારણે જ દ્રવ્યસ્તવની અનુમોદના હોઈ શકે છે; અને એથી જ અપુનર્બંધકાદિ ભાવાજ્ઞાના કારણભૂત બનતા એવા દ્રવ્યાનુષ્ઠાનની પણ અનુમોદના હોઈ શકે છે. કારણ એ જીવોમાં ધર્મબીજના વપનની યોગ્યતા પ્રગટ થઈ ચૂકી હોય છે. ધર્મનું બીજ ભાવાજ્ઞા પ્રત્યે સદ્‌ભાવ કિંવા બહુમાન જે આત્મામાં પ્રગટ થાય તે છે, અથવા તો ભાવાજ્ઞાના કારણભૂત દ્રવ્યાજ્ઞાના પાલનમાં પણ બહુમાન પ્રગટ થાય તે છે.

શ્રી જિનેશ્વરદેવ પ્રત્યે કુશલચિત્તાદિ પણ ધર્મના બીજરૂપે વર્ણવવામાં આવ્યા છે; અથવા તો શુદ્ધ ધર્માનુષ્ઠાન અને તેના કર્તા જીવો પ્રત્યે આદર અને બહુમાન પણ ધર્મના બીજ તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યા છે, પરંતુ વાસ્તવિકતાએ ભાવાજ્ઞાના કારણરૂપ દ્રવ્યાજ્ઞાના પાલન પ્રત્યે આદર અને બહુમાનભાવ એ જ ધર્મનું વાસ્તવિક બીજ છે.

જેમ અયોગ્ય ભૂમિમાં ક્રિયમાણ બીજનું વપન નિષ્ફળ છે, તેમ અપ્રશાંત ચિત્તવાળા પ્રાણીમાં ધર્મબીજનું વપન નિષ્ફળ છે. જ્યાં સુધી મિથ્યાત્વનો પ્રબળ ઉદય હોય ત્યાં સુધી ચિત્ત પ્રસન્ન થતું નથી, શાંત થતું નથી; એથી જ એના મનમાં શાસ્ત્ર પ્રત્યે સદ્‌ભાવ પ્રગટ થતો નથી; અને એથી જ એ જીવના પૂજા આદિ કાર્યો ફલિભૂત થઈ શકતા નથી; અને સાથે જ અપૂર્ણ રહી જાય છે;

અપ્રશાંતમિક જીવના ચિત્તમાં શાસ્ત્રના સદ્‌ભાવ અર્થે પ્રતિપાદન કરવા મથવું તે એના

શ્રી મહાવીર પ્રભુનું સ્તવન.

સંપાદક: ડૉક્ટર વલ્લભદાસ નેણસીભાઈ–મોરબી.

આ સ્તવનમાં મહાન યોગેશ્વર આનંદઘનજીએ અનુભવોલ્લાસમાં તે અનુભવનો પરમ ઉપકાર ગાયો છે તે અનુભવને મિત્રરૂપે કલ્પી તેણે તે મિત્રધર્મને કેવી રીતે બજાવ્યો તેનું શબ્દચિત્ર રજૂ કર્યું છે. તે અનુભવ વચનને અગોચર હોવાથી કહી શકાય એવો નથી પણ તેનો મહિમા કેવા પ્રકારનો છે અને કેટલો મહાન છે તે અહિં વર્ણવ્યું છે. આત્મ ને અનુભવ એ કાંઈ ભિન્ન સ્વરૂપ નથી. બન્ને એકજ છે. આત્મા એ જ અનુભવસ્વરૂપ છે તથાપિ કથંચિત ભેદ વિવક્ષતાથી અત્ર કથન છે.

ગાથા ૧.

વીર જિનેશ્વર પરમેશ્વર જયો, જગજીવન જિનભૂપ.
અનુભવ મિતે રે ચિત્તે હિતકરી, દાખ્યું તાસ સ્વરૂપ.
(૧) વીર.

ભાવાર્થ:–તે વીર જિનેશ્વર પરમેશ્વર જય પામો! કે જે જગતના જીવનરૂપ છે અને જીવો મધ્યે ભૂપ–રાજા છે. જીનરાજ છે એવા તે ભગવંતનું સ્વરૂપ અનુભવમિત્રે હિત કરીને મ્હારા ચિત્તને વિષે દર્શાવ્યું–દેખાડ્યું. અર્થાત્ મારા ચિત્તમાં, ચૈતન્યમાં, આત્મામાં પ્રભુના સ્વરૂપનું દર્શન કરાવી, આત્માનું હિત–કલ્યાણ કરી ખરો મિત્રધર્મ બજાવ્યો.

ગાથા ૨.

જેહ અગોચર માનસ વચનને, તેહ અતીંદ્રિય રૂપ.
અનુભવ મિત્તે રે વ્યક્તિ શક્તિ શું, ભાખ્યું તાસ સ્વરૂપ
(૨) વીર.

ભાવાર્થ:–શાસ્ત્રમાં ત્રણ પ્રકારના યોગ કહ્યાં છે. (૧) ઈચ્છા યોગ (૨) શાસ્ત્ર યોગ (૩) સામર્થ્ય યોગ–તેમાં ઇચ્છા યોગ અને શાસ્ત્ર યોગની ભૂમિકા વટાવી ગયા પછી સામર્થ્ય યોગથી જ આગળ વધવાનું રહે છે. આત્મ સામર્થ્ય–વિશિષ્ટ આત્માનુભાવ સિવાય બીજું કાંઈ અવલંબન જ્યાં નથી, તે સમર્થ આત્માનુભવના બળથી જ પ્રગતિ થતી જાય છે એવી ત્યાં સ્થિતિ છે એટલે આત્માનુભવરૂપ મિત્ર જ ઠેઠ પરમપદ પ્રાપ્તિ સુધી અથવા ભક્તિમાર્ગની પરિભાષામાં કહીએ તો પ્રભુના મીલન સુધી આત્માની સંગાથે સહચર રહી મિત્રધર્મ અદા કરે છે. આ પરમ હિતકારી અનુભવ મિત્રના જ ગુણગાન અને પૂ. યોગીશ્વરે મુક્ત કંઠે ગાયા છે આ અનુભવ "આ કૈવલ્યં ન મુઞ્ચતિ" કૈવલ્ય પ્રાપ્ત થતાં સુધી–ઠેઠ સુધી સાથે સાથે રહે છે એમ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે અધ્યાત્મોપનિષદમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે. તે અનુભવે ભગવાનનું સ્વરૂપ દેખાડ્યું તે કેવું છે! તો કે અતીન્દ્રિય–ઇન્દ્રિયોને અગમ્ય, એવું તે સ્વરૂપ મનને અને વચનને અગોચર છે પણ અનુભવ મિત્રે શક્તિની શક્તિ પ્રમાણે–એટલે કે પોતાનું જેટલું વ્યક્તપણું–પ્રગટપણું છે તે પ્રમાણે તેનું સ્વરૂપ હું આત્માને અંતરંગમાં કહી દેખાડ્યું–ભાવ ભાષાથી ભાખ્યું કે–હે આનંદઘન જો શ્રી ભગવાનનું સ્વરૂપ આવું છે ત્યારે કોઈ પૂછે કે–હે આનંદઘનજી, તમને આજે દર્શન થયું તે કેવુંક છે તે કહો–તેનો જાણે ઉપાય આપતા હોય તેમ કહે છે.

ગાથા ૩.

નય નિક્ષેપે જે ન જાણીએ, નવિ જીહાં પ્રસરે પ્રમાણ;
શુદ્ધ સ્વરૂપે રે તે બ્રહ્મ દાખવે, કેવળ અનુભવ ભાણ.
(૩) વીર.

અહિત માટે થાય છે, કારણ અયોગ્ય હોઈ અનધિકાર છે. એથી જ શાસ્ત્ર સદ્ભાવ પ્રતિપાદનરૂપ 'ધર્મબીજ' એના ચિત્તમાં વાવી શકાય તેમ નથી; છતાં પરીક્ષા વિના ધર્મબીજનું વપન કરવામાં આવે તો એ જીવ ધર્માનુષ્ઠાનનું વિપરીતપણે જ આચરણ કરે; અતઃ એનું અધઃપતન અને સંસારમાં પર્યટન થાય જેના નિમિત્ત તરીકે એ અપરીક્ષક જીવ જ ગણાય અને એથી જ એ જીવ પણ સંસારમાં ભ્રમણ કરનારો બને. (ચાલુ)

ભાવાર્થ:—તે અતીન્દ્રિય સ્વરૂપ નય નિક્ષેપથી જણાતું નથી ને તેમાં પ્રમાણનો પ્રસર નથી, ચલણ નથી, ગતિ નથી, તે લક્ષને શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને–શુદ્ધ સ્વરૂપે જો કોઇ દેખાડનાર હોય તો તે કેવળ અનુભવ સૂર્ય જ છે. કારણ કે જેટલા નય તેટલા વચનપથ છે અને આ સ્વરૂપ તો વચન અગોચર છે, તો તે અમારે શી રીતે કહેવું ?

(ચાલુ)

શુદ્ધિપત્રક.

[આ સભા તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવેલ **શ્રી દ્વાદશારનયચક્રના ખાસ (સાઇ) અંકમાં** પ્રેસના દોષાદિથી જે અશુદ્ધિઓ રહેવા પામી છે તે નીચે મુજબ સુધારીને વાંચવાની અમે વાંચકગણને વિનંતિ કરીએ છીએ. —તંત્રી આ. પ્ર.]

કવર પેજ	પૃ. ૨,.	પંક્તિ ૧૫	विधिनियमोभयमङ्गचतुष्टय ।
”	”	પં. ૨૨	(તુંબ–નાલિ)
”	”	પં. ૨૫	ક્ષમાશ્રમણશ્રીએ
”	”	પં. ૨૬	‘ नयचक्रवाल ’
પૃ.	૧૧૩	પં. ૨૬	तदपह्नुत (ह्नव)
”	૧૧૯	પં. ૨૬	(अनिष्टा) दोषनिष्ट(ष्ट)त्वात्
”	૧૨૧	પં. ૧૭	ભીમ અને કાંત
”	૧૨૨	પં. ૧૦	પણ લોકવ્યવહારમાં અમુક
”	૧૨૩	પં. ૧	नियमविधिसङ्गारस्त्वाह
”	૧૨૩	પં. ૨૯	पड्भेदो
”	૧૨૪	પં. ૨૭	द्वा (द्व)रणं
”	૧૨૪	પં. ૨૮	शैक्षकजना
”	૧૨૭	પં. ૩૪	વિક્રમનું
”	૧૨૯	પં. ૧૦	सिद्धसेनसूरिणा ।
”	૧૨૯	પં. ૧૯	सुखं च दुःखं
”	૧૨૯	પં. ૨૭	” ”
”	૧૨૯	પં. ૨૯	लखायो एकं वृद्धं
”	૧૩૦	પં. ૧૯	सुखं च
”	૧૩૨	પં. ૨૫	श्लोक २]
”	૧૩૪	પં. ૧૬	चर्त्तं(सिद्ध)मि(ति)
”	૧૩૫	પં. ૧૧	दिन्नगणिः

અમારૂં નવું પ્રકાશન.

૪ શ્રી દ્વાદશાર નયચક્રસાર-ગ્રંથ (મૂળ ટીકા સાથે)

(યોજનામાં)

તાર્કિક શિરોમણિ, નયવાદપારંગતવાદિપ્રભાવક આચાર્યશ્રી મલ્લવાદિ ક્ષમાશ્રમણ વિરચિત મૂળ અને ટીકાના પ્રણેતા સમર્થ તાર્કિક આચાર્યશ્રી સિંહસૂરગણિ ક્ષમાશ્રમણ એકંદરે સ્વપર વાઙ્મય વિષયક પાંડિત્યના ક્ષેત્રમાં કેવું વિશાલ પ્રભુત્વ ધરાવતા હતા ? તે આ અપૂર્વ ગ્રંથ બતાવે છે; તેમજ આ ગ્રંથના પ્રકાશનથી વિદ્યમાન-અવિદ્યમાન ભારતીય આર્યદર્શનિક સાહિત્ય અને તેને લગતા ઇતિહાસ ઉપર વિશિષ્ટ પ્રકારે પ્રકાશ પાડતો આ નયનો અઢારહજાર શ્લોક પ્રમાણ અપૂર્વ ગ્રંથ છે. કે જે વિદ્વાનો, સાહિત્યક્ષેત્રમાં રસ ધરાવનાર આમજનતાને પણ રસપ્રદ બનશે. આ માસિકમાં આવતી લેખમાળા અને વિશિષ્ટ સંશોધન અને સંપાદનને લગતો સર્વ વિભાગ શાન્તમૂર્તિ આચાર્ય ભગવાન શ્રી સિદ્ધિસૂરિશ્વરજીના વિદ્વાન શિષ્ય આચાર્યશ્રી વિજયમેઘસૂરીશ્વરજીના મહાનુભાવ શિષ્ય શ્રી ભુવનવિજયજીના વિદ્વાન શિષ્ય મુનિવરશ્રી જંબૂવિજયજી મહારાજે આ સભા ઉપર કૃપા કરી તે ભાર સ્વીકારી લીધો છે. આ અંકમાં તેમજ હવે પછીના માસિકમાં તે બાબતના લેખો આવે તે વાંચવા જૈન બંધુઓ બ્હેનોને નમ્ર સુચના છે. જેમ બને તેમ વેળાસર અમારા તરફથી છપાવવાનું કામ શરૂ થશે.

૫ શ્રી **શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ ચરિત્ર.** ૬ શ્રી **સુમતિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર** ભાષાંતરો થાય છે. નં. ૧-૫-૬ માં આર્થિક સહાયની અપેક્ષા છે.

મહાસતી શ્રી દમયંતી ચરિત્ર. (છપાય છે.)

પૂર્વનો પૂણ્યયોગ અને શીલનું માહાત્મ્ય સતી શ્રીદમયંતીમાં અસાધારણ હતું એમ આ ચરિત્રને લગતા ઘણા ગ્રંથો જોવાથી જણાય છે. મહાસતી દમયંતીનો અધિકાર, દમયંતી ચરિત્ર, દમયંતી પ્રબંધ, નળકથાનક, નળચમ્પુ નળચરિત્ર, નળદમયતી ચરિત્ર, નળ વિલાસ નાટક, નળાયન મહાકાવ્ય, વગેરે શ્રી જૈનાચાર્યના તેમજ જૈનેતર વિદ્વાનોની કૃતિમાં જોવામાં આવે છે. તેમજ ત્રિષષ્ઠિશલાકાપુરૂષ ચરિત્ર, વસુદેવહિંડી, પાંડવચરિત્ર, કુમારપાળ પ્રતિબોધ, સંઘપતિચરિત્ર, વગેરે ગ્રંથોમાં પણ સંક્ષિપ્તમાં પણ વૃત્તાંત છે; તે સર્વેના કરતા શ્રી નલાયન મહાકાવ્ય ગ્રંથ જેના રચયિતા વિદ્વાન પૂર્વાચાર્ય **શ્રી માણિક્યદેવસૂરિની** કૃતિ સંસ્કૃત ભાષામા સં. ૧૪૬૪ની સાલમાં બનાવેલ ૪૦૫૦ શ્લોક પ્રમાણમાં છે તે કૃતિ સુંદર, રસિક અને વિસ્તારપૂર્વક અધિકારવાળી છે, તેનો શુદ્ધ અને સરળ ભાષામાં અનુવાદ કરાવી અમારા તરફથી પ્રકાશનનું કાર્ય શરૂ કરેલ છે. આ ગ્રંથમાં અન્ય સ્થળે લઇને સતી દમયંતીનો પૂર્વ અને પછીના ભવનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન આપવામાં આવશે. આ અનુપમ રચનામાં મહાસતી દમયંતી અસાધારણ શીલ મહાત્મ્યનાં પ્રભાવવડેના ચમત્કારિક અનેક પ્રસંગો, વર્ણનો આપેલ છે, સાથે નળરાજા પ્રત્યે અપૂર્વ પતીભક્તિ, સતી દમયંતી સાસરે સીધાવતાં માબાપે આપેલી સોનેરી શિખામણો, જુગારથી થતી ખાનાખરાબી, ધૂર્ત જનની ધૂર્તતા, પ્રતિજ્ઞાપાલન, દમયંતીના ધર્મો, રાજનીતિ, વન નિવાસના વખતે, આવતા સુખ દુઃખો વખતે ધીરજ, શાંતિ અને અનુભવ મેળવવાના ભાવભરીત નોંધ, તેમજ પુણ્યશ્લોક નળરાજાના પૂર્વના અસાધારણ મ્હોટા પુણ્યબંધના યોગે તેજ ભવમાં તેમના માહાત્મ્ય, મહિમા, તેમના નામ સ્મરણથી મનુષ્યોને થતા લાભો વગેરેનું અદ્ભુત પઠન પાઠન કરવા જેવું વર્ણન આચાર્ય મહારાજે આ ગ્રંથમાં આપ્યું છે. બીજી અંતર્ગત સુબોધક કથાઓ પણ આપવામાં આવેલી છે. જૈન નરરત્ન પરમ ધર્મ શ્રદ્ધાળુ, ઉદાર નરવીર શ્રીયુત **મણિલાલ વનમાળીદાસે** પોતાના

પ્રિય બ્હેન ધર્મપ્રેમી સદ્દગત સૂરજ બ્હેનના સ્મરણાર્થે સિરીઝ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરવા પોતે જ એક સારી રકમ સભાને સુકૃતની મળેલી લક્ષ્મીનું જૈન સાહિત્ય સેવા માટે આપી મનુષ્ય જન્મનું સાર્થક કરેલ છે.

૧ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર. (છપાય છે.)

શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્યકૃત ૧૧૦૦૦ હજાર શ્લોકપ્રમાણ, પ્રાકૃત ભાષામાં બારમા સૈકામાં રચેલો તેનું આ ભાષાંતર છપાય છે. આ ચરિત્ર ગ્રંથકર્તા આચાર્ય મહારાજની વિદ્વત્તાપૂર્ણ સુંદર, અનુપમ, અલૌકિક રચના છે. આટલો મ્હોટો શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ગ્રંથ બીજો નથી. તેમ આવો મહત્વપૂર્ણ ચરિત્ર રચના ભાગ્યેજ બીજા ગ્રંથમાં હશે. પ્રભુના ભવોના વિસ્તૃત વર્ણન સાથે, પ્રભુના દશ ગણધરોના પૂર્વભવોના ચરિત્રો સાથે આપવામાં આવેલ છે. સાથે અનેક અંતર્ગત કથાઓ અને ઘણા જાણવા યોગ્ય વિવિધ વિષયો પણ આપેલાં છે. ગ્રંથ છપાય છે. આ એક અપૂર્વ કૃતિ છે. ૬૫ ફોર્મ સાડા પાંચસેં હ પૃષ્ઠ, અને આકર્ષક અનેક રંગીન ચિત્રો, મજબુત બાઇન્ડીંગવડે તૈયાર કરવામા આવશે.

છપાય છે.

૨ કથારત્નકોષ ગ્રંથ—શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્ય મહારાજે (સંવત ૧૧૫૮ માં પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલો છે, જેમાં સમ્યકૂત્વ આદિ તેત્રીશ સામાન્ય ગુણો અને પાંચ અણુવ્રત આદિ વિશેષ ગુણોને લગતી ૫૦ વિષયો સાથે તેની મૌલિક, સુંદર પઠનપાઠન કરવા જેવી કથાઓ વાચકોની રસવૃત્તિ આખો ગ્રંથ નિરસ [illegible] કરે તેવી સુંદ[illegible] આચાર્ય મહારાજે કરી છે. આ ગ્રંથમાં આવેલ ગુણોનું સ્વરૂપ, રચન, તેને [illegible] નતું નિરૂપણ આચાર્ય મહારાજે એવી સુંદર પદ્ધતિ-[illegible]નાર્થ-કર્યું છે [illegible] ગ્રંથની અનુપમ, અમૂલ્ય અપૂર્વ રચના બનેલ હોવાથી તે અપૂર્વ સાહિત્ય [illegible]ય ગણાય છે. આ સુંદ[illegible] ગ્રંથ મૂળ અમોએ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે, જેની મૂળ કિંમત રૂ. ૮-૮-૦ છે. જેનું આ સરલ શુદ્ધ ભાષાંતર પણ સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજની દેખરેખ નીચે થયેલ છે. તે ગ્રંથના પાના શુમારે પાંચસેં હ ઉપરાંત થશે.

દેવસી–રાઇ (બે) પ્રતિક્રમણાદિ સૂળ સૂત્રો.

સૂત્રોની સંક્ષિપ્ત સમજ સાથે.

હાલ અમારી તરફથી ઉપરોક્ત દેવસી–રાઇ પ્રતિક્રમણ સૂત્રની બુક પ્રગટ કરવામાં આવી છે. નિરંતરની શ્રાવક–શ્રાવિકા માટેની આ આવશ્યક ક્રિયા હોવાથી આવી સખ્ત મોંઘવારી હોવા છતાં અમારા ઉપર ઘણી માગણી આવવાથી ઉંચા કાગળો ઉપર સુંદર મ્હોટા ગુજરાતી ટાઇપમાં છપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. કિંમત માત્ર રૂા ૦–૧૦–૦ દશ આના પોસ્ટેજ જુદું.

જૈન કન્યાશાળા, પાઠશાળાઓએ આ લાભ સત્વર લેવાની જરૂર છે. સામટી નકલ લેનાર ધાર્મિક સંસ્થાને યોગ્ય કમીશન આપવામાં આવશે.

મુદ્રક : શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઇ : શ્રી મહોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : દાણાપીઠ–ભાવનગર.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

卐 卐 卐

પુસ્તક ૪૫ મું. | આત્મ સં. ૫૨ | સંવત ૨૦૦૪

અંક ૧૦ મો | | જ્યેષ્ઠ : વૈશાખ

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ સહિત.

પ્રકાશક:-

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા,

ભાવનગર.

અનુક્રમણિકા.

આ માસમાં નવા થયેલા માનવંતા સભાસદો.

૧	શેઠ કેશવલાલ વજેચંદ	પેટ્રન સાહેબ	મુંબઇ
૨	શેઠ જમનાદાસ મોનજીભાઇ ઝવેરી	,,	,,
૩	શેઠ વીરચંદ પાનાચંદ	,,	સમઢીઆળા
૪	શ્રી શાન્તાક્રુઝ જૈન તપગચ્છ સંઘ	(૧) લાઇફ મેમ્બર	શાન્તાક્રુઝ

નમ્ર નિવેદન.

દર ઇંગ્રેજી મહિનાની પહેલી તારીખે " **આત્માનંદ પ્રકાશ** " માસિક પ્રગટ થાય છે, જેથી લેખક મુનિ મહારાજાઓ તથા જૈન બંધુઓએ ઉપરોકત તારીખની પંદર દિવસ પહેલાં લેખો મોકલવા તસ્દી લેવી.

આનંદજનક સમાચાર.

પવિત્ર શ્રી શત્રુંજયગિરિ યાત્રામાટે પાલીતાણા રાજ્ય આપણી પાસેથી દર વર્ષે સાઠ હજાર રૂપિયા (રૂા. ૬૦૦૦૦) નો વેરો લેતું હતુ, તે સૌરાષ્ટ્ર સરકારે જૈન પ્રજાની લાગણીને માન આપી તે વેરો કાયમને માટે માફ કર્યો છે, જેથી સૌરાષ્ટ્ર સરકારને આ સભા હાર્દિક અભિનંદન આપે છે અને અમદાવાદની શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની કમીટીના પ્રમુખ સાહેબ શેઠ શ્રી કસ્તુરભાઇ લાલભાઇ અને સ્થાનિક સભ્યોએ કરેલ તે પ્રયત્ન માટે અંતઃકરણપૂર્વક ધન્યવાદ આપવા સાથે આ સભા પોતાનો આનંદ વ્યકત કરે છે.

અમારૂં નવું પ્રકાશન.

૧ શ્રી દ્વાદશાર નયચક્રસાર-ગ્રંથ (મૂળ ટીકા સાથે)

તાર્કિક શિરોમણિ, નયવાદપારંગતવાદિપ્રભાવક **આચાર્યશ્રી** મલ્લવાદિ ક્ષમાશ્રમણ વિરચિત મૂળ અને ટીકાના પ્રણેતા સમર્થ તાર્કિક આચાર્યશ્રી સિંહસૂરગણિ ક્ષમાશ્રમણ એકંદરે સ્વપર વાઙ્મય વિષયક પાંડિત્યના ક્ષેત્રમાં કેવું વિશાલ પ્રભુત્વ ધરાવતા હતા ? તે આ અપૂર્વ ગ્રંથ બતાવે છે; તેમજ આ ગ્રંથના પ્રકાશનથી વિદ્યમાન-અવિદ્યમાન ભારતીય આર્યદાર્શનિક સાહિત્ય અને તેને લગતા ઇતિહાસ ઉપર વિશિષ્ટ પ્રકારે પ્રકાશ પાડતો આ નયનો અઢારહજાર શ્લોક પ્રમાણ અપૂર્વ ગ્રંથ છે. કે જે વિદ્વાનો, સાહિ-

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૪. | વૈશાખ. | પુસ્તક ૪૫ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૪. | :: તા. ૧ લી જુન ૧૯૪૮ :: | અંક ૧૦ મો

ચંદનબાળાની વીર પ્રભુને વિનંતિ.

યોગી ખડા હૈ દ્વાર, પીંગલા! (એ રાગ)

તપસી ખડા હૈ દ્વાર, ચંદના, તપસી ખડા હૈ દ્વાર!
વીર! ખડા હૈ દ્વાર, ચંદના, તપસી ખડા હૈ દ્વાર! ૧

અડદ બાકુળા લેઇ ચંદના, તપસી લ્યો મુજ આહાર!!
ઊણા અભિગ્રહ દેખી વીરજી, પાછા ફરે મૂકી દ્વાર! ચંદના તપસી! ૨

વ્યાકુળ ચંદના અશ્રુ વહેતી, પાછા વળો યોગી નાથ!!
પૂરા અભિગ્રહ દેખી વીરજી, આવે ચંદના દ્વાર! ચંદના તપસી! ૩

અડદ બાકુળા વહોર્યા વીરજી, ચંદના ખૂલ્યા તુજ ભાગ્ય!!
બેડી બંધન તૂટ્યાં તહારા, ખૂલ્યા મુક્તિ દ્વાર! ચંદના તપસી! ૪

"વૈરાટી" પ્રભુ આંગણ આવો, ભાગે ભવ અંધકાર!!
જ્યોતિ મીલે તુજ જ્યોતિ સાથે, સ્વપ્ન હુવો સંસાર!! ચંદના તપસી! ૫

રચયિતા—ઝવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી.

॥ जयन्तु जिनेन्द्राः ॥

તાર્કિકશિરોમણિ વાદિપ્રભાવક આચાર્યપ્રવર શ્રી**मल्लवादि**ક્ષમાશ્રમણકૃત

द्वादशारनयचक्र-મહાશાસ્ત્ર

લેખકઃ—મુનિરાજ શ્રીજમ્બૂવિજયજી મહારાજ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૬૮થી શરૂ)

ગ્રંથ અને ગ્રંથકારો

अभिधर्मपिटक—अभिधर्मागमोपि, एवमभिधर्मेऽप्युक्तम्, उक्तं वोऽभिधर्म एव-વિગેરે નામોલ્લેખપૂર્વક **મલ્લવાદી** આચાર્યે "चक्षुर्विज्ञानसमङ्गी नीलं विजानाति नो तु नीलमिति, धर्मो नामोच्यते नामकायः, सञ्चितालम्बनाः पञ्च विज्ञानकायाः—ઇત્યાદિ અનેક વચનો અભિધર્મપિટકમાંથી ઉદ્ધૃત કર્યાં છે. આ **અભિધર્મ** તે **અભિધર્મપિટક** જ છે-એમ ટીકાકારે કરેલી વ્યાખ્યા ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં આવતા ઉલ્લેખો ઉપરથી પણ આ હકીકતને પુષ્ટિ મળે છે. આ અભિધર્મપિટક તે અત્યારે સંસ્કૃત ભાષામાં લુપ્ત થઈ ગયેલું અને ચીનીભાષામાં અનુવાદરૂપે જ મળતું સર્વાસ્તિવાદિપરંપરાનું અભિધર્મપિટક છે.

प्रकरणपाद—यत्तु प्रकरणपादेऽप्युक्तम्-એવા ઉલ્લેખપૂર્વક **મલ્લવાદી**એ એક શ્લોક ઉદ્ધૃત કર્યો છે. તપાસ કરતાં જણાય છે કે, ચીનીભાષામાં અનુવાદરૂપે મળતો સ્થવિર **વસુમિત્ર** વિરચિત[1] अभिधर्मप्रकरणपाद અથવા प्रकरणपाद નામનો જે ગ્રંથ છે તે જ અહીં વિવક્ષિત છે. કેમ કે બીજા કોઇ **પ્રકરણપાદ** ગ્રંથનું નામ અમે સાંભળ્યું નથી.

चतुःशतक—विजानाति न विज्ञानमेकमर्थद्वयं यथा। एकमर्थं विजानाति न विज्ञानद्वयं तथा ॥ २६८ ॥ **આર્યદેવ**વિરચિત **ચતુઃશતક**ના શ્લોકને ટીકાકારે વારંવાર ઉદ્ધૃત કર્યો છે.

वसुबन्धु—यच्चाप्यभिहितमभिधर्मकोशे એવા ઉલ્લેખપૂર્વક એક પાઠને ઉદ્ધૃત કરી તેની **મલ્લવાદી**એ વિસ્તૃત ચર્ચા કરી છે. આ ભાગ ગદ્ય હોવાથી **અભિધર્મકોશ**ની

---

૧ જુઓ Nanjio's Catalogue of the Chinise Tripitak, i, 33। तत्त्वसंग्रहनी ઇંગ્લીશ પ્રસ્તાવના, પૃ. ૫૫. અભિધર્મકોશની પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૧.

કારિકાઓમાં મળવાનો સંભવ જ નથી. પણ આના ઉપર વસુબંધુએ ભાષ્ય રચેલું છે. તેના લાવાલી પૂસિને કરેલા ફ્રેંચ ભાષાનુવાદમાં બરાબર મળી આવે છે.

ततोऽर्थाद् विज्ञानं प्रत्यक्षम्—આ વસુબંધુના પ્રત્યક્ષલક્ષણનો પણ ઉલ્લેખ આવે છે.

दिङ्नाग—વસુબંધુના શિષ્ય દિગ્નાગનો જૈન સાહિત્યમાં ઘણે સ્થળે दिन्न નામથી ઉલ્લેખ આવે છે. **ચીની** [1]સાહિત્યમાં તેની चेन्न નામથી પ્રસિદ્ધિ છે. दिङ्नाग વસુબંધુનો શિષ્ય હતો, એ વાત ટિબેટિયન તથા ચીની પરંપરામાં પણ મનાય છે. નયચક્રમાં પણ એવા જ ઉલ્લેખો મળી આવે છે. જેમકે—इदानीं वसुबंधोः स्वगुरोः "ततोऽर्थाद् विज्ञानं प्रत्यक्षम्" इति ब्रुवतो यदुत्तरमभिहितं परगुणमत्सराविष्टचेतसा तत्त्वपरीक्षायां परमोदासीनचेतसा तु येन केनचिदभिप्रायेण स्वमतं दर्शितमेव दिन्नेन वसुबन्धुप्रत्यक्षलक्षणं दूषयता।

પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં દિગ્નાગનાં અનેક વચનોની **મલ્લવાદીએ** સમાલોચના કરી છે અને અનેક કારિકાઓ ઉદ્ધૃત કરેલી છે. આ બધાં અવતરણો દિગ્નાગના [2]પ્રમાણસમુચ્ચય, [3]ન્યાયમુખ, આલંબનપરીક્ષા[4] ઇત્યાદિ અનેક ગ્રંથોમાંથી લેવામાં આવ્યાં હશે, એમ લાગે છે. તે તે ગ્રંથો ઉપર દિગ્નાગે બનાવેલી ટીકાગ્રંથોમાંથી ઘણે સ્થળે પાઠો લેવામાં આવ્યા છે, એમ જણાય છે. એક સ્થળે सामान्यपरीक्षा ગ્રંથનો ઉલ્લેખ આવે છે. પૂર્વાપર પ્રસંગથી આ પણ દિગ્નાગરચિત જણાય છે. કદાચ **પ્રમાણસમુચ્ચયના** કોઈ ભાગનો જ **સામાન્યપરીક્ષારૂપે** ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હોય એ પણ બનવાજોગ છે. દિગ્નાગે નાનાંમોટાં સો પ્રકરણોની રચના કરી હતી. **વાદન્યાયની શાંતરક્ષિતવિરચિત** વ્યાખ્યામાં (પૃ. ૧૪૨) દિગ્નાગના એક न्यायपरीक्षा ગ્રંથનો પણ ઉલ્લેખ આવે છે. અત્યારે લગભગ આ બધા જ ગ્રંથો સંસ્કૃત ભાષામાં નષ્ટ થઈ ગયા છે. કેટલાક ગ્રંથોના ટિબેટિયન તથા ચીની અનુવાદો અત્યારે પણ મળી આવે છે. આ અનુવાદોના આધારે પૌર્વાત્ય તથા પાશ્ચાત્ય અનેક વિદ્વાનો સંસ્કૃતમાં તેની પુનર્ઘટના કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. તેવા સંશોધકોને-વિદ્વાનોને આમાંથી અતિવિપુલ સામગ્રી મળશે એ નિઃશંક છે.

---

૧ જુઓ, હ્યુએનત્સાંગની ભારતયાત્રા. On Yvan Chawang's Travels in India (By WATTERS. *Vol. II, p. 210*).

૨. આ ગ્રંથનું પ્રથમ પ્રકરણ મ્હૈસુર યુનિવર્સીટિથી પ્રકાશિત થયું છે.

૩. આ ગ્રંથનો ચીની ભાષા ઉપરથી પ્રો. ટચુચીએ ઇગ્લીશ ભાષામાં કરેલો અનુવાદ જર્મનીથી પ્રસિદ્ધ થયો છે.

૪. આ ગ્રંથ આડયર લાયબ્રેરી(મદ્રાસ-પ્રાન્ત)થી પ્રસિદ્ધ થયો છે.

हस्तबालप्रकरण—એક સ્થળે "रज्ज्वां सर्प इति ज्ञानं रज्जुदृष्टावनर्थकम् । तदंशदृष्टौ तत्रापि सर्पवद् रज्जुविभ्रमः ॥ १ ॥" આ પ્રકારનો એક શ્લોક **મલ્લવાદી**એ ઉદ્ધૃત કર્યો છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન્ **એફ. ડબલ્યુ થોમસે** (F. W. Thomas) એક **હસ્તવાલ પ્રકરણ** (?) નામના ગ્રંથને ટિબેટિયન તથા ચીની ભાષાનુવાદ ઉપરથી સંસ્કૃતમાં તૈયાર કર્યો છે. તેમાં આ કારિકા બરાબર મળી આવે છે. ચીની પરંપરા આ ગ્રંથને **દિગ્નાગ-**કર્તૃક માને છે. ટિબેટિયન પરંપરા **આર્યદેવ**કર્તૃક માને છે.

वसुरात—" इति भर्तृहर्यादिमतम् । वसुरातस्य भर्तृहर्युपाध्यायस्य मत तु " આ પ્રકારના ઉલ્લેખપૂર્વક **વાકયપદીય**કાર ભર્તૃહરિના ગુરુ **વસુરાત**ના મતનું વિસ્તારથી પ્રતિપાદન કરીને एवं तावद् भर्तृहर्यादिदर्शनमयुक्तम् । यत्तु वसुरातो भर्तृहरेरुपाध्याय...... **મલ્લવાદી**એ **વસુરાત**ના મતની સમાલોચના કરી છે. **ભર્તૃહરિ**ના ગુરુ **વસુરાત** છે, એવો ઉલ્લેખ વાકયપદીય(કાંડ-૨)ની પુણ્યરાજકૃત ટીકામાં પણ આવે છે. પરંતુ આમાં વિશિષ્ટતા એ છે કે હજુ સુધી કોઇ પણ સ્થળે વસુરાતના મતનું પ્રતિપાદન અથવા નિરાકરણ નામોલ્લેખપૂર્વક મારા જોવામાં આવ્યું નથી. એ આ નયચક્રમાં સૌથી પહેલું જ જોવા મળે છે. નયચક્ર ઉપરથી એ પણ જાણી શકાય છે કે—अशक्तेः सर्वशक्तेर्वा शब्दैरेव प्रकल्पिता । एकस्यार्थस्य नियता क्रियादिपरिकल्पना ॥ २ । १३२ ॥ આ ભર્તૃહરિએ જણાવેલો મત તે તેના ગુરુ વસુરાતનો છે. ઇસ્વીસન ૫૫૭ થી ૫૬૯ વચ્ચે **પરમાર્થે** ચીની ભાષામાં **વસુબંધુ**નું ચરિત્ર[૨] લખ્યું છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે—મહાવૈયાકરણ વસુરાતે વસુબંધુએ રચેલા અભિધર્મકોશમાં વ્યાકરણ સંબંધી દોષોનું ઉદ્ભાવન કર્યું હતું. અને પછી વસુબંધુએ પણ તેનું ખંડન કરવા માટે એક સ્વતંત્ર ગ્રંથ બનાવ્યો હતો. બધા જ વિદ્વાનો ભર્તૃહરિને આ મહાવૈયાકરણ વસુરાતના શિષ્ય તરીકે માને છે.

भर्तृहरि—ભર્તૃહરિનાં અનેક વચનો ઉપર આચાર્ય મલ્લવાદીએ ઊહાપોહ કર્યો છે.

तन्त्रा(न्त्रार्थ)संग्रह—सोदाहरणं त्वस्य व्याख्यानं तन्त्रा(न्ता)र्थसंग्रहादिभ्योऽधिगन्तव्यम्- આ રીતના ઉલ્લેખપૂર્વક એક વૈયાકરણ સિદ્ધાંત સંબંધી **તંત્રાર્થસંગ્રહ** ગ્રંથનો ટીકાકારે ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ ગ્રંથ કયો ? તે હજુ સુધી જાણવામાં આવ્યું નથી.

वाक्यकार—જેમ પાણિનિ વ્યાકરણ ઉપર કાત્યાયને વાકયાત્મક ટીકા રચી છે. તેવા જ પ્રકારની વૈશેષિક સૂત્ર ઉપર એક વાકયાત્મક ટીકા હતી, તેના કર્તા વાકયકાર તરીકે પ્રસિદ્ધ હશે—એમ સ્પષ્ટ રીતે નયચક્રમાં આવતી ચર્ચા ઉપરથી જણાય છે. આ વાકયકારના મતનું નામોલ્લેખપૂર્વક મલ્લવાદીએ ખંડન કર્યું છે. निष्ठासम्बन्धयोरेककालत्वात्—આ

૧. જુઓ, જર્નલ ઓફ ધી રોયલ એસિયાટિક સોસાયટી, લંડન, સને ૧૯૧૮. એપ્રીલનો અંક.

૨. આ ચરિત્ર ' તોङ્-પો ' નામના ફ્રેંચ પત્રમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે. સને ૧૯૦૪ જુલાઈ.

વાક્ય વાક્યકારનું છે, એ પણ ખ્યાલમાં રહે. જો કે વાક્યપદીય ત્રીજા કાંડની હેલારાજ કૃત વ્યાખ્યામાં વાક્યકારનો ઘણે સ્થળે ઉલ્લેખ આવે છે; પરંતુ એ વાક્યકાર પાણિનિ વ્યાકરણ ઉપર વાર્તિકની રચના કરનાર કાત્યાયન છે. કણાદપ્રણીત વૈશેષિક સૂત્ર ઉપર વાક્યની રચના કરનાર વાક્યકાર તેનાથી ભિન્ન છે. વાચકો એ પણ ખ્યાલમાં રાખે કે ન્યાયભાષ્યમાં પણ આવાં ઘણાં વાક્યો મળે છે, તેથી વાક્ય એ એક સંક્ષિપ્ત ટીકાનો જ પ્રકાર છે. આ ગ્રંથ અત્યારે અનુપલબ્ધ છે.

भाष्यकार—ઉપર જણાવેલ વાક્ય ઉપર કોઇ ભાષ્યકારે ભાષ્યની રચના કરી હતી. આનું પણ મલ્લવાદીએ ખંડન કર્યું છે इति तु वाक्यकाराभिप्रायोऽनुसृतो भाष्यकारैः-આ ઉલ્લેખથી એ પણ જણાય છે કે **વાક્યકાર** અને **ભાષ્યકાર** ભિન્ન હતા. **સ્યાદ્વાદરત્નાકર**માં **વાદિદેવસૂરિએ** એક **આત્રેય** નામના વૈશેષિક સૂત્ર ઉપર ભાષ્યકારનો પુનઃ પુનઃ ઉલ્લેખ કર્યો છે. મલ્લવાદિએ જેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે ભાષ્યકાર અને **આત્રેય** ભાષ્યકાર એક છે કે કેમ તે જાણવાનું નિશ્ચિત સાધન હજુ નથી મળ્યું.

टीकाकारप्रशस्तमति—ઉપર જણાવેલ ભાષ્ય ઉપર **પ્રશસ્તમતિ** નામના વિદ્વાને ટીકા રચી હતી, એમ ઉલ્લેખો ઉપરથી જણાય છે. આ૦ શ્રીમલ્લવાદીએ પ્રશસ્તમતિની ઘણે સ્થળે સમાલોચના કરી છે. આ પ્રશસ્તમતિનો ઉલ્લેખ **તત્ત્વસંગ્રહ** વિગેરેમાં પણ આવે છે.

कटन्दी—વૈશેષિકસૂત્રની કે ન્યાયસૂત્રની એક **કટંદી** નામની ટીકા હતી, એમ જણાય છે. આ૦ **શ્રીમલ્લવાદીએ** આ **કટંદી** ટીકાની વિસ્તારથી સમાલોચના કરી છે. પ્રશસ્તપાદ ભાષ્ય ઉપર એક **શ્રીધરરચિત કંદલી** ટીકા મળી આવે છે, પરંતુ કટંદી અને કંદલી ભિન્ન છે. મૂલકાર આ૦ શ્રીમલ્લવાદી અને ટીકાકાર આ૦ શ્રીસિંહસૂરગણિ **ક્ષમાશ્રમણ**-બંને આચાર્યો શ્રીધર કરતાં ઘણા પ્રાચીન છે.

आचार्य सिद्धसेन—तथा चाचार्यसिद्धसेन आह-"यत्र ह्यर्थो वाच्यं व्यभिचरति नाभिधानं तत्"—[1]આ પ્રકારના ઉલ્લેખપૂર્વક **સિદ્ધસેન** આચાર્યના નામે શબ્દનયનું લક્ષણ ટીકાકારે ઉધ્ધૃત કર્યું છે. આ સિદ્ધસેનાચાર્ય સિદ્ધસેન દિવાકર જ હોય, એમ લાગે છે. આ વાક્ય અત્યારે તો **શ્રીસિદ્ધસેન દિવાકરજી**ના કોઈ પણ ગ્રંથમાં નથી મળતું. સંભવ છે કે-**શ્રીસિંહસૂર ગણિ ક્ષમાશ્રમણે** જે **નયાવતાર**નો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેમાં આ વાક્ય હોય.

"कुतो ज्ञायते ? इति चेत्, सत्तार्था इत्यविशेषेणोक्तत्वात् "अस्ति-भवति-विद्यति-

૧. तथा चोच्यते-આવા ઉલ્લેખપૂર્વક તત્ત્વાર્થ ટીકામાં સિદ્ધસેન ગણિએ પણ "यत्र ह्यर्थो वाच्यं न व्यभिचरत्यभिधानं तत्॥" આ વાક્ય ઉધ્ધૃત કર્યું છે. (પૃ. ૧૧૬).

पद्यति-वर्ततयः सन्निपातषष्ठाः सत्तार्थाः " [ ] इत्यविशेषेणोक्तत्वात् **सिद्धसेनसूरिणा** " આવો પણ એક ઉલ્લેખ આવે છે. આ વાક્ય દિવાકરજીના કયા ગ્રંથમાં હશે ? આ સિવાય સંમતિતર્કમાંથી ઘણી ગાથાઓ શ્રી**સિદ્ધસેનાચાર્ય**ના નામે ઉદ્ધૃત કરવામાં આવી છે.

सांख्य—सम्बद्धादेकस्मात् प्रत्यक्षाच्छेषसिद्धिरनुमानम् ॥ આ સાંખ્યોના આર્યાર્ધને ભાષ્ય સાથે મલ્લવાદીએ ઉદ્ધૃત કરી તેના ઉપર ખૂબ વિવેચન કર્યું છે. આ આર્યાર્ધ કયા ગ્રંથમાં હશે તથા આ ભાષ્ય કયું હશે ?–એ જાણવામાં આવતું નથી. **ઉદ્યોતકરે** પણ **ન્યાયવાર્તિક** (પૃ. ૫૭)માં આની સમાલોચના કરી છે.

तथैतदर्थसम्बन्धिनी व्याख्यातैव द्वितीया गाथा—

" सुखं च दुःखं चानुशयं च वारेणायं सेवते तत्र तत्र ।
विशन्ति योनिं व्यतिरेकिणस्त्रयः अजस्तु जायामतिमत्यशुद्धः ॥ १ ॥ "

આ પ્રમાણે એક સાંખ્ય સંબંધી ગાથા ટીકાકારે ઉદ્ધૃત કરી છે. આ કયો ગ્રંથ હશે કે જેમાં આ ગાથા હશે ?–એ નથી જણાતું.[1] ગ્રંથકારે સાંખ્યદર્શન સંબંધી જે વિસ્તૃત

---

૧. વસ્તુતઃ આ ગાથાની રચના જોતાં એમ લાગે છે કે એ વેદની હોવી જોઈએ, અને તેમાં પણ ખાસ કરીને ઉપનિષદ્‌માં હશે એમ જણાય છે. પૂર્વાપર મેળવતાં, આ શ્રીમલ્લવાદિ ક્ષમાશ્રમણે અહિં નિમ્ન લિખિત ત્રણ ગાથાઓ સાથે જ ઉધ્ધૃત કરી છે એમ સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે.

अजामेकां लोहित-शुक्ल-कृष्णां बह्वीः प्रजाः सृजमानां सरूपाः ।
अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः ॥ १ ॥

सुखं च दुःखं चानुशयं च वारेणायं सेवते तत्र तत्र ।
विशन्ति योनिं व्यतिरेकिणस्त्रयः अजस्तु जायामतिमत्यशुद्धः ॥ २ ॥

उभा सखायौ सयुजा सपर्णौ एकं वृक्षं परिषस्वजाते ।
तयोरेकः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यनश्नन्न्योऽभिचाकशीति ॥ ३ ॥

આથી જ ટીકાકાર શ્રી**સિંહસૂર** ક્ષમાશ્રમણજીએ तथैतदर्थसम्बन्धिनी व्याख्यातैव 'द्वितीया' गाथा– એમ જણાવ્યું છે. આમાં ૧લી અને ૩જી ગાથા પૂર્વાપરભાવે બરાબર સાથે જ **શ્વેતાશ્વતર** ઉપનિષદમાં જ (અ. ૪, શ્લો. ૫, ૬) મળે છે. સંભવ છે કે–વચલી सुखं दुःखं च........। ગાથા પણ બીજી બે ગાથાઓની સાથે **શ્વેતાશ્વતર**માં જ હોય. જો કે મુદ્રિત શ્વેતાશ્વરમાં એ ગાથા નથી જ, એટલે તેમાં હોવાની સંભાવના કરવી એ સાહસ જ છે; પરંતુ અધ્યાપક ગુરુપરંપરાના ભેદથી તથા શાખાભેદ આદિ કારણોથી વિપુલ ભારતીય ગ્રંથરાશિમાં આવા પાઠહાનિવૃદ્ધિનાં અનેક ઉદાહરણો મળી આવે છે;

ચર્ચા કરી છે, તે ઈશ્વરકૃષ્ણકૃત સાંખ્યકારિકામાં માત્ર સૂચનરૂપે જ મળે છે. સાંખ્યદર્શનનો કોઈ વિશિષ્ટ ગ્રંથ અવશ્ય હશે કે જેમાં આ બધો વિસ્તાર હશે.

આ સિવાય બીજા અનેકાનેક વચનો તે તે દર્શનની ચર્ચામાં ઉધ્ધૃત કરવામાં આવ્યાં છે, જેનાં મૂલ શોધવાનું કામ સંશોધકોનું છે. વેદ–ઉપનિષદ–પાણિનિવ્યાકરણ–વાર્તિક–મહાભાષ્ય–ચરકસંહિતા આદિ ગ્રંથોમાંથી પણ અનેક વચનો ગ્રંથકારોએ ઉધ્ધૃત કર્યાં છે. માત્ર દાર્શનિક સાહિત્યમાં નહિ, પણ બીજા અનેક સાહિત્યિક ક્ષેત્રોમાં પણ ગ્રંથકારો પારંગત હતા–એ વાત ગ્રંથનું એક સ્થૂલ અવલોકન કરવાથી પણ સ્પષ્ટ જાણી શકાય છે.

ટીકાનું નામ. ન્યાયાગમાનુસારિણી[૨] છે–આગમિક વાતો પણ તેમાં એટલી બધી વિશિષ્ટ મળી આવે છે કે જે બીજા આગમિક સાહિત્યમાં ભાગ્યે જ જોવામાં આવે છે.

नैतत् स्वामिप्रेतोपपत्तिबलादेव । किं तर्हि ? भगवदर्हदाज्ञापि तथोपश्रूयते–" सव्वजीवाणं पि " [नन्दीसूत्र] इत्यादि अक्खराणक्खरसुतादिभेदेन श्रुतज्ञानप्ररूपणायामेकेन्द्रियस्वामिकमुक्तं सूत्रे । तथा भाष्येऽपि–" तं पि जति आवरिज्जेज्ज तेण जीवो अजीवत्तं पावे । सुट्ठुवि मेहसमुदये होइ पहा चंदसूराणं ॥ १ ॥ આ પ્રમાણે એક સ્થળે ટીકામાં ઉલ્લેખ છે. આના ઉપરથી સ્પષ્ટ જોઇ શકાય છે કે " सव्वजीवाणं पि " એ સૂત્ર છે. અને तं पि जति......ગાથા એ ભાષ્યની ગાથા છે. અત્યારે તો આ સૂત્ર અને ભાષ્ય–બંનેય સૂત્રરૂપે જ માનવામાં આવે છે. નંદીસૂત્રના ટીકાકારોએ પણ આ સ્થળે કંઈ પૃથક્કરણ કર્યું નથી. નન્દીસૂત્રના ચૂર્ણિકાર તથા ટીકાકારો કરતાં પ્રાચીન પરમવિદ્વાન્ શ્રીસિંહસૂરગણિ જેવા ક્ષમાશ્રમણનું કથન નિરાધાર તો ન જ હોય–ન જ સંભવે. શું તેમની પાસે કોઈ એવી વિશિષ્ટ પરંપરા હશે કે જે પ્રચલિત નન્દીસૂત્રના અમુક ભાગને સૂત્ર તરીકે તથા અમુક ભાગને પૃથક્ ભાષ્ય તરીકે માનતી હશે? જો કે બૃહત્કલ્પસૂત્રના ભાષ્યમાં तं पि जति आवरिज्जेज्ज... ગાથા થોડા પાઠભેદ સાથે મળે છે. પરંતુ નન્દીસૂત્રના " सव्वजीवाणंपि " પાઠને ઉધ્ધૃત કરીને તેની સાથે જ રહેલી तं पि जति......ગાથાને સૂત્રરૂપે ન ઉદ્ધરતાં બૃહત્કલ્પભાષ્યમાંથી લઇને ભાષ્યને નામે ગ્રંથકાર ઉધ્ધૃત કરે એ સંભવિત છે.

છતાં પણ જો કોઇ મહાનુભાવ આ સંબંધમાં વિશિષ્ટ પ્રકાશ પાડશે તો અમે તેમનો અંતઃકરણથી આભાર માનીશું.

૨. સુસુમુ યામાગુચી નામના જાપાનીઝ પંડિતે સંપાદિત કરેલો मध्यान्तविभागटीका નામનો એક ગ્રંથ જાપાનથી પ્રકાશિત થયો છે. ટીકાકારનું નામ સ્થિરમતિ છે. આ સ્થિરમતિએ પણ પોતાની ટીકાનું आगमानुसारिणी નામ રાખ્યું છે. આ ગ્રંથ वसुबन्धुप्रणीत मध्यान्तविभागसूत्रभाष्यની ટીકારૂપ છે. સ્થિરમતિનો સમય ઇસ્વીસન ૫,મી શતાબ્દી માનવામાં આવે છે.

આ૦ શ્રી મલ્લવાદી ક્ષમાશ્રમણનો સમય.

ટીકાકાર શ્રીસિંહસૂરગણિ ક્ષમાશ્રમણ વિક્રમના સાતમા શતકમાં થઈ ગયા છે, એ હકીકત આગળ 'ટીકાકારના સમય'માં જણાવવામાં આવશે. એટલે આ૦ શ્રી**મલ્લવાદીજી** તેમના પૂર્વે થયા છે એ સુનિશ્ચિત છે. આ૦ શ્રીમલ્લવાદીએ નયચક્રમાં જે જે વાક્યકારાદિ ગ્રંથકારોનો તથા ગ્રંથોનો નિર્દેશ કર્યો છે તેમાંના ઘણાખરા એટલા બધા અજ્ઞાત છે કે તેમનો આ૦ શ્રી**મલ્લવાદી**ના સમયનિર્ણયમાં અત્યારે ખાસ ઉપયોગ થાય તેમ નથી. માત્ર વસુબંધુ, દિઙ્નાગ, આ૦ શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકરજી તથા ભર્તૃહરિ જ સમયચર્ચામાં મુખ્યત્વે ઉપયોગી છે. દિવાકરજીના ન્યાયાવતારની દિગ્નાગના પ્રમાણસમુચ્ચય તથા ન્યાયમુખાદિની તુલના કરતાં જણાય છે કે દિવાકરજીની સામે દિગ્નાગની કૃતિઓ હશે[1]. પછી

૧. પં. શ્રીસુખલાલજીએ તેમના ન્યાયાવતારના ગુજરાતી વિવેચનની પ્રસ્તાવનામાં ન્યાયાવતારની ન્યાયપ્રવેશ સાથે વિસ્તારથી તુલના કરેલી છે. આ ન્યાયપ્રવેશ ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્ટીટયુટ તરફથી પ્રકાશિત થયો છે અને તેમાં તેના કર્તાને **દિગ્નાગ** જણાવેલ છે, પરંતુ ઘણા વિદ્વાનો એને **શંકરસ્વામિ**-રચિત જ માને છે. અસ્તુ. ગમે તે હો. એમ હોય તો પણ શંકરસ્વામીએ દિગ્નાગના પ્રમાણસમુચ્ચય-ન્યાયમુખાદિ ગ્રંથોને અનુસરીને જ ન્યાયપ્રવેશની રચના કરી છે એ વાત નિર્વિવાદ છે.

પ્રમાણસમુચ્ચયાદિ દિગ્નાગના ગ્રંથોમાંથી ઉધ્ધૃત કરેલાં વચનો પાછળના કેટલાક ગ્રંથોમાં મળી આવે છે. હમણાં પ્રમાણવાર્તિકાલંકાર નામનો ગ્રંથ અમારી પાસે આવ્યો છે. આ ગ્રંથના કર્તાનું નામ **પ્રજ્ઞાકરગુપ્ત** છે. જૈનાચાર્યોએ ઘણે જ સ્થળે આ ગ્રંથને સામે રાખ્યો છે. अन्तरा भवदेहोऽपि सूक्ष्मत्वान्नोपलभ्यते । निष्क्रामन् प्रविशन् वापि नाभावोऽनीक्षणादपि ॥ १ ॥ આ પ્રસિદ્ધ શ્લોક પણ આ પ્રમાણવાર્તિકાલંકારમાંથી (પૃ. ૧૦૯) જ ઉધ્ધૃત કરવામાં આવ્યો છે. આ ૧૬૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ મહાગ્રંથ અત્યાર સુધી તો નષ્ટ જ મનાતો હતો, પરંતુ હમણાં થોડા વર્ષો પૂર્વે જ અથાગ પ્રયત્નના અંતે, બૌદ્ધભિક્ષુ રાહુલ સાંકૃત્યાયનને ટિબેટના કોઇ સ્થળેથી આ ગ્રંથ મળી આવ્યો હતો. તેના ઉપરથી રાહુલજીએ ત્યાં જ કોપી કરી લીધી હતી. અને તે શ્રીમાન્ જિનવિજયજી પાસેથી અમને પ્રાપ્ત થઇ છે. આમાં દિગ્નાગના ઉધ્ધૃત કરેલાં એવાં કેટલાંક વચનો છે કે જેનો ન્યાયાવતાર સાથે તુલના કરી શકાય તેમ છે. ઉદાહરણ તરીકે—**नन्वाचार्यस्य** (दिङ्नागस्य) पक्षवचनमभिमतमेव । यदाह—

स्वनिश्चयवदन्येषां निश्चयोत्पादनेच्छया । पक्षधर्मत्वसम्बन्धसाध्योक्तेरन्यवर्जनम् ॥ १ ॥
[प्रमाणसमुच्चय] (वार्तिकालं पृ. ७४७)

તુલના—**स्वनिश्चयवदन्येषां** निश्चयोत्पादनं बुधैः ।

परार्थं मानमाख्यातं............ ॥ १ ॥ [न्यायावतार]

આ સિવાય બીજાં પણ અનેક તુલનીય સ્થળો છે.

ભલે દિવાકરજી દિગ્નાગના સમકાલીન હોય. એટલે દિવાકરજીનો સમય દિગ્નાગના સમય સાથે સંબંધ ધરાવે છે એમ કહી શકાય. દિગ્નાગ વસુબંધુનો શિષ્ય હતો. વસુબંધુનું આયુષ્ય ૮૦ વર્ષનું હતું. એટલે દિગ્નાગનો સમય પણ લગભગ વસુબંધુના સમયની આસપાસ જ ગણાય. વસુબંધુનો સમય વિવાદગ્રસ્ત છે. ભિન્ન ભિન્ન ઐતિહાસિકો વસુબંધુનો ભિન્ન ભિન્ન સમય કલ્પે છે, પણ તેમાં વિક્રમની ૪ થી શતાબ્દી વસુબંધુનો સમય હોવાની માન્યતા જ વધારે પ્રામાણિક જણાય છે.[૨]

ભર્તૃહરિનો સમય વિચારણીય છે. ચીની યાત્રી ઇત્સિંગે તેની ભારતયાત્રામાં જણાવ્યું છે કે "ભર્તૃહરિ નામે એક શૂન્યતાવાદી મહાન્ બૌદ્ધ પંડિત હતો. તેણે સાત સાત વાર બૌદ્ધભિક્ષુત્વ સ્વીકારીને તેનો સાંસારિક મોહથી ત્યાગ કર્યો હતો. તેનું મૃત્યુ થયે આજે ૪૦ વર્ષ થયાં છે." ઇત્સિંગે આ યાત્રાવૃત્તાન્ત ઈસ્વીસન ૬૯૧ માં લખ્યું હતું એમ માનવામાં આવે છે. આને આધારે ઐતિહાસિકો વાક્યપદીયકાર ભર્તૃહરિનો સમય વિ૦ ૫૭૫ થી ૬૫૦ સુધીનો માની લે છે, પરંતુ આ માન્યતા બીલકુલ સંગત નથી. વાક્યપદીયનું સ્થૂલ અવલોકન કરવાથી પણ સ્પષ્ટ જોઇ શકાય છે કે વાક્યપદીયકાર ભર્તૃહરિ 'શૂન્યતાવાદી બૌદ્ધ' નહોતો પણ શબ્દાદ્વૈતવાદી મહાવૈદિક-વૈદિકશિરોમણિ હતો. વાક્યપદીયકાર ભર્તૃહરિ 'શૂન્યતાવાદી બૌદ્ધ' હોય અને તેણે સાત સાત વાર બૌદ્ધભિક્ષુત્વ ગ્રહણ કરીને તેનો ત્યાગ કર્યો હોય-એ કોઇપણ રીતે સંભાવ્ય જ નથી. તેમજ અનેક પ્રમાણો એ વાતમાં સાક્ષી પૂરે છે કે ભર્તૃહરિ વસુરાતનો શિષ્ય હતો. ઉપર કહેવાઇ ગયું છે કે વસુરાત વસુબંધુનો સમકાલીન હતો. વિક્રમની ૬-૭ મી શતાબ્દિમાં થયેલ ઇત્સિંગાભિપ્રેત ભર્તૃહરિ વિક્રમની ૪ થી શતાબ્દિમાં થયેલા વસુરાતનો શિષ્ય હોય એ તો કોઇપણ રીતે સંભવે જ નહિ. આ સંબંધમાં ડાક્ટર તકકુશનું એવું કહેવું છે કે—"ભર્તૃહરિને વસુરાતનો સાક્ષાત્ શિષ્ય ન માનતાં પરંપરાશિષ્ય માનવો. આથી ઉપરની આપત્તિ ટળી જાય છે." પરંતુ ડો. તકકુશની આ દલીલ નિરાધાર અને અર્થહીન છે. ઇત્સિંગાભિપ્રેત ભર્તૃહરિ અને વાક્યપદીયકાર ભર્તૃહરિના નામસામ્યથી ઐક્યની જે રૂઢ અને ભ્રાન્ત માન્યતા બંધાઇ ગયેલી છે તેનું યથાકથંચિત્ ઉપપાદન કરવાનો જ એમાં

૨ જુઓ "અર્લી હીસ્ટરી ઓફ ઇન્ડીઆ." (Early History of India, By Vincent A. Smith) વસુબંધુના સમયસંબંધમાં ભિન્ન ભિન્ન સંશોધકોએ કરેલી ચર્ચા જાણવા જેવી છે. જુઓ. "હીસ્ટરી ઓફ ઇન્ડીઅન લિટ્રેચર. ભા. ૨. (History of Indian literature. By પ્રો. વિન્ટરનીઝ) | તત્ત્વસંગ્રહની ઇંગ્લીશ પ્રસ્તાવના | અભિધર્મકોશ (કાશી વિદ્યાપીઠ)ની સંસ્કૃત પ્રસ્તાવના. | જર્નલ ઓફ ધી રોયલ એસિઆટિક સોસાયટી (લંડન)ના સન ૧૯૦૫ ના અંકમાં ડો. તકકુશનો લેખ. આ ડો. તકકુશનો લેખ ખૂબ વિસ્તૃત છે અને તેમાં જાણવાલાયક ખૂબ વિચારસામગ્રી છે.

પ્રયાસ છે. જો ઇત્સિંગનું કથન પ્રમાણિક હોય તો ઇત્સિંગાભિપ્રેત ભર્તૃહરિ વાક્યપદીયકાર ભર્તૃહરિથી ભિન્ન જ છે. કદાચ એ પણ સંભવ છે કે—ઇત્સિંગે જેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે ભર્તૃહરિ **નીતિ-શૃંગાર-વૈરાગ્યશતકકાર** ભર્તૃહરિ જ હશે. આચાર્યશ્રીમલ્લવાદીએ જેનો નિર્દેશ કર્યો છે તે વાક્યપદીયકાર ભર્તૃહરિનો સમય પણ વિક્રમની ચતુર્થ શતાબ્દિ આસપાસ જ હોવો જોઇએ.

પ્રસિદ્ધ મીમાંસાશ્લોકવાર્તિકકાર **કુમારિલ ભટ્ટ** તથા પ્રમાણવાર્તિક-પ્રમાણવિનિશ્ચયાદિ ગ્રંથના પ્રણેતા પ્રખર બૌદ્ધ તાર્કિક **ધર્મકીર્તિ**નું મૂલમાં કે ટીકામાં ક્યાંયે નામનિશાન નથી. એટલે આ. **શ્રીમલ્લવાદી** આ બંનેથી પૂર્વે થઇ ગયા છે એ સુનિશ્ચિત છે. **શ્રીજિનભદ્રગણિ** ક્ષમાશ્રમણજીએ વિશેષાવશ્યકભાષ્ય તથા વિશેષણવતીમાં કેવલજ્ઞાન તથા કેવલદર્શનના યુગપદ્વાદની વિસ્તારથી સમાલોચના કરી છે. **સંમતિ**ટીકાકાર શ્રીઅભયદેવસૂરિજી જણાવે છે કે-આ યુગપદુપયોગપક્ષ આ. શ્રીમલ્લવાદિનો છે.[1] વિશેષાવશ્યકભાષ્યની રચના વિક્રમ સં. ૬૬૬માં થઇ છે.

---

૧ આ. શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મ. વિગેરે અનેક પૂર્વાચાર્યોએ દિવાકરજીને યુગપદુપયોગવાદી તરીકે જ વર્ણવ્યા છે, પરંતુ સંમતિટીકાકાર શ્રીઅભયદેવસૂરિજીએ દિવાકરજીને ઉપયોગાભેદવાદી તરીકે અને આ. શ્રીમલ્લવાદીને યુગપદુપયોગવાદી તરીકે વર્ણવ્યા છે. આથી એ સહજ પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે આમાં સત્ય શું છે? પં. સુખલાલજીએ આ સંબંધમાં જ્ઞાનબિંદુની પ્રસ્તાવનામાં ખૂબ ઊહાપોહ કર્યો છે. મને તો એમ લાગે છે કે અનેક પૂર્વાચાર્યો દિવાકરજીની ગાથાઓનો યુગપદુપયોગવાદપરકજ અર્થ કરતા હતા. આ વાતનું સૂચન ખુદ સંમતિની અભયદેવસૂરિકૃત ટીકામાં પણ મળી આવે છે. આથી શ્રીહરિભદ્રસૂરિ મ. આદિ અનેક પૂર્વાચાર્યોએ દિવાકરજીનું યુગપદુપયોગવાદી તરીકે કરેલું વર્ણન યથાર્થ જ છે. આ વાતનું સમર્થન બીજા એક આધારથી પણ થાય છે. દિગંબર સંપ્રદાયમાં હમણાં ધવલા-જયધવલા-મહાધવલા ટીકાઓ સાથે **ષટ્ખંડાગમ** આદિ પ્રાચીન સિદ્ધાંત ગ્રંથો પ્રગટ થાય છે. આ ધવલા આદિમાં દિવાકરજીના **સંમતિ** ગ્રંથમાંથી અનેકાનેક ગાથાઓ **સંમતિસૂત્ર**ના નામોલ્લેખપૂર્વક ઉધ્ધૃત કરવામાં આવી છે. (कषायप्राभृत भा. १)ની જયધવલાટીકામાં સંમતિની ઉપયોગવાદ સંબંધી અનેક ગાથાઓ ઉધ્ધૃત કરીને તેનો યુગપદુપયોગવાદપરક જ અર્થ કરેલો જોવામાં આવે છે. આ હકીકત એ વાતને પુષ્ટ કરે છે કે દિવાકરજીની સંમતિની ગાથાઓનો યુગપદુપયોગવાદપરક જ અર્થ કરનારી પણ એક મોટી પરંપરા હતી.

આ. શ્રી**મલ્લવાદી સંમતિ**ના-સંભવતઃ-સૌથી પ્રાચીન ટીકાકાર છે. અને તેમણે દિવાકરજીની ગાથાઓનો યુગપદુપયોગવાદપરક જ અર્થ કર્યો હશે, પરંતુ ટીકાકાર શ્રીઅભયદેવસૂરિજી દિવાકરજીની ગાથાઓનો ઉપયોગાભેદવાદપરક અર્થ કરનાર વર્ગના છે. તેથી તેમણે દિવાકરજીને ઉપયોગાભેદવાદીરૂપે વર્ણવ્યા છે અને આ. શ્રીમલ્લવાદીને યુગપદુપયોગવાદીરૂપે વર્ણવ્યા છે તે પણ યથાર્થ જણાય છે. કદાચ એ પણ બનવાજોગ છે કે આ. શ્રીમલ્લવાદીએ બીજે સ્થળે યુગપદુપયોગવાદનું સ્વતંત્રતયા સમર્થન કર્યું પણ હોય.

આ પ્રમાણે અંતર્ગત પ્રમાણો વિચારવાથી એ હકીકત ફલિત થાય છે કે–આ. શ્રીમલ્લવાદી વિક્રમની ચતુર્થ શતાબ્દિના અંતિમ ભાગથી વિક્રમની ૭મી શતાબ્દિના મધ્ય ભાગ સુધીમાં ગમે ત્યારે થયા હોવા જોઇએ.

બાહ્ય પ્રમાણો તપાસતાં **પ્રભાવકચરિત્ર**માં આ. શ્રીમલ્લવાદિના સમય સંબંધમાં એક નીચે મુજબ શ્લોક મળી આવે છે.

" श्रीवीरवत्सरादथ शताष्टके चतुरशीतिसंयुक्ते ।
जिग्ये स मल्लवादी बौद्धांस्तद्व्यन्तरांश्चापि ॥ ८३ "

[विजयसिंहसूरिप्रबन्ध]

–શ્રી વીર સં. ૮૮૪માં (= વિક્રમ સં. ૪૧૪) તે **મલ્લવાદી**એ બૌદ્ધો તથા બૌદ્ધવ્યંતરો ઉપર વિજય મેળવ્યો." પ્રભાવકચરિત્રકાર શ્રીપ્રભાચન્દ્રસૂરિજી સામે અવશ્ય કોઈ એવી પરંપરા હશે કે, જેના આધારે તેઓએ આ. શ્રીમલ્લવાદીના બૌદ્ધવિજયનો વિ. સં. ૪૧૪નો સમય જણાવ્યો છે. હજુ સુધી કોઇ એવું પ્રમાણ મને નથી મળ્યું કે, જે આમાં બાધક હોય. જ્યાં સુધી કોઇ બાધક પ્રમાણ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી પ્રભાવકચરિત્રકારે આપેલા સમયને સ્વીકારી લેવામાં કોઇ દોષ મને જણાતો નથી.

ટીકાકાર શ્રીસિંહસૂર ગણિવાદિ ક્ષમાશ્રમણનો સમય

શ્રીસિંહસૂરગણિ ક્ષમાશ્રમણે તેમની ૧૮૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ બૃહત્કાય ટીકામાં કુમારિલ-ધર્મકીર્તિનો ઉલ્લેખ ન કર્યો હોવાથી વિક્રમની આઠમી સદીના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ કુમારિલ-ધર્મકીર્તિથી તેઓ પૂર્વે જ થયા છે, એ સુનિશ્ચિત છે.

जं चोद्दसपुव्वधरा...॥ १ ॥ पण्णवणिज्जा भावा...॥ २ ॥ अक्खरलंभेण समा ॥३॥– આ ત્રણ ગાથાઓ તેમણે વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાંથી[1] નયચક્રટીકામાં ઉદ્ધૃત કરી હોય તેમ જણાય છે. વિશેષાવશ્યકભાષ્યની રચના વિક્રમ સં. ૬૬૬ માં થઇ હોવા વિષે એક જેસલમેરની પ્રાચીન પ્રતિના ઉલ્લેખ[2] ઉપરથી અનુમાન છે. આથી સિંહસૂરગણિ ક્ષમાશ્રમણ શ્રીજિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણના લઘુસમકાલીન હશે–એમ લાગે છે. તેમનો સમય વિક્રમ સં. ૬૨૫ થી ૭૦૦ ઘણા ભાગે હશે. આ હકીકત બીજી વાતથી પણ પુષ્ટ થાય છે. તત્ત્વાર્થટીકાકાર શ્રીસિદ્ધસેનગણિએ ટીકાને અંતે એક ગુરુપરંપરાસૂચક નીચે મુજબની પ્રશસ્તિ આપી છે.

૧-વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાં पण्णवणिज्जा ॥ १ ॥ जं चोद्दस ॥ २ ॥ अक्खरलंभेण ॥ ३ ॥ એવા ક્રમભેદથી ગાથાઓ મળે છે.

૨ જુઓ સિંઘીસ્મારક અંકમાં (ભારતીય વિદ્યા) શ્રી જિનવિજયજીનો લેખ.

आसीद् दिन्नगणिः क्षमाश्रमणतां प्रापत् क्रमेणैव यो
विद्वत्सु प्रतिभागुणेन जयिना प्रख्यातकीर्तिर्भृशम् ।
वोढा शीलभरस्य सच्छ्रुतनिधिर्मोक्षार्थिनामग्रणीः
जज्वालामलमुच्चकैर्निजतपस्तेजोभिरव्याहतम् ॥ १ ॥

यत्र स्थितं प्रवचनं पुस्तकनिरपेक्षमक्षतं विमलम् ।
शिष्यगणसम्प्रदेयं जिनेन्द्रवक्त्राद् विनिष्क्रान्तम् ॥ २ ॥

तस्याभूत् परवादिनिर्जयपटुः सैंहीं दधच्छूरतां
नाम्ना व्यज्यत सिंहसूर इति च ज्ञाताखिलार्थागमः ।
शिष्यः शिष्टजनप्रियः प्रियहितव्याहारचेष्टाश्रयाद् ।
भव्यानां शरणं भवौघपतनक्लेशार्दितानां भुवि ॥ ३ ॥

निर्धूमतमःसंहतिरखण्डमण्डलशशांकसच्छाया ।
अद्यापि यस्य कीर्तिर्भ्रमति दिगन्तानविश्रान्ता ॥ ४ ॥

शिष्यस्तस्य बभूव राजकशिरोरत्नप्रभाजालक–
व्यासङ्गच्छुरितस्फुरन्नखगणिप्रोद्भासिपादद्वयः ।
भास्वामीति विजित्य नाम जगृहे यस्तेजसां सम्पदा ।
भास्वन्तं भवनिर्जयोद्यतमतिर्विद्वज्जनाग्रेसरः ॥ ५ ॥

क्षमया युक्तोऽतुलया समस्तशास्त्रार्थविन्महाश्रमणः ।
गच्छाधिपगुणयोगाद् गु(ग)णाधिपत्यं चकाराार्य्यम् ॥ ६ ॥

तत्पादरजोऽवयवः स्वल्पागमशेमुषीकबहुजाडयः ।
तत्त्वार्थशास्त्रटीकामिमां व्यधात् सिद्धसेनगणिः ॥ ७ ॥

આ પ્રશસ્તિમાં શ્રી **સિદ્ધસેન** ગણિએ **દિન્નગણિ** ક્ષમાશ્રમણના શિષ્ય અને **ભાસ્વામિ**ગણિ ક્ષમાશ્રમણના ગુરુ જે પરવાદિનિર્જયપટુ અને અખિલાગમના જ્ઞાતા **સિંહસૂર** આચાર્યનું વર્ણન કર્યું છે તે જ નયચક્ર ટીકાકાર **सिंहसूरगणि वादिक्षमाश्रमण** જણાય છે. જો કે નયચક્રટીકામાં સંધિવાકયોમાં બે સ્થળે **सिंहसूरिगणि** એવો જ નામોલ્લેખ છે પરંતુ सूरि અને गणि એકાર્થવાચી શબ્દો હોવાને લીધે **सिंहसूरगणि** પાઠ જ શુદ્ધ છે.

તત્ત્વાર્થટીકાકાર શ્રીહરિભદ્રસૂરિએ[1] તેમની ટીકામાં (પૃ. ૧૧૭, ૧૨૧, ૧૩૩, ૧૫૬, ૨૦૬, ૨૪૭,૨૪૮,) 'आचार्य' 'गुरु' તથા वृद्ध શબ્દથી સિદ્ધસેનાચાર્યના અભિપ્રાયનો અનેક વાર ઉલ્લેખ કર્યો છે. શ્રીહરિભદ્રસૂરિ મહારાજનો સમય વિક્રમ સં. ૭૫૦ થી ૮૨૫ સુધીનો ઐતિહાસિક સંશોધકો માને છે. સિદ્ધસેનગણિએ તત્ત્વાર્થ ટીકામાં (પૃ. ૩૭) દિગંબરાચાર્ય અકલંકના સિદ્ધિવિનિશ્ચયનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. અકલંક ચરિત્રમાં "विक्रमार्कशकाब्दीयशतसप्तप्रमाजुषि। कालेऽकलङ्कयतिनो बौद्धैर्वादो महानभूत् ॥ १ ॥"—આ પ્રમાણે અકલંકનો બૌદ્ધવાદિવિજયનો સમય વિક્રમાર્કશક ૭૦૦ આવે છે. કેટલાક વિદ્વાનો

---

૧. હારિભદ્રી ટીકા સિદ્ધસેનીયાથી પછી થયેલી છે—એ સિદ્ધ કરતા બીજા પણ ઘણા પુરાવા મેં એકઠા કર્યા છે. સ્થલસંકોચના કારણે તથા અપ્રસ્તુત હોવાને લીધે અહીં એ ચર્ચા નથી કરતો; પણ જે મુખ્ય વાત જાણવા જેવી છે તે જણાવું છું:—

મુદ્રિત હારિભદ્રી વૃત્તિના અંતભાગમાં એક નીચે મુજબ પાઠ છપાયેલો છે:—

एतदुक्तं भवति– हरिभद्राचार्येण अर्धषण्णामध्यायानामाद्यानां टीका कृता। भगवता तु गन्धहस्तिना सिद्धसेनेन नव्या कृता तत्त्वार्थटीका नव्यैर्वादस्थानैर्व्याकुला। तस्या एव शेषमुद्धृतं चाचार्येण (शेषं मया) स्वबोधार्थम्। सात्यन्तगुर्वीयं डुपडुपिका टीका निष्पन्नेत्यलं प्रसङ्गेन। प्रस्तुत प्रारभ्यते॥" (પૃ.)

આ પાઠ વિચારતાં એમ સ્પષ્ટ લાગતું હતું કે સિદ્ધસેનીયા વૃત્તિ શ્રીયશોભદ્રસૂરિશિષ્યના કથન પ્રમાણે નવીન છે અને તેથી હારિભદ્રીયવૃત્તિ સિદ્ધસેનીયાથી પ્રાચીન જ હોવી જોઈએ. બીજી બાજુ અમને એવી જાતનાં પ્રમાણો મળ્યે જ જતાં હતાં કે જે સિદ્ધસેનીયા હારિભદ્રીવૃત્તિથી પ્રાચીન છે, એ વાતને સિદ્ધ કરતાં હતાં; એટલું જ નહિ પણ હારિભદ્રી સિદ્ધસેનીયાનો સંક્ષેપ છે એ વાતનું જ એમાંથી સૂચન મળતું હતું. આથી આ બંને ય વિરોધી સ્થિતિમાંથી માર્ગ કાઢવો અમને મુશ્કેલ લાગતો હતો, પરંતુ હમણાં મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજે હસ્તલિખિત પ્રતિમાં આ સ્થળે જે પાઠ છે તે કૃપા કરી મોકલ્યો છે. તેના આધારે બધો જ વિરોધ દૂર થઈ જાય છે. એ પાઠ આ પ્રમાણે છે—

एतदुक्तं भवति– हरिभद्राचार्येण अर्धषण्णामध्यायानामाद्यानां टीका कृता। भगवता तु गन्धहस्तिना सिद्धसेनेन या कृता तत्त्वार्थटीका नयैर्वादस्थानैर्व्याकुला तस्या एव शेषमु(पां च)द्धृताऽऽचार्येण स्वबोधार्थम्। सात्यन्तगुर्वी(र्व्वी)यं डुपडुपिका टीका निष्पन्नेत्यलं प्रसङ्गेन........॥ (પૃ. ૩૫૬).

વાચકો જોઈ શકશે કે આમાં नव्य એવો કોઈ શબ્દ જ નથી કે જે સિદ્ધસેનીયાને 'નવીન' સિદ્ધ કરે. લેખકે હરિભદ્રી–સિદ્ધસેનીયાના પૂર્વાપરભાવ વિષે મૌન જ ધારણ કર્યું છે એટલે બીજા પ્રમાણોથી જે સિદ્ધ થાય તે માનવું રહ્યું.

પરમપૂજ્ય શ્રી ૧૦૦૮ સાગરાનંદસૂરિજી મહારાજ સાહેબે કઈ પ્રતિના આધારે એ મુદ્રિત પાઠ સંપાદિત કર્યો છે તેની અમને ખબર નથી. એ સંબંધમાં અમારી તપાસ ચાલુ છે.

આનો શકસંવત અર્થ કરે છે. કેટલાક વિક્રમસંવત્ અર્થ કરે છે. પરંતુ બીજા અનેક પ્રમાણોથી વિક્રમસંવત જ અહીં સત્ય જણાય છે.

અકલંકે કુમારિલભટ્ટ તથા ધર્મકીર્તિ આદિના ખંડનમાં પોતાના ગ્રંથોનો મોટો ભાગ રોક્યો છે. આ બધાનો વિચાર કરતાં નીચે મુજબ ક્રમસંભાવના ફલિત થાય છે.

૧. વિશેષાવશ્યકભાષ્યકાર શ્રી જિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણ.
૨. નયચક્રટીકાકાર શ્રીસિંહસૂરગણિ ક્ષમાશ્રમણ.
૩. સિદ્ધિવિનિશ્ચયાદિ ગ્રંથના પ્રણેતા શ્રીઅકલંકદેવ.
૪. **ભાષ્યાનુસારિણી** તત્ત્વાર્થટીકાના કર્તા ગંધહસ્તી **શ્રીસિદ્ધસેનગણી.**
૫. ૧૪૪૪ ગ્રંથોના પ્રણેતા યાકિનીમહત્તરાસૂનુ શ્રીહરિભદ્રસૂરિ.

આ રીતે ગોઠવતાં ગંધહસ્તી શ્રીસિદ્ધસેનગણિ નયચક્રટીકાકાર શ્રીસિંહસૂરગણિ ક્ષમાશ્રમણના પ્રશિષ્ય પણ બરાબર ઘટી શકે છે.

નયચક્ર નામની પાછળ રહેલું રહસ્ય.

ગ્રંથકારે ૧ विधि ૨ विधि-विधि આદિ નયોને પંક્તિમાં ન ગોઠવતાં ચક્રરૂપે ગોઠવ્યા છે તેમાં ખાસ વિશિષ્ટ આશય રહેલો છે. પંક્તિમાં ગોઠવવામાં આવે તો કોઇ નયને પ્રથમ અને કોઇ નયને અંતમાં ગોઠવવો જ પડે. ગ્રંથમાં નયોની રચના એવી છે કે પાછળનો નય અગાઉ આવી ગયેલા નયનું ખંડન કરે છે-એટલે અંતિમ ૧૨ મો નય બધાયે પૂર્વના નયોનું ખંડન કરીને વિજયી બની જાય; પરંતુ જો ચક્રમાં ગોઠવવામાં આવે તો અનુકૂલતા માટે ભલે કોઈ એક નયને પહેલો અને કોઈને અંતમાં મૂકવામાં આવે પણ ચક્રબદ્ધ હોવાને લીધે અંતિમ ૧૨ મા નયના વિરોધમાં તરત જ ૧ લો નય આવીને ઊભો રહે છે. એટલે એકાંતવાદી નયોના ખંડન-મંડનનું ચક્ર હંમેશાં ચાલ્યા જ કરે છે. એમાં કોઈનો અંતિમ વિજય થતો જ નથી. ગ્રંથના વિભાગોની કલ્પના ચક્રના વિભાગો જેવી હોવા માત્રથી જ ગ્રંથનું નયચક્ર નામ નથી, પરંતુ એ નામ રાખવા પાછળ ગ્રંથકારનો વિશિષ્ટ આશય રહેલો છે, એ આથી જાણી શકાય છે.

અભ્યર્થના

ઉપર જે જણાવેલ છે તે સંબંધમાં કંઇ પણ વિશિષ્ટ જાણવામાં આવે તો તે વિષે પ્રકાશ પાડવા માટે વિદ્વાનોને મારી નમ્ર અભ્યર્થના છે.

(આ ગ્રંથ તૈયાર થયે શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગરથી પ્રસિદ્ધ થવાનો છે.)

मुनिराज श्री भुवनविजयान्तेवासी-मुनि जम्बूविजय.

સંપૂર્ણ

વિષબિન્દુ

લેખક–મુનિરાજ શ્રી ધુરન્ધરવિજયજી મહારાજ

વિનીતા નગરીના ચક્રવર્તી મહારાજા ભરતના પુત્ર મરીચિએ ભગવાન ઋષભદેવ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી હતી. સમય જતા સંયમપાલન તેમને દુષ્કર લાગ્યું એટલે ત્રિદંડીનો વેષ વિરચી તેઓ પરિવ્રાજકપણે પ્રભુ સાથે વિહરતા હતા.

પોતાની: નવીનતા એ કાલ્પનિક છે અને વાસ્તવિકતા તો શ્રી આદિનાથના શાસનમાં છે એ તેમને ચોક્કસ સમજાયું હતું; એટલે જ જે કોઇ આત્માર્થી આત્મહિતનો માર્ગ પૂછવા ત્યાં આવતો તેને તેઓ ભગવંતનું શાસન સમજાવતા ને ત્યાં મોકલતા.

એ પ્રમાણે દિવસો, મહિનાઓ, વર્ષો વીત્યાં: પાંચ પચ્ચીસ વર્ષો નહિં; પણ લાખો ને કરોડોની સંખ્યામાં વર્ષો પસાર થયાં.

× × ×

ભગવાન્ આદિનાથ અષ્ટાપદ પર નિર્વાણ પામ્યા પછી પણ પૂર્વની જેમ મરીચિની પ્રવૃત્તિ ચાલુ જ હતી. તેમના વર્તનમાં કાંઇ પણ પરિવર્તન ન હતું.

હવે તેઓ મુમુક્ષુઓને મુનિઓ પાસે મોકલતા અને આત્મકલ્યાણનો સત્ય માર્ગ બતાવતા. મુનિઓ સાથે રહેતા અને એક ગામથી બીજા ગામ ફરતા મરીચિ જીવનપન્થમાં પણ ઘણા આગળ વધ્યા હતા. તેમનું યૌવન અણી પર આવી ગયું હતું. દેહ પર આછા આછા વૃદ્ધવયના ચિન્હો જણાતા હતા. દઢકાયા પણ વિશેષ પરિશ્રમે પરિશ્રાન્ત જણાવી.

નબળા આત્મામાં ભાવરોગો જેમ ઘર કરે છે, પ્રવેશે છે તેમ નબળાં શરીરમાં વ્યાધિઓ પ્રવેશ કરી સ્થિર થાય છે.

મરીચિની મજબૂત કાયાને એકદા એકાએક વ્યાધિએ ઘેરી લીધી.

× × ×

વૃક્ષની શીતળ છાયામાં મૃગચર્મનું આસન લાંબું કરી તેના પર મરીચિ સૂતા હતા. બાજુમાં કમંડળ પડયું હતું, છત્ર–પાદુકા–ત્રિદંડ આદિ આજુબાજુમાં અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિમાં હતા. શરીરમાં ઉષ્ણ જ્વર હતો, હાડકામાં કળતર થતું હતું, માથામાં વેદના હતી, કંઠમાં શોષ હતો. ઊભા થતા પણ થાક લાગતો હતો: એ સ્થિતિમાં પણ મરીચિ પોતે પોતાને હાથે વારંવાર તરસ છીપાવવા કમંડલુમાંથી જલપાન કરતા હતા.

અંગારા જેવા ધગધગતા માથામાં પ્રવેશતો વિચારપ્રવાહ પણ ક્ષણમાત્રમાં લાવારસની માફક બહાર નીકળતો હતો.

આ સ્થિતિમાં ત્રણ દિવસ પસાર થયા.

× × ×

એકદા સાયંકાળે જ્વરગ્રસ્ત મરીચિને એક વિચાર આવ્યો કે—

"મારું કોણ?"

'મારી આ સ્થિતિ લાંબી ચાલે તો મારું કોણ? મારું કરનાર કોણ?'

'આ સાધુઓ—મુનિઓ અહિંથી વારંવાર પસાર થાય છે, આવે છે ને જાય છે. આજ ત્રણ દિવસ થયા તેઓએ મને એટલું પણ પૂછયું નથી કે તમને કેમ છે? કાંઇ કામ હોય તો કહેજો. તો સેવા–પરિચર્યાની વાત જ શી?'

'આ સાધુઓ સર્વથા સ્વાર્થી છે, લોકવ્યવહારને પણ અનુસરતા નથી, હું વર્ષો થયા તેમની સાથે છું, તેમના શાસનમાં હજારો આત્માઓને મેં મોકલ્યા છે, હું તેમને લાખો વાતે ઉપયોગી થયો છું, આજે મારી આ સ્થિતિમાં તેમાંથી એક પણ મારાં કામમાં આવતો નથી. છે સ્વાર્થની સીમા!'

એ પ્રમાણે વિચારવમળ ચકાવા લેતું હતું. અશક્ત મન તેમાં ગૂંચવાઇ ગયું હતું. એ વિચાર ને વિચારમાં સાંજની સન્ધ્યા સમાપ્ત થઈ, રાત્રિ પોતાના કલંકિત સ્વામી શશધર સાથે આવી પહોંચી.

સાગરને હિલોળે ચઢાવનાર ચન્દ્રમાએ પોતાના મરીચિ–કિરણો પ્રસાર્યા અને મરીચિના વિચાર–સાગરને હિલોળે ચઢાવ્યો.

ચંદ્રમાએ મરીચિના શરીર પર શીતળ કર ફેરવી તનુ–મનની ઉષ્ણતા–ઉગ્રતા દૂર કરી તો પણ તેના કલંકની કાળાશ પડ્યા વગર ન રહી. પૂર્વના વિચારે પલટો ખાધો, વિચારપ્રવાહે રાહ બદલ્યો. મરીચિને થયું કે—'ક્ષણભંગુર આ શરીર, એની ખાતર મેં મુનિઓને નિંદ્યા એ કોઇ રીતે ઉચિત નથી. જે ભવ્યાત્માઓને હું આ વિનશ્વર દેહની મમતાનો ત્યાગ કરવા સમજાવી ત્યાગધર્મના અનુયાયી બનાવું છું તે જ હું આ સડણ–પડણ ને વિધ્વંસન પુદ્ગલ માટે ત્યાગીઓને નિંદું છું. ખરેખર મારી શોચનીય સ્થિતિ છે.'

'જે સંયમીઓ પોતાનું શરીર વ્યાધિગ્રસ્ત થાય છે ત્યારે તેની પણ સાર–સંભાળ નથી કરતા–કરાવતા, તે વ્રતનિષ્ઠો મારી અવિરતની પૃચ્છા પણ શા માટે કરે?'.

'અવિરતને કુશલ પ્રશ્ન કરવા માટે પણ ભગવંત સર્વવિરતોને પ્રાયશ્ચિત્ત આપતા હતા અને ઉપદેશતા હતા. તે હું મારા સ્વાર્થ આગળ સાવ વિસરી ગયો.'

આ વિચાર શાન્ત થયો ત્યાં તો મરીચિના શરીરમાં–અશક્ત શરીરમાં કળતર થવા લાગ્યું, એટલે વળી વિકલ્પમાં મન ચઢયું. મરીચિએ વિચાર્યું કે–

"હો કે ન હો પણ મારે આ શરીરની સારવાર ખાતર પણ એક સેવા કરનાર શિષ્યની અવશ્ય જરૂર પડશે. મારી સુકુમારતાને લીધે તો ત્યાગધર્મમાંથી હું આ સ્થિતિમાં રહું છું, તે જ હું વૃદ્ધવયમાં રોગગ્રસ્ત સ્થિતિમાં અસહાય રીબાઇ રીબાઇને મરણ પામું, તેવે સમયે મને સાચવનાર–આશ્વાસન આપનાર કોઇ સંગાથી હોય તો જ જીવનનાવ સલામત પાર ઊતરે"

'હવે મારે યોગ્ય કોઇ ભદ્ર મુમુક્ષુ આવશે, તો તેને મારી પાસે રાખીશ." એના એ વિચારમાં મરીચિ નિદ્રાધીન થયાં. શેષ રાત્રિ રહી ત્યારે સ્વપ્નસૃષ્ટિમાં પણ ભાવિ જીવનના પ્રવાહો વહેવા લાગ્યાં.

× × ×

મરીચિ હતાં તેવાં સ્વસ્થ થઇ ગયાં અને પૂર્વની માફક ભવિકોને મુનિમાર્ગ સમજાવી ભગવંતના ધર્મની આરાધનામાં જોડવા લાગ્યા.

એક સમય એક કપિલ નામે કુલપુત્ર જીવનહિતનું રહસ્ય સમજવા મરીચિ પાસે આવ્યો. મરીચિએ પોતાની ચિરંતન રીતિ પ્રમાણે આત્મશ્રેય: માટે જિનવરધર્મમાં જોડાવા સમજાવ્યું. એટલે કપિલે કહ્યું—

"જે ધર્મના તમે પોતે જ્યારે આટલા

વખાણ કરો છો તો શા માટે તમે તે નથી પાળતા ?"

"હું ? હું અશક્ત છું." મરીચિએ કહ્યું. વળી સમજાવ્યું કે-"હું ન આરાધી શકું તેથી આરાધકને હું અવળે રસ્તે દોરું એ તો ભયંકર પાપ છે. આમ્બાને ન આસ્વાદી શકનાર લીંબડાના કડવા ફળોને-લીંબોળીને આમ્બાના ફળો-કેરી તરીકે સમજાવનાર ખરેખર ખલ-દુર્જન છે; માટે જિંદગી સફળ કરવી હોય તો મુનિધર્મને અનુસરો." આમ સ્પષ્ટ કહ્યા છતાં કપિલે પૂછ્યું કે—

"આપ કહો છો તે ઠીક હશે, પણ તમે જે કરી રહ્યા છો તેમાં સર્વથા ધર્મ નથી શું ? મુનિધર્મજેટલા ઊંચે પગથિયે ન પહોંચી શકનાર આપની જેવી સ્થિતિમાં કાંઇ પણ હિત ન સાધી શકે ?"

કપિલનો આવો વિચિત્ર સવાલ સાંભળી મરીચિએ વિચાર્યું કે-ખરેખર આ મારા જેવો જ લાગે છે, મારા સ્વપ્નાનુસાર આ મારો શિષ્ય થવાને લાયક છે. શરીરે સશક્ત ને જુવાન છે. આ સાથે હશે તો મને પણ ઠીક રહેશે. જ્યારે એ મોઢે ચડીને કહે છે તો આને જતો કરવો એ ઉચિત નથી.-એ વિચારી મરીચિએ ઉચ્ચાર્યું કે—

"कपिला इत्थंपि इहयंपि."

"કપિલ ! ધર્મ તો ભગવંતના શાસનમાં જ છે, પણ કાંઇક અહિં પણ છે."

કપિલે એ વચન સાંભળી મરીચિ પાસે પરિવ્રાજકપણું સ્વીકાર્યું-એ કપિલ એ જ સાંખ્ય દર્શનના પ્રથમ પુરુષ.

મરીચિએ વિષબિન્દુ સમા એક વાક્યને ઉચ્ચારી-ભવચક્રના ફેરાને વધારી મૂક્યો-એક કોટાકોટિ સાગરપ્રમાણ સંસાર પરિભ્રમણ વધાર્યું.

વિચિત્રતા તો એ છે કે-વિષથી જીવનનો અંત આવે છે ત્યારે ઉત્સૂત્રવચનરૂપી વિષથી સંસારજીવન વધે છે. ઉત્સૂત્રવચનરૂપી વિષબીજમાંથી ઉત્પન્ન થએલા વૃક્ષો જ્યારે વિશ્વ ઉપર પથરાઇ જાય છે ત્યારે એક નહિં પણ અગણિત આત્માઓના અધ્યાત્મ જીવન એની છાયામાત્રથી નાશ પામે છે.

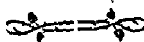
ઉત્સૂત્ર અને સૂત્ર એ સારી રીતે સમજવું જોઇએ. માર્ગ ઉપર ચાલતા માણસને ઉન્માર્ગ તરફ દોરવામાં આવે ને પછી તેની જે સ્થિતિ થાય એ જ સ્થિતિ ઉત્સૂત્રથી નીપજે છે.

મરીચિ એ જ ભવિષ્યના ભગવંત મહાવીર પોતે જ. એ વિષબિન્દુના વિષમય પરિણામો પોતાને કેવા ભોગવવા પડ્યા એ તેમણે ભાખ્યું છે.

કુતૂહલ ખાતર પણ કોઇ એવા વિષબિન્દુ ચાખવાની અભિલાષા ન કરો.

વિષમિશ્રિત દૂધ મિષ્ટ હોય તો પણ નિશ્ચિતપણે પ્રાણનાશક થાય છે એ જ પ્રમાણે ઉત્સૂત્રમિશ્રિત ધર્મવચનો પણ કલ્યાણનો વિધ્વંસ કરે છે.

पयोऽपि विषसम्पृक्तं, हरत्यायुर्विनिश्चितम् ।
तद्वदेव वचः सूत्रविरुद्धं हन्ति श्रेयसम् ॥ १ ॥

×××××××××××××××××××××
× **‘ વિચારશ્રેણી ’** ×
×××××××××××××××××××××

‘ વિચારશ્રેણી ’

લેખક–આચાર્ય શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

સંસારમાં કેવળ આત્મવિકાસનું જ કાર્ય એવું છે કે જેમાં પરાધીનતાને અંશમાત્ર પણ અવકાશ નથી. તે સિવાયના કાર્ય માત્રમાં તો જગત પરાધીનતાની બેડીમાં જકડાઈ રહ્યું છે.

સમજીને કે સમજ્યા વગર પણ પોતાનો સ્વાર્થ સરતો જણાય તો જ માનવી બીજાના કહેવા પ્રમાણે માનવાને અને કરવાને તૈયાર થઈ જાય છે. ચાહે પછી કહેનાર ક્ષુદ્ર વાસના પોષવા જાળ જ કેમ ન પાથરતો હોય.

કોઈ અનુભવી ભોમિયો તમને અવળી દિશામાં જતાં જોઈને પૂછે કે–કયાં જવું છે? અને તમે તમારું ધ્યેય જણાવ્યા પછી તમને સવળી દિશાનું ભાન કરાવે તો–આ બધાય જનારા મૂર્ખ છે–અવળી દિશામાં પ્રયાણ કરનારાઓ તરફ આંગળી ચીંધીને તેનો અનાદર કરશો નહિં, પણ પ્રયાણની દિશા બદલજો.

નામઠામનો નિશ્ચય કર્યા વગર એક ડગલું પણ ભરશો નહિં, કારણ કે અનિશ્ચિત પ્રયાણથી ભૂલા પડશો તો ભોમિયો પણ માર્ગ નહિં બતાવી શકે.

અવગુણી આડંબરપ્રિય અજ્ઞાની જનતાથી જ માન મેળવી શકે છે કે જેમાં અવગુણો ઊઘાડા થતાં તિરસ્કારનો ભય રહેલો હોય છે, પણ સાચો ગુણવાન પોતાના આત્મા તથા ઉત્તમોત્તમ પવિત્ર જ્ઞાની પુરુષોના તરફથી આદરસત્કાર મેળવે છે. અને તેમાં કોઈ પણ કાળે તિરસ્કારની છાયા સરખીયે હોતી નથી.

અવગુણી માયાવીપણે જનતામાં ગુણીપણાનો ભ્રમ ઉત્પન્ન કરીને ગમે તેટલો આદરસત્કાર તથા માન–મોટાઈ મેળવી ખુશી મનાવે તોયે તેના હૃદયમાં તો તેટલો આનંદ તથા શાંતિ કે સંતોષ હોતો નથી કે જેટલો આનંદ અને શાંતિ–સંતોષ જનતાના આદરસત્કારની પરવા ન રાખનાર આત્માર્થી સાચા ગુણવાનમાં હોય છે.

સાચા ગુણવાનનો આત્મા બળવાન હોવાથી તેના ઉપર અવગુણીનો પ્રભાવ પડી શકતો નથી તેમજ સદ્ગુણીને અપકીર્તિ પણ ભયભીત કરી શકતી નથી.

અવગુણી ગુણવાનની કદર કરતો નથી તો ગુણોનો તો તિરસ્કાર કરી શકતો જ નથી અને તેનાથી નિરંતર દબાયલો જ રહે છે.

સાચા ગુણવાનનું જીવન સુખ–શાંતિમય હોય છે ત્યારે (ગુણાભાસ) કહેવાતા ગુણવાનના જીવનમાં અશાંતિ, ચિંતા તથા ઉદ્વેગનું મિશ્રણ હોય છે.

ગુણોનો સંગ્રહ કરનાર ભય–ક્લેશ તથા શોક–સંતાપથી મુક્ત હોય છે.

અવગુણોના પક્ષપાતી અવગુણોને જ ગુણ તરીકે મનાવવા પ્રયાસ કરે છે; કારણ કે જગત ગુણીનો જ આદર કરે છે.

કેટલાક માનવી ગુણોને ઓળખે છે અને તે તેમને ઘણા જ ગમે છે તોયે અવગુણો છોડીને ગુણોનો સહવાસ કરવો ગમતો નથી.

અજ્ઞાની જનતાને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરી આકર્ષણ કરે તેવા રૂપ–વય–કળા તથા ધનસંપત્તિવાળા

નો સ્નેહ મેળવીને જનતાને દેખાડવાને માનવી જેટલો ઉદ્યમી અને ઉત્સાહી રહે છે તેટલો જ જપ, તપ તથા સંયમ આદિથી પવિત્ર બનેલા પુરુષનો રાગી બની તેમની આચરણા આદરીને જનતાને દેખાડવાને નિરુત્સાહી તથા નિરુદ્યમી બને છે એ જ તેની મૂઢતા સૂચવે છે. સંસાર એક પ્રકારનું મ્યુઝીયમ છે. તેમાંની વૈષયિક વસ્તુઓના તમે દ્રષ્ટા છો પણ ભોક્તા નથી; કારણ કે તે તમારી વસ્તુ નથી છતાં મમતા કરીને ભોક્તા થવાનું સાહસ કરશો તો તમે કુદરતના અપરાધી બનવાની સજાનું પાત્ર બનશો.

રાગવાળી વસ્તુઓનો નિરંતર સંયોગ બન્યો રહેતો નથી તોયે મનોવૃત્તિમાં આલેખાયલી તેની આકૃતિને ઉપયોગમાં લઇને માનવી સંતોષ માને છે.

ઇર્ષ્યાના રોગથી હૃદયદાહ થતો હોય, બીજાની નિંદા તથા માઠા ચિંતવનથી માથું ચઢી જતું હોય, કામવાસનાથી તાણ આવતી હોય, કષાયથી મૃગિવાયુનો પ્રકોપ થતો હોય તો વીતરાગ પ્રભુના વચનરૂપ ઔષધનું સેવન કરશો તો જલદી આરામ થઇ જશે અને ભાવ રોગોથી મુક્ત થઇને શાશ્વતી આરોગ્યતા મેળવશો.

અશુભ વિચારોની આંકડી આવે ત્યારે જ્ઞાની પુરુષોના વચનની ફાકી લેશો એટલે ચૂંક આવતી તરત અટકી જશે.

ઉત્તમ પુરુષોના વાણી-વિચાર તથા વર્તનરૂપ ઔષધને વાપરીને નીરોગી બનવા તરફ લક્ષ આપશો; કારણ કે જીવન નીરોગી બનાવ્યા સિવાય આત્માનો ભાવરોગ મટશે નહિં.

સાદાઇ અને સત્યતા જીવનમાંથી શોક-સંતાપ-ભય તથા કલેશનો કચરો કાઢી નાંખીને તેને સ્વચ્છ બનાવે છે.

અવળે માર્ગે ચઢી જઇને આથડતા અણજાણને સન્માર્ગ બતાવી સુખી કરવાની સદ્બુદ્ધિ હોય તો નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી અનુભવગમ્ય સાચું અને સાદું બોલીને સ્વ-પરનું હિત સાધો; પણ માત્ર બોલેલું સાંભળીને કે લખેલું વાંચીને મિથ્યાભિમાન પોષવાને ન સમજાય તેવી શબ્દાડંબરવાળી ભાષા બોલીને કે લખીને ફુલાશો તો અસત્ પુરુષોના માર્ગને આવકારીને શ્રેયનો માર્ગ ચૂકી જશો.

વર્તન સિવાયના વાણીવિલાસથી કોઇની પણ આત્મશુદ્ધિ થઇ શકતી નથી, પણ ક્ષુદ્ર સ્વાર્થસિદ્ધિ થઇ શકે છે.

પોતે આદરીને અનુભવ મેળવ્યા સિવાય બુદ્ધિથી વસ્તુને વલોવી શકે પણ સાચા તત્વરૂપ માખણને કાઢી શકતા નથી, પરંતુ દૂધ ઉપર વળેલા ફીણના જેવા તત્ત્વાભાસને જ માખણ કહીને અણસમજુને સંતોષે છે.

આત્મવિકાસની ઇચ્છાવાળો કોઇની પણ વાગ્જાળમાં ફસાતો નથી, પણ સદાચારી સરળ આત્માનો દાસ બને છે. વિલાસી પોતાના વિચારોને સમજીને કરનારના અસદ્વર્તનની ઉપેક્ષા કરીને કેવળ તેના વચનોનો અનાદર કરી તેનું બહુમાન જાળવે છે અને તેની વાસનાઓને પોષે છે.

વિલાસના તાંતણાથી વણાયલું જીવન-દોરડું આત્માને ભવના કૂવામાંથી બહાર કાઢી શકતું નથી.

ઘણાખરા માનવી પોતે આદરેલી અવળી પ્રવૃત્તિને પણ યથાર્થપણાનું પ્રોત્સાહન મેળવવા પોતે માનેલા પ્રવીણ માણસો પાસેથી સમ્મતિ મેળવીને સંતોષ માને છે.

સ્વાર્થના અંગે માનવીને અહિતકારી પણ ગમતું કહેવામાં શત્રુતા સચવાય છે. અને નિઃ

ગાથા-૫.

દિશી દેખાડીરે શાસ્ત્ર સવી રહે, ન લહે અગોચર વાત;
કારજ સાધક બાધક રહિત જે, અનુભવ મિત વિખ્યાત
(૫) વીર.

ભાવાર્થ:—સર્વ શાસ્ત્રો દિશા દેખાડીને જ રહે છે—અટકે છે કે જુઓ આ ફલાણો માર્ગ છે. તે માર્ગે ચાલ્યા જાઓ—આમ સામાન્યથી માર્ગદર્શન—દિશા દર્શન પૂરતો શાસ્ત્રનો ઉપકાર જરૂર છે અને તે અમને પરમ માન્ય છે. પણ તે શાસ્ત્ર પણ વચન અગોચર વાત લખી શકતા નથી—પામી શકતા નથી—કહી શકતા નથી; પણ આ બાબતમાં અનુભવની સ્થિતિ જુદા પ્રકારની છે કારણકે અનુભવને અગોચર કાંઇ છે જ નહિં. આ મિત્ર તો એવો સમર્થ છે—જબરો છે—કાબેલ છે કે ગમે ત્યાં પહોંચી આવે, એટલે તેને પ્રતિબંધક એવું કાંઇ બાધક કારણ નથી. આવો બાધક રહિત—કાર્યસાધક—અનુભવ મિત્ર વિખ્યાત છે—પ્રસિદ્ધ છે.

આ અનુભવ મિત્રને બાધક રહિત કાર્યસાધક કહ્યો, કારણ કે જ્યાં પરાવલંબન હોય ત્યાં બાધકપણું હોય પણ આત્માનુભવથીજ જ્યાં આગળ ધપવાનું છે ત્યાં પરાવલંબન નથી એટલે બાધકપણું નથી અને સ્વાવલંબન જ છે એટલે સાધકપણું છે. અત્રે તો ષટકારક આત્માલંબન જ છે. કર્તા આત્મા, કર્મ આત્મા, કરણ આત્મા, સંપ્રદાન આત્મા, અપાદાન આત્મા, અને અધિકરણ આત્મા.

" आत्मा आत्मानं आत्मा आत्मने आत्मना आत्मनि जानाति, अनुभवति चेतयति "

આત્મા આત્માને આત્માથી આત્માઅર્થે આત્માથકી આત્મામાં જાણે છે, અનુભવે છે—ચેતે છે.

સાધક કારક ષટક કરે ગુણ સાધના રે;
તેહિજ શુદ્ધ સ્વરૂપ થાયે નિરાબાધના રે.

(શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીકૃત મલ્લીનાથ સ્તવન)

ગાથા-૬.

અહો ચતુરાઇ રે અનુભવ મિત્તની,
અહો તસ પ્રીત પ્રતીત;
અંતરજામી સ્વામી સમીપ તેં,
રાખી મિત્ર શું રીત. (૬) વીર.

ભાવાર્થ:—અહો! આ અનુભવ મિત્રની,—સખાની ચતુરાઇ! અહો તેની પ્રીતની પ્રતીત! અંતરજામી સ્વામી સમીપ તેણે મિત્ર જેવી જ રીત રાખી

આ અનુભવ મિત્ર મહાકુશળ—ચબરાક મિત્ર છે અને તેની પ્રીતિ પણ ખરેખરી છે. તેની પ્રગટ પ્રતીતિ—ખાત્રી ઊપજી છે, કારણકે અંતર્યામી સ્વામી સમીપે પહોંચી તેમની સાથે તેણે મિલાપ કરાવી આપી મિત્રની રીત રાખી છે. મિત્રનું આચરણ કરી દેખાડી મિત્રધર્મ બજાવ્યો છે. લોકવ્યવહારમાં પણ પ્રેમી ને પ્રિય જનનો મિલાપ કરાવી આપે તેણે મિત્ર ધર્મ બજાવ્યો એમ કહેવાય છે તેમ અમે "આનંદઘનની શુદ્ધ ચેતનાએ પ્રભુને પ્રિયતમ કરી માન્યા છે ને પ્રિયતમનો મેલાપ કરાવી આપનાર બન્નેની સંધિ જોડાણ કરાવી આપનાર અનુભવ મિત્ર છે એટલે તેના માટેના આ પ્રશંસોદ્ગાર અત્યંત સમુચિત છે—રૂપક દૂર કરીને વિચારીએ તો વિશિષ્ટ આત્માનુભવ રૂપ સામર્થ્ય યોગથી આત્મા પરમાત્મા સાથે એકત્વ અનુભવે છે, પરમાત્મપદને પામે છે.

ગાથા-૭.

અનુભવ સંગે રે રંગે પ્રભુ મળ્યા,
સફળ ફળ્યા સવિ કાજ;
નિજપદ સંપદ જે તે અનુભવે.
આનંદઘન મહારાજ (૭) વીર.

ભાવાર્થ:—આમ અનુભવના સંગથકી—તન્મયતારૂપ—આત્મોલ્લાસમય રંગમાં—રંગમહેલમાં અથવા દૃઢ ભાવ-રંગે કરીને પ્રભુરૂપ પ્રિયતમનું મિલન થયું, પ્રભુ મળ્યા એટલે શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપના ભોગ—રમણરૂપ સર્વ કાજ સફળ ફળ્યા કૃતકૃત્યપણું થયું એટલે પછી આનંદઘન મહારાજ નિજ પદની, શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપની જે સંપદ છે તે અનુભવે છે—સ્વસ્વરૂપમાં રમણ વિલાસ કરી રહ્યા છે. ॐ શાંતિ.

વર્તમાન સમાચાર.

મુનિરાજ શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી પોતાના શિષ્ય મંડળ સાથે અત્રે મારવાડીના વંડે બિરાજે છે.

×

મહારાજશ્રીના શિષ્યો તેમજ શ્રાવક સમુદાયના વર્ષીતપના પારણાં અક્ષય તૃતીયાના રોજ ધામધૂમપૂર્વક થયા હતાં.

×

વર્ષીતપને અંગે શેઠ ભોગીલાલ મગનલાલભાઇ, શા જેચંદ છગનલાલ, વોરા મૂળચંદ ગોરધન તથા શા ખીમચંદ છગનલાલ વગેરે તરફથી અત્રેના મોટા દેરાસરમાં અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો.

×

અત્રેની મહાલક્ષ્મી મીલ્સ લી. ના વડા મેનેજર શેઠ શ્રી રમણીકલાલ ભોગીલાલભાઇ તરફથી પાંચ વર્ષમાં રૂપિયા એક લાખ મજૂર કલ્યાણ કેન્દ્રની યોજનામાં વાપરવાનું નક્કી કર્યું છે. આ કેન્દ્રના મકાનનું ખાતમુહૂર્ત ગોહેલવાડ વિભાગના કલેકટર શ્રી જાદવજી મોદીના હસ્તે કરવામાં આવ્યું હતું.

×

વડોદરા સંસ્કૃતિરક્ષક સાહિત્ય મંડળના સ્થાપક સાહિત્યકાર ડૉ. ત્રિભોવનદાસ લહેરચંદભાઇએ ૭૦ વર્ષની વૃદ્ધવયે વર્ષીતપની તપસ્યા નિર્વિઘ્નપણે પૂરી કરી છે અને કાવી ગંધાર પ્રાચીનતીર્થ ધામે વૈશાક શુદિ ત્રીજના રોજ પારણું કર્યું હતું. તેઓ સુખશાતામાં છે.

શ્રી આત્મારામજી મહારાજની જન્મ જયન્તિ.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ, પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી વિજયાનંદ સૂરીશ્વરજી(આત્મારામજી) મહારાજની જન્મ જયન્તિ ચૈત્ર શુદિ ૧ વાર શનિવારના રોજ રાબેતા મુજબ આ સભા તરફથી શ્રી સિદ્ધાચળજી તીર્થ ઉપર ખૂબ ઉત્સાહપૂર્વક ધામધૂમથી ઊજવવામાં આવી હતી.

આ પ્રસંગે આત્માનંદ સભાના હોદ્દેદારો, કાર્યવાહક સમિતિના સભાસદો, ગુરુદેવના વખાણનારાઓ તથા સ્ટાફના માણસો પાલીતાણાખાતે સારી સંખ્યામાં ઉપસ્થિત થયા હતા. આ દિવસે શત્રુંજયગિરિ ઉપર આદીશ્વર ભગવાનની મોટી ટૂંકમાં જ્યાં આગળ ગુરુદેવની મૂર્તિ બિરાજમાન છે ત્યાં યથાવિધિ પૂજા તથા આંગીથી ગુરુભક્તિ કરવામાં આવી હતી.

બપોરે ત્રણને શુમારે હાજર રહેલા બંધુઓનું પ્રીતિભોજનથી સ્વામીવાત્સલ્ય કરવામાં આવ્યું હતું. સૌ 'ગુરુદેવની જય 'ના જયઘોષો વચ્ચે છૂટા પડ્યા હતા.

વિહાર સમાચાર.

પંજાબકેશરી આચાર્યવર્ય શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજ પોતાના શિષ્ય મંડળ સાથે અમૃતસરથી વિહાર કરીને ગામે ગામ ઉપદેશ કરતા ઉદયસર થઇને બિકાનેરની બહાર સોહનકોઠી પધાર્યા હતા. અહિંયા ચૈત્ર શુદિ એકમના રોજ સ્વ. ૧૦૦૮ શ્રીમદ્ વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજની જન્મ જયન્તિ, પૂજા તથા ભક્તિભાવપૂર્વક ઊજવવામાં આવી હતી.

બિકાનેરમાં આચાર્યમહારાજની મુનિમંડળ સાથે ભારે ધામધૂમપૂર્વક પધરામણી થઇ હતી જે વખતે સામૈયામાં બધા ગચ્છના નરનારીઓ ઉપસ્થિત થયા હતા. શ્રીમાન દિવાન સાહેબના પ્રમુખપણા હેઠળ મહાવીર જયન્તિ ઊજવવામાં આવી હતી. ત્રણે ફિરકાના શ્રાવકો ઉપરાંત અધિકારી વર્ગ ઉપસ્થિત થયો હતો.

સ્વીકાર-સમાલોચના

इन्दुदूतम् (खण्डकाव्यम्)

ઉપા૦ શ્રી વિનયવિજય ગણિવરે રચેલ આ ખંડકાવ્ય પર સુંદર ટીકા રચી શ્રી વૃદ્ધિ-નેમિ-અમૃત ગ્રંથમાળાનું આ આઠમું પુસ્તક બહાર પડયું છે. આ કાવ્ય પર ટીકા રચી મુનિમહારાજ શ્રી ધુરંધરવિજયજી મહારાજે વિસ્તારથી પરિચય કરાવ્યો છે અને "પ્રકાશ" નામની વિદ્વત્તાપૂર્ણ ટીકા રચી છે તે વાંચવાથી વાંચકોને પુસ્તકની ખૂબી અને મહત્તા સમજાશે. ૧૫૮ પાનાના પાકી બાંધણી, સુંદર છપાઇ તથા લાવણ્યવાળી અને આકર્ષક જેકેટ સાથેના આ પુસ્તકની કિમ્મત રૂપિયા બે છે. કાવ્યરસિક વિદ્વાનો આ ખંડકાવ્યનો આસ્વાદ કરે અને ઉન્નતિ સાધે એ જ પ્રકાશકનો હેતુ છે. પ્રાપ્તિસ્થાન-શા બાલુભાઇ રૂગનાથ, જમાદારની શેરી, ભાવનગર.

નિહ્નવવાદ—

ઉપલી ગ્રંથમાળાનું આ દસમું પુસ્તક છે. મુનિરાજ શ્રી ધુરંધરવિજયજી મહારાજે રોચક શૈલીથી લખ્યું છે. આ નિહ્નવવાદ લેખરૂપે ટુકડે ટુકડે "જૈન સત્ય પ્રકાશ" માસિકમાં પૂર્વે પ્રગટ થયો હતો, તે આજે પુસ્તકરૂપે પ્રગટ થાય છે. આ નિહ્નવો દર્શન-જગતના સામાન્ય બહારવટીઆ જેવા છે. તેઓ માર્ગભૂલેલા પ્રવાસીઓની સામે લાલ બત્તી ધરી રાખીને તેમને માર્ગદર્શન કરાવે છે. પાકી બાંધણી, સુંદર છપાઇ સાથેના ૨૨૮ પાનાના આ પુસ્તકની કિમ્મત ત્રણ રૂપિયા છે. ભાવનગરનિવાસી શેઠશ્રી નથુભાઇ દેવચંદ તરફથી તે ભેટ અપાય છે. તેમાં શ્રી નથુભાઇનો ફોટો રજુ થયો છે. ઉદાર દિલના આ સજ્જન પોતાની સકમાઇનો ઉપયોગ જ્ઞાનપ્રચારના કાર્યમાં વધુ ને વધુ કરતા રહે એ જ અમારી ભાવના છે.

શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રમ્—

ઉપલી ગ્રંથમાળાનું આ પાંચમું પુસ્તક છે. સૂત્રકાર શ્રી ઉમાસ્વાતિજીના આ સૂત્રનો અનુવાદ આચાર્યમહારાજ શ્રી વિજયામૃતસૂરિજી મહારાજના શિષ્યરત્ન મુનિ શ્રી રામવિજયજી મહારાજે કર્યો છે. વિવેચનકાર શ્રીયુત્ ગાંધી ચીમનલાલ દલસુખભાઈ B. Com છે અને પ્રકાશક શ્રી જૈન સાહિત્ય વર્ધક સભા છે સુંદર છપાઇ, પાકી બાંધણી, ૨૭૫ પાનાનું આ પુસ્તક જિજ્ઞાસુ અને મુમુક્ષુગણને અર્પણ કરવામાં આવ્યું છે. તેની કિમ્મત રૂપિયા ત્રણ છે. જૈન ધર્મ સંબંધી માહિતી મેળવવા ઇચ્છતા જૈન જૈનેતરોને આ પુસ્તક વાંચવાની ભલામણ કરી શકાય. જૈન સાહિત્યમાં આ પ્રકાશન સારો ઉમેરો કરે છે. પ્રાપ્તિસ્થાન-શા બાલુભાઈ રૂગનાથ, જમાદારની શેરી, ભાવનગર.

તપ વિધિ સંગ્રહ—

શ્રી વિજયદાનસૂરીશ્વર જૈન ગ્રંથમાળા (ગોપીપુરા-સુરત) તરફથી આ પુસ્તિકા બહાર પાડવામાં આવી છે. તેમાં નવપદ, વીસ સ્થાનક, અક્ષયનિધિ તપ વિધિ સહિત, સ્નાત્ર પૂજાનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. વિધિ સહિત ઓળી કરનાર બંધુઓ અને બ્હેનો માટે આ ઉપયોગી છે. પોસ્ટેજ સાથે સાત આનામાં મળે છે.

ગાંધી ગુણ ગીતાંજલી—

આ પુસ્તિકા મુનિમહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી (મહાલક્ષ્મી માતાનો પાડો-પાટણ ગુજરાત) એ પ્રગટ કરી છે. તેમાં વિદ્વાન મુનિરાજે ગાંધીજીના ગુણો ૧૮ શ્લોકોમાં ગુંથીને તેમાં રજુ કર્યા છે.

શ્રીમદ્ જિનયશસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબની જીવનગાથા

શ્રી ખરતરગચ્છના ઉપલા આચાર્ય મહારાજની જીવનગાથા શ્રી ગુલાબ મુનિએ રોચક ભાષામાં લખી છે. તેના સંસ્કારક શ્રી ફુલચંદ હરીચંદ દોશી મહુવાકર છે; જ્યારે પ્રકાશક ઝવેરી ઝવેરચંદ કેસરીચંદ, (શ્રી મહાવીર જૈન મંદિર પાયધુની-મુંબાઈ) છે. આ પુસ્તક બોધકદાય હોવા ઉપરાંત સુવાચ્ય છે સદ્ગુણ ગ્રહણાર્થે ઉપલા ઠેકાણેથી સૌ કોઇને વિના મૂલ્યે મળી શકશે.

સંસ્કૃતિનો સંદેશ અને બીજાં લેખો.

શ્રી લોકકલ્યાણ ગ્રંથમાળાનો ૯૦ પાનાનો

વાંચવા લાયક વિવિધ લેખો સાથેનો આ પહેલો ગ્રંથાંક છે. લેખક મુનિરાજ શ્રી કનકવિજયજી મહારાજ છે. પ્રકાશક શ્રી કલ્યાણ પ્રકાશન મંદિર (પાલીતાણા-કાઠીયાવાડ) છે. આ અંકની કિમ્મત બાર આના છે.

દેવવંદનમાલા. (વિધિ સહિત)

લગભગ ૨૬૦ પાનાનું પાકી બાંધણી, સુંદર છપાઇ સાથેનું આ પુસ્તક શ્રી જસવંતલાલ ગિરધરલાલ શાહ (રૂપાસુરચંદની પોળ-અમદાવાદ) તરફથી મલ્યું છે. તેમાં વિદ્વાન આચાર્યો, પંડિતો વગેરેના રચેલા દેવવંદનો, મૌન એકાદશીનું દોઢસો કલ્યાણકનું ગણણું તેમજ ચૈત્રી પૂનમની કથા વગેરેનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. અઢી રૂપિયાની કિમ્મતનું આ પુસ્તક ભાવિક જૈન ભાઈ બ્હેનોને ઉપયોગી થઈ પડે એવું છે.

નમસ્કાર મહામંત્ર.

શ્રી વિજયકમળસૂરીશ્વરજી ગ્રંથમાળાનો આ નવમો મણકો છે, જે વિદ્વાન મુનિરાજ શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજે પોતાની લાક્ષણિક શૈલીથી લખ્યો છે અને શ્રી કેશરબાઇ જૈન જ્ઞાનમંદિર (નગીનભાઈ હૉલ-પાટણ) તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. આ બીજી આવૃત્તિ છે. તે અઢી રૂપિયામાં પ્રકાશક પાસેથી મળી શકે છે. નવકાર મંત્રને ચૌદ પૂર્વના સારરૂપ માનવામાં આવે છે. વિદ્વાન મુનિરાજે નમસ્કાર મંત્રનો મહિમા કથાઓ, સ્તોત્રો અને સજઝાય, ગીતો અને સ્તવનોવડે સમજાવવા કોશીશ કરી છે. નવકાર મંત્ર સર્વ પાપનો નાશ કરનાર છે, સર્વ મંગળોમાં મંગળરૂપ છે. સારા કાગળો પર છપાયેલ પાકી બાંધણી સાથેનું ૩૮૬ પાનાનું આ પુસ્તક દરેક જૈને વાંચીને ઘરમાં વસાવવું જેવું છે. જે વખતે જૈન યુવકો નાસ્તિકવાદ તરફ ઘસડાતા જાય છે તે વખતે મંત્રાધિરાજ નવકાર મંત્રનું રહસ્ય સમજાવતું આ પુસ્તક આવકારદાયક છે.

श्री सिद्धहेमदीपिका-प्रकाशः ॥ (ભાગ બીજો)

મૂળ ગ્રંથ સૂત્રના કર્તા કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ ભગવાન છે. તેના પરથી વ્યાકરણના પિપાસુઓ સરળતાથી સમજી શકે તેવું ગુજરાતી ભાષાંતર વિદ્વાન મુનિરાજ શ્રી મહિમાપ્રભવિજયજી મહારાજે કર્યું છે. આ પુસ્તક આજે બીજા ભાગરૂપે બહાર પડે છે. ૧૪૮ પાનાનું ખીસ્સામાં રહી શકે એવું આ પુસ્તક રૂા. ૧-૧૨-૦માં શ્રી વિજયનેમિસૂરિ જ્ઞાનશાળા(પાંજરાપોળ-અમદાવાદ)માંથી મળી શકે છે.

મહાવીરસ્વામીનો આચારધર્મ—

(શ્રી આચારાંગસૂત્રનો છાયાનુવાદ)

કાચી બાંધણી સાથેના ૧૮૦ પાનાના આ પુસ્તકના સંપાદક શ્રી ગોપાલદાસ જીવાભાઈ પટેલ છે અને શ્રી જૈન સાહિત્ય પ્રકાશન સમિતિ (ઠે. ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ-અમદાવાદ) એ તેનું પ્રકાશન કર્યું છે. હમણાં આ પુસ્તક સુધારેલીવધારેલી બીજી આવૃત્તિરૂપે બહાર પડે છે. જૈનોના બાર અંગોમાં આચારાંગ સૂત્ર સૌથી પહેલું અને અગત્યનું ગણાય છે. તે જૈનોના તમામ શાસ્ત્રોના સારરૂપ છે. આ પુસ્તક એ સૂત્રના છાયાનુવાદરૂપે છે. તે બે ખંડમ લેખકે કેટલુંક નિંદાત્મક લખાણ પ્રગટ કર્યું છે. આ પુસ્તકની જ્યારે પ્રથમ આવૃત્તિ બહાર પડી હતી ત્યારે તેની સામે જૈન સમાજમાં ભારે ખળભળાટ મચ્યો હતો અને " જૈન સત્ય પ્રકાશ " માસિકમાં વિદ્વાન જૈનાચાર્યો તથા મુનિરાજોએ વિસ્તારપૂર્વક સચોટ રદીઓ આપ્યો હતો અને વનસ્પતિ તથ ફળના ગર્ભને બદલે લેખકે માંસ અને મત્સ્ય જેવે નિંદનીય અર્થ કરીને જૈન મુનિઓની બદબોઇ કરી છે. લેખકે બીજી આવૃત્તિમાં ઘટતો ફેરફાર કર્યો હોત તો જૈન સમાજને તેમણે ન્યાય કર્યો કહેવાત પુસ્તકની કિમ્મત ૧-૧૨-૦ છે.

श्री नमस्कार महात्म्यम्

આ ગ્રંથ એક વાર અગાઉ છપાઈ ગયો છે. પૂ. મુનિરાજ શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજના સદુપદેશથી ચાર હસ્તલિખિત પ્રતિઓના આધારે મુનિરાજ શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજે સંપાદિત કરેલ છે અને કેશરબાઇ જૈન જ્ઞાનમંદિર (નગીનભાઇ હોલ પાટણ-ગુજરાત) તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. તેનું મૂલ્ય આના દસ છે.

ત્યક્ષેત્રમાં રસ ધરાવનાર આમજનતાને પણ રસપ્રદ બનશે. આ માસિકમાં આવતી લેખમાળા અને વિશિષ્ટ સંશોધન અને સંપાદનને લગતો સર્વ વિભાગ શાન્તમૂર્તિ આચાર્ય ભગવાન **શ્રી સિદ્ધિસૂરિશ્વરજીના** વિદ્વાન શિષ્ય આચાર્યશ્રી વિજયમેઘસૂરીશ્વરજીના મહાનુભાવ શિષ્ય શ્રી ભુવનવિજયજીના વિદ્વાન શિષ્ય મુનિવરશ્રી **જંબૂવિજયજી** મહારાજે આ સભા ઉપર કૃપા કરી તે ભાર સ્વીકારી લીધો છે. આ અંકમાં તેમજ હવે પછીના માસિકમાં તે માટેના લેખો આવે તે વાંચવા જૈનબંધુઓ બ્હેનોને નમ્ર સુચના છે. જેમ બને તેમ વેળાસર અમારા તરફથી છપાવવાનું કામ શરૂ થશે.

---

૨ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર. (છપાય છે.)

શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્યકૃત ૧૧૦૦૦ હજાર શ્લોકપ્રમાણ, પ્રાકૃત ભાષામાં બારમા સૈકામાં રચેલો તેનું આ ભાષાંતર છપાય છે. આ ચરિત્ર ગ્રંથકર્તા આચાર્ય મહારાજની વિદ્વત્તાપૂર્ણ સુંદર, અનુપમ, અલૌકિક રચના છે. આટલો મ્હોટો શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ગ્રંથ બીજો નથી. તેમ આવી મહત્વપૂર્ણ ચરિત્ર રચના ભાગ્યેજ બીજા ગ્રંથમાં હશે. પ્રભુના ભવોના વિસ્તૃત વર્ણન સાથે, પ્રભુના દશ ગણધરોના પૂર્વભવોના ચરિત્રો સાથે આપવામા આવેલ છે. સાથે અનેક અંતર્ગત કથાઓ અને ઘણા જાણવા યોગ્ય વિવિધ વિષયો પણ આપેલાં છે. આ એક અપૂર્વ કૃતિ છે. ૬૫ ફોર્મ સાડા પાંચસેંહ પૃષ્ઠ, અને આકર્ષક અનેક રંગીન ચિત્રો, મજબુત બાઇન્ડીંગવડે તૈયાર કરવામા આવશે.

૩ મહાસતી શ્રી દમયંતી ચરિત્ર. (છપાય છે.)

પૂર્વનો પૂણ્યયોગ અને શીલનું માહાત્મ્ય સતી શ્રીદમયંતીમાં અસાધારણ હતું એમ આ ચરિત્રને લગતા ઘણા ગ્રંથો જોવાંથી જણાય છે. મહાસતી દમયંતીનો અધિકાર–દમયંતી ચરિત્ર, દમયતી પ્રબંધ, નળકથાનક, નળચમ્પુ નળચરિત્ર, નળદમયંતી ચરિત્ર, નળવિલાસ નાટક, નળાયન મહાકાવ્ય" વગેરે શ્રી જૈનાચાર્યના તેમજ જૈનેતર વિદ્વાનો ! કૃતિમાં જોવામાં આવે છે. તેમજ ત્રિષષ્ઠિશલાકાપુરૂષ ચરિત્ર, વસુદેવહિંડી, પાંડવચરિત્ર, કુમારપાળ પ્રતિબોધ, સંઘપતિચરિત્ર, વગેરે ગ્રંથોમા પણ સંક્ષિપ્તમાં આ વૃત્તાંત છે; તે સર્વેના કરતા શ્રી નળાયન મહાકાવ્ય ગ્રંથ જેના રચયિતા વિદ્વાન પૂર્વાચાર્ય શ્રી **માણિક્યદેવસૂરિની** કૃતિ સંસ્કૃત ભાષામાં સં. ૧૪૬૪ની સાલમાં બનાવેલ ૪૦૫૦ શ્લોક પ્રમાણમાં છે તે રચના સુંદર, રસિક અને વિસ્તારપૂર્વક અધિકારવાળી છે, તેનો શુદ્ધ અને સરળ ભાષામાં અનુવાદ કરાવી અમારા તરફથી પ્રકાશનનું કાર્ય શરૂ કરેલ છે. આ ગ્રંથમાં અન્ય સ્થળેથી લઇને સતી દમયંતીનો પૂર્વ અને પછીના ભવનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન આપવામાં આવશે. આ અનુપમ રચનામાં મહાસતી દમયંતીના અસાધારણ શીલ મહાત્મ્યના પ્રભાવવડેના ચમત્કારિક અનેક પ્રસંગો, વર્ણનો આવેલ છે, સાથે નળરાજા પ્રત્યે અપૂર્વ પતીભક્તિ, સતી દમયંતી સાસરે સીધાવતાં માબાપે આપેલી સોનેરી શિખામણો, જુગારથી થતી ખાનાખરાબી, ધૂર્ત જનની ધૂર્તતા, પ્રતિજ્ઞાપાલન, દમયંતીના ધર્મો, રાજનીતિ, વન નિવાસના વખતે, આવતા સુખ દુઃખો વખતે ધીરજ, શાંતિ અને અનુભવ મેળવવાના ભાવભરીત બોધ, તેમજ પુણ્યશ્લોક નળરાજાનાં પૂર્વના અસાધારણ મ્હોટા પુણ્યબંધના યોગે તેજ ભવમાં તેમના માહાત્મ્ય, મહિમા, તેમના નામ સ્મરણથી મનુષ્યોને થતા લાભો વગેરેનું અદ્‌ભુત પઠન પાઠન કરવા જેવું વર્ણન આચાર્ય મહારાજે આ ગ્રંથમાં આપ્યું છે. બીજી અંતર્ગત સુબોધક કથાઓ પણ આપવામાં આવેલી છે. જૈન નરરત્ન પરમ ધર્મ શ્રદ્ધાળુ, ઉદાર નરવીર શ્રીયુત **મણિલાલ વનમાળીદાસે** પોતાની પ્રિય બ્હેન ધર્મપ્રેમી સદ્‌ગત **સૂરજ** બ્હેનના સ્મરણાર્થે સિરીઝ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરવા પોતે જ એક સારી રકમ સભાને સુકૃતની મળેલી લક્ષ્મીનું જૈન સાહિત્ય સેવા માટે આપી મનુષ્ય જન્મનું સાર્થક કરેલ છે.

છપાય છે.

૪ કથારત્નકોષ ગ્રંથ—શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્ય મહારાજે (સંવત ૧૧૫૮ માં પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલો છે, જેમાં સમ્યકૃત્વ આદિ તેત્રીશ સામાન્ય ગુણો અને પાંચ અણુવ્રત આદિ વિશેષ ગુણોને લગતા ૫૦ વિષયો સાથે તેની મૌલિક, સુંદર પઠનપાઠન કરવા જેવી કથાઓ વાચકોની રસવૃત્તિ આખો ગ્રંથ વાંચતા નિરસ ન કરે તેવી સુંદર રચના આચાર્ય મહારાજે કરી છે. આ ગ્રંથમાં આવેલ ગુણોનું સ્વરૂપ, તેનું વિવેચન, તેને લગતા ગુણદોષો, લાભ–હાનિનું નિરૂપણ, આચાર્ય મહારાજે એવી સુંદર પદ્ધતિ-સંકલનાથી કર્યું છે કે જેથી આ ગ્રંથની અનુપમ, અમૂલ્ય અપૂર્વ રચના બનેલ હોવાથી તે અપૂર્વ સાહિત્ય ગ્રંથ ગણાયો છે. આ સુંદર ગ્રંથ મૂળ અમોએ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે, જેની મૂળ કિંમત રૂા. ૮–૮–૦ છે. જેનું આ સરલ શુદ્ધ ભાષાંતર પણ સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજની દેખરેખ નીચે થયેલ છે. તે ગ્રંથના પાના શુમારે પાંચસેંહ ઉપરાંત થશે.

(યોજનામાં)

૫ શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ ચરિત્ર. ૬ શ્રી સુમતિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર ભાષાંતરો થાય છે. નં. ૪–૫–૬ માં આર્થિક સહાયની અપેક્ષા છે.

દેવસી–રાઇ (બે) પ્રતિક્રમણાદિ મૂળ સૂત્રો.

સૂત્રોની સંક્ષિપ્ત સમજ સાથે.

હાલ અમારા તરફથી ઉપરોક્ત દેવસી–રાઇ પ્રતિક્રમણ સૂત્રની બુક પ્રગટ કરવામાં આવી છે. નિરંતરની શ્રાવક–શ્રાવિકા માટેની આ આવશ્યક ક્રિયા હોવાથી આવી સખ્ત મોંઘવારી હોવા છતાં અમારા ઉપર ઘણી માગણી આવવાથી ઉંચા કાગળો ઉપર સુંદર મ્હોટા ગુજરાતી ટાઇપમાં છપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. કિંમત માત્ર રૂા. ૦–૧૦–૦ દશ આના પોસ્ટેજ જુદું.

જૈન કન્યાશાળા, પાઠશાળાઓએ આ લાભ સત્વર લેવાની જરૂર છે. સામટી નકલ લેનાર ધાર્મિક સંસ્થાને યોગ્ય કમીશન આપવામાં આવશે.

શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિ વિરચિત શ્રી ધર્મબિંદુ ગ્રંથ.

(મૂળ અને મૂલ ટીકાનાં શુદ્ધ સરલ ગુજરાતી ભાષાંતર સહિત.)

આ ગ્રંથના મૂળ કર્ત્તા મહાનુભાવ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ કે જેઓ જૈન ઇતિહાસમાં સુપ્રસિદ્ધ છે, શ્રી મહાનુભાવ ગ્રંથકારે મુનિઓ અને ગૃહસ્થોના સાધારણ અને વિશેષ ધર્મો, મોક્ષનું સ્વરૂપ અને તેના અધિકારી વગેરે વિષયો બતાવવાને માટે આ ઉપયોગી ગ્રંથની યોજના કરી છે, અને તેની અંદર તેનું વિવેચન કરી સારી રીતે સમજાવ્યું છે.

આ પ્રમાણે ગૃહસ્થ અને યતિ ધર્મને વિસ્તારપૂર્વક પ્રતિપાદન કરનારા આ ગ્રંથ રચવામાં આવ્યો છે. જે વાચક જૈન ધર્મના આચાર, વર્તન, નીતિ, વિવેક અને વિષયના શુદ્ધ સ્વરૂપ સાથે તત્ત્વોના રહસ્યોને સારી રીતે સમજી શકે છે. મુનિ અને ગૃહસ્થ આ ગ્રંથને આદ્યંત વાંચે તો સ્વધર્મ-સ્વકર્તવ્યના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણી પોતાની મનોવૃત્તિને ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષની શીતળ છાયાની આશ્રિત કરી અનુપમ આનંદના સંપાદક બને છે.

આ ગ્રંથની આ બીજી આવૃત્તિ છે. સુમારે ચારસેંહ પાનાના આ ગ્રંથની કીંમત માત્ર રૂા. ૨–૦–૦

મુદ્રકઃ શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઇ : શ્રી મહોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : દાણાપીઠ–ભાવનગર.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

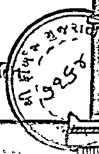
卐 卐 卐

પુસ્તક ૪૫ મું. | આત્મ સં. ૫૩ | સંવત ૨૦૦૪.

અંક ૧૧ મો | | જુલાઈ : ૧૯૪૮

વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ સહિત

પ્રકાશક-

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા,

ભાવનગર.

અ નુ ક્ર મ ણિ કા.

આ માસમાં નવા થયેલા માનવંતા લાઇફ મેમ્બર સાહેબો.

૧	શાહ મનસુખલાલ વનમાળીદાસ	(૧) લાઇફ મેમ્બર	મુંબઇ
૧	શાહ ભૂપતરાય હીરાચંદ	,,	ભાવનગર

નમ્ર નિવેદન.

આ વર્ષે દર ઇંગ્રેજી મહિનાની પહેલી તારીખે **" આત્માનંદ પ્રકાશ "** માસિક પ્રગટ થાય છે, જેથી લેખક મુનિ મહારાજાઓ તથા જૈન બંધુઓએ ઉપરોકત તારીખની પંદર દિવસ પહેલાં લેખો મોકલવા તરદી લેવી.

બહારગામથી મુનિ મહારાજ વગેરે તથા જૈન બંધુઓ તરફથી જૈન ધર્મના ગ્રંથો વેચાણ મંગાવવા અનેક પત્રો આવે છે, પરંતુ અમો અમારા છપાવેલા ગ્રંથો સિવાય બીજાના છપાવેલા કોઇપણ ગ્રંથ અમો પ્રથમથી વેચતા નથી અને તેવા બીજાઓના ગ્રંથો ઘણા કાર્યને લઇને મોકલી શકતાં નથી, જેથી અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા ગ્રંથો સિવાય કોઇપણ ગ્રંથ કોઇએ વેચાણ મંગાવવા પત્ર લખવો નહિં. છતાં તેમ થશે તો તેના જવાબ લખવામાં આવશે નહિં.

અમારૂં નવું પ્રકાશન.

૧ શ્રી દ્વાદશાર નયચક્રસાર–ગ્રંથ (મૂળ ટીકા સાથે)

તાર્કિક શિરોમણિ, નયવાદપારંગતવાદિપ્રભાવક **આચાર્યશ્રી મલ્લવાદિ** ક્ષમાશ્રમણ વિરચિત મૂળ અને ટીકાના પ્રણેતા સમર્થ તાર્કિક આચાર્યશ્રી **સિંહસૂરગણિ** ક્ષમાશ્રમણ એકંદરે સ્વપર વાઙ્મય વિષયક પાંડિત્યના ક્ષેત્રમાં કેવું વિશાલ પ્રભુત્વ ધરાવતા હતા ? તે આ અપૂર્વ ગ્રંથ બતાવે છે; તેમજ આ ગ્રંથના પ્રકાશનથી વિદ્યમાન–અવિદ્યમાન ભારતીય આર્યદાર્શનિક સાહિત્ય અને તેને લગતા ઇતિહાસ ઉપર વિશિષ્ટ પ્રકારે પ્રકાશ પાડતો આ નયનો અઢારહજાર શ્લોક પ્રમાણ અપૂર્વ ગ્રંથ છે. કે જે વિદ્વાનો, સાહિત્યક્ષેત્રમાં રસ ધરાવનાર આમજનતાને પણ રસપ્રદ બનશે. આ માસિકમાં આવતી લેખમાળા અને વિશિષ્ટ

ટા. પા. ૩

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશકઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૪. જ્યેષ્ઠ પુસ્તક ૪૫ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૪. :: તા. ૧ લી જુલાઇ ૧૯૪૮ :: અંક ૧૧ મો

શ્રી નેમિનાથ જિન સ્તવન.

(રૂમઝુમ વરસે બાદલવા......)

શ્યામ મેઘ સમ નાવલીયા ! પ્યાસી મયૂરી સમ હું,
નેમિનાથ ! આવો, આવો, નેમિનાથ ! આવો—ટેક.

હરણાંને ઉગાર્યાં ધારી ત્યાં દયા, ત્યાં દયા,
કરૂણાળુ સાચા સ્વામી ત્યાં થયા, ત્યાં થયા,
કરુણા કેરા સાગર હો, રાજુલ ત્યાગો શાને ?
નેમિનાથ ! આવો, આવો, નેમિનાથ આવો...શ્યામ. ૧

શ્યામ વર્ણના બોલી સખીઓ સૌ હસે, સૌ હસે,
આપ તણા ગુણસાગરમાં મન ઉલ્લસે, ઉલ્લસે,
પાછો રથને વાળો હો, કર મારો ઝાલો સ્વામી,
નેમિનાથ ! આવો, આવો, નેમિનાથ ! આવો...શ્યામ. ૨

રાજુલ નેમિ ચરણો ભજતાં ઉદ્ધરી, ઉદ્ધરી,
દીક્ષા ધારી અજિત પદમાં એ ઠરી, એ ઠરી,
હેમેન્દ્રે એ ભાવો રે, હેતે ઉદ્ધારો સ્વામી,
નેમિનાથ ! આવો, આવો, નેમિનાથ ! આવો.

મુનિ મહારાજ શ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી

श्रीविजयसेनसूरि-शिष्य-विनिर्मितं

*॥ श्रीमहावीरस्वामिस्तवः ॥

संपादकः—मुनि श्री रमणिकविजयजी महाराज—(वडोदरा)

त्रोटक छंद ॥

मनसि मानव! मानवमन्दिरं, जिनवरं धर सिद्धिवधूवरम् ।
जगति यो जनताम्बुजबोधने, दिनकरो न करोति रतिं भवे ॥ १ ॥

भवमहोदधिकुम्भवसमुद्भवं, शिववशा वृणुते स जिनाधिपम् ।
अधरयन्तमशेषगुणाकरं, सकमलं कमलं वदनश्रिया ॥ २ ॥

नमति वीरजिनं नरधोरणी, हरिविनिर्मितजन्ममहोत्सवम् ।
पदयुगप्रणतं विदधाति नो, सकमलं कमलं स जनं जिन! ॥ ३ ॥

सुरमणि-सुरधेनु-सुरद्रुमा, वसुरिवेप्सितवस्तुषु यन्नखाः ।
भविमुदेऽस्तु तदीयवचश्चयः, सकमलः कमलोदरसहोदरः ॥ ४ ॥

उदरगोऽपि विषादमुदौ क्रमा-द्चलनाच्चलनात् त्रिशलां नयन् ।
त्रिदशशैलमचालयदीश्वरः, सुचरणाऽऽचरणादरसुन्दरः ॥ ५ ॥

कनकचम्पक-चारु-तनुद्युतिः, स भविनां विदधातु महोदयम् ।
हरिमुदे स्पृशति स्म हरिं दधत्, स्वचरणे चरणेन सुराचलम् ॥ ६ ॥

शिरसि मुष्टिहतस्त्रिदशोऽनमत्, पदयुगं प्रथमे वयसि प्रभोः ।
भवभृतामतिशायि शिवोदयं, विदधतो दधतो हरिलाञ्छनम् ॥ ७ ॥

हरिकटीविभवं हरिलाञ्छनं, हृदि वहेम जिनं हरिणाऽऽनतम् ।
क्रमकुशेशयपट्टचरणायि-ताऽसुरवरं खरं जितपर्षदम् ॥ ८ ॥

चरमतीर्थकृतस्त्रिदिवच्युति-प्रमुखमङ्गलवासरपञ्चकम् ।
भवतु भक्तिमतां भविनां मुदे, विभवदं भवदन्तिमृगद्विषः ॥ ९ ॥

इति जिनाधिपसंस्तवनं जनः, पठति यः प्रमदादुपवैणवम् ।
विजयसेनविनेयविनिर्मितं, सुलभते लभते सुदृशां श्रियम् ॥ १० ॥

---

*आ स्तव पूज्य महाराजजी श्रीमुक्तिविजयजी (मूलचंदजी) महाराजना छाणिना भंडारनी प्रति परथी उतारीने अहींया आप्युं छे.

વિજયાનંદસૂરીશ્વર તમને લાખો પ્રણામ.

[સિદ્ધાચળના વાસી જિનને.........રાગ]

અઢાર ખાણું વિક્રમ વરસે, ચૈતર સુદિ એકમના દિવસે;
થયો જન્મ સુખકાર...........તમને૦ ૧

ગણેશ-રૂપાંદેવી જાયા, જીરામાં ઉછેરી કાયા;
રહી ઘેર ઓસવાળ...........તમને૦ ૨

ગંગારામ-જીવણ સહવાસે, દીક્ષા ગ્રહી ઢુંઢક મત પાસે;
ઉંમર વર્ષ અઢાર...........તમને૦ ૩

ઢુંઢકમતમાં ગલતી દેખી, જ્ઞાનથકી સઘળું એ પેખી;
હીંમત કરી તૈયાર...........તમને૦ ૪

દેશ વિદેશ વિષે વિચરીને, વિવેક યુક્તિ વાદ કરીને;
સત્ય કર્યું સાબિત...........તમને૦ ૫

ખુટેરાય, વૃદ્ધિ, મૂળચંદ, ગ્રહ્યો માર્ગ એ મનથી પંદે;
સ્થિર રહ્યા ગુરુકાજ...........તમને૦ ૬

૧૯૩૨ વય ચાલીસે, રાજનગરમાં ગુરુની પાસે;
દીક્ષા તપગચ્છ થાય...........તમને૦ ૭

રાહુ ઘેરી છાંયા જાતા, કિરણ ચંદ્રતણાં ઉભરાતાં;
તેમ પ્રકાશ્યા આપ...........તમને૦ ૮

ચીકાગોની ધર્મસભામાં, જાવા હોંશ ઘણી હૈયામાં;
રહ્યા ધરી ઉપયોગ...........તમને૦ ૯

સિદ્ધક્ષેત્રમાં ગુરુજી આવ્યા, સંઘે સૂરિપદથી બિરદાવ્યા;
ઉમર હતી વનદ્વાર...........તમને૦ ૧૦

ઓગણીસ ત્રેપન વિક્રમ વરસે, જેઠ સુદિ સાતમના દિવસે;
દેવ થયા મધરાત...........તમને૦ ૧૧

બાકી રહી જે જે ગુરુઆશા, ધરી રૂપ વલ્લભસૂરિ ભાષા;
અમર કર્યા ગુરુદેવ...........તમને૦ ૧૨

લી. મોહનલાલ ' શીહોરી '

×××××××××××××××××××××
× **'વિચારશ્રેણી'** ×
×××××××××××××××××××××

લેખક—આચાર્ય શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૯૯ થી શરૂ.)

મરવું તે છે જ તો પછી સમતાથી કેમ ન મરવું ? મમતાથી મરનાર કરતાં સમતાથી મરનાર ઉત્તમ આત્મા હોવાથી બંને લોકમાં સુખ–શાંતિ તથા આનંદનો ભોગી બને છે.

પોતાના આત્માને ઓળખીને તેના માટે કાંઇપણ હિત ન કર્યું તો પછી દુનિયાને દેખાડવા ઘણુંય કર્યું હશે તોયે તે દેહ છોડતાની સાથે જ બધું યે અદૃશ્ય થઇ જશે.

ચારિત્ર વગરના કળાવાન–ધનવાન–વિદ્વાન કે બુદ્ધિમાન લોકહિત કરી શકતા જ નથી; કારણ કે ચારિત્રહીનની કોઇના પર અંતરમાં ઊંડી છાપ પડી શકતી નથી. ગમે તેવા માનવીને પણ જ્યારે ચારિત્રહીનતાની ખબર પડશે કે તરત જ તેની મનોવૃત્તિમાં દેખાવ પૂરતા ગુણવાન માટે હલકા વિચારો આવવાથી તિરસ્કાર જ ઉત્પન્ન થશે.

કર્તવ્યોના કંગાળ કર્તવ્યપરાયણની ભૂલો કાઢી ઉપદેશ આપવા પોતાનું ડહાપણ બતાવે છે, પણ પોતે સાચું અને સારું કરી બતાવી માર્ગદર્શક બની શકતા નથી એ જ તેમની તુચ્છતા તથા અપ્રમાણિકતા બતાવી આપે છે.

મનોવૃત્તિ મળ્યા સિવાયની માયાવી મૈત્રીથી માનવી સુખ–શાંતિ મેળવી શકતો નથી.

બીજાનું અહિત કરીને પોતાની ક્ષુદ્ર વાસના પોષવાની ઇચ્છા રાખવી જ નહિં.

જાણવા માત્રથી સારા માણસને પણ તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થાય તેવી પોતાના મોભાને હલકો બનાવનાર ઇચ્છાઓનો કદી પણ આદર કરવો નહિં.

માનવી વધુ પડતી ન પૂરાય તેવી નકામી ઈચ્છાઓ ન રાખે તોયે શાંતિથી જીવી શકે છે.

પરની પ્રાણસંપત્તિ તથા ધનસંપત્તિ ઉપર તેના સ્વામી સિવાય કોઇનો પણ હક નથી છતાં જે તેને બળાત્કારથી પડાવી લે છે તે પ્રભુનો ગુનેગાર છે.

નીતિ તથા ધર્મના આશ્રિતને બીજાની પાસે ન્યાય ચુકાવવા જવું પડતું નથી, કારણ કે તે અપરાધોથી મુક્ત હોય છે. કુટિલતા ટાળીને જનકલ્યાણ માટે કરવામાં આવતો પ્રયાસ સફળ બની શકે છે.

જે વાસનાઓથી આત્માનું અહિત થતું હોય તેને કાઢી નાંખવા પ્રયાસ કરવો તે એક પ્રકારનો ધર્મ છે.

તુચ્છ સ્વાર્થ સાધવા જનતા સમક્ષ પ્રતિજ્ઞાઓ લેવામાં મહાપાપ છે; કારણ કે સ્વાર્થના અંગે પ્રતિજ્ઞાઓનો ડોળ કરવાથી જનતાને ઠગીને વિશ્વાસઘાતી બનાય છે.

પરિણામ વિચારી ગમે તે ભોગે પણ પાલન કરવાના ભાવ તથા શક્તિ હોય તો જ કોઈપણ પ્રકારની પ્રતિજ્ઞા લેવાનું સાહસ કરવું, કારણ કે આવેશમાં આવી પ્રતિજ્ઞા પળમાં લઇ શકાય છે, પણ આવેશ શમી ગયા પછી તેને પાળવામાં

ઘણી જ મુશ્કેલીઓ ઊભી થાય છે. તુચ્છ પ્રકૃતિનો માનવી ગમે તેટલો અવગુણી હશે તોયે ગુણવાનના નજીવા દોષોને દષ્ટિ સન્મુખ રાખીને પોતાને ગુણી માનશે.

જીવનપથમાં પ્રયાણ કરી રહ્યા છો માટે જ્ઞાન ચક્ષુ ઉઘાડી રાખજો, નહિં તો અવળે રસ્તે ચઢી જઈને હેરાન થશો.

સ્વાર્થી આશાનો અત્યંત આદર કરે છે પણ નિસ્વાર્થી તો તેની ઉપેક્ષા જ કરે છે.

લાગણી અથવા તો સ્નેહગર્ભિત સંસર્ગમાં આદર કે અનાદરની કાંઇપણ ગણત્રી જ હોતી નથી; પરંતુ કેવળ સ્વાર્થ કે વ્યવહાર માત્ર જાળવવામાં આદર તથા અનાદરને ખાસ કરીને પ્રધાનતા આપવામાં આવે છે.

સ્નેહથી સામાન્ય આવકાર પણ સોનાથી વધારે કિંમતી છે, ત્યારે તિરસ્કારથી આગ્રહભર્યો આદરસત્કાર કથીરથી પણ હલકો છે.

બનતી સેવા કરી છૂટવું પણ નિષ્કારણ બીજાની પાસે સેવા કરાવવાની ઇચ્છા રાખવી નહિં.

બીજામાં દુર્ગુણો જોઇને તો કદાચ અણગમો થાય પણ ગુણ જોઇને અણગમો થવો તે અવગુણીનું ચિન્હ છે.

કોઇપણ માનવી પોતાની ઐબ બીજાના આગળ ઉઘાડી કરવા ઇચ્છતો નથી છતાં દુનિયાના ક્ષુદ્ર પ્રાણીઓ પોતાની તુચ્છ પ્રકૃતિને પોષવા બીજાની ઐબ જનતા સમક્ષ ઉઘાડીને રાજી થાય છે તે દુર્જનતાનું ચિન્હ છે.

પ્રગટપણે તો દુર્ગુણોનો બધાય વિરોધ કરે છે, છતાં વિલાસીને તો આદરપૂર્વક તેનો આશ્રય લેવો જ પડે છે.

કામ-ક્રોધ-મદ-મોહ-તિરસ્કાર-કટુ ભાષણ આદિથી કંગાળ બનવું સારું છે; પણ સમતા-સંતોષ-દયા-ક્ષમા-સદાચાર આદિથી તો શ્રીમંત બનવા પ્રયાસ કરવો પરંતુ દરિદ્રી રહેવું સારું નથી.

જડના દાસપણામાંથી છૂટ્યા સિવાય તુચ્છ માનવીના દાસપણામાંથી છૂટી શકાતું નથી.

પૌદ્ગલિક-બનાવટી ઘણું પણ સુખ અશાંતિ ટાળી શકતું નથી, પરંતુ થોડુંક પણ આત્મિક સાચા સુખથી માનવી શાંતિ મેળવી શકે છે. માનવી પોતાના મોઢે પોતાની ગમે તેટલી પ્રશંસા કરે પણ જ્યાંસુધી લોકમાન્ય માણસોની સંમતિ ન મળે ત્યાંસુધી અપ્રમાણિક જ ગણાય છે. માનવીને પોતાની સમજણ પ્રમાણે જેની પાસેથી મનગમતું મળી જાય તો તે અવગુણી હોય તોપણ તેના ગુણ ગાય છે.

કોઈપણ વસ્તુ અથવા તો વ્યક્તિનો સ્વીકાર કે તિરસ્કાર કરતાં પહેલાં માનવીએ બીજાની પસંદગી ઉપર આધાર ન રાખતાં પોતે સદ્બુદ્ધિપૂર્વક તપાસી લેવું; નહિં તો પરિણામે ચિત્તમાં પશ્ચાત્તાપ તથા ક્લેશ થવાનો સંભવ રહે છે.

આત્મવિકાસ કરીને પોતાની મહત્વતા બીજાને બતાવવી તે જ ઉત્તમતા છે, પણ આત્મવિનાશ કરીને બતાવવી તે મૂર્ખતા છે. પોતાની સમજણ પ્રમાણે સમજાય તે સાચું જ હોતું નથી પણ સાચું સમજાય તે જ સાચું છે.

માન-અપમાનની માન્યતા માનવીની સમજણ ઉપર આધાર રાખે છે; કારણ કે કેટલાક અપમાનને માન સમજી રાજી થાય છે, ત્યારે કેટલાક માનને અપમાન માની ક્રોધિત થાય છે.

કાંઈપણ જાણ્યા પછી માનવીને 'મારા જેવું કોઇપણ જાણતું નથી' એવું અભિમાન આવી જાય તો તે અણજાણ જ કહેવાય છે. માનવી કોઇપણ પ્રવૃત્તિમાં વખણાઇ ગયા પછી જો તે અભિમાનનો આશ્રિત બને તો સારી અને સાચી રીતે કાર્ય કરી શકતો નથી અને અનેક ભૂલોનો ભોગ બને છે.

કેટલીક વખત તો ડાહ્યા અને બુદ્ધિશાળી માણસો પણ બીજાથી કરાયલી પોતાની ખોટી પ્રશંસા સાંભળીને રાજી થવાની ભૂલ કરી બેસે છે, છતાં તરત ભૂલ સુધારીને અલાભના ભાગી બનતા નથી.

ગુણો કોઇના આપેલા મળતા નથી પણ ગુણવાન–ઉત્તમ પુરુષોનું અનુકરણ કરવાથી પ્રગટ થાય છે.

માનવી પોતે અવગુણી હોવા છતાં બીજાને પૈસા આપીને પણ તેની પાસેથી ગુણો ખરીદીને રાજી થાય છે.

પોતાની પ્રશંસા સાંભળવાના લોભથી માનવી અવગુણી આગળ પણ તેનાં ગુણી તરીકે વખાણ કરે છે.

કોઇ પણ વસ્તુમાં પોતાના અપ્રગટ ગુણો પ્રગટ થવા તે વિકાસ કહેવાય છે અને ગુણોનું ઢંકાઈ જવું તે વિનાશ કહેવાય છે.

હૃદયની પવિત્રતા–સરળતા–સજ્જનતા–સુશીલતા–સદાચાર અને નિર્વિકારતા આદિ ગુણોને લઇને જ માનવી ગુણી કહેવાય છે, પણ એનાથી વિપરીત અપવિત્રતા, કુટિલતા, દુર્જનતા, દુરાચાર અને ક્ષુદ્ર વાસના આદિ દુર્ગુણોના ,દાસમાં સંગીત–સાહિત્ય–વિદ્યા–વાચાળતા આદિ કળાઓ હોવા છતાં પણ તે ગુણી કહેવાય નહિ પરંતુ તે હલકી કોટીનો ક્ષુદ્રાત્મા જ કહેવાય છે.

પૈસાવાળાની કદર કરનાર કરતાં ગુણવાનની કદર કરનારમાં સારું ડહાપણ હોય છે.

સરળ હૃદયથી વિશ્વાસ રાખી સાચું કહેનાર તથા વર્તનારને તુચ્છ સ્વાર્થ માટે કાવાદાવા કરી જનતામાં હલકો ચિતરનારમાં હોંશિયારી નથી પણ મૂર્ખતા તથા દુર્જનતા જ હોય છે.

પોતાની પ્રિય વસ્તુને વખોડી હલકી પાડનાર ઉપર અણગમો આવીને મન દુખાતું હોય તો બીજાની પ્રિય વસ્તુને વખોડતાં પહેલાં વિચાર કરી લેવો; કારણ કે સહુકોઇને પોતાની પ્રિય માનેલી વસ્તુની પ્રશંસા જ ગમે છે.

ક્ષુદ્ર સ્વાર્થ સાધવા બીજાની સરળતાનો દુરુપયોગ કરનારમાં સજ્જનતાની છાયા સરખીયે હોતી નથી.

ઉત્તમ પુરુષોના વાણી, વિચાર તથા વર્તનના અંકુશ વગરના માનવીમાં માણસાઇ ન હોવાથી ઉત્તમ જીવન બનાવી શકતો નથી. કષાય તથા વિષયથી વિકૃત થયેલી મનોવૃત્તિ અપવિત્ર કહેવાય છે.

નિઃસ્વાર્થ સ્નેહમાં જ પવિત્રતા રહેલી છે; કારણ કે સ્વાર્થગર્ભિત સ્નેહ માનસિક પવિત્રતાનો સંપૂર્ણ બાધક છે.

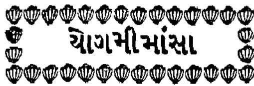
નિરાગી પુરુષો સિવાય જગતમાં કોઇ પણ નિરાશ્રિત રહીને સુખશાંતિ મેળવી શકતું નથી.

જન્મથી મરણ પર્યંતના જીવનની બધીયે જરૂરિયાતો સ્વાધીનપણે પૂરી પડતી નથી. પરની જરૂરત પડે છે માટે જ માનવીઓ ઓળખાણ તથા સ્નેહને ઘણાં જ અગત્યના ગણે છે.

દુનિયામાં માણસો તો ઘણાય નજરે પડે છે, પણ જેની આકૃતિની મનોવૃત્તિમાં છાપ પડી હોય તેની જ ઓળખાણ રહે છે.

મનગમતી વસ્તુ તથા વ્યકિતમાં અણગમો ઉત્પન્ન કરવા કોઇ તુચ્છ પ્રકૃતિવાળો દુર્બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરે તો ડાહ્યા માણસે તેનો આદર કરવો નહિં પણ અનાદર કરવો, જેથી દુર્જનોને ઉત્તેજન મળતું અટકી પડશે.

જીવનમાં સુખ–શાંતિ તથા આનંદને આશ્રય આપવા પૂરતી જ સરળતા રાખવી ઉચિત

યોગમીમાંસા

સં. મુનિ પુણ્યવિજયજી (સંવિજ્ઞ પાક્ષિક)

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૭૮ થી શરૂ)

આ રીતિએ પ્રથમ કાળમાં ચિત્તથી અને શરીરથી પાપાચરણ થતું તે દૂર થઇ જ્યારે માત્ર કાયાથી જ પાપાચરણ થવા માંડયું અને ચિત્તથી મુક્તિની અભિલાષા તથા પાપ પ્રત્યે ઘૃણા જારી રહી ત્યારે પરિણામે કાયાથી પણ પાપાચરણનો નિયમ આવી જાય એટલે ચિત્ત અને શરીર ઉભયથી પણ પાપાચરણ થાય નહિ. જે સમયે દુઃખથી ઉદ્વેગ હોતો નથી, સુખમાં સ્પૃહા હોતી નથી; પણ માત્ર કર્મવિપાકના જ્ઞાનપૂર્વક સર્વત્ર રાગદ્વેષ રહિત યા તો અહંભાવ કે મમતા રહિત 'સમભાવ' વિદ્યમાન હોય છે. આવી સ્થિતિવાળા જીવને **સ્થિતપ્રજ્ઞ** પણ કહેવામાં આવે છે કે 'સમાહિતસત્ત્વ' પણ કહેવામાં આવે છે.

આ જીવ સમતામાં અને સ્થિરતામાં દ્રઢ બની એવા સંસ્કારથી વાસિત થાય છે કે જેથી એના પ્રભાવે વૈરિઓનું વૈર નિવૃત્તિ પામે છે; અને ક્રમશઃ એના સર્વ આવરણોનો વિલય થાય છે; તથા એને 'પરતત્ત્વ'નો સાક્ષાત્કાર થાય છે, જે સમયે એને '**કૈવલ્યમુક્ત**' યા તો **વિદેહી** કિંવા '**જીવનમુક્ત**' કહેવાય છે. એ પરતત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર ઓપાધિક ગુણોના

છે, પણ આપત્તિ–વિપત્તિ તથા અશાંતિપ્રવેશને સરળ બનાવી આપવા માટે તો સરળતાનો કિંચિત્ માત્ર પણ આદર કરવાની જરૂરત નથી.

પોતાની પ્રકૃતિને પાલવતું હોય તેવાનો જ સહવાસ કરવો, નહિ તો જીવન દુઃખ તથા ક્લેશમય બનશે.

જીવવાનું ધ્યેય નક્કી કરીને બહુ જ ડહાપણપૂર્વક જીવન વ્યવસ્થા ઘડી નાંખો, નહિં તો અવ્યવસ્થિત જીવનમાં સુખ–શાંતિ કે સંતોષ નહિં મેળવી શકો તેમજ આત્મહિત પણ નહિં કરી શકો.

બીજાના અભિપ્રાયમાં ભળવા પોતાનો અભિપ્રાય બદલતાં પહેલાં સદ્બુદ્ધિ વાપરી સારી રીતે વિચારી લેવાની જરૂરત છે. વૈષયિક વૃત્તિઓ પોષવાના હેતુથી પવિત્ર ધર્મશાસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરનાર પવિત્ર પુરુષોને કલંકિત કરી પોતાના આત્માને અધોગતિમાં હડસેલી મૂકવાનું સાહસ કરે છે.

જ્ઞાનામૃતના પિપાસુને વિષય–વિષમિશ્રિત જ્ઞાનામૃત પાવું તે આત્મઘાતી, ભાવહિંસકનું કામ છે.

જલોદર, ભગંદર, ક્ષય જેવા મહાન વ્યાધિઓથી પણ કષાય તથા વિષયનો વ્યાધિ ઘણો જ ભયંકર તથા હાનિકારક છે, કારણ કે જલોદર આદિ વ્યાધિઓથી તો કેવળ ક્ષણવિનશ્વર દેહનો નાશ થાય છે પણ કષાય–વિષયના વ્યાધિથી આત્માના જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્ર આદિ ગુણોનો નાશ થાય છે.

ચૈતન્ય હોય કે જડ હોય, કોઇ પણ વસ્તુની ચાહના કરતાં પહેલાં સાચી રીતે જાણી લેવું જોઇએ કે તે આત્મશુદ્ધિમાં કેટલું ઉપયોગી છે. જો તેનાથી આત્મા અશુદ્ધ–અપવિત્ર બનતો હોય તો તેવી વસ્તુની રુચીમાં જ અશ્રેય છે.

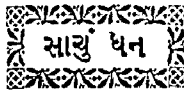
વિષયાનંતર થાય છે. મતિ, શ્રુતાદિ ગુણો પણ ઔપાધિક ગુણો છે. કારણ આવરણના સર્વથા વિલયજન્ય નથી; અતઃ આત્માના સ્વભાવભૂત નથી, પરંતુ ક્ષાયોપશમિક હોઈ વિભાવરૂપ છે. એથી જ એવા ગુણોના વિષયાનંતર જ પરતત્ત્વ કિંવા જગત્‌નો સાક્ષાત્ આવિષ્કાર થાય છે. એ આવિષ્કારના અસ્તિત્વ કાળમાં કોઇપણ પ્રકારનું ધ્યાન હોતું નથી અને માત્ર સામયિક બંધ હોય છે; તથા જગત્ પ્રતિ સર્વથા ઉદાસીન વલણ હોય છે.

આવી ઉત્કટ દશા '**ફલાવંચક**' જીવને પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે શુભ ઉપયોગપૂર્વક શુભ ક્રિયાનું દત્તચિત્તે આરાધન થાય છે ત્યારે એ ક્રિયાઓના ફળને અવંચિત કરવાની અર્થાત્ સફળ કરવાની યોગ્ય દશા પ્રાપ્ત થાય છે, જેના યોગે આત્મરમણતારૂપ શુદ્ધ ક્રિયામાં સમતા યા તો અભેદ ઉપાસનારૂપ નિર્વિકલ્પ દશામય શુદ્ધ ઉપયોગદ્વારા રમણતારૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. ફલાવંચક જીવ જાગર દશામાંથી પણ કે જે સમ્યગ્‌દૃષ્ટિ સંયમી આદિને હોય તેથી આગળ વધી માત્ર આત્માનુભવરૂપ '**ઉજાગર-દશા**' ને પણ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. જે અનુભવ દશા માત્ર સ્વસંવેદ્ય છે; પણ શબ્દદ્વારા વાચ્ય નથી, મનદ્વારા ગમ્ય નથી અને ચક્ષુદ્વારા દૃશ્ય નથી; આમ છતાં નિષેધ્ય પણ નથી જ. કારણ તે તે જીવોને અનુભવ સિદ્ધિ છે. એવું પણ સંભાવિત છે કે જેનું આંશિક પણ આલેખન થઇ શકે નહિ બલ્કે જે કલ્પનાથી પણ અકલ હોય તો પણ તત્ત્વો અનુભવથી ગમ્ય હોઇ શકે છે. એથી જ અનુભવસિદ્ધ તત્ત્વનો અપલાપ કરી શકાય નહિ.

ક્રિયા અવંચક બન્યા વિના ફલાવંચક બની શકાતું નથી. ક્રિયા અવંચકતા એટલે કે-શાસ્ત્રાનુયાયી સદ્‌ગુર્વાદિદ્વારા શાસ્ત્રને અનુસરી દર્શિત તત્ત્વોનો સ્વીકાર કરવો, અને સુચિત અનુષ્ઠાનોનું યથાકાલ અને યથાશક્તિ સેવન કરવું તે છે. એ ક્રિયા અવંચકતામાં ગુણસ્થાનકભેદે આરાધનાનો ભેદ પણ સંભવી શકે; આમ છતાં તે જીવ **ઇચ્છાયોગી** તો હોય જ અને એથી જ શક્ય અનુષ્ઠાનોનો આરાધક છતાં અશક્યનો વાંચ્છુક પણ હોઈ શકે છે; છતાં વાસ્તવિક તો '**શાસ્ત્રયોગી**' જીવ 'વચનાનુષ્ઠાન'નું પૂર્ણ આરાધન કરે તે જ 'ક્રિયા-અવંચકતા' છે. જેટલા જેટલા અંશમાં ક્રિયા-અવંચકતા પ્રગટ થતી જાય, તેટલા તેટલા અંશમાં **જાગૃતદશા** પ્રગટ થતી જાય છે.

એ જાગૃતિદશા એટલે મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ જે વિષયકષાયજનિત સુખસામગ્રીમાં કે સુખમાં સુખની કલ્પના અને વૈરાગ્યજનિત આત્મિક સુખમાં દુઃખની કલ્પનારૂપ સુષુપ્તિમાં નિદ્રિત હોય તેનાથી પરાંગમુખ બની વિષયકષાયજનિત સુખમાં દુઃખની માન્યતા અને આત્મિક સુખમાં જ માત્ર સુખની માન્યતારૂપ જે 'અનિદ્રિતદશા' તે છે. વિષયકષાયજનિત સામગ્રીમાં બાહિર્ સુખ અને આંતરિક દુઃખ, જ્યારે વૈરાગ્યજનિત આત્મિક સુખમાં બહિર્દુઃખ પણ હોય પરંતુ આંતરિક તો સુખ જ હોય.

અર્થાત્ મિથ્યાત્વઅંધ જીવોને માટે જે આન્તર સ્ફુટ પ્રકાશરૂપ ઝગઝગતો દિન હોવા છતાં નિશારૂપ હોય અને એથી જ એ પ્રકાશના વિષયમાં એ અજ્ઞાની જીવોની અજ્ઞાનરૂપ 'નિદ્રા-દશા' હોય, ત્યારે તેવી સ્થિતિમાં જ જીવોની પરિપૂર્ણ જાગૃતિ હોય તે 'અનિદ્રિતદશા' છે. તથા મૂઢ અજ્ઞાની જીવોની વિષયકષાયજનિત સામગ્રીમાં સુખની કલ્પનારૂપ જે જાગૃતિ હોય તે જ સ્થિતિમાં જેઓનું પરમ ઔદાસીન્ય હોય બલ્કે જેઓની ઘૃણા હોય કે સર્વથા નિરપેક્ષતા હોય તે 'જાગૃતિદશા' છે.

અનુ૦—અભ્યાસી

ધનવાન હોવું એ એક કળા છે; અને મારી સમજ પ્રમાણે એનું રહસ્ય અકિંચન બનવામાં રહેલું છે. અકિંચન બનવાથી જ આપણે સઘળું પ્રાપ્ત કરવાના અધિકારી બનીએ છીએ.

આપણાં જીવનમાં સૌથી અધિક સુખમય અને મૂલ્યવાન એ જ ક્ષણ છે કે જ્યારે આપણે ભૌતિક જગતની માયાજાલથી આપણી જાતને તટસ્થ કરીને આત્માનુભૂતિમાં પૂર્ણ રૂપે સ્થિત થઇએ છીએ. એ ક્ષણોને પ્રાપ્ત કરવાનું સૌભાગ્ય ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય છે કે જ્યારે આપણે દિવ્ય સૌંદર્યની સન્મુખ થઇએ છીએ; અન્યથા નહિ. ભૌતિક જગતની સંપત્તિ એને ખરીદી શકતી નથી તેમજ સંસારની ઊંચામાં ઊંચી પદવી અથવા શકિત તેને પ્રાપ્ત કરાવી શકતી નથી, કેમકે તે એ જ ક્ષણ છે કે જ્યારે આત્મા બાલસુલભ સરલતાથી પોતાના પ્રિયતમ ભગવાનની અનુપમ સુંદરતાનું પૂજન કરે છે.

મનુષ્યની સુંદરતમ અર્થાત્ સર્વોત્તમ સુખમય ક્ષણ જ તેનો સૌથી વધારે મૂલ્યવાન સમય છે. માનવ અનુભૂતિની પરાકાષ્ઠા પોતાના ભાઇઓ ઉપર શાસન કરવાની અથવા સંસારના કોઇ પણ ઇચ્છિત કિંમતી ભંડાર ખરીદવાની શાંતિમાં રહેલી નથી. સાચી સંપત્તિ તો આત્માની અનુભૂતિથી જ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. સુખની વ્યાવહારિક મુદ્રા 'પ્રેમ છે.'

સૌથી વધારે ધનવાન એ જ છે કે જે સૌથી વધારે આપે છે. એવું આપવાનું સાંસારિક ધનના રૂપમાં કદિ બની શકતું નથી. રૂપિયા, આના, પાઈ એ તો પ્રતીક માત્ર છે; એ સિવાય બીજું કંઇ નથી. કોઇ કોઇવાર તો એ બેડીયોનું પ્રતીક બની જાય છે જે આપણને સંસારમાં બાંધી શકે છે; પરંતુ જીવનની સાચી સંપત્તિ અર્થાત સુખી ક્ષણોમાં તો એનો વધારે પ્રવેશ થઈ શકતો નથી.

જે સંસારમાં આપણે રહીએ છીએ, હરીએ–ફરીએ છીએ તેને યથાર્થ રૂપે સમજવાનો આપણે યત્ન કરવો જોઇએ. સાધારણ મનુષ્યની દૃષ્ટિ કેવળ નષ્ટ થનારી વસ્તુઓ પર જ નિર્ણય આપી શકે છે, પરંતુ એ સ્થૂલતાની પાછળ મૂલ્યવાન આધ્યાત્મિક વસ્તુઓનો એક અનાદિ સાગર છે. જેના સંબંધમાં આપણે ઘણેભાગે અજાણ્યા છીએ, તો પણ એ આધ્યાત્મિક સંપત્તિ સૌને માટે સરખીરીતે પ્રાપ્ય છે. એને માટે ધનવાન–દારિદ્રની અપેક્ષા નથી. એ સંપત્તિ ઉપર આપણો જન્મસિદ્ધ અધિકાર છે; અને ખરી રીતે તો એની પ્રાપ્તિ માટે જ આપણો આ સંસારમાં જન્મ થયો છે. જો આપણે એ આધ્યાત્મિક સંપત્તિ કે જે અલૌકિક સુંદરતાની ખાણ છે તેના અનુસંધાનમાં તત્પર નથી થતા તો આપણું જીવન નીરસ અને નિરર્થક બની જાય છે.

જે મનુષ્ય સાંસારિક સમૃદ્ધિથી સંતુષ્ટ હોવાની કલ્પના કરે છે તેના સંબંધમાં જો એમ કહેવામાં આવે કે આકાશના નક્ષત્ર તેને

માટે અદષ્ટ અને નિઃસાર થઇ જાય છે તો તેમાં અત્યુક્તિ નથી. ક્રમે કરીને એના જીવનમાં એક સમય એવો આવે છે કે જ્યારે તે પોતાના ક્ષુદ્ર વ્યાવહારિક ક્ષેત્રની સીમા બહાર કશું જોઇ શકતો નથી. તેની દૃષ્ટિ કોઈ પણ દૃશ્યના અંતસ્તલમાં પ્રવેશ જ નથી કરતી, ઇન્દ્રિયોની અનુભૂતિ સિવાય તે કોઇ પણ ઇચ્છા. જિજ્ઞાસા કરતો નથી. તેને સમજાતું પણ નથી કે આત્મશકિત વગર એ ઇન્દ્રિયો તદ્દન નકામી છે. એવા જીવન-વ્યાપારમાં તે કેવળ પોતાના આત્માનું જ હનન કરે છે.

પરંતુ જે મનુષ્ય એ અનુપમ દિવ્ય સૌંદર્યને પોતાનાં જીવનનો સૌથી વધારે કિંમતી ખજાનો સમજીને પોતાના આત્માની અનિર્વચનીય મૌન પ્રેરણાનું અનુસરણ કરે છે તે જરૂર એક દિવસ આ પૃથ્વી અને તેની સમૃદ્ધિનો માલેક બની જાય છે, કેમકે એવા મહાનુભાવોની સન્મુખ જીવનનું રહસ્ય પોતાની મેળે પૂર્ણરૂપે વ્યકત થઇ જાય છે.

આ વાત એટલી સાધારણ રહસ્યની છે, એટલી સરળ છે કે તેને સમજવા માટે મોટી વિદ્વત્તાની કોઇ જરૂર નથી. જીવનનો અમૂલ્ય ખજાનો એક ઝરણાની માફક પોતાની મેળે જ આપણી અંદરથી ફૂટી નીકળે છે. સૂર્ય, ચંદ્ર અને નક્ષત્રોનું અસ્તિત્વ તો જોનારના ચર્મ-ચક્ષુઓ પર નિર્ભર છે. આપણાં ચર્મચક્ષુ જે કાંઇ આ બાહ્ય જગતમાં સુંદરતા અથવા સમપ્રવાહિત ગતિ જુએ છે તે સર્વ આપણાં આભ્યંતર જીવનનું બહારનું પ્રમાણ છે. ધનવાન થવામાં આવો અનુભવ થાય એ જ સાચી કળા છે.

આપણા સામાન્ય વ્યવહારોનું કશું પણ મહત્વ નથી એમ સમજવું એ તો મૂર્ખાઇ છે. હમેશાં આપણે સેંકડો કામ કરીએ છીએ, પરંતુ આપણા જીવનમાં એ કામનું સર્વોચ્ચ મહત્વ છે કે જેને જોવામાં કોઇ સ્વરૂપ નથી કે સાર નથી. આપણે એટલું સમજવું જોઇએ કે સઘળી વસ્તુઓ તથા કાર્યોમાં બહાર તેમજ અંદર આધ્યાત્મિક શક્તિનો પ્રવાહ રહેલો છે જેના આધારે વિશ્વ રહેલું છે.

આત્મનિરીક્ષણના અભ્યાસથી જ આપણાં ચક્ષુ ઊઘડે છે. જો સામાન્ય દૃષ્ટિ દરેક સ્થૂલ અથવા સૂક્ષ્મ વસ્તુ જોવાનું એક માત્ર સાધન હોત તો આપણને બધાને એક જ જાતની આત્માનુભૂતિ થાત; પરંતુ આપણા જોવામાં આવે છે કે અનેક લોકો એવા છે કે જેના ચર્મચક્ષુની જ્યોતિ પૂર્ણરૂપે ઠીક હોય છે તથાપિ વિશ્વમાં તેઓ તે દિવ્ય ઉજ્જવળ સૌન્દર્ય જોઇ શકતા નથી. તેનું કારણ એ છે કે-તેઓને પોતાનાં આભ્યંતર જીવનમાં સ્થૂલદૃષ્ટિના પ્રવાહનો અનુભવ નથી થયો.

આધ્યાત્મિક વ્યાપાર ક્ષેત્રની એક માત્ર ઉપયોગી મુદ્રા ' પ્રેમ ' છે અને એના બદલામાં કંઇપણ મેળવવાની ભાવના વગર તેનું પ્રદાન કરવું પડશે. આ નિશ્ચય જ સાંસારિક વ્યવહારથી બિલકુલ વિપરીત છે; કેમકે આધ્યાત્મિક સત્યતા ભૌતિક સત્યતાથી વિપરીત હોય છે. સંસાર ભૌતિક લાભ ઉપર ભાર મૂકે છે, તો આત્મા ત્યાગ પર ભાર મૂકે છે. સંસાર સમૃદ્ધિને ભૌતિક શકિતથી માપે છે તો આત્મા નમ્રતા તથા વિનયના અનુપાનથી માપે છે.

સાંસારિક મનુષ્ય કદિ પણ સુખશાંતિનો અનુભવ નથી કરી શકતો. તેનું સુખ તથા આધ્યાત્મિક સંપત્તિ તો આત્માના વ્યાપાર સમજવાની શકિત પર નિર્ભર હોય છે.

વર્તમાન જગતની મોટી મોટી સમસ્યાઓ જેટલી દેખાય છે તેટલી જટિલ નથી. માણસ

મહાન યોગેશ્વર શ્રી આનંદઘનજીકૃત
શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું સ્તવન

સં.–ઠાકરર વલ્લભદાસ નેણસીભાઈ–મોરબી

ગાથા ૧.

પ્રણમું પદ પંકજ પાર્શ્વના,
જસ વાસના અગમ અનૂપ રે;
મોહ્યો મન મધુકર જેહથી,
પામે નિજ શુદ્ધ સ્વરૂપ રે. પ્રણમું૦ ૧

ભાવાર્થ:—સ્તવનકારે પ્રભુના ચરણને કમળની ઉપમા આપી પોતાના મનને મધુકર બનાવી, અનુભવ રસનું પાન કર્યું છે, એવો મુખ્ય ભાવ છે. ઉપમા સુંદર રીતે યોજીને ઘટાવી છે. સ્તુતિ કરતાં કહે છે કે–હું પાર્શ્વ પ્રભુના પદ–પંકજને–ચરણકમળને પ્રણામ કરું છું, જે ચરણકમળની વાસના–સુગંધી–સૌરભ કોઈ અગમ–ગમ ન પડે એવી અને અનુપમ છે. જે વાસનાથી મુગ્ધ થયેલ મારો મન મધુકર પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પામે છે.

(અત્રે પ્રભુના ચરણને પંકજની ઉપમા આપી. ત્યાં પ્રશ્ન ઊઠ્યો કે અહિં વાસના સુગંધી કેમ નથી? અને જો છે તો તે કેવી છે? તેનો જવાબ આપ્યો કે અહિં ઇન્દ્રિયજન્ય પૌદ્ગલિક સુગંધીરૂપ વાસના તો છે જ નહિ. પણ ભગવાનના શુદ્ધ ચારિત્રરૂપ ચરણની કોઇ અગમ વાસનારૂપ ભાવ સુગંધી પ્રસરી રહી છે અને તે જો કે અનુભવગમ્ય છે, તોપણ વાણીથી કહી શકાય એમ નથી. તેમજ સકળ ઉપમાથી વિલક્ષણ હોવાથી અનુપમ છે. અત્રે પંકજની ઉપમા આપી તે પણ કથંચિત્ ગુણસામ્યથી ઉપચારથી છે અને તેમાં પણ વિલક્ષણપણું પ્રત્યક્ષ છે કારણ કે પંકજ તો પંકમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, પણ આ ચરણ પંકજ તો અપંકજ છે અર્થાત્ અપંકમાંથી ઉપજેલું છે–અપંક

પોતાની બુદ્ધિ તેમજ સ્થૂલ શકિતદ્વારા તેને ઉકેલવાના પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ તે સમજતો નથી કે એ સઘળી સમસ્યાઓ તેની પોતાની *મૂર્ખાઈથીજ ઉત્પન્ન થઇ છે. આધ્યાત્મિક શકિતના* પ્રયોગથી સંસારની મોટી મોટી સમસ્યાઓ ઘણા થોડા વખતમાં જ ઉકેલી શકાય છે.

એમ કહેવામાં આવે છે કે અત્યારે માનવજાતિને અનેક આવશ્યક વસ્તુઓના અભાવનો સામનો કરવો પડે છે, પરંતુ આધ્યાત્મિક સંપત્તિના અભાવનો કદિ સામનો નથી કરવો પડતો, તે તો પુષ્કળ પ્રમાણમાં ઉપસ્થિત હોય છે. જો તેનું અનુસંધાન કરીને તેને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે તો સંસારની અનેક સમસ્યાઓનો જાદુઈરીતે ઉકેલ કરી શકાય. વળી સૌને હમેશની માફક ખાદ્ય પદાર્થો વિશાળ પ્રમાણમાં સહેજે પ્રાપ્ત થઇ જાય અને સૌના હાથમાં ધંધા–રોજગાર પણ આવી જાય. જો પ્રાણિઓના જીવન તેમજ કાર્યની પાછળ સેવાની ભાવના હશે તો દરેક મનુષ્ય એક નવીન પ્રકારના ઉત્સાહથી અનુપ્રાણિત થશે. આધ્યાત્મિક સંપત્તિ જ મનુષ્યજાતિને સર્વોચ્ચ સમૃદ્ધિની પ્રાપ્તિ કરાવી શકે છે.

એટલે આત્મ અચલતામાંથી આ ચરણ–ચારિત્ર ઉપજ્યું છે. પંકજ જલમાં રહ્યા છતાં તેથી અલિપ્ત, અસ્પૃષ્ટ જ રહે છે તેમ ભગવાનનું ચરણ પણ પરભાવના સ્પર્શથી પર, જલકમલવત્ અલિપ્ત રહે છે. કમલ સૂર્યોદયે વિકાસ પામે છે ને ત્યારે તેની સુગંધ પ્રસરે છે એટલે તેથી આકર્ષાઇને ભમરો ત્યાં આવે છે તેમ કેવળજ્ઞાન સૂર્યોદય સમયે ચરણ વિકાસ પરિપૂર્ણ હોય છે ને ત્યારે તેની **અનુપમ** સૌરભ પ્રસરે છે–વિસ્તરે છે જેથી આકર્ષાઇને આ મારો મન-મધુકર તે પ્રભુચરણ પ્રત્યે આવ્યો છે ઇત્યાદિ પ્રકારે ઉપમા વાચ્ય સમાનપણું પણ ધરે છે તથાપિ વિલક્ષણપણું છે તે પ્રગટપણે કહે છે.)

ગાથા ૨.

પંક કલંક શંકા નહિં,
નહીં ખેદાદિક દુઃખ દોષ રે;
ત્રિવિધ અવંચક યોગથી,
લહે અધ્યાત્મ સુખ પોષ રે. પ્રણમું૦ ૨

ભાવાર્થ:—આ ચરણપંકજમાં પંકના કલંકની શંકા નથી. બાહ્ય પંકજની જેમ રખેને કાદવનો ડાઘ લાગી જાય એવો ભય નથી; અર્થાત્ આ ચરણકમળને આશ્રયે જે રહે છે તેના મન મધુકરને કર્મમલ લાગવાનો ભય નથી. શુદ્ધ સ્વરૂપને ભાવમલ રૂપ અશુદ્ધિ લાગવાનો સંભવ નથી. વળી આ ચરણકમળને સેવતો મન–મધુકર ખેદાદિક દોષ પામતો નથી. બાહ્ય પંકજને ભજનારો ભમરો તો **ખેદ** પામી જાય છે, થાકી જાય છે, **ઉદ્વેગ** લહે છે, કંટાળે છે, **ક્ષેપ** પામે છે, અન્યત્ર વૃત્તિ જવારૂપ વિક્ષેપ પામે છે, **ઉત્થાન** કરે છે, ત્યાંથી ઊઠી જાય છે–**ભ્રાંતિ** ભજે છે, ચારેકોર ભ્રમણ કરે છે, **અન્યમુદ** પામે છે, અન્ય સ્થાને મોદ પામે છે. **રૂગ**–રોગગ્રસ્ત બને છે. અન્યત્ર રાગરૂપ રોગથી પીડાય છે અને **આસંગ** આસક્તિ ધરે છે. પણ પ્રભુના ચરણકમળે લીન થયેલો આ મારો મન–મધુકર તો તે પ્રભુના ચરણસેવનથી **ખેદ** પામતો નથી, થાકતો નથી, **ઉદ્વેગે** ભજતો નથી, અણગમો-કંટાળો પામતો નથી. **ક્ષેપ** અહીંથી અન્યત્ર ફેંકાવારૂપ વિક્ષેપને ભજતો નથી, અહિંથી **ઉત્થાન** કરતો નથી, ઊઠી જતો નથી, ઉચક બનતો નથી–**ભ્રાંતિ** પામતો નથી, ચારેકોર ભમતો નથી. **અન્યમુદ** પામતો નથી. પ્રભુ-ચરણ સિવાય અન્યત્ર મોદ ધરતો નથી. **રૂગ**–રોગની પીડાથી પીડાતો નથી. અન્યત્ર રાગાદિરૂપ રોગથી ગ્રસ્ત થતો નથી. **આસંગ** આસક્તિ ભજતો નથી–પ્રભુ ચરણ સિવાય અન્ય સ્થળે આસક્ત થતો નથી. આમ આ મારો મન-મધુકર પણ જેવા ચરણપંકજ વિલક્ષણ છે તેવો જ વિલક્ષણ છે. વળી ભમરો જેમ વાસ-નાથી ખેંચાઇને તે કમળને બરાબર ઓળી કાઢી ત્યાં જ આવીને બેસે છે. અર્થાત્ તેનો **અવંચક**–નહિં ચૂકે એવો યોગ કરે છે. પછી તેનો રસ ચુસે છે અર્થાત્ ખાલી ન જાય એવી અવંચક ક્રિયા કરે છે અને તેથી અવંચક અમોઘ એવા પરિતૃપ્તિરૂપ ફળની પ્રાપ્તિ કરે છે અને આમ ત્રિવિધ અવંચક. યોગથી તે પોતાના બાહ્ય સુખને પોષે છે, પુષ્ટિ કરે છે તેમ આ મારો મન મધુકર પણ પ્રભુના ચરણ-પંકજની વાસનાથી આકર્ષાઇ તેના સ્વરૂપને બરાબર ઓળખી કાઢી, તે ચરણના આશ્રય-રૂપ યોગાવંચકને પ્રાપ્ત થયો છે અને પછી તેની સેવાના આરાધનરૂપ અવંચક–ન વંચે એવી અવંચક ક્રિયા કરતો રહી ક્રિયા અવં-ચકપણું પામ્યો છે અને તેથી અચૂકપણે અમોઘપણે પ્રાપ્ત થતું એવું આત્મપરિતૃપ્તિ અવંચક ફલ પામી કૃતકૃત્ય થયો છે. અને આમ ત્રિવિધ અવંચક યોગથી તેણે પોતાના અધ્યાત્મ સુખનો પોષ કર્યો છે (આમ આઠ ચિત્તદોષનો ત્યાગ કરી તથા યોગ–ક્રિયા–ફળ

એ અવંચકત્રયની પ્રાપ્તિ કરી મારો મન મધુકર અધ્યાત્મ સુખનો પોષ પામ્યો છે તે અધ્યાત્મ રસ પોષ કેવી રીતે? તે વિશેષપણે સ્પષ્ટ કરે છે.

ગાથા ૩.

દુ:ખ દશા દૂરે ટળી,
ભજે મુદિતા મૈત્રિભાવ રે;
વરતે નિત્ય ચિત મધ્યસ્થતા,
કરુણામય શુદ્ધ સ્વભાવ રે. મણસું૦ ૩

ભાવાર્થ—દુ:ખ દૌર્ભાગ્યરૂપ દુર્દશા દૂરે ટળે છે અને ભમરો જેમ કમળના ઘ્રાણથી મુદિત થાય છે તેની સાથે ગાઢ સ્નેહરૂપ મૈત્રી સાધે છે તે કમળ મધ્યસ્થ થઈને વર્તે છે અને તેનો રસ ચૂસતા છતાં તેને દુ:ખ કિલામણા ન થાય તેમ કરુણાભાવ દાખવે છે, તેમ આ મારો મન મધુકર પણ પ્રભુના પદપંકજની સુવાસનાથી મુદિત થાય છે, સુપ્રસન્ન થાય છે, તેના પ્રત્યે પરમ પ્રેમમય ગાઢ મૈત્રી સાધે છે, તે ચરણને નિત્ય ચિત્ત મધ્યસ્થ રાખે છે અર્થાત્ નિરંતર ચિત્તમાં સ્થાપન કરે છે. ચૈતન્યમાં—આત્મામાં—સ્વરૂપમાં ચરણ કરે છે અને તે ચરણનું સેવન—આરાધન કરતાં તે ચરણની ઘાત—હિંસા ન થાય એવો ભાવ—દયામય કરુણાભાવ દાખવે છે. અર્થાત્ દ્રવ્યથી ક્ષેત્રથી હિંસા ન થાય એવી શુદ્ધ ઉપયોગમયતા રાખે છે (ગુણ પ્રત્યે પ્રમોદભાવ, સર્વ જીવ પ્રત્યે મૈત્રી એ વિગેરે અર્થ પણ ઘટે છે) પણ ઉપમાના સમર્થનમાં ઉપરોકત અર્થ બંધબેસતો ગણાય છે.

—(અપૂર્ણ)

આગામી સંવત્સરી બાબત જાણવાજોગ ખુલાસો

આચાર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજના તરફથી ચતુર્વિધ શ્રી સંઘને સનમ્ર નિવેદન કરવામાં આવે છે કે-પાટણથી જ્ઞાનચંદ રલારામ પંડ્યાએ પોતાના નામથી અમારા ફોટાવાળા ભીંતિયાં પંચાંગ પ્રકાશિત કરાવી બહાર પાડ્યા છે, એમાં ભા. સુ. ત્રીજનો ક્ષય અને ભા. સુ. ચોથ સોમવારની સંવત્સરી છપાવેલ છે, જેથી અમદાવાદ વગેરે સ્થળોથી પત્રો દ્વારા આ પંચાંગો બાબત અમારું ધ્યાન ખેંચે છે અને પૂછે છે કે આપ ભા. સુ. ત્રીજનો ક્ષય કરવાના છે કે છઠ્ઠનો?

આથી અમોને ખુલાસો કરવાની જરૂરત જણાય છે કે—અમો આ ભીંતિયા પંચાંગ સંબંધી કશુંએ જાણતા નથી, તેમજ આજ દિવસ સુધી એને નજરે પણ જોયું નથી.

વિ૦ સં. ૧૯૫૨, ૧૯૬૫ અને ૧૯૮૯માં ચંડાંશુચંડુ પંચાંગમાં ભા૦ સુ૦ પાંચમનો ક્ષય હતો પણ અન્ય ઘણા પંચાંગોમાં છઠ્ઠનો ક્ષય હોવાથી ચતુર્વિધ શ્રી સંઘે ભા૦ સુ૦ છઠ્ઠનો ક્ષય માની ભા૦ સુ૦ ચોથને સંવત્સરી પર્વ આરાધી ભા૦ સુ૦ પાંચમને આબાદ રાખી હતી, એવી જ રીતે આ વર્ષે પણ ચંડાંશુચંડુ પંચાંગમાં ભા૦ સુ૦ પાંચમનો ક્ષય છે, અને અન્ય ઘણા પંચાંગોમાં છઠનો ક્ષય હોવાથી અમો ભા૦ સુ૦ છઠ્ઠનો ક્ષય માની ભા૦ સુ૦ ચોથ મંગળવારે શ્રી સંવત્સરી પર્વ આરાધી ભા૦ સુ૦ પાંચમને આબાદ રાખશું.

પ્રસિદ્ધ વાત છે કે—જે વારની સંવત્સરી હોય તે જ વારે બેસતું વર્ષ હોય. આ વખતે પણ એવી જ રીતે છે, અર્થાત્ મંગળવારની સંવત્સરી અને મંગળવારે જ બેસતું વર્ષ.

પૂ૦ પા૦ શ્રી આ૦ મ૦ ની આજ્ઞાથી

લી૦ સમુદ્રવિજય

બિકાનેર-શ્રીરામપુરિયા જૈન ભુવન.

(શુદ્ધિ પત્રક)

ગત જુન–વૈશાખ માસના અંકમાં શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ.

પત્ર ૧૮૨, પંક્તિ ૨૦ આ **આર્યદેવ**......

„ ૧૮૩, „ ૨ તેમજ **यस्मिन् भिन्ने न तद्बुद्धिरन्यापोहधिया च तत् ।
घटाम्बुवत् संवृतिसत् परमार्थसदन्यथा ॥ ६ । ४ ॥**
આ **અભિધર્મકોશ**ની એક કારિકા પણ ભગવાન્ **મલ્લવાદી**એ ઉધ્ધૃત કરી છે.

„ ૧૮૩, પં. ૧૨ '**હશે એમ લાગે છે**'ના બદલે '**છે**' એમ વાંચવું.

„ „ „ ૧૩ પણ ઘણે સ્થળે

„ ૧૮૪, પં. ૧૦ એવા ઉલ્લેખપૂર્વક ભગવાન્ **મલ્લવાદી**એ

„ ૧૮૫, પં. ૧ પ્રસિદ્ધ વાકય

„ „ પં. ૧૭ વૈશેષિક સૂત્રની સંભવતઃ **રાવણ**કર્તૃક (જુઓ **અનઘ રાઘવ** નાટક) એક **કટંદી** નામની ટીકા હતી.

„ „ પં. ૨૨ તથા ૩૦ ह्यर्थौ वाचं

„ „ પં. ૨૮ सत्तार्था इत्यविशेषेणोक्तत्वात्

„ ૧૮૬, પં. ૧૩ જણાતું.[1] આનું પૂર્વાર્દ્ધ **કલકત્તા સંસ્કૃત સીરિઝ**માં (નં. ૨૩) પ્રકાશિત થયેલા युक्तिदीपिका નામના સાંખ્ય ગ્રંથમાં सुखं च दुःखं च संशयश्च वारेणार्थं सेवते तत्र तत्र । એ પ્રમાણે ઉધ્ધૃત કર્યું જોવામાં આવે છે.

„ ૧૮૭, પં. ૨૪ કરે એ શું સંભવિત છે ? ? ?

„ ૧૮૮, પં. ૯ **ન્યાયસુખાદિ**ની સાથે

„ „ પં. ૨૮ परार्थं मानमाख्यातं वाक्यं तदुपचारतः ॥ १० ॥

„ ૧૯૦, પં. ૧૮ મળી આવે છે (જુઓ **સમ્મતિતર્ક** કાંડ ૨ જાની ૯ મી ગાથાની વ્યાખ્યા)

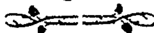
„ „ પં. ૨૩ (**કષાયપ્રાભૃત** ભા. ૧ પત્ર ૩૫૧ થી ૩૬૦ સુધી)

„ ૧૯૨, પં. ૮ ज्ञाताखिलार्थो(र्था ?)गमः

„ „ પં. ૨૫ શુદ્ધ જણાય છે ?

„ ૧૯૩, પં. ૧૪ (પૃ. ૫૨૧)

„ „ પં. „ सात्यन्तगुर्वी च

વર્તમાન સમાચાર.

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા(ભાવનગર)ના બાવનમા વાર્ષિક મહોત્સવની ઉજવણી.

આ સભાનું સ્થાપન ૧૯૫૨ ના બીજા જેઠ શુદી બીજના માંગલિક દિવસે (જે પ્રાતઃસ્મરણીય પરમ ગુરુદેવ શ્રી આત્મારામજી મહારાજના સ્વર્ગવાસ પછી પચીશમે દિવસે જ) તેમની ભક્તિ અને સ્મરણાર્થે થયેલ છે. તે વખતે પરમ કૃપાળુની ભક્તિ સાથે સ્મરણ રહ્યા કરે, તેથી જેઠ શુદિ ૭ વર્ષગાંઠ અને જેઠ શુદિ ૮ ગુરુ જયન્તિ ઉજવવાનો ઠરાવ થયો હતો. સંવત ૧૯૯૨ ની સાલમાં જ્યારે વડોદરા મુકામે જન્મ જયન્તિ ઉજવાણી ત્યારબાદ દરેક શહેરની જેમ આ સભા તરફથી પણ ગુરુરાજની જન્મ જયન્તિ શ્રી પવિત્ર શત્રુંજય તીર્થે કેટલાક વખતથી જ્યાં ગુરુદેવની પ્રતિષ્ઠિત મૂર્તિ છે ત્યાં ઉજવાય છે; પરંતુ હાલમાં બે વર્ષથી આ સભાના ઘણા સભાસદો તરફથી આ સભાને વિનંતિ થતી હતી કે-આ સભાનું સ્થાપન જ્યારે જેઠ શુદિ બીજના રોજ થયેલ છે, તો દર વર્ષે તે જ દિવસે શ્રી તળાજા તીર્થે ત્યાં પણ પૂજ્યપાદ ગુરુદેવની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા થયેલ છે ત્યાં હવે પછી વર્ષગાંઠ દર વર્ષે તે જ દિવસે ઉજવવી. તે ઉપરથી વૈશાક માસમાં વૈશાક વદિ ૮ સોમવાર તા. ૩૧-૫-૪૮ ના રોજ આ સભાની જનરલ મીટીંગ મળી હતી જેમાં સર્વાનુમતે આ વર્ષથી દર વર્ષે જેઠ શુદિ ૨ ના રોજ આ સભાનો વાર્ષિક મહોત્સવ ઉજવવો અને ગુરુદેવના સ્મરણ નિમિત્તે જેઠ શુદિ ૮ ના રોજ સભાના મકાનમાં પ્રભુ પધરાવી દેવગુરુપૂજન સાથે પૂજા ભણાવવી. વાર્ષિક મહોત્સવ નિમિત્ત આમંત્રણ અને સ્વામીવાત્સલ્ય માટે વોરા હઠીસંગભાઇ ઝવેરચંદના નામથી પ્રથમ મૂકેલી રકમનું વ્યાજ સભા આપે છે અને તેમના ધર્મપત્ની શ્રી હેમકોર બ્હેનને શેઠ હઠીસંગભાઇ ઝવેરચંદે પોતાની હયાતિમાં રૂા. ૧૫૦૦) બીજા આપવા કહેલા, હાલ તેનું વ્યાજ દર વર્ષે આપે છે અને વિશેષ ખર્ચ થાય તો સભા ઉમેરે તે રીતે વાર્ષિક મહોત્સવનો ખર્ચ દર વર્ષ મુજબ કરવો તેવો ઠરાવ થતાં તે હકીકત શ્રીમતી હેમકોરબ્હેનને જણાવતાં આનંદપૂર્વક કબૂલ કરવાથી અને તેઓશ્રી પણ સાથે આવી દેવભક્તિ કરે તેમ આગ્રહપૂર્વક જણાવવાથી જેઠ શુદિ ૧ ના રોજ શ્રી તળાજા ટ્રેનમાં સભાસદો સાથે તેઓ પણ આવ્યા જે ખુશી થવા જેવું છે અને જેઠ શુદિ ૨ ના રોજ સર્વેએ શ્રી તાલધ્વજગિરિની પ્રથમ યાત્રા કરી. પછી શ્રી નવાણું પ્રકારી પૂજા ભણાવી પરમાત્માની અંગરચના, રોશની વગેરે કરી દેવગુરુભક્તિ કરી બપોરે સ્વામિવાત્સલ્ય કર્યું ને સર્વ આત્મકલ્યાણના કાર્યો સભા તરફથી કરવામાં આવ્યા હતા.

આ સભાનું ધન્ય ભાગ્ય છે કે દર વર્ષે દેવ-ગુરુભક્તિ, તીર્થયાત્રા વગેરે બે તીર્થો ઉપર જઇ કરવામાં આવે છે. આ સભાના સભાસદો પણ પોતાનું સભાસદ તરીકે અહોભાગ્ય માને છે કે આ સભાના સભ્ય થવાથી તીર્થયાત્રા વગેરે માંગલિક પ્રસંગોનો ઉત્તમ લાભ દર વર્ષે મળે છે.

શ્રી વિજયલલિતસૂરિશ્વરજી મહારાજ સપરિવાર પાલીતાણા, કદંબગિરિ, તળાજા, ગોઘા વગેરે સ્થળોએ યાત્રા કરી અત્રેના શ્રીસંઘની વિનંતિથી શહેર ભાવનગરમાં જેઠ શુદ ૩ ગુરુવારના રોજ શ્રીસંઘે ભક્તિપૂર્વક સામૈયું કરવાથી સવારના સાતવાગે પ્રવેશ કર્યો હતો. અને શ્રીસંઘના ઉપાશ્રયે પધારતાં સર્વને માંગલિક સંભળાવ્યું હતું જે વખતે વોરા જુઠાભાઇએ શ્રીસંઘવતી ચાતુર્માસ અત્રે કરવા વિનંતિ કરી હતી.

ભાવનગરના શ્રીસંઘ તરફથી પૂજ્યપાદ શ્રીમાન્ વિજયાનંદસૂરીશ્વર (શ્રી આત્મારામજી) મહારાજની ઉજવવામાં આવેલી જયન્તિ.

ભાવનગરમાં આદર્શ જ્ઞાનમંદિર ખોલવાની આગ્રહભરી અપીલ.

પરમ ઉપકારી ગુરુવર્ય શ્રીમાન્ **આત્મારામજી** **[મ]હારાજની** સ્વર્ગવાસ તિથી જેઠ શુદિ આઠમના [રો]જ હોવાથી તે દિવસે ભક્તિ નિમિત્તે મારવાડીના [વં]ડામાં આચાર્ય મહારાજ શ્રી **વિજયલલિતસૂરિ**ના [અ]ધ્યક્ષપણા નીચે જયન્તિ ઉજવવામાં આવી હતી. [તે] વખતે સાધુ સાધ્વીઓ, જૈન આગેવાનો, બીજા [સ]જ્જનો તથા સન્નારીઓ મોટી સંખ્યામાં ઉપસ્થિત [થ]યા હતા. વ્યાખ્યાન હોલમાં ગુરુરાજ શ્રી આત્મા[રા]મજી મહારાજની મોટી છબી સ્ટેન્ડ પર સામે [પ]ધરાવવામાં આવી હતી જે સર્વનું ધ્યાન ખેંચી [ર]હી હતી.

મેળાવડાની કાર્યવાહીનો આરંભ વડવાના પાઠ[શા]ળાના વિદ્યાર્થીઓના મંગળાચરણથી કરવામાં [આ]વ્યો હતો. ભાવનગર જૈન શ્વે. મૂ. સંઘના મંત્રી [શ્રી] **જુઠાભાઇ સાકરચંદ** વોરાએ શરૂઆતમાં [બો]લતાં જણાવ્યું હતું કે–આજે પરમ ઉપકારી આપણા [ગુ]રુ શ્રી આત્મારામજી મહારાજની સ્વર્ગારોહણ તિથી છે. તે પરમ કૃપાળુ ગુરુમહારાજે આપણી જૈન સમાજ ઉપર અગણિત ઉપકારો કર્યા છે.

ચીકાગોખાતે મળેલી સર્વ ધર્મ પરિષદમાં વીરચંદ ગાંધીને તેઓશ્રીએ જૈન પ્રતિનિધિ તરીકે મોકલાવીને વિદેશમાં જૈન ધર્મની મહત્તા ખૂબ વધારી હતી તે તેમના શિષ્યોએ આજ દિન સુધી જાળવી રાખી છે. તેમના વિદ્વાન શિષ્યો પણ ગુરુવર્યના પગલે ચાલી જૈન સમાજ ઉપર અનેક ઉપકારો કરે છે. આચાર્ય મહારાજ ૧૯૪૨ ની સાલમાં ભાવનગર પધાર્યા હતા. તે વખતે ભાવનગરના શ્રી સંઘે તેમનો સારો સત્કાર કર્યો હતો. તેઓ એક મહાન પુરુષ હતા. તેમનું હૃદય વિશાળ તથા ઉદાર હતું. તેઓ મહાન પ્રખર વિદ્વાન હતા અને ૧૯૫૨ ની સાલમાં કાળધર્મ પામ્યા હતા.

આજના પુણ્યદિને આપણે તે મહાન પુરુષના જીવનચરિત્રમાંથી બની શકે તેટલા સદ્ગુણો ગ્રહણ કરવા જોઇએ. સુરતના મૂર્તિમંત સુશ્રાવક કલ્યાણભાઇની વિનંતિનો સ્વીકાર કરીને આચાર્યમહારાજે ત્યાં ચાતુર્માસ કર્યું હતું. તે વખતે સુરતના શ્રી સંઘે આચાર્ય મહારાજશ્રીનું જે રીતે ભવ્ય સામૈયું કાઢયું હતું તે સુરતના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે કોતરાઇ રહ્યું છે.

આચાર્ય શ્રી વિજયલલિતસૂરિ ગુરુજીના જીવન પર વધુ પ્રકાશ પાડશે એટલું બોલીને પોતાનું સ્થાન લીધું હતું.

ત્યારબાદ શ્રી જૈન આત્માનંદ સભાના માનદ્

મંત્રી' શ્રી વલ્લભદાસ ત્રિભોવનદાસ ગાંધીએ ભક્તિપૂર્વક બોલતાં જણાવ્યું કે-શ્રી આત્મારામજી મહારાજને જોવાનું સદ્ભાગ્ય મને પ્રાપ્ત થયું ન્હોતું; પણ અનેક પુસ્તકો ઉપરથી તેઓશ્રીના જીવનનો મેં મનનપૂર્વક જે અભ્યાસ કર્યો છે તેમાંથી આચાર્ય મહારાજના જીવનપ્રસંગો આપની સમક્ષ હું રજૂ કરીશ.

સંવત ૧૮૯૨ ના ચૈત્ર શુદ ૧ ના રોજ પંજાબના લહેરા ગામમાં તેમનો જન્મ થયો હતો. તેઓ ક્ષત્રિય હતા અને તેઓશ્રીમાં ક્ષાત્રતેજ પ્રકાશતું હતું. તેઓ રાજા થયા હોત તો પ્રજા અને ધર્મનું પાલન કરી શકત, પણ જૈન સમાજના સદ્ભાગ્યે તેઓ જૈન સમાજ ઉપર ઉપકાર કરવા જ સર્જાયા હતા. પંજાબમાં જ્યારે (શ્વેતાંબર) જૈનધર્મ ઉપર આર્યસમાજ, સનાતનીઓ અને સ્થાનકવાસીઓ વગેરેના આક્રમણો શરૂ થયા હતા તેવા વખતે આવા મહાન પ્રભાવશાળી નરની જરૂર હતી તેવા વખતે જ આચાર્ય મહારાજનો જન્મ થયો હતો. તે સમયે હિંદમાં પણ ચોમેર અંધકાર પ્રસરી ગયો હતો. તેઓશ્રીએ જ્ઞાનતેજરૂપી પ્રકાશ ફેંકીને અંધકારને ઉલેચ્યો હતો.

તેઓશ્રીએ ૧૭ વર્ષની નાની વયે સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમાં દીક્ષા લીધી હતી. તેઓ ભારે બુદ્ધિશાળી હતા અને રોજ સેંકડો શ્લોક કંઠાગ્ર કરી શકતા હતા. આરંભમાં જ તેઓશ્રીએ ૩૨ સૂત્રો ભણી લીધા હતા. તેમણે જોઇ લીધું કે સૂત્રોના અર્થ સાધુઓ જુદી જુદી રીતે કરતા હતા. તેમને જોધપુરના વૈજનાથ નામના પટવાએ કીધું કે-સૂત્રો અને શાસ્ત્રોના સાચા અર્થ અને રહસ્ય પારખવા હોય તો વ્યાકરણ અને સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ કરો. ગુરુની મના છતાં તેમણે એક પંડિત પાસે વ્યાકરણ અને સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના વૃદ્ધ પંડિત, સરલ સ્વભાવી રત્નચંદ્રજી મહારાજનો આશ્રમાં તેમને સંયોગ થયો અને તેઓશ્રીને નવી દૃષ્ટિ ત્યાં સાંપડી. ત્યાંથી ક્રમે કરીને તેઓ અમદાવાદ પધાર્યા ત્યારે પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી બુટેરાયજી મહારાજે પ્રેમભાવથી કીધું કે આત્મારામ " અહિંયા તારી જરૂર જ હતી. તે વખતેજ તું આવ્યો તે ઠીક કર્યું." તે પછી તેઓશ્રીએ સંવેગી દીક્ષા લઇ શ્રી શાંતિસાગરની સાથે શાસ્ત્રવાદ કરી વાદી તરીકે પ્રભાવકપણું જતાવ્યું.

સંવત ૧૯૪૩માં હિંદુસ્તાનના સકળ સંઘે તેમની આરાધના યોગ્યતા જોઇ ૧૦ હજારની માનવ મેદની વચ્ચે (૨૦૦ વર્ષના લાંબા ગાળા બાદ) શ્રી પવિત્ર શત્રુંજય તીર્થે (શ્રી આત્મારામજી મહારાજને) આચાર્ય પદવી અર્પણ કરી હતી. તે પછી તેઓશ્રીએ અજ્ઞાનતિમિરભાસ્કર, તત્વનિર્ણયપ્રાસાદ, જૈન તત્વાદર્શ, સમ્યક્ત્વશલ્યોદ્ધાર, ચીકાગો પ્રશ્નોત્તર વગેરે અનેક ગ્રંથો પણ ત્રણસો વર્ષના ગાળા પછી તેઓશ્રીએ લખીને પુસ્તકારૂઢ કર્યા. ભારતવર્ષમાં અને પાશ્ચિમાત્ય દેશોમાં પણ ખ્યાતિ થતાં ચીકાગો(અમેરિકા)ની સર્વ ધર્મ પરિષદ સને ૧૮૯૨ માં મળતાં મહારાજશ્રીને ત્યાં પધારવા આમંત્રણ મળ્યું હતું; પરંતુ સાધુનો આચાર ત્યાં જવાનો ન હોવાથી મહારાજશ્રીએ જૈન દર્શન તરફથી વીરચંદ ગાંધીને જૈન દર્શનના તત્ત્વજ્ઞાનમાં તૈયાર કર્યા અને જૈન સંઘે ત્યાં પ્રતિનિધિ તરીકે મોકલ્યા, જેમણે વિદેશી વિદ્વાનોને જૈન ધર્મના તત્ત્વજ્ઞાન તરફ આકર્ષ્યા; અને જૈન દર્શન એક સનાતન દર્શન છે તેનો પ્રકાશ પાડ્યો, વગેરે વિવેચન બાદ જુદા જુદા ધર્મના અભ્યાસ માટે યુરોપ, અમેરિકામાં સ્કુલ કોલેજ ધરાવે છે તેમજ કોપણ દર્શનના અભ્યાસી અભ્યાસ ત્યાં કરે છે ત્યાં કેટલા બધા પુસ્તકાલયો અને તેમાં પુસ્તકોની સંખ્યા છે તેનો વિસ્તાર કરવાનો સમય નથી, પણ જૈન સમાજને તેવા પુસ્તકાલયોની જરૂર છે એમ તેમણે જણાવ્યું હતું. પાટણ જેસલમીર, ખંભાત, લીંબડી, પંજાબ વગેરે સ્થળે હસ્તલિખિત હજારો જૈન સાહિત્ય, આગમ અને વિવિધ વિષયો ઉપરના ધર્મ પુસ્તકો શ્રી સંઘ પરંપરાથી સાચવતો આવ્યો છે અને તે જ આપણી ખરી આત્મલક્ષ્મી છે, તે તો રીતે ભાવનગરનો જૈન સંઘ ફાયરપ્રુફ મકાન બંધાવી

અધ્યક્ષસ્થાનેથી આચાર્યશ્રીજીએ જયંતિનાયકમાં રહેલ નિરભિમાનતા, સત્યતાદિ ગુણોનું વર્ણન પ્રભાવશાળી શૈલીથી વર્ણવી તેનું અનુકરણ કરવા અને સંગઠન સાધવા તેમજ શ્રી સંઘની પેઢી સ્થાપવા જોરદાર ઉપદેશ આપી માંગલિક સંભળાવ્યું. લગભગ ૧૧ વાગ્યે જયનાદોની સાથે સભાજનો પેંડાઓની પ્રાભવના લઇ વિખરાયા હતા.

દાદાવાડીમાં જયંતિનાયકની અષ્ટ પ્રકારી પૂજા ભણાવવામાં આવી અને સાધર્મિક વાત્સલ્ય થયું. રાત્રીના એ જ વ્યાખ્યાન મંડપમાં રામપુરિયા જૈન ઇન્ટર કોલેજના ધર્માધ્યાપક (પાટણનિવાસી) માસ્તર આત્મારામજી સાલવીના પ્રમુખસ્થાને સભા ભરવામાં આવી હતી અને જુદી જુદી વ્યક્તિઓ તરફથી વિવેચન થયા હતા.

પ્રમુખસ્થાનેથી માસ્તર આત્મારામજીએ જૈન સમાજમાં સંગઠન, શિક્ષણ આદિ આવશ્યકતાઓ ઉપર ભાર મૂક્યો હતો.

જયંતિનાયકની ભક્તિ નિમિત્તે શેઠ છજ્જાલાલજી સોહનલાલજી કરણાવટના તરફથી જેઠ સુદી ત્રીજથી સમારોહપૂર્વક અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ યોજવામાં આવેલ. દરરોજ જયંતિનાયક શ્રીમદ્ વિજયાનંદસૂરિજી મહારાજ અને તેઓશ્રીજીના પટ્ટધર પ્રભાવક શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજ રચિત વિવિધ પ્રકારની પૂજાઓ ભણાવવામાં આવી. તેમજ નિત્ય નવી પ્રભાવનાઓ કરવામાં આવી હતી.

સખ્ત ગરમી હોવા છતાં પણ સર્વે ગચ્છના સાધુ તથા સાધ્વીજીઓ તથા ભાઇબ્હેનોએ સેંકડોની સંખ્યામાં સારો લાભ લીધો હતો.

આધુનીક યુગનાં પ્રભાવક શ્રીમદ્ અત્મારામજી મહારાજની જયંતિ

(મનહર છંદ.)

શ્રી વિજયાનંદ સૂરી, પંજાબ વીર કેસરી;
જૈન ધર્મ જ્યોત કરી, થયાં સહા મ્હારથી.
નર રત્ન યુગ બળે, પ્રકાશીત ધન્ય પળે;
આત્મારામ જૈન ખોળે, થયાં ધર્મ સારથી.
તન સુદ્રઢતાં સારી, આત્મબળ બહુ ભારી;
માર્ગ વીર જયકારી, ગ્રહ્યો અસિ ધારથી.
નંદન ત્રિશલા વીર, શાસનનો ભાર શીર;
દમ્યું સંયમે શરીર, વિચરી વિહારથી. ૧

સત્ સ્યાદવાદ વાણી, ફરી ફરી કરી લ્હાણી;
ભારતનાં જૈનો ઋણી, યોગી આત્મારામનાં.
ભાવનાં શ્રીમદ્ તણી, સેવામાં જીવન વણી;
વહાવ્યું જ્ઞાનનું પાણી, રાખી જગ નામના.
નર રત્ન શાસ વણી, અજ્ઞાન તિમીર હણી;
ગહન સંશય તણી, ફરી કરી કામનાં.
રત્નાકર જ્ઞાન ડોળી, પીધું અમરત ઘોરી;
'અમર' થયાં છે સૂરી, જૈન ધર્મ ધામનાં. ૨

સંશોધન અને સંપાદનને લગતો સર્વ વિભાગ શાન્તમૂર્તિ આચાર્ય ભગવાન શ્રી સિદ્ધિસૂરિશ્વરજીના વિદ્વાન શિષ્ય આચાર્યશ્રી વિજયમેઘસૂરીશ્વરજીના મહાનુભાવ શિષ્ય શ્રી ભુવનવિજયજીના વિદ્વાન શિષ્ય મુનિવરશ્રી જંબૂવિજયજી મહારાજે આ સભા ઉપર કૃપા કરી તે ભાર સ્વીકારી લીધો છે. આ અંકમાં તેમજ હવે પછીના માસિકમા તે માટેના લેખે આવે તે વાંચવા જૈન બંધુઓ બ્હેનોને નમ્ર સુચના છે. જેમ બને તેમ વેળાસર અમારા તરફથી છપાવવાનું કાર્ય શરૂ થશે.

૨ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર. (છપાય છે.)

શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્યકૃત ૧૧૦૦૦ હજાર શ્લોકપ્રમાણ, પ્રાકૃત ભાષામાં બારમા સૈકામાં રચેલો તેનું આ ભાષાંતર છપાય છે. આ ચરિત્ર ગ્રંથકર્તા આચાર્ય મહારાજની વિદ્વત્તાપૂર્ણ સુંદર, અનુપમ, અલૌકિક રચના છે. આટલો મ્હોટો શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ગ્રંથ બીજો નથી. તેમ આવી મહત્વપૂર્ણ ચરિત્ર રચના ભાગ્યેજ બીજા ગ્રંથમાં હશે. પ્રભુના ભવોના વિસ્તૃત વર્ણન સાથે, પ્રભુના દશ ગણધરોના પૂર્વભવોના ચરિત્રો સાથે આપવામાં આવેલ છે. સાથે અનેક અંતર્ગત કથાઓ અને ઘણું જાણવા યોગ્ય વિવિધ વિષયો પણ આપેલા છે આ એક અપૂર્વ કૃતિ છે. ૬૫ ફોર્મ સાડા પાંચસેંહ પૃષ્ઠ, અને આકર્ષક કળાની દૃષ્ટિએ તૈયાર કરાવેલ અનેક રંગીન ચિત્રો, મજબુત બાઇન્ડીંગવડે તૈયાર કરવામાં આવશે.

૩ મહાસતી શ્રી દમયંતી ચરિત્ર. (છપાય છે.)

શ્રી માણિકયદેવસૂરિ વિરચિત મૂળ ઉપરથી અનુવાદ

પૂર્વનો પૂણ્યયોગ અને શીલનું માહાત્મ્ય સતી શ્રીદમયંતીમાં અસાધારણ હતું તેનો શુદ્ધ અને સરળ ભાષામાં અનુવાદ કરાવી અમારા તરફથી પ્રકાશનનું કાર્ય શરૂ કરેલ છે આ અનુપમ રચનામાં મહાસતી દમયંતીના અસાધારણ શીલ મહાત્મ્યના પ્રભાવવડેના ચમત્કારિક અનેક પ્રસંગો, વર્ણનો આવેલ છે, સાથે નળરાજા પ્રત્યે અપૂર્વ પતીભક્તિ, સતી દમયંતી સાસરે સીધાવતાં માબાપે આપેલી સોનેરી શિખામણો, જુગારથી થતી ખાનાખરાબી, ધૂર્ત જનની ધૂર્તતા, પ્રતિજ્ઞાપાલન, દમયંતીના ધર્મો, રાજનીતિ, વન નિવાસના વખતે, આવતા સુખ દુઃખો વખતે ધીરજ, શાંતિ અને અનુભવ મેળવવાની ભાવભરીત નોંધ, તેમજ પુણ્યશ્લોક નળરાજાના પૂર્વના અસાધારણ મ્હોટા પુણ્યબંધના યોગે તેજ ભવમાં તેમના માહાત્મ્ય, મહિમા, તેમના નામ સ્મરણથી મનુષ્યોને થતા લાભો વગેરેનું અદ્દભુત પઠન પાઠન કરવા જેવું વર્ણન આચાર્ય મહારાજે આ ગ્રંથમાં આપ્યું છે. બીજી અતર્ગત સુબોધક કથાઓ પણ આપવામાં આવેલી છે.

છપાય છે.

૪ કથારત્નકોષ ગ્રંથ—શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્ય મહારાજે (સંવત ૧૧૫૮ માં પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલો છે, જેમાં સમ્યકૃત્વ આદિ તેત્રીશ સામાન્ય ગુણો અને પાંચ અણુવ્રત આદિ વિશેષ ગુણોને લગતા ૫૦ વિષયો સાથે તેની મૌલિક, સુંદર પઠનપઠન કરવા જેવી કથાઓ વાચકોની રસવૃત્તિ આખો ગ્રંથ વાંચતા નિરસ ન કરે તેવી સુંદર રચના આચાર્ય મહારાજે કરી છે. આ ગ્રંથમાં આવેલ ગુણોનું સ્વરૂપ, તેનું વિવેચન, તેને લગતા ગુણદોષો, લાભ-હાનિનું નિરૂપણ, આચાર્ય મહારાજે એવી સુંદર પદ્ધતિ-સંકલનાથી કર્યું છે કે જેથી આ ગ્રથની અનુક્રમ, અમૂલ્ય અપૂર્વ રચના બનેલ હોવાથી તે અપૂર્વ સાહિત્ય ગ્રંથ ગણાયો છે. આ સુંદર ગ્રંથ મૂળ અમોએ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે, જેની મૂળ કિંમત રૂા. ૮-૮-૦ છે. જેનું આ સરલ શુદ્ધ ભાષાંતર પણ સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજની દેખરેખ નીચે થયેલ છે. તે ગ્રંથના પાના શુમારે પાચસેંહ ઉપરાંત થશે.

(યોજનામાં)

૫ શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ ચરિત્ર. ૬ શ્રી સુમતિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર ભાષાંતરો થાય છે. નં. ૪-૫-૬ મા આર્થિક સહાયની અપેક્ષા છે.

તૈયાર છે.

દેવશી-રાઇ (બે) પ્રતિક્રમણાદિ મૂળ સૂત્રો.

સૂત્રોની સંક્ષિપ્ત સમજ સાથે.

હાલ અમારા તરફથી ઉપરોક્ત દેવસી-રાઇ પ્રતિક્રમણ સૂત્રની બુક પ્રગટ કરવામાં આવી છે. નિરંતરની શ્રાવક-શ્રાવિકા માટેની આ આવશ્યક ક્રિયા હોવાથી આવી સખ્ત મોંઘવારી હોવા છતાં અમારા ઉપર ઘણી માગણી આવવાથી ઉંચા કાગળો ઉપર સુંદર મ્હોટા ગુજરાતી ટાઇપમાં છપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. કિંમત માત્ર રૂા. ૦-૧૦-૦ દશ આના પોસ્ટેજ જુદું.

જૈન કન્યાશાળા, પાઠશાળાઓએ આ લાભ સત્વર લેવાની જરૂર છે. સામટી નકલ લેનાર ધાર્મિક સંસ્થાને યોગ્ય કમીશન આપવામાં આવશે.

શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિ વિરચિત શ્રી ધર્મબિંદુ ગ્રંથ.

(મૂળ અને મૂલ ટીકાનાં શુદ્ધ સરલ ગુજરાતી ભાષાંતર સહિત.)

આ ગ્રંથના મૂળ કર્ત્તા મહાનુભાવ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ કે જેઓ જૈન ઇતિહાસમાં સુપ્રસિદ્ધ છે, શ્રી મહાનુભાવ ગ્રંથકારે મુનિઓ અને ગૃહસ્થોના સાધારણ અને વિશેષ ધર્મો, મોક્ષનું સ્વરૂપ અને તેના અધિકારી વગેરે વિષયો બતાવવાને માટે આ ઉપયોગી ગ્રંથની યોજના કરી છે, અને તેની અંદર તેનું વિવેચન કરી સારી રીતે સમજાવ્યું છે.

આ પ્રમાણે ગૃહસ્થ અને યતિ ધર્મને વિસ્તારપૂર્વક પ્રતિપાદન કરનાર આ ગ્રંથ છે. જે વાચક જૈન ધર્મના આચાર, વર્તન, નીતિ, વિવેક અને વિનયના શુદ્ધ સ્વરૂપ સાથે તત્ત્વોના રહસ્યોને સારી રીતે સમજી શકે છે. મુનિ અને ગૃહસ્થ આ ગ્રંથને આદ્યંત વાંચે તો સ્વધર્મસ્વકર્તવ્યના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણી પોતાની મનોવૃત્તિને ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષની શીતળ છાયાની આશ્રિત કરી અનુપમ આનંદના સંપાદક બને છે.

આ ગ્રંથની આ બીજી આવૃત્તિ છે. સુમારે ચારસેંહ પાનાના આ ગ્રંથની કીંમત માત્ર રૂા. ૨-૦-૦

॥ જૈન ઐતિહાસિક ગુર્જર કાવ્ય સંચય. ॥

(સંશોધક અને સંપાદક શ્રી જિનવિજયજી સાહેબ, આચાર્ય ગુજરાત પુરાતત્ત્વ મંદિર.)

આ જૈન શાસનની ઉન્નતિ કરનારા આચાર્યો, સાધુઓ, સાધ્વીઓ અને ગૃહસ્થોના જીવનચરિત્ર સૌરભને પ્રસરાવનારા પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષામાં રચાયેલ પ્રમાણિક ઐતિહાસિક પ્રબંધો, કાવ્યો અને રાસોનો સંગ્રહ આ ગ્રંથમાં આવેલો છે. આ ગ્રંથમાં એકત્રીશ વ્યકિતના તેત્રીશ કાવ્યોનો સંચય ગુજરાતી રાસોનું સંશોધન કાર્ય સંપાદક મહાશય અને અન્ય સાક્ષરોએ કરેલ છે.

તેનો રચના કાળ ચૌદમા સૈકાથી આરંભી વીસમા સૈકાના પ્રથમ ચરણસુધી સાડાચાર સૈકાનો છે, તે સૈકાઓનું ભાષા સ્વરૂપ, ધાર્મિક સમાજ, રાજકીય વ્યવસ્થા, રીત રીવાજો, આચાર વિચાર અને તે સમયના લોકોની ગતિનું લક્ષબિંદુ એ દરેકને લગતી સત્ય પ્રમાણિક બધી માહિતિઓ આ ગ્રંથમાં આપવામાં આવેલી છે.

આ ગ્રંથમાં કાવ્યો તથા રાસોનો ગુજરાતી ભાષામાં સાર, કર્તા મહાશયો કયા કયા ગચ્છના હતા, તે તે ગચ્છોના નામો, ગૃહસ્થોના નામો, તમામ સહાયકોના સ્થળો, સંવત સાથે આપી આ કાવ્ય સાહિત્યની સુંદર અને સરલ ઉપયોગી રચના બનાવી છે. ૫૦૦ પાંચસો પાના કરતાં વધારે છે. કિંમત રૂા. ૨-૧૨-૦ પોસ્ટેજ અલગ.

મુદ્રક: શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઇ : શ્રી મહોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : દાણાપીઠ-ભાવનગર.

6/8/1948

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

卐 卐 卐

પુસ્તક ૪૫ મું. | આત્મ સં. ૫૩ | સંવત ૨૦૦૪.

અંક ૧૨ મો | ઑગસ્ટ : આષાઢ

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૧-૦ પોસ્ટેજ સહિત.

પ્રકાશક:—

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા,

ભાવનગર.

આ સભાના નવા થયેલાં માનવંતા પેટ્રન—

શેઠશ્રી કેશવલાલભાઇ વજેચંદ—ખંભાત.

શેઠશ્રી કેશવલાલભાઈ વજેચંદનો જીવનપરિચય.

રમણીય ગુજરાતમાં વ્યાપાર, ઉદ્યોગ અને સુંદર મુખ્ય બંદર તરીકે ખંભાત એક વખત સુવિખ્યાત શહેર હતું. શ્રીપુરૂષાદાનીય શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુના પ્રાસાદ, પ્રાચીન જૈન જ્ઞાનભંડાર, જૈન દંડનાયકો, વિદ્વાન મુનિપુંગવો અને શ્રીમાન્ જૈન શ્રદ્ધાળુ કુટુંબોવડે જૈનપુરી ગણાતું આવ્યું છે. આ શહેરમાં શેઠ વજેચંદભાઇ મૂલચંદને ત્યાં શેઠશ્રી કેશવલાલભાઇનો સંવત ૧૯૬૪નાં પોષ સુદી ૧૩ના રોજ જન્મ થયો હતો. સામાન્ય સ્થિતિમાંથી પુણ્યયોગ, વ્યાપારનિષ્ણાતપણાએ કરી કાપડના વ્યાપારમાં સારી લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી. મ્હોટા પુત્ર કાન્તિલાલભાઈની વેપારી કુનેહને લઈ વ્યાપાર અને આર્થિક લાઈન દિવસે દિવસે વધતી ચાલી તેમ તેમ દેવ, ગુરુ, ધર્મની આરાધના વિશેષ વધતાં સુકૃતની લક્ષ્મીનો વ્યય આત્મકલ્યાણ માટે વિશેષ-વિશેષ થવા લાગ્યો.

સંવત ૧૯૯૩ની સાલમાં શ્રીશત્રુંજય તીર્થે સંઘ લઇ જવાની આચાર્ય શ્રી વિજયલબ્ધિસૂરિ પાસે પ્રતિજ્ઞા લીધેલી, સં. ૨૦૦૦ની સાલમાં આચાર્ય મહારાજના ચાતુર્માસ પછી ઉપધાન તપ વહન કરાવવા અને તેના ઉદ્યાપન પછી સં. ૨૦૦૧ના ચૈત્ર સુદી ૩ના રોજ આચાર્ય શ્રીવિજયલબ્ધિસૂરિ મહારાજ શિષ્યપરિવાર, ૪૦ સાધુઓ, ૪૫ સાધ્વીઓ, ૧૩૦૦ શ્રાવક, શ્રાવિકા સહિત છ'રી' પાળતો સંઘ શ્રીશત્રુંજયનો કાઢી બીજા ચૈત્ર સુદી ૪ના રોજ આ પવિત્ર તીર્થ ઉપર સજોડે ઇંદ્રમાળ પહેરી આત્મકલ્યાણ સાધ્યું હતું. શુભદાન અને અન્ય ધાર્મિક ખાતાઓમાં સખાવતો કર્યે જાય છે. સ્વભાવે સરળ, સાદાઇપણું અને નિરભિમાનતા વરેલ છે; તેમજ જિનપૂજા, નિરંતર આવશ્યક ક્રિયાઓ તેમનો વ્યવસાય છે.

આવા ધાર્મિક પુરુષ આ સભાના માનવંતા પેટ્રન થયા છે તે આનંદનો વિષય છે. તેઓશ્રી દીર્ઘાયુ થઇ આર્થિક, આધ્યાત્મિક, શારીરિક સંપત્તિ વિશેષ મેળવે તેવી પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૪. | અષાઢ | પુસ્તક ૪૫ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૪. | :: તા. ૧ લી ઓગસ્ટ ૧૯૪૮ :: | અંક ૧૨ મો

શ્રી મુનિસુવ્રત જિન સ્તવન.

(મિલકે બિછડ ગઈ અખિયાં...)

દર્શન પ્યાસી લોચનીયાં,
પ્રભુકેરા, દર્શનનાં પ્યાસી લોચનીયાં...દર્શન. ટેક.

મુનિસુવ્રતસ્વામી અગમ અગોચર,
વીતરાગ દેવ અવિનાશી;
અંતરના દ્વારો ઉઘડીયાં......દ્વારો ઉઘડીયાં,
પ્રભુકેરા, દર્શનના પ્યાસી લોચનીયાં...દર્શન. ૧

મૂર્તિ મનોહારી નિરખી તારી,
જાગ્યાં સદ્‌ભાગ્ય સુખકારી,
ઉર પદ્મદલ સૌ વિકસિયાં......દલ સૌ વિકસિયાં,
પ્રભુકેરા, દર્શનનાં પ્યાસી લોચનીયાં...દર્શન. ૨

અજિત ધામદાતા જિનના ચરણમાં,
દેવેન્દ્ર સર્વે સમર્પે;
હેમેન્દ્ર ઉર-નૈન હસીયાં......ઉર-નૈન હસીયાં,
પ્રભુકેરા, દર્શનનાં પ્યાસી લોચનીયાં...દર્શન. ૩

મુનિમહારાજ શ્રીહેમેન્દ્રસાગરજી—મહેસાણા

' જીવતાં શીખો '

લેખકઃ-આચાર્યશ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ.

જીવવું બધાયને ગમે છે પણ જીવતાં શિખવું કોઇકને જ ગમે છે. દેખાદેખીથી જીવનારા દુનિયામાં ઘણા છે પણ સમજીને જીવનાર તો વિરલા જ છે. માનવી મરવું પસંદ કરતા નથી પણ જીવવું પસંદ કેમ કરે છે? તે જો તાત્વિક દૃષ્ટિથી તપાસીએ તો જીવને અનાદિ કાળથી મોહ-મમતા વળગેલી હોય છે. પોતાની ભિન્ન વસ્તુઓની મમતા તો માનવી કોઇક સ્વાર્થના અંગે છોડી શકે છે; પણ શરીરની મમતા છોડવી ઘણું જ કઠણ કામ છે. જીવવું-જીવન એટલે જીવની સાથે દેહનો સંયોગ બન્યો રહેવો અને મરવું એટલે જીવથી દેહનો વિયોગ થવો માટે જ માનવીને દેહનો સંયોગ ગમે છે, વિયોગ ગમતો નથી. માનવીને ધન-સંપત્તિ આદિ વસ્તુઓ તો જન્મ્યા પછી અનિયમિત કાળે મળે છે અને નથી પણ મળતી, પરંતુ દેહ તો જન્મથી જ સાથે હોય છે એટલે જ બીજી વસ્તુઓ કરતાં દેહ ઉપર મમતા ઘણી હોય છે. દેહનો વિયોગ ન થવા દેવાને માટે બીજી બધીય વસ્તુઓની મમતા છોડી દઇને તેને જતી કરે છે. રસ્તામાં કે ઘરમાં ધન-સંપત્તિ હરણ કરવા આવનાર માણસને ધન-સંપત્તિ આપી દઇને પોતાના પ્રાણ બચાવે છે. આ પ્રમાણે જીવનસંપત્તિને અમૂલ્ય માની તેનું રક્ષણ કરનાર માનવીને પૂછવામાં આવે કે-તમને જીવવું સૌથી વધારે કેમ ગમે છે? તમે શા માટે જીવો છો? તો તે મરણને દુઃખની સીમા બતાવીને બધાય સુખોનું મૂળ જીવન બતાવે છે. જો કે માનવી મરવાનાં દુઃખોથી અણજાણ છે. પોતે મોતના દુઃખનો અનુભવ કરીને આવ્યો છે છતાં અત્યારે તે બધુંય વિસરી ગયો છે; કારણ કે પોતે જે દેહમાં મોતનું દુઃખ અનુભવ્યું છે તે અત્યારે વિદ્યમાન નથી. જે દેહમાં પોતે મર્યો હતો તે દેહ જો અત્યારે વિદ્યમાન હોત તો મરવાના દુઃખનું સાચી રીતે વર્ણન કરી શકત પણ તે દેહ તો છૂટી ગયો છે. અત્યારનો દેહ પૂર્વજન્મોના દેહો કરતાં તદ્દન નવો છે એટલે તે જેમ વિદ્યમાન દેહમાં પ્રાણાંત કષ્ટવાળી માંદગી ભોગવીને સાજો થયા પછી રોગગ્રસ્ત અવસ્થામાં અનુભવેલા દુઃખને વર્ણવી શકે છે તેમ વર્તમાન દેહમાં અનુભવશૂન્ય મોતના દુઃખનું વર્ણન કરી શકતો નથી; તોયે સૌ કરતાં મરવામાં વધારે દુઃખ માનીને જીવવું પસંદ કરે છે તેનું ખાસ કારણ જો સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચારીએ તો મરવાના દુઃખથી બ્હીને માનવીને જીવવું ગમે છે એમ નથી પણ અનાદિની ભોગ-તૃષ્ણાના સંસ્કારોને લઇને માનવીને દેહ છોડવો ગમતો નથી. વૈષયિક વાસનાઓ પોષવાને માટેજ માનવી જીવે છે અને તે તેમના આચારવિચાર તથા ઉચ્ચાર ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. માનવી માંદો પડ્યો હોય છે ત્યારે ડૉકટરોને તથા વૈદ્યોને બહુમાનપૂર્વક નિમંત્રણ આપે છે અને વ્હાલામાં વ્હાલી ધન-સંપત્તિ તેમના ચરણે ધરીને તેમની આજ્ઞા અખંડ પાળે છે, તેનું ખાસ કારણ તો ભોગ-તૃષ્ણા બુઝવવા જીવવાની લાલસા હોય છે.

તાત્પર્ય કે માંદો માનવી ભોગથી વંચિત રહેવાના ભયથી ધનને તુચ્છ ગણીને ડૉકટરોનો આશ્રય લે છે. જો કોઇ નિષ્ણાત વૈદ્ય તેને તપાસીને કહી દે કે ભય જેવું નથી, સાજા થઈ જશો તો પછી તે સાધારણ દવાનો ઉપચાર કરે છે પણ ડૉકટરોની પરવા રાખતો નથી અને ભોગના સાધનભૂત ધનને વેરી નાંખતો નથી. આ પ્રમાણે ધન-સંપત્તિવાળો માનવી પોતે મેળવેલા વૈષયિક સુખના સાધનો વાપરીને પોતાની વૈષયિક વાસના પોષવાને માટે જ જીવે છે. જેની પાસે ધન-સંપત્ત નથી તેથી વિષયપોષક સાધનના અભાવવાળો માનવી આજ નહિં તો કાલે ધન-સંપત્તિ મેળવીને વૈષયિક સુખના સાધન મેળવીશ એવી આશાથી મરવું પસંદ કરતો નથી. જો જીવવાનું ખાસ કારણ મૃત્યુની અસહ્ય વેદના જ હોય તો પછી કેટલાક માનવીઓ એમ કહેતા સંભળાય છે કે આવી દશા ભોગવવા કરતાં તો મરી જવું સારું છે. આવી રીતે કહી સંભળાવનારા જ નહિં પણ આપઘાત કરીને ખુશીથી મૃત્યુને ભેટનારાઓ પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે તે ન હોવું જોઇએ, માટે જો મોતના દુઃખથી બ્હીતા હોય તો પછી ગમે તેવી દશામાં મોતને સંભારે પણ નહિં પરંતુ આર્થિક સંપત્તિથી ઘસાઇ ગયેલા કે વંચિત રહેલા તથા ધનસમૃદ્ધ શ્રીમંતોની વૈષયિક સુખોની લીલા જોઇને પોતાને કંગાળ-દરિદ્રી તથા દુઃખી માનનારા મોતને સંભારે છે. અને કેટલાક તો ધન-સંપત્તિથી વૈષયિક સુખના સાધન મેળવેલા હોવા છતાં પણ ગૃહકલેશ તથા કુટુંબકલેશથી કષાયને આધીન થઇને મૃત્યુનો આશ્રય લે છે. પણ આવી રીતે મરવું પસંદ કરનારાઓ સંસારમાં અત્યંત અલ્પ પ્રમાણમાં હોય છે. માનવી ગમે તેવી દશામાં મોતના પડછાયાને પણ પસંદ કરતો નથી. અને 'અમે સુખે જીવીએ છીએ' એમ કહેનાર માનવીઓની પ્રવૃત્તિઓનું અનુકરણ કરીને પોતે પણ તેવું સુખી જીવન બનાવવા પ્રયાસ કરે છે.

અજ્ઞાની જનતાએ માની લીધેલું સુખ તથા તેને મેળવવાની પદ્ધતિને પ્રાયઃ બધાય અનુસરી રહ્યા છે પણ તેની સત્યતાની ખાતરી કરવા કોઇક જ ધ્યાન આપે છે. કોઇ પણ માનવીને પૂછવામાં આવે તો તે પોતાની ગમે તેવી પ્રવૃત્તિને સુખી થવા માટે જ બતાવે છે અને જીવવાનો હેતુ પણ સુખ ભોગવવાનું જ બતાવે છે; પણ તે સુખે જીવે છે કે દુઃખે જીવે છે અને તેવી પ્રવૃત્તિનું ફળ સુખ છે કે દુઃખ છે તે તો સાચી સમજણવાળા જ જાણી શકે છે. બાકી દેખાદેખીથી પ્રવૃત્તિ કરનાર અને અવળી સમજણથી સુખી જીવન માનનાર સાચું સમજી શકતા નથી અને તેથી સમજાવી શકતા નથી. કોઇ માણસ પાસે ક્રોડોની સંપત્તિ હોય અને તે સંપત્તિથી બાગ-બંગલા આદિ મોજશોખનાં સાધન વસાવ્યાં હોય અને પોતાને ઘણો જ સુખી માનતો હોય તેને કહેવામાં આવે કે તમારું સુખ તો જરા દેખાડો, તો તે બાગ-બંગલા આદિ જડાત્મક વસ્તુઓના સ્વામીપણા સિવાય બીજું કાંઈ પણ બતાવી શકતો નથી. અર્થાત્ પોતાની જડાત્મક ઋદ્ધિનું વર્ણન કરીને કહેશે કે-મારી પાસે આ બધીય વસ્તુઓ છે તેથી હું સુખી છું. બાકી અણજાણ્યુ જોનાર માણસ ફક્ત માણસને જોવા માત્રથી જ આ સુખી છે કે કેમ તે જાણી શકતો નથી; કારણ કે કહેવાતો શ્રીમંત તથા ગરીબ બંને જણા રસ્તામાં ચાલ્યા જતા હોય તો કોઇ ખાસ ચિન્હ એવું હોતું નથી કે જેને લઇને તેમનાથી અણજાણ્યુ માણસ તેમને જોઇને શ્રીમંતાઇ તથા ગરીબાઈ અને તેના અંગે સુખી-દુઃખીનો ભેદ પાડી શકે.

મોઢાની પ્રસન્નતા, શરીરની સુંદરતા તથા પુષ્ટતા અથવા સુંદર વસ્ત્રો તથા ઘરેણાની વિદ્યમાનતા તો ગરીબ હોય કે શ્રીમંત હોય બંનેમાં જોવામાં આવે છે અને મોટે ભાગે તો શરીરમાં બળ, સુંદરતા, લાવણ્યતા, આરોગ્યતા તથા પુષ્ટતા જે કાંઇ ગરીબમાં જોવામાં આવે છે તે શ્રીમંતોમાં જણાતી નથી; કારણ કે પ્રાયઃ શ્રીમંતોનો આહાર-વિહાર અનિયમિત હોય છે તેમજ વ્યવહાર પણ અનીતિમય હોય છે તેથી તેમનું સ્વાસ્થ્ય પણ બગડેલું રહે છે એટલે તેમને દવાને આશ્રયે જીવવું પડે છે, જેને લઇને તેમના શરીરની સુંદરતા તથા બળ ક્ષય થઇ ગયેલાં હોય છે; માટે કહેવાતો શ્રીમંત સુખને દેખાડી શકતો નથી. પણ અજ્ઞાની જનતામાં જે માણસની પાસે સારા પ્રમાણમાં ધન-સંપત્તિ હોય અને પૌદ્‌ગલિક સુખનાં સાધન હોય-ભલે પછી તે રોગોથી પીડાતો હોય કે માનસિક દુઃખથી દબાયેલો હોય તો પણ તેને સુખી માનવાની અને બહુમાન કરવાની પદ્ધતિ પડી ગઇ છે. અને તેથી કરીને જ તે પોતાને સુખી માની મિથ્યાભિમાનથી ફૂલાઈ જાય છે અને ધન-સંપત્તિ વગરનાને કંગાળ માની મનથી તેનો તિરસ્કાર કરે છે. કહેવાતા શ્રીમંતનું બધુંય સુખ બાગ-બંગલા-મોટર આદિ પૌદ્‌ગલિક વસ્તુઓને આધીન છે પણ જરાય સ્વાધીન નથી. જોનાર માણસ પણ આ બધીય વસ્તુ જોઇને તેના સ્વામીપણાના આશયથી જ તેને શ્રીમંત તથા સુખી કહે છે. જો આ બધીય વસ્તુઓ તેની પાસે ન હોય તો તેને શ્રીમંત કોઈ પણ કહેતું નથી, માટે જ માણસને આધીન શ્રીમંતાઈ કે સુખ નથી પણ ધન-સંપત્તિ આદિ જડાત્મક વસ્તુઓને આધીન હોવાથી એક કલાક પહેલાં જે શ્રીમંત અને સુખી કહેવાતો હતો તે જ ધન-સંપત્તિ આદિ નાશ પામવાથી ગરીબ તથા પરમ દુઃખી કહેવાય છે. ધન-સંપતિને લીધે પોતાને સુખી માનવાવાળો શ્રીમંત નિશ્ચિંત બની શાંતિ કેમ ભોગવતો નથી; તેની પાસે બધુંય હોવા છતાં પણ કયા સુખની ખામી રહી ગઇ છે કે જેના માટે ટાઢ તડકો વેઠે છે અને ચિંતાવાળા વ્યાપારોમાં માથું મારે છે. સુખમય જીવન કેમ ગાળતો નથી ?

વસ્તુસ્થિતિ એવી છે કે શ્રીમંત માનવીને તૃષ્ણા તથા ભય બંને રહેલા હોવાથી તે ભલે પોતાને સુખી કહી દેખાડે; પણ ખરૂં જોતાં તો તે પરમ દુઃખી છે, કારણ કે માનવીની પાસે જ્યાં સુધી મનોવૃત્તિ મલિન તથા વિકળ બનાવનાર ધન નથી હોતું ત્યાં સુધી તો તેને કુટુંબપોષણ અને જીવનનિર્વાહ જેટલા જ ધનની જરૂર હોય છે એટલે તેને તેટલું મળી જાય તો તે સુખે જીવે છે; તેને લાખો મેળવવાની લાલસા કનડતી નથી; પણ જેની પાસે લાખોની સંપત્તિ થઈ ગઈ હોય છે તે પોતાને એમ માની લે છે કે હું જન્મથી જ લાખપતિ છું પણ બે ચાર વરસમાં જ હું લાખપતિ થયો છું એવો તેને ભાસ જ થતો નથી અને તેથી કરીને તે લાખપતિથી ક્રોડપતિ બનવાની તૃષ્ણાનો દાસ બનવાનો અને તેથી તે તૃષ્ણા તેના મનની શાંતિનો નાશ કરવાની જ અને મેળવેલું ધન નાશ થવાનો ભય તેના સુખનો પણ નાશ કરવાનો જ એટલે કે ધન ઓછું થવાના ભયથી નિરંતર તેના મનમાં અસુખ રહે છે. અને તેથી પોતાની પાસેનું ધન વ્યાપારથી કે બીજા કોઈ કારણથી ઓછું થઈ જાય તો અત્યંત દુઃખ મનાવે છે. ધન ઓછું ન થાય એટલા માટે તો તે પુન્ય

ઉપાર્જન કરવા ધર્મકાર્યમાં કે સુખે જીવવાને જોઈતાં સાધનો મેળવવામાં તેને વાપરતો નથી અને કંજુસાઈથી દુઃખે જીવે છે. જો કે પોતે વિચાર કરે તો જન્મથી જ તેની પાસે ધન-સંપત્તિ નહોતી પણ બે-પાંચ વરસમાં જ તેને મળેલી છે, તે જો કદાચ જતી રહેશે તો તેનું કાંઇ પણ ઓછું થવાનું નથી; કારણ કે તે બહારથી જેવી આવી તેવી પાછી બહાર નિકળી જાય છે માટે તેમાં કાંઈ દુઃખ મનાવવાની જરૂરત નથી. જો જન્મતાં જ લાખોની સંપત્તિ મળી હોય અને તે પાછળથી કદાચ જતી રહે તો માનવીને ચિરપરિચિત લક્ષ્મી માટે કાંઈક દુઃખ થાય ખરું, પણ જે વસ્તુ પાસે હતી જ નહિં તે જો કદાચ પરોણા તરીકે થોડા દિવસ અથવા તો મહિના કે વરસ રહીને જાય તો તેથી કાંઈ પણ તેનું જતું ન હોવાથી તેને દુઃખ મનાવવાની કાંઇ પણ જરૂરત નથી. માનવીને બીજી રીતે પણ ધનનાશથી દુઃખ થાય છે. જ્યારે માનવીને વ્યાપારમાં અણચિંતવ્યો લાભ મળવાથી સાધારણ સ્થિતિમાંથી લાખપતિ બની જાય છે ત્યારે તેને ઉન્માદ આવી જાય છે અને તેથી પોતાની સ્થિતિ બહુ જ જલદી બદલી નાંખે છે. એટલે કે તે બાગ-બંગલા-મોટર આદિ વસાવીને પ્રથમની સ્થિતિ ભૂલી જઇને પોતાને બહુ જ સુખી માની લે છે અને મિથ્યાભિમાનના આવેશથી પહેલાની પોતાના જેવી જ સ્થિતિવાળા માણસોને તુચ્છ ગણે છે અને પોતે મેળવેલી ધન-સંપત્તિ સદાને માટે સ્થિર રહેવાની શ્રદ્ધાથી છૂટથી વાપરે છે; કારણ કે પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલા પુન્યના બળથી વ્યાપારોમાં ધાર્યા કરતાં અધિકતર લાભ મળતો જ રહે છે એટલે નિર્ભયપણે વ્યાપારનું ક્ષેત્ર પણ વધારે છે પણ જ્યારે પુન્યબળ કાચું પડી જવાથી અણધાર્યું વ્યાપારોમાં નુકશાન આવે છે ત્યારે તેને પૂરવા જેમ જેમ પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ લક્ષ્મીનો નાશ થતો જાય છે. છેવટે જીવનનિર્વાહ પૂરતું તેની પાસે ધન રહેવા છતાં પણ ભૂતકાળમાં ભોગવેલા સુખો પોતાને સાંભરવાથી ઘણું જ દુઃખ થાય છે. માનવ પ્રકૃતિનો એક એવો પણ નિયમ છે કે-માનવી પુષ્કળ દુઃખ વેઠીને સારી રીતે સુખી થયો હોય તો તે દુઃખ સાંભરતું નથી પણ સુખ ભોગવીને જ્યારે દુઃખી અવસ્થા ભોગવવાનો સમય આવે ત્યારે ભોગવેલું સુખ વારંવાર સાંભરવાથી ધનનાશ તથા સુખ-સ્મૃતિથી બેવડો દુઃખી થાય છે. આ પ્રમાણે શ્રીમંતાઇમાં સુખી જીવન માનનારને ધન વધારવાની તૃષ્ણા તથા ધનનાશનો ભય હોવાથી સુખ-શાંતિ હોતી નથી છતાં બીજાને ઉપરનો ડોળ કરીને અમે સુખે જીવીએ છીએ એમ બતાવવા પ્રયાસ કરે છે પણ પરિણામે તો તેમનું આંતર જીવન બહાર આવ્યા સિવાય રહેતું નથી.

જન્મથી શ્રીમંત હોય કે પાછળથી શ્રીમત થયો હોય તો પણ તે એટલું તો જાણે છે, જુએ છે અને અનુભવે પણ છે કે જે ધન-સંપત્તિથી હું સુખી કહેવાઉં છું, શ્રીમંત જણાઉં છું તે અસ્થિર છે-ચંચળ છે, આજ છે અને કાલે નથી છતાં તે મળેલી લક્ષ્મીને જાળવી રાખી વધારવાને માટે મેળવેલા સુખના સાધનોનો નિશ્ચિંતપણે ઉપભોગ કરી શકતો નથી; પણ મારી પાસે પુષ્કળ સંપત્તિ છે એમ સમજીને સંતોષ માને છે. જો મૂર્ખમાં મૂર્ખ માણસ પણ ધ્યાન આપે તો તે સારી રીતે જાણી શકે છે કે લક્ષ્મી અસ્થિર છે, તેનું વ્હેણ ચાલુ જ રહે છે, એક દિશામાંથી લક્ષ્મીનો પ્રવાહ આવે છે તે બીજી દિશામાં વ્હેતો રહે છે પણ એક જ સ્થળે સ્થિર રહીને સંચય થતો નથી અને તે આવક તથા

ક્ષણિક અને બનાવટી સુખ ભોગવ્યું હોય છે તેના કરતાં અનંતગણું અક્ષણિક દુઃખ ભોગવવાને ભાવી ભવોમાં અધમ ગતિઓનો આશ્રિત બને છે. મૂર્ખ શ્રીમંતો પરનું અકલ્યાણ કરવામાં એવી રીતે પણ કારણ બને છે કે પોતે મેળવેલી સંપત્તિનો સદૂઉપયોગ ન કરતાં એટલે કે આત્મશ્રેય માટે ધાર્મિક કાર્યમાં અથવા તો જીવનનિર્વાહના સાધનના અભાવે દુઃખ ભોગવતા જીવોને સાધનસંપન્ન બનાવવામાં ન વાપરતાં અનેક ક્ષુદ્ર જીવોના પ્રાણોનો નાશ કરીને બાગ-બંગલા આદિ વસ્તુઓ જનતાને ગમે તેવી તૈયાર કરે છે, જેને જોઈને જડાસક્ત-અજ્ઞાની જીવો તેના વખાણ કરે છે, તેથી તેઓ પાપના ભાગી બને છે, કારણ કે અનેક જીવોના નાશથી ઉત્પન્ન થયેલી બાગ-બંગલા આદિ વસ્તુઓને વખાણી તેની બનાવટનું અનુમોદન કરવાથી તે વસ્તુ વગર ભોગવે પણ પાપનો હિસ્સો મળે છે. જેમકે નિરારંભી ધાર્મિક કાર્યોને વખાણી ધર્મી પુરુષોનું અનુમોદન કરવાથી પુન્યબંધ થાય છે, તેમજ સારંભી પાપથી પેદા થયેલી વસ્તુને વખાણી અનુમોદન કરવાથી પાપ પણ બંધાય છે અને બીજું કહેવાતા બાગ-બંગલાવાળા શ્રીમંતોની અજ્ઞાની જનતામાં માન-મોટાઈ તથા આદર-સત્કાર જોઈને સાધારણ સ્થિતિવાળા માણસો પણ ધન-સંપત્તિ મેળવીને માન-મોટાઈ મેળવવા અને હું પણ શ્રીમંત અને સુખી છું એવું જડાસક્ત જીવોને દેખાડવા અસત્ય-માયા તથા અનીતિ આદરીને પણ ધન મેળવે છે અને પૌદ્‌ગલિક સુખના સાધન મેળવી પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે અને જો પુન્યની ખામીથી ધન-સંપત્તિ મળવાથી જનતા ખુશી થઈને પ્રશંસા કરે તેવું કાંઈ પણ બનાવી શકે નહિં તો પોતાની પાસે જીવનનિર્વાહનું સાધન હોવા છતાં પણ શ્રીમંતોના બાગ, બંગલા, મોટર આદિ જોઈને અદેખાઈ કરે છે, મનમાં બળે છે અને દુઃખે જીવીને દુર્ગતિમાં ચાલ્યા જાય છે. આ બધાયનું મૂળ કારણ તો મૂર્ખ શ્રીમંતોની પ્રવૃત્તિ બને છે અને તેથી જ તેઓ પરનું અકલ્યાણ કરવાવાળા હોય છે.

સંસારમાં સુખે જીવીને સદ્‌ગતિ મેળવવાની ઈચ્છાવાળા સમજુ માણસોએ અજ્ઞાની તથા જડાસક્ત શ્રીમંતોના જીવનમાં જીવવાની ઈચ્છા રાખવી ન જોઈએ, પણ જ્ઞાની મહાપુરુષોના જીવનનો અભ્યાસ કરીને પોતાના જીવનને તેમના જીવવાના માર્ગે વાળવું જોઈએ; તો જ સાચી રીતે સુખથી જીવી શકાય છે; કારણ કે મહાપુરુષોએ જ સાચી રીતે જીવી જાણ્યું છે. તેથી તેમના જીવનમાં જીવનારા આત્માઓ પરમપદ મેળવીને શાશ્વતસુખના ભોગી બન્યા છે. દુઃખોનો નાશ કરવા જીવનાર જ સુખે સાચું જીવે છે પણ સુખ ભોગવવાની ઈચ્છાથી જીવનાર સુખે જીવી શકતો જ નથી, માટે જ જેઓ પોતાને એમ માને છે કે અમે પરમ સુખ ભોગવીએ છીએ તે જ સંસારમાં પરમ દુઃખી છે. વિભાવ દશામાં વિકૃત થયેલો આત્મા જ પોતાને સુખી માનવા-મનાવવા પ્રયાસ કરે છે. જે સ્વભાવ દશાવાળા આત્મા છે તેમને સુખી માનવા-મનાવવાનો સંકલ્પ સરખો ય હોતો નથી; કારણ કે તેઓ પોતે સુખસ્વરૂપ છે, તેથી તેમાં અસુખનો અંશ સરખો ય હોતો નથી. જીવન તથા સુખમાં કાંઈ પણ અંતર નથી. જે જીવન છે તે સુખ છે અને જે સુખ છે તે જ જીવન છે. બંનેમાં ફક્ત નામનું અંતર છે. જીવન તથા સુખ બને આત્મધર્મ છે અને જેની કલ્પના કરવામાં આવે છે અથવા સંકલ્પ કરવામાં આવે છે તે દુઃખ છે પણ સુખ નથી અને તેથી

ન્યાય રત્નાવલી.

લેખકઃ—મુનિરાજશ્રી દુરંધરવિજયજી.

(પૃષ્ઠ ૧૭૬ થી શરૂ.)

(૧૨)

अङ्गुल्यग्रं न तेनैवाङ्गुल्यग्रेण स्पृश्यते ॥१२॥

એક આંગળીના અગ્રભાગને અડકવું હોય, સ્પર્શ કરવો હોય તો બીજી આંગળીની જરૂર પડે છે. એ વાસ્તવિક હકીકત છે. આ ન્યાય પણ એ જ વાતને કહે છે કે–આંગળના ટેરવાને તે જ આંગળીના ટેરવાવડે સ્પર્શી શકાતું નથી.

આ ન્યાયનો ઉપયોગ નૈયાયિક વગેરે જ્ઞાન પરપ્રકાશક છે પણ સ્વપ્રકાશક નથી એ સિદ્ધ કરવા માટે કરે છે કે જ્ઞાનથી બીજી વસ્તુઓ જણાય છે પણ જ્ઞાન પોતે પોતાને જણાવી શકતું નથી. જેમકે " अयं घटः " આ ઘડો છે એ જ્ઞાન ઘડાને જણાવે છે. પણ ઘટ સંબંધી જ્ઞાનને તે જ્ઞાન જણાવતુ નથી. ઘટ વિષયક જ્ઞાનને જાણવા માટે બીજા જ્ઞાનની જરૂર છે, જેમ આંગળીના ટેરવાને અડકવાને બીજી આંગળી જોઇએ તેમ.

નૈયાયિક વગેરેની આ વાતને જ્ઞાનને સ્વ-પ્રકાશક માનનારા સ્વીકારતા નથી. નૈયાયિકોની સામે તેઓ કહે છે કે જ્ઞાન એ દીપક સમાન છે " नहि दीपकदर्शनाय दीपकान्तरापेक्षा " એક દીવાને જોવાને બીજા દીવાની જરૂર નથી. દીપક ઘટ–પટ વગેરે વસ્તુઓને પ્રકાશિત કરે છે અને પોતે પણ પ્રકાશિત રહે છે. દીવાની

તે કોઈ પણ વસ્તુનો ધર્મ નથી પણ આત્મ-પરિણત દેહની સાથે પૌદ્ગલિક દ્રવ્યોના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલી અજ્ઞાની જીવની કલ્પના માત્ર છે કે જેને જડાસક્ત જીવો સુખ કહે છે. જ્યારે દેહ પૌદ્ગલિક દ્રવ્યોના સંયોગનો વિયોગ થાય છે ત્યારે દુઃખની કલ્પના કરવામાં આવે છે, માટે કાલ્પનિક સુખ તથા દુઃખ તાત્ત્વિક નથી. આ બંને સુખ તથા દુઃખ દ્રવ્ય નથી તેમજ ગુણ પણ નથી, પરંતુ દ્રવ્યોનો સંયોગ–વિયોગ માત્ર છે, તેને અનાદિકાળથી તીવ્ર રાગ, દ્વેષ તથા મોહને આધીન થયેલો આત્મા સુખ–દુઃખ તરીકે માને છે અને મોહે મનાવેલા અનુકૂળ સંયોગો મળવાથી પોતાને સુખે જીવવાનું માને છે. અજ્ઞાનીઓએ માનેલું સારું જીવનારા તો ઘણાએ છે પણ જ્ઞાનીઓએ માનેલું સાચું જીવનાર તો ઘણું શોધવા છતાં પણ મળતા નથી. કષાય–વિષયની ઉપશાંતતા સિવાય અને અનાસક્તિ પ્રગટ્યા સિવાય તો કોઈ પણ–'હું સાચું કહું છું' એમ કહેવાનો પણ અધિકારી નથી, કારણ કે જીવોને જીવાડવાની ભાવના સિવાય જીવન સાચું બની શકતું નથી અને કષાય, વિષય તથા આસક્તિભાવ જીવોને જીવાડવાના વિરોધી છે. જીવોનું આણુધન લૂંટ્યા સિવાય વિષયાસક્તિમાં સંતોષ મળી શકે નહિં. કષાય, વિષય તથા આસક્તિમાં તરબોળ થયેલા જીવનવાળાનો દેહજ્વર અનેક જીવોના જીવનના ભોગે પણ શમતો જ નથી.

જેમ જ્ઞાન અન્યને સમજાવવાની સાથે પોતે પણ સ્વયં સ્ફુટ થાય છે. જો એક જ્ઞાનને માટે અન્ય જ્ઞાનની જરૂર રહે તો આરો જ ન આવે. એટલે अङ्गुल्यग्र-એ ન્યાય दीपक-दर्शन ન્યાયથી ખંડિત થાય છે. નૈયાયિક અને મીમાંસકો પોતાના ગ્રન્થમાં આ ન્યાયનો વિશેષ ઉપયોગ કરે છે, કારણ કે તેઓ જ્ઞાનને સ્વપ્રકાશક સ્વીકારતા નથી. એટલે સ્વમતની સિદ્ધિ માટે આ ન્યાય તેમને અનુકૂળ આવે છે. તે તે ઉપયોગ જુદા જુદા ગ્રન્થોમાં આ પ્રમાણે છે—

ન્યાયવાર્તિક તાત્પર્ય ટીકા—

यथाङ्गुल्यग्रं न तेनैवाङ्गुल्यग्रेण स्पृश्यते एवं ज्ञानं न तेनैव ज्ञानेन ग्रहीतुं शक्यते ॥

માધ્યમવૃત્તિ—

यथापि नाम तस्यैवासिधारया सैवासिधारा न शक्यते छेत्तुं न तेनैवांगुल्यग्रेण तदेवाङ्गुल्यग्रं शक्यते स्प्रष्टुमेवमेव न तेनैव चित्ते तदेव चित्त शक्यं द्रष्टुम् ॥

શ્લોકવાર્તિક—

नहि पाकः पच्यते छिदा वा छिद्यते, नापि करणकर्मत्वं कर्तृकर्मत्वं वा एकस्य संभवति, न ह्यङ्गुल्यग्रेणैवाङ्गुल्यग्रं स्पृश्यते नाप्यङ्गुल्यग्रमात्मानं स्पृशति । तेनासां विधानां दृष्टान्ते कचिदप्यदर्शनाज्ज्ञानेऽपि नास्ति संभवः ।

ન્યાયકર્ણિકા, ન્યાયમકરંદ વગેરેમાં નીચે પ્રમાણે આ ન્યાયને બતાવતો શ્લોક છે.

अङ्गुल्यग्रं यथात्मानं, नात्मना स्प्रष्टुमर्हति ॥
स्वांशेन ज्ञानमप्येवं, नात्मनं ज्ञातुमर्हति ॥

દાર્શનિક જગતમાં જ્ઞાનને સ્વપ્રકાશક માનવું કે પરપ્રકાશક માનવું અથવા ઉભય માનવું એ વિષયમાં બહુ લાંબા કાળથી મતભેદ પ્રવર્તે છે. જુદા જુદા ન્યાયો અને યુક્તિઓ પોતપોતાના સિદ્ધાન્તની સિદ્ધિ માટે દરેકને મળી આવે છે એટલે કોઇ જાતનો નીકાલ થતો નથી.

મહાવેદાન્તી શંકરાચાર્યને અને મહામીમાંસક મંડનમિશ્રને જે શાસ્ત્રાર્થ થયો હતો તેમાં પણ જ્ઞાન સ્વપ્રકાશક છે કે પરપ્રકાશક એ વિષય પ્રધાન હતા.

' મંડનમિશ્રજીનું ઘર ક્યાં આવ્યું એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પાણી ભરવા જતી સ્ત્રીઓએ શંકરાચાર્યને નીચે પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યાનું સંભળાય છે—

स्वतः प्रमाणं परतः प्रमाणं,
कीराङ्गना यत्र वदन्ति वाचः ।
शिष्योपशिष्यैरुपगीयमानं,
जानीहि तन्मण्डनमिश्रवेश्म ॥

જો જ્ઞાન જડ હોય તો અંગુલ્યગ્રનો ન્યાય તેને લાગુ પાડવો ઉચિત છે પણ જો જ્ઞાનને ચૈતન્યરૂપ સ્વીકારતા હોય તો દીપકના ન્યાયે સ્વપરપ્રકાશક માનવામાં જ લાભ છે.

અનેકાન્તની અંદર સપ્તભંગીની ઉત્પત્તિ.

(સન્માર્ગદિગ્દર્શક.)

શંકા—કેટલાક લોકોની આવા પ્રકારની શંકા છે કે-અનેકાન્તની અંદર સપ્તભંગીની પ્રવૃત્તિ છે કે નહિ ? તે શંકા નિર્મૂલ કરવા માટે જો તેઓને એમ સમજાવવામાં આવે કે-અનેકાન્તની અંદર પણ અમો સપ્તભંગીની પ્રવૃત્તિ માનીએ છીએ. તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે—તો સપ્તભંગીના બીજા ભાંગાનો આશ્રય કરવાથી અનેકાન્તનો નિષેધ જે એકાન્તરૂપ છે તેને માનતાં જૈન સિદ્ધાંતના સૂત્રમાં જ વ્યાઘાત થવાથી સર્વથા અનિષ્ટ જ ગણાય. તથા તેવી રીતે સપ્તભંગી માનતાં અનવસ્થારૂપ ડાકિણીનો પણ સંભવ થઇ શકે, જેથી પ્રથમ પક્ષ એકલો માનવામાં આવા પ્રકારની વિપત્તિઓ આવી પડે છે.

તેમજ અનેકાન્તની અંદર સપ્તભંગીની પ્રવૃત્તિ થતી નથી એ પ્રકારનો દ્વિતીય પક્ષ માનવામાં સૂત્રનો જ નાશ થાય છે કેમકે સર્વ પદાર્થો સપ્તભંગીથી યુક્ત છે એવા પ્રકારનો જે જૈન સિદ્ધાન્ત છે તેનો જ વ્યાઘાત થવાનો, અતએવ દ્વિતીય પક્ષ માનવામાં પણ વિપત્તિઓ આવી પડવાની.

સમાધાન—જેવી રીતે અનેકાન્તના એક સમ્યગ્ અનેકાન્ત અને દ્વિતીય મિથ્યા અનેકાન્ત બે ભેદ છે, તેવી રીતે એકાન્તના પણ એક સમ્યગ્ એકાન્ત અને બીજો મિથ્યા એકાન્ત બે ભેદ સમજવા. તેમાં પણ સમ્યક્ અનેકાન્ત પ્રમાણરૂપ છે અને મિથ્યા અનેકાન્ત તો પ્રમાણાભાસરૂપ છે. તેનું સ્વરૂપ નીચે બતાવવામાં આવે છે.

એક વસ્તુની અંદર રહેલા જે અસ્તિત્વ, નાસ્તિત્વ, નિત્યત્વ, અનિત્યત્વ, સામાન્યત્વ, વિશેષત્વાદિ વિવિધ ધર્મોના નિરૂપણમાં પ્રવીણ હોય અને પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણોથી વિરુદ્ધ ન હોય તેને ' સમ્યક્ અનેકાન્ત ' કહેવામાં આવે છે. અને તે જ વસ્તુમાં રહેલા નાના ધર્મોનું નિરૂપણ કરવામાં કુશળ હોય પરંતુ પ્રત્યક્ષ—અનુમાનાદિ પ્રમાણોથી જે વિરુદ્ધ હોય તો તેને ' મિથ્યા અનેકાન્ત ' કહેવામાં આવે છે અર્થાત્ એ અનેકાન્તાભાસ કહેવાય છે.

એકાન્તના બે ભેદની સમજ—સમ્યગ્ એકાન્ત તો તેને જ કહેવાય છે કે જે પ્રમાણથી પ્રતિપાદન કરેલી અનેક ધર્મવાળી વસ્તુની અંદરથી કોઈ એક ધર્મની મુખ્યતાને લઇને વસ્તુના પ્રતિપાદન કરવામાં કુશલ હોય અને સાથે સાથે બીજા ધર્મોનો નિષેધ ન કરતો હોય અર્થાત્ તે વખતે બીજા ધર્મદ્વારા વસ્તુના પ્રતિપાદનમાં ઉદાસીનતા રાખતો હોય તેને ' સમ્યગ્ એકાન્ત ' કહેવામાં આવે છે. અને અનેક ધર્મવાળી વસ્તુના એક ધર્મને પ્રતિપાદન તો કરતો હોય પરંતુ સાથે બીજા ધર્મોનો નિષેધ પણ કરતો હોય તે ' મિથ્યા એકાન્ત ' નયાભાસરૂપ છે.

પ્રમાણરૂપ સમ્યગ્ અનેકાન્ત તથા નયરૂપ સમ્યગ્ એકાન્ત અર્થાત્ પ્રમાણ નયને લઇને અનેકાન્તની અંદર પણ સપ્તભંગી માનવામાં આવે છે અને બીજો પક્ષ તો સર્વથા અનાદરણીય છે તેમજ પ્રથમ પક્ષમાં સ્યાદ્વાદની ઉપર સપ્તભંગી માનવામાં જે દોષોનું આરો-

પણું કરાયું હતું તે પણ પ્રલાપપ્રાય સમજવું; કેમકે ઉપર્યુક્ત રીતે માનવામાં વ્યાઘાતાદિ કોઈ પણ દોષનો અવકાશ છે જ નહિ તેમજ અનવસ્થાનો પણ પ્રસંગ નથી. અનવસ્થા દોષ તો ત્યાં આવ્યો ગણાય કે જ્યાં દોષાવહ રૂપ હોય, પરંતુ બીજઅંકુરની માફક આ ઠેકાણે અનવસ્થા દોષરૂપ નથી.

વ્યાઘાત દોષ પણ ત્યાં આવી શકે કે જ્યાં કેવળ અનેકાન્તને માનવામાં આવેલો હોય, એકાન્તને બીલકુલ માનવામાં ન આવેલો હોય, પરંતુ આ ઠેકાણે તો અનેકાન્તના નિષેધરૂપ સમ્યગ્ એકાન્તને નયરૂપે તો સારી રીતે આદર-પૂર્વક માનવામાં આવેલો હોવાથી વ્યાઘાત-આશંકા પણ આકાશપુષ્પ સમાન સમજવી. જૈન સિદ્ધાન્તમાં તો એકાન્તને લઇને સ્યાદસ્તિ એ પ્રથમ ભંગ તથા સમ્યગ્ એકાન્તને લઇને સ્યાત્ નાસ્તિ એ દ્વિતીય ભંગ માનવામાં આવે છે. અર્થાત્ એકાન્ત છે નહિ એમ કહેતાં સમ્યગ્ એકાન્ત છે. આવી રીતે માનવામાં કોઇ પણ દોષની ઉપસ્થિતિ થતી નથી.

જૈન સિદ્ધાન્તમાં વસ્તુનો નિર્ણય પણ પ્રમાણ નય સિવાય થઈ શકતો નથી, માટે નયરૂપ સમ્યગ્ એકાન્ત માન્યા સિવાય પણ વસ્તુગતે વસ્તુની ઓળખાણ થવી અસંભવ-પ્રાયઃ સમજવી.

કદાચ પૂર્વપક્ષી લોકો પ્રશ્ન કરે કે-તમોએ માનેલો નય નામનો પદાર્થ પોતે પ્રમાણરૂપ છે કે અપ્રમાણરૂપ છે? જો તેને પ્રમાણરૂપ માનશો તો પ્રમાણમાં જ અન્તર્ભૂત થવાથી અલગ માનવો નકામો છે અને જો નયને પ્રમાણરૂપ માનવામાં ન આવે તો વન્ધ્યાપુત્રની માફક અપ્રમાણિક પદાર્થદ્વારા વસ્તુસિદ્ધિ કદાપિ થઈ શકે જ નહિ. આવા પ્રકારની શંકાનો ઉત્તર પણ નીચે પ્રમાણે સમજવો.

સમુદ્રના એક બિન્દુને તમારા હાથમાં મૂકી પૂછવામાં આવે કે આ સમુદ્રના બિન્દુને તમે સમુદ્રરૂપ માનો છો કે અસમુદ્રરૂપ? પ્રથમ પક્ષ યાને સમુદ્રના એક બિન્દુને સમુદ્ર-રૂપ માનવામાં આવે તો તેવા દરેક બિન્દુઓને સમુદ્રરૂપે માનવા પડશે. તેમ થતાં એક જ સમુદ્ર અસંખ્યાત સમુદ્રરૂપે મનાશે. આથી તો મૂળમાં જ કુવાડો ફરી જવાનો, કારણ કે તમારા મતમાં તો સાત સમુદ્ર સિવાય અધિક સમુદ્રની માન્યતા છે જ નહિ.

(ચાલુ)

કરે છે. તેઓ એવી ચિંતામાં દુઃખી રહે છે કે જ્યારે તેઓ કોઇ કામ નહિ કરી શકે ત્યારે પોતાનાં બાળબચ્ચાંને શું ખવડાવશે અથવા પોતાની આજીવિકા કેવી રીતે ચલાવશે ? ઉદાર માણસને આવી જાતની ચિંતાઓ સતાવતી નથી. તે તો ગરીબાઈમાં પણ સુખી રહે છે. તેને ભાવી કષ્ટનો ભય રહેતો જ નથી. અનુદાર મનુષ્યો કાલ્પનિક દુઃખોથી જેટલા દુઃખી રહે છે તેટલા વાસ્તવિક દુઃખોથી નથી થતા. સુવિખ્યાત અંગ્રેજી નાટ્યકાર શેકસપીયરનું આ કથન મનનીય છે કે–કાયર પુરુષો મરવા પહેલાં અનેક વાર મરી જાય છે અને વીર પુરુષ તો એક વાર જ મરે છે. વીર પુરૂષ કાલ્પનિક મૃત્યુનો ભોગ નથી બનતો. એવી જ રીતે ઉદાર મનુષ્યના મનમાં એવા અશુભ વિચાર નથી આવતા જે સામાન્ય લોકોને હમેશાં પીડ્યા કરતા હોય છે.

જો કોઈ માણસ ગરીબીનો અનુભવ કરતો હોય તો તેની ચિંતાથી મુકત થવાનો ઉપાય ધન સંચય કરવો એ જ છે. ધન–સંચયના પ્રયત્નથી ધનનો સંચય તો થઇ જાય છે, પરંતુ માણસ ધનની ચિંતાથી મુકત થતો નથી. એ ધનવાન થવા છતાં પણ નિર્ધન બની રહે છે. જ્યારે પૈસા ભેગા થાય છે ત્યારે તેનાં મનમાં અનેક પ્રકારના અકારણ ભય ઉપસ્થિત થવા લાગે છે. એને ભય લાગે છે કે તેના સંબંધી, મિત્રો કે પાડોશી પોતાનું દ્રવ્ય ઉપાડી જશે અને પોતાનાં બાલબચ્ચાં પોતાનાં મૃત્યુ પછી ભૂખે મરશે. તે પોતાનાં અનેક કલ્પિત શત્રુ ઉત્પન્ન કરે જેનાથી રક્ષણ કરવા માટે અનેક ઉપાયો વિચારે છે. ધનસંચયમાં વધારે પડતા લાગી જવાથી તેનું સ્વાસ્થ્ય બગડે છે. તેના સંતાનોને સારા પ્રકારનું શિક્ષણ નથી મળતું અને પરિણામે તેઓ આળસુ અને ચારિત્રહીન થઇ જાય છે. એ રીતે તેના ધનસંચયના પ્રયાસથી એક બાજુ તેનું મૃત્યુ નજીક આવે છે અને બીજી બાજુ ધનના વિનાશના કારણો પણ ઉપસ્થિત થઇ જાય છે. આમ ધનસંચયનો પ્રયત્ન છેવટે સફળ ન થતાં વિફળ થઇ જાય છે.

જે વ્યક્તિ ગરીબીનો અનુભવ કરે છે તેને માટે પોતાની ગરીબાઈની માનસિક સ્થિતિના વિનાશનો ઉપાય પોતાથી વધારે ગરીબ લોકોની સ્થિતિનો વિચાર કરવો તથા તેમના પ્રત્યે કરુણાભાવનો અભ્યાસ કરવો એ જ છે. પોતાથી વધારે ગરીબ લોકોની ધનથી સેવા કરવાથી પોતાની ગરીબીનો ભાવ નષ્ટ થઇ જાય છે અને મનુષ્ય પોતાની જાતને ભાગ્યશાળી માનવા લાગે છે. તેનામાં આત્મવિશ્વાસ વધી જાય છે. એ આત્મવિશ્વાસને લઇને તેની માનસિક શક્તિ પણ વધી જાય છે. મનુષ્યના સંકલ્પની સફળતા તેની માનસિક શક્તિ ઉપર નિર્ભર રહેલી છે. એટલા માટે જે મનુષ્ય ઉદાર વિચાર રાખે છે તેના સંકલ્પ સફળ થાય છે, તેનું મન પ્રસન્ન રહે છે, તે સઘળા પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં શાંત રહે છે, તેનું સ્વાસ્થ્ય પણ સારું રહે છે અને તે જે કાંઇ કામ હાથમાં લે છે તે પૂરું કરવાને સમર્થ બને છે. તેનું અકારણ મૃત્યુ પણ નથી થતું. દીર્ઘજીવી થવાથી તેનાં સંતાન બીજાના આશ્રિત નથી બનતા.

જે મનુષ્યના વિચાર ઉદાર હોય છે અને જે હમેશાં પોતાની જાતને બીજાની સેવામાં જોડી રાખે છે તેની આસપાસના લોકોના વિચાર પણ ઉદાર થઇ જાય છે. સ્વાર્થી મનુષ્યના સંતાન નિષ્કામ જ નહિ પરંતુ ક્રૂર પણ હોય છે. એવા સંતાન માતપિતાને જ દુઃખ આપે છે. એથી ઊલટું ઉદાર મનુષ્યના સંતાન હમેશાં માતાપિતાને પ્રસન્ન રાખવાનું કામ

કરે છે. જ્યારે ઉદારતાના વિચારો મનુષ્યના સ્વભાવનું અંગ બની જાય છે અર્થાત્ તે તેના ચેતન મનને જ નહિ પણ અચેતન મનને પણ પ્રભાવિત કરી દે છે ત્યારે તેનો પ્રભાવ નાનાં બાળકો તેમજ બીજા સંબંધીયો ઉપર પણ પડે છે. એ રીતે આપણે આપણી આસ-પાસ ઉદારતાનું વાતાવરણ સર્જીએ છીએ અને એનાથી આપણાં મનમાં અદ્દભુત માન-સિક શક્તિનો વિકાસ થાય છે.

વિદ્યાના સંબંધમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે તે જેટલી વધારે બીજાને આપવામાં આવે છે તેટલી વધારે વધે છે. કોઇ વસ્તુ આપવાથી વધે છે એ માત્ર વિદ્યાના સંબંધ-માં જ સાચું છે એમ નહિ પણ ધન તથા સન્માનના સંબંધમાં પણ સાચું છે. મહા-રાજા યુધિષ્ઠિરે રાજસૂય યજ્ઞમાં દાન આપવાનું કામ દુર્યોધનને સોંપ્યું હતું, અને શ્રીકૃષ્ણે પોતે લોકોનું સ્વાગત કરવાનું સ્વીકાર્યું હતું. એમ કહેવાય છે કે દુર્યોધનને દાન આપવાનું કામ એટલા માટે સોંપવામાં આવ્યું હતું કે જેથી કરીને તે સૌને પોતાની મરજીમાં આવે એટલું આપે, પરંતુ જેટલું ધન તેને હાથે બીજાને આપવામાં આવતું હતું તેનાથી ચારગણું ધન યુધિષ્ઠિરના ખજાનામાં આવી જતું હતું. શ્રીકૃષ્ણ બધા અતિથિઓનું સ્વાગત કરતી વખતે તેઓના ચરણ ધોતા હતા. એના પરિણામે તેમણે પોતાનું સન્માન ખોયું નહિ, પણ ઊલટું વધાર્યું હતું. જ્યારે રાજસભા થઈ ત્યારે એક શિશુપાલ સિવાય બધા રાજા-ઓએ શ્રીકૃષ્ણને જ સર્વોચ્ચ આસન લેવાનો આગ્રહ કર્યો હતો. જે માણસ પોતાનાં દ્રવ્યને જેટલું બીજાના હિતાર્થે વાપરે છે, તે તેટલું જ વધારે મેળવે છે, અને જે માણસ પોતાના માન અપમાનની પરવા નથી કરતો તે જ સંસારમાં સૌથી વધારે સન્માન પામે છે.

સ્વાર્થભાવ મનની અંદર ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરે છે અને ઉદારતાનો ભાવ શીલ ઉત્પન્ન કરે છે. જો આપણે આપણા જીવનની સફલતાને આંતરિક માનસિક અનુભવોથી માપીયે તો આપણે ઉદાર મનુષ્યના જીવનને જ સફળ માનશું. મનુષ્યની ખરી સંપત્તિ ધન, રૂપ અથવા આબરૂ નથી, તે સઘળાં નશ્વર છે. તેની ખરી સંપત્તિ તેના વિચાર જ છે. જે માણસનાં મનમાં જેટલી વધારે શાંતિ, સંતોષ અને સામ્યભાવ ઉત્પન્ન કરનાર વિચાર આવતા હોય છે તે તેટલો વધારે ધનવાન છે. ઉદાર વિચાર મનુષ્યની એવી સંપત્તિ છે કે જે તેને આપત્તિના વખત મદદરૂપ થઇ પડે છે. પોતાના ઉદાર વિચારો લઈને તેને આપત્તિકાળ-આપત્તિના રૂપમાં આવતો જ નથી, તેને તો બધી પરિસ્થિતિને પોતાને અનુકૂળ જ લાગે છે.

ઉદાર મનુષ્યમાં મનમાં સારા વિચારો એની મેળે જ ઉત્પન્ન થાય છે. એ સારા વિચારોને લઇને સર્વ પ્રકારની નિરાશાઓ નષ્ટ થઇ જાય છે અને ઉદાર મનુષ્ય હમેશાં ઉત્સાહપૂર્ણ રહે છે. ઉદાર મનુષ્ય આશાવાદી હોય છે. નિરાશાવાદ અનુદારતાનો જે રીતે સહયોગ છે તેવી તે રીતે ઉદારતાનો સહયોગ આશાવાદ અને ઉત્સાહની સાથે છે. જ્યારે મનુષ્યને પોતાની અંદર કોઇ જાતની નિરાશા વધતી જણાય ત્યારે તેણે સમજી લેવું જોઈએ કે કોઇક સ્થળે તેના વિચારોમાં ઉદારતા ઓછી હોવી જોઇએ. એટલા માટે તેના પ્રતિ-કારરૂપે તેણે ઉદાર વિચારોનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. પોતાની નજીક રહેનારા માણસોની સાથે જ તેની શરૂઆત કરવી જોઇએ. તેનાથી તેને જણાશે કે થોડા જ વખતમાં તેની આસપાસ જુદા જ પ્રકારનું વાતાવરણ ઉત્પન્ન થઈ ગયું છે. તેના મનમાં ફરીવાર આશાવાદી વિચારો આવવા લાગશે. અને જેમ જેમ

મહાન યોગેશ્વર શ્રી આનંદઘનજીકૃત
શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું સ્તવન.

સં—ડૉક્ટર વલ્લભદાસ નેણસીભાઇ–મોરબી.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૧૭ થી ચાલુ.)

ગાથા ૪.

નિજ સ્વભાવ સ્થિર કર ધરે,
 ન કરે પુદ્‌ગલની ખંચ રે;
સાખી હુઇ વરતે સદા,
 ન કદા પરભાવપ્રપંચ રે. (૪) મણ઼સું૦

ભાવાર્થ—ભમરો કમળનો રસ ચૂસતાં પ્રથમ સ્થિર થઇને બેસે છે. કમળને ખેંચતો નથી, આંચકો મારતો નથી અને પીડા ઉપજાવતો નથી. (જિમ તરુ ફૂલે ભમરો બેસે, પીડા ન તાસ ઉપજાવે) જાણે તટસ્થપણે સાક્ષી થઇને બેસે છે. અને બીજી લપનછપનરૂપ પંચાત કરતો નથી, પરભાવ પ્રપંચ કરતો નથી. આવી સહજ નિશ્ચલ દશા–અવસ્થા તે કળાકુશળતાથી સહજપને–નિઃપ્રયાસપણે સાધી કમળનું રસપાન કરે છે.

અધ્યાત્મ દષ્ટિએ ઘટાવતાં—આ મારો મન–મધુકર પ્રભુના ચરણકમળમાંથી નિષ્પન્ન થતા પરમ મધુર શાંત રસનું પાન કરવા ઇચ્છતો સતો પ્રથમ તો પોતાનું ચિર અભ્યસ્ત ચંચલપણું છોડી દઇ નિજ સ્વભાવમાં સ્થિર થઇને બેસે છે. (આમ મનનો વિજય થાય છે. મન સધાય છે. મન સાધ્યું તેણે

તેનો ઉદારતાનો અભ્યાસ વધતો જશે તેમ તેમ તેનો ઉત્સાહ પણ વધતો જશે. આ ઉપરથી એટલું પ્રમાણિત થાય છે કે-મનુષ્ય ઉદારતાથી કશું ખોતો નથી, પણ કંઇને કંઇ મેળવે જ છે.

કેટલાય માણસો એમ કહ્યા કરે છે કે-બીજા લોકો અમારી ઉદારતાનો લાભ ઉઠાવે છે. વાસ્તવિક રીતે એ ઉદારતા જ નથી કે જેને લીધે પાછળ પસ્તાવું પડે. સ્વાર્થવશ દેખાડેલી ઉદારતાની પાછળ એવા પ્રકારનો પશ્ચાત્તાપ હોય છે. ખરા હૃદયથી દેખાડેલી ઉદારતા કદિ પણ પશ્ચાત્તાપનું કારણ બનતું નથી; તેનું પરિણામ હમેશાં સારૂં જ આવે છે. કદાચ કોઇ માણસ આપણા ઉદાર સ્વભાવનો લાભ ઉઠાવીને આપણને ઠગી જાય તો તેનાથી આપણું આધ્યાત્મિક પતન નથી થતું, ઉલટો લાભ જ થાય છે. એ આધ્યાત્મિક લાભ થોડા વખતમાં જ ભૌતિક સફળતાનું રૂપ ધારણ કરી લે છે. મનુષ્યનું સાંસારિક દીવાળું તેના આધ્યાત્મિક દીવાળાનું જ પરિણામ છે. એટલા માટે પોતાને ઠગાઇ જવાનો ભય નકામો તેમજ મૂર્ખાઇભરેલો છે. જે રીતે બે ને બે ચાર જ થાય છે, ત્રણ થતા જ નથી, એ રીતે કોઇ પણ સદ્‌ભાવનાથી પ્રેરાયલાં કાર્યનું પરિણામ સારૂં જ આવે છે. કદિ પણ ખરાબ આવતું જ નથી. કોઇ પણ કાર્યનાં બે જાતનાં પરિણામ આવે છે. એક બાહ્ય અને બીજું આંતરિક. પોતાનાં કાર્યનું મૂલ્ય બાહ્ય પરિણામથી થાકવું એ એક પ્રકારની નાદાની છે. સારા કામનું પરિણામ કોઇ વાર અનુકૂળ હોય છે, તો કોઇ વાર પ્રતિકૂળ પણ હોય છે; પરંતુ તેનું આંતરિક પરિણામ હમેશાં સારૂં જ હોય છે. સારા હેતુથી કરવામાં આવેલું કાર્ય મનમાં ભલાઇ જ ઉત્પન્ન કરે છે અને આપણા મનને સારૂં બનાવવું, આપણા વિચારો સુધારવા એ જ પરમ પુરૂષાર્થ છે. ઇતિ શમ્।

સઘળું સાધ્યું.) ભગવાનના ચરણકમળની ઉપાસનામાં આ પ્રથમ પગથિયું છે—

એટલે પછી મનો-મધુકર પુદ્દગલની ખેંચ-ખેંચાણું કરતો નથી. પુદ્દગલ પ્રત્યે આકર્ષાતો નથી. પુદ્દગલનું આકર્ષણ બંધ થાય છે, કારણ કે ઇંદ્રિયો જ્યાંસુધી સ્વચ્છંદે છૂટી ફરતી હતી ત્યાંસુધી હરાયા ઢોરની પેઠે પુદ્દગલ માટે જ્યાં ત્યાં ઝાવાં નાંખતી હતી પણ હવે તો તે મન સારથીની લગામમાં આવી ગઇ છે અને મનોનિગ્રહ તો પ્રથમ જ થઇ ચૂકયો છે. આમ ઇંદ્રિયવિજય પણ થાય છે. એટલે ઇંદ્રિયોરૂપ ઘોડા કૂદાકૂદ કરીને કમળ જેવા કોમળ ચરણકમળને પીડા ઉપજાવતા નથી, કિલામણા કરતા નથી.

આમ મનોનિગ્રહ અને ઇંદ્રિયજય કર્યા પછી નિરાકુલ થયેલ મન-મધુકર શાંત થઇને તટસ્થપણે સાક્ષીભાવે દૃષ્ટા થઇને બેસે છે-રાગદ્વેષાદિ પરભાવનું કર્તા-ભોક્તાપણું છોડી દઈ, દૃષ્ટાપણે બધું જોયા કરે છે. પરભાવના પ્રપંચમાં પડતો નથી, પારકી પંચાત છોડી દે છે. આ પ્રમાણે તે ચરણકમળની ઉપાસનાની અત્યંત નિકટમાં આવે છે. ભ્રમર પણ કમળની ઉપાસના કરે છે, રસપાનને અનુકૂળ એવો શીઘ્ર સંસર્ગ થાય એમ અત્યંત નિકટમાં આવીને બેસે છે, તેમ મનમધુકર પણ પ્રભુના ચરણ-કમળનો આત્મસ્વરૂપાનુચરણનો શીઘ્ર સંસર્ગ-અનુભવ થાય એવી ઉપાસના કરે છે ને તેની અત્યંત સમીપમાં આવીને બેસે છે.

ગાથા ૫.

સહજ દશા નિશ્ચય જગે,
ઉત્તમ અનુપમ રસ રંગ રે;
રાચે નહીં પરભાવસું,
નિજભાવશું રંગ અભંગ રે.(૫) પ્રણમું૦

ગાથા ૬.

નિજ ગુણ સબ નિજમાં લખે,
ન ચખે પરગુણની રેખ રે;
ક્ષીર-નીર-વિવરો કરે,
એ અનુભવ હંસ સુખ રે. (૬) પ્રણમું૦

ગાથા ૭.

નિર્વિકલ્પ ધ્યેય અનુભવે,
એ અનુભવની પ્રીત રે;
ઓર ન કબહુ લખી શકે,
આનંદઘન પ્રીત પ્રતીત રે. (૭) પ્રણમું૦

સ્તવનની ગાથા ૪થી ૭ સુધીમાં ગર્ભિત-પણે અષ્ટાંગ યોગની સાધના ખૂબીથી મૂકી દીધી છે એમ જણાય છે.

નિજ સ્વભાવ એ શબ્દથી યમ-નિયમનું સૂચન કર્યું છે, કારણ કે નિજ સ્વભાવમાં આત્માનું સંયમન-નિયમન કરવું તે જ યમ-નિયમ છે. (૩) સ્થિર કર-એ ઉપરથી આસન બતાવ્યું છે. આસન એટલે સ્થિર થઇને બેસવું તે, આત્મસ્વભાવમાં સ્થિર થવું, આત્મામાં બેઠક કરવી તે આસન છે. (૪) ધરે, એ ઉપરથી પ્રાણાયામ સૂચવ્યો છે કારણ કે બાહ્ય ભાવનું રેચન કરી, અંતરભાવનું પૂરણ કરી તેનું કુંભન કરવું, સ્થિર ધારી રાખવું-ટકાવી રાખવું તે પ્રાણાયામ છે. (૫) ન કરે પુદ્દગલની ખંચ રે, એ ઉપરથી પ્રત્યાહાર કહ્યો-વિષયોમાંથી ઇંદ્રિયો જ પ્રત્યાહૃત કરી લેવી. પાછી ખેંચવી તે પ્રત્યાહાર છે. (૬) સાખી હુઇ વરતે સદા-ન કદી પરભાવ પ્રપંચ રે-એ ઉપરથી ધારણા-અડગ-એક નિશ્ચય-અવધારણા બતાવી. (૭) સહજ દશા નિશ્ચય જગે, ઉત્તમ અનુભવ રસરંગ રે-ઇત્યાદિ ઉપરથી અનુભવરસના પાનરૂપ ધ્યાનદશા વર્ણવી છે (૮) નિર્વિકલ્પ ધ્યેય અનુસરે, અનુભવે અનુભવની પ્રીત રે-આ ઉપરથી સમાધિ સૂચવી છે.

વર્તમાન સમાચાર.

તા. ૨૦-૬-૪૮ ના રોજ સંઘપતિ નગરશેઠ વિમળભાઇ મયાભાઇના પ્રમુખપણા નીચે અમદાવાદ શહેરમાં શ્રી સંઘ મળતાં ત્રણ ઠરાવો થયા હતા.

૧ "હિંદુ તેમજ ધાર્મિક તથા સામાજિક કે સખાવતી ટ્રસ્ટો અને ફંડોના વહીવટ અંગે તપાસ કરવા અને યોગ્ય ભલામણો કરવા માનનીય ન્યાય મૂર્તિ શ્રી ટેન્ડુલકરના અધ્યક્ષપદે મુંબઇ સરકારે જે કમિટી નીમી છે તે કમીટી તેમની પાસે પડેલી શેઠ કસ્તુરભાઈની જુબાની ઉપર પૂરતો વિચાર કરી ધાર્મિક ટ્રસ્ટો કે સખાવતી ફંડોનો ઉપયોગ જે નિમિત્તે સખાવતો કરવામાં આવી હોય તેની મર્યાદા બહાર ધાર્મિક અને નૈતિક રીતિએ ન થઇ શકતો હોવાથી તેમાં સરકારી દરમીયાનગીરી કરવાની ભલામણ કરશે નહિ એવી અમદાવાદના જૈનોના સકળ સંઘની મળેલી આ સભા આશા રાખે છે અને ના. મુંબઇ સરકારને પણ પ્રજાની ધાર્મિક સ્વતંત્રતા અબાધિત રાખવા અને તેમાં દરતક્ષેપ નહિ કરવા આ સભા આગ્રહપૂર્વક વિનતિ કરે છે."

૨ "જૈનો અને હિંદુઓના કેટલાક સામાજિક રીતરિવાજોમાં સમાનતા હોવાથી ધાર્મિક હકો અને સંરક્ષણના પ્રશ્નોના વિચારણાના પ્રસંગે પણ અમો જૈનોને હિંદુઓના ભેગા ગણી લેવામાં આવે છે. અમો જૈનો અને હિંદુઓના ધાર્મિક સિદ્ધાંતો અને માન્યતાઓમાં ઘણું અંતર છે. આ સ્થિતિમાં અમોને હિંદુઓના ભેગા ગણવાથી જૈન સંસ્કૃતિ અને હક્કોને ઘણું નુકશાન થયું છે, જેથી અમદાવાદના જૈનોના સકળ સંઘની આ સભા ધાર્મિક અને તેવા પ્રકારની બાબતોમાં જૈનોને હિંદુઓના ભેગા ન ગણવા ના. સરકાર સમક્ષ નમ્રતાપૂર્વક માંગણી કરે છે."

૩ "અગ્રગણ્ય જૈન આગેવાન અને શ્રીમાન્ શેઠશ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના પ્રમુખ શેઠશ્રી કસ્તુરભાઇ લાલભાઇએ શ્રી ટેન્ડુલકર કમીટી સમક્ષ પોતાની જુબાનીમાં પવિત્ર દેવદ્રવ્યના રક્ષણ માટે તથા વહીવટ વગેરે બાબતોમાં જૈન સિદ્ધાંત અનુસાર જે દ્રષ્ટિબિંદુઓ સ્પષ્ટ રીતીએ રજૂ કર્યા છે તેને શ્રી સંઘની આ સભા અનુમોદન આપવા સાથે અન્ય સ્થળોના શ્રી સંઘોને શેઠશ્રી કસ્તુરભાઇની જુબાનીને અનુમોદન આપવા ભલામણ કરે છે, અને શેઠશ્રી કસ્તુરભાઇને હાર્દિક અભિનંદન આપે છે. તદઉપરાંત કમીટી સમક્ષ જુબાનીમાં બીજા જે જે ગૃહસ્થોએ જૈન સિદ્ધાંત અનુસાર જે જે વિચારો દર્શાવ્યા છે, તે માટે તેઓને અભિનંદન આપે છે."

ઠરાવ.

શેઠશ્રી કસ્તુરભાઇ લાલભાઇને અભિનંદન.

તા. ૩-૭-૪૮ શનિવારે સાંજના પાંચ વાગે શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા ભાવનગરની કાર્યવાહક કમિટીની

આમ ઉપર મુજબ નિજસ્વભાવની સ્થિરતા, પુદ્ગલ પ્રત્યે અનાકર્ષણ, સાક્ષીભાવે સદાવર્તન, પરભાવપ્રપંચ ત્યાગ, સહજ દશાની નિશ્ચય જાગૃતિ, ઉત્તમ અનુભવ રસરંગ, પરભાવનાં અનાસક્તિ, નિજ ભાવમાં અભંગ રંગ, સર્વ નિજ ગુણનું નિજ આત્મામાં લયવું, પરગુણ રેખનો પણ અનાસ્વાદ, ક્ષીર-નીર વિવેક કરનાર હંસ જેવો અનુભવ, નિર્વિકલ્પ ધ્યેય અનુભવ, તેની પરમ પ્રીતિ અને તેની અવાસ્યતા-એ વિગેરે ભાવો યથામતિ ઘટાવવા.

આમ જુદીજુદી રીતે અર્થ ઘટાવી શકાય છે. સ્તવન ઘણું અર્થગંભીર છે. એટલે અનેકાનેક અર્થ તેના વિચારી શકાય છે.

સભા શેઠ ગુલાબચંદ આણંદજીનાં પ્રમુખપદે મલી હતી જેમાં નીચેનો ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

"શ્રી ટેન્ડુલકર કમિટી સમક્ષ જે જુબાનીઓ રજુ થઇ તેમાં શેઠશ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના પ્રમુખ સાહેબ અને જાણીતા જૈન કોમનાં આગેવાન શેઠ કસ્તુરભાઇ લાલભાઇએ જૈન સિદ્ધાંતાનુસાર દેવદ્રવ્યની બાબતમાં પોતાની જુબાનીમાં જે દ્રષ્ટિબિંદુઓ રજુ કર્યા છે તેને શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા (ભાવનગર) અનુમોદન આપે છે અને તેઓશ્રીની જુબાની પરથી તેમનામાં રહેલ ધર્મ અને સમાજ પરત્વેની અનુપમ ઊંડી ભાવના તરી આવે છે એટલું જ નહિં પણ સમાજને તે માર્ગદર્શક છે તે માટે આ સભા તેઓશ્રીને હાર્દિક અભિનંદન આપે છે. ઉપરાંત જે જે ગૃહસ્થોએ પોતાની જુબાનીમાં જૈન સિદ્ધાંતોનાં પ્રતિપાદન માટે પોતાનાં વિચારો રજૂ કર્યા છે તેઓને પણ આ સભા હાર્દિક અભિનંદન આપે છે."

સંવંત્સરી નિર્ણય

આજરોજ શ્રી વિજયલલિતસૂરિ મહારાજના અધ્યક્ષસ્થાને ભાવનગર શ્વેતાંબર મૂર્તિપુજક શ્રી તપગચ્છ જૈન સંઘ મળ્યો હતો. જે વખતે શ્રીમાન આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસુરિશ્વરજી તથા શ્રીમાન વિજયવલ્લભસુરિશ્વરજી મહારાજના પત્રો તે વખતે વાંચવામાં આવ્યા હતા અને બંને પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજની આજ્ઞા મુજબ આ વર્ષ ભાદરવા શુદિ ૪ મંગળવારે સંવત્સરી કરવાનો જ સર્વાનુમતે ઠરાવ થયો હતો.

મરણ નોંધ.

દુ:ખદ અવસાનઃ—શ્રી રા. રા. વકીલ ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ મુંબઇમાં જેઠ સુદ ૧૫ ના રોજ ત્રણ માસની બિમારી ભોગવી સ્વર્ગસ્થ થયા છે. તેઓ મૂળ રહેવાસી લખતર પાસે પેઢડાના હતા. છેલ્લા સત્તર વર્ષથી કડીમાં વકીલાતનો ધંધો કરતા હતા. એક પ્રખર ધારાશાસ્ત્રી તરીકેની આખા મહેસાણા પ્રાંતમાં તેમની કીર્તિ હતી. સેવા અને ધર્મના સંસ્કારો પ્રથમથી પ્રાપ્ત કર્યા હતા. કડીમાં એકસો વિદ્યાર્થીઓ રહી શકે તેવું મોટું છાત્રાલય અથાગ પરિશ્રમ વેઠી પાંચ વર્ષ પહેલાં સ્થાપન કર્યું છે. તેમની સેવાઓ નિઃસ્વાર્થ હોવાથી અતિ લોકપ્રિય હતા. કડી મ્યુનિસીપાલીટીના પ્રજા તરફથી ઉપાધ્યક્ષ હતા. કડીની નાની મોટી દરેક સંસ્થાઓના કાર્યમાં તેઓ અપૂર્વ રસ લેતા. તેમનું અવસાન ૪૨ વર્ષની ઉમરે થવાથી આ સભાએ સેવાભાવી, કાર્યદક્ષ અને અતિ પ્રમાણિક નીડર લાઇફ મેમ્બર ગુમાવેલ છે. તેમની ખોટ જલદી ન પૂરી શકાય તેવી છે. શાસનદેવ તેમના આત્માને શાંતિ આપો.

શ્રી ભીખાભાઇ હેમચંદનો સ્વર્ગવાસ

ભાઇ ભીખાભાઇ શુમારે ૫૧ વર્ષની ઉમ્મરે થોડા દિવસની બિમારી ભોગવી પંચત્વ પામ્યા છે. તેઓ શેઠ મંગળચંદ ખેમચંદ કે જેમની શુમારે સવાસો વર્ષથી પેઢી ભાવનગરમાં ચાલતી હતી. તેઓ રેશમી કાપડના ખાસ વેપારી હતા. તેમના ભીખાભાઇ પૌત્ર હતા. મુળવતની પાટણના હતા. ધર્મ શ્રદ્ધાળુ જૈન હોવાથી દેવ, ગુરૂ, ધર્મની યથાશક્તિ આરાધના કરતા હતા. ભીખાભાઇ માયાળુ, મિલનસાર, સરલ અને સાદા હતા. આ શહેરમાં કાપડના પ્રતિષ્ઠિત વ્યાપારી તરીકે તેમની ગણના હતી. આ સભાના ઘણા વર્ષોથી તેઓ સભાસદ હતા. તેમના સ્વર્ગવાસથી એક ધર્મી સભાસદની ખોટ પડી છે. તેમના પવિત્ર આત્માને અનંત શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ તેમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીયે છીયે.

અમારું નવું પ્રકાશન.

૧ શ્રી દ્વાદશાર નયચક્રસાર-ગ્રંથ (મૂળ ટીકા સાથે)

તાર્કિક શિરોમણિ, નયવાદપારંગતવાદિપ્રભાવક આચાર્યશ્રી મલ્લવાદિ ક્ષમાશ્રમણ વિરચિત મૂળ અને ટીકાના પ્રણેતા સમર્થ તાર્કિક આચાર્યશ્રી સિંહસૂરગણિ ક્ષમાશ્રમણ એકંદરે ર૩પર વાઙ્મય વિષયક પાંડિત્યના ક્ષેત્રમાં કેવું વિશાલ પ્રભુત્વ ધરાવતા હતા ? તે આ અપૂર્વ ગ્રંથ બતાવે છે; તેમજ આ ગ્રંથના પ્રકાશનથી વિદ્યમાન-અવિદ્યમાન ભારતીય આર્યદાર્શનિક સાહિત્ય અને તેને લગતા ઇતિહાસ ઉપર વિશિષ્ટ પ્રકારે પ્રકાશ પાડતો આ નયનો અઢારહજાર શ્લોક પ્રમાણ અપૂર્વ ગ્રંથ છે. કે જે વિદ્વાનો, સાહિત્યક્ષેત્રમાં રસ ધરાવનાર આમજનતાને પણ રસપ્રદ બનશે. આ માસિકમાં આવતી લેખમાળા અને વિશિષ્ટ સંશોધન અને સંપાદનને લગતો સર્વ વિભાગ શાન્તમૂર્તિ આચાર્ય ભગવાન શ્રી સિદ્ધિસૂરિશ્વરજીના વિદ્વાન શિષ્ય આચાર્યશ્રી વિજયમેઘસૂરીશ્વરજીના મહાનુભાવ શિષ્ય શ્રી ભુવનવિજયજીના વિદ્વાન શિષ્ય મુનિવરશ્રી જંબૂવિજયજી મહારાજે આ સભા ઉપર કૃપા કરી તે ભાર સ્વીકારી લીધો છે. આ અંકમાં તેમજ હવે પછીના માસિકમા તે માટેના લેખો આવે તે વાંચવા જૈન બંધુઓ બ્હેનોને નમ્ર સુચના છે. જેમ બને તેમ વેળાસર અમારા તરફથી છપાવવાનું કામ શરૂ થશે.

---

૨ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર. (છપાય છે.)

શ્રીમાન્ દેવભદ્રાચાર્યકૃત ૧૧૦૦૦ હજાર શ્લોકપ્રમાણ, પ્રાકૃત ભાષામાં, બારમા સૈકામાં રચેલો તેનું આ ભાષાંતર છપાય છે. આ ચરિત્ર ગ્રંથકર્તા આચાર્ય મહારાજની વિદ્વત્તાપૂર્ણ સુંદર, અનુપમ, અલૌકિક રચના છે. આટલો મ્હોટો શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ગ્રંથ બીજો નથી. તેમ આવી મહત્વપૂર્ણ ચરિત્ર રચના ભાગ્યેજ બીજા ગ્રંથમાં હશે. પ્રભુના ભવોના વિસ્તૃત વર્ણન સાથે, પ્રભુના દશ ગણધરોના પૂર્વભવોના ચરિત્રો સાથે આપવામા આવેલ છે. સાથે અનેક અંતર્ગત કથાઓ અને ઘણા જાણવા યોગ્ય વિવિધ વિષયો પણ આપેલા છે. આ એક અપૂર્વ કૃતિ છે. ૬૫ ફોર્મ સાડા પાંચસેંહ પૃષ્ઠ, અને આકર્ષક કળાની દૃષ્ટિએ તૈયાર કરાવેલ અનેક રંગીન ચિત્રો, મજબુત બાઇન્ડીંગવડે તૈયાર થાય છે.

---

૩ મહાસતી શ્રી દમયંતી ચરિત્ર. (છપાય છે.).

શ્રી માણિકયદેવસૂરિ વિરચિત મૂળ ઉપરથી અનુવાદ.

પૂર્વનો પૂણ્યયોગ અને શીલનું માહાત્મ્ય સતી શ્રીદમયંતીમાં અસાધારણ હતું તેનો શુદ્ધ અને સરળ ભાષામા અનુવાદ કરાવી અમારા તરફથી પ્રકાશનનુ કાર્ય શરૂ કરેલ છે. આ અનુપમ રચનામાં મહાસતી દમયંતીના અસાધારણ શીલ મહાત્મ્યના પ્રભાવવડેના ચમત્કારિક અનેક પ્રસંગો, વર્ણનો આવેલ છે, સાથે નળરાજા પ્રત્યે અપૂર્વ પતીભક્તિ, સતી દમયંતી સાસરે સીધાવતાં માબાપે આપેલી સોનેરી શિખામણો, જુગારથી થતી ખાનાખરાબી, ધૂર્ત જનનો ધૂર્તતા, પ્રતિજ્ઞાપાલન, દમયંતીના ધર્મો, રાજનીતિ. વન નિવાસના વખતે, આવતા સુખ દુઃખો વખતે ધીરજ, શાંતિ અને અનુભવ મેળવવાના ભાવઝરીન નોધ, તેમજ પુણ્યશ્લોક નળરાજાના પૂર્વના અસાધારણ મ્હોટાં પુણ્યબંધના યોગે તેજ ભવમાં તેમના માહાત્મ્ય, મહિમા, તેમના નામ સ્મરણથી મનુષ્યોને થતા લાભો વગેરેનું અદ્ભુત પંડન પાકન કરવાજેવું વર્ણન આચાર્ય મહારાજે આ ગ્રંથમાં આપ્યું છે. બીજી અંતર્ગત સુબોધક કથાઓ પણ આપવામાં આવેલી છે.

(યોજનારાં)

૫ શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ ચરિત્ર. ૬ શ્રી સુમતિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર ભાષાંતરો થાય છે. નં. ૪-૫-૬ માં આર્થિક સહાયની અપેક્ષા છે.

તૈયાર છે.

દેવસી-રાઇ (બે) પ્રતિક્રમણાદિ મૂળ સૂત્રો.

સૂત્રોની સંક્ષિપ્ત સમજ સાથે.

હાલ અમારા તરફથી ઉપરોક્ત દેવસી-રાઇ પ્રતિક્રમણ સૂત્રની બુક પ્રગટ કરવામાં આવી છે. નિરંતરની શ્રાવક-શ્રાવિકા માટેની આ આવશ્યક ક્રિયા હોવાથી આવી સખ્ત મોંઘવારી હોવા છતાં અમારા ઉપર ઘણી માગણી આવવાથી ઉંચા કાગળો ઉપર સુંદર મ્હોટા ગુજરાતી ટાઇપમાં છપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. કિંમત માત્ર રૂા. ૦-૧૦-૦ દશ આના પોસ્ટેજ જુદું.

જૈન કન્યાશાળા, પાઠશાળાઓએ આ લાભ સત્વર લેવાની જરૂર છે. સામટી નકલ લેનાર ધાર્મિક સંસ્થાને યોગ્ય કમીશન આપવામાં આવશે.

શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિ વિરચિત શ્રી ધર્મબિંદુ ગ્રંથ.

(મૂળ અને મૂલ ટીકાનાં શુદ્ધ સરલ ગુજરાતી ભાષાંતર સહિત.)

આ ગ્રંથના મૂળ કર્ત્તા મહાનુભાવ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ કે જેઓ જૈન ઇતિહાસમાં સુપ્રસિદ્ધ છે, શ્રી મહાનુભાવ ગ્રંથકારે મુનિઓ અને ગૃહસ્થોના સાધારણ અને વિશેષ ધર્મો, મોક્ષનું સ્વરૂપ અને તેના અધિકારી વગેરે વિષયો બતાવવાને માટે આ ઉપયોગી ગ્રંથની યોજના કરી છે, અને તેની અંદર તેનું વિવેચન કરી સારી રીતે સમજાવ્યું છે.

આ પ્રમાણે ગૃહસ્થ અને યતિ ધર્મને વિસ્તારપૂર્વક પ્રતિપાદન કરનાર આ ગ્રંથ છે. જે વાચક જૈન ધર્મના આચાર, વર્તન, નીતિ, વિવેક અનેક વિષયના શુદ્ધ સ્વરૂપ સાથે તત્ત્વોના રહસ્યોને સારી રીતે સમજી શકે છે. મુનિ અને ગૃહસ્થ આ ગ્રંથને આદ્યંત વાંચે તો સ્વધર્મસ્વકર્તવ્યના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણી પોતાની મનોવૃત્તિને ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષની શીતળ છાયાની આશ્રિત કરી અનુપમ આનંદના સંપાદક બને છે.

આ ગ્રંથની આ બીજી આવૃતિ છે. સુમારે ચારસેંહ પાનાના આ ગ્રંથની કીંમત માત્ર રૂા. ૨-૦-૦

॥ જૈન ઐતિહાસિક ગુર્જર કાવ્ય સંચય. ॥

(સંગ્રાહક અને સંપાદક શ્રી જિનવિજયજી સાહેબ, આચાર્ય ગુજરાત પુરાતત્ત્વ મંદિર.)

શ્રી જૈન શાસનની ઉન્નતિ કરનારા આચાર્યો, સાધુઓ, સાધ્વીઓ અને ગૃહસ્થોના જીવનચરિત્ર સારભને પ્રસરાવનારા પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષામાં રચાયેલ પ્રમાણિક ઐતિહાસિક પ્રબંધો, કાવ્યો અને રાસોનો સંગ્રહ આ ગ્રંથમાં આવેલો છે. આ ગ્રંથમાં એકત્રીશ વ્યક્તિના તેત્રીશ કાવ્યોનો સંચય, ગુજરાતી રાસોનું સંશોધન કાર્ય સંપાદક મહાશય અને અન્ય સાક્ષરોએ કરેલ છે.

તેનો રચના કાળ ચૌદમાં સૈકાથી પ્રારંભી અઢારમા સૈકાના પ્રથમ ચરણસુધી સાડાચાર સૈકાનો છે, તે સૈકાઓનું ભાષા સ્વરૂપ, ધાર્મિક સમાજ, રાજકીય વ્યવસ્થા, રીત રીવાજો, આચાર વિચાર અને તે સમયના લોકોની ગતિનું લક્ષબિંદુ એ દરેકને લગતી સત્ય પ્રમાણિક બધી માહિતિઓ આ ગ્રંથમાં આપવામાં આવેલી છે.

આ ગ્રંથમાં કાવ્યો તથા રાસોનો ગુજરાતી ભાષામાં [illegible] ક્યા ક્યા ગચ્છના હતા, તે તે ગચ્છોના નામો, ગૃહસ્થોના નામો, તમામ [illegible] સંવત સાથે આપી આ કાવ્ય સાહિત્યની સુંદર અને સરલ ઉપયોગી રચના બની [illegible] પાના કરતાં વધારે છે. કિંમત રૂા. ૨-૧૨-૦ પોસ્ટેજ અલગ.

મુદ્રક: શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઇ : શ્રી મહોદય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ : દાણાપીઠ-ભાવનગર.